IO. GOTTLIEB

HEINECCII,

POTENTISS. PRVSSORVM REGIS
quondam a Consil. Sanctior., Iur. ac Philosoph.
in ill. Academ. Frideric. Professoris publ. ord.

OPERVM

AD

VNIVERSAM IVRIS PRVDENTIAM,
PHILOSOPHIAM ET LITTERAS HVMANIORES

Pertinentium,

TOMVS SEPTIMVS:

Continens,

I. COMMENTARIVM AD LEGEM IVLIAM ET PAPIAM POPPAEAM.

II. OPVSCVLA POSTVMA.

GENEVAE,
Impensis FRATR. CRAMER, ET CL. PHILIBERT.

CIƆIƆCCXXXXVIIII.

IO. GOTTLIEB
HEINECCII,
IC. ET ANTECESSORIS,

AD

LEGEM IVLIAM

ET

PAPIAM POPPAEAM COMMENTARIVS,

QVO

MVLTA IVRIS ROMANI, AVCTORVMQVE VETERVM LOCA EXPLICANTVR, VINDICANTVR, EMENDANTVR, ATQVE ILLVSTRANTVR.

EDITIO TERTIA, AVCTIOR ET EMENDATIOR.

GENEVAE,
Impensis HERED. CRAMER, ET FRATR. PHILIBERT.
CIƆIƆCCXXXXVII.

PRAEFATIO

AD

LECTOREM.

AVGVSTVM, saeculis omnibus memorandum principem, *maximis omnium gentium viris magnitudine sua caliginem induxisse*, Ioue non iniquo olim iudicauit VELLEIVS PATERCVLVS (a), assentator ille quidem maximus, et cui omnia principum honesta atque inhonesta laudare mos fuit, sed cuius tamen adulationi in vno Augusto materiam defuisse dixeris. Nam vt alias, quibus hic princeps pace belloque enituit, virtutes praetermittam: vel illa, quae in legibus ferendis elucet, prudentia tam admirabilis in eo fuit, vt vix gentes vniuersae in annalibus suis reperturae videantur principem, quem alteri isti rei publicae Romanae conditori ac parenti sine rubore opponant. Inciderat ille in ea tempora, quibus procax libertas ciuitatem miscuerat. Bellorum ciuilium, quae aemulatio inter Caesarem et Pompeium conflauerat, exitus sane tristissimus ex altera parte caedem, ex altera produxerat dominatum, quem nec parari, nec retineri bonis artibus posse, inter omnes constat. Hinc ipse Caesar, quamuis animi vigore acer-

(a) *Lib. II. cap. 85.*

rimus, quamuis manu fortiſſimus, et magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiaque periculorum Alexandro, ſed ſobrio, nec irato, ſimillimus, tamen quum et malis artibus vti nollet, nec bonis poſſet, partum tot ſudoribus imperium vix in quintum menſem tuebatur, fato ſuo documento futurus poſteris, facilius parari, quam retineri imperium. Eo interemto, tantum abeſt, vt fluctus illi ciuiles conſederint, vt ex Charybdi in Scyllam incidiſſe videretur res publica. Noua enim illico bella, quorum exitus ciuibus praeſtantiſſimis proſcriptionem et caedem, libertati et legibus interitum, aerario eluuionem, ipſique principi terrarum rei publicae deteriorem omni tyrannide triumuiratum adferebat. Ita vero actum fuiſſet de maieſtate Romana, et ne ipſa quidem ſalus populum, in ſua viſcera per tot annos ſaeuientem ſeruare potuiſſet, niſi Auguſti illuxiſſet ingenium ſine exemplo maximum, iſque vir prudentiſſimus, remotis aemulis, ſubuerſo Lepido, Antonio ad Actium deuicto, cuncta diſcordiis ciuilibus feſſa nomine principis ſub imperium accepiſſet.

Is enim rerum potitus primo omnium de republica conſtituenda cogitabat, et quum facile intelligeret, ſtare non poſſe principatum, qui magis armis et terrore, quam legibus et iuſtitia, niteretur: a ſexto conſulatu potentiae ſecurus animum ad ciuitatem legibus temperandam adiiciebat, et TACITO (a) teſte, *dabat iura, quibus pace et principe vterentur.* Quam arduum hoc fuerit et difficile, quantiſque cum impedimentis ipſi fuerit colluctandum, primum ex temporum illorum perturbatione, et populi Romani ingenio colligas. Rem publicam ſane acceperat non modo diſcordiis ciuilibus feſſam, ac prope enectam, non ſolum ciuibus, viribus opibuſque exhauſtam, verum etiam ita comparatam, vt nec libertatem ferre poſſet, nec ſeruitutem. Intolerabile erat ciuibus Romanis regium nomen, quod ante tot ſaecula ſerio eiurauerant: et tamen diſcordanti ciuitati non aliud ſupererat remedium, quam vt ab vno regeretur. Confugiſſe in Auguſti

(a) *Annal. Lib. III. cap. 28.*

Augusti sinum videbatur res publica; sed eadem tamen quidquid dominatum redoleret, auersabatur quam maxime, aegrotis illis simillima, qui nec morbum pati possunt, nec remedia. Talis erat Romanae rei publicae facies, quum Augustum acciperet principem. Quod si itaque vere cecinit PINDARVS(b):

> Ῥᾴδιον μὲν γὰρ πόλιν σεί-
> σαι καὶ ἀφαυροτέροις. ἀλλ᾽ ἐπὶ χώ-
> ρας αὖθις ἔσσαι, δυσπαλὲς
> Δὴ γίνεται ἐξαπίνας,
> Εἰ μὴ θεὸς ἁγεμόνεσσι κυβερ-
> νάτηρ γένηται.
>
> *Facile quippe est, ciuitatem concu-*
> *tere, etiam imbecillioribus: at in se-*
> *dem iterum collocare, difficile*
> *Vtique est, repente*
> *Nisi deus principibus guber-*
> *nator fuerit.*

quis quaeso in constituenda ciuitate Romulo plus negotii fuisse dixerit, quam Augusto in eadem instauranda? Quisue eum suffecturum fuisse crediderit tot morbis sanandis, nisi ei diuinitus concessa regnatrix prudentia adfuisset? Hac vero fretus, ita instruebat scenam, vt sensim mutaretur res publica, nec tamen mutari illam populus sentiret, sexcentis libertatis simulacris delusus. Hinc nec *regem* se vocari patiebatur, quum esset παμβασιλεὺς, nec *dictatorem*, quum esset sine prouocatione, nec *dominum*, quum ei omnes seruirent. *Principis*, *pontificis maximi*, et similia vocabula, liberae quoque Romae non ignota, imperio praetexens, diuina humanaque omnia suo arbitrio moderabatur, et solo clementiae auctoramento senatum populumque non minus sibi habebat obnoxium, quam si triste Tarquinii Superbi

 exem-

(a) *Pyth.* IIII.

exemplum ſequutus illum exhauſiſſet caedibus, hunc terrore, metu, et laboribus oppreſſiſſet. Primum hoc eſt et praecipuum, in quo Auguſti prudentia eluxit, cui et alterum non minus admiratione dignum accedit. In rerum publicarum conuerſionibus id quoque euenire ſolet, vt veteris rei publicae leges nouo ſtatui non magis plerumque conueniant, quam puero Herculis cothurni. Nam, ut recte vidit ARISTOTELES (a), aliae ſunt leges, quae ſtatum popularem conſeruant, aliae, quibus principatus vel imperium optimatium continetur, nec fieri poteſt, ut eaedem proſint et imperio paucorum, et ſtatui multitudinis. Et tamen quum nullam mutationem aegrius ferant homines, quam legum, quibus ab incunabulis innutriti ſunt: quis dubitet, quin Romanis ea mutatio accidere debuerit moleſtiſſima? Nihil erat iure Quiritium praeſtabilius. Vnuſquiſque paterfamilias domi erat familiae princeps, et iure vitae et necis in omnes, qui poteſtati eius ſubiecti erant, vtebatur. Idem in ciuitate erat veluti ſacroſanctus, a cuius capite et tergo leges Valeriae et Porcia omne ſupplicium omnemque iniuriam remouerant. In foro et comitio non minore auctoritate, ac ſummi magiſtratus, vna cum ciuibus reliquis de pace, bello, foederibus, ſuffragia ferebat, leges figebat refigebatque, quin et de capite et fortunis ſummorum virorum iudicabat. Particeps erat honorum et ſacerdotiorum omnium, quin ſaepe, qui hodie aratrum tenens agellum ſuum colebat, perendie ciuium iuſſu paludatus exibat in prouinciam, et maximis exercitibus ſummo cum imperio praeficiebatur. An ea iura tam facile dimiſiſſent Romani? an non quodcumque pro iis certamen ſubiiſſent? Quid vero Auguſtus? Quum animaduerteret, ea omnia parum conuenire principatui, cuius ex TACITI (b) ſententia *ea conditio eſt, vt non aliter conſtet ratio, quam ſi vni reddatur:* primum conſtituto praefecto vrbi negotium dabat, vt et ſeruitia et ſaeuitiam dominorum coërceret, id eſt imperium

(a) *Polit. Lib. III. cap. 7. Lib. IIII. cap. 1. Lib. V. cap. 9.*
(b) *Annal. Lib. I. cap. 6.*

perium illud domeſticum paullatim intra fines coërceret; deinde honores quidem a populo deferri patiebatur, ſed non niſi a ſe electis. Prouinciarum porro potentiſſimarum curam ſibi ob poteſtatem proconſularem vindicabat, eoque mittebat, quorum perſpectam exploratamque habebat fidem et promtum ad quaeuis obſequium. Denique et nouas leges ferebat, *οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνωμόνων νομοθετεῖς ἀλλά τινα καὶ ἐς δημόσιον προτιθεὶς, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ ἐπανορθώσῃ, non omnia ſuo ſanciens arbitrio, ſed plura etiam populo promulgans, vt is, ſi quid minus placeret, emendaret*, vti refert ZONARAS (a): ſed non erat, quod ſuffragia populi metueret, annona et congiariis prius deliniti. Ita plures pertulit leges, etiam ſeueriſſimas, et ad principatum ſtabiliendum comparatas, nec vllam promulgatam ab eo antiquatam nouimus, praeter Iuliam noſtram de maritandis ordinibus, quam et ipſam tamen poſtea non ſolum pertulit, ſed et fremente necquidquam equeſtri ordine acrioribus vinculis altera rogatione Papia Poppaea muniuit. Erat et aliud, quod Auguſtum poterat ſollicitum habere. Libera re publica regnum forenſe penes praetores et aediles erat, qui non modo iura reddebant, verum etiam edictis ſuis illa ſuo fere arbitrio mutabant. Quamuis enim negarent ſe legiſlatores eſſe, et quidquid agerent, *adiuuandi, ſupplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia* facere fingerent (b): vere tamen auguſtam illam poteſtatem *νομοθετικὴν* ſibi arrogabant, *οὔτε πάντα δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διατεταγμένα, οὔτε τὰ γραφέντα τηροῦντες, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μεταγράφοντες, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰθισμὸς, ποιοῦντες; neque id ius, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſeruantes, neque ſcripto iuri ſtantes, ſed ſaepenumero ea variantes, crebroque per gratiam vel odium certorum hominum, vt fieri adſolet, multa ſtatuentes* (c). Vnde et *legiſlatores* eos vocare non dubitat IVSTI-

NIANVS.

(a) *Tom. I. Annal. Lib. X. p.* 533. *edit. Cang.*
(b) L. 7. §. 1. *D. de inſt. et iur.*
(c) DIO CASS. *Lib. XXXVI. pag.* 23..

NIANVS noſter (a). Atqui principatus ea conditio eſt, vt nullam partem legiſlatoriae poteſtatis magiſtratibus poſſit concedere. Viuas hos eſſe oportet leges, non legum auctores et arbitros: eorum eſt, reddere iura, non ea conſtituere, et mutare pro lubitu; ita denique fungi munere ſuo, vt qui ſe principi rationem reddituros ſciant. Quid hic Auguſtus? Tarquinius ſane aliquis magiſtratus omnes vno edicto abolere, praetorem et aediles tribunali et ſella curuli depellere, eorum edicta albo detrahere, et vna ſpongia delere non dubitaſſet: at dubitabat Auguſtus, vt qui non euertere, ſed reſtituere velle rem publicam videri cuperet. Procedebant ergo more maiorum conſules, iiſdem, ac olim, dignitatis ſuae inſignibus conſpicui: ſublimes, vti antea, e tribunali ius dicebant praetores, e ſella curuli aediles de redhibendo et euictionibus praeſtandis non ſecus, ac libera adhuc re publica, pronunciabant. Quaeſtorum quoque, immo et cenſorum, et tribunorum plebis, audiebantur nomina, et inſignia, ſi qua antea habuerant, conſpiciebantur: ſed ſimulacra haec tantum veteris rei publicae erant, non eadem, quae olim, res publica, vel, vt eleganter ait TACITVS (b), *eadem magiſtratuum vocabula: nihil vſquam priſci et integri moris, quum omnes, exuta aequalitate, iuſſa principis adſpectarent.* Nam primo, quo plures partem adminiſtrandae rei publicae caperent, noua officia excogitabat, curam operum publicorum, viarum, aquarum, aluei Tiberis, frumenti populo diuidundi, et, quae maxime euertendo praetoris regno excogitata fuerat, praefecturam vrbis (c). Deinde et iureconſultis, non Labeonibus, incorruptae libertatis viris, ſed aliis ſibi obnoxiis, et quorum obſequium dominantibus magis probaretur, facultatem de iure reſpondendi dabat, in ſpeciem quidem, vt eo maior eſſet iuris auctoritas, ſed re vera, vt et leges antiquas

(a) *Nouell. XXV. praef. et Nou. XXVI. cap.* I.
(b) *Annal. Lib. I. cap.* 3.
(c) SVETON. *Aug. cap.* 37.

quas interpretationibus suis ad praesentem statum paullatim detorquerent, et formulario praetorum iuri obicem ponerent, quippe illam quoque nacti praerogatiuam, vt iudices, olim, formulae praetoris, tamquam glebae, adscripti, *ab eorum responsis iam discedere non possent* (a). Nec minus callidum hoc erat inuentum, quod magistratibus sub specie honoris alia plane munera demandaret, veluti curam aerarii, ludorum, et spectaculorum publicorum, orationum, et epistolarum in senatu legendarum. Ita enim fiebat, vt, quum his nouis inhiarent, vetera amitterent, solo vocabulo consules, praetores, aediles, quaestores, et principi non magis, quam vmbrae, metuendi. Periculosissimi denique, qui rei publicae incubuerant, morbi erant vitia publice gliscentia, et res angusta aerarii. Vtramque pestem vel maxime aduexerat bellorum ciuilium furor. Quotidiana per vrbem et prouincias erant furta, rapinae, adulteria, stupra, caedes, et vt paucis dicamus, tanta vbique peccandi licentia, vt corrumpere et corrumpi saeculum vocaretur. Nulla iam amplius matrimonii religio, nullus lecti genialis honor, nullum liberos tollendi educandique studium, sed promiscua et nefanda Venus, simulatae adoptiones, et maxima orbitatis pretia. Cum his monstris confligtandum erat nouo Herculi, et quidem non gladio et securibus, (quam sane seueritatem in nouo domino populus vix tulisset,) sed iis virtutibus, quae quidem in Augusto summae erant, iustitia, et prudentia. Sed quid efficeret prudentia, quantumuis magna, pecunia tamquam neruis destituta? Videbat Augustus, non posse diuturnum esse, quod terrore et truculento satellitum vultu contineatur, imperium. Ipse aliam viam ingressus, eos, qui ingenio et virtute eminerent, spe honorum atque opum; militem donis; populum annona et congiariis; cunctos dulcedine otii pellicere decreuerat. At sic verum esse experiebatur, quod ait DEMOSTHENES (b):

(a) §. 8. *Inst. de iur. nat. gent. et ciuil. L.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.*
(b) *Olynth.* I.

Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἔστι γενέσθαι τῶν δεόντων: *opus est opibus, nec sine iis quidquam fiet, quod opus erit.* Tot ſane largitionibus, quas populus a principe flagitabat, vix Croeſi opes ſufficere videbantur, nedum aerarium, tot Pompeii, Caeſaris, Bruti, Caſſii, Antonii, aliorumque turbulentorum ciuium rapinis exhauſtum. Et tamen ciues, quorum animis atrox priſtinae libertatis memoria inſederat, tributis et vectigalibus ad mendicitatem redigere, prouincias exactionibus et rapinis vexare, aerarium calumniis, delationibus, et crimine eorum, qui crimine vacarent, locupletare, inciuile, nec ſui ſaeculi eſſe intelligebat. At nec hic defeciſſe videmus Auguſti prudentiam. Vitiis in dedecus publicum gliſcentibus partim exemplo, partim legibus ſaluberrimis de iudiciis publicis, medicinam parabat. Et ſane quum ipſe clementia, benignitate, diſciplina domus, temperantia omnibus praeiret exemplum: quem ciuium fuiſſe exiſtimes tam improbum, vt non pudore ſaltim in officio contineretur? *Flexibiles in quamcumque partem*, inquit PLINIVS (a), *ducimur a principe, atque, vt ita dicam, ſequaces ſumus. Huic enim cari, huic probati eſſe cupimus, quod fruſtra ſperauerint diſſimiles: eoque obſequii continuatione peruenimus, vt prope omnes homines vnius moribus viuamus.* Quis deinde ſublata ſpe impunitatis, vitia non horreat, niſi ad omne ſcelus profligatus? Denique de aerario quid dicamus, quod bonis artibus ita explebat Auguſtus, vt iam non ſpoliarium eſſet, ſed aerarium, ſed templum, et immenſarum tamen opum receptaculum? Inuenerat iam ante ſe inſtitutum vectigal centeſimarum rerum venalium; ipſe viceſimas hereditatum addiderat, *tributum*, vt PLINIVS (b) vocat, *tolerabile, et facile heredibus, dumtaxat extraneis.* Quae antea magiſtratuum largitionibus interierant, praedas, agrorum publicorum penſiones, metalli fodinarum reditus, ipſe in publicum iſtum theſaurum

(a) *Paneg. cap.* 45.
(b) *Ibid. cap.* 37.

ſaurum conferebat. Legibus, Aelia Sentia et Fuſia Caninia libertatibus modum ponebat, vt eo locupletiores eſſent domini et patroni, tantoque plus viceſimarum nomine aerario penderent. Pleraque crimina, quae alioquin legiſlatores vltore ferro perſequuntur, ipſe ſaltim in opulentioribus deportatione in inſulam expiari iuſſerat, vt eadem opera et clementiae daret exemplum, et opes ſceleratorum hominum in aerarium influerent. (a) His artibus Auguſtus opes immenſas congeſſit, his et tot ſuffecit largitionibus, quae fere fidem hodie ſuperant, et tot magnificis operibus exſtruendis, quibus marmoream ex lateritia Romam reddebat; et tot alendis legionibus, quae pace belloque pro rei publicae ſalute excubarent, et iis demum gerendis rebus, quibus omnibus omnium gentium viris induceret caliginem (b).

Cum omnes autem Auguſti leges admiratione digniſſimae ſunt, tum inprimis LEX PAPIA POPPAEA, quam iam ſenior incitandis caelibum poenis, augendoque aerario poſt Iulias rogationes ſanxit. Nihil illa lege Roma vidit prudentius ſcriptum, nihil, vt ita dicam, πολιτικώτερον, nec errare eum dixerim, qui eam rogationem praecipuum fuiſſe cenſeat principatus ab Auguſto inſtituti firmamentum. Cauſſa ferendae legis honeſtiſſima, vt Romani adulteriis et vagae Veneri adſueti praemiis et poenis ad ducendas vxores, et prole locupletandam rempublicam adducerentur. Et eo tamen obtentu et auctoritatis ſuae edebat ſpecimen, et ius antiquum maximam partem ad ſtatum praeſentem inflectebat, et aerarium, praecipuum illud dominatus ſubſidium, in immenſum locupletabat. Auctoritatis ſuae numquam dedit experimentum luculentius, quam quum legem ſemel antiquatam, et vix auctis praemiis, lenitaque parte poenarum perlatam (c), fremente necquidquam ordine

(a) L. 1. *pr. D. de bon. damnat.*
(b) TACIT. *Annal. Lib. III. cap.* 17.
(c) SVET. *Aug. cap.* 34.

dine equestri (a), multo, quam antea, seueriorem suffragiis populi submitteret. Non placuerat ea lex senatui (b): equites eius abolitionem flagitantes parum a tumultu abfuerant (c): ipsi consules, legem aduersus caelibes et orbos rogaturi, nec mariti, nec parentes erant (d), adeoque, quod facile est ad intelligendum, ita rogabant, vt dissuadere malle viderentur, si per saeculum licuisset. Et tamen ea omnia perrupit Augusti constantia et prudentia plane singularis, effecitque non vi, sed auctoritate, vt lex omnibus exosa omne tamen punctum ferret. Et quaenam vero lex? Non sane illis antiquis similis, quae ciuium Romanorum iura adaugeret, non tribunicia, quae plebi aduersus magistratuum potentiam praesidia circumponeret: sed iuris antiqui expultrix, noui auctor, et, vt paucis dicam, vere *μοναρχεῖν*. Arctissimis limitibus circumscribebat matrimonia, vt eo plures dotes publicarentur. In petendis gerendisque magistratibus eos, quibus plures liberi essent, praeferri iusserat, vt semper esset in manu principis, quos vellet magistratus creari. Si enim duos caelibes et vnum maritum, vel duos orbos et vnum parentem, vel duos pauciorum vnumque plurium liberorum parentem commendasset populo: quis dubitet, quin iam praescire potuerit, quem reliquis praeferri oporteret? Dum porro haec lex coniuges, nisi certis casibus, inter se capere vetuit, dumque quosdam nihil, alios solidum non capere passa est: permultum derogauit veteri illi ciuium Romanorum priuilegio: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT DE PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. Nec minus veteri connubiorum iuri multum decessit circumscripta diuortiorum licentia; patriae potestati iniuncta parentibus necessitate elocandi liberos: iuri libertinorum auctis patronatus iuribus.

(a) Dio *Lib. LVI. pag.* 572.
(b) Dio *Lib. LIIII. pag.* 532.
(c) Dio *Lib. LVI. pag.* 572.
(d) Dio *Lib. LVI. pag.* 573.

ribus. Sic nulla fere lex per plures iuris vniuersi articulos se diffudit, nulla plura nouauit, et ad statum monarchicum inflexit, quam PAPIA POPPAEA. Quid dicam de aerario, in quod maximam priuatarum facultatum partem migrare oportebat, tot publicatis dotibus, tot constitutis bonorum generibus, quasi caducis, caducis, ereptitiis, vacantibus: tot denique praemiis curiositati delatorum propositis. Et tamen nulli vis fiebat, nulli innoxio struebantur insidiae, sed lasciuis, qui vagam Venerem honestae coniunctioni anteferrent, sed stolidis et malis ciuibus, qui parere nollent legi saluberrimae. Quae, tantum abest, vt iniqua visa sint viris bonis, vt hoc inter bonos malosque principes discrimen statuerit PLINIVS (a), quod sub illis *fiscum et aerarium Voconiae et Iuliae leges; sub his singulare maiestatis, et vnicum crimen eorum, qui crimine vacant, locupletare soleant.*

Talis est lex illa, quam illustrare conati sumus, celeberrima. Et quamuis praestantia eius vel sola me mouere potuisset, vt in ea exercerem ingenium: fuere tamen et alia, quae currenti calcar adderent. Obseruaueram, praeter CELSVM, qui obiter hanc legem septem Pandectarum libris exposuerat, sex iureconsultos, TER. CLEMENTEM, IVNIVM MAVRICIANVM, MARCELLVM, CAIVM, VLPIANVM, et PAVLLVM iustos ad illam commentarios scripsisse. Videram, ex istis operibus centum nonaginta nouem in Digestis superesse fragmenta, per omnia fere iuris capita dispersa. Intelligebam, ante IACOBVM GOTHOFREDVM, qui primus legem hanc ordini integritatique suae restituere conatus erat, plerosque interpretes istos textus vel plane non intellexisse, vel saltim ad species genuinas fere numquam retulisse, adeo, vt aliquando tribus quatuorue adhibitis in consilium, repetere cogaris illud Demiphontis apud TERENTIVM (b):

** 3 Fecistis

(a) *Paneg. cap.* 42.
(b) *Phorm. act. II. scen.* 4. *v.* 18.

Fecisstis probe:
Incertior sum multo, quam dudum.

Non ignorabam porro, potiſſimum interpretationis momentum in iis, quae antecedunt, quaeque conſequuntur, locisque ſimilibus, vel, vti HVGO GROTIVS adpellare ſolet, in coniunctis re et loco, poſitum eſſe, nec accurate intelligi poſſe verba ex medio textu decerpta, niſi in ſuam quaeque ſedem locumque reſtituantur. Poſtremo noueram equidem, virum eximium, et huius myſterii probe gnarum, IAC. GOTHOFREDVM, legi noſtrae hanc operam nauaſſe, vt ſingulos iuris textus ſuo quoſque capiti aptaret: ſed experiundo tamen deinde didiciſſe mihi videbar, eumdem in multis haud leuiter alucinatum. Dum enim varias leges Papias confudit: dum aliqua ex legibus Iuliis de adulteriis et iudiciorum publicorum Papiae Poppaeae adſuit: dum quaedam maximi momenti capita praetermiſit, quaedam in ſenſum plane alienum detorſit: dum SCta atque interpretamenta ICtorum veterum ab ipſa lege non ſatis accurate ſecreuit: dum denique ſibi omnia indulſit in emendandis, fingendis, refingendiſque legum inſcriptionibus: fieri profecto non potuit, quin poſt meſſem eius magnum aliis idem ſaxum voluturis ſpicilegium ſupereſſet. Quae quum ita ſint, operae pretium mihi videbar facturus, ſi pulcherrimae legi aliquid temporis darem, et hunc commentarium conficerem, non verboſum illum quidem et diffuſum, ſed tamen non inutilem, vti ſpero, verae iuris prudentiae ſtudioſis futurum.

Ne autem, quid a me praeſtitum ſit, ignores, primo non GOTHOFREDI hic repeto commentarium, aut eumdem obſeruationibus quibuſdam ex aduerſariis meis augeo: ſed primo LEGIS noſtrae hiſtoriam prioribus libri primi capitibus quam accuratiſſime expono, in eam ſemper ingreſſus ſententiam, eſſe hoc in vniuerſa iuris prudentia addiſcenda inprimis vtile ac frugi-

frugiferum, legum iuriumque cauſſas et origines perſpectas habere, vt inde, quid rei publicae noſtrae rationibus conueniat, quidue extra vſum ſit, colligamus. Quod et laudatiſſimo IAC. GOTHOFREDO ita viſum, qui in *praefatione* eruditiſſimae *diſſertationis ad L. Quiſquis C. ad leg. Iul. maieſt.* non abs re optat, *vt iurium politicae et hiſtoricae rationes ex imperii Romani ſtatu diligentius eruantur, vnde iudicium facile fieri poſſit, an et quatenus ea in vſus hodie deriuari queant.*

Deinde oſſa huius legis, vt ita dicam, cum cura legi, adhibitiſque veterum teſtimoniis omnibus, et maxime ICtorum fragmentis, nec non in parte poſteriore *lege vnica C. de caduc. toll.* capita iſtius ordini integritatique ſuae reſtitui. Qua in re quam taediosum deuorarim laborem, ii demum intelligent, qui vmquam ſimili in argumento exercuerunt ingenium. Nimirum quum iuuenis, factis primis iuris prudentiae ſtipendiis, legendo meditandoque me interiori et acroamaticae artis noſtrae intelligentiae praeparare coepiſſem: illico ſane deprehendi, fundos iuris prudentiae noſtrae praecipuos eſſe EDICTVM PRAETORIS et AEDILITIVM, variaſque leges, veluti IVLIAM et PAPIAM POPPAEAM, AELIAM SENTIAM, FALCIDIAM, AQVILLIAM, IVNIAM NORBANAM, IVNIAM VELLEIAM, CORNELIAS item, POMPEIAS, IVLIAS, et FABIAS de iudiciis publicis, praeterea SCta quaedam celebriora, veluti MACEDONIANVM, VELLEIANVM, SILANIANVM, TREBELLIANVM, TERTVLLIANVM, ORFITIANVM, et ſimilia: poſtremo libros quoſdam veterum ICtorum, puta SABINI, LABEONIS, ALFENI, PLAVTII, VITELLII, MINVCII, IVLIANI, CELSI, PAPINIANI. Hos, inquam, videbam iuris prudentiae noſtrae fundos eſſe, quia veteres iuris conditores ea ſcripta omnia certatim ſuis commentariis illuſtrarunt, ex iiſque maxima pars legum in Pandectis ſuperſti-

tum

tum decerpta eſt. Coepi itaque de reſtituendo eorum monimentorum ordine cogitare, conſiderataque textuum ex eodem libro ſuperſtitum ἀλληλουχίᾳ fragmenta ad ſuam quaeque ſpeciem, ſuumque locum et titulum referre. Quumque iam pridem in ſcriniis meis latitarint *edictum perpetuum*, *edictum aedilitium*, *leges Iulia et Papia*, *Aelia Sentia*, *Iulia de adulteriis*, itemque *libri Sabini*, *Alfeni*, *Plautii*, *Celſi*, *Iuliani*, *Vlpiani*, *Marciani*, ita diſpoſita, vt, quae ſingulis libris capitibuſque doctrinae pertractatae, quaeque fragmenta inter ſe coniungenda coaſſandaque ſint, paucis notarim: ſpecimen huius induſtriae meae iam dare decreui LEGEM PAPIAM POPPAEAM, tum quod plura ad eam monda viderentur, tum quod eam paullo pleniorem fuiſſe exiſtimarem, quam a IAC. GOTHOFREDO datam memineram.

Hinc porro dedi operam, vt, ad quae legis capita, quin et verba capitum, ſinguli veterum textus, ex eorum commentariis ad hanc legem in Pandectis ſuperſtites pertinuerint, quaeque ipſis ſpecies ſubiicienda ſit, breuiter oſtenderem.

Praeterea ſingula legis capita ita expoſui, vt non modo iura traderem, ſed et iis, quae alioquin obſcura eſſent, ex philologia et antiquitatibus Romanis lucis aliquid accenderem, imitatus magna in arte noſtra nomina, ALCIATOS, CVIACIOS, BRISSONIOS, BALDVINOS, HOTOMANOS, MERILLIOS, GOTHOFREDOS, HVBEROS, NOODTIOS, et qui etiamnum maſculae iſtius atque elegantioris iuris prudentiae laudem in Belgio noſtro tuentur, BINKERHOEKIOS, SCHVLTINGIOS, ECKIOS, OTTONES, WIELINGIOS,

Nulla dies vmquam memori quos eximet aeuo.

Non ſolent haec ad palatum eſſe iis, qui ſolius Bartoli deliciis paſcuntur: meminique, quum *Antiquitatum Romanarum ſyntagma*

ſyntagma in vſum auditorum edidiſſem, cauſſidicum veteranum, *πολεμοβόαντα*, omniaque ſpecula ob faciem Silenianam, praeter illud Durandi, peroſum, hunc libellum ferre non potuiſſe. Sed non inuideo iſtis labellis ſuas lactucas, quibus recreatus ipſe ne Ioui quidem ambroſiam ſuam inuidere ſolet. Abundare illum patior iudicio ſuo, tam a reliquorum hominum ſenſu abhorrente, vt quum libellum, quem edidit, lepidiſſimum ad piper et thus damnarit ſaeculum hoc faſtidioſiſſimum, meus, quem ad Garamantas relegandum putabat, emtorem vbique repererit, vt iure dicere poſſim cum MARTIALE (a):

Sunt quidam, qui me dicunt non eſſe poëtam:
Sed, qui me vendit, bibliopola putat.

Denique, tantum abeſt, vt belli iſtius Sabelli irae ſuccenſeam, (nec enim ignoro, quantae ſint animis caeleſtibus irae,) vt potius ipſi apprecer bonam mentem, clienteſque multos, diuites, quin et, ſi ita mereantur, tam ſtolidos et litigioſos, vt ei velint capita et fortunas credere, cui forte nemo calceandos commiſiſſet pedes.

Ad inſtitutum noſtrum vt redeamus, in legum interpretatione ita verſati ſumus, vt ab emendationibus, niſi res ipſa poſtulare videretur, abſtineremus, ſaepius eas ab aliorum vi maiore defenderemus. Aliquando tamen et ipſi aliquid auſi ſumus, non criticum adfectantes acumen, ſed veniam ſperantes coniecturis, quos et modeſtia plerumque commendabit, et excuſabit neceſſitas.

Idem et in aliorum auctorum locis aliquando fecimus, parum veriti, ne falcem in alienam meſſem immitteremus. Publica enim ſunt haec ſacra, non eorum propria, qui myſtarum in illis munere funguntur, iniuriae merito poſtulandi, ſi alios, qui

(a) *Epigr. XVIIII.* 194.

qui ſplendidum criticorum nomen nec adfectant, nec ferunt, abſtentos reddere, et ſibi ſolis haec myſteria vindicare auderent.

Haec ſunt, LECTOR CANDIDE, quae te volui. Tu faue, ſis, adeſtoque animo, et rem cognoſce, vt pernoſcas, ecquid ſpei ſit reliquum, et poſthac, ſi quos fecero de integro commentarios, legendi, an exigendi tibi ſint prius. VALE. *Franequerae Friſior. Kal. Octobrib.* cIↄIↄccxxv.

NB. Dedicatio inter alteras Dedicationes in Sylloge IIII. reperietur.

INDEX

INDEX CAPITVM.

LIB. I.

De Legis Iuliae et Papiae hiſtoria.

LIB. II.

Ad legem de maritandis ordinibus.

Cap. XVII.

LIB. III.

Ad legem caducariam, vel de caducis.

IO.

IO. GOTTLIEB HEINECCII

AD LEGEM IVLIAM
ET PAPIAM POPPAEAM
COMMENTARIVS.

LIBER I.

DE LEGIS IVLIAE ET PAPIAE HISTORIA.

CAPVT I.

DE VARIIS LEGIBVS PAPIIS, A PAPIA POPPAEA DISCERNENDIS.

I*Nstituti ratio.* I. *Lex* Papia *de virginibus Vestalibus. Mos capiendi virgines antiquissimus. Capiebantur initio a regibus, deinde a pontificibus maximis. Quid noui inuectum sit lege Papia? Olim virgines Vestales e solis patriciis puellis lectae, post legem Papiam etiam e plebeiis. An Vestale sacerdotium semper manserit in possessione patriciarum?* Paullus Merula *notatus. Virginum electio et sortitio a Papio inuenta. An eius lex sit pars Papiae Poppaeae?* Paulli Merulae, Iac. Gothofredi, *et* Iani Vinc. Grauinae, *sententia expensa. Lex Papia anterior Augusti imperio, et lege Ogulnia de sacerdotiis non multo*

poſterior eſt. II. *Lex* Papia *de ſociis nominis Latini in ſuas ciuitates remittendis. Latini ſaepe irrepere conabantur in tabulas cenſuales. Latinorum magiſtratuum querelae. Lex* Clavdia *ea de re lata, nec non lex* Licinia *et* Mvcia. *Cauſſa belli Marſici et ſocialis. Lex haec Papia perperam exploſa a* Steph. Vin. Pighio. *Ab aliis cum lege Papia de peregrinis perperam confuſa. Quando illa lata ſit ?* III. *Lex* Papia *de peregrinis. Eius hiſtoria, et cauſſae Iniquum de illa Ciceronis iudicium. Saepe peregrini ob inteſtinos tumultus vel annonae grauitatem vrbe exeſſe iuſſi. Lex* Ivnia *Penni.* IIII. *Lex* Papia Poppaea. *Varia eius nomina.* Κατ᾽ ἐξοχὴν *veteribus dicitur* LEX, ΝΟΜΟΣ, vel ΝΟΜΟΙ. *Ea per multa ſaecula recitata in ſponſalibus.* Terentius, Clemens, Caius, Vlpianus, Marcellus, Mauricianus, Paullus, *eam commentariis illuſtrarunt. An et* Octauenus ? Torrentii, Lipſii, Fr. Balduini, Io. de Pareia, Ramez de Manzano, Iac. Gothofredi, M. Vertranii Mauri, Ferd. Paez, Ian. Vinc. Grauinae, *aliorumque commentarii ad illuſtrandam hanc legem comparati. Huius legis capita ius tantum non vniuerſum peruadunt. Tractationis ordo et partitio.*

LEGEM Papiam Poppaeam, qua vix vlla in principe terrarum ciuitate celebrior extitit, paullo accuratius expendere, conſilium eſt. Ad id vero priuſquam accingar, facturum me arbitror operae pretium, ſi hoc capite de aliis, quibus gens Papia nomen fecit, legibus, quaedam praemittam, maxime quum diuerſas illas Papiorum rogationes non ſatis ſegregare ac diſtinguere ſoleant viri ceteroquin eruditiſſimi, ſed eas aliquando cum ipſa lege Papia Poppaea perperam confundant. Quare magnopere noſtra refert, leges, quarum veteres paſſim meminerunt, Papias accurate ſecerni, expendique, quantum fieri poteſt, diligentiſſime.

I. Vetuſtiſſima omnium, ex mea quidem ſententia, eſt lex Papia de virginibvs Vestalibvs, de qua luculentum hoc exſtat A. Gellii (a) teſtimonium : *ſed* papiam legem *inuenimus, qua cauetur, vt pontificis maximi arbitratu viginti e populo virgines legantur, ſortitioque in concione ex eo numero fiat, et cuius virgo ducta erit, vt eam pontifex maximus capiat, eaque Veſtae fiat.* Quibus Gellii verbis vt aliquantulum lucis adfundamus, primum, quid ſancitum cautumque ea lege fuerit, ac deinde cuius illa aetatis ſit, paucis diſpiciemus.

Errore

(a) *Lib. I. cap. 12.*

Errore procul dubio grauiſſimo ſeſe obſtringeret, qui ipſum ſacerdotes Veſtales capiundi ritum ex hac demum lege Papia arceſſere non dubitaret. Morem enim illum ſaltim a Numae temporibus conſtanter viguiſſe, inter omnes conſtat. Quemadmodum enim alii ſacerdotes in comitiis CREARI, alii ab ipſo collegio COOPTARI, alii PRODI ſolebant: ita flamines diales, (a) augures, (b) et virgines Veſtales, ex Numae inſtituto, CAPI, id eſt, vti GELLIVS (c) interpretatur, *manu prehenſos prehenſasue, ab iis parentibus, quorum in poteſtate erant, veluti* BELLO CAPTOS CAPTASVE ABDVCI, oportebat. Quem ritum a Numa poſteris veluti per manus traditum eſſe, vel inde patet, quod illum religioſiſſimum principem quatuor puellas Veſtae cepiſſe tradunt auctores grauiſſimi, PLVTARCHVS, (d) et DIONYSIVS HALICARNASSEVS (e).

Neque exiſtimandum porro ius iſtud capiundi Veſtales hac demum lege ad pontifices maximos fuiſſe deuolutum. Tametſi enim Numa ipſe illam ſacrorum Veſtae procurationem puellis mandabat, eodemque exemplo et ſucceſſoribus ſuis ius virgines legendi eſſe cupiebat, et hinc diſerte ſcribit DIONYSIVS (f): αἱ δὲ θεραπεύουσαι τὴν θεὸν παρθένοι τέτταρες μὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς, ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ αὐτὰς ΑΙΡΟΥΜΕΝΩΝ, ἐν οἷς κατεστήσατο δίκαιον ὁ Νομᾶς: *virgines autem, quae Veſtae deae ſacris operabantur, quatuor erant ab initio, et ius eas* CAPIVNDI, (ita vertendum illud αἱρουμένων, non vti a FRIDR. SYLBVRGIO factum, OPTANDI,) PENES REGES *eſſe Numa voluit:* abrogato tamen regibus imperio, hunc morem ipſa ſoluit neceſſitas, eaque cura ſtatim penes pontificem maximum eſſe occœpit. Sane iam circa a. v. c. 336. nondum centum annis ab eiecto Tarquinio elapſis, pontificem maximum, tamquam Veſtalium antiſtitem, cauſſas earum cognouiſſe, animaduertiſſe in ſontes, innoxias abſoluiſſe, eaſque ad digniores ſacerdotio mores cohortatum eſſe, vel Poſtumiae, ſacerdotis Veſtae, exemplum apud LIVIVM (g), ſatis ſuperque euincit.

Quae quum ita ſint, duo in primis ſuperſunt, quae antiquo iuri ſurrogauit lex Papia, quorum alterum ad virginum capiendarum perſonam, alterum ad ipſum capiundi ritum videtur pertinuiſſe. De illa permulta veteri iure pontificio, GELLIO (h) teſte, prodita fuerant, veluti ne caperetur minor annis ſex, maior annis decem, nec quae non ſit patrima et matrima, vel quae lingua debilis, vel ſenſu aurium

A 2 deminuta,

(a) LIV. *Lib. XXVII. cap.* 8.
(b) *Ibid.* (c) *Ibid.*
(d) In *Numa pag.* 66.
(e) *Lib. II. cap.* 68. (f) *Ibid.*
(g) *Lib. IIII. cap.* 44.
(h) *Lib. I. cap.* 19.

deminuta, aliaue quauis corporis labe insignita, vel quae denique ipsa, cuiusue pater emancipatus esset, vel cuius parentes ambo alterue seruiissent, aut in sordidis versati essent negotiis. Enim vero et haec omnia e Numae regis commentariis videntur promanasse. Hunc enim creato a se pontifici maximo talia exscripta exsignataque attribuisse, tradit LIVIVS, (a) additque DIONYSIVS HALICARNASSEVS, (b) multa in his sacris Numae commentariis πρὸς τοὺς ἐπιμελησομένους, ἱερῶν ἱερεῖς, ἁγνείας τε καὶ θρησκείας, καὶ καθαρμοὺς, καὶ τὰς ἄλλας θεραπείας καὶ τιμὰς, *ad sacerdotes, qui sacra curarent, eorum sanctimoniam, caerimonias, lustrationes, aliosque deorum cultus* pertinuisse. Nihil itaque hactenus noui ex lege Papia manauit. Id vero initio dubium atque ambiguum videbatur Romanis, possetne saluo iure pontificio et plebeii sanguinis puella Vestae capi? quandoquidem in vniuersum voluerat Romulus apud DIONYSIVM, (c) ΙΕΡΑΣΘΑΙ τοὺς εὐπατρίδας, καὶ ἄρχειν, *vt* SACRA CVRARENT *magistratusque gererent patricii.* Quare nec sacra Vestae obibant puellae, nisi patricia nobilitate insignes. Anno sane ab v. c. 453. *Q. Appuleio Pansa* et *M. Valerio Coruo coss.* discorde secum ipsa ciuitate, et intestino inter patres plebemque flagrante odio, P. Decius Mus, tribunus plebis, sacerdotia communicaturus cum plebe, graui oratione vrget, *plebem iam in possessione esse* VNIVS *amplissimi* SACERDOTII, *decemuirosque sacris faciundis carminum Sibyllae, et fatorum populi Romani interpretes, antistites Apollinaris sacri, caerimoniarumque aliarum etiam e plebe legi* (d). De sacerdotio Vestae nihil addit Decius, tanto minus illud, si iam promiscuum fuisset, omissurus, quanto illud Romae erat honorificentius. Itaque saltim ad illum annum 453. nondum sibi plebeiae viam in Vestae atrium emuniuerant. Nec deinde lege Ogulnia, quae eodem tempore perferebatur, aliud cum plebe sacerdotium communicatum legimus, quam pontificatum et auguratum (e). De virginibus Vestae tum e plebe captis, nec LIVIVS, nec quisquam veterum aliquid memoriae prodidit. Fortassis nec ea de re magnopere laborabant plebeii, quum splendidum istud Vestae sacerdotium cum maximo puellarum taedio, et cum incredibili parentum dolore coniunctum videretur.

Verum operosa illa ignis perpetui custodia, qua defungendum erat Vestalibus, plebeiis demum cum patriciis communis esse coepit per hanc ipsam LEGEM PAPIAM, qua cautum fuisse ait GELLIVS, *vt pontificis*

(a) *Lib. I. cap.* 20.
(b) *Lib. II. cap.* 65.
(c) *Lib. II. pag.* 83.
(d) LIV. *Lib. X. cap.* 8.
(e) *Ibid. cap.* 9.

tificis maximi arbitratu viginti virgines E POPVLO *legerentur. Populi* autem adpellatione *vniuersos ciues significari*, CONNVMERATIS *etiam* PLEBEIIS, nec dupondii ignorant (a). Quae quum ita sint, alucinari merito dixero PAVLLVM MERVLAM, (b) et, qui illum sequuti sunt, alios, dum ex plebe vmquam aut Potitos, aut Pinarios, aut Lupercos, aut fratres aruales, aut curiones, aut virgines Vestales fuisse negant, eaque sacerdotia semper in possessione patriciarum gentium permansisse, magna adseueratione contendunt. Quos sane vel lapides in viam potuissent reducere, in quibus laudantur FL. MANILIA, V. V. MAX. (c) TERENTIA RVFILLA, V. V. MAX. (d) COELIA CLAVDIA V. V. MAX. (e) Gentes autem *Maniliam*, *Terentiam*, *Coeliam* plebeias fuisse, inter omnes constat, et pluribus probatum est a V. C. FVLVIO VRSINO (f). Accedit, quod circa Augusti tempora sancitum fuisse refert DIO CASSIVS, (g) *καὶ ἐξ ἀπελευθέρων γεγεννημένας ἱερᾶσθαι*, *vt eo Vestae sacerdotio et ex* LIBERTINIS *natis fungi liceret.* Quis vero non gradu, sed praecipiti cursu ad hunc infimum ordinem itum esse, ac Romanos prius libertinas, quam plebeias ingenuas & honestiore loco natas ad focum vrbis vigilemque pro imperio flammam custodiendam admisisse, sibi persuaserit?

Primum hoc est, quod de persona Vestalium sanxerat lex PAPIA: alterum ad ipsum capiundi modum pertinuisse diximus. Iam inde ab vrbis incunabulis virgines impuberes, etiam inuitae, capi, et e parentum sinu atque amplexibus in Vestae atrium, tamquam ad supplicium, abripi consueuerant. Flebile hoc spectaculum parentibus, quibus carissima pignora religionis obtentu inuitis extorquebantur: multoque flebilius ipsis puellis, quibus intercepta propemodum nuptiarum spe, Vestae delubrum viuis loco sepulcri erat futurum, quibusque grauissimus imminebat diri supplicii horror, si vlla in re defuissent officio, vel cum viro, tam lubrica et procliui ad peccandum aetate, consuessent. Quare procul dubio ipsi parentes solliciti de suarum salute quam maxime abhorrebant ab hoc sacerdotio, manibusque et pedibus obnixe omnia faciebant, ne qua filiarum suarum Vestae caperetur a pontifice. Diserte sane scribit DIO; (h) *Οὐ ῥᾳδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς τὰς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς Ἑστίας ἱερατείαν ἐπιδίδωσαν*: *ingenui*, (male XYLANDER, iam a LIPSIO notatus, vertit *nobiles*,) AEGRE *suas filias ad sacer-*

 dotium

(a) *§. 4. Inst. de iur. nat. gent. et ciu.*
(b) *De leg. Rom. Lib. II. cap. 11.*
(c) GRVT. *pag. 310. n. 5.*
(d) *Ibid. pag. 212. n. 3.*
(e) *Ib. pag. 310. n. 2.*
(f) *De famil. Rom. p. 79. & 273.*
(g) *Lib. LV. p. 643.*
(h) *Lib. LV. p. 563.*

dotium Vestae dabant. Et SVETONIVS (a) refert, quum Augusti temporibus in demortuae Vestalis locum alia capienda esset, AMBIISSE *multos*, NE *filias in sortem darent.* Ne itaque Vestae sacra destituerentur, ipsaque Vestalium electio paullo molestior parentibus accideret: prudenter hac lege sanxerat PAPIVS, primum, VT VIGINTI E POPVLO VIRGINES LEGERENTVR, quo sors ita per plures sparsa eo leuior accideret: deinde vt ea electio PONTIFICIS MAX. ARBITRATV fieret, ne forte virgo, cui per ius pontificium Vestae sacra facere, flammamque peruigilem nutrire haud liceret, illud contaminaret sacerdotium: tum porro, VT EX VIGINTI ILLIS SORTITIO IN CONCIONE FIERET, quo virgo, cui sacerdotium sorte euenisset, quasi diuinitus lecta crederetur: denique, VT CVIVS VIRGO SORTE DVCTA ESSET, EA CAPERETVR A PONTIFICE, ET VESTAE FIERET, ne quid antiqui moris et institutorum ab ipso Numa rituum temere omitteretur. Ita fere legis PAPIAE rationes acute exposuit IVSTVS LIPSIVS (b) cuius obseruationibus hoc addo, ob hanc ipsam sortitionem Coeliam Claudianam, virginem Vestalem maximam, in marmore Romano apud GRVTERVM (c) vocari A DIIS ELECTAM, ET QVAM MERITO SIBI TALEM ANTISTITEM NVMEN VESTAE RESERVARE VOLVERIT.

Haec de ipsa lege. At obscurior crassissimisque inuoluta tenebris est quaestio, quo tempore, et a quonam PAPIO ea perlata fuerit? PAVLLVS MERVLA (d) inter primos coniecisse videtur, eam non tam singularem quamdam legem, quam celeberrimae illius legis Papiae Poppaeae caput fuisse, idemque postea, quod mireris, in mentem venit iureconsulto eximio, IACOBO GOTHOFREDO, (e) et elegantissimi ingenii viro, IANO VINCENTIO GRAVINAE (f). Qui si rem acu tetigissent, nemini profecto obscura videri posset huius rogationis aetas. Sed subuereor, ne quid humani passi sint viri doctissimi, neque possum ego a me impetrare, vt iis ea in re adsentiar. Nam primo GELLIVS non de celebri aliqua lege, et quae tum omnium oculis vsurpabatur, qualis PAPIA POPPAEA erat, sed de antiqua, obscura, et plerisque ignota loquitur, quumque paullo ante de ritu capiendi virgines Vestales litteras quasdam antiquiores exstare negasset, mox veluti exceptionem additurus: *sed* PAPIAM *legem*, inquit, *inuenimus.* Itane vero scribunt, qui monimentum aliquod celeberrimum, et in vulgus notum excitant? Deinde ipsa legis Papiae sanctio euincit, eam a Papia Poppaea esse diuersissimam. Praeterquam enim, quod modus capiundi virgines

(a) *August. cap.* 31.
(b) *De Vesta et Vestal. cap.* 6.
(c) *Inscr. pag.* 310. *n.* 2.
(d) *De leg. Rom. pag.* 275.
(e) *Leg. Pap. Popp. cap.* 3.
(f) *De legib. et SCtis*, §. 44.

virgines Veſtales nihil facit ad amplificandam ciuium Romanorum multitudinem, aerariumque augendum, ad quem duplicem finem legem Papiam Poppaeam comparatam fuiſſe, paullo poſt demonſtrabimus: etiam hac lege noſtra cauetur, vt Veſtalis e numero viginti virginum a pontifice maximo e populo lectarum ſorte ducatur. Atqui multo ante ea tempora, quibus legem Papiam Poppaeam perlatam conſtat, Veſtales e plebe et patriciis promiſcue legebantur, multoque ante adhibita fuit ſortitio. Vtrumque ex laudato DIONIS teſtimonio diſcimus, qui quum legem de ſacerdotio cum ipſis libertinis communicando retuliſſet, addit, facta ſortitione (*καὶ ὁ μὲν κλῆρος αὐτῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐγένετο*,) nullam tunc libertinam exiiſſe. Accedit, quod GELLIVS, laudata lege PAPIA, pergit: (a) *ſed ea ſortitio ex lege Papia non neceſſaria nunc videri ſolet. Nam ſi quis, honeſto loco natus, adeat pontificem maximum, atque* OFFERAT *ad ſacerdotium filiam ſuam, cuius dumtaxat, ſaluis religionum obſeruationibus, ratio haberi poſſit, gratia Papiae legis per ſenatum fit.* Lex itaque PAPIA ſenſim obſoleuit, inuecto more offerendi filias. At multo ante, quam lex Papia Poppaea lata eſt, rationem habitam fuiſſe virginum, a parentibus Veſtae oblatarum, cum e DIONE (b) patet, qui libertinas vel ideo ad hoc admiſſas ſacerdotium teſtatur, *ὅτι οὐ ῥᾳδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς ἑστίας ἱεράτειαν* ΕΔΙΔΩΣΑΝ, *quod ingenui filias haud prompte ad hoc ſacerdotium* OFFERRENT: tum ex loco SVETONII, (c) apud quem adfirmat Auguſtus, *ſi neptium ſuarum competeret aetas*, OBLATVRVM *ſe fuiſſe eas.* Quum ergo tum nondum neptium competeret aetas, eaeque vel ſex annis minores, vel decennibus non multo maiores, ſaltim adhuc innuptae, eſſent: conſequens eſt, vt haec diu ante latam legem Poppaeam acta ſint, adeoque iam ineunte Auguſti imperio ratio habita fuerit virginum, quas parentes Veſtae obtuliſſent.

Quamuis itaque certiſſimum videatur, legem hanc de virginibus Veſtalibus a Papia Poppaea diuerſam, eaque multo antiquiorem eſſe: non auſim tamen de anno, quo lata eſt, quidquam pro certo adfirmare. STEPH. VIN. PIGHIVS, (d) qui Papium quemdam tribunum plebis ad a. v. c. 504. in faſtos ſuos retulit, eodem anno et legem hanc conditam eſſe, ſuſpicatur. Sed mallem, ille auctorem, cui Papii iſtius notitiam debeat, laudaſſet. Si enim tunc vere tribunus fuerit Papius; vel ideo veroſimile eſt, hac de lege tunc eſſe cogitatum, quod eo ipſo tempore de communicandis cum plebe ſacerdotiis magno animorum motu ageretur. Quemadmodum ergo quadriennio ante ipſum pontifica-

(a) *Lib. I. cap. 12.*
(b) *Ibidem pag. 563.*
(c) *Auguſt. cap. 31.*
(d) *Annal. Tom. II. pag. 51.*

pontificatum maximum, turbata patrum possessione, primus e plebe gesserat Tiberius Coruncanus: ita non mirum esset, noua rogatione tribunicia paullo post et Vestae sacerdotium esse plebi vindicatum. Sed haec, quantumuis speciosa, nemini ego pro certis temere obtruserim, nisi Papii tribunatus huius anni e veteris aeui monimentis liquido a viris doctis demonstretur.

II. Altera lex, cui eadem gens plebeia nomen indidit, est PAPIA *de sociis et nomine Latino.* Meminit illius CICERO: (a) meminit et VALERIVS MAXIMVS, (b) quorum ille M. Crassum a Mamertinis, hic M. Perpernam a Sabellis iudicio publico ex hac lege repetitum esse, memoriae prodidit. Ex vtroque loco, quid hac lege cautum fuerit, satis adparet, puta, vt ne socii et nominis Latini iura ciuium Romanorum furtim vsurparent, et vt vrbibus in Latio jus esset, ciues, qui Romam commigrantes in censum irrepserant, tamquam fugitiuos, et patriae desertores, publico iudicio repetere. Origo rei paullo altius repetenda. Iam antiquitus miro ciuitatis Romanae desiderio flagrabant Latini. Hinc si quorum paullo lautior erat fortuna, ii scenam ita instruere solebant, vt largitionibus, aliisque artibus, in censuales Romanorum tabulas irreperent, ciuitatisque iuribus quocumque modo potirentur. Quo facto, commigrare Romam, gerere se pro ciuibus, quin et honores petere conabantur. Verum cum ipsorum Romanorum intererat, iura Quiritium non promiscue ab omnibus inuadi, tum maxime ipsarum per Latium ciuitatum, quippe quae delibato ciuium suorum flore orbatae, vix necessarium militem, quem ex foedere debebant Romanis, inueniebant. Hinc iam a. v. c. 564. *M. Aemilio* et *C. Flaminio* coss. legatis sociorum Latini nominis, qui toto undique frequentes ex Latio conuenerant, senatus datus est, his LIVIO (c) teste querentibus, *magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, et ibi censos esse. Q. ergo Terentio Culleoni, praetori, tum negotium datum, vt eos conquireret, et quem C. Claudio et M. Liuio censoribus, postue eos censores, ipsum parentemue eius, apud se censum esse probassent, vt redire eo cogeret, vbi censi essent.* Qua conquisitione tum duodecim millia Latinorum domos redierunt. Verum id non absterruit Latinos, quo minus Romanæ ciuitatis iura inuaderent: Idem enim auctor est LIVIVS, (d) anno ab v. c. 576. iterum auditas Romae esse legationes sociorum et Latini nominis, conquerentium, *ciues suos*, ROMAE CENSOS, *plerosque eo demigrare: quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum militem*

(a) *Orat. pro L. Cornel. cap.* 23.
(b) *Lib. III. cap.* 4. §. 5.
(c) *Lib. XXXVIIII. cap.* 3.
(d) *Lib. XXXXI. cap.* 12.

tem dare possent. Addit, paucis interiectis, LIVIVS, (a) re expensa accuratius, a C. Claudio Pulchro latam esse legem CLAVDIAM, *qui socii ac Latini nominis ipsi, maioresque ipsorum, M. Claudio T. Quinctio censoribus, posteaque apud socios ac nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisque ciuitatem ante Kalendas Nouembres redirent.* Genera nimirum fraudis duo mutandae viritim ciuitatis inducta erant. Lex sociis ac nomini Latino, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. Ea lege male vtendo, alii sociis, alii populo Romano, iniuriam faciebant. Nam et ne stirpem domi relinquerent, liberos suos, quibus quibus Romanis, in eam conditionem, vt manumitterentur, libertinique ciues essent, mancipio dabant, et quibus stirps ita deesset, quam relinquerent, ii ciues Romani fiebant. Postea his quoque imaginibus iuris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe in ciuitatem Romanam per migrationem et censum transibant. (b) Hisce ergo fraudibus obiecta lex CLAVDIA, et ne, si poena haud sequeretur, contemtui esset Latinis, quaestio de iis, qui ex lege non rediissent in patriam, L. Mummio, praetori, decreta est, et ad legem ex SC. additum consulis edictum, *vt dictator, consul, interrex, censor, praetor, qui tunc esset apud forum, quem manumitterent, in libertatem vindicaret, si iusiurandum daret, qui eum manumitteret, ciuitatis mutandae caussa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manumittendum non censuerunt.* Ea lex aliquamdiu viguit, adeo vt proximo lustro, a. v. c. 580. paullo minus capitum censeretur, quia *L. Postumius* cos. teste eodem LIVIO (c) *pro concione edixerat, vt qui socium Latini nominis ex edicto C. Claudii consulis redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romae, sed omnes in ciuitatibus suis, censerentur.* Tantum vero abest, vt lex illa Claudia sitim desideriumque ciuitatis Romanae in Latinis exstingueret, vt potius ex eo tempore, Gracchorum, Appuleii, et Drusi furoribus tribuniciis instincti, tanto obnixius omnia agerent, ne exsortes essent tam luculenti Quiritium iuris. Nouis itaque subinde opus erat rogationibus, qualis, praeter PAPIAM, etiam fuit celeberrima illa lex LICINIA et MVCIA, a duobus sapientissimis consulibus, *L. Licinio Crasso* et *Q. Mucio Scaeuola*, lata anno ab v. c. 658. (d) Vtraque actum de regundis ciuibus, cautumque, vt quotquot sociûm Latini nominis se pro ciuibus Romanis gererent, in suas quique ciuitates remitterentur. Ita enim huius legis sanctionem describit ASCONIVS PAEDIANVS, (e) qui et obseruat, legem hanc, quamuis iustam et sa-

(a) *Lib. XXXXI. cap.* 13.
(b) *Ibid. cap.* 12.
(c) *Lib. XXXXII. cap.* 10.
(d) CIC. *pro L. Corn. cap.* 21. *de offic. Lib. III. cap.* 11.
(e) *Ad orat. pro L. Cornel. p.* 1309.

et ſapienter ſcriptam, admodum tamen perniciosam fuiſſe rei publicae, et vel praecipue conflaſſe funeſtiſſimum iſtud bellum ſociale vel Marſicum, quod vniuerſam paene Italiam vna veluti ruina inuoluit, nec prius exſtingui potuit, quam a. v. c. 654. lege Iulia cum ſociis, qui in fide manſerant; et proxime inſequente lege Plautia cum reliquis Latinis ac Italis ius ciuitatis Romanae, vti ex CICERONIS, (a) VELLEII PATERCVLI, (b) et APPIANI (c) teſtimoniis conſtat, communicaretur.

Eiuſdem generis cum *Claudia* et *Licinia Mucia* etiam lex PAPIA fuit, ex qua M. Perpernam Sabelli; M. Craſſum Mamertini iudicio publico repetierunt. De eius aetate, vt fit, in diuerſa ire videas viros doctiſſimos, quum tamen res quodammodo expediri poſſe videatur. STEPH. VIN. PIGHIVS (d) eam legem Papiam plane explodit, nullamque vmquam legem de ſociis Latini nominis, cui gens Papia fecerit nomen, exſtitiſſe exiſtimat. Contra FRANC. SYLVIVS, (e) cuius non poenitendi in CICERONIS orationes exſtant commentarii, eamdem legem Papiam de ſociis Latinoque nomine cum altera de peregrinis confundit. Nec deſunt denique, qui hanc et ab altera de peregrinis ſeiungendam, et eamdem lege Claudia non multum poſteriorem eſſe, cum CAROLO SIGONIO (f) contendunt.

Prima illa PIGHII ſententia nullum, niſi in fingentis auctoritate, reperit præſidium. Coniicit enim vir doctus, apud VALERIVM MAX. lituram inducendam eſſe *legi Papiae*, ſubſtituendamque *legem Penni.* Sed nec codices addicunt, nec ipſum legis Iuniae Penni argumentum ei emendationi fauet. Neque enim ex hac lege ſocii ac Latini nominis iudicio publico a ciuitatum ſuarum magiſtratibus repetiti, ſed peregrini omnes, etſi iura ciuitatis haud affectabant, vrbe exeſſe iuſſi ſunt, vti paullo poſt erit dicendi locus. Multo minus FR. SYLVIVS videtur rem tetigiſſe. Praeterquam enim, quod lex Papia de peregrinis a. v. c. 688. lata, ad ſocios Latini nominis viginti tribus annis ante ciuitate donatos pertinere non potuit: ei ſententiae quam maxime etiam aduerſatur VALERII MAXIMI auctoritas, qui M. Perpernae coſ. patrem mortuo filio, ex hac lege a Sabellis repetitum eſſe, memoriae prodidit. Iam certum eſt, M. Perpernam in ipſo conſulatu obiiſſe a. v. c. 623. victo Ariſtonico, decedentem prouincia. Certum quoque, legem Papiam de peregrinis latam eſſe a. v. c. 678. Iam ſi per leges annales

(a) *Pro Archia, cap. 7.*
(b) *Lib. II. cap. 16.*
(c) *De bello ciuil. Lib. I. pag. 379.*
(d) *Ad Valer. Max. Lib. III. cap. 4. et Annal. Tom. III. p. 18. 35.*
(e) *Ad orat. pro L. Cornel. pag. 1264.*
(f) *De antiqu. iur. Ital. Lib. III. cap. 1.*

les M. Perperna consulatum ante annum aetatis 43. petere non potuit: patrem eius anno 623, quo filius, turbato naturae ordine, decessit, saltim annorum 60. fuisse oportet, si vel plena tantum pubertate filium antecesserit. Anno itaque 688. quo lex Papia de peregrinis lata est, habuisse eum oporteret annos 126. An vero credibile videtur, tum demum istud silicernium status controuersiam a Sabellis passum esse?

Quae quum ita sint, Ioue profecto aequo iudicauit CAR. SIGONIVS, dum hanc legem Papiam CLAVDIA paullo posteriorem esse censuit. Nos addimus, eamdem anteriorem esse lege LICINIA MVCIA. Quum enim biennio post hanc bellum sociale conflagrarit: nemo sibi temere persuaserit, eo adhuc feruente, Romanos lege lata Latinos vrbe expellere, eaque multitudine hostium vires firmare voluisse. Nec exstincto eo bello locus fuit legi Papiae, quum, communicata cum Latinis ac Italis ciuitate, ipsum fere sociorum ac Latinum nomen obsoleuisset. Quamuis enim STRABO (a) Nemausensibus, APPIANVS (b) Nouocomensibus, ASCONIVS (c) Gallis transpadanis, alii aliis populis ciuitatibusque ius Latii etiam post legem illam Iuliam concessum esse scribant: ii tamen noui Latini non magis *socii et Latinum nomen* dicti sunt, ac istud libertinorum genus, quod lex Iunia Norbana ciuitate Romana exclusos ad Latinorum colonariorum conditionem depressit. Ex quibus omnibus consequitur, vt lex PAPIA lata sit inter annum ab v. c. 576, quo Claudia condita, et annum 658, quo lata Licinia Mucia. Quum vero post annum 623. non ex Claudia, sed ex hac lege iudicio publico a Sabellis repetitus sit pater M. Perpernae consulis: verosimile est, non multo ante hoc tempus legem Papiam a plebe scitam esse, quamuis ipse annus, ob fastorum de Papio tribuno plebis silentium, non tam facile ab vllo definiri posse videatur.

III. Proxima est lex PAPIA *de peregrinis*, cuius multo certior, quam superiorum, est historia. Tulit enim illam C. PAPIVS CELSVS, tribunus plebis, a. v. c. 688. *L. Cotta* et *L. Torquato* coss. eaque cauit, vt omnes peregrini, illis tantum, qui Italiam incolebant, nec non Glaucippo, nescio quo, exceptis, vrbe expellerentur. De Glaucippo testis est CICERO, (d) idque singulare fuit priuilegii exemplum, simillimum illis, quod Menandro (e) et Hostilio Mancino (f) legibus latis concessum esse, in iure nostro legimus. Reliqua ita narrat DIO CASSIVS: (g) Κἀν τούτῳ πάντες οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ διατρίβοντες, πλὴν τῶν τὴν νῦν Ἰταλίαν οἰκούντων ἐξέπεσον, Γαΐου τινὸς Παπίου δημάρχου γνώμῃ, ἐπειδὴ ἐπεπόλαζον,

(a) *Lib. IIII. pag. 157.*
(b) *Lib. XI. pag. 443.*
(c) *Ad orat. in Pison. pag. 2062.*
(d) *De lege et grat. orat. 1. cap. 4.*
(e) *L. 5. §. vlt. D. de capt. et postlim.*
(f) *L. vlt. D. de legation.*
(g) *Lib. XXXVII. pag. 33.*

πολάζειν, καὶ οὐκ ἐδόκουν ἐπιτήδειοι σφίσιν εἶναι συνοικεῖν : *interim omnes, qui Romae commorabantur, peregrini, exceptis iis, qui eam, quae nunc vocatur Italia, incolunt, ciuitate expulsi sunt, lata lege a* C. PAPIO, *tribuno plebis, qui eos per vrbem vagari cernens, non idoneos esse iudicauit, qui cum Romanis habitarent.* Eiusdem legis insigne superest monimentum, denarius gentis Papiae antiquus, a FVLVIO VRSINO (a) et EZ. SPANHEMIO (b) delineatus, cuius in antica parte Iuno Sispita cum tabella, cui inscriptum PAPI; in postica L. PAPIVS CELSVS, ex eadem, qua Caius ille Papius, legis auctor, familia prognatus, exhibetur. Tabella ista ipsam designat legem Papiam de peregrinis. Legum enim a maioribus latarum memoriam a gentibus Romanis in numis conseruari solitam, vel Cassiorum et Porciorum denarii euincunt.

Ceterum grauiter in hanc legem inuectus CICERO: (c) *male etiam,* inquit, *qui peregrinos vrbibus vti probibent, eosque exterminant, vti* PENNVS *apud patres nostros, et* PAPIVS *nuper.* Sed profecto nec noua atque inusitata fuit illa Papii rogatio, nec ei ratio idonea defuit, plebem ea de re mittendi in suffragia. Quotiescumque caetus occulti coniurationesque imminebant, vel periculum erat, ne arctior annona plebem ad seditionem consternaret, toties peregrinos vrbe summoueri, e re publica videbatur. Sic quum Sp. Cassius, legem agrariam laturus, ea largitione libertati insidias struere videretur: Proculus Virginius, Cassii collega, ipsos Latinos vrbe excedere, edicto consulari iussit. (d) Id vero et postea factum esse, testatur CICERO, (e) *nibil, inquiens, acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perraro accidit, a consulibus iuberi* EX VRBE EXIRE. In primis celebratur lex IVNIA PENNI, qua a. v. c. 627. peregrinos ideo vrbe eiectos constat, quod tum inter tribunicios C. Cornelii Gracchi furores periclitaretur res publica, isque in illa peregrinorum turba collocasse videretur fiduciam. Qua de re CICERO, (f) qui alibi hanc legem inhumanam iudicauerat, veluti sui oblitus: *tuus etiam gentilis,* inquit, *Brute,* M. PENNVS *facete agitauit in tribunatu C. Gracchum, paullum aetate antecedens.* Quo ipso CICERO turbulenta Gracchi consilia a Iunio Penno illa arte prudenter disiecta esse, fatetur. Sed et extremis rei publicae temporibus saepe principes vrbis vsu prohibuere peregrinos. Ipse Augustus, qui natura ad humanitatem ferebatur, nihilque faciebat reliqui, ne quem Romae noui status poeniteret, *magna* tamen *sterilitate, ac difficili remedio, venalitias et lanista-*

(a) *De famil. Rom. pag.* 196.
(b) *De vsu numism. et praest. Diss. X. p.* 200. *Tom. II.*
(c) *De offic. Lib. III. cap.* 11.
(d) DIONYS. HALIC. *Lib. VIII. cap.* 84.
(e) *Pro P. Sext. cap.* 13.
(f) *Brut. cap.* 28.

laniſtarum familias, PEREGRINOSQVE OMNES, *exceptis medicis et praeceptoribus*, *partemque ſeruitiorum*, teſte SVETONIO, (a) *vrbe expulit.* Idem et ſua aetate ob annonae caritatem difficultatemque commeatuum factum eſſe, refert AMBROSIVS, (b) vt alia huius generis exempla praetermittam.

Ita nec PAPIO defuere rationes, quamobrem ab vrbe tunc faceſſere iuberet peregrinos. C. Iulius Caeſar eo tempore non cuniculis, ſed machinis petere coeperat rempublicam. Eo ipſo anno tam ſplendida aedilitate fungebatur, vt, SVETONIO (c) teſte, praeter comitium ac forum, baſilicaſque, etiam Capitolium porticibus ad tempus exſtructis ornaret, in quibus, abundante rerum copia, pars adparatus exponeretur. Venationes ludoſque et cum collega, et ſeparatim inuſitata munificentia edebat. Tropaea C. Marii de Iugurtha, deque Cimbris et Teutonis, olim a Sulla disiecta, reſtituebat. In primis multiplici comparata familia adeo exterruerat inimicos, vt SCtum de finiendo gladiatorum numero fieret. Praeter haec omnia, teſte DIONE, tot peregrini per vrbem oberrabant, vt non poſſent non vereri ciues, ne Caeſaris factio eorum opera ad res nouas moliendas abuteretur. (d) Quare nihil profecto nouum aut iniquum molitum eſſe dixeris Papium, dum fluctuante inter optimatium diſcordias re publica, turbam peregrinam, qua fortuna rem daret, vires inclinaturam, vrbe exeſſe more maiorum iuſſit.

IIII. Omnium denique celeberrima eſt LEX PAPIA POPPAEA, in qua enucleanda illuſtrandaque praecipue iam exercere iuuabit ingenium. Multis ea nominibus adpellatur a veteribus. PAPIAE POPPAEAE nomen ab vtroque conſule, qui populum rogauit, (e) PAPIAE *legis*, (f) *et* πληθυντικῶς PAPIARVM LEGVM, (g) a conſule maiore, quem penes tunc faſces erant, traxit. Frequens etiam in iure noſtro LEGVM IVLIARVM, nec non LEGIS IVLIAE et PAPIAE vocabulum, quia *lex Iulia de maritandis ordinibus*, quamuis a Papia Poppaea diuerſa, maximam tamen partem in hanc migrauit. Ob inſignem celebritatem ſaepe illi ἁπλῶς LEGVM nomen inditum eſſe, comperio, non ſolum in indice vetere Pandectis Florentinis praemiſſo, qui MAVRICIANI, TERENTII CLEMENTIS, aliorumque veterum iureconſultorum βιβλία *ad* LEGES recenſens, obſeruante iam LIPSIO, (h) de lege Papia Poppaea loquitur: verum etiam in ipſis iuris noſtri libris. Nam in *§. 1. Inſtit. de nupt.* ait

B 3 impera-

(a) *Auguſt. cap.* 42.
(b) *De offic. Lib. III. cap.* 7.
(c) *Iul. cap.* 10.
(d) *Lib. XXXVII. pag.* 33.
(e) *Tacit. Annal. Lib. III. cap.* 25.
(f) SVET. *Ner. cap.* 10.
(g) TERTVLL. *Apol. cap.* 4.
(h) *Excurſ. ad Tacit. Annal. Lib. III.*

imperator: *qui secundum praecepta* LEGVM *coëunt*, id est, legum Iuliae et Papiae. Similiter POMPONIVS: (a) *nemo potest in testamento suo cauere, ne* LEGES *in testamento suo locum habeant.* Et PROCVLVS: (b) *itaque si cautum est, vt propiore tempore, quam* LEGIBVS *constitutum est, reddatur, stari eo debere existimo.* Plura huius generis loca iam collegit vir eximius, EMVNDVS MERILLIVS, (c) quae hic accumulare nolumus.

Eo quoque haud parum celebritatis haec lex consequuta est, quod auctoritatem suam, et senescente iam imperio, quum abundantes voluptates libidinem pereundi perdendique omnia inuexissent, diutissime retinuit. Quamuis enim principes, Augustum insequuti, vt fit, ei variis SCtis ac constitutionibus vel obrogarent vel derogarent: ipsa tamen lex fere ad Iustiniani tempora inter Romanos viguit, vt non temere signarentur tabulae, quin simul lex ista nuptialis recitaretur. Ad quem ritum adludens MARCIANVS CAPELLA: (d) *tunc*, inquit, *mater poposcit de Ioue, superisque cunctis, vti sub conspectu omnium, quidquid sponsalium nomine praeparauerat Maiugena, traderetur, ac demum dos a virgine non deesset, tumque tabulas ac* PAPIAM POPPAEAMQVE *legem sinerent* RECITARI.

Quamobrem nemini videbitur mirum, tam multos eruditissimosque viros et olim, et post felicem illam temporum reparationem, de lege PAPIA POPPAEA bene mereri conatos esse. Sub Hadriano et Antonino Pio, Augustis, in eam *libros viginti* scripsit TERENTIVS CLEMENS, *libros sex* IVNIVS MAVRICIANVS, et VLPIVS MARCELLVS, *libros quindecim* CAIVS. Sub Seuero et sequentibus DOMITIVS VLPIANVS et IVLIVS PAVLLVS, ille *libris viginti*, hic decem eamdem interpretatus est, e quibus omnibus fragmenta satis multa exstant in Pandectis. Addidit his GVIL. GROTIVS (e), OCTAVENVM, Traiano fere æqualem, cuius quaedam in hanc legem exstitisse, ex TERENTII CLEMENTIS fragmento (f) colligi posse videtur. Verum quum huius ICti scripta non modo interciderint omnia, verum etiam ea in Pandectis non nisi obiter laudentur, de commentariis eius in legem Papiam Poppaeam res non adeo expedita videtur.

Renatis litteris, tenebrisque, quae diutissime orbi litterario incubuerant, felici sidere discussis, haud pauci de restituenda explicandaque hac lege cogitarunt. LAEV. TORRENTII *excursus* inter eius lucubratio-

(a) *L. 55. D. de legat.* I.
(b) *L. 17. D. de pact. dotal.*
(c) *Obseru. Lib. V. cap.* 10.
(d) *De philolog. et Merc. nupt. Lib. II. extremo.*
(e) *De vet. ICtis, Lib. II. cap.* 5.
(f) *L. 32. D. qui et a quib. manumiss.*

brationes ad HORATIVM ; IVSTI LIPSII *commentatio*, quam MVRETVS numeris omnibus absolutam censet, inter *excursus* ad TACITI *annales* comparet. Exstat et FRANC. BALDVINI *liber singularis*, quo non modo de lege PAPIA POPPAEA, verum etiam de *Falcidia*, *Voconia*, et *Rhodia* suo more erudite egit, excusus *Basileae*, anno erae Christianae 1559. Similes sunt commentarii IOANNIS DE PAREIA et RAMEZ DEL MANZANO, quorum illius lucubrationes anno 1591. *Salmurii*, vna cum eiusdem auctoris *Otio quadrimestri* prodierunt, huius vero opus in tabernis librariis aeque ac bibliothecis harum regionum paene disparuit, saltim a me, omni adhibita industria, nusquam potuit inuestigari. Sed procul dubio reliquorum omnium luminibus offecit iureconsultus facile princeps, IAC. GOTHOFREDVS, qui omnia huius legis capita et fragmenta non solum colligere, breuique, sed luculento, illustrare commentario, verum etiam, quoad eius fieri potuit, ad pristinum reuocare ordinem primus omnium ausus est. Quod quantiuis pretii opusculum vna cum restitutis ab eo XII. *tabulis*, *edicti perpetui ordine*, et *fragmentis librorum* SABINI sub titulo QVATVOR FONTIVM IVRIS CIVILIS praelo exiit *Coloniae Allobrogum* anno superioris saeculi 53. Obiter huius legis capita quaedam illustrarunt BARN. BRISSONIVS, doctissimo *de iure connubiorum* opere, FERDINANDVS PAEZ Vlyssiponensis, libello *de numero liberorum excusante a muneribus publicis*, et hoc multo doctior M. VERTRANIVS MAVRVS eleganti commentatione *de iure liberorum*, qui posteriores libri in *tomo octauo Tractatus tractatuum* locum inuenerunt, ut mirum sit, FRID. BRVMMERVM (a) de insigni libelli raritate tam grauiter esse conquestum. Non iam his addo KIRCHMAIERI, MVLLERI, FICHTNERI, aliorumque de hac lege et praemiis πολυπαιδίας dissertationes, ita quippe comparatas, vt ex iis parum ad rei summam proficias.

Tot ergo eruditissimi viri ad restituendam et illustrandam legem PAPIAM POPPAEAM omnem operam industriamque contulerunt, idque non immerito, quum, vti recte iudicat IAN. VINC. GRAVINA, (b) *tam multa huic legi iureconsultorum responsa et fragmenta veterum sint implicata, vt, qui hac luce careat, eum in cursu iuris passim offendere oporteat, et prolabi.*

Quare et nos huic nobilissimo argumento, quod felix faustumque sit, animum calamumque adiicere decreuimus, parum veriti, ne cui Iliada post tot Homeros scribere videamur. Saepe enim, qui id argumentum occuparunt, humani quid passi sunt: saepe seueriore vsi critica

(a) *De lege Cinc. cap.* 14.

(b) *De legib. et SCtis* §. 36.

tica intelligendo fecerunt, vt intelligamus nihil. Saepe, quae maxime ad rem faciunt, praeteruiderunt, aliaque, haud germana, pro legis nostrae capitibus obtruserunt, adeoque post tantam messem maximum aliis reliquerunt spicilegium. Otium fortassis nobis fecisset ὁ πάνυ GOTHOFREDVS, si incredibilem illam, quam procedente aetate sibi pepererat, variae eruditionis copiam in illustranda hac lege voluisset expromere. Sed ei adhuc iuueni, sub ipsa studii iuridici tirocinia, hoc opusculum exciderat, vti ipse refert in *commentario ad regulas iuris:* (a) *nos dudum* PRIMIS IVRIS STIPENDIIS, *fragmenta legis Iuliae et Papiae collegimus, suoque ordini restituimus, veterum iureconsultorum illorum notas ad singula capita verbaque aptauimus, notis tandem et ipsi illustrauimus.* Accedit, quod non ipse viuus ei libello in lucem ituro obstetricatus est, sed vasa conclamans et ad aeternitatem se componens eam curam demandauit ESAIAE COLLADONI, viro quidem doctissimo, sed qui merito a deformando alieno foetu abstinuit manus. Quare et GOTHOFREDI libello non accessit auctoris lima, multique hinc in eo haeserunt naeui, quos facile deprehendet, qui nostra haec contulerit.

Ceterum industriae nostrae eam ipsi legem tulimus, vt praemissa accuratiore legis historia, (b) capita eiusdem, quorum memoria superest, omnia de nouo cum cura colligamus, eaque, quantum pote, ad pristinum reuocemus ordinem, (c) ac denique singula, et *secundo* quidem libro ea, quae ad partem capitis de nuptiis et liberorum procreatione; (d) *postremo*, quae ad bona caduca atque ereptitia pertinent, (e) seorsum expendamus, mutationibus, quas subierunt, fraudibusque, quibus legem rei publicae vtilissimam ingeniosa ciuium improbitas elusit, simul diligenter obseruatis. His enim omnibus rite pertractatis, nihil, quod ad huius legis intelligentiam pertinere vllo modo videatur, desiderari posse arbitramur.

(a) *Comment. ad regul. iur. collect.* 18. *pag.* 794.
(b) *Cap.* 2. 3. 4.
(c) *Cap.* 5.
(d) *Lib. II. cap.* 1. *sequ.*
(e) *Lib. III. toto.*

CAPVT

CAPVT II.

DE VARIIS VARIARVM GENTIVM, IN PRIMIS ROMANORVM, INSTITVTIS, QVIBVS ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΝ PROMOTVM IVERE.

P*Rior legis* PAPIAE POPPAEAE *pars ad πολυτεκνίαν fuit comparata.* I. *Eius studiosissimi fuere populi plerique, in primis Hebraei. Qua ratione illi exponant praeceptum diuinum* Genes. I. 28 ? *Caelibum et orborum apud eos ignominia.* II. *Persae numerosae proli praemia constituerunt.* III. *Graecorum, quae huc pertinent, instituta, in primis Atheniensium.* IIII. *Lacedaemonii faecunditatem ornabant praemiis. Poenae ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, et κακογαμίου.* LANGLAEVS *notatus.* V. *Thebanis ignominiosum videbatur, sine prole mori.* VI. *Germani absque spe praemiorum numerosae proli studebant. Locus* TACITI *explicatus. Quid Germanis medii aeui* das Hagestoltzen-Recht ? VII. *Romani iam ab origine vrbis ciuitatem quam numerosissimam esse cupiebant. Cur Romulus tam amplam potestatem maritis et parentibus concesserit ?* VIII. *An Numa Pompilius vel Tullus Hostilius auctor iuris trium liberorum ? Locus* PLUTARCHI *vna mutata littera emendatus. Eiusdem Numae lex de pellicatu, nec non de filio, qui vxorem duxerit, non venumdando.* VIIII. *An libera re publica leges de caelibatu latae ? Censorum circa caelibes et orbos officium. Aes vxorium. Praemia parentibus a censoribus decreta. Adoptiones veterum fraudulentae. Praemia censorum qualia? Metelli oratio censoria ab Augusto repetita.* X. *Iulii Caesaris liberalitas erga parentes.* XI. *Romani et extra ordinem benefici in eos, qui liberos sustulerant. Serui ob numerum liberorum manumissi. Bona ob liberorum numerum haud publicata. Status liberorum ex incestis nuptiis editorum confirmatus ob parentum faecunditatem. Ad προεδρίαν in ordine decurionum profuit numerosa proles.* XII. *Cur Romani tot praemia πολυτεκνίας et poenas caelibatus et orbitatis inuenerint ? Expediatne rei publicae, ciuitates esse quam numerosissimas? Romana res publica ad bellicam potentiam comparata. Eadem vtebatur milite lecto. Romani a nuptiis abhorrebant, partim ob mores feminarum perditissimos, partim ob vagas, quibus delectabantur, libidines, partim ob pinguissima orbitatis praemia. Haec caussa latae etiam legis* PAPIAE POPPAEAE.

Finis legis Papiae Poppaeae de maritandis ordinibus is praecipue fuit, vt faecunda essent ciuium Romanorum matrimonia, et vrbs tot bellis exhausta ciuilibus maxima ciuium multitudine in posterum adflueret. Id consilium non solum Augustus prae se tulit, sed et complura veterum testimonia produnt. Celsus (a) sane noster hanc *legem* SOBOLIS PROCREANDAE CAVSSA *institutam*, *atque hinc vtilem esse* ait *rei publicae*. Eumdem finem indicat Horatius, (b) dum de lege Iulia, paullo post in Papiam Poppaeam transfusa, canit:

Diua, producas sobolem, patrumque
Prosperes decreta super iugandis
Feminis, PROLISQVE NOVAE FERACI
Lege marita.

Et paucis interiectis: (c)

Di probos mores docili iuuentae
Di senectuti placidam quietem,
Romulae genti date rem PROLEMQVE,
Et decus omne.

Denique Sozomenvs, (d) incidens in legem Papiam Poppaeam: ἔθεντο, inquit, τοῦτον τὸν νόμον οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι, ΠΟΛΥΑΝΘΡΩΠΟΝ ἔσεσθαι τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ὑπήκοον οἰόμενοι: *tulerant istam legem veteres Romani*, POPVLOSAM *et* HOMINIBVS ADFLVENTEM *esse cupientes vrbem, subiectasque prouincias.* Quae quum ita sint, paullo altius repetendae sunt prolificae huius legis rationes, et, cur cum aliae res publicae florentissimae, tum Romana in primis de amplificando ciuium numero tam sollicitae semper fuerint, accuratius hoc capite explicandum.

I. Gentibus tantum non omnibus, quarum ciuitates vel ad bellum ac militiae gloriam, vel ad proferendos imperii fines, vel ad opes quam maximas accumulandas erant comparatae, antiquissimum fuisse animaduerto, vt vrbes ac prouincias quam populosissimas haberent. Quin et Ebraei, ab his olim studiis alienissimi, nihil reliqui faciebant, vt gens sua aliis vicinis multitudine antecelleret, exitusque comprobaret diuinum oraculum, quod Abrahami posteros et stellas et arenam maris numero superaturos praedixerat (e). Eum in finem multa sanxerunt, ab

(a) *L. 64. D. de condit. et demonstr.*
(b) *Epod. XVIII. v. 17.*
(c) *Ibid. V. 45.*
(d) *Hist. eccl. Lib. I. cap. 9.*
(e) *Genes. XIII. 16. XV. 5.*

ab aliarum gentium inſtitutis alieniſſima. Primo enim quum ipſa recta ratio doceat, obligari quidem homines ad ineundum matrimonium, ſed per modum praecepti aientis, quod nec ſingulos neceſſario, nec quouis tempore, ſed eos, quibus commodae conditionis ſit copia, obſtringat: Ebraei, teſte IOANNE SELDENO, (a) longe aliter compoſuere rationes, ſuiſque ſerio inculcarunt, praecepto illo diuino: (b) פרו ורבו: *creſcite ac multiplicamini*; omnes maſculos teneri, nec quemquam, qui ante annum vigeſimum vxorem non duxerit, excuſari, niſi aut aſſiduo rerum diuinarum ſtudio acrioris libidinis ſtimulos retundat, aut naturae errore impar ſit procreationi liberorum. Addebant, qui vxori ſuperſtes, prolem vtriuſque ſexus, eiuſque integri, (ſiquidem ſpado aut filia ſterilis non proderant,) nondum ſuſtuliſſet, eum diuino iſti praecepto non videri ſatisfeciſſe. Quin ſemper, nondum effoeta aetate, vnumquemque hac lege teneri exiſtimabant, quamdiu in prole ſexus alteruter deeſſet, neque excuſari, qui vetulam, aut ſterilem, eamue, quae per aetatem muliebris patientiae legem accipere non poſſet, domum duxerit, niſi ſuperinducat foecundam. Alii Ebraeorum magiſtri, vti refert LEO MVTINENSIS, (c) tam late interpretabantur diuinam iſtam ſanctionem, vt nec ei, cui vtriuſque ſexus proles domi erat, vacationem concederent, ſi per aetatem corporiſque vires cum femina conſueſcere poſſet. Quare et hoc in veterum ſcitis eſſe ait R. ELIEZER: (d) לו אשה אינו אדם כל אדם שאין: *quemlibet hominem, cui non ſit vxor, non eſſe hominem:* itemque: (e) בפריה ורביה כאילו שופך דמים כל מי שאין עוסק: *quicumque negligat praeceptum de multiplicando humano genere, habendum eſſe veluti homicidam.* His ergo doctrinis imbuebant docilem iuuentutem, has illi inculcabant regulas, non alio profecto conſilio, quam vt ciuibus ad matrimonium incitatis, quam populoſiſſimam haberent rem publicam.

Ne vero id officium ſoli cuiuſque virtuti ac pudori relictum videretur: illis quamdam veluti ignominiae notam inurere haud dubitabant, qui vel a nuptiis abhorrebant, vel numquam prole locupletauerant rem publicam. Caelibes ſane et ἀγάμους omnes illis ex magiſtrorum ſcitis homicidarum loco fuiſſe, modo vidimus. Ex ipſis vero ſacris litteris conſtat, maximum e ſterilitate ſua dolorem cepiſſe feminas ſanctiſſimas,

Saram,

(a) *De iur. nat et gent. ſecundum diſcipl. Ebr. Lib. V. cap. 6.*

(b) *Geneſ. I. 28.*

(c) *De ritib. Ebraeor. Part. IIII. cap. 2.*

(d) *Gemara Bab. ad tit. Iabimoth. col. 6. f. 63.*

(e) *Bereſch. rabba par. 34.*

Saram, (a) Rebeccam, (b) Rachelem, (c) Hannam; (d) laetas autem laetitiis omnibus veluti triumphasse, quum enixae essent liberos. Ipsa Elisabeth, quum iam grandis natu vterum singulari atque inusitato Dei beneficio intumescere sentiret, quamdam inde capiebat voluptatem! quam laetabunda exclamabat venerabilis canitie puerpera: (e) οὕτω μοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις, αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις: *ita mihi fecit dominus hoc tempore, quo ad me respexit, ad tollendam ignominiam meam inter homines.* Tanta videlicet erat sterilium, orborum, caelibum ignominia, vt ipse Deus maximam Israelitis minatus temporum calamitatem, futurum tunc esse praedicat, vt septenae feminae viri vnius ambientes nuptias, nec alimenta sibi nec vestes stipulentur, tantum ne maximam illam caelibum steriliumque ignominiam sustineant diutius (f).

Quemadmodum ergo haec omnia eo comparata erant, vt eo magis a caelibatu ac orbitate abhorrerent Ebraei: ita et praemia quaedam nouellis maritis proposuerat summus legislator, annuam nimirum munerum militarium vacationem. (g) Accedebat, quod magno in honore essent numerosae prolis parentes, laudibusque ornarentur a popularibus suis, quibus subinde in ore erat vetus, quod MOSES MAIMONIDES (h) seruauit, adagium: בישראל כאילו בנה עולםהסוסין נבש אחד: *quicumque adiecerit animam vnam Israeli, quasi mundum aedificat.*

II. Sed et aliis per orientem gentibus curae cordique fuit πολυτεκνία: in primis autem Persis, qui quum de amplificando regno, proferendisque imperii finibus assidue cogitarent, satis animaduertebant, numquam se potituros oriente, nisi quam numerosissimos educerent exercitus. Hinc et omnes, qui prole locupletauerant rem publicam, multis luculentisque praemiis ornabant. Testis est NICOLAVS DAMASCENVS: (i) ἆθλα, inquiens, λαμβάνουσι περὶ βασιλέως ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ: *quibus* NVMEROSA PROLES *est, ii* PRAEMIVM *eo nomine a rege ferunt.* Et paullo plenius STRABO: (k) Γαμοῦσι δὲ πολλὰς καὶ ἅμα παλλακὰς τρέφουσι πλείους ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ χάριν. Τιθέασι δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ΑΘΛΑ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ κατ' ἔτος: *Ducunt vxores complures, et multas pellices alunt,* MULTIPLICANDAE SOBOLIS *gratia. Reges quotannis* PRAEMIA *proponunt iis,* qui plures filios progenuerint. Similia iam obseruauit HERODOTUS, *qui plures filios progenuerint,* non adscribo.

III.

(a) *Genes. XVI. 1. 2.*
(b) *Genes. XXV. 21.*
(c) *Genes. XXX. 1. 23.*
(d) *I. Sam. I. 6. 10. 11.*
(e) *Luc. I. 25.*
(f) *Ies. IIII. 1.*
(g) *Deut. XX. 7. XXV. 5.*
(h) *Halach. ischoth. cap. 15.*
(i) *Excerpta Peiresc. pag. 522.*
(k) *Lib. XV. p. 733.*
(l) *Lib. I. cap. 135.*

III. Haud absimile Graecorum institutum fuit, de quibus MVSONIVS apud STOBAEVM: (a) Νομοθέται ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἔταξαν γέρα καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ, καὶ τὴν ἀπαιδίαν ΕΠΙΖΗΜΙΟΝ κατέστησαν: *legumlatores vtrique sexui numerosae prolis* PRAEMIA, POENAM*que sterilitatis statuerunt.* Saltim Athenienses, quantum fuerint πολυπαιδίας studiosi, vel inde patet, quod si quando ob cladem bello acceptam luemue pestiferam iusto minor videretur ciuium numerus, πολυγυνίαν imperare ciuibus non dubitarint. Quamuis enim a Cecropis temporibus inualuisset, vt nemo Athenis binas eodem tempore vxores haberet: non tamen ignotum est psephisma extra ordinem factum: διὰ τὸ λειπανδρεῖν συναυξῆσαι τὸ πλῆθος, γαμεῖν μὲν τὴν ἀστὴν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας: *ne homines deficerent, atque vt multitudo succresceret, vnam quidem et legitimam vxorem ducendam, liberos vero etiam ex alia suscipiendos.* (b) Hinc fama tenet, ipsum Socratem, virum continentissimum, praeter Xanthippen, et cum Myrthu consuesse, ὅτι συγκεχωρημένον κατὰ ψήφισμα τοῦτο ἐγένετο τότε, διὰ σπάνιν ἀνθρώπων, *quod plebiscito id tum concessum fuerit ob ciuium raritatem.* (c) Idem memoriae proditum de Euripide, quod, quamuis muliebre genus omne perosus, duas tamen simul vxores duxerit, *quia id decreto, ab Atheniensibus facto, ius esset.* (d) Idem Athenienses et poenis coërcebant caelibatus orbitatisque studium, et DINARCHO (e) teste, nec oratores, nec belli duces capessere patiebantur rem publicam, nisi liberos sustulissent. Quin et singularem aduersus caelibes inuenerant γραφὴν, vel accusationem publicam, quam τὴν ἀγαμίου γραφὴν adpellatam esse, tradit in onomastico IVLIVS POLLVX. (f)

IIII. Lacaedaemonii quoque, bellicae virtutis studiosissimi, et praemia numerosae prolis, et poenas caelibatus inuenerant. De illis AELIANVS: (g) Νόμος ἐστὶ τοῖς Σπαρτιάταις, τὸν παρασχόμενον υἱοὺς τρεῖς, ἀτέλειαν ἔχειν φρουρᾶς, τὸν δὲ πέντε, πασῶν τῶν λειτουργιῶν ἀφεῖσθαι: *lex est Spartanis, vt qui tres filios suppeditarit rei publicae, ab excubiis liber esset; qui vero quinque, ab omnibus muneribus publicis vacationem haberet.* Idem fere refert ARISTOTELES, (h) nisi quod hic immunitatem etiam quatuor liberorum parentibus concessam esse scribit. En eius verba: ἔστι αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ: *lex illis est, vt qui tres genuerit liberos, ab*

 excubiis;

(a) *Serm. LXXIII.*
(b) PETIT. *Leg. Att. Lib. VI. tit.* 1.
(c) ATHEN. *Lib. XIII. p.* 556.
(d) GELL. *Lib. XV. cap.* 20.
(e) *Inuectiu. in Demosthen.*
(f) *Lib. VIII. cap.* 6.
(g) *Hist. var. Lib. VI. cap.* 6.
(h) *Polit. Lib. II. cap.* 9.

excubiis ; qui QVATVOR , *penitus immunis sit.* At tanto grauius animaduertebant in eos, qui vel numquam duxissent vxorem, vel iusto tardius, vel indignam eo vitae consortio duxissent. Hinc quum IVL. POLLVX (a) paullo ante laudatus, inter reliquas Atheniensium accusationes etiam τῆς ἀγαμίου γραφῆς meminisset : statim subiicit : Παρὰ δὲ Λακεδαιμονίοις καὶ ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, καὶ ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ : *apud Lacedaemonios autem et sero initi matrimonii, et male conciliati*, accusationes proditae sunt. Et ARISTON apud STOBAEVM : (b) Σπαρτιατῶν νόμος τάττει ζημίας, τὴν μὲν πρώτην ΑΓΑΜΙΟΥ, τὴν δευτέραν ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, τὴν τρίτην καὶ μεγίστην ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ : *Spartanorum lex poenam statuit, primam* NON DVCENTI *vxorem , alteram* SERO DVCENTI , *tertiam denique ac grauissimam* MALE DVCENTI. Qualia fere et apud PLVTARCHVM (c) legimus.

At quales illae ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, et κακογαμίου poenae ? et quo iure animaduerti potuit in eos, qui malis auibus inierant matrimonia? *Hoccine cuiquam vitio dabitur*, inquit ZACH. HVBERVS, (d) *quod a fato pendet, et prudentissimum quemque fallit ? cuius lege immobilis rerum humanarum ordo feritur ?* Quare coniicit cum PLVTARCHO, κακογαμίου poenam viguisse potissimum aduersus illos, quibus in conditione quaerenda virtus postponeretur numis, quique mallent beatam, hoc est, bene dotatam et nummatam ducere vxorem, quam ingenuam, liberalem, sine mala fama, bonam, bonis prognatam: idque illustrat egregio feueritatis publicae exemplo, quod eodem loco, quo κακογαμίου poenae meminit,, refert PLVTARCHVS. Lysandri filiae, patre superstite, multorum fuerant spes inuidiosa procorum. Sed hi, quum Lysander decedens pauperes reliquisset, turpiter eluserant speratas virginum nuptias, pecunia ideo mulctati a Lacedaemoniis, quod dotem virtuti praetulissent, et quem diuitem rati coluerant, eum virum bonum, paupertatis argumento compertum, deseruissent. Enimuero si mulctam his dixerunt Lacedaemonii, egregie falsi sunt ARISTON et PLVTARCHVS ipse, dum poenam κακογαμίου, μεγίστην, id est, maximam et poenis ἀγαμίου et ὀψιγαμίου acerbiorem fuisse, tradiderunt. Caelibes enim PLVTARCHVS (e) refert, in gymnicis ludis spectaculo exclusos, per hiemem vero nudos circumire iussos forum, carmenque in se compositum canere. De iis vero qui serius animum adiecerant nuptiis, ATHENAEO (f) teste, ita decreuerant Lacedaemonii, vt fe-

sto

(a) *Onomast. ibid.*
(b) *Serm. LXXIII.*
(c) *Lysand. sub fin.*
(d) *Differt. iurid. philol. Part. II. diss. IIII. cap. 1.*
(e) *Lycurg. extr.*
(f) *Lib. XIII. pag. 555.*

ſto quodam die a mulieribus circa aram tracti verberibus caederentur. Quem locum ATHENAEI, quod obiter moneo, perperam cum PLVTARCHI teſtimonio committit vir doctiſſimus, IAN. LANGLAEVS, (a) quaſi iis auctoribus parum inter ſe conueniret, quum tamen alter de ἀγαμίου, alter de ὀψιγαμίου poena manifeſto loquatur, et hinc rationem ſubnectat ATHENAEVS, ἵνα τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ὕβριν φεύγοντες, φιλοστοργῶσί τε καὶ ΕΝ ὭΡΑι προσίωσι τοῖς γάμοις: *vt indignitatem eius contumeliae peroſi liberos ac prolem tollere cuperent, et* TEMPESTIVE *ſeſe adiungerent vxoribus.* Quis vero non quantamcumque maluiſſet exſoluere mulctam, quam tantam ignominiam ſubire! Quare κακογαμίου poena locum videtur habuiſſe, non ſolum ſi quis dotem praetuliſſet virtuti, ſed quotieſcumque quis contra leges nuptiales Lycurgi, quem curioſiſſime περὶ τεκνοποιίας egiſſe XENOPHON (b) obſeruat, vxorem duxiſſet, nec corpore robuſtam, nec aetate florentem, nec indole generoſam. Harum enim in primis rationem haberi voluit ab iis, qui Spartae vxores eſſent ducturi, vti latius expoſuit laudatus XENOPHON. Quicumque ergo vel puſillas et tenues, vel vetulas, vel vitiis omnibus contaminatas ſibi iunxerant, κακογαμίου incurrebant poenas, quae quales fuerint, veteres quantum memini, non referunt.

V. Thebanorum inſtituta non admodum nota ſunt. Apud eos tamen non minus, ac apud reliquos Graecos ignominioſum fuiſſe, nullos ex ſe relinquere liberos, argumento eſt dictum Pelopidae obiurgantis Epaminondam, *tamquam male in eo conſulentem patriae, quod liberos non relinqueret.* (c) Quin quum idem vir fortiſſimus apud Mantineam ex vulnere occumberet, lacrymabundus adſtans amicus, teſte DIODORO SICVLO, (d) dixit: ὅτι τελευτᾷς ἄπαις: *itane ſine liberis decedis?* Quamuis autem et Pelopidae, et amico reſponderet Epaminondas: Μὰ Δία μὲν, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τήν τε ἐν Λεύκτροις νίκην, καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ: *non per Iouem, ſed filias duas; victoriam Leuctricam et Mantinenſem, poſt me relinquo:* ſatis tamen vel inde adparet, parum honorificam Thebis fuiſſe orbitatem, maleque illum conſulere viſum eſſe rei publicae, qui liberis ex ſe natis ciuitatem non reddidiſſet frequentiorem. Obiter moneo, Pythagoram quoque videri poſſe caelibatum damnaſſe, ſiquidem ei inter alia ab aduerſariis obiectum eſſe ait IAMBLICHVS, (e) ſtatuiſſe illum τοῖς ἀγάμοις πολεμεῖν, *caelibes eſſe odio proſequendos.* Sed verba: ὡς ἀρχηγοῖς γεγονόσι τοῦ κλάδου,

(a) *Ot. ſemeſtr. Lib. X. cap.* 1.
(b) *De re publ. Laced. cap.* 1.
(c) NEP. *Epamin. cap.* 10.
(d) *Lib. XV. cap.* 87.
(e) *De vit. Pythag. ſegm.* 260.

κλήεσι, ſatis oſtendunt, legendum eſſe τοῖς κυάμοις πολεμεῖν, *cum fabis bellum gerendum eſſe*, vti acutius ARCERIO vidit doctiſſimus KVSTERVS.

VI. Germanis quoque curæ fuit numeroſa proles, quamuis nulla ſpe praemiorum ad faciendas nuptias, procreandamque ſobolem pellectis. Et ita intelligendus TACITI (a) locus, quem vulgo non ſatis capiunt interpretes: *numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur: pluſque ibi* BONI MORES *valent, quam alibi* BONAE LEGES. Contendit inter ſe auctor praeſtantiſſimus Germanorum Romanorumque mores, et vti toto fere illo libello ea potiſſimum, in quibus a perditiſſimis Romanorum moribus Germanici diſcrepabant, eleganter exponit: ita et hic ſimilis plane occurrit σύγκρισις. Solebant Romani liberorum numerum finire. Vel uno ſuſcepto filio, repudiabant vxorem, ne plures naſcerentur. Si ob rem domi anguſtam incommodum videretur, plures tollere, vel recens natos exponere, vel antequam naſcerentur, ipſum faetum, propinata vxori potione, nefarie elidere, nulli erat religio. Quum porro maximum Romae eſſet orbitatis pretium: etiam *ſingulos* ſaepe *filios*, vti PLINIVS (b) conqueritur, *graues faciebant illa orbitatis praemia*; nec dubitabant quidam, odia filiorum ſimulare, eiurare liberos, et orbitatem manu facere, (c) tantum vt multa ſecuritate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta, promta et obuia haberent. (d) Sic Romani: an et apud Germanos huius modi quid auditum? Minime vero, *numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare flagitium habebatur.* Liberos quaerebant, ſolis incitati naturae ſtimulis, non quot volebant, ſed quot ex iuſto ſequebantur matrimonio. Quo numeroſior ſoboles, quo plus propinquorum, et affinium: eo gratior ſenectus, nec vlla ibi orbitatis pretia. (e) Tantum ergo abeſt, vt eos liberorum taeduerit frequentiae, aut ſolitudinem domi facere voluerint, vt potius praeclarum pulcrumque viſum ſit, ciues, ſui ſimiles atque ex ſe natos, quamplurimos, relinquere rei publicae. Primum hoc inter Romanorum Germanorumque mores diſcrimen: iam et alterum ſequitur. Labente paullatim Romanorum diſciplina, ipſi mores deſidentes primo, deinde magis magiſque lapſi, poſtremo ita ire coeperant praecipites, vt nec vitia ſua, nec remedia pati poſſent. Quare et lege Iulia et Papia, totque propoſitis poenis et praemiis vix eo poterant adduci, vt vxores liberorum quaerendorum cauſſa ducerent. Contra Germani, non peregrinis artibus, ſed

(a) *De morib. Germ. cap.* 19.
(b) *Lib. IIII. epiſt.* 15.
(c) SENECA *conſolat. ad Marc. cap.* 19.
(d) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 19.
(e) *Id. de moribus Germ. cap.* 20.

ſed tetrica ac triſti maiorum diſciplina inſtructi, ſuopte ingenio animum temperabant virtutibus, ſuaque ſponte liberis procreandis operam dabant. Ita *plus apud eos valebant* BONI MORES, nulla libidine ac luxu polluti, *quam alibi*, puta Romae, BONAE LEGES, id eſt, Iulia et Papia, quantumuis ſapienter ſcriptae, quantumuis neceſſariae rei publicae. Vere ergo TACITVS, quod ab aliis non video ſatis obſeruatum, legem Papiam Poppaeam in mente habuit, oſtenditque, Germanos, quamuis nulla lege nouae feraci prolis inſtinctos, numeroſae tamen ſobolis ſtudioſiſſimos fuiſſe.

Medio tamen aeuo et de caelibatus poenis cogitare coeperunt Germani, inualuitque conſuetudo, vt maſculis, qui caelibes vel ad ſexageſimum, vel ad quinquageſimum aetatis annum, (neque enim ea in re prouinciae omnes iisdem moribus vtuntur,) perueniſſent, vel amiſſa vxore vota ſecunda per triginta annos diſtuliſſent, nec non feminis, quae quaſuis nubendi conditiones adſpernatae, virgines vel viduae permanſiſſent ad ſenilem aetatem, nec teſtamentum condere, nec bona a ſe adquiſita inter viuos mortiſue cauſſa donare, ius eſſet, ſed ea poſt eorum exceſſum caduca fierent, et a fiſco occuparentur. Quod ius in prouinciis Brunſuicenſibus, Palatinis, aliiſque quibuſdam etiamnum viget, vocaturque Germanis *das Hageſtoltzen-Recht.* (a) Sed quum de eius iuris origine atque indole copioſius egerimus in ANTIQVITATIBVS IVRIS GERMANICI, quas propediem in Germania praelo exituras confidimus: plura hic addere nihil attinet.

VII. Vt ergo demum ad ipſos Romanos progrediamur, etiam hi, quum ſibi nulla re magis, quam exuberante ciuium multitudine, opus eſſe intelligerent, nihil fecerunt reliqui, vt ciues ad ducendas vxores procreandoſque liberos praemiis poeniſque propoſitis adducerent. Ipſi Romulo, conditori vrbis, eam rem curae fuiſſe, his verbis indicare videtur apud DIONEM (b) Auguſtus: ἦν μὲν γὰρ οὐδὲ πρόσθεν ἐξὸν ἀμελεῖν περὶ παιδοποιΐας καὶ γάμων· καὶ γὰρ ΑΠ' ΑΡΧΗΣ εὐθὺς ἅμα τῇ πρώτῃ τῆς πολιτείας καταστάσει ἀκριβῶς περὶ αὐτῶν ΕΝΟΜΟΘΕΤΗΘΗ: *et quidem neque ante me cuiquam permiſſum erat, coniugium ac ſobolem negligere, quum* INITIO, *ſub primam rei publicae conſtitutionem, ea de re diligenter ſit* LEGIBVS CAVTVM. Sed quum ſingularis cuiuſdam legis, qua Romulus aut praemia conſtituerit parentibus, aut poenis caelibatum orbitatemque coërcuerit, nec vola, nec veſtigium apud veteres exſtet: procul omni dubio Auguſtus reliquas Romuli leges, quibus veluti aliud agens

 ciues

(a) SCHOTTEL. *de var. iur. Germ. cap.* 1. BESOLD. *Theſaur. pract. pag.* 352.

(b) *Lib. III. pag.* 576.

ciues ab orbitatis ſtudio auertit, in animo habuit. Dum enim iſte vrbis conditor maritis omnem in vxores poteſtatem conceſſit, haſque in eorum manu ac mancipio eſſe iuſſit, (a) dum penes viros non ſolum imperium domeſticum, ſed et ipſum ius vitae ac necis eſſe voluit, (b) dum denique et patrum Romanorum poteſtatem in liberos maiorem, quam vſquam terrarum, eſſe permiſit: (c) procul dubio id egit praecipue, vt ciuibus ſuis, tanto cum imperio praefuturis familiae, eo minus moleſtum videretur, ducere vxores, liberoſque quam plurimos procreare.

[Nec alium ſibi propoſuerat vrbis aeternae parens, quum, teſte DIONYS. HALICARN. *Lib. II. cap.* 15. neceſſitatem ciuibus imponeret educandi omnem virilem prolem, et e filiabus primogenitas, vetaretque vllum foetum trienni maiorem necare, niſi ſi quis infans mutilus aut prodigioſus in ipſo ſtatim partu adparuiſſet. Hunc enim ſolum exponere licebat per legem Romuli, dummodo eum inſignitum et monſtroſum iudicaſſent quinque vicini proximi. Quumque Romulus reliquas femellas exponi concederet, et contra mulctam, immo et dimidiae bonorum partis publicationem interminaretur eis, qui maſculum expoſuiſſent: quis dubitet quaeſo, quin ea lex ad locupletandam ciuibus vrbem cum maxime fuerit comparata?]

VIII. Succeſſores Romuli, quemadmodum non vnum ſibi omnes eumdemque imperii finem propoſuerant: ita nec eodem ſtudio de amplificando ciuium numero laborabant. Ad Numam Pompilium iuris trium liberorum originem referre videtur PLVTARCHVS: (d) ſed videtur tantum. Ait equidem: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐςὶ καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προςάτου διάγουσας, ὥσπερ ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ: *tribuit virginibus Veſtalibus ingentes honores, inter quos teſtamenta vel ſuperſtite patre nuncupandi ius, et ſine tutore liberum ſuarum rerum arbitrium, vt quibus* TRES SVNT LIBERI. Sed caue credas, haec omnia a Numa eſſe. Multa, quae ibi priuilegiis virginum Veſtalium accenſet PLVTARCHVS, iis poſtremis demum rei publicae temporibus conceſſa ſunt, veluti ius lictore vtendi ſub triumuiris, (e) ius ſine tutoribus res ſuas adminiſtrandi, vel, vti PLVTARCHVS vocat, ius trium liberorum ſub Auguſto. (f) Quare aut IO. RVALDO (g) credendum, Plutarchum in re, tunc omnibus notiſſima erraſſe, aut, quod creditu facilius, locum illum in mendo cubare oportet,

(a) GELL. *Lib. XVII. cap.* 6.
(b) DIONYS. HALIC. *Lib. II. cap.* 26.
(c) *§. 2. Inſt. de patr. poteſt.*
(d) *Num. pag.* 66.
(e) DIO. *Lib. XXXXVII. pag.* 338.
(f) *Idem Lib. LVI. pag.* 578.
(g) *Animaduerſ. in Plutarch. V. p.* 74.

tet, vel vna mutata littera, facile integritati ſuae reſtituendum, ſi pro ἀπεδώκειν legas ἀπέδωκαν, vt ſenſus ſit: τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκαν ἱεραῖς παρθένοις: *tribuerunt vero* (Romani) *multos honores virginibus ſacris.* Sollemne enim eſt PLVTARCHO, hoc modo narrationibus ſuis ſubiungere, quae poſteri circa eam rem inſtituerint. Sic quum retuliſſet, (a) Camillo vadimonium deſerenti irrogatam eſſe mulctam quindenûm millium aeris, ſtatim addit: ὁ γὰρ πρὸς ἀργυρίου λόγον χιλίαι δραχμαὶ καὶ πεντακόσιαι. ἀσσαρίων γὰρ ι ἦν τὸ ἀργύριον, καὶ τὸ δεκάχαλκον οὕτως ἐκαλεῖτο δηνάριον: *qua ſumma* (nunc, poſteris temporibus) *nummi argentei facit denarios ſeſquimillenos. Aſſes enim* X. *efficiebant argenteum, et deni aeris denarius vocabantur.* Camilli enim aetate nummum argenteum nondum ſignatum fuiſſe, non ignoraſſe videtur PLVTARCHVS. Immo et in ipſa Numae vita, (b) enarrata pontificis maximi origine, ἦν δὲ, inquit, καὶ τῶν ἱερῶν παρθένων ἐπίσκοπος: *inſuper virginum Veſtalium cuſtos erat*; non tempore regum videlicet, ſed iis iam exactis, vti iam capite primo docuimus. Quibus obſeruatis, multorum profecto errorum abſolues PLVTARCHVM, quorum paſſim eum coarguunt viri docti. Quemadmodum ergo, vt e diuerticulo in viam redeamus, ius trium liberorum Numae tribui non poteſt: ita et illos ſua opinione falli dixeris, qui eiuſdem originem a Tulli Hoſtilii lege, de tergeminis lata, cum KIRCHMAYERO (c) et IANO VINC. GRAVINA (d) repetunt. Quamuis enim auctor ſit DIONYSIVS HALICARNASSENSIS, (e) regem illum ob memorabile Horatiorum tergeminorum facinus ad populum tuliſſe, οἷς γίνωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς παίδων χορηγεῖσθαι μέχρις ἥβης, *vt nati tergemini, donicum puberes ſunt, de publico alerentur*: ius tamen liberorum non ad tergeminos, ſed ad trium liberorum parentes pertinuit, nec facultatem his dedit, alimenta e publico petendi, ſed cum aliis priuilegiis ac commodis, quae infra recenſebimus, fuit coniunctum. Denique illa Tulli Hoſtilii lex necquidquam ſancit, quod ad amplificandum ciuium numerum vllo modo pertinere videatur.

Potius huc referenda videntur, quae Numa de pellicibus ab ara Iunonis arcendis, deque filiis, qui iuſſu patrum vxores duxerant, non vendundis ſanxiſſe dicitur. Prior lex, quam FESTVS (f) ſeruauit, talis fuit: PELLEX ASAM IVNONIS NE TAGITO, SEI TAGIT, IVNONEI CRENEBIS DEMI-SEIS ACNOM FEMINAM CAEDITO. De poſteriore agunt PLVTARCHVS (g) et DIONYSIVS HALICARNASSEVS, (h) quorum hic

D 2 verba

(a) *Camill. pag.* 135.
(b) *Num. p.* 66.
(c) *Diſſ. de lege Papia Popp.* §. 19.
(d) *De legib. et SCtis*, §. 48.
(e) *Lib. III. cap.* 28.
(f) FEST. *voce* pellex.
(g) *Num. pag.* 71.
(h) *Lib. II. cap.* 28.

verba ipſa legitima ita Graece expreſſit : *ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσει γυναῖκα ἀγάγεσθαι , κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους , μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ*, ΠΩΛΕΙΝ *τὸν υἱόν* : *ſi pater filio conceſſerit vxorem ducere , quacum ſacra et bona ſecundum leges communicet , patri poſthac filium* VENVMDANDI *ius ne eſto.* Vtraque lex ad commendandas nuptias, iniiciendumque ciuibus liberos quærendi ſtudium comparata fuiſſe videtur. Quod enim ad priorem attinet , ea pellices aram Iunonis tangere vetuit , eidemque , ſi tetigiſſet , impoſuit neceſſitatem , ſacrificium *διαλλακτικὸν* Iunoni offerendi , quo et leues mulierculae iſtius ignominiae periculo a maritorum alienorum amplexibus cohiberentur , et feminae honeſtae , hoc pellicum metu liberatae , tanto lubentius nuberent , vitamque cum viris eo iucundiorem tranſigerent. Iuno nuptiis praeeſſe credebatur , eoque DOMIDVCAE , ITERDVCAE , IVGAE , ΖΥΓΙΑΣ , CINXIAE , LVCINAE , PATVLCAE , et aliis huius modi cognominibus celebrata , de quibus erudite THOM. REINESIVS. (a) Cui quum rem diuinam facere nouae nuptae , interque ſacrificandum , more maiorum , aram tangere ſolerent : *tangere aram Iunonis* , idem eſt , ac nubere vel conuenire in manum. Itaque Numa nuptiarum ſpem omnem incidit feminis , quae ſemel viro alieno ſuccubuerant , niſi Iunoni loco laeti iſtius ac nuptialis ſacrificii , *crinibus demiſſis* , et compoſito ad luctum habitu , *διαλλακτικὸν* offerrent , a quo forſan feminae , quibus adhuc pudoris quidquam inerat , non minus abhorrebant , quam ab alia quacumque ignominia.

Eum ſibi finem Numa , quum alteram legem ferret , propoſuerat. Solebant adoleſcentes vel ideo abhorrere a nuptiis , vt , dum ferret aetas , vaga Venere animum oblectarent. Quam in rem notum illud TERENTII : (b)

Omnes , qui AMANT , *grauiter , ſibi dari vxorem ferunt.*

Vt ergo filii familias ex meretricum depulſi amplexibus , eo lubentius vxores ducerent : hoc priuilegio eos pellexit Numa , certo perſuaſus , eos libidini antelaturos honeſtas nuptias , quibus magno illo ſeruitutis periculo , in quod eos tetrica lex Romuli coniecerat , liberatum iri intelligerent.

VIIII. Abrogato regibus imperio , idem egiſſe ſenatum populumque Romanum , vt matrimonia quam faecundiſſima eſſent , teſtis iterum eſt apud DIONEM (c) Auguſtus. Commendaturus enim ordini equeſtri nuptias :

(a) *Inſcript. Claſſ. I. 33. 34.*
(b) *Andr. act. 1. ſcen. II. v. 20.*
(c) *Lib. LVI. pag. 576.*

nuptias: Καὶ μετὰ τοῦτο, inquit, πολλὰ καὶ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἔδοξεν, ἃ περιττὸν ἂν εἴη καταλέγειν: *multa deinde eadem de re senatus populusque statuit, quae recensere supervacuum esset.* Vtinam vero ea maiorum instituta retulisset. Omnium enim illorum legum et senatus consultorum ipsa quoque memoria euanuit: [Nisi quod earumdem legum meminisse etiam videtur DIONYS. HALIC. *Lib. VIIII. cap.* 27. Dum enim fabulam de tot Fabiis semel occisis erudite refellit, hoc inter alia argumenta vtitur: ὁ γὰρ ἀρχαῖος αὐτῶν νόμος γαμεῖν τε ἠνάγκαζε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ, καὶ τὰ γεννώμενα ἅπαντα ἐπάναγκες, τρέφειν. ὃν οὐκ ἂν δή που κατέλυσαν οἱ Φάβιοι μόνοι, πεφυλαγμένον ἄχρι τῆς ἑαυτῶν ἡλικίας ὑπὸ τῶν πατέρων: *nam prisca lex cogebat eos, qui per aetatem possent, vxores ducere, et, vt omnes liberos susceptos educarent, necesse erat. Quam legem diligenter vsque ad aetatem suam a maioribus seruatam, haud quaquam soli Fabii contempsissent.*] LIVIUS (a) inter reliqua blandimenta, quibus, imminente cum Porsenna bello, patres plebem in officio continuerint, et hoc refert: *portoriis quoque et tributis plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo essent: pauperes satis stipendii pendere, si* LIBEROS EDUCARENT. Ex quo loco colligas, iis immunitatem a censu datam, qui prole rem publicam locupletassent, adeoque errare, qui verbis PLVTARCHI (b) idem referentis in contrarium sensum deflexis, illo patrum decreto orbos et viduos tributi onere leuatos, scribunt. Ipse enim PLVTARCHVS de pupillis et viduis feminis loquitur: ὀρφανοῖς παισὶ καὶ χήραις γυναιξὶν ἀνέθηκε τῆς εἰσφορᾶς: *pupillis feminisque viduis gratia facta tributi pendendi.* Quae quidem non pugnant cum verbis LIVII.

Postea censoribus id datum negotii, ne caelibes esse paterentur: eoque pertinet sollemnis illa censorum quaestio: EX ANIMI TVI SENTENTIA, TV VXOREM HABES? cuius CICERO (c) et GELLIVS (d) meminerunt. Si quem ergo a nuptiis abhorrere animaduerterent, eum notabant, mulctamque inferre iubebant aerario, quam AES VXORIVM dictam fuisse, FESTVS (e) obseruat. Iam anno ab V. C. 400. *M. Furius Camillus* et *M. Postumius Albinus*, censores, PLVTARCHO (f) teste, partim blande adpellando, partim ζημίαις ἀπειλῶν, MVLCTAM *denunciando*, viduis, quarum plurimas bella cum Volscis gesta fecerant, copularunt.

D 3

(a) *Lib. II. cap.* 9.
(b) *Poplicol. pag.* 103.
(c) *De oratore, Lib. II. cap.* 259.
(d) *Lib. X. cap.* 10.
(e) *Voce*: vxorium.
(f) *in Camillo p.* 129.

pularunt. Et VALERIVS MAXIMVS (a) addit, censores *illos omnes, qui ad senectutem caelibes peruenerant*, AERA, *poenae nomine in aerarium deferre iussisse.* Istam seueritatem, quam *καλὸν ἔργον, eximium facinus* vocat PLVTARCHVS, quin et alii censores imitati sint, vix dubitandum videtur, maxime quum eam illis veluti primam legem ex veteri Romanorum disciplina scripserit TVLLIVS: (b) CAELIBES ESSE PROHIBENTO; et PLVTARCHVS (c) ex instituto describens censorum officia diserte et hoc adiiciat: οὔτε γὰρ ΓΑΜΟΝ, οὔτε ΠΑΙΔΟΠΟΙΙΑΝ τινὸς, οὔτε δίαιταν, οὔτε συμπόσιον ᾤοντο δεῖν ἄκριτον καὶ ἀνεξέταστον, ὡς ἕκαστος ἐπιθυμίας ἔχοι, καὶ προαιρέσεως: *neque enim vel* MATRIMONIVM, *vel* SOBOLIS PROCREATIONEM, *vel quotidianum victum, vel conuiuium, solutum ac liberum indagine, quae cuiusque libido et institutum sit, arbitrabantur praetermittendum.*

Nec poenis modo, verum etiam praemiis propositis ciuibus liberorum quaerendorum studium iniicere studebant censores. Id enim clarissime adparet ex *P. Scipionis Africani*, censoris, habita ad populum oratione, ex qua hoc fragmentum seruauit GELLIVS: (d) *animaduertimus, in oratione P. Scipionis, quam censor habuit ad populum, inter ea, quae reprehendebat, quod contra maiorum instituta fierent, id etiam eum culpasse, quod filius adoptiuus patri adoptatori* INTER PRAEMIA PATRVM *prodesset.* Fuere ergo tum quaedam faecunditatis praemia, quae et orbi ac steriles captantes, aliorum liberos, in fraudem legum adoptabant. Quod quamuis et iniquissimum esset, & maiorum institutis aduersaretur, eo tempore tamen lege aliqua haud videtur emendatum, siquidem ex TACITO (e) discimus, demum Nerone imperante, cautum esse SCto, ne simulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret. Quare ex eo demum sic est, quod tradit VLPIANVS: (f) *adoptiui filii in numerum non proficiunt eorum liberorum, qui excusare parentes solent.* Ceterum qualia fuerint illa parentum praemia, hodie vix licet expiscari, nisi quod verosimile est, sicuti NOTARE dicebantur censores, quum senatorem ordine mouerent, equiti adimerent equum publicum, plebeios vel in Caeritum tabulas referrent, vel eosdem facerent aerarios: ita praemia, ab iis decreta parentibus, in eo constitisse, quod alios honoratiori tribui adscriberent, alios donarent equo publico, alios in senatum adlegerent. Id enim colligere mihi videor ex LIVIO, (g) qui *L. Aemilium Paullum* et *Q. Marcium Philippum*: censores, libertinos *in quatuor vrba-*

(a) *Lib. II. cap. 9.*
(b) *De legib. Lib. III. cap. 3.*
(c) *in M. Porcio Cat. pag. 345.*
(d) *Lib. V. cap. 19.*
(e) *Annal. Lib. XV. cap. 19.*
(f) *L. 2. §. 2. D. de vacat. et excusat. muner.*
(g) *Lib. XXXXV. cap. 15.*

vrbanas tribus descripsisse ait, *praeter eos*, *quibus* FILIVS QVINQVENNI MAIOR *ex senatus consulto esset.* Inde enim palam est, censores in supplendis tribubus rusticis, vtpote honoratioribus, eorum potissimum, qui, procreatis liberis, bene de re publica meruerant, rationem habuisse.

Magna ac vere censoria fuit *Q. Metelli* seueritas. Is enim anno ab v. c. 622, vti est apud *Epitomatorem* LIVII, (a) *censuit*, *vt omnes cogerentur ducere vxores liberorum quaerendorum caussa*, *exstititque oratio eius*, *quam Augustus Caesar*, *quum de maritandis ordinibus ageret*, *velut in haec tempora scriptam*, *in senatu recitauit.* CENSERE alioquin est vocabulum senatorium. Rogati enim a consule vtebantur formula: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE -- DE EA RE ITA CENSEO, uti pluribus exemplis demonstrauit BARN. BRISSONIVS. (b) Neque tamen ea Metelli oratio in senatu, sed ad populum habita est, siquidem in fragmento elegante, quod exstat apud GELLIVM (c) non *patres scriptos*, sed *Quirites* adloquitur. Consueuisse autem censores sub auspicium magistratus ad populum de moribus concionari, paullo ante P. Scipionis exemplum ostendit. Ecquid vero profecerit Metellus, praeualido iam tum orbitatis studio, non liquet ex eorum temporum monimentis.

X. Hactenus censoribus ea res curae fuit. At C. Iulius Caesar, et consul, de ea cogitauit. Auctor enim est SVETONIVS (d) eum *agrum Campanum diuisisse extra sortem* XX. *millibus ciuium*, *quibus* TERNI PLVRESVE LIBERI *essent.* Postea iam dictator, quum solitudinem vrbis, ciuiumque raritatem ex vltimo censu intellexisset, denuo, teste DIONE, (e) *πολυπαιδίας* ΑΘΛΑ *ἐπέθηκεν*, *iis*, *qui plures liberos sustulissent*, PRAEMIA *constituit.* Sed de iis Iulii Caesaris atque Augusti consiliis, proximo capite commodior erit dicendi occasio.

XI. Iam id obseruare iuuabit, adeo faecunditati fauisse Romanos, vt iis, quibus numerosa proles obtigerat, praemia quaedam, tametsi nulla lege constituta, extra ordinem decernerent. Primo enim, quum nulla lex seruos, quantumuis bene de dominis meritos, his inuitis, liberaret, inualuisse tamen vsu videtur, vt ancillae, saepius enixae, in praemium faecunditatis manumitterentur. Saltim COLVMELLA (f) id inter praecepta rei rusticae inculcat, loco hoc elegante, cuius mihi indicium a collega iunctissimo, PETRO WESSELINGIO, factum esse, gra-

tus

(a) *Lib. LVIIII.*
(b) *De formul. Lib. II. pag. 196.*
(c) *Lib. I. cap. 6.*
(d) *Iul. cap. 20.* APPIAN. *de bell. ciuil. Lib. II. pag. 433.*
(e) *Lib. XXXXIII. pag. 226.*
(f) *Lib. I. cap. 8.*

tus profiteor : *nos quidem aliquando iuste dolentes, tam vindicamus, quam animaduertimus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumniantur magistros suos : ac rursus praemio prosequimur eos, qui strenue atque industrie se gerunt. Feminis quoque* FOECVNDIORIBVS, *quarum in sobole* CERTVS NVMERVS *honorari debet, otium non numquam et libertatem dedimus, quum complures natos educassent. Nam cui* TRES *erant* FILII, *vacatio; cui* PLVRES, *libertas quoque contingebat. Haec enim iustitia et cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio.* [Et hinc fortassis tam frequenter libertatem ancillis datam legimus sub conditione, si ter peperissent. Exemplum Arethusae est in *L.* 15. *et L.* 16. *D. de stat. hom.* nec non in *L.* 3. *§.* 16. *D. de statu liber.*]

Deinde boni principes, si quando in facinorosos paullo seuerius animaduerterent, liberorum tamen numero inflexi ad misericordiam, vel mitiorem irrogabant poenam, vel pupillis certe partem substantiae paternae, more maiorum publicandae, condonabant. De Hadriano sane refert DIO : (a) Εἴ τέ τινα τῶν τέκνα ἐχόντων ὀφλῆσαι πάντως τι ἔδει, ἀλλ᾽ οὖν πρός γε τὸν ἀριθμὸν τῶν παίδων καὶ τὰς τιμωρίας αὐτῶν ἐπεκούφιζεν : *ac si forte ii, quibus plures liberi suppeterent, condemnati erant : poenas eorum* PRO FILIORVM NVMERO *mitigabat.* Quae DIONIS verba egregie illustrat dignum Hadriano rescriptum, quod serauit PAVLLVS : (b) *si* PLVRES FILIOS *damnatus habeat, feruntur exempla, per quae pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt. Sed et diuus* HADRIANVS *in hanc sententiam rescripsit : fauorabilem apud me caussam liberorum Albini* FILIORVM NVMERVS *facit, quum ampliari imperium hominum adiectione potius, quam pecuniarum copia malim. Ideoque illis paterna sua concedi volo, quae manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint vniuersa.* Quare dum SPARTIANVS (c) scribit : *liberis proscriptorum duodecimas bonorum concessit* : id de singulis liberis intelligendum erit. Plus vncia enim, immo aliquando vniuersum bonorum assem πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν παίδων eum liberis reliquisse, vel exemplum liberorum Albini euincit. [Ceterum ad bellissimam hanc *L.* 7. *§.* 3. *D. de bon. damnat.* duo adhuc obseruasse iuuabit. Alterum, quod iam a viro summo, CORNEL. *van* BYNKERSHOEK, *Obseruat. Lib. II. cap.* 16. animaduersum est, hanc benignitatem Hadriani adscribendam non esse legi Iuliae et Papiae, cui illam LIPSIVS *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. III. cap.* 25. adscripserat, nec vlli alii iuri ordinario, quod semper et vbique viguerit, sed priuilegio principis humanissimi, quod ad exemplum trahi non solet. Alterum ad postrema istius legis verba, haud parum obscura, pertinet. Quid enim sibi volunt

(a) *Excerpta Peiresc. pag.* 715.
(b) *L.* 7. §. 3. *D. de bon. damnat.*
(c) *Hadrian. Lib. IV.*

volunt illa: *quae manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint vniuersa?* Vir summus, quem laudaui, illa emendat, sed, quae est eius modestia, timidiuscule: *quae manifeste dabunt tot possessores, etiamsi acceperint vniuersa.* Quid vero si retineamus lectionem et notionem verbi *manifestare* vulgarem? Quid si ponamus, fiscum iam Albini bona occupasse, eaque vendidisse sub hasta: liberorum autem misertum Hadrianum ea restitui iussisse? Videtur tunc sane rescribere potuisse: *ideoque illis* (liberis Albini damnati) *paterna sua* (sub hasta vendita) *concedi volo: quae manifestabunt* (i. e. fisco indicabunt) *tot possessores*, (qui a fisco illa emerunt,) *etiamsi acceperint vniuersa*, (i. e. licet illa vniuersa per modum sectionis emerint, traditaque iam distraxerint.) Atqui durum est, eas a fisco semel venditas retrahi, atque emtoribus iterum extorqueri. Durum omnino, sed quod facile fauor liberorum excusabat, maxime quum emtores pretium reciperent. Neque huius generis decreta principum insolita esse, vel pax, quae nuper inter Carolum, augustissimum imperatorem, et regem Hispaniae coaluit, satis superque euincit. Ceterum et aliam Hadriani liberalitatem memorat SPARTIAN. in *Vit. Hadr. cap.* 7. ad quam ipsam quoque numero liberorum prouocatus est: siquidem *senatoribus, qui non vitio suo decoxerant, patrimonium pro* LIBERORVM MODO *expleuit.* Sed et ad excitandam principum liberalitatem proderat numerosa proles. Auctor enim est PLINIVS, (a) *aduentante congiarii die laborem parentibus fuisse, ostentare paruulos, impositosque ceruicibus adulantia verba blandasque voces edocere.* Quod eo fine factitatum, vt princeps numerosae sobolis conspectu admonitus rationem haberet parentum, eorumque nomina in tabulas referri iuberet.

Quum porro liberi ex incestu nati ne ex recentioribus quidem Constantini M. Theodosii iunioris, et Iustiniani legibus legitimari possint, Marci autem imperatoris temporibus plane ignota esset legitimatio: optimus tamen ille princeps cum fratre liberos Flauiae Tertullae, quae auunculo nupserat, lege soluit, eosque legitimorum iuribus perfrui iussit, motus praecipue numero liberorum. Rescriptum, a MARCIANO (b) seruatum, tale est: *mouemur et temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, et quod ab auia tua collocata es, et* NVMERO LIBERORVM VESTRORVM. *Idcircoque, quum haec omnia in vnum concurrant: confirmamus statum liberorum vestrorum, in eo matrimonio quaesitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime concepti fuissent.* Quod exemplum imitatus IVSTINIANVS imperator (c) incolis Syndios pagi, et Hebraeis Tyri insulam incolentibus,

(a) *Panegyr. cap.* 26.
(b) *L.* 57. §. 1. *D. de rit. nupt.*
(c) *Nouell. CXXXVIIII. praef.*

qui illicitis nuptiis sese polluerant, ideo potissimum gratiam facit publicationis bonorum, *quia iam* FILIORVM PATRES *essent*. Saepe et vacationem extra ordinem merebantur liberi. Claudius sane imp. quum essedario, pro quo quatuor filii deprecabantur, magno omnium fauore indulsisset rudem, tabulam, teste SVETONIO (a) illico misit, admonens populum, *quantopere liberos suscipere deberet, quos videret et gladiatori praesidio gratiaeque esse.*

Denique et in deferendis honoribus plurium liberorum parentes innuptis atque orbis anteferri solebant, non solum Romae, vbi id priuilegium ex lege Papia Poppaea valuit, verum etiam in coloniis et municipiis, in quibus parentibus et in decurionum albo, (b) et in dicendis sententiis (c) praerogatiua concedebatur.

XII. Tantum sua interesse existimabant Romani, faecunda esse ciuium suorum matrimonia. Tot praemiis poenisque efficere studebant, vt numerosa *procrearetur soboles, ciuitasque* LIBERIS REPLERETVR, ceu alicubi loquitur POMPONIVS. (d) Cuius consilii caussae partim e fine statuque Romanae rei publicae, partim e moribus Romanorum paullatim in deterius prolapsis arcessendae sunt.

Diu multumque disceptatum est inter ciuilis prudentiae doctores, expediatne rei publicae, vt in immensum ciuium numerus excrescat? ARISTOTELES, (e) expensis, quae huc facere videbantur, vniuersis, rationibusque subductis, hanc facit cogitationum suarum summam, eum demum populum beatum esse, qui sit iustae magnitudinis: talem vero videri, qui sibi ipsi sufficiat, qui sit cognitu facilis, adeoque commode possit regi, vbi denique ciues ipsi sibi inuicem noti sint ad colendam amicitiam. Quare tantum abest, vt rebus publicis omnibus expetenda sit numerosa ciuitas, vt saepe praeualentis populi vires se ipsae paullatim confecerint. Quare non defuerunt res publicae, quae vel ob insolentiam plebis, vel agri angustiam aut sterilitatem, de regundo potius coercendoque, quam amplificando ciuium numero cogitarunt. Saltim ea caussa Germanis ad tot migrationes, aliisque ciuitatibus ad deducendas tot colonias incitamento fuit, vt hoc modo vel vrbium sentinam exhaurirent, vel domi manentibus annonam redderent leuiorem.

Enimuero aliter multo Romani componebant rationes. Ab ipsa vrbis origine omne illis consilium in armis positum fuerat, eumque solum sibi finem proposuerant in constituenda re publica, vt virtute sibi imperium quaererent amplissimum, limitesque, quam possent, latissime

(a) *Claud. cap.* 21.
(b) *L.* 6. §. 5. *D. de decurion.*
(c) *L.* 9. *C. eod.*
(d) *L.* 1. *de solut. matr.*
(e) *Polit. Lib. VII. cap.* 4.

tissime proferrent. Hunc rei publicae finem illis commendauerat Romulus, quem ideo DIONYSIVS HALICARNASSAEVS (a) ita fingit ad populum de instituenda re publica concionantem, vt ciuibus praeter iustitiam vnice commendaret ἐν τοῖς ὀθνείοις πολέμοις τὸ διὰ τῶν ὅπλων κράτος, *armorum in extraneis bellis potentiam.* Quum ergo ciuitas Romana plane esset ad potentiam bellicam comparata, et tamen aduersus hostes non legiones vndequaque mercede conscriptas, sed lectum e ciuibus militem educeret: nulla profecto re ei magis opus erat, quam ciue numerosissimo, qui et delegendo nouo militi, et supplendis legionibus, et firmandae praesidiis in re trepida vrbi sufficeret.

Contra nullus fere populus magis a nuptiis procreandisque liberis abhorrebat, quam Romanus, partim, quod Italorum ingenia ad omnem profligata libidinem alia ex aliis adpetunt, amata contemnunt, contemta amant, adeoque vagas libidines matrimonio anteferendas facile existimant, partim quod, ob luxum feminarum incredibilem, nollent Romani domi alere reginas, patrimonii voragines, certissimasque fundi calamitates futuras. Prioris caussae ipse meminit apud DIONEM (b) Augustus, ita, alloquutus equites, legi nostrae aduersantes: οὐ γὰρ δὴ δήπου μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν' ἄνευ γυναικῶν διάγητε· οὔτε ἔστιν ὅστις ὑμῶν ἢ σιτεῖται μόνος, ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ' ΕΞΟΥΣΙΑΝ ΚΑΙ ΥΒΡΙΖΕΙΝ ΚΑΙ ΑΣΕΛΓΑΙΝΕΙΝ ἔχειν ἐθέλετε: *neque enim adeo solitudo vos capit, vt absque mulieribus degatis, ac non quilibet vestrum mensae ac lecti sociam habeat: sed* LICENTIAM LIBIDINIS AC LASCIVIAE *vestrae exercendae quaeritis.* Et paullo ante idem imperator, τὸν ΕΥΖΩΝΟΝ καὶ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΙΟΝ, τὸν ἄγυνον, καὶ ἄτεκνον, EXPEDITAM *illam ac* LIBERRIMAM VITAM *extra matrimonium et sine sobole* praecipue corrumpere ait Romanos, vt legi saluberrimae parere nolint.

Nec altera caussa pauciores absterrebat a matrimonio. Non enim, vti olim quum dos esset

- - - Magna parentium
Virtus, et metuens alterius viri
Certo foedere castitas,

mulieres id agebant, vt viris suis placerent, sed vt tanto tutius succumberent viris, eorumque impensis auro gemmisque fulgentes moechos in sui amorem pellicerent. Haec tropica instituerat abrogatio legis Oppiae. Quam vero molestum erat Romano ciui domi alere vxo-

 rem,

(a) *Lib. II. cap. 3.*

(b) *Lib. LVI. pag. 576.*

rem, otio deditam, et, PLVTARCHO (a) teste, nec molere, nec coquere doctam, sed ad solum luxum ac voluptatem veluti a natura factam? Quam molestum, reginam illam instruere seruis, eunuchis, ancillis, ornatricibus, vestiplicis, cinislonibus, picatricibus, psecadibus, textricibus, vnctricibus, praeterea auro, purpura, gemmis, vnionibus, et mille luxuriae instrumentis? Quam molestum denique viris suspicacissimis, domi tantis sumtibus habere adulteras, sexcentis artibus litterarumque secretis viros pellicientes, quaeque carpento festis profestisque diebus, veluti triumphantes de virorum patientia, vectarentur, et nec libidini, nec luxuriae facerent modum? Malebant ergo Romanorum plerique, insigni rei familiaris compendio, vel meretricum frui amplexibus, vel cum concubina frugali et modesta aetatem agere, quam quotidianam illam deuorare aegritudinem. Hinc DIO (b) obseruat, Augusto de lege maritali primum ad senatum referente, patres grauiter conquestos esse de mulierum iuuenumque immodestia, hancque prius emendandam, non sine conuicio censuisse. Rem sane acu tetigerat senatus, siquidem ea ipsa caussa iam a belli Punici II. temporibus permultos a nuptiis cohibuerat, quam ita eleganter expressit apud PLAVTVM (c) Periplectomenes senex:

- - - Verum egone eam ducam domum,
Quae mihi numquam hoc dicat: eme, mi vir, lanam, vnde tibi pallium
Malacum et calidum conficiatur, tunicaeque hibernae bonae,
Ne algeas hac hieme? Hoc numquam verbum ex vxore audias,
Verum priusquam galli cantent, quae me somno suscitet,
Dicat: da mihi, vir, calendis meam quod matrem iuuerit,
Da, qui farciat, da, qui condiat, da, quod dem Quinquatribus,
Praecantatrici, coniectrici, hariolae atque aruspicae:
Flagitium est, si nihil mittetur, quo supercilio spicit!
Tum piatricem clementer, non potest, quin munerem.
Iampridem, quia nihil abstulerit, succenset geraria.
Tum obstetrix expostulauit mecum, parum missum sibi.
Quid nutrici non missuras quidquam, quae vernas alit?
Haec atque huius similia alia damna multa mulierum
Me VXORE PROHIBENT, *mihi quae huius similes sermones ferat.*

Adhaec Romae et coniugii suauitatem, et voluptatem, quae e liberis

(a) *Quaest. Rom. pag.* 284.
(b) *Lib. LIIII. pag.* 531.
(c) *Mil. gloriof. act. III. scen.* I. *v.* 91. *sequ.*

beris capi ſolet, omnem maxima illa orbitatis praemia longiſſime ſuperabant. Colebantur caelibes et orbi ab omnibus, non ſecus, ac idem apud comicum Periplectomenes, qui iſta orbitatis praemia deſcripturus: (a)

Quando, inquit, *habeo multos cognatos, quid opus mihi ſit liberis?*
Nunc bene viuo, et fortunate, atque vt volo, atque animo vt lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, viſunt, quid agam? ecquid velim?
Priuſquam lucet, adſunt, rogitant noctu vt ſomnum ceperim?
Eos pro liberis habeo: quin mihi mittunt munera,
Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam ſibi.
Adducunt ad exta, me ad ſe ad prandium, ad coenam vocant,
Ille miſerrimum ſe retur, minimum qui miſit mihi.
Illi inter ſe certant donis: ego hoc muſſito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona et munera.

Nec priuatim tantum unuſquiſque obſeruabat caelibem orbamque ſenectam, ſed et PVBLICE, vt verbis TACITI (b) vtar, *multa ſecuritate, nullis oneribus, gratiam, honores, illa cuncta, promta et obuia habebat*, nemine quippe orbis negante ſuffragium, ob hereditatem, quam iam vnuſquiſque ſpe ſua deuorauerat, pinguiſſimam. Hi mores et poſtremis rei publicae temporibus obtinebant, adeo vt et de ſua aetate ſcribat AMMIANVS, (c) *vile tunc Romae exiſtimatum, quidquid extra vrbis pomaeria natum fuiſſet, praeter* ORBOS, *et* CAELIBES, *nec credi poſſe, qua obſequiorum diuerſitate culti ſint homines ſine liberis, vt his, qui patres fuerint, tamquam in capita mendicorum*, CAELIBES *dominarentur*. His publicis moribus, tantum profecto abeſt, vt liberos libenter quaererent Romani, vt quidam inducti praemiis orbitatis filiorum odia ſimularent, et liberos eiurarent, et orbitatem manu facerent. Fuerunt denique, quos ſapientiae ſtudium et vitae perfectioris amor ad caelibatum incitaret. Mature enim et inter philoſophos inualuit perſuaſio, μήτ᾽ ἂν γῆμαι, μήτ᾽ ἂν εἰς ὁμιλίαν ἀφικέσθαι ποτὲ ἀφροδισίων, vti de Apollonio Tyanenli refert PHILOSTRATVS. (d) H:nc vti olim Thales, Pythagoras, Democritus, Plato, Zeno Cittieus, Epicurus caelibatum ſapientiae ſtudio amiciſſimum iudicabant: ita eamdem ſententiam, lata lege Iulia, mordicus tenuere Epictetus, Apollonius Tyanenſis, Ploti-

(a) *Ibid. v. 3. ſequ.*
(b) *Annal. Lib. XV. cap. 19.*
(c) *Lib. XIIII. cap. 19.*
(d) *Vit. Apollon. Lib. I. cap. 14.*

nus, Porphyrius, Proclus, cuius in virtutibus et hoc refert MARINVS: (a) quod fuerit γάμων τε ϗ παίδων ὐδέποτε πεῖραν λαβὼν, διὰ τὸ μηδὲ αὐτὸς ἑλέσθαι, *inexpertus coniugii, et liberorum, nec haec desiderarit.* Quamobrem nec mirum est, Romanos tot poenas caelibatui atque orbitati, totque praemia nuptis ac parentibus constituisse. Quod quum praecipue legibus IVLIA et PAPIA POPPAEA factum esse, nemo ignoret: de harum legum occasione historiaque capite proxime insequente agemus accuratius.

(a) *Vit. Procli, cap.* 17. *pag.* 39.

* * * * * * * * * * *

CAPVT III.

DE OCCASIONE LEGVM IVLIAE ET PAPIAE, TOTIVSQVE ILLIVS LEGISLATIONIS HISTORIA.

I. *Caesar dictator faecunditatis praemia constituit. Census a Caesare non actus, sed recensio. Ea recensione paucitas ciuium adparuit. Qualia fuerint parentibus proposita praemia.* II. *Augustus legem de maritandis ordinibus poenisque caelibatus ac orbitatis nondum tertio consulatu rogauit. Primum a.* 736. *id egit. Quid apud* DIONEM *sit* ἐμπεπλὴν ἔθηκεν; *Augusti acta in senatu. SC. de ferenda hac lege factum. Marmor, in quo legis de maritandis ord. mentio fit, illustratum. Lex tum non perlata. Locus* SVETONII *leuiter emendatus. Locus* PROPERTII *explicatus. Augustus emendata lege, detractaque parte poenarum legem pertulit a.* 735. *Vacatio initio biennii, postea triennium additum. Equites a.* V. C. 761. *legem abrogatam volebant. Augusti orationes tunc habitae.* III. *Denique a.* V. C. 762. *lata lex Papia Poppaea. Ea rogata a consulibus suffectis. Non fuit haec lex SCtum.* LIPSII *alucinatio. Principium legis a* GOTHOFREDO *fictum.* IIII. *Quomodo differant lex Iulia de maritandis ordinibus et lex Papia Poppaea?*

Libera adhuc re publica, nihil reliqui fecisse Romanos, vt pertinax illa, tamque perniciosa rei publicae nuptiarum fuga variis praemiis ac poenis sisteretur, superiore capite ostendimus. Quum vero Augustus in his maiorum institutis haud adquieuerit, sed tot rogationibus nouas feuerioresque poenas orbitati, nouaque praemia τῇ πολυπαιδίᾳ propo-

propoſuerit : huius conſilii rationes, ſequutoſque illud vſque ad legem PAPIAM POPPAEAM euentus varios capite hoc exponere viſum eſt.

I. Iam ante Auguſtum C. Iulium Caeſarem noua parentibus praemia conſtituiſſe, ſuperiore capite monuimus. Id vero tum factum eſt, quum dictator iam perpetuus, acta recenſione ciuium inſignem vrbis infrequentiam deprehendiſſet. Ita enim rem refert DIO : (a) Ἐπειδή τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὡς ἔκ τε τῶν ἀπογραφῶν, (καὶ γὰρ ἐκείνας, τά τε ἄλλα ὥσπερ τις τιμητὴς, ἐποίησε,) καὶ ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἆθλα ἐπέθηκεν: *et quoniam infrequens admodum vrbs erat propter caeſorum multitudinem, quod ex rècenſu, (eum enim et reliqua perinde, ac ſi cenſor eſſet, faciebat), et ex ipſo adſpectu adparebat : iis, qui multos liberos haberent,* PRAEMIA *propoſuit.* Verba ὥσπερ τις τιμητὴς Latine reddidi *perinde ac ſi cenſor eſſet, vt* ὥσπερ ſit pro ὡσπερεί : quemadmodum apud ZOSIMVM : (b) παραμυθούμενος ΩΣΠΕΡ αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος κακῷ τὸ κακὸν ἰάσατο μείζονι : *Conſtantinus, perinde ac ſi eam conſolari vellet, malum malo maiore ſanauit.* Cenſum ſane hunc Caeſar a. v. c. 708. poſt bellum Africanum egit, non tamquam cenſor, ſed vti dictator. Vnde et SVETONIVS (c) non *cenſum* vocat, ſed *recenſum*, eumque *nec more, nec loco ſolito, ſed vicatim, per dominos inſularum, actum eſſe*, obſeruat. Quum vero bella ciuilia per Hiſpaniam, Italiam, Graeciam, Aegyptum, ipſamque Africam diffuſa multa hominum millia abſumſiſſent, et octoginta praeterea millia ipſe Caeſar, teſte SVETONIO, (d) in colonias tranſmarinas diſtribuiſſet : in tantum deminutus fuerat ciuium numerus, vt APPIANVS (e) ſcribat : Τὸ δὲ τοῦ δήμου πλῆθος ἀναγραψάμενος ἐς ΗΜΙΣΥ λέγεται τῶν πρὸ τοῦδε τοῦ πολέμου γενομένων εὑρεῖν : *cenſu deinde acto, ferme* DIMIDIO MINVS *capitum cenſum eſt, quam ante huius belli ciuilis initium.* Non male autem rationes ſubduxit APPIANVS. Quum enim a. v. c. 682. quadringenta quinquaginta ciuium millia, (f) et a. 703. dein 320. capitum millia cenſa eſſent : (g) Caeſare dictatore non vltra 125. millia, vti numerum iniit PLVTARCHVS, (h) vel, vti LIVII *Epitomator*, (i) 150. millia ciuium reperta ſunt. In tantum rem publicam exhauſerat duorum ciuium, quorum alter parem, alter ſuperiorem ferre non poterat, aemulatio.

Animad-

(a) *Lib. XXXXIII. pag.* 226.
(b) *Lib. II. cap.* 29.
(c) *Iul. cap.* 41.
(d) *Ibid. cap.* 42.
(e) *De bell. ciu. Lib. II. pag.* 492.
(f) *Epit. Liuii Lib. LXXXXVIII.*
(g) PLVTARCH. *Caeſar. pag.* 733.
(h) *Caeſar, pag.* 733.
(i) *Lib. CXV.*

Animaduersa hac patriae solitudine raritateque ciuium, varia constituit Caesar, vt exhaustam vrbem noua sobole expleret, veluti, *ne quis ciuis maior viginti annis, minorue 40. qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset: neu quis senatorum, nisi contubernalis aut comes magistratus, peregre proficisceretur, neue hi, qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter pastores haberent.* (a) Verum haec vix retuleris ad praemia πολυπαιδίας, quae constituta ab eo fuisse, DIO ait. Quare qualia ea fuerint, ignoramus, nisi dixeris, eum peregrinos quosdam Romæ commorantes ob numerosam prolem ciuitate donasse. Eo enim refero, quod statim sequitur apud SVETONIVM: *omnes, medicinam Romae professos, et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi vrbem incolerent, et ceteri adpeterent*, CIVITATE DONAVIT. Nam haec omnia ideo sanxisse Caesarem, vt exhaustae vrbi frequentia suppeteret, ipse TRANQVILLVS adfirmat.

II. Interfecto Caesare, ista frequentandae amplificandaeque ciuitatis consilia etiam Augustus cura multo maiore exsequutus est. Quum enim Caesar, tamquam dictator, edictis tantum rem videatur egisse: Augustus parum se ad summam rei profecisse arbitratus est, nisi et seueriore lege caelibatum poenis damnasset, et faecunditatem parentum luculentioribus extulisset praemiis. Sed, praeualido caelibatus orbitatisque studio, frustra aliquamdiu fuit, legemque, subinde relatam, vix pertulit. Id enim innuit TACITVS, (b) dum *legem Papiam Poppaeam, post* IVLIAS ROGATIONES, *latam esse*, scribit. Quare operae pretium facturi videbimur, si Iulias istas rogationes contemplemur paullo distinctius.

IVSTO LIPSIO, viro eximio, (c) primum Augustus ea de re cogitasse videtur a V. C. 725. sexto consulatu. Quam in sententiam adductus est primo auctoritate TACITI, (d) qui, SEXTO *demum* CONSVLATV *Caesarem, potentiae securum quae triumuiratu iusserat, aboleuisse, et dedisse iura* ait, *queis pace et principe vterentur: arctiora ex eo tempore vincula, inditos custodes*, et LEGE PAPIA POPPAEA *praemiis inductos.* Sane quum lex PAPIA Poppaea multo serius lata sit: colligi inde posse existimabat LIPSIVS, eo sexto Augusti consulatu veluti fundamenta iacta esse rogationis istius celeberrimae. Deinde idem consequi videbatur ex loco DIONIS, (e) qui, a. V. C. 736. Augustum ΕΜΠΑΛΙΝ *iterum* nuptis ac parentibus praemia constituisse, memoriae prodidit. Quare simile quid iam ante ab Augusto esse tentatum, vero similli-

(a) SVETON. *Iul. cap.* 42.
(b) *Annal. Lib. III. cap.* 25.
(c) *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. III. litt. c.*
(d) *Ibid. cap.* 28.
(e) *Lib. LIIII. pag.* 531.

fimillimum videri poſſet. Enim vero non ait TACITVS, ſexto illo conſulatu legem aliquam, Iuliae vel Papiae ſimilem, eſſe latam, ſed ab illo conſulatu Caeſarem, remotis aemulis, potentiae ſecurum, varia, quae e re publica viderentur, inſtituiſſe: adeoque ex TACITI teſtimonio nihil intuleris aliud, quam rogationem PAPIAM POPPAEAM aeque, ac alias leges Iulias, ab Auguſto latas, ſexto illo conſulatu eſſe poſteriores. Deinde DIO quidem anno 736. Auguſtum dicit ΕΜΠΑΛΙΝ τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα τεθεικέναι, DENVO *nuptiis, liberorumque procreationi praemia propoſuiſſe:* verum nec ipſe DIO, *libro LIII*, quo acta Auguſti, ſextum conſulis, exſequutus eſt, nec vllus veterum legis cuiuſdam, qua praemia parentibus ac nuptis tum conſtituerit, vel verbo meminit. Quare eum potius illa quae a Caeſare dictatore facta, *libro XXXXIII.* retulerat, in animo habuiſſe, crediderim, vt, quum ille prior praemia πολυτεκνίας propoſuerit, recte de Auguſto dixerit DIO, illum ΕΜΠΑΛΙΝ τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα τεθεικέναι.

Primum ergo a. V. C. 736. Auguſtus legis de maritandis ordinibus ferendae curam ſuſcepiſſe videtur. Tunc demum enim, *duobus Lentulis* coſſ. teſte eodem DIONE, (a) τοῖς τε ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια ἐπέταξε, καὶ ἔμπαλιν τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα ἔθηκεν: *grauiorem poenam innuptis vtriuſque ſexus impoſuit, contraque nuptiarum et multitudinis liberorum praemia iterum conſtituit.* Neque tamen exiſtimandum, illum eodem anno legem pertuliſſe, ceu ſibi perſuaſiſſe videtur vir doctus, TILLEMONTIVS, (b) ſiquidem hoc anno tantum rem ad ſenatum retulit. Nam, quum more maiorum hanc legem perferre cuperet princeps quam maxime popularis: primo omnium operam dedit, vt ſenatus fieret auctor, idque, quod mireris, aegre impetrauit. DIO enim, paullo ante laudatus, narrat prolixius, referenti ea de re ad ſenatum principi, non ſine conuicio occlamatum eſſe a patribus, multa de iuuenum mulierumque immodeſtia conqueſtis, qua fieri aiebant, vt aegre ciues contrahant matrimonium. Quae καταβόησις, vti ait DIO, (c) tanta fuit, vt non obſcure viderentur id omne agere χλευασμῷ, ὅτι πολλαῖς γυναιξὶν ἐχρῆτο: *ſubſannantes* Auguſtum, *qui cum multis mulieribus rem haberet.* Reſpondebat tum Auguſtus, ea, quae maxime neceſſaria, et e re ciuitatis eſſent, ſe conſtituiſſe: reliqua non aeque facile ſanari: ipſorum maritorum officium eſſe, regere vxorum mores, eoſque praeceptis, admonitio-

(a) *Lib. LIIII. pag.* 531.
(b) *Hiſtoire des Empereurs*, *Tom. I. p.* 34.
(c) *Ibid. pag.* 532.

nitionibusque ad modestiam componere, quod se quoque domi suae facere solere. Tum vero multo magis obniti patres, et quaerere, quales sint quibus Liuiam suam regat, admonitiones? Quamobrem Augustus, etsi perinuitus, quaedam de vestitu mundoque muliebri, de progressu in publicum, mulierumque modestia dixit, parum sollicitus, an ea apud gnaros fidem essent habitura. Saepius tunc eamdem rem videtur egisse in senatu, eaque potissimum occasione recitasse egregiam illam Metelli censoris orationem, cuius hoc fragmentum exstat apud GELLIVM: (a) *si sine vxore*, QVIRITES, *possemus esse; omnes ea molestia careremus. Sed quoniam ita natura tradidit, vt nec cum illis satis commode, nec sine illis vllo modo viui possit: saluti perpetuae potius, quam breui voluptati, consulendum.* Hanc enim orationem, perinde ac si in illa tempora scripta esset, in senatu recitasse Augustum, cum LIVII *Epitomator*, (b) tum SVETONIVS (c) testantur. Atque ita demum post tot molimina Sc. de lege Iulia ferenda prodiit, de quo HORATIVS (d) in carmine saeculari, anno insequente 737. *C. Furnio* et *C. Silano* coss. ante messem scripto: (e)

Diua, producas sobolem, PATRVM*que*
Prosperes decreta, super iugandis
Feminis, prolisque nouae feraci
Lege marita.

Laudat ergo Horatius non ipsam legem de maritandis ordinibus, tum quippe nondum latam, sed *decreta patrum super illa lege*, id est, (vti recte a *scholiasta Crucquiano* et in MSStis ad Horatium *scholiis*, quae bibliotheca Franequerana seruat, explicatur,) SCtum, de illa ad populum ferenda confectum, cui prosperos successus precatur a Diana, tamquam singularem ciuitati adlaturae vtilitatem.

Quantam spem perferendae legis ex hoc SC. conceperit Augustus, vel inde patet, quod eius, iam ante ludos saeculares, perinde ac si lata esset, meminerit in veteri inscriptione apud GRVTERVM, (f) quae quum adhuc non nisi mutila legatur: licebit facere periculum, an incomparabile istud monimentum ex ingenio quodammodo possit suppleri. Et quidem eam nobis diximus legem, vt et historiae et lacunarum spatii haberemus rationem, nec vlla linea altera esset prolixior

SC. *aucto-*

(a) *Lib. I. cap. 6.*
(b) *Lib. LVIIII.*
(c) *Aug. Cap. 89.*
(d) *Epod. XVIII. v. 17.*
(e) ANT. PAGI *Crit. Baron. Adpar.* §. 124. *pag.* 29.
(f) *Inscript. pag.* 328. *n.* 1.

SC. *auctoritas. a. d.* - - - - *in. aede* - - - - *scribundo adfuer.* - - - - - - - -

- - - - S. L. CESTIVS. L. PETRONIVS *Rufus* - - - - - - - - - - - - - - - - -

Quod. coss. V. F. (*) LVDOS. SAECVLARIS. POST. COMPLVRA. *lustra. more. maiorum. curantibus. Caesare. et*

*M. Vips. agri*PPA. TRIBVNIC. POTESTATE. FVTVROS. QVO*modo. illos. rite. fieri. oporteat. d. e. r. i. c.* (**)

*quoniam. anti*QVI. ETIAM. QVOD. TALE. SPECTACVLVM. *tribus. noctibus. fieri. debeat. instituerunt.*

ne. cui. ex his. QVI NONDVM. SVNT. MARITALI. (†) *specta-culo. nisi. arbitrio. propinqui. maioris. natu.*

*custodisue. ieis. cons*TITVTI. NEQVE. VLTRA. QVAM. SEMEL. VLLI. MO*re. maiorum. s. f. s.* (§). *interesse. liceat.*

vtiq. innuptis. SENI*b.* S. F. S. SPECTARE. LICEAT. IEIS. QVI. LEGE. DE MARITA*nd. ord. vacation. habent.*

a. d. - - - - *scrib. iid*EM. ADFVER. ET. SENATVSCONSVLTVM. FACTVM. EST. *quod. cos.* V. F. *videri. e republ.*

*haec. omnia. ma*NERE. AD. CONSERVANDAM. MEMORIAM. TANTAE. *Rei. et sc. de. ludis. saecularib. facta.*

*publ. in column*AM. AENEAM. ET MARMOREAM. INSCRIBI. *Scriptaq. in. foro. comitio. alioue. loco*

*publico. propo*NI. Q. D. E. RE. V. D. E. R. I. C. (‡) VTI. COS. A. A. VE. (††) ADHI*bitis praetorib. qui. aerario. praesunt.*

*columu. aen. et ma*RMOREAM. IN. QVIBVS. COMMENTARII. *diurni. senatus. decretaque. de. ludis. saecul.*

inscribantur. P. (§§) INPERENT. VTIQ. REDEMTORIBVS. EAS. *columnas. quam. primum. faciundas. locent.*

a. d. - - - - *quum edict*VM PROPOSITVM ES*set* XV. VI*r. ludis saecularibus faciundis* - - - - - - - - -

S. EXISTVMAVIMVS. VT. OMNES. LIB.

EI. CONIVGESQVE.

Interiectis multis, quae vetustas detriuit, haec paullo integriora sequuntur:

F 2 *Quod.*

(*) Verba fecerunt.
(**) De ea re ita censuerunt.
(†) *Lege*, maritati.
(§) sine fraude sua.

(‡) Quid de ea re videatur, de ea re ita censuerunt.
(††) ambo, alterue.
(§§) poni.

Quod. C. Silanus. et C. Furnius. COS. V. F. DE LVCARI. LVDORVM.
SA*ecularium. vnde. id. ſumi. placeat.*
quo. hi. ludi. ſaecular. rite. FIERENT. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI.
QVONIAM ANTI*quitus. lucorum.*
reditus. ad. faciundos. ludos. SAECVLARES. XV. VIR. SACR. FACIVND.
IN. SVMMA. CONSTITVTI. *ſunt. eoſq.*
ieis. et. ad. ludos. QVOS. PRO. SALVTE. CAESARIS. FECERVNT. LV-
CARIS. NOMINE. CON*ſtituit. ſenatus.*
*coſſ. ſimi*LIT. INPERENT. VTI. EAM. PECVNIAM. DANDAM. AD TRI-
BVENDAM *poſſeſſores. lucorum conferant.*
Eodem. (a) INNO. (*) C. SILANO. C. FVRNIO. COS. A. D. XIII. K.
MART. SENATIS. *cenſuit. vti. treis. arae.*
*ad. ſa*CREFICIVM. SAECVLARE. LOCARENTVR. IN. EA. VERBA. QVI-
bus. id. pontificibus. facere. ius. eſt.
in. curia. IVLLA (**) SCRIBVNDO ADFVER. M. IVNIVS. M. F. *Silanus.*
C. Furnius. c. ſ. coſſ.
*C. Sentius. Saturn*INVS. C. ASINIVS. CN. F. *Pollio.*
\- - - - - - - - - - - - - - -

Ita ego reſtituendum cenſeo monimentum egregium. Vnus quiſque intelligit, illud complexum eſſe SCta complura de ludis ſaecularibus proxime imminentibus facta a. v. c. 737. *C. Furnio* et *C. Silano* coſſ. Primum ſenatum cenſuiſſe arbitror, ne caelibes pueri puellaeue ſpectaculis nocturnis, niſi ſemel et comite propinquo maiore natu, intereſſent. Ludorum enim παννυχίδων, ſeu *nocturnorum*, ſeu tribus noctibus factorum ZOSIMVS (a) meminit: et de Auguſto diſerte refert SVETONIVS, (b) *eum ſaecularib s ludis iuuenes vtriuſque ſexus prohibuiſſe, vllum nocturnum ſpectaculum frequentare, niſi cum aliquo maiore natu propinquorum.* Deinde ne quis et ad ſenes caelibes iam legem pertinere exiſtimaret: additum videtur, iis ſine fraude ſua ludos nocturnos ſpectare licere, *ſi lege de maritandis ordinibus vacationem habeant*, id eſt, vti infra *libri II. capite* 3. patebit, maſculis ſexagenariis, feminis quinquagenariis. Hinc porro litterarum reliquiae clariſſime indicant, cenſuiſſe ſenatum, vt in rei tantae, quam nemo mortalium, niſi ſemel videre ſoleat, memoriam binae columnae, aenea et marmorea ponerentur, quibus inſcriberentur SC. decretaque patrum de caerimoniis iſtis ſaecularibus, ne et poſteri, quo ritu iſti ludi facti ſint, ignorarent. Et forſan haec ipſa tabula, Romae ſuperſtes, cui iſtud epigramma inſculptum,.

(*) *Lego*, anno.
(**) *Lego*, Iulia.

(a) *Lib. II. cap.* 5.
(b) *Aug. cap.* 31.

ptum, ex alterutra columna detracta est. Quae sequuntur verba, a me haud suppleta, vix sensum idoneum fundunt: attamen iis, nisi me omnia fallunt, cautum est, vt soli liberi et coniuges spectaculis interessent. Nam de ludis saecularibus ZOSIMVS (a) diserte scribit: *Δοῦλοι δὲ τούτων οὐ μετέχουσιν ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι: nec participes horum serui sunt, sed* LIBERI *dumtaxat homines.* Alio SCto cautum est de lucari, idque ego suppleui FESTI (b) auctoritate: *lucar vocatur aes, quod ex lucis captatur.* Quumque mentio fiat PECVNIAE IMPERATAE, DANDAE, ATTRIBVENDAE, ea omnia de nulla re commodius explicari posse visa sunt, quam de pecunia collatitia, quam possessores lucorum contribuere tenebantur. Denique quae de aris ponendis adiecimus, partim optime quadrant ruderibus vocabuli RETICIVM SAECVLARE, id est, *sacrificium saeculare*, partim testimonio ZOSIMI, (c) qui in describendo ludorum saecularium adparatu mentionem etiam facit *τριῶν παρασκευασθέντων βωμῶν ἐπὶ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, trium* ARARVM *in ripa fluminis constitutarum.* Nomen Sentii Saturnini reposuimus, non solum quod vltimae litterae INVS huius modi quid postularent; sed et, quod illum his ludis tamquam MAGISTRVM XV. VIR. praesedisse, ex alio marmore docuit vir eminentissimus, HENR. NORISIVS. (d)

Haec de ipso marmore. Ad legem nostram vt reuertamur, de ea, vti ex hoc marmore discimus, spem certissimam conceperat Augustus, fore, ut tribuum suffragia ferret, maxime quod eam iam senatus SCto probasset.

Sed non respondit votis euentus. Neque enim ea lex tum populi suffragia tulit, cupidissime legem antiquantis, ob multitudinem periclitantium, poenarumque grauitatem. Quo pertinent illa SVETONII: (e) *legem de maritandis ordinibus, quum aliquanto, quam ceteras, seuerius emendasset, prae tumultu recusantium* PERFERRE NON POTVIT. Ita editiones omnes. Sed quo modo lex dici potuit *seuerius emendata*, quamtum primum rogabat Augustus? Videre hoc Is. CASAVBONVS et MATTH. BERNEGGERVS: sed scrupulum sibi iniectum eximere aliter non potuere quam aliquid negando, quod nemo vnquam negare ausus est. Ita enim scribunt ad hunc SVETONII locum: *Augustus igitur legem de maritandis ordinibus* EMENDAVIT, *non autem* PRIMVS TVLIT, *quod video doctos viros adfirmare.* Sed recte viri docti adfirmant: quod negant viri clarissimi, nec quidquam ad legem aliquam de maritandis ordinibus, ante Augustum latam, pertinent locus DIONYSII, (f) de prohibito,

(a) *Lib. II. cap. 5.*
(b) *Voce*: lucar.
(c) *Ibid.*
(d) *Cenotaph. Pisan. Diss. II. pag. 305.*
(e) *August. cap. 34.*
(f) *Antiquit. Rom. Lib. VIIII. cap. 27.*

bito caelibatu, et Metelli cenforis oratio: ceu ex iis, quae de vtroque hoc argumento fuperiore capite differuimus, fatis adparet. Et cur Romani tam pertinaciter recufaffent legem, feuerius ceteris emendatam? Videtur mihi una extrita litterula, alteraque leuiter inflexa legendum: *quum aliquanto*, *quam ceteras*, SEVERIVS MANDASSET. ROGARE alias dicebantur, qui leges ferebant ad populum, ob formulam: VELITIS IVBEATIS QVIRITES, qua magiftratus in comitiis vtebantur. Auguftus vero, potentiae fecurus, tanta procul dubio animi contentione hanc legem tulit, tamque grauiter in caelibes atque orbos inuectus eft, vt non tam *rogare*, quam *mandare* videretur, fecus ac alias confueuerat: adeoque tunc *eam legem*, *quam aliquanto*, *quam ceteras*, *feuerius mandaffet*, *prae tumultu recufantium perferre non potuit.*

Quidquid fit de genuina SVETONII lectione: (vulgata enim, an noftra praeferenda videatur, haud equidem magno in difcrimine pofuerim), illud certum, tum quidem re infecta populum diffluxiffe. Quantum inde voluptatis ceperint, quotquot adhuc vagae libidini fuerant adfueti, vel ex his PROPERTII (a) verbis patet, quae ad hanc legem pertinere, iam IVSTVS LIPSIVS vidit:

> *Gauifa eft certe*, SVBLATAM, *Cynthia*, LEGEM,
> *Qua quondam* EDICTA, *flemus vterque diu*,
> *Ne nos* DIVIDERET.

Furtiui erant poëtae ac Cynthiae amores, eofque vterque iuftis praeferebat nuptiis. *Edicta* ergo *lege*, id eft, more maiorum per trinundinum promulgata, grauiter dolebant, veriti, ne diuellerentur, fi Propertio fecundum legem ineundum effet matrimonium. Tantò magis vero gaudebant, quum eam intelligerent *fublatam.* Quantum enim abhorruerit poeta a nuptiis, vel haec, quae ftatim fequuntur, docent:

> *Nam citius paterer caput hoc difcedere collo*,
> *Quam poffem nuptae perdere amore faces.*

Rationem tanti odii, paucis interiectis, ita peracute reddit:

> *Tu mihi fola places, placeam tibi, Cynthia, folus.*
> *Hic erit et patrio fanguine pluris amor.*
> *Vxor me numquam, numquam me* DVCET *amica:*
> *Semper amica mihi, femper et vxor eris.*

DVCERE

(a) *Lib. II. eleg. 7.*

DVCERE alioquin virorum est: lepide vero PROPERTIVS id vxoribus attribuit, innuens eo ipso, id esse saeculum, quo non vxores a maritis, sed mariti ab vxoribus DVCANTVR, non tamquam mariti, qui non ducuntur, sed ducunt, sed tamquam nexi, et quamuis subituri seruitutis tristissimae legem. Quare non satis haec verba capere videntur, qui cum LIVINEIO (a) ea non ad legem Iuliam de maritandis ordinibus, sed ad alteram de adulteriis pertinere arbitrantur, quum tamen hanc aliquando edictam sublatamque esse, nullo veterum testimonio possit demonstrari.

Sed vt ad legem IVLIAM veluti e diuerticulo in viam redeamus, quamuis tum ea rogatio non procederet, eoque potissimum pertinere videantur, quae per πρόληψιν narrat DIO CASSIVS, (b) quod permulti Augusto, πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῶν αὐτῶν νομοθετημάτων, *ob rigorem latarum ab eo legum*, succensuerint: denuo tamen rem adgressus, emendata lege, lenitaue parte poenarum, obtinuit, vt perferretur. Ait enim SVETONIVS, (c) eum *legem prae tumultu recusantium perferre non potuisse, nisi adempta demum lenitaue parte poenarum, et vacatione triennii data, auctisque praemiis.* Perlatam ergo ait legem: sed tribus a principe obseruatis cautionibus. Primo enim acriores caelibatus orbitatisque poenas partim sustulit, partim aliquantulum mitigauit: deinde vacationem triennii concessit ciuibus, id est, spatium tot annorum, intra quod se ad obsequium componere, et vxores ducendo sanctiones poenales effugere possent: denique praemia parentibus coniugibusque promissa auxit, vt vel istis pellecti ciues eo minus Augusto negarent suffragia. De vacatione ipse etiam apud DIONEM (d) testatur Augustus, addens, triennio illo circumacto, nouam biennii vacationem datam esse ciuibus. Ita enim imperator loquutus fertur: Καὶ οὐδὲ ἐς πάντως μέντοι κατήπειξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ΤΡΙΑ ΕΤΗ ὅλα πρὸς παρασκευὴν ὑμῖν ἔδωκα, τὸ δὲ δεύτερον ΔΥΟ: *neque festinare vos quidquam coëgi, primum* TRIENNIO, *deinde* BIENNIO *ad parandam rem dato.* Hi anni vacationis nos ad veram legis perlatae epocham deducunt: quinquennium enim istud elapsum est a. v. c. 762. *Q. Sulpicio Camerino* et *C. Poppaeo Sab.* coss. quo equites nihil faciebant reliqui, vt lex vtilissima aboleretur: ex eoque consequitur, vt lex Iulia de maritandis ordinibus demum anno 757. *Sex. Aelio Cato* et *C. Sentio Saturnino* coss. populi suffragiis probata fuerit, eodem fere tempore, quo altera lex non multo minoris momenti, Aelia Sentia populi suffragia tulit.

Enimuero ne sic quidem res in vado erat. Tam exosa enim plerisque

(a) *Ad Propert. ibid.*
(b) *Lib. LIIII. pag.* 533.
(c) *Aug. cap.* 34.
(d) *Lib. LVI. pag.* 577.

risque illa lex etiam perlata mansit, vt Augusto non plus laboris in ferenda, quam tuenda illa, fuerit subeundum. Inprimis illo anno v. c. 762. *Q. Sulpicio Camerino* et *C. Poppaeo Sabino* coss. ludos ob reportatam a Pannoniis et Dalmatis victoriam magnifice edente Caesare, enixe petebant equites, vt lex illa tolleretur. At Augustus, ceu prolixe narrat Dio, (a) vetere illa imperantium arte vsus, equites, legem insectantes, primum diuisit: deinde caelibes seorsum, seorsumque maritos in forum ac concionem euocauit, quumque illorum numerum etiamnum superiorem esse animaduerteret, grauiter commotus, conuersusque ad eos, qui legi paruissent, ornata ac composita oratione eorum obsequium collaudauit, mactosque virtute esse iussit, qui maiores, quin ipsos deos imitati immortales, coniugii suauitate, quam impudicis amoribus, perfrui mallent, et rei publicae ciues ex se natos, suique similes quamplurimos relinquere induxissent animum: quibus sub finem blanda hac adloquutione digna isto obsequio praemia pollicitus: (b) *Ὑμᾶς μὲν οὖν*, inquit, *ὦ ἄνδρες· (μόνοι γὰρ ἄνδρες δικαίως ὀνομάζεσθε,) καὶ ὦ πατέρες, (καὶ γὰρ ταύτην ἄξιοι τὴν ἐπωνυμίαν ὁμοίως ἐμοὶ ἔχειν ἐστέ) καὶ φιλῶ διὰ ταῦτα, καὶ ἐπαινῶ, καὶ τούτοις, οὓς τέθηκα ἄθλοις ἀγάλλω καὶ προσέτι, καὶ ἄλλαις καὶ τιμαῖς καὶ ἀρχαῖς ἐπιγαυρώσω, ὥς αὐτούς τε μεγάλα καρπώσασθαι, καὶ τοῖς παισὶ μὴ ἐλάττω καταλιπεῖν: vos itaque ego, o viri, (soli enim hoc nomen meremini,) et o patres, (nam et haec vobis mecum merito communis est adpellatio,) hac de caussa et amo, et laudo, praemiisque, quae constitui, vos orno, ac aliis praeterea honoribus magistratibusque decorabo, vt et vos magnos inde fructus percipiatis, et non minora bona vestris liberis relinquatis.* Quae loquutus, eorum nonnullis certa praemia confestim elargitus, reliqua liberaliter promisit. Inde vero conuersus ad caelibes, dubitare se ait, quo eos potissimum nomine compellari oporteat: nam nec virorum in eos, quibus nihil virile insit, nec Romanorum adpellationem in illos, per quos, quantum in ipsis sit, ciuitas pereat, vllo modo videri cadere. Grauiter deinde eosdem obiurgat, quod genus suum abolere, Romanumque nomen funditus perdere non erubescant. Addit, tam abominandum hoc caelibatus studium esse, vt singula flagitia complectatur, vniuersa superet. Sicarios esse, qui eos ne gignant quidem, quos nasci oportebat; impios, qui gentes a diis immortalibus ortas exstinguant; sacrilegos, qui imagines ac nomina maiorum perire patiantur; proditores, qui patriae inferant solitudinem, eamque incolis

(a) *Ibid. pag.* 572. *sequ.* (b) *Ibid. pag.* 574.

lis orbent. Dignoſne ſe credant iis maioribus, qui poſteritatis numeroſae cupidi matrimonia manu ceperint, qui ab origine aeternae vrbis orbitatis ſtudio leges oppoſuerint ſaluberrimas, quum ipſi belluarum ritu vaga libidine ſe polluant, et ne partis quidem maiorum virtute bonis frui velint? Quam diu ſuperfuturam rem publicam, ſi tot ciuibus bellis, aut lue peſtifera abſumtis, ipſis, quorum tantus ſit numerus, ſine prole decedentibus, vrbs veteri Romana gente vacua extraneis Graecis barbariſue tradenda ſit? Cuius patriae ſe futurum patrem, ſi quibus conſulat, defuturi ſint? Quamobrem poſtremo addit: (a) *Εἴπερ ὄντως τά τε ἀγαπᾶτέ με, καὶ ταύτην μοι προσηγορίαν οὐχ ὡς κολακεύοντες, ἀλλ' ὡς τιμῶντες, ἐδώκατε ἐπιθυμήσατε καὶ ἄνδρες καὶ πατέρες γένεσθαι· ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης μεταλάβητε, καὶ ἐμὲ φερώνυμον αὐτῆς ποιήσητε*: *ſi vere me diligitis, ac nomen mihi patris non adulationis, ſed honoris gratia dediſtis, date, quaeſo, operam, vt mariti patreſque ſitis, quo et ipſi participes eius reddamini, et ego id merito gerere videar.* Quin non verbis ſolum lectiſſimis tum viſus, ſed et ipſis geſtibus equites, caelibatus amore inſanientes, in ruborem dedit. Qua de re SVETONIVS: (b) *Sic quoque abolitionem legis de maritandis ordinibus publico ſpectaculo pertinaciter poſtulante equite, accitos Germanici liberos, receptoſque partim ad ſe, partim in patris gremium, oſtentauit, manu vultuque ſignificans, ne grauarentur imitari iuuenis exemplum.* Quem locum praeclare illuſtrare videtur nummus argenteus a LAEV. TORRENTIO exhibitus, in quo Auguſto ſedenti in ſella curuli ab alio puer offertur, additis infra litteris: IMP. XIIII.

III. His dictis, quemadmodum parentes praemiis ornauit, ita caelibes et orbos poenis affecit, annuaque tertium vacatione conceſſa, *ἐς τὸ τοὺς πειθαρχήσαντας ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀναιτίους γενέσθαι*, vt *intra hoc tempus lege parituri culpa vacarent.* Adulto denique iam anno 762. partim legem Iuliam tanto magis firmaturus, partim aerarium tot bellis ac largitionibus exhauſtum caducis, vacantibus atque ereptitiis priuatorum bonis expleturus, legem Papiam Poppaeam ferre iuſſit conſules ſuffectos *M. Papium Mutilum* et *Q. Poppaeum ſecundum.* (c) Hos enim conſules a Kalendis demum Iuliis faſces ſumſiſſe conſtat. Lata itaque ea lex eſt vetere ritu, conſulibus populum iure rogantibus, populoque ſiue per centurias, ſiue per tribus, (qualia enim comitia illius legis cauſſa indicta ſint, non conſtat), iure ſciſcente. Nam quamuis

(a) *Ibid. pag.* 578.
(b) *Auguſt. cap.* 35.
(c) DIO *Lib. LVI. pag.* 578.

Auguſtus, tum potentiae ſecurus, *munia ſenatus, magiſtratuum, legum, in ſe traxiſſet, nullo*, vt loquitur TACITVS, (a) *aduerſante*: callide tamen ei ſuaſerat Maecenas, vt ciues in perſuaſionem libertatis, veteriſque ſuperſtitis rei publicae adduceret. (b) Quod conſilium ſequutus Auguſtus, veterem leges ferendi morem retinuit, et, vt ZONARAS (c) loquitur, *οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνωμόνως ἐνομοθέτει, ἀλλ', ἢ ἃ καὶ ἐς τὸ* ΔΗΜΟΣΙΟΝ *προετίθει, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ, καὶ προετρέπετο πάντας συμβουλεύειν αὐτῷ, εἴ τι ἄμεινον γνοίη αὐτοῦ: non omnia ſuo arbitrio ſanxit, ſed plura etiam* POPVLO PROMVLGAVIT, *vt is, ſi quid minus placeret, emendaret, hortatuſque et omnes, vt, ſi quid haberent, id conſulerent in medium.*

Procul dubio ergo et hanc legem anteceſſit SCtum de rogando populo. Nec tamen ideo cum LIPSIO (d) exiſtimandum, ipſam rogationem Iuliam et Papiam non legem a populo, rogante ſenatorio magiſtratu, latam, ſed SCtum eſſe: neque id inferendum ex verbis TER. CLEMENTIS, (e) quippe quem non de ipſa lege Papia Poppaea, ſed de SCto ad illam legem facto agere, infra adparebit. Similis itaque error LIPSIO illuſit, ac IO. BERTRANDO, (f) qui et ipſe non modo legem *Cinciam* muneralem, ſed et legem *Aeliam Sentiam* SCta fuiſſe, ex TACITI (g) et iureconſultorum veterum (h) locis, quibus SCta ad has leges facta laudantur, perperam et ſatis inepte colligit. Leges hae omnes ſunt, non SCta, quippe non ſenatorum ſententiis, ſed vel tribuum, vel centuriarum ſuffragiis firmatae. Idem de lege Papia Poppaea dicendum, cuius hiſtoriam hactenus explicatam hoc ſchemate chronologico complectimur.

A. V. C. 736. *Cn. Cornelio et P. Cornelio Lentulo* coſſ. Auguſtus de LEGE IVLIA ferenda ad ſenatum retulit, et aegre obtinuit SC.

A. V. C. 737. *C. Furnio* et *C. Silano* coſſ. ante meſſem ludi ſaeculares facti, quo tempore nondum perlata fuerat lex Iulia, ſed iam tum, vti videtur, promulgata.

Sub finem huius anni rogata lex, ſed antiquata.

A. V. C. 757. *Sexto Aelio Cato* et *C. Sentio Saturnino*, coſſ. perfertur lex Iulia, ſed detracta parte poenarum, auctis praemiis, et vacatione data triennii.

A. V. C.

(a) *Annal. Lib. I. cap.* I.
(b) DIO *Lib. LII. pag.* 477.
(c) *Annal. Tom. I. Lib. X. p.* 533. *edit.* CANGII.
(d) *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. III. litt.* C.
(e) *L.* 48. *D. de ritu nupt.*
(f) *De iuriſperit. Lib. I.*
(g) *Annal. Lib. XIII. cap.* 42.
(h) *L.* I. *D. de offic. coſ.*

A. V. C. 760. *Q. Cæcilio Metello Cretico Silano*, et *A. Licinio Nerua Siliano* coss. noua biennii vacatio data est, circumacto priore triennio.

A. V. C. 762. *Q. Sulpitio Camerino* et *C. Poppaeo Sabino* coss. equites abrogationem legis, ineunte anno, frustra vrgent, Augustus denuo anni vacationem concedit.

Sub finem anni *M. Papio Mutilo Q. Poppaeo Secundo* coss. suffectis, fertur lex PAPIA POPPAEA.

Quare recte huius legis principium ex ingenio restituit IAC. GOTHOFREDVS, (a) nisi quod, vti dixi, non adeo certum sit, per tribusne, an per centurias suffragia tulerit populus. Quare illud ita supplendum duximus, vt quaedam, quae vel addenda, vel incerta videbantur, per modum παρενθέσεως insereremus.

M. PAPIVS [M. F. M. N.] MVTILVS. ET. Q. POPPAEVS. [Q. F. Q. N.] SECVNDVS. COSS. POPVLVM. IVRE. ROGAVERVNT. POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. [vel IN. CAMPO. MARTIO.] - - - TRIBVS. [vel CENTVRIA.] PRINCIPIVM. FVIT. - - - PRO. TRIBV. [vel CENTVRIA.] PRIMVS. SCIVIT.

IIII. Ceterum quamuis Iuliae rogationes in legem PAPIAM POPPAEAM pleraeque immigrarint: non vnum tamen inter Iuliam Papiamque leges discrimen fuisse, fatendum est: non illud quidem, quod sibi ex TERTVLLIANI (b) loco eruisse videtur vir summus, IAC. CVIACIVS, (c) quasi Iulia ad contrahendum matrimonium; Papia Poppaea ad liberorum procreationem pertinuerit: (id enim ex loco TERTVLLIANI, infra explicando, non adparet), sed quod alias plures vtriusque legis sanctiones discreparent. Poenas orbis et innuptis in lege Iulia decretas, lege Papia Augustus partim auxisse, partim minuisse videtur. Aetatem ineundo matrimonio procreandisque liberis longe minorem definiuit lex Papia Poppaea, quam Iulia de maritandis ordinibus. Denique posterior legis Papiae Poppaeae pars de caducis fere de nouo accessisse, nec e lege Iulia de maritandis ordinibus translata videtur, nisi dicere malis, aliam ante Papiam Poppaeam exstitisse legem, caducariam, eamque et VLPIANO (d) *legis Iuliae caducariae et* IVLIANO (e) *legis Iuliae de bonis vacantibus, ad fiscum pertinentibus*, nomine

(a) *Leg. Pap. Popp. pag.* 269.
(b) *Apologet. cap.* 4.
(c) *Ad* VLPIAN. *Fragm. tit. XVI.* §. 3.
(d) *Fragm. tit. XXVIII.* §. 7.
(e) L. 96. §. 1. *D. de legat.* 1.

ne venire: quod tamen pro certo adfirmare ego non aufim. Reliquas, quae fe offerent, vtriufque legis differentias infra fuo quamque loco exponemus.

* * * * * * * * * *

CAPVT IIII.

DE M. PAPIO MVTILO, ET Q. POPPAEO SECVNDO COSS. ET VTRIVSQVE GENTIBVS ET FAMILIIS.

I. *Coff. anni 762. ab* v. c. *varie in faftis fignati. Tum ordinariorum, tum fuffectorum nomina reftituta ex tabula Capitolina. Vterque cof. caelebs aduerfus caelibes et orbos legem tulit. Ipfis, qui ferebant leges, illae aliquando difplicebant.* II. *Papii propraetura ex nummo* Golzii. *Ingenium eius ad adulationem procliue.* III. Poppaeus Secundinus *dicitur in nummo* Golzii. *Eius duumuiratus.* IIII. *Papia gens plebeia. Variae eius familiae. Index* Patini, *qui Papiis* Milonum *et* Triumporum *cognomina tribuit, notatus.* Papii Celfi, *origine Lanuuini.* Iuno Sifpita, *aquila cum lupa, Draco a virgine paftus in denariis gentis Papiae. Papios Mutilos gente Samnites fuiffe oftenditur.* C. Papius Mutilus *dux Samnitum in bello fociali. Locus* Livii *tentatus, in quo pro* Brutulus Papius *legendum videtur* Mutilus Papius. *Papiorum, qui a veteribus recenfentur, feries.* V. *Gens Poppaea, Sabina origine. Anno eodem duo Poppaei confules, alter Sabinus ordinarius, alter Secundus fuffectus. Sabini aedilitas, praefidatus Macedoniae et Moefiae, triumphalia ornamenta. Stemma Poppaeorum.* Poppaea Sabina *et* Sabina Poppaea, *Rufino Crifpino, Othoni et Neroni nupta. Aliorum Poppaeorum fylloge. Pro* Poppaeo Syluano *apud* Tacitvm *legendum* Pompeius Syluanus.

I. Qvum legi noftrae nomen inditum fuerit a M. Papio Mvtilo et Q. Poppaeo secvndo coff. de iis, eorumque familiis quaedam hoc capite differere iuuabit. In plerifque faftis, praeterquam apud Dionem, confules illi plane omittuntur, et ordinarii anno 762. occurrunt apud Dionem (a) Κυΐντος Συλπίκιος καὶ Γαΐος Σαβῖνος, apud Cassiodo-

(a) *Lib. LVI. pag. 572.*

SIODORVM et MARIANVM SCOTVM *Q. Sulpicius et C. Pompeius*, apud PLINIVM (b) in editionibus plerisque, praeter illam HARDVINI, *Cn. Pompeius et Q. Sulpicius*, in FASTIS OXONIENSIBVS a PETRO RELANDO (c) editis *Sulpicius* et *Poppaeus*, in VINDEBONENSIBVS apud HENR. NORISIVM (d) *Camerinus* et *Sabinus*. Alibi aliter. Suffectorum quum ab his fastorum scriptoribus ratio haberi non soleat: nec Papii et Poppaei nostri in illis mentionem fieri animaduertimus. Verum rem expedit fragmentum fastorum Capitolinorum apud GRVTERVM (e) et STEPH. VIN. PIGHIVM, (f) in quo ita signantur eius anni consules:

C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS.	Q. SVLPICIVS. Q. F. Q. N. CAMERINVS.
EX K. IVL. M. PAPIVS M. F. M. N.	MVTILVS.
Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N.	SECVNDVS.

Habes hic ergo *M. Papium Mutilum* et *Q. Poppaeum Secundum*, consules, suffectos ex Kalendis Iuliis, anni ab v. c. 762. Et quidem quum vterque Augusti auctoritate legem seuerissimam contra caelibatum orbitatemque tulerit: id omnino notatu videtur dignissimum, quod neuter horum vixerit in matrimonio. Id enim DIO (g) obseruat, diserte scribens: Κἀκ τούτου ὅ τε Πάπιος καὶ ὁ Ποππαῖος νόμος ὑπό τε Μάρκου Παπίου Μουτίλου, καὶ ὑπὸ Κυΐντου Ποππαίου Σεκούνδου, τῶν τότε ἐν μέρει τοῦ ἔτους ὑπατευόντων ἐτέθησαν, καὶ συνέβη γὰρ ἀμφοτέρους σφᾶς μὴ ὅτι παῖδας, ἀλλὰ μηδὲ γυναῖκας ἔχειν· καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ τούτου ἡ ἀνάγκη τοῦ νόμου κατεφωράθη: *inde lex quoque Papia Poppaea a M. Papio Mutilo et Q. Poppaeo Secundo lata est, qui parte eius anni consules, vterque* NEC VXORES, NEC LIBEROS *habebant. Quo ipso deprehendi potuit, quam ea lex fuerit necessaria.* Vnde facile est ad intelligendum, ipsis his consulibus, more maiorum rogantibus populum, parum ad palatum fuisse legem, quam aduersus caelibes et orbos ferebant, acerbissimam. Enimuero id saepe Romae contigisse animaduertimus, vt legem haud probarent ipsi, a quibus populus rogabatur, magistratus, quin immo vt, qui ex senatus sententia sollemne carmen: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES recitabant, iidem legem composita oratione dissuaderent. Quale quid de Pisone cos. referens CICERO: (h) *Piso*, in-

 quis,

(b) *Hist. nat. cap.* 48.
(c) *Fast. cons. adpend. pag.* 792.
(d) *Adpend. Epoch. Syromaced. pag.* 18.
(e) *pag.* 295.
(f) *Annal. Tom. I. pag.* 19.
(g) *Lib. VI. pag.* 573.
(h) *Ad Attic. Lib. I. epist.* 14.

quit, *consul*, *lator rogationis*, *idem erat* DISSVASOR. Eodem exemplo et consules nostri, ἑαυτοὺς ἠμαρήμενοι, caelibes rogationem tulerunt aduersus caelibes, orbi aduersus orbos: non quod legem probarent, sed quod hanc illis prouinciam imposuisset Augusti ac senatus auctoritas.

II. M. PAPIVS MVTILVS non solum consul ea parte anni fuit, verum etiam paullo post propraetor. Id enim discimus ex nummo vetere apud GOLZIVM, (a) cuius in altera parte elephas conspicitur cum litteris: C. APRONI. IMP. et infra M. MVTILVS PR. P. in altera caput Herculis, cum litteris S. C. Quum Tiberius, teste TACITO (b) imperatoris vocabulum priuato postremum concesserit Iunio Blaeso, idque anno ab v. c. 774. *C. Sulpicio*, *D. Haterio* coss. facile patet, eum nummum, in quo C. APRONIVS IMP. occurrit, iis temporibus esse anteriorem. Deinde quum et elephas et Hercules Africae symbola esse soleant: non dubitandum videtur, hunc nummum ad Africanum bellum pertinere. Iam L. Apronii quidem res aduersus Tacfarinatem in Africa gestae latius describuntur a TACITO: (c) sed nec *Lucius* in nummo vocatur ille *Apronius*, nec procos. Quare verosimile est, *C. Apronium imp.* non alium esse, quam *Apronium Caesianum*, L. filium, de quo idem TACITVS: *missu patris* APRONIVS CAESIANVS *cum equite et cohortibus auxiliariis, queis velocissimos legionum addiderat, prosperam aduersum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.* Fortassis ille demum imperatoria ornamenta obtinuit, et parti prouinciae Numidicae legatus pro praetore tum praefuit *M. Papius Mutilus.* Mauritaniam enim tum adhuc Iubae regi paruisse, satis constat.

Ingenio hunc Papium fuisse ad foedam adulationem et seruile plane obsequium demisso, vel dicta aduersus Libonem Drusum sententia ostendit. Quum enim miser iste, oppressus ab accusatoribus, manus sibi ipse intulisset: M. Mutilus, teste TACITO, (d) censuit, vt dona decernerentur Ioui, Marti, Concordiae, vtque dies iduum Septembrium, quo se Libo interfecerat, festus haberetur. Qua de sententia ipse TACITVS: *horum auctoritates adulationesque retuli, vt sciretur, vetus id in re publica malum.*

III. Q. POPPAEVS SECVNDVS in nummo elegante apud eumdem GOLZIVM (e) SECVNDINVS cognominatur, ex eoque adparet, illum cum Sex. Cethego fuisse duumuirum coloniae. In altera enim nummi parte Augusti caput conspicitur cum verbis: AVGVSTVS C. VI. CELSO, in altera taurus cum inscriptione: SEX. CETHEGO Q. POPPAEO SECVNDINO

(a) *Fast. consul. et triumph. pag.* 229.
(b) *Annal. Lib. III. cap.* 74.
(c) *Ibid. cap.* 21.
(d) *Annal. Lib. II. cap.* 32.
(e) *Fast. consul. et triumph. pag.* 230.

DINO IIVIR. Nummus videri poſſet pertinere ad vrbem Vibonam in Brutiis, quo coloniam ab Auguſto deductam fuiſſe APPIANVS teſtatur. (a) Quamobrem et anteriorem epigraphen interpretari liceret *Colonia* VIBONA. Eamdem et *Valentiam*, ſeu *Vibonem Valentiam*, et olim *Hipponem* dictam tradit PLINIVS. (b) Quo vero illud CELSO referendum ſit, et an ipſi Vibonae huius modi cognomen fuerit, tunc plane obſcurum erit. Sed vere nummus referendus eſt ad *coloniam Vilillam* in Hiſpania, ad Iberum, cuius et alio in nummo apud GOLZIVM (c) ita ſit mentio: COL. VI. IVL. CELS. Dicta ergo et *Vililla*, et *Iulia Celſa*, et ita procul dubio et in nummo noſtro erit legendum: *Colonia* VI*lilla* CELSA.

IIII. Verum nec ipſae gentes PAPIA et POPPAEA, ex quibus hi conſules prodierunt, hic videntur praetereundae. PAPIA gens plebeia fuit, idque vel inde patet, quod ex ea tot tribuni plebis memorantur. Diuiſam illam fuiſſe comperio in plures familias, quarum celebriores CELSI et MVTILI, quibus neſcio an addam POLLIONES. Is, qui indicem ad FVLV. VRSINI praeſtantiſſimum opus *de familiis Romanorum*, a CAR. PATINO recognitum confecit, Papiis etiam MILONVM et TRIVMPORVM cognomina tribuit: ſequutus, vti videtur, *indicem Annalium* STEPH. VIN. PIGHII, vbi idem cognomen tribuitur Papiis. Sed vti Papio vnico ideo *Milonis* cognomen haeſit, quia per adoptionem in gentem Anniam transierat: ita alterum *Triumpi* plane fictitium eſt, et ex male intellecto L. PAPII CELSI triumuiri nummo, cuius in poſtica parte capiti laureato ſubſcriptum: TRIVMPVS, abſurde exſculptum. (d) Verum ita ineptire ſollemne eſt indocto iſti, quiſquis ſit, indicis Patiniani conſarcinatori: vti iam pridem oſtendit vir doctiſſimus, IAC. PERIZONIVS. (e) Sane qui Vipſanios PLATORINOS; Calpurnios et Pompeios NVMAS; Domitios OSCAS cognominatos fuiſſe, ſcribere potuit, cum non mirum eſt, Papiis adfingere potuiſſe cognomen TRIVMPORVM.

Duplex autem Papiorum origo fuiſſe videtur. Celſos enim domo Lanuuinos, Mutilos Samnites fuiſſe arbitror. Lanuuinam Celſorum originem produnt Papiorum Celſorum denarii apud VRSINVM et VAILLANTIVM, in quibus modo Iuno Siſpita, modo lupa cum aquila, modo draco a virgine paſtus conſpicitur. Ea vero omnia ad Lanuuium pertinere, iam viri illi docti, qui gentium Rom. denarios explicant, obſeruarunt. Iunonem *Soſpitam*, vel, vti in marmoribus et apud

(a) *De bell. ciu. Lib. IIII. cap.* 591.
(b) *Hiſt. nat. Lib. III. cap.* 10.
(c) *Ibid. pag.* 142.
(d) PATIN. *de famil. Rom. pag.* 196.
(e) *Diſſ. de var. antiqu. numm. pag.* 256.

apud FESTVM (a) vocatur, *Sispitam*, praecipue colebant Lanuuini; adeo vt OVIDIVS (b) a Iunone Lanuuium *suum* vocari finxerit, cecineritque:

Inspice quos habeat nemoralis Aricia fastos;
Et populus Laurens, LANVVIVM*que* MEVM.

Similiter Iuno Sispita LANVMVIANA cognominatur in marmore hoc apud REINESIVM: (c)

M. AMPIVS M. F. PAL. BALBVS.
SACERDOS. IVNONIS. REG. SISPI
TAE. LANVMVIANAE. FECIT.
VIVENS. ET. AMPIO. IVNIO. FI
LIO. SACERDOTE. IOVI. SISP.
ET. AMPIAE. MATRI. PIIssIM.
IN. FR. P. XIIX. IN. AGR. PED. XXVI.

Templum tamen istud, sacraque Iunonis et lucum consecratum populo Romano cum municipibus Lanuuinis communia fuisse, LIVIVS (d) docet, qui et alibi passim horum sacrorum facit mentionem. Quemadmodum ergo eamdem Iunonem Sispitam in denariis suis exhibent gentes CORNVFICIA, METTIA, PROCILIA, ROSCIA, THORIA, vt se eiusdem municipii traduces ostenderent, quemadmodum eadem de caussa de Annii Milonis origine canit SILIVS ITALICVS: (e)

LANVVIO *generate, inquit, quem* SISPITA IVNO
Dat nobis, Milo, Gradiui cape victor honorem
Tempora murali cinctus turrita corona.

(vbi perperam veteres editiones praeferunt *Laeuino generate*): ita eiusdem originis indicem Iunonem Sispitam in denariis suis exstare voluerunt PAPII CELSI, vt se Lanuuio oriundos esse ostenderent.

Nec minus lupa cum aquila proprium huic municipio δεῖγμα fuit. Fama enim tenebat, Troianis, hoc municipium condituris, oblatum fuisse prodigium, dum, orto sua sponte in proximo nemore incendio, lupam viderint suo ore adgerentem fomitem aridum, aquilam flammas alarum

(a) *Voce:* sispita.
(b) *Fastor. Lib. VI. vers.* 59. 60.
(c) *Inscript. pag.* 383.
(d) *Lib. VIII. cap.* 14.
(e) *Lib. XIII. vers.* 364. *seqq.*

alarum agitatione excitantem, vulpem denique demersa in proximum flumen cauda ignem conatam exstinguere: ferturque Aeneas, quum ancipiti aliquamdiu certaminis euentu, demum lupa et aquila victrices abiissent, augurium inde cepisse, quod illustris et admiranda futura sit ea colonia, sed exosa vicinis, exterisque molesta, quos tamen demum fauore Deum sit superatura. Addit, qui fusius haec refert, DIONYSIVS HALICARNASSEVS: (a) *Καὶ ἔϛιν αὐτῶν μνημεῖον ἐν τῇ Λαουϊνιατῶν ἀγορᾷ χάλκεα εἴδωλα τῶν ζώων ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνῳ διατηρούμενα: exstant rei monimenta in foro Lanuuiensium*, EFFIGIES AENEAE *horum animalium, a longissimo tempore superstites.* Denique et in vulgus notum, Lanuuii nutritum annosum draconem, cui quotannis prodeunti e specu, a virgine porrigendum erat pabulum. Rem fuse refert PROPERTIVS, (b) cuius verba paullo prolixiora hic non adscribimus.

Certissima ergo, e tot denariis est Lanuuina Papiorum Celsorum origo, quam praeter praeclaros de familiis Romanorum scriptores etiam vir incomparabilis, EZ. SPANHEMIVS (c) agnoscit. Mutilos autem Samnio fuisse oriundos, non perinde ab aliis animaduersum est. Et tamen res videtur extra omnem dubitationis aleam posita. Circa annum enim 688. Samnitibus, sociali bello, ducem se praebuit C. PAPIVS MVTILVS, quem APPIANVS, (d) capta Nola, aliisque Italiae ciuitatibus ad belli societatem pellectis, per totam Campaniam arma victricia circumtulisse, Acerras graui obsidione pressisse, victumque aliquoties a L. Iulio Caesare et a L. Sulla multis vulneribus confossum aegre Aeserniam cum paucis peruenisse, scribit. Quin ab antiquissimis temporibus apud Samnites floruisse Papiorum familiam, ex LIVIO (e) colligas, a quo circa annum v. c. 432. celebratur BRVTVLVS PAPIVS, *vir nobilis, potensque inter Samnites, haud dubie factarum cum Romanis induciarum ruptor.* Vnde et victi Samnites corpus Brutuli exanime, (ipse enim se ignominiae ac supplicio morte voluntaria subtraxerat), eiusque bona Romanis per faeciales obtulerunt. Nemo veterum, quantum memini, hunc *Brutulum* laudat, praeter LIVIVM. Quare, si quid ingenio indulgere liceret, non dubitarem pro *Brutulus*, rescribere *Mutilus*, quod cognomen Papiis inter Samnites diutissime haesisse, modo demonstrauimus.

Ceterum e MVTILORVM familia praeter illum, siue BRVTVLVM, siue MVTILVM PAPIVM, quem Samnites mortuum dedebant, et C.

(a) *Lib. I. cap. 59.*
(b) *Lib. IIII. eleg. 18. v. 3. seqq.*
(c) *De vsu et praest. num. Diss. X. pag. 34. Tomo II.*
(d) *De bell. ciuil. Lib. I. pag. 375.*
(e) *Lib. VIII. cap. 39.*

PAPIVM MVTILVM, quem Samnitum exercitui aduersus Romanos praefuisse diximus, inclaruerunt etiam C. PAPIVS, Caii filius, MVTILVS, quem PIGHIVS (a) aedilem plebis fuisse anno v. c. 691. tradit, et M. PAPIVS M. F. duumuir iuri dicundo circa annum 713. Eius enim eo anno mentio fit in marmore hoc Casinate apud GRVTERVM: (b)

M. PAPIVS M. F. L. MATRIVS. L. F.
DVO. VIRI. I. D.
SIGNVM. CONCORDIAE. EX. SC. RESTITVENDVM
COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICARVNT.
ET. BASIM. GRADVM. ARAM. SVA. PECVNIA.
FACIVNDA COER. EIDEMQ. PROBAVER.
A. D. IIII. EID. OCT. CN. DOMIT. C. ASINIO COS.

Porro, qui primus fasces consulares ex ea gente tenuisse videtur M. PAPIVS M. F. M. N. MVTILVS, de quo supra actum est accuratius.

E CELSORVM familia fuisse arbitror PAPIVM, Cnaei Nepotem, legis Papiae de virginibus Vestalibus auctorem, quem anno v. c. 504. tribunum plebis fuisse, refert PIGHIVS; (c) PAPIVM alterum, itidem tribunum plebis, auctorem legis Papiae de sociis et Latini nominis: C. PAPIVM CELSVM, tribunum plebis, lata lege Papia de peregrinis celebrem: C. PAPIVM C. F. quem in gentem Anniam transiisse, nomenque T. ANNI MILONIS adsumsisse, tradit GLANDORPIVS. (d) PAPIAM, quam Oppianico nuptam fuisse docet CICERO, *(e)* et aliam, cuius in *Epistolis* meminit. (f) L. PAPIVM CELSVM, qui temporibus Augusti floruit, cuiusque tot denarii exstant apud FVLV. VRSINVM. (g)

E POLLIONVM stirpe mihi innotuit L. PAPIVS L. F. TER. POLLIO, cuius mentio fit in marmore vetere apud GRVTERVM. (h) Nisi dicere malis, Terentium Pollionem a L. Papio diuersum esse. Confusis sub insequentibus principibus gentium nominibus, passim quidam Papii occurrunt, sed quos incertae fere originis dixeris: veluti PAPIVS FAVSTVS, vir nobilis, ac summus, quem cum aliis, indicta caussa, occisum a Seuero ait AEL. SPARTIANVS: (i) PAPIA, cui ALEXAN-

DER

(a) *Annal. Tom. III. pag.* 330.
(b) *Inscript. pag.* 100. *n.* 8.
(c) *Annal. Tom. II. pag.* 51.
(d) *Onomast. p.* 57. 656.
(e) *Pro Cluent. cap.* 9.
(f) *Lib. XVI. epist.* 24.
(g) *Ibid. edit.* PATINI.
(h) *Inscript. pag.* 448. *n.* 4.
(i) *In Seuero, cap.* 13.

DER imperator; (a) PAPIVS, cui DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS Augusti (b), et PAPIVS denique, cui IVSTINIANVS (c) rescripserunt.

V. Prouehimur ad gentem POPPAEAM, origine, vti ex cognomine illi cum gentibus CLAVDIA, MINATIA, TITVRIA, et CALVISIA communi, adparet, Sabinam. (d) Ea libera adhuc re publica, satis obscura, nullis maiorum imaginibus inclaruit, ante Augusti aetatem, qua duo Poppaei ad honores maximos adspirare coeperunt. Alter C. POPPAEVS SABINVS, modicus originis, qui principum amicitia consulatum aliosque honores, quos TACITVS (e) memorat, obtinuit. Alter Q. Poppaeus Secundus, sub quo consule lata est lex Poppaea. Aedilitatem illius prodit nummus apud GOLZIVM. (f) Consul idem ordinarius fuit cum Sulpicio Camerino anno v. c. 762. Hinc contra Thracas missus, triumphale decus obtinuit. Maximis ex eo prouinciis, Moesiae, Achaiae, et Macedoniae per quatuor et viginti annos, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis, nec supra esset, impositus, senex admodum, testibus TACITO (g) et DIONE, (h) voluntaria morte decessit. Alter Q. POPPAEVS SECVNDVS non modo consulatum gessit, sed et coloniam cum Sex. Cethego, tamquam duumuir, deduxit, nulla praeterea re memorabilis. Eum Sabini ex eodem auo patruelem fuisse inde arguit GLANDORPIVS, (i) quod vterque Q. F. Q. N. dicatur: sed id vel ideo a veri specie abludit, quod non sit verosimile, duos fratres eodem praenomine Quinti vsos esse. Vnde eos fratres fuisse suspicor, neque enim inauditum fuit iis temporibus, fratres diuersis cognominibus vti. Poppaeo Sabino filia fuit POPPAEA SABINA, lasciua mulier, omnique probro infamis, nupta demum T. OLLIO, viro quaestorio, (k) nullisque praeterea functo honoribus, quod eum Seiani amicitia peruerterat. (l) Huic Ollio Sabina enixa est filiam, quae adspernata paternum nomen, ab auo materno, consulari et triumphali, pro Ollia SABINA POPPAEA dici maluit. (m) Nihil haec matri libidine concessit, quin eamdem, vti pulchritudine eximia, ita omni lasciuiae ac probrorum genere facile superauit. Nupserat primum Rufo Crispino, initio praefecto praetorio sub Claudio, (n) deinde ab eodem principe praeturae insignibus ornato, (o) mox ab Agrip-

 pina

(a) *L. 4. C. si seru. exp. ven.*
(b) *L. 10. C. mandat.*
(c) *Nou. CLX.*
(d) Ez. SPANH. *Diss. p. 48. Tom. II.*
(e) *Annal. Lib. IIII. cap. 46.*
(f) *Fast. cons. pag. 229.*
(g) *Annal. Lib. VI. cap. 39.*
(h) *Lib. LVIII. pag. 637.*
(i) *Onomast. pag. 714.*
(k) *Suet. Ner. cap. 35.*
(l) *Tacit. Annal. Lib. XIII. cap. 46.*
(m) *Ibid.*
(n) *Id. Lib. XI. cap. 1.*
(o) *Ibid. cap. 4.*

pina ſubuerſo, (a) ac demum ob ſolam matrimonii cum Poppaea memoriam a Nerone eiecto in exſilium, (b) cui etiam filium pepererat RVFINVM CRISPINVM. (c) Hinc ab Othone ad ſtuprum pellecta, eius amplexus Criſpini nuptiis praetulit. Demum ipſum Neronem ita inflammauit, vti eam adpeteret, duceretque vxorem, et aliquamdiu vnice amaret, pater ex ea factus filiae, quam aeque ac matrem AVGVSTAM vocauit. (d).

Omnia, quae diximus, veterumque demonſtrauimus teſtimoniis, hoc ſtemma illuſtrabit:

Q. POPPAEVS SABINVS.

||

Q. POPPAEVS SABINVS.

C. POPPAEVS Q. F. Q. N. SABINVS, conſularis et triumphalis, Moeſiae, Achaiae et Macedoniae praeſes.

Q. POPPAEVS Q. F. Q. N. SECVNDVS, coſ. ſuffectus anno V. C. 762.

||

SABINA POPPAEA adulteriis infamis nupta ═══ T. OLLIO; viro quaeſtorio.

||

OLLIA, quae dici maluit POPPAEA SABINA, tribus nupta maritis

I. RVFO CRISPINO, praefecto praetorio ſub Claudio, cui peperit

||

RVFINVM CRISPINVM.

II. OTHONI, mox relegando in Luſitaniam,

III. NERONI, imperatori, cui peperit

||

AVGVSTAM filiam.

Praeter hos et aliorum quorumdam ex hac gente ſupereſt memoria. Sic C. POPPAEVS IANVARIVS, et POPPAEA C. F. PROCLA in marmoribus apud REINESIVM (e) memorantur. In GRVTERIANIS (f) paſſim

(a) *Tacit. Annal. Lib. XII. cap.* 42.
(b) *Id. Lib. XV. cap.* 71.
(c) SVET. *ibid.*
(d) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 23.
(e) *Inſcript. pag.* 580. *et* 844.
(f) *Inſcr. pag.* 659. *n.* 1. 885. *n.* 10. 783. *n.* 5. 851. *n.* 4. 179. *n.* 6.

sim occurrunt POPPAEA DEMETRIA, POPPAEA FAVSTA, POPPAEA VENERIA, C. POPPAEVS APTOR, C. POPPAEVS PARAMON, et C. POPPAEVS CLAMBYSSVS, nullis tamen honoribus insignes. Non vero eo pertinet, qui saepe apud TACITVM (a) laudatur, POPPAEVS SYLVANVS, vir consularis, et Dalmatiae praeses. Quamuis enim ita virum adpellent optimi TACITI codices, et in his Mediceus vetustissimus: certissimum tamen est, illum, qui tot locis a TACITO vocatur POPPAEVS SYLVANVS, alio loco ab eodem adpellari POPPAEVM VOPISCVM. (b) Atqui verum eius nomen fuit VOPISCVS POMPEIVS SYLVANVS, quem adhuc sub Vespasiano aquae ductibus praefuisse, FRONTINVS notat. (c) Quare eum genti POPPAEAE inserere vix ausim, quum tam frequenter confundi soleant Pompeii et Poppaei, vt non solum C. Poppaeus Sabinus apud PLINIVM (d) et MARIANVM (e) *Pompeius*, sed et ipsa lex nostra ISIDORO (f) et GRATIANO (g) *Papia* et *Pompeia* perperam adpelletur.

(a) *Histor. Lib. II. cap. 86. Lib. III. cap. 90. Lib. VIIII. cap. 47.*
(b) *Histor. Lib. I. cap. 77.*
(c) *De aquae duct. pag.* 119. *edit.* PLANTIN.
(d) *Hist. nat. Lib. VII. cap.* 48.
(e) *Chron. ad ann. Chr.* 762.
(f) *Orig. Lib. V. cap.* 15.
(g) *c. quaedam dist.* 1.

* * * * * * * * * * *

CAPVT V.

DE LEGIS PAPIAE POPPAEAE PARTIBVS ET CAPITIBVS, ET QVOMODO EA ORDINI SVO RESTITVENDA SINT.

I. *Duplex legis* PAPIAE POPPAEAE *finis, totidemque partes. Altera de maritandis ordinibus, praemiis nuptorum et parentum, poenisque caelibum et orborum; altera de caducis, vacantibus et ereptitiis bonis egit.* II. *Vtraque pars pluribus constitit capitibus. Marcianus in* L. 19. D. de ritu nupt. *caput* 35. *allegat. Textum illum de lege Iulia et Papia videri loqui. Idem a* IAC. GOTHOFREDI *emendatione vindicatus. An lex Papia Poppaea Satura fuerit?* III. *Quomodo ordini suo restitui possint legis Papiae Poppaeae capita?* GOTHOFREDVS *facilis in emendatione inscriptionum, quae in Pandectis legibus praemissae. Idem capita quaedam commentus est, quae ad hanc legem non*

pertinent. Aliquando et SCta ad hanc legem facta, vel interpretationes ICtorum cum ipsa lege confudit. IIII. *Quid obseruatum sit in noua legis restitutione?* V. FRAGMENTA EX COMMENTARIIS VETERVM ICTORVM AD PRIOREM PARTEM LEGIS PAPIAE POPPAEAE, SECVNDVM LIBRORVM ORDINEM DISPOSITA. VI. *Ipsa pars prior legis Papiae Poppaeae, adlegationibus, et notis illustrata, et cum* GOTHOFREDI *textu collata.*

EXposita LEGIS IVLIAE et PAPIAE historia, proximum est, vt, quibus illa capitibus constiterit, quoque ordine singula capita collocata fuisse videantur, eadem industria inuestigemus. Tametsi enim idem iam egerit vir summus, IAC. GOTHOFREDVS, isque ea in re aliis omnibus ingenii atque industriae palmam praeripuerit: non tamen vbique rem acu ita tetigisse videtur vir acutissimus, vt nomini eius officere velle censendus sit, qui et post illius industriam bene ea de lege mereri conetur.

I. Primo ergo cum Iac. GOTHOFREDO ponimus, duas fuisse huius legis partes, quarum altera ad amplificandum ciuium numerum, altera ad lucra quaedam priuatis praeripienda, locupletandumque aerarium, pertinuerit. Vtrumque enim finem sibi proposuerat Augustus, de quo CORNELIVS TACITVS: (a) PAPIAM POPPAEAM *senior Augustus post Iulias rogationes* INCITANDIS CAELIBVM POENIS AVGENDO AERARIO *sanxerat.*

Prior itaque legis pars agebat de maritandis ordinibus, de praemiis coniugum et parentum, et de caelibum atque orborum poenis. Vnde passim vocatur LEX MARITA, (b) LEX NVPTIALIS, (c) LEX DE MARITANDIS ORDINIBVS, (d) LEX SOBOLIS PROCREANDAE CAVSSA LATA. (e) Posterior de caducis tractabat, atque hinc lex CADVCARIA dicitur ab VLPIANO. (f) Illa a veteribus laudatur, tamquam vtilissima rei publicae: nec quidquam est magnificentius elogio veteris PANEGYRISTAE: (g) *leges hae, quae mulcta caelibes notauerunt, parentes praemiis honorarunt, vere dicuntur esse* FVNDAMENTA REIP. *quia seminarium iuuentutis, et quasi fontem humani corporis semper Romanis exercitibus ministrarunt.* Haec reprehenditur a plerisque, et ab ipso IVSTINIANO (h) exagitatur, qui *et nomen et materiam caducorum ex bellis ciuilibus,* *quae*

(a) *Annal. Lib. III. cap.* 27.
(b) *Horat. Epod. XVIII.*
(c) *Schol. ad Horat. ibid.*
(d) *L. 6. C. de op. lib.*
(e) *L. 64. D. de condit. et demonstr.*
(f) *Fragm. tit. XXXVIII.* §. 7.
(g) *Paneg. Maxim. et Constant. dict. cap.* 2.
(h) *L. vn. pr. C. de caduc. toll.*

quae in se populus Romanus mouerat, *ortum auctumque*, INVIDIOSVM *habuisse* VIGOREM, *multisque prudentissimis viris* DISPLICVISSE, ait. Illam plerumque veteres interpretatione adiuuant, explicantque quam latissime: huius tamquam exosae vires saepe interpretatione frangunt atque incidunt, ne omnes priuatorum fortunae, publici egregio obtentu, in aerarium aut fiscum principis paullatim defluerent.

II. Vtraque legis pars complura denuo capita complexa est. *Septimum* enim allegat GELLIVS; (a) *trigesimum quintum* MARCIANVS. (b) Sed de posteriore loco nondum res extra omnem posita est dubitationis aleam. LIPSIVS et ANT. AVGVSTINVS (c) in eo trigesimum quintum legis Iuliae et Papiae caput vere sibi reperisse visi sunt. IAC. GOTHOFREDVS (d) contra pro XXXV. rescribi iussit XV. Vir denique summus, et iuris prudentiae bono natus, non modo Gothofredum, sed et Lipsium aliquid humani passum, et nec caput legis Papiae Poppaeae in illo MARCIANI textu extare, nec ipsum illud fragmentum ex capite XXXV. legis Iuliae, sed ex *capite* XXXV. *libri* XII. Institutionum Marciani, vbi *ad legem* quamdam *Iuliam* scripserit, desumtum esse acute statuit, idque vel inde colligi posse censet, quod in eodem fragmento diserte mentio fiat constitutionis SEVERI et ANTONINI, vt ex hac potius, quam ex lege Iulia et Papia aliquid ibi decerpserit MARCIANVS, et hinc superuacua, ac paene temeraria sit a GOTHOFREDO tentata circa numerum capitis emendatio. Enimuero, quemadmodum nec mihi se probat GOTHOFREDI *κρίσις*, atque idcirco, vtcumque illa accipiatur, haud in magno equidem discrimine pono: ita vix negare ausim, caput aliquod legis Iuliae et Papiae in isto MARCIANI fragmento latere. *Lex* enim illa 19. *D. de ritu nuptiarum* talis est: CAPITE TRIGESIMO QVINTO LEGIS IVLIAE: *qui liberos*, *quos habent in potestate*, *iniuria probibuerint ducere vxores*, *vel nubere*, *vel qui dotem dare non volunt*, *ex constitutione diuorum* SEVERI *et* ANTONINI *per proconsules praesidesque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare.* Hic primo manifestum videtur, non a Pandectarum collectoribus titulum vel caput XXXV. ex libro XII. *Institutionum* MARCIANI, sed ab ipso MARCIANO *caput* XXXV. *legis Iuliae* allegari, si quidem priore casu non scribendum fuisset CAPITE XXXV. LEGIS IVLIAE, sed *capite* XXXV. *de lege Iulia*, vel, *ad legem Iuliam*. Deinde sollemne est MARCIANO allegare in Institutionibus non solum aliorum libros, sed et librorum segmenta

(a) *Lib. II. cap.* 15.
(b) *L.* 19. *D. de ritu nupt.*
(c) *De Legib. et SCtis p.* 1214. *Tom. II. Thesaur. Graeu.*
(d) *Leg. Pap. Popp. cap.* 15.

ſegmenta et capita, addito eorum numero, quem ſaepius alii veteres ICti omittere ſolent. Nam modo Chryſippi *librum περὶ νόμου* (a) modo Papiniani *librum* II. *de adulteriis*, (b) modo Iuliani *librum* XXVII. *Digeſtorum*, (c) modo alios aliorum libros laudat, numero fere ſemper expreſſo. Quare nihil ſane fecit a more ſuo alienum, ſi et *caput* XXXV. *legis Iuliae* nominatim adduxerit. Legem vero Iuliam, quum de nuptiis, remouendiſque earum impedimentis, egerit, vix aliam accipere licebit, quam illam de maritandis ordinibus. De hac enim diſerte ſcripſit PAPINIANVS: (d) *ea legis huius ſententia fuit, ne quod omnino* NVPTIIS IMPEDIMENTVM *inferretur*. Quod ſi quis porro obuertat, fieri non potuiſſe, vt in lege Iulia diuorum Seueri et Antonini conſtitutio laudaretur, id quidem ego facile conceſſerim, ſed nec vmquam id factum eſſe arbitror. Auguſtus in lege Iulia nihil ſanxiſſe videtur amplius, *quam vt parentes, qui liberos* INIVRIA *prohibuerint vxores ducere, vel nubere, a praetore cogerentur eos in matrimonium collocare*. Quum vero et dotis denegatio multis nuptiis impedimento eſſet, quandoquidem puellae Romanae dote caſſae, fere inelocabiles videbantur, et conditionem non facile reperiebant: quaeſtio incidebat, an et ii parentes videantur iniuria prohibere, qui dotem negent? idque vel ideo dici non poſſe videbatur, quod iure veteri filiabus non abſciſſe dos deberetur, ſed ea neceſſitas demum nouis legibus, de quibus IVSTINIANVS (e) loqui videtur, impoſita eſſet parentibus. At SEVERVS et ANTONINVS, intelligentes, et hoc modo multos liberos prohiberi a nuptiis, legem Iuliam ita interpretati ſunt, vt parentes et dotare filias cogerentur, *quia prohibere videatur, et qui conditionem non quaerit*, vti ſtatim legi noſtrae ſubiicit MARCIANVS. Deinde quum lex Iulia in primis ad frequentandam vrbem eſſet comparata, adeoque ea magiſtratibus tantum vrbanis poteſtatem feciſſet, parentes dotem negantes in ordinem cogendi: principes etiam praeſidibus prouinciarum id dederunt negotii, vt parentes elocare et dotare cogerent liberos. Omnia haec, ſuo more, iungit MARCIANVS, ita vt legitimis verbis per μεταξυλογίαν ſtatim interferat, quid legi acceſſerit ex celebri illa SEVERI atque ANTONINI conſtitutione. Totum ergo textum, ſola interpunctione parentheſibuſque rite adpoſitis, et vocabulo PROCONSVLIS, quod ex litteris PR. male intellectis irrepere potuit, in alterum *Praetoris* mutato: ita clariſſimum futurum arbitror: CAPITE TRIGESIMO QVINTO LEGIS

(a) *L.* 2. *D. de Legib.*
(b) *L.* 7. §. 1. *D. ad leg. Iul. de adult.*
(c) *L.* 22. *D. de bon. libert.*
(d) *L.* 72. §. 2. *D. de condit. et demonſtr.*
(e) *L.* 7. *C. de dote promiſſ.*

LEGIS IVLIAE [ſcilicet cautum eſt :] QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT DVCERE VXORES VEL NVBERE, *(vel, qui dotem dare non volunt, ex conſtitutione diuorum Seueri et Antonini*, PER PRaetorem, *(praeſideſque prouinciarum ,)* COGVNTVR IN MATRIMONIVM COLLOCARE, *(et dotare.)* Sic certe ſolet MARCIANVS in inſtitutionibus ſuis vna manu duos dealbare parietes, et ius recentius per modum παρενθέσεως inſerere veteri, ceu vel ex hoc eius fragmento (a) patet : *Si quis dicat, ſe ſuis numis emtum, poteſt conſiſtere cum domino ſuo, cuius in fidem confugit, et queri, quod ab eo non manumittatur, Romae quidem apud praefectum vrbi, (in prouinciis vero apud praeſides ex ſacris conſtitutionibus diuorum fratrum) ſub ea tamen denunciatione, vt is ſeruus, qui hoc intenderit, nec impleuerit, in opus metalli detur.* Eodem ergo modo et hic MARCIANVS caput legis IVLIAE XXXV. intermixta tamen ex iure nouo conſtitutione Seueri et Antonini, propoſuiſſe videtur. Ipſa ſane verba et legitima, et ita comparata videntur, vt nulli legi magis, quam Iuliae et Papiae conuenire videantur.

Quum ergo ex tam multis et diuerſis capitibus conflata fuerit lex Papia Poppaea, eam ego LEGEM SATVRAM iure vocari arbitror. Quamuis enim id negare videatur vir in his litteris incomparabilis, IO. FRID. GRONOVIVS, (b) dum ſcribit : *Lex Iulia de maritandis ordinibus plura quidem capita continet, nec tamen* SATVRA *eſt :* attamen vix dubito, quin eam ſententiam ſua definitione ipſe euertat vir doctiſſimus. Ait enim : LEX SATVRA *vel* SATVRA, *erat quae vna rogatione multa et varia complectebatur, νόμος πολλὰ περιέχων, vti eſt in gloſſis, non quaecunque plura capita continet, vt fallitur vir candidus et optime de ſtudiis communibus meritus in obſeruationibus humanis. Variarum rerum capita dixiſſet, rem attigiſſet.* Et paucis interiectis : *Lex Satura res diuerſiſſimas miſcet, quarum aliae capita plurima habent, aliae non : prout exigunt res ipſae, aut voluntas latoris.* Quae ſi vera ſunt, (ſunt autem veriſſima,) non poteſt non lex noſtra SATVRA fuiſſe, quandoquidem non ſolum ex multis, ſed et ex variis diuerſiſſimiſque capitibus erat conflata. Alia enim capita ad nuptias, alia ad iura patronatus, alia ad bona caduca, vacantia, ereptitia pertinebant, nec ad eumdem omnia finem, vti iam diximus, fuere comparata. Capita ſane, quibus iura patronatus ſine diſcrimine, caelibes, an mariti ſint patroni, augentur, nec non ea, quibus quaedam bona pro non ſcriptis haberi, quaedam tanquam caduca, quaedam vt ereptitia fiſco vindicari iubentur, nihil faciunt

(a) *L. 5. pr. ff. de manumiſſ.*

(b) *Diatrib. ad Papin. Statium pag. 64.*

ad nuptias et maritandos ordines, nec ad maritorum parentumque praemia. Vnde V. C. AND. DACERIVS (a) legem noſtram, tamquam Saturae exemplum proponit. Equidem ſi cui mirum videatur, Auguſtum contra legem Caeciliam Didiam (b) pluribus de rebus vno ſortitu retuliſſe: eum meminiſſe velim, facile ſub principatu negligi potuiſſe legem, quae et libera republica non raro negligebatur ab ipſis tribunis plebis, rogationibus ſuis, tamquam veneno, agitantibus populum.

III. Quamuis autem tam multa diuerſaque capita priſtino ordini reſtitui poſſe, neget IVST. LIPSIVS, (c) idque *a ſe homine neminem exactarum hominem*, ſcribat: *ἐκ τῶν ἀδυνάτων* tamen id non eſſe, experimento luculentiſſimo docuit IAC. GOTHOFREDVS. Et ſane homini, rem ſerio acturo, non pauca ſuppetere videntur adminicula. Nam primo capitum quorundam ipſa verba legitima ſuperſunt, non ſolum duobus illis locis, quae BARN. BRISSONIVS, (d) nec quinque, quae GOTHOFREDVS et IVST. LIPSIVS obſeruarunt, verum etiam, vt mihi videtur, in tribus aliis, puta in *L.* 19. *ff. de ritu nupt. L.* 23. *ff. eod.* et *L.* 2. *ff. de minor. vig. quinq. ann.* Deinde etſi reliquorum capitum verba legitima interciderunt: eorum tamen argumenta maximam partem ſeruarunt DIO CASSIVS, SVETONIVS, aliique auctores fide digni, et in primis ſex illi, qui hanc legem noſtram commentariis illuſtrarunt, iure conſulti celeberrimi, VLPIANVS, TER. CLEMENS, CAIVS, PAVLLVS, MARCELLVS et IVN. MAVRICIANVS. Iis addimus P. IVVENTIVM CELSVM, his omnibus antiquiorem, quippe qui Hadriani temporibus legem Iuliam et Papiam Poppaeam vtramque interpretatus eſt ſeptem libris Digeſtorum ſuorum, nempe *libris* XXX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIIII. XXXV. XXXVI. ceu recte vidit IAC. GOTHOFREDVS, (e) quamuis ille ex egregia hac obſeruatione fructum nullum ceperit, dum Celſi fragmenta in reſtituenda ordini ſuo hac lege, praeter pauca, inſuper habuit. Denique hi ſeptem auctores filum veluti Ariadneum nobis ſuppeditant, quo prehenſo exitum in iſto labyrintho reperire liceat, atque intelligere, quo quodque caput ordine, quoque loco fuerit collocatum.

Et hac quidem via primus inceſſit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, ſed tum quidem adhuc iuuenis. Quo factum etiam arbitror, vt aetatis aeſtu abreptus, plus iuſto indulſiſſe ingenio videatur. Primo enim pro lubitu fingit refingitque numeros librorum, in Pandectis noſtris

(a) *Ad Horat. Praef. Tom. VI. pag.* 5.
(b) *Cic. pro domo cap.* 20.
(c) *Exc. ad Tacit. Annal. Lib. III. litt. C.*
(d) *De Form. Rom. Lib. II. pag.* 160.
(e) *Comm. ad reg. iur. L.* 191. *pag.* 748.

ſtris occurrentes, nulla licet auctoritate codicum adiutus. Sic quamuis et Vlpiano et Ter. Clementi index Florentinus *Commentariorum ad leges βιβλία εἴκοσι* tribuat; quamuis ex libro Vlpiani xviiii. (a) et xx. (b) fragmenta duo ſuperſint: ab vtroque tamen xviii. tantum libros conſcriptos eſſe contendit, et hinc vtrumque fragmentum ex *libro* iii. decerptum eſſe coniicit. Multo facilius vir eximius alias legum inſcriptiones mutat. Nam pro Vlpiani *libro* i. reſcribi aliquando iubet *librum* iii. (c), pro eiuſdem *libro* ii. *librum* iii. (d) pro *libro* viiii. *librum* iii. (e) pro libro denique xv. *librum* xvi. (f) Eadem ſeueritate numeros librorum Ter. Clementis refingit, pro cuius *libro* ii. ſuo periculo reponi iubet *librum* iii. (g) pro *libro* iii. *librum* xiii. (h) pro *libro* v. *librum* iiii. (i) pro *libro* viii. *librum* iii. (k) Nec magis Pavllo parcit, pro *libro* eius iii. reponens *librum* ii. (l) Enimuero in his codicum optimorum auctoritatem inſuper habere, numeroſque, Florentiæ non notis, ſed integris vocabulis expreſſos, pro lubitu immutare, religioni nobis duximus, niſi emendationem ſumma vrgeat atque excuſet neceſſitas.

Deinde idem vir eximius, dum omnia, quae materiam aedificio ſuo praebitura videbantur, diligenter vndique congerit, quaedam etiam tigna aliena arripuiſſe, ac bona fide ſuis iunxiſſe aedibus videtur. Saltim, quae *capite* iii. de virginibus Veſtalibus proponit, ea ex alia lege Papia eſſe, capite primo demonſtrauimus. Quae *capite* vi. de teſtimonio generi et ſoceri tractat, ea manifeſto depromta ſunt ex *lege Iulia Iudiciorum publicorum. Caput* xx. de fundo dotali Italico legi Iuliae de adulteriis, non legi Papiae Poppaeae, debetur. *Caput nonum* de Latinis, vti a Iac. Gothofredo explicatur, partim ex lege Iunia Norbana, partim ex SCto quodam eſſe, ſuo loco docebimus. Contra ea quaedam, quae ad legem hanc referunt veteres, praetermiſiſſe videtur vir doctiſſimus. Nam nec de cogendis puberibus, vt nuptias liberorum quaerendorum cauſſa contrahant, quidquam habet, nec de concubinatu, nec de adfinitatis iure, nec de die legatorum ab apertis tabulis cedente, eorumque tranſmiſſione, de quibus omnibus legem noſtram egiſſe argumentis haud obſcuris liquet.

(a) *L. 2. D. de min.*
(b) *L. 18. D. de excuſ. L. 14. D. de off. procoſ.*
(c) *L. 62. D. ad. leg. Falc.*
(d) *L. 1. D. de concubin.*
(e) *L. 4. D. de tut. dat.*
(f) *L. 37. D. de mort. cauſſ. donat.*
(g) *L. 146. D. de verb. ſign.*
(h) *L. 52. D. de legat. 2.*
(i) *L. 25. D. de donat. inter vir. et vxor.*
(k) *L. 47. D. de ritu nupt. L. fin. D. de oper. ſeru. L. 14. D. de oper. libert.*
(l) *L. 132. D. de verb. ſignif.*

Denique et in eo humani quid passus videtur vir eximius, quod vel SCta posteris temporibus ad hanc legem facta, vel ICtorum interpretationes ab ipsa lege non satis accurate distinxit, et hinc quaedam plane alio sensu extulit, quam in lege nostra posita fuerant, quaedam etiam ex ingenio confinxit, de quibus dubito an vnquam cogitauerint legis auctores.

IIII. Quae quum ita sint, post GOTHOFREDI industriam ossa legis celeberrimae lecturis, ipsi nobis eas diximus leges, quas ad euitanda haec praecipitia iudicauimus fore vtilissimas. Primum enim non solum VLPIANVM et TER. CLEMENTEM, sed et reliquos legis nostrae interpretes, immo et CELSVM e vestigio sequemur, priorum tamen vel ideo praecipue habituri rationem, quod non solum plurima eorum fragmenta in Pandectis allegantur, sed et maior fuit librorum ab iis conscriptorum numerus. Viginti nimirum libros vterque elucubrauerat: quamuis postremi duo non nisi quaedam hypomnemata et obseruationes miscellas complexi videantur. Id quod etiam de PAVLLI *Commentariorum libris* tribus postremis suspicor, qui vti ex fragmentis *L.* 15. *D. de iur. patr. L.* 5. *D. de iur. aur. annul. L.* 13. *D. si quid in fraud. patr.* et *L.* 144. *D. de verb. sign.* colligere mihi videor, complexi sunt vnum tractatum iam ante a PAVLLO editum, *de iure patronatus*, *quod ex lege Iulia et Papia venit*, ex quo etiam ideo nullam legem in Pandectis nostris allegari animaduertimus.

Deinde cauendum duximus, ne inscriptiones legum, librorumque, ex quibus desumtae sunt, numerum, temere mutaremus. Temere, inquam. Nam aliquando emendationem ipsa excusat necessitas, si vel codices editionesque dissentiunt, vel numerus manifesto in mendo cubat. Sic CAII (a) occurrit fragmentum, quod in aliis editionibus ex *libro* XVI. in aliis, notante IVLIO PACIO, ex *libro* XII. in aliis ex *libro* XIII. desumtum dicitur. Quum vero CAIVS quindecim tantum libros ad leges scripserit: primum numerum mendosum esse, nemo facile negauerit. Aliud eiusdem (b) fragmentum in aliis editionibus ex *libro* XII. in aliis ex *libro* X. citatur. Immo et PAVLLI (c) aliquando allegatur *liber* XII. *ad legem Iuliam et Papiam*, quum index Florentinus decem tantum commentariorum libros Paullo tribuat. In his aliquid indulgere ingenio, nemini existimauimus non licere.

Tertio operam dedimus, vt et numeris capitum, a GELLIO et MARCIANO allegatorum, suus constaret locus, adeoque et *caput* a priore

(a) *L.* 73. *D. de her. inst.*
(b) *L.* 55. *D. de legat.* 2.
(c) *L.* 2. *D. de concub.*

priore laudatum *ſeptimum*; et a poſteriore xxxv. locum occuparet, quod in ſua oeconomia haud praeſtitit, nec praeſtare potuit vir eximius, Iac. Gothofredvs.

Denique quantum fieri potuit, id egimus diligenter, vt vetera SCta et iureconſultorum interpretationes ab ipſis legis ſanctionibus, quam accuratiſſime ſeiungeremus, nihilque temere admitteremus in textum, quod non veterum niteretur teſtimonio. Quae quomodo a nobis praeſtita ſint, ita intellectum iri quam facillime arbitramur, ſi, quae ad partem legis priorem pertinent veterum fragmenta, in iure noſtro obuia, per laterculos diſpoſita, ſecundum librorum numerum ſiſtamus, iiſque deinde ipſum ſubiiciamus textum legis, a nobis de nouo reſtitutum, allegatis auctorum, quibus nitimur, teſtimoniis, et iis, in quibus a Iac. Gothofredo diſſentiamus, diligenter notatis.

FRAGMENTA EX VET. ICT. COMMENTARIIS SECVNDVM LIBRORVM ORDINEM DISPOSITA.

Capita legis et Fragm. Celsi.	Vlpianvs lib. I.	Ter. Clem. lib. I. ex quo nullae leges desumtae sunt.	Caivs lib. I.	Pavllvs lib. I.	Marcell. lib. I.	Mavriciani fragmentum ex libro I. nullum exstat, quod ad priorem hanc legis partem pertineat.
Cap. I. de senatorum, eorumque liberorum, nuptiis. Celsvs lib. XXX.	*L. 62. D. ad leg. Falc.* *L. 5. et 7. D. de senat.* *L. 25. D. de stat. hom.* *L. 207. D. de reg. iur.* *L. 4. D. de collus. deteg.* *L. 6. D. de iure aur. ann.*		—	*L. 44. D. de rit. nupt.* *L. 129. D. de verb. signif.* Lib. II. *L. 47. D. de rit. nupt.* *L. 6. D. de senat.*	*L. 32. et 49. D. de rit. nupt.* *L. 8. D. de agn. et alend. lib.*	
Cap. II. de reliquorum ingenuorum nuptiis. Cels. lib. XXX. *L. 23. D. de rit. nupt.*	*L. 43. D. de rit. nupt.* *L. 4. D. de collus. deteg.*	—	—	—	—	
Cap. III. de sexagenariis, quinquagenariis, spadonibus. Cels. ib. *L. 13. D. de probat.*	*L. 128. D. de verb. sign.* Lib. II.	— Lib. II.	—	—	—	
Cap. IIII. de concubinis. Cels. ib.	*L. 1. D. de concubin.*	—	—	—	—	
Cap. V. de sponsalibus. Cels. ib.	—	—	*L. 17. D. de sponsal.* *L. 29. D. de poen.*	—	—	

Cap.

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.	CAIVS	PAVLLVS	MARCELL.
CAP. VI. de poenis iniustarum nuptiarum. CELS. IB.	*L. 130. D. de verb. signif.* *L. 79. D. de adquir. hered.*	*L. 5. D. de iur. et facti ignor.* *L. 146. D. de verb. signif.*	——	*L. 4. D. de test.* *L. 37. D. de oper. libert.*	*L. 38. D. de mort. causs. donat.*
CAP. VII. de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.	LIB. III. *L. 16. D. de sponsal.*	LIB. III. ——	LIB. II. *L. 30. D. de rit. nupt.*	——	——
EX CELSI libro XXXI. nihil superest.	——	——	——	LIB. II.	LIB. II. ex quo nullae leges desumtae sunt.
CAP. VIII. de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus. CELS. IB.	*L. 131. D. de verb. sign.*	——	——	——	
CAP. VIIII. de immunitate ob liberorum numerum. CELS. IB.	——	*L. 16. D. de probat.* *L. 147. D. de verb. signif.* *L. 21. D. de rit. nupt.*	——	——	——
CAP. X. de iure Quiritium ob liberos consequendo. CELS. IB.	——	*L. 52. D. de legat. 2.*	——	*L. 134. D. de verb. signif.*	——

CA-

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. III.	TER. CLEM. LIB. III.	CAIVS LIB. II.	PAVLL. LIB. II.	MARCELL. LIB. II.
CAP. XI. De liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum. CELS. IB. ——	——	——	——	*L. 35. D. de op. lib.*	——
CAP. XII. De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum. CELS. IB. ——	——	——	——	*L. 137. D. de verb. signif.*	——
					LIB. III.
CAP. XIII. De diuortio libertae prohibito. CELS. IB. ——	*L. vlt. D. de diuort. L. 45. L. 19. L. 27. D. de rit. nupt. L. 4. D. de iur. aur. ann.*	——	——	*L. 2. D. de concubin. L. 63. D. solut. matr.*	*L. 50. D. de rit. nupt.*
CAP. XIIII. De tutore mulieri dotis caussa dando. CELS. IB.	——	*L. 61. D. de iure dot.*	——	——	——
——	LIB. IIII.	LIB. IIII.			
CAP. XV. De iure decimam matrimonii nomine capiundi. CELS. IB. ——	*L. 23. D. quando dies legat. ced.*	*L. 67. ad L. Falc.*	——	*L. 63. D. ad leg. Falc.*	——

CA-

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IIII.	TER. CLEM. LIB. IIII.	CAIVS LIB. II.	PAVLL. LIB. II.	MARCELL. LIB. III.
CAP. XVI. De decimis pro liberorum numero adiiciendis. CELS. IB.	—	*L. 62. D. de condit. et demonstrat.*	—	—	—
—				LIB. III.	
CAP. XVII. De decimae capacitate ob communem filium. CELS. IB. —	*L. 135. D. de verb. sign. L. 9. D. de captiu. et postlim. L. 209. D. de reg. iur. L. 10. D. de his, qui sui vel al. iur. L. vlt. D. de adopt.*	—	—	*L. 208. D. de reg. iur.*	—
CAP. XVIII. De vsufructu et parte proprietatis legalis. CELS. LIB. XXXII. *L. 29. D. de vsufr.*	—	—	—	—	—
CAP. XVIIII. De praelegato dotis. CELS. IB. —	—	*L. 53. D. de legat. 2.*	—	—	—
CAP. XX. De solidi capacitate inter coniuges ob aetatem. CELS. IB. —	—	—	—	—	—

Capita legis.	Vlpian. lib. IIII.	Ter. Clem. lib. IIII.	Caius lib. II.	Pavll. lib. III.	Marcell. lib. III.
Cap. XXI. De solidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii. Cels. ib.	—	—	—	—	—
Cap. XXII. De solidi capacitate ob cognationem. Cels. ib.	—	—	—	—	—
Cap. XXIII. De solidi capacitate ob absentiam reip. caussa. Cels. ib.	—	—	— LIB. III.	—	—
Cap. XXIIII. De solidi capacitate ob liberos. Cels. ib.	—	*L. 6. D. de vulg. et pupill. substit.*	*L. 5. D. de vulg. et pupill. substit.*	*L. 131. D. de verb. signif.*	—
Cap. XXV. De solidi capacitate ob postumum. Cels. ib.	*L. 133. D. de verb. signif.*	—	—	—	—
Cap. XXVI. De solidi capacitate ob ius liberorum. Cels. ib.	—	—	—	—	—

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IIII.	TER. CLEM. LIB. IIII.	CAIVS LIB. III.	PAVLLVS LIB. III.	MARCELL. LIB. III.
CAP. XXVII. de solidi capacitate patris solitarii ex aliorum testamentis. CELS. IB.	—	*L. 72. D. de hered. instit.*	—	—	—
CAP. XXVIII. de solidi capacitate feminae ob tres liberos. CELS. IB.	—	—	—	—	—
	LIB. V.	LIB. V.			
CAP. XXVIIII. de legato sub conditione caelibatus relicto. CELS. IB.	—	*L. 151. D. de verb. signif. L. 64. D. de cond. et dem. L. 25. D. de donat. inter vir. et uxor.*	*L. 63. D. de condit. et demonstr.*	—	—
CAP. XXX. de iure iurando libertis remittendo. CELS. IB.	*L. 14. D. de iure patr.*	*L. 31. D. qui et a quib. manumiss.*	—	—	—
			LIB. IIII.		
CAP. XXXI. de iure adfin. inter vitricum vel nouercam et priuignos, nec non soceros et generum vel nurum. CELS. IB.	*L. 5. D. de grad. et adfin. L. 136. D. de verb. sign.*	—	*L. 5. D. de test.*	—	—

Capita legis.	Vlpianus lib. vi.	Ter. Clem. lib. vi. et vii.	Caius lib. v.	Paullus lib. iii.	Marcell. lib. iii.
Cap. xxxii. de privilegiis abſentium reip. cauſſa. Cels. ib.	*L.36.L.38.D. ex quib. cauſſ. maior.*	ex quibus nullae leges deſumtae ſunt.	*L.23.D. de reb. dub. L. 8. D. de ann. legat.*	*L.35. et 37. D. ex quibus cauſſ. mai. in integr. reſtit.*	—
Cap. xxxiii. de indulgentia ſenatus. Cels. ib.	*L. 31. D. de rit. nupt.*	—	—	—	—
	lib. vii.	lib. viii.	lib. vi.		
Cap. xxxiiii. de diuortii modo et poena. Cels. ib. *L. 97. D. de verb. ſignif.*	*L.64. D. ſolut. matr. dos quemadm. pet. L. 139. D. de verb. ſignif.*	*L. 48. D. de ritu nupt.*	*L. 7. D. de cenſ.*	*L. 8. D. de captiu. et poſtlim.*	*L. 33. D. de rit. nupt.*
Cap. xxxv. de cogendis parentibus, vt liberos elocent.	—	—	—	*L.45. D. de adoption.*	—
Cels. ib.	lib. viii.		lib. vii.	lib. iiii.	lib. iiii.
Cap. xxxvi. de poenis caelibatus. Cels. ib.	*L.3.D.de caſtr. pecul.L.15.D. ad leg. Cornel. de ſicar.*	—	ex quo leges nullae deſumtae ſunt.	*L.138.D.de verb. ſignif. L.87. D. de legat. 3.*	ex quo et reliquis nullum fragmentum ſupereſt.
Cap. xxxvii. de poenis orbitatis. Cels. ib.	*L.51. D. de legat.2.L.141.D. de verb. ſignif. L. 36. D. de mort. cauſſ. donat.L.61.D.de cond. et demonſtr.*	—	—	—	—

Cap.

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.	CAIVS	PAVLLVS	MARCELL.
CAP. XXXVIII. de liberta ob nuptias ab operis liberanda. CELS. IB.	LIB. VIII. —	LIB. VI. *L. 32. D. qui et a quib. manumiss. L. 114. D. de oper. libert.*	LIB. VII. —	LIB. IIII. —	LIB. IIII. —
	LIB. VIIII.	LIB. VIIII.	LIB. VIII.		
CAP. XXXVIIII. de liberto centenario minore. CELS. IB.	*L. 143. D. de verb. signif. L. 4. D. de tut. et curat. dat. L. 5. D. de iur. aur. ann.*	*L. 24. D. qui et a quib. manum. L. 38. D. de bon. libert. L. 10. D. de iur. patr.*	*L. 4. D. de bon. possess. L. 148. D. de verb. signif.*	—	—
	LIB. X.	LIB. X.	LIB. VIII.		
CAP. XXXX. de liberto centenario. CELS. IB.	*L. 16. D. de iur. patr. L. 11. D. eod. L. 145. D. de verb. signif.*	—	—	—	—
CAP. XXXXI. de filia patroni. CELS. IB.	—	*L. 49. D. de bon. libert.*	—	—	—
	LIB. XI.	LIB. XI.			
CAP. XXXXII. de libertae bonis. CELS. IB.	*L. 37. D. de bon. libert. L. 36. D. de oper. libert. L. 17. D. de iure patron.*	*L. 153. D. de verb. signif.*	*L. 46. D. de rit. nupt.*	—	—
CAP. XXXXIII. de patronae successione. CELS. IB.	LIB. XII. ex quo nullae leges exstant.	LIB. VIIII.	— *L. 150. D. de verb. signif.*	LIB. VIIII.	—
CAP. XXXXIIII. de patronae liberis. CELS. IB.	—	—	—	—	—

Ex hac tabula adparet, VLPIANVM priori legis parti interpretandae libros duodecim, TERENTIVM CLEMENTEM vndecim, CAIVM nouem, PAVLLVM quatuor, MAVRICIANVM vnum, ex quo nihil superest, destinasse. De MARCELLO res vel ideo videtur dubia, quod ex libris postremis nullum fragmentum commune naufragium euasit.

Reliquum est, vt horum fragmentorum, aliorumque bonorum auctorum ductu ipsa prioris partis capita restituere conemur, quod ita faciemus, vt ex quo quidque fonte fluat, subiectis textui annotationibus, GOTHOFREDI exemplo, ostendamus.

---

* CAPVT I.

De Senatorum, eorumque liberorum nuptiis.

(a) QVI (b) SENATOR EST, (c) QVIVE FILIVS (d) NEPOSVE (e) EX FILIO (f) PRONEPOSVE EX FILIO NATO, CVIVS EORVM EST, ERIT, NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO (g) LIBERTINAM, AVT EAM, QVAE IPSA (h), CVIVSVE PATER (i) MATERVE (l) ARTEM LVDICRAM FECIT, FECERIT, (Gothofr. addit: (m) *item eam, quae palam corpore quaestum facit, fecerit.*)

(n) NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA, (o) LIBERTINO, EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO, NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS (p) SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

(*) CAPVT hoc primum fuisse inde colligendum, quod tota lex ab eo dicta est *lex Iulia de maritandis ordinibus.* Pro capite haec venditat PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *D. de ritu nupt.* Vnde non ausi sumus ei caput sequens cum *Iac. Gothofredo* annectere.

(a) Capitis legitima verba exstant apud PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *D. de rit. nupt.* de sententia testatur DIO *Lib.* LIIII. *pag.* 531.

(b) SENATOR esse potest, cui est census senatorius, ad cuius computationem facit VLP. *Lib.* I. L. 61. *D. ad leg. Falcid.*

(c) *Filius senatoris* est cum naturalis; tum adoptiuus. VLP. *Lib.* I. L. 5.* *D. de senat.* PAVLL. *Lib.* II. L. 6. *D. eod.* Emancipatus a senatore naturalis, *quasi senatoris filius* est. *Ibid.* L. 7. *pr. D. de senat.* quemadmodum est postumus. VLP. *Lib.* I. L. 7. §. I. *D. eod.*

(d) Licet ex filio, senatu moto, conceptus. VLP. *Lib.* I. L. 7. §. *vlt. D. de senat.*

(e) Non ex filia. Eoque referri potest fragmentum MARCELLI *Lib.* I. L. 8. *D. de agn. lib.*

(f) Disputasse hac occasione videtur PAVLLVS

PAVLLVS *Lib.* I. L. 129. D. *de verb. sign.* an iis, qui mortui vtero exierunt, tamquam liberis senatorum funus senatorium ducendum sit?

(g) Libertina non est, quae iudicata ingenua. VLP. *Lib.* I. L. 25. D. *de statu hom.* L. 107. D. *de reg. iur.* nec quae ius aureorum annulorum consequuta. VLP. *Lib.* I. L. 6. D. *de iur. aur. annul.*

(h) Etiamsi in huius modi patris potestate non sit. PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *pr.* D. *de rit. nupt.* etsi pater est adoptiuus. *Ib.* L. 44. §. 4. non autem si auus. *Ib.* L. 44. §. 2. *D. eod.*

(i) Etiam quae vulgo concepit. PAVLL. *Lib.* I. L. 44. §. 3. *D. eod.*

(l) Non autem fraudi erat filiae, parentes, vel eorum alterutrum post nuptias artem ludicram facere coepisse. PAVLL. *Lib.* I. L. 44. §. 6. Aliud si ipsa vxor hunc quaestum instituerit. *Ibid.* L. 44. §. 7.

(m) Hanc laciniam iure reiecimus, quia L. 43. pertinet ad caput sequens. Nec opus erat, monere, has ducere non posse senatores ob ea, quae notat MARCELL. *Lib.* I. L. 49. *D. de rit. nupt.* et PAVLL. *Lib.* I. L. 44. §. 8. *D. eod.*

(n) Eadem verba legitima seruauit PAVLL. *Lib.* I. L. 44. *D. eod.*

(o) Quamuis adrogatus sit ab ingenuo MARCELL. *Lib.* I. L. 32. *D. de rit. nupt.*

(p) Nisi et ipsa quaestum corpore, vel artem ludicram fecerit. PAVLL. *Lib.* II. L. 47. *D. de rit. nupt.*

---

* CAPVT II. (Gothofr. *cap.* I.)

De ingenuorum nuptiis.

(a) OMNIBVS reliquis INGENVIS, PRAETER SENATORES EORVMQVE LIBEROS LIBERTINAM VXOREM HABERE LICETO, (b) neue quid eis qui duxerint (c) liberisue ex eo matrimonio natis, fraudi ignominiaeue esto. (Gothofr. *ceteris ingenuis libertinas vxores ducere ius esto, neue quid eis, qui eos duxerint, fraudi ignominiaeue esto, liberiue eorum legitimi sunto.*)

(d) At ne quis ingenuus EAM QVAE (e) PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT FECERIT (Gothofredus (f) *haec superiori capiti intexuit.*) LENAM, A LENONE MANVMISSAM, AVT (g) IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT (h) IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ET QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, sponsam vxoremue sciens dolo malo habeto.

(*) Quum caput primum constituerit illud, quod integrum extulit Paull. L. 44. *D. de rit. nupt.* hoc alterum a primo seiungendum duximus, vt fuerit secundum.

(a) De capitis huius sententia testatur DIO *Lib.* LIIII. *p.* 531. Quin verba legitima maximam partem seruasse videtur CELSVS *Lib.* XXX. L. 23. *D. de rit. nupt.*

(b) Formulam hanc, tamquam sollemnem, cum Gothofredo retinuimus ex LIV. *Lib.* XXXVIIII. *cap.* 19.

(c) Diserte

(c) Diserte hoc lege nostra cautum fuisse, docet DIO CASS. *Lib.* LIIII. *p.* 531.

(d) Huius periochae legitima verba maxima ex parte seruauit VLPIANVS *Lib.* I *L.* 43. *D. de rit. nupt.* Ingenuus vero quis? VLP. *Lib.* I. L. 4. *D. de collus. d. teg.*

(e) Quid vero *palam quaestum corpore facere?* Exponit id VLP. *Lib. I. L.* 43. *pr. et* §. 1. *D. de rit. nupt.*

(f) Verba haec ad superius caput ideo retulit Gothofredus, quod Vlpianus *Fragm. tit.* XIII. §. 1. senatorem eam, quae quaestum corpore fecerit, vxorem habere posse negat. Sed quamuis recte id neget Vlpianus: non tamen inde sequitur, vt hoc κυρίως τὸ ῥητὸν prohibitum fuerit capite primo. Paulus sane L. 44. *D. de rit. nupt.* id caput omittit. Vlpianus L. 43. agit de nuptiis ingenuorum. Et ratio ipsa iam docebat, quam ingenuus ducere non potest, eam nec ducere posse senatorem. L. 44. §. 8. L. 49. *D. de rit. nupt.*

(g) VLP. *Lib.* 1. L. 43. §. 10. *D. de rit. nupt.*

(h) A quocumque deprehensam. Qua in re differunt lex Iulia de adulteriis et lex nostra. Immo, si deprehensa, parum ei prodest, fuisse absolutam, aut ne in ius quidem vocatam. VLP. *Lib.* 1. L. 43. §. 12. *D. eod.*

CAPVT III. (Gothofr. *cap.* 11.)

De sexagenariis, quinquagenariis, spadonibus.

(a) OMnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaerendorum caussa inire tenentor. (Gothofr. *haec omisit* (b) *sexagenarii masculi*, (c) quinquagenariae feminae et (d) SPADONES a poenis huius legis liberi sunto. (Gothofredus: *sexagenario masculo, quinquagenariae feminae nuptias contrahere ius ne esto: post eos tantum annos coniuges poenis huius legis soluuntor.* SPADONIBVS *item nuptias contrahere ius ne esto.*)

(a) Testis est *Commentator* vetus a CRVCQVIO editus ad Horat. *Epod.* XVIII. Hinc etiam est, quod lex Papia certis annis nuptias, aliis liberos exigere dicitur Vlpiano *Fragm. tit.* XVI. §. 1. et *Tertulliano Apolog. cap.* 4.

(b) Hanc legis sententiam suggerit *Vlpian. Fragm. tit.* XVI. §. 1. Postea huic capiti aliquid addidit Tiberius, teste SVET. *Claud. cap.* 23. idque est ipsum SC. Persicianum, quo cautum, *vt sexagenarii et quinquagenariae, licet inierint matrimonium, poenis tamen caelibatus subsint perpetuo.* Hinc et Claudius ei capiti obrogauit cauitque, *vt qui maior* LX. *annis minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac si minor sexagenario vxorem duxisset.* Denique et SC. Caluisianum prodiit, quo cautum, *vt quae quinquagenaria maior minori sexagenario nupserit, quiue minor sexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ne prodesset, sed dos caduca fieret.* Omnia haec narrat VLP. *tit.* XVI. §. 1. quem locum primus in luce posuit IAC. PERIZONIVS *de lege Vocon. p.* 153. Ex quibus patet, male id caput extulisse LIPSIVM;

psivm, Brissonivm, et, qui eos sequutus est, Iac. Gothofredvm. Ceterum illud vna cum SC. ad illud factis sustulit Ivstinianvs L. 27. C. *de nupt.*

(c) Aetas quomodo probanda. Cels. *Lib.* xxx. L. 13. *D. de probat.*

(d) Vocem hanc explicat Vlp. *Lib.* 1. L. 128. *D. de verb. signif.*

CAPVT IIII. (Gothofr. omisit.)

(*) *De Concubinatu.*

(a) QVas personas per hanc legem vxores habere non licet, eas concubinas habere ius esto: (b) ingenuam honestam in concubinatu habere ius ne esto.

(*) Caput de concubinatu in lege Papia Poppaea fuisse adparet ex L. 3. *D. de concub.* vbi Marcianus *concubinatum per leges nomen adsumsisse* ait, id est, per leges Iuliam et Papiam. Merill. *Obs. Lib.* v. *cap.* 10.

(a) Quaenam illae personae, in quas stuprum non committitur? Vid. Vlp. *Lib.* 11. L. 1. §. 1. 2. *D. de concub.* Modo nec in his vel adfinitatis ratio, vel aetas obstet. *Ibid.* L. 1. §. 3. 4. *D. eod.*

(b) Quia cum ea stuprum committeretur. Atilicinus apud Vlp. *Lib.* 1. L. 1. §. 1. *D. de concub.* Stuprum vero committitur in ingenuam virginem vel viduam, honeste viuentem, L. 34. *pr. D. ad leg. Iul. de adult.* non in eam quae obscuro loco nata, aut quaestum corpore fecit. L. 3. *pr. D. de concub.* Ingenuam honestae vitae atque originis necesse erat vel vxorem habere, vel recusantem stuprum cum ea committere, *d.* L. 3. cui legi non aduersantur L. 14. *D. de rit. nupt. et* L. 31. *pr. D. de donat.*

CAPVT V. (Gothofr. *cap.* III.)

De Sponsalibus.

(a) SPonsam post H. L. decenni minorem nemo habeto, desponsam (b) intra biennium domum ducito: ni duxerit, praemiis maritorum ne fruitor. Gothofr: *quicumque sponsam habebit, vltra biennium eam ne habeto, qui vltra biennium habuerit, praemiis maritorum ne fruitor. Decenni minorem sponsam ne habeto.* (c) Feminis a morte viri biennii, a repudio anni et sex mensium vacatio esto. (Addit Gothofredus: (d) *pontifex max. arbitratu suo virgines* xx. *non maiores, quam* x. *annos natas, e populo legat, sortitioque in concione ex eo numero fiat, et*

et cuius virgo ducta erit, eam pontifex max. capiat, eaque Vestae fiat.

(a) Caput hoc suppeditat Dio *Lib.* LIIII. SVETON. *Octau. cap.* 34.

(b) Nisi iustae caussae impediant. Eas describit CAIVS *Lib.* I. L. 17. *D. de sponsal.*

(c) Hanc sententiam legis seruauit VLPIANVS *Fragm. tit.* XIIII. §. I. Eodemque referendum fragmentum CAII *Lib.* I. L. 29. *D. de poen.* vti recte vidit IACGOTHOFREDVS.

(d) Sunt quidem haec apud GELLIVM *Lib.* I. *cap.* 12. Sed nihil illa ad sponsalia, nihil ad finem legis Papiae Poppaeae. Aliam, et nostra multo antiquiorem, legem Papiam ob oculos habuisse Gellium, supra demonstrauimus *Lib.* I. *Commentarii nostri, cap.* I.

CAPVT VI. (Gothofr. *cap.* IIII.)

De poenis iniustarum nuptiarum.

(a) SI qui (b) scientes dolo malo aduersus hanc legem coierint, (Gothofr. *si qui sciens* D. M. *contra hanc legem* (c) *impares, vti supra dictum, nuptias contraxerit,*) (d) nec vir, nec vxor, nec (e) socer socrusue, nec gener nurusue intelliguntor: (Gothofredus *haec omittit.*) liberi quaesiti natiue legitime et (f) heredes sui ne sunto, neue parentibus (g) prosunto: neque (h) HEREDITATEM, QVAE EIS LEGE OBVENERIT, legatumue ipsi coniuges neque inter se quidquam (i) capiunto: (l) mortuaque muliere dos caduca esto.

(a) Caput hoc expressisse IVSTINIANVM §. 12. *Inst. de nupt.* obseruant MERILL. *Obs.* Lib. V. *cap.* II. et GOTHOFRED. *ad leg. Pap. cap.* 4. *p.* 275.

(b) Non si bona fide vel per errorem alteruter nuptias fecerit. TER. CLEM. *Lib.* II. L. 5. *D. de iur. et fact. ignor.*

(c) Impares nuptiae dictae tantum, quas quis contra SC. Caluisianum inierat, IVSTIN. L. 12. C. *de legit. her.* Conf. SCHVLTING. *Iurispr. anteiustin. pag.* 615. Hoc vero caput ad omnes reliquas prohibitiones pertinuit.

(d) Haec sunt ex §. 12. *Inst. de nupt.*

(e) Itaque nec priuilegio, ex quo soceri, generi, et nurus ex lege Iulia publicorum iudiciorum testimonium inter se non dicebant, fruebantur. Et huc pertinent fragmenta PAVLLI, *Lib.* II. L. 4. *D. de test.* et TER. CLEM. *Lib.* II. L. 146. *D. de verb. sign.* ex quibus Gothofredus perperam desumsit verba capiti suo sexto adsuta: *GENER SOCERVE inuiti in reos testimonium ne dicunto.*

(f) *Collat. legg. Mos. et Rom. tit.* XVI. §. 3.

(g) PAVLL. Lib. II. L. 37. §. 7. *D. de oper. libert.*

(h) Erant enim veluti caelibes, qui nihil capiebant. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. I. *tit.* XXII. §. 3. Hereditas vero cum ex testamento, tum ab intestato delata, lege dicebatur obuenire. VLP. *Lib.* II. L. 130. *D. de verb. sign.* Hic agitur de ea, quae

quae teſtamento delata.

(i) Neque per ſe, nec per alium in poteſtate ſua conſtitutum, VLP. *Lib.* 11. L. 79. *D. de adquir. hered.* immo ne mortis quidem cauſſa. MARCELL. *Lib.* 1. L. 38. *D. de mort. cauſſ. donat.*

(l) Ita VLPIAN. *tit.* XVI. §. *vlt.* Non ergo reſcindebatur huius modi matrimonium, ſed non erant iuſtae nuptiae. Vnde nec dotem intelligi ait IVSTINIANVS §. 12. *de nupt.*

(*) CAPVT VII.

De priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.

QVi (Gothofr. *hic praemittit caput ſequens, et illud huic ſeptimo iungit*) plures liberos, quam collega, aut in ſua poteſtate habebit, aut bello amiſit, ei priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſto: ſi par vtrique numerus liberorum erit, (a) maritus, aut (b) qui in numero maritorum eſt, praefertor: ſin omnes et (c) mariti, et patres erunt, tum, qui maior natu erit, faſces prior capito.

(*) Caput hoc ſeptimum legis Papiae Poppaeae fuiſſe, teſtatur GELLIVS *Lib.* 11. *cap.* 15. cui et capitis ſententiam debemus.

(a) Modo ne ſimulatae ſint nuptiae quas nullius momenti eſſe, tradit CAIVS *Lib.* 1. L. 30. *D. de rit. nupt.*

(b) Veluti ſponſus, nondum elapſo a ſponſalibus biennio: modo ne quis cum perſona, quae per leges ſenatori nubere non poterat, feciſſet ſponſalia. VLP. *Lib.* III. L. 16. *D. de ſponſal.* Sed et ii maritorum numero erant, qui obtinuerant *τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα*, *iura maritorum*, de quibus DIO *Lib.* LX. *p.* 681.

(c) De caſibus, ſi ambo ſint mariti, ſed improles, vel caelibes, ſed totidem liberorum patres, nihil in hac lege ſcriptum fuiſſe, ait GELLIVS *Lib.* 11. *cap.* 15. Iis caſibus tamen aetatis habitam eſſe rationem, exiſtimat.

CAPVT VIII. (Gothofr. *cap.* VII.)

De eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.

(a) QVi candidatorum plures liberos ſecundum H. L. habebit, praefertor: petentibuſque honores (b) SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTVNTOR, eiſque honores citius, quam per leges annarias licet, petere ſine (c) FRAVDE SVA liceto. (Gothofr. *hoc poſtremum comma omiſit.*)

(a) Hanc de candidatis sententiam suppeditant TACIT. *Annal. Lib.* XV. *cap.* 19. qui et adoptionibus huic legi fraudem factam esse memorat. Conf. DIO. *Lib.* LIII. et PLIN. *Lib.* VII. *epist.* 16.

(b) Verba haec seruauit VLPIANVS *Lib.* XVIII. L. 2. *D. de minor.* quae ad honorum petitionem, non ad maiorennitatem citius finiendam pertinere, rescripto principis declaratum est.

(c) Ad haec verba differentiam FRAVDIS et POENAE exposuisse videtur VLPIANVS *Lib.* III. L. 131. *D. de verb. signif.*

CAPVT VIIII. (Gothofred. *cap.* VIII.)

De immunitate ob liberorum numerum.

(a) QVi secundum H. L. (b) liberos tres (c) ROMAE NATOS (d) INCOLVMES, (Gothofr. *superstites*) qui quatuor in Italia, quinque in prouinciis habebit, omnium munerum personalium immunitatem habeto.

(a) De hoc capite *pr. Inst. de excus. tut.* L. 1. 2. *D. de vacat. et excus. mun.* L. 1. *et vlt. C. qui num. liber.* L. *vn. C. Th. eod.* Proderant vero liberi vtrique parenti. L. 5. *C. eod.*

(b) Naturales vtriusque sexus, L. *vn. C. Th. eod.* non adoptiuos. L. 2. §. 7. *D. de vac. et excus. muner.*

(c) Legitima haec verba exponit TER. CLEM. *Lib.* III. L. 147. *D. de verb. signif.* Probanda vero erat natiuitas liberorum tabulis ex aerario petitis, ad quod parentes liberos recens natos profitebantur, quod facere et matres et auos potuisse, ad hanc legem docet TER. CLEM. *Lib.* III. L. 16. *D. de probat.*

(d) L. 1. §. *vlt.* L. 5. §. 5. *D. de vacat. mun.* L. 1. *C. qui num. liberorum.* Per gloriam viuere intelligebantur etiam bello amissi. L. *vlt. D. de vacat. et excus. muner.* §. 2. *Inst. de excus. tut.* L. 18. *D. eod.* eoque casu et auo nepotes, inprimis bello amisso filio proderant. L. 3. *C. de his, qui num. lib.* Quid vero si pater filium coëgisset ad ducendam vxorem, procreandosque liberos, an et tunc proderant auo nepotes? Profuerunt, nisi fallor, eumque casum tractasse videtur TER. CLEM. *Lib.* III. L. 21. *D. de rit. nupt.*

CAPVT X. (Gothofred. *cap.* VIIII.)

De iure Quiritium ob liberos consequendo.

(a) LAtinus, cui ex Latina filius filiaue natus nataue, et (b) ANNICVLVS ANNICVLAVE factus factaue erit, (Gothofr. addit: (c) *at Latina, si* TER ENIXA FVERIT.) (d) iura Quiritium consequitor.

(a) Non

(a) Non Latinus Iunianus, cui demum lex Iunia Norbana hoc beneficium tribuit. VLP. *Fragm. tit.* III. §. I. *et* 3. sed Latinus colonarius. Latini etiam nominis sociis simile fere priuilegium olim concessum esse, obseruat LIV. *Lib.* XXXXI. *cap.* 8.

(b) Explicat haec verba legitima PAVLLVS *Lib.* II. L. 134. *D. de verb. sign.*

(c) Atqui hoc ius non ex lege nostra, sed ex SC. esse, diserte docet VLPIAN. *Fragm. tit.* III. §. I.

(d) Hinc iura connubii, contractuum, et testamenti factionis consequebatur, adeoque et testari, et heres esse poterat. Quid si de Latini instituti statu dubitaretur? Vid. TER. CLEM. *Lib.* III. L. 52. *D. de legat.* 2.

CAPVT XI. (Gothofr. *cap.* x.)

De liberatione liberti ab operis ob liberos.

(a) QVI (b) LIBERTINVS DVOS PLVRESVE LIBEROS A SE GENITOS NATOSVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS, (Gothofr. omittit *operas*) DONI, MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABEBIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

(a) Integrum hoc caput, ipsaque eius legitima verba seruauit PAVLLVS *Lib.* II. L. 37. *D. de operis libert.* Conf. L. 6. C. *de oper. libert.* vbi eiusdem mentio fit priuilegii.

(b) An et liberta? Immo ea, per nuptias, etiamsi liberos non haberet, operarum obligatione liberabatur, quia in officio mariti esse debebat. Vide infra caput legis nostrae XXXVIII. Quid si nupta haud esset? Tunc vero debebat operas, nec iis liberabatur, nisi ob aetatem, si maior esset quinquaginta annis. Et huc pertinet fragmentum PAVLLI, *Lib.* II. L. 35. *D. de oper. libert.*

CAPVT XII. (Gothofr. *cap.* XI.)

De mulierum liberatione a tutela ob numerum liberorum.

(a) INgenua (b) TER ENIXA, vel ius trium liberorum consequuta; (c) libertina quatuor liberorum iure tutela liberator. Eidem

 fine

ſine patroni auctoritate, (d) dum pro numero liberorum ſibi ſuperſtitum virilem partem ei relinquant, teſtari fas eſto. (Paullo aliter Gothofredus: *ingenua trium liberorum iure legitima tutela, libertina quatuor liberorum iure tutela patroni liberantor, ideoque iam abſque tutorum auctoritate teſtari eis, reſque ſuas adminiſtrare liceto, eiſque, quibus quid ita datum legatumue, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto.*)

(a) Capitis huius meminere PLVTARCHVS in *Numa p. 66.* DIO *Lib.* LVI. *p.* 578. *Fragm. regularum ex vetere ICto*, §. 6. et in primis VLP. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 2. 3. quem ſequuti ſumus.

(b) Haec verba, quae Gothofredus ad caput ſuperius perperam retulerat, huc potius pertinent, eaque interpretatur PAVLVS, *Lib.* II. L. 137. *D. de verb. ſignif.*

(c) VLPIAN. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 2. 3.

(d) Eam limitationem, ab Vlpiano diſertis adiectam verbis, omiſit vir eximius, Iac. Gothofredus.

CAPVT XIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De diuortio libertae prohibito.

(a) NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS (b) LIBERTAE, QVAE (c) NVPTA EST PATRONO, QVAMDIV IS EAM (d) VXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NVBENDI POTESTAS ESTO. (Longe aliter Iac. Gothofredus: *ſi ſecundum H. L. nuptiae contractae fuerint*, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA EST INVITO PATRONO *cumque altero connubii ius*, QVAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET, NE ESTO. (e) GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.* (f) *Liberta, quae patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quae in concubinatu patroni erit, ab inuito eo diſcedere, alterique ſe in matrimonium vel concubinatum dare ius eſto.*

(a) Caput hoc, eiuſque legitima verba ſeruauit VLP. *Lib.* III. L. II. *D. de diuort.* et L. 45. *D. de rit. nupt.*

(b) An et ea, quae contra legem nupſerat ſenatori, ſi is poſtea ſenator eſſe deſierat? vid. VLP. *Lib.* III. L. 27. *D. de rit. nupt.* Quid ſi ius aureorum annulorum conſequuta? vid. VLP. *Lib.* III. L. 4. *D. de iur. aur. annul.* Quid ſi ex fideicommiſſo manumiſſa? MARCELL. *Lib.* III. L. 50. *D. de rit. nupt.*

(c) Non vero nubere ei cogitur, niſi ea de cauſſa manumiſſa ſit. VLP. *Lib.* III. L. 29. *D. de rit. nupt.* Nec repudium mittere prohibetur ſponſa, VLP. *ibid.* L. 45. §. 4. immo nec concubina. PAVLL. *Lib.* II. L. 2. *D. de concub.*

(d) Si velle, eum vel ex ſignis quibuſdam

dam constat, recte liberta nubit, et tunc dos quoque ei restituenda. Eo pertinet fragmentum PAVLLI *Lib.* II. L. 63. *D. soluto matr. dos quemadmod. pet.*

(e) Id ius ex lege Iulia publicorum iudiciorum esse, nec huc pertinere, iam monuimus ad caput huius legis sextum.

(f) Haec non ex lege, sed ex interpretatione prudentum sunt. Nec lex VLP. *Lib.* II. L. I. *D. de concub.* cuius inscriptionem suo more refingit Gothofredus, huc pertinet, sed ad caput de concubinatu, quod ille omisit. Quin perperam vir eximius expressit Vlpiani sententiam. Neque enim is dicit, concubinam alteri nubere, sed tantum, illam se alii in concubinatum dare posse.

CAPVT XIIII. (Gothofr. V.)

De tutore mulieri dotis caussa dando.

(a) EI mulieri virginiue, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad DOTEM DANDAM, DICENDAM, PROMITTENDAMVE, (b) si legitimum tutorem pupillum habeat (Gothofredus: *si legitimum tutorem non habeat*) (c) a praetore vrbano dator.

(a) Caput hoc suppeditat VLPIAN. *Fragm. tit.* XI. §. 20. et ad illud pertinet fragmentum TER. CLEM. *Lib.* III. L. 61. *D. de iure dot.*

(b) Ita VLPIANVS *tit.* XI. §. 20.

(c) Itaque hoc caput ad solas vrbanas virgines viduasque pertinuit. Postea, vt et in prouinciis tutores darent praesides, SCto cautum est. VLPIAN. *ibid.* Saepe enim, quod ad vrbem pertinuit, etiam ad prouincias prolatum est. Vid. L. 5. *pr. D. de manumiss.*

(*) CAPVT XV. (Gothofr. XII.)

De iure decimam capiundi nomine matrimonii.

VIro et vxori inter se matrimonii nomine (a) decimam capere ius esto.

(*) Vocantur hae leges *decimariae.* L. 2. *C. Th. de iur. lib.* Vnde eas cum Gothofredo non putauimus in vnum caput compingendas. Seruauit eas VLPIANVS *Fragm. tit.* XV.

(a) Ea decima computanda erat, deducta quarta Falcidia, si deberetur, TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 67. *D. ad leg. Falcid.* neque habebatur ratio pretii affectionis. PAVLL. *Lib.* II. *L.* 63. *D. eod.* Si in annos singulos relictum fuerat legatum, per annos singulos inspiciendum erat, quantum superstes posset capere. VLP. *Lib.* IIII. *L.* 23. *D. quando dies leg. ced.*

C A-

CAPVT XVI. (Gothofr. XII.)

De decimis pro liberorum numero adiiciendis.

(a) SI ex (b) alio matrimonio liberos superstites habebunt, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, (*omittit hoc comma* Iac. Gothofredus,) (c) totidem decimas pro numero liberorum capiunto.

(a) VLPIAN. *tit.* XV.

(b) An etiam post mortem testatoris procreatos? TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 62. *pr. D. de condit. et demonstr.* Quid si coniux coniugem instituerit cum conditione: *si a liberis non nupserit*, vel *si a liberis impuberibus non nupserit?* *Id. ibid.* L. 62. §. 2.

(c) Non plus, si amplius relictum fuerat, addere solebant, *vt heredi aliquid daret*, de qua conditione vid. TER. CLEM. *ibid.* §. 1.

CAPVT XVII. (Gothofr. XII.)

De decimae capacitate ob communem filium amissum.

(a) IDem (b) communis filius filiaue post (c) nominum diem, (Gothofredus *nonum diem*) (d) amissus amissaue decimam adiicito, duo post nominum (Goth. *nonum*) diem amissi duas decimas adiiciunto.

(a) VLP. *Fragm. tit.* XV.

(b) Non tamen qui ali iussus. VLP. *Lib.* IIII. L. 10. *D. de his, qui sui vel al. iur.* Proderat autem portentosus. VLP. *Lib.* IIII. *L.* 135. *D. de verb. signif.* apud hostes susceptus et reuersus. VLP. *Lib.* IIII. L. 4. *D. de capt.* in seruitute quaesitus et dein arrogatus. VLP. *Lib.* IIII. L. *vlt. D. de adopt.*

(c) Conf. MERILL. *Obs. Lib.* II. *cap.* 33.

(d) Amissus vero quis? VLP. *Lib.* IIII. L. 209. *D. de reg. iur.* PAVLL. L. 208. *D. de reg. iur.*

CAPVT XVIII. (Gothofr. *cap.* XII.)

De vsufructu et parte proprietatis legatis.

(a) PRaeter decimam etiam vsumfructum tertiae partis bonorum (b) coniugis praemortui (Gothofr. *partis bonorum eis*) (c) et quotcumque

eumque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem capere ius esto.

(a) VLPIAN. *Fragm. tit.* XV. Alias vsusfructus bonorum omnium legari potest. CELS. *Lib.* XXXII. L. 29. *D. de vsufr.*

(b) Apud VLPIANVM est *bonorum eius*; id est, coniugis praemortui, non *bonorum eis*, vti extulit Gothofredus.

CAPVT XVIIII. (Gothofr. XII.)

De praelegato dotis.

(a) HOc amplius mulieri, praeter decimam, (b) dotem legatam sibi petere, ius esto.

(a) VLPIAN. *ibid.*

(b) Dos praelegata extra rationem legis Papiae decimariae est, immo et vice dotis legatum. TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 53. *D. de legat.* 2.

CAPVT XX. (Gothofr. *cap.* XIII.)

De solidi capacitate inter coniuges ob aetatem.

(a) VIro et (b) vxori solidum inter se capiundi ius esto, si vterque vel alteruter nondum eius aetatis sit, qua liberi ex hac lege exiguntur.

(a) Solidum vel inter se capiebant coniuges, vel alius ex alterius testamento. De priore casu agunt *capita* XX. vsque ad XXVI. De posteriore *capita* XXVII. et XXVIII. Seruauit capita priora VLPIANVS *Fragm. tit.* XVI.

(b) Etiamsi breuissimum fuerit matrimonium. *L.* 19. *C. de legat.* CVIAC. *Obs. Lib.* XVIII. *cap.* 9.

CAPVT XXI. (Gothofr. *cap.* XIII.)

De solidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii.

(a) ITem si vtrique finitos H. L. annos in matrimonio excesserint, solidum inter se capiundi ius esto.

(a) Annum ſexageſimum maritus, quinquageſimum vxor. Vide ſupra caput legis III.

CAPVT XXII. (Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob cognationem.

(a) ITem ſi cognati inter ſe coierint, vſque ad ſextum gradum, eis ſolidum inter ſe capiundi ius eſto.

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. *§.* I.

CAPVT XXIII. (Gothofr. XVIII.)

De ſolidi capacitate ob abſentiam reip. cauſſa.

(a) SI vir abeſt reip. cauſſa, donec abeſt, et intra annum, poſtquam abeſſe deſiit, libera inter eum et vxorem teſtamentifactio eſto. (Gothofred. *ſi vir commodi ſui cauſſa abſit, ex bonis vxoris ſuae ſolidum ne capito. At ſi ſine detrectatione reip. cauſſa aberit*, κ. τ. λ.)

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. §. I. Gothofredus haec ſeiungit a legibus de ſolidi capacitate, et inde nouum caput exſtruit, quod ipſi eſt XVIII. Sed quo pertineant illa fragmenta de abſentia reip. cauſſa L. 35. L. 36. L. 37. L. 38. *D. ex quibus cauſſ. mai.* infra docebimus ad caput noſtrum XXXII.

CAPVT XXIIII. Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob liberos.

(a) ITem qui filium filiamue communem ſuperſtitem habebunt, aut quatuordecim annorum filium vel filiam duodecim, vel qui duos trimos, vel tres poſt nominum diem, aut qui (b) intra annum et ſex menſes etiam vnum cuiuſcumque aetatis impuberem amiſerint: eis (c) ſolidum inter ſe capiundi ius eſto. (Gothofredus alio plane ſenſu: (d) *vel ſi tres poſt nonum diem amiſerint, intra annum tamen et ſex menſes. Etiam vnus cuiuſcumque aetatis impubes amiſſus ſolidi capiundi ius praeſtato.*)

(a) VLPIAN.

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. §. I. L. 7. C. *Th. de nauticul.*
(b) Annus quomodo computandus? Vid. PAVLL. *Lib.* II. L. 134. *D. de verb. sign.*
(c) Alias quod vltra relictum erat, aerarium vel fiscus occupabat: nisi substitutione id ius eluderetur. TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 6. *D. de vulg. et pupill. substit.* CAIVS *Lib.* III. L. 5. *D. eod.* Has enim substitutiones ad caducariam legem excludendam valuisse, testatur Iustinianus L. *vn. pr. D. de caduc. toll.*
(d) Conf. VLPIAN. *ibid.* et ibi virorum doctorum scholia.

CAPVT XXV. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob postumum.

(a) ITem vxori, quae post mortem viri intra (b) decem menses ex eo peperit, solidum ex bonis eius capiundi ius esto.

(a) VLPIAN. *tit.* XVI. §. I.
(b) Hi vero quomodo computandi? Vid. VLP. *Lib.* IIII. L. 133. *D. de verb. sign.*

CAPVT XXVI. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob ius liberorum.

(a) ITem qui quaeue ius liberorum (Gothofr. *communium liberorum*) (b) a senatu (Gothofr. *a populo*) impetrauerint, solidum inter se capiunto.

(a) VLPIAN. *ibid.*
(b) Senatum, non populum, hoc ius tribuisse, vel ex DIONIS *Lib.* LV. p. 549. quem ipse Gothofredus allegat, discimus.

CAPVT XXVII. (Gothofr. XIIII.)

De solidi capacitate patris solitarii ex alterius testamento.

(a) EX aliorum testamentis (b) PATER SOLITARIVS (c) solidum capito.

(a) IVVENAL. *Sat.* VIII. *v.* 86.
(b) Seruauit haec verba legitima VLPIANVS in rubrica tituli XIII. *De caelibe, orbo, et solitario patre.*
(c) Si quis solitarius pater non erat, eique tamen quod per legem capere non posset, id est, solidum relictum fuerat: id occupabat fiscus, tamquam caducum, nisi

nisi ex asse institutus esset ab eo, qui soluendo non erat. TER. CLEM. *Lib.* IIII. L. 72. *D. de hered. inst.*

CAPVT XXVIII. (Gothofr. XIV.)

(a) ITem femina ingenua, si tres liberos habebit, et libertina, (b) si quatuor, solidum ex aliorum testamentis capiunto.

(a) Hoc caput suggerunt Dio *Lib.* LV. LVI. L. 8. 9. C. *Th. de bon. proscript.*

(b) Plerumque vbi tres liberi sufficiebant, ingenuae ibi libertinae opus erat liberis quatuor.

CAPVT XXVIIII. (Gothofr. *cap.* XVII.)

De legato sub conditione caelibatus relicto.

(a) SI quis caelibatus aut (b) viduitatis conditionem heredi legatarioue iniunxerit: heres legatariusue ea conditione liberi sunto, neque eo minus (c) DELATAM HEREDITATEM legatumue ex H. L. consequuntor.

(a) De hoc capite L. 92. L. 74. L. 79. *D. de cond. et dem.* PAVLL. *Sent. rec. Lib.* III. *tit.* 4. et in primis TER. CLEMENS *Lib.* V. L. 64. *D. de cond. et dem.* et CAIVS *Lib.* L. 63. *D. eod.*

(b) Id vero, quod ad viduas, mutatum SCto. Vnde ius ex hoc capite legis Papiae SCto et cautione Mutiana conflatum dici consueuit LEX IVLIA MISCELLA. Vid. *tit.* C. *de indict.* Vid. et *Nou.* XXII. *cap.* 43.

(c) Explicat haec verba legitima TER. CLEM. *Lib.* V. L. 151. *D. de verb. sign.*

CAPVT XXX. (Gothofred. XVI.)

De iure iurando libertis remittendo.

(a) SI (b) patronus ius iurandum liberto in hoc imposuerit, ne vxorem ducat, vel libertae, ne nubat: ius iurandum illud (c) permittitor, nuptiasque ex H. L. contrahendi, liberto libertaeue ius (Gothofr. *et potestas*) esto.

(a) Agitur de hoc capite L. 6. *in fin.* *D. de iure patr.* et TER. CLEM. *Lib.* V. L. 31. *D. qui et a quibus manumiss. lib. non fiant.*

(b) Quis

(b) Quis vero patronus? Vid. VLP. *Lib.* v. L. 14. *D. de iure patron.*

(c) Ita legitur apud PAVLLVM L. *6.* §. 4. *D. de iur. patr.* neque opus est, vt vocabulum antiquum, et fortassis legitimum mutemus in *remititor.* Probum illud esse, docebimus infra, vbi et ostendemus, quomodo hac in re differant leges, Aelia Sentia et Papia Poppaea. Illa enim patronum liberto hoc ius iurandum iniungentem iuribus patronatus priuauit; haec liberto iuris iurandi gratiam fecit.

CAPVT XXXI. (Gothofr. omisit.)

De iure adfinitatis inter vitricum cet.

(a) ADfinitas, praeterquam inter (b) nouercam et priuignum, vitricum et priuignam, nec non (c) SOCERVM SOCRVMVE et GENERVM NVRVMVE, (d) morte diuortioque soluitor.

(a) *Licitum veteres credidisse, nuptiis fratris solutis, viduam eius a fratre vxorem duci*, aiunt CONSTANTINVS, CONSTANS, et IVLIANVS L. 2. *C. Th. de inc. nupt.* Id ius *Romanis legibus* tribuunt DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *Coll. legg. Mos. et Rom. tit.* VI. §. 4. At quibus legibus? Ab Augusto latis. L. 14. §. *vlt. D. de rit. nupt.* Procul dubio ergo legi Papiae Poppaeae.

(b) VLPIAN. *tit.* XI. §. *6.* PAVLL. *Sent. recept. Lib.* 11. *tit.* 19. §. 5.

(c) Qui soceri, generi, nurus? Vid. VLP. *Lib.* v. L. 136. *D. de verb. sign.* L. *6. D. de grad. affin.* CAI. *Lib.* IIII. L. 5. *D. de test.*

(d) Morte olim solutam esse adfinitatem, recte docuere VINN. ad §. *6. Inst. de nupt.* REINOLD. *Var. cap.* 16. Sed sublatum id ius L. 2. *C. Th. de incest. nuptiis.*

CAPVT XXXII. (Gothofr. *cap.* XVIII.)

De priuilegiis absentium reip. caussa.

(a) QVi REIP. CAVSSA sine detrectatione absunt, donec absunt, et intra annum, postquam abesse desierunt, vacationem legis habento: reliqui qui sui commodi caussa absunt, (b) poenis ex hac lege tenentor. (Gothofredus *hic demum locum fuisse putat capiti, quod supra dedimus*, XXIIII.)

(a) Huc pertinent VLPIANVS *Lib.* VI. L. 36. et L. 38. *D. quib. ex causs. maior.*

(b) Ideoque nec solidum, vt supra diximus, inter se capere poterant. Quid si annuum legatum sibi reliquerunt? CAIVS *Lib.* v. L. 8. *D. de ann. legat.* Quid si mulier cum viro absens cum filio impubere perierit? Ita CAIVS L. 23. *D. de reb. dub.*

CAPVT XXXIII. (Gothofr. *cap.* XVIIII.)

De indulgentia ſenatus.

SI cui (a) ſenatus (b) gratiam huius legis faciet, ei nuptiae iuſtae; liberique legitimi ſunto, et omnia praemia ex H. L. capere ius eſto. (Gothofr. *ſi cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiſerit: nuptiae legitimae ſunto, neue quid ei, qui huiuſcemodi nuptias contraxerit, fraudi ignominiaeue eſto.*)

(a) Non populus. LIV. *Lib.* XXXVIIII. *cap.* 19. DIO *Lib.* LVIIII. *p.* 747.
(b) Veluti ſenatori concedendo nuptias cum libertina. Quod exemplum habet VLP. *Lib.* VI. L. 31. *D. de rit. nupt.*

CAPVT XXXIIII. (Gothofr. *cap.* XX. XXI. XXII.)

De diuortii modo et poena.

(a) SOluto (b) citra culpam vxoris matrimonio, ſi mulier ob mores viri diuortit, vir eam dotem, quae annua bima trima die reddi debet, ob maiores mores praeſentem; propter minores ſenum menſium die reddito. Quod ad eam dotem, quae praeſens reddi ſolet, (c) dotale praedium Italicum, et (d) QVIDQVID EX BONIS VXORIS vel libertorum eius AD EVM PERVENIT, VT ET, SI DOLO MALO FACTVM ERIT, QVO MINVS PERVENIRET, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM ipſe, eiuſue heredes, (e) PECVNIAM DATO, et vir ſimul fructum quadriennii praeſtato. (f) Sin mulieris culpa diſcidium factum: morum quidem nomine maritus grauiorum quidem ſextam; leuiorum octauam dotis partem retineto. (Gothofredus plane aliter: Cap. XX. (g) *Fundum dotalem Italicum maritus inuita vxore ne alienato, neue, conſentiente ea, obligato.* Cap. XXI. (h) *ſoluto citra culpam vxoris matrimonio, vir quidquid ex vxoris eiuſue libertorum bonis ad* EVM PERVENIT, AVT DOLO MALO EIVS FACTVM ERIT, QVO MINVS PERVENIRET *tam ipſe, quam heres eius*, QVANTA PECVNIA ERIT TANTAM PECVNIAM *vxori* DATO. Cap. XXII. *De dotis repetitione et retentionibus, vt exiſtimo.*

(a) Auguſtus *diuortiis modum impoſuit*, SVETON. *Aug. cap.* 24. id eſt, *poenas diſſidii* ſanxit. PAVLL. *Lib.* III. L. 8. *D. de capt. et poſtlim.* Eas poenas in modo reddendi

dendi dotem constituisse, patet ex VLP. *Lib.* VII. L. 64. §. 6. 10. *D. solut. matr.* Hunc vero modum dotem reddendi, si vel vir vel vxor caussam diuortio dederit, describit accurate VLPIAN. *Fragm. tit.* VI. §. 10. et 13. Vnde verosimillimum, haec ex ipsa lege Papia Poppaea esse.

(b) Vt pateret, quem penes culpa sit, opus erat caussae cognitione. Eoque comparatum erat iudicium malae tractationis, de quo ANT. SCHVLTING. *ad* VLP. *tit.* VI. §. 13.

(c) Tale non solum, quod Romae erat, VLP. *Lib.* VII. *L.* 539. *D. de verb. sign.* et in Italia: verum etiam in coloniis iuris Italici, de quibus CAIVS *Lib.* VI. *L. vlt. D. de cens.*

(d) Verba haec legitima sunt apud VLP. *Lib.* VII. L. 64. *D. sol. matr.* Eodem pertinet fragm. CELSI *Lib.* XXXII. L. 97. *D. de verb. sign.*

(e) Exceptus videtur patronus, a quo inuito, vti supra *cap.* 13. docuimus, liberta diuertere non poterat. Eoque pertinet fragmentum TER. CLEMENTIS *Lib.* VIII. L. 48. *D. de rit. nupt.* Nec minus id ius cessauit, si mulier ad eumdem virum redibat. MARCELL. *Lib.* III. L. 33. *D. de rit. nupt.*

(f) Quid si mulier capta? An et tunc culpa penes eam? Vid. PAVLL. *Lib.* IIII. L. 8. *D. de capt. et postl.*

(g) Atqui hoc non ex lege Iulia et Papia, sed ex Iulia de adulteriis esse, diserte docet PAVLL. *Sent. rec. Lib.* I. *tit.* 21. et ipse in *Notis pag.* 335. agnoscit vir eximius, vbi fragmenta Vlpiani et Caii, quae allegauimus, ad morem septem testes diuortiis adhibendi refert. Sed et hic ritus non lege Papia Poppaea, verum lege Iulia de adulteriis inuectus est, idque patet ex *L.* 9. *D. de diuort. et L. vn. D. vnd. vir. et vxor.*

(h) Si ita conceptum fuit hoc caput, nihil in eo fuit noui, nihil, quod ad poenam discidii pertineret. Hac lege saltim vix dixeris modum diuortiis imposuisse Augustum.

(*) CAPVT XXXV. (Gothofred. xv.)

De cogendis parentibus, vt liberos elocent.

QVI (a) LIBEROS (b), QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBEBVNT DVCERE VXORES VEL NVBERE, (Gothofred. (c) *vel qui dotem dare nolunt*) in matrimonium EOS (Gothofr. addit: GENERO NVRVIVE) COLLOCARE, (d) PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR.

(*) Caput hoc fuisse XXXV, testatur MARCIANVS L. 19. *D. de rit. nupt.* qui et ipsa verba legitima, intermixtis quibusdam, quae ex constitutionibus Seueri et Antonini accesserunt, seruauit.

(a) Adoptiuos aeque ac naturales. Onus enim hoc ad adoptantem deuoluitur. PAVLL. *Lib.* III. L. 45. *D. de adopt.*

(b) Non ergo tenentur aui materni. L. 8. *D. de agnosc. et alend. liber.*

(c) Haec non ex lege, sed ex constitutione Seueri et Antonini sunt, L. 19. *D. de rit. nupt.* eamque constitutionem in animo habuisse videtur IVSTINIANVS L. 7. *C. de dot. promiss.*

(d) Quod constitutione Seueri et Antonini etiam ad praesides prolatum. L. 19. *D. de rit. nupt.* Simile exemplum vidimus *capite* 14. vbi vide *notas.*

CAPVT

CAPVT XXXVI. (Gothofr. XXIII.)

De poenis caelibatus.

(a) CAelibes nisi intra centum dies huic legi paruerint, neque (b) HEREDITATEM, neque (c) LEGATVM ex testamento (d), nisi proximorum genere (e) capiunto. (Gothofred. *legatum testamento relictum capiunto.*)

(a) De poenis caelibatus vid. TERTVLL. *de monogam. p.* 583. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. I. SOZOM. *Hist. eccles. Lib.* I. *cap.* 9.

(b) Qua adpellatione et bonorum possessio continetur. PAVLL. *Lib.* IIII. L. 138. *D. de verb. signif.*

(c) Immo nec fideicommissum, nec mortis caussa donationem. *Idem Lib.* IIII. L. 87. *D. de legat.* 3.

(d) VLP. *tit.* XVI. §. I. nisi caussam morti testatoris dedissent. VLP. *Lib.* VIII. L. 15. *D. ad leg. Cornel. de sicar.*

(e) Nec per se, nec per eum, quem quis in potestate habet. Id enim omne fiscus eripiebat, nisi filio familias aliquid donatum esset ad militiam. VLP. *Lib.* VIII. L. 3. *D. de castr. pecul.*

CAPVT XXXVII. (Gothofr. *cap.* XXIII.)

De poenis orbitatis.

(a) SI qui coniugum masculus (vltra XXV. annum,) femina (vltra vicesimum, (b) orbi erunt, semissem (c) relictorum tantum capiunto. (d) Qui genere proximi erunt, vsque ad gradum sextum, quod relictum est, iure antiquo capiunto. (Gothofr. *at quo minus qui genere proximi erunt vsque ad sextum gradum relictum iure antiquo capere possint*, (*) E. H. L. N. R.)

(a) Lex Papia citius liberos exegerat, quam Iulia matrimonium. Quare laxiore tempore orbis dato, huic legis capiti derogauit Seuerus. TERTVLL. *Apologet. cap.* 4. Videtur ergo id tempus, cuius et VLPIAN. *tit.* XVI. §. I. meminit, non ex lege Papia Poppaea, sed ex Iulia de maritandis ordinibus esse, idque in vsum forsitan reuocatum a Seuero.

(b) Orbi qui liberos non susceperant. Non enim proderant adoptiui, VLP. *Lib.* VIII. L. 51. §. I. *D. de legat.* 2. at proderant tamen excisi vtero, et filii ab hostibus reuersi. VLP. *Lib.* VIII. L. 141. *D. de verb. sign.*

(c) Quid si in tempus liberorum aliquid relictum? VLP. *Lib.* VIII. L. 51. §. I. *D. de legat.* 2. L. 61. *D. de cond. et dem.* L. 36. *D. de mort. causs. donat.*

(d) SOZOM. *Hist. eccles. Lib.* I. *cap.* 9. Conf. VLPIAN. *tit.* XVI. §. I.

(*) *ex hac lege nihil rogatur.*

CAPVT

CAPVT XXXVIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De liberta ob nuptias ab operis liberanda.

(a) Liberta, quae patroni voluntate (b) nupta erit, operarum obligatione liberator.

(a) Meminit huius capitis ALEXANDER imperator *L.* 1. *C. de obsequ. par. et patr.* et HERMOGENIANVS L. 48. *D. de oper. lib.* Quales operas liberti libertaeque debuerint, explicasse videtur TER. CLEM. *Lib.* VIII. L. 32. §. 1. 2. *D. qui et a quib. manumiss. liber. non fiant.*

(b) Non ergo si nuptiae non essent sequutae. *d.* L. 48. §. 1. Hinc et reuiuiscebat obligatio, quum liberta nupta esse desierat. TER. CLEM. *Lib.* VIII. L. 14. *D. eod.*

CAPVT XXXVIIII. (Gothofr. *cap.* XXIIII.)

De liberto centenario minore.

IN bonis (a) liberti (b) centenario minoris patronus patronique liberi masculi, si libertus (c) liberos non habebit; (d) ius antiquum habento. Sin (e) liberos habebit, (f) ius nullum in bonis liberti habento.

(a) Etiamsi ius aureorum anulorum impetrarit. VLP. *Lib.* VIIII. L. 5. *de iur. aur. annulor.*

(b) Rem centum habentis, L. 16. *D. de bon. libert.* id est, patrimonium centum sestertium millium, pro qua summa IVSTINIANVS centum aureos posuit. §. 2. *Inst. de success. libert.* Centenarius vero intelligebatur deducto aere alieno, TER. CLEM. *Lib.* VIIII. L. 24. *D. qui et a quib. manumiss.* computatoque eo, quod in actionibus erat. VLPIANVS *Lib.* VIIII. L. 143. *D. de verb. signif.*

(c) Non est autem sine liberis, qui vel vnum habet. CAIVS *Lib.* VIII. L. 148. *D. de verb. signif.* Conf. TER. CLEM. *Lib.* VIIII. L. 38. *D. de bon. libertor.*

(d) Nisi libertum capitis accusarit. TER. CLEM. *Lib.* VIIII. L. 10. *D. de iur. patron.*

(e) Nisi filius liberti hereditatem paternam repudiauerit. CAIVS *Lib.* VIII. L. 4. *D. de bon. poss.*

(f) Attamen tutores esse cogebantur eius liberorum: si excusabantur, tunc praetor tutorem dabat: non vero se ipsum. VLP. *Lib.* VIIII. L. 4. *D. de tut. et cur. dat.*

CAPVT XXXX. (Gothofr. *cap.* xxv.)

De liberto centenario.

(a) IN centenarii liberti bonis, qui vnum duosue liberos habebit, siue is testamento facto, siue intestatus decedat, patrono patroniue liberis masculis (b) VIRILIS PARS (c) seruator: sin tres liberos habebit, patronus, patroniue liberi masculi nihil iuris in bonis liberti habento.

(a) Quid si in fraudem vel patroni, vel legis libertus alienauerit? VLP. *Lib.* x. L. 16. *D. de iur. patr.*

(b) Sed ea non numquam totam hereditatem continebat. VLP. *Lib.* x. L. 145. *D. de verb. signif.*

(c) Nisi capitis libertum accusasset. VLP. *Lib.* x. L. 11. *D. de iure patr.*

CAPVT XXXXI. (Gothofr. xxvi.)

De filia patroni.

(a) PAtroni (b) filia si ius trium liberorum habebit, eadem iura, (c) quae et ipse patronus patronique filii edicto praetoris habent, habento.

(a) Caput hoc suggerit VLP. *Fragm. tit.* xxviii. §. 4.

(b) Quamuis in adoptiua familia esset, tamen et ipsa ad bona libertorum paternorum admittebatur. TER. CLEM. *Lib.* x. *L.* 39. *D. de bon. libert.*

(c) Vt dimidiae bonorum partis possessionem impetrarent, si vel testatus decessisset libertus, iisque minus parte dimidia reliquisset, vel intestatus heredem suum, sed adoptiuum, haberet superstitem. §. 1. *Inst. de succes. libert.*

CAPVT

CAPVT XXXXII. (Gothofr. XXVII.)

De libertae bonis.

(a) IN bonis libertae etiam quatuor liberorum iure subnixae, (b) pro numero liberorum libertae mortis eius tempore superstitum (c) VIRILIS PARS (d) patrono patronique liberis masculis debetor.

(a) VLP. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 3. TER. CLEM.

(b) Numerabantur liberi omnes, etiam in vtero relicti, quia et ii tempore mortis libertae fuisse intelligebantur. TER. CLEM. *Lib.* XI. L. 153. *D. de verb. signif.*

(c) Eo tamen beneficio priuantur, qui libertam capitis accusarunt, non vero accusatoris patroni liberi. VLP. *Lib.* XI. L. 17. *D. de iur. patr.* Eodem priuantur, qui libertatis caussa imposita liberto reuendiderunt, VLPIAN. *Lib.* XI. L. 37. *D. de bon. libert.* quamuis libertatis caussa societatem cum liberta inierint. VLP. *Lib.* XI. L. 36. *D. de oper. libert.*

(d) An et patrono, cuius liberta communis alteri patrono nupserat? Hanc speciem tractasse videtur CAIVS *Lib.* VIII. L. 46. *D. de rit. nupt.*

CAPVT XXXXIII. (Gothofr. XXVIII.)

De patronae successione.

(a) PAtrona ingenua duobus liberis honorata, libertina tribus, (b) idem ius, quod patronus ex edicto praetoris habet, habento.

(a) Caput hoc suppeditat VLPIAN. *Fragm. tit. vlt.* §. 6.

(b) Videntur itaque patronae liberorum iure haud subnixae, partem sibi bonorum a libertis stipulatae, eoque nomine fideiussores accepisse. Quo pertinere arbitramur fragmentum CAII *Lib.* VIIII. L. 150. *D. de verb. signif.*

* * * * * * * * * * *

LIBER II.

AD LEGEM DE MARITANDIS ORDINIBVS.

* * * * * * * * * * *

CAPVT I.

AD CAPITA LEGIS PRIMVM ET SECVNDVM.

DE SENATORVM, EORVMQVE LIBERORVM ET RELIQVORVM INGENVORVM, NVPTIIS.

I. P*Rima legis capita qualia fuerint? Leges aeque, ac alia scripta, a primis capitibus nomen acceperunt. Lex Cornelia de sicariis etiam de parricidiis egit.* L. 1. pr. D. ad leg. Corn. de sicar. *explicata, et ab emendatione vindicata.* II. *Senatorum primus in republica ordo. Census senatorius. Senatorum praerogatiuae. An et eas, quae quaestum corpore faciebant, vxores ducere, senatoribus nominatim prohibitum fuerit?* L. 43. D. de senat. *ad reliquos ingenuos pertinet. Quas hi ducere prohibebantur, eas nec senatores ducere poterant.* L. 16. D. de his, quae vt indign. *explicata.* III. *Explicatio verborum:* QVI SENATOR EST. IIII. *Senatorum quoque liberi insignibus senatoriis vsi. Quasi senatorum filii. Patricia nobilitas adoptione adquiri et amitti poterat: senatoria dignitas adquiri, sed non amitti. An et postumus senatoris filius?* L. 7. §. 1. D. de Senat. *exposita. Senatorum nepotes et pronepotes.* V. *Nuptiae putatiuae nemini fraudi erant.* VI. *Historia*

iuris connubii cum libertinis. Quaenam libertinae? L. 25. D. de ftat. hom. *et* L. 207. D. de reg. iur. *explicatae.* VII. *Ars ludicra. Qualem artem ludicram infamia notarint Romani? Cur ludiones Romanis tam viles?* VIII. *Nuptiae fenatorum filiabus et neptibus prohibitae. Dignitas clariffimatus et feminis competebat. Ornamenta coniugii fenatorii, confularis vel principalis a principe impetrata.* VIIII. *Perfonae a quarum nuptiis fenatoris filiabus, neptibus, proneptibus erat abftinendum.* X. *Caput II. de reliquorum ingenuorum nuptiis. Manumiffiones matrimonii cauffa non funt ex lege Aelia Sentia, fed ex SCto. Libertus ducere non poterat patronam, nifi tenuioris conditionis. Exemplum huius modi nuptiarum ex* FABRETTO. SCALIGERI *coniectura expenfa.* XI. *Quaeftum corpore facientes ingenuo nubere non poterant. Meretricum profeffio, toga ab iis fumta, nomina mutata.* XII. *Nec ingenuus iure ducebat lenam, vel a lenone manumiffam.* XIII. *Nec damnatam iudicio publico, vel in adulterio deprehenfam.* XIIII. *Nec eam, quae artem ludicram fecerat.*

I. PRimis legis Papiae Poppaeae capitibus de fenatorum atque ingenuorum reliquorum nuptiis actum fuiffe, partim inde colligimus, quod VLPIANVS, PAVLLVS, et MARCELLVS primo ftatim libro de iis difputarunt: partim quod lex IVLIA, Papiae Poppaeae mater, cognomen adepta eft *de maritandis ordinibus.* Titulos autem libris ac fcriptionibus fuis a primis tractationis capitibus arceffere, follemne erat veteribus tantum non omnibus. Sic libris Mofis a primo cuiufque capite nomina Γενέσεως, Ἔξοδος, Λευϊτικὸν, Ἀριθμῶν καὶ Δευτερονομίου indita effe, nemo ignorat: nec pauci funt, qui Matthaeum Euangeliftam euangelium infcripfiffe putant βίβλον γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. (a) quamuis ego cum his non faciam, exiftimemque potius βίβλον γενέσεως fignificare *genealogiam*, (b) adeoque hanc effe infcriptionem primae partis capitis primi, non totius operis euangelici. Idem a Graecis aeque ac Romanis factitatum. Terentius fane comoediam, Graecorum more, infcripfit HEAVTONTIMORVMENON a fcena prima, in qua fe ipfum reprehendere et laboribus duriffimis ruri excruciare fingitur Menedemus, quamuis poftea nihil fimile amplius in tota illa comoedia occurrat. Ne autem ad alia delabamur, in ipfis legibus cognominandis id frequenter videmus obferuatum. Lex Iulia, quae praeter adulterium reliqua etiam probra nefandafque commixtiones perfequebatur, a primis tamen capitibus dicitur

(a) *Matth. I. 1.*

(b) *Gen. V. 1.*

tur *lex Iulia de adulteriis.* Lex Cincia non solum ad munera et dona, quibus clientes patronos locupletabant, sed et ad alias donationes pertinuit: et tamen illam *muneralem* a primo capite adpellat apud FESTVM (a) PLAVTVS qui et alibi legem Laetoriam, procul dubio a primo capite, vocat *quinamvicennariam*, quum tamen non solum maiorennitatis anni, *anni legis Laetoriae* dicti CONSTANTINO, (b) ea lege finirentur: verum etiam alia, quae ad contractus, et curationem minorum pertinent, accurate cauta sancitaque fuerint. Praecipue id liquet ex lege Cornelia de sicariis, quae non solum sicarios et veneficos, verum etiam parricidas, teste MARCIANO (c) vltore ferro persequuta est, quemadmodum Iul. Caesar lata lege *de parricidiis*, cuius SVETONIVS (d) meminit, etiam veneficia coercuit, vti ex eodem SVETONIO (e) collegit, et erudite demonstrauit ZACH. HVBERVS. (f) Et tamen vtraque lex a prioribus capitibus, illa *legis Corneliae de sicariis et veneficis:* haec *legis Iuliae de parricidiis* nomen accepit. Quibus obseruatis, quod obiter moneo, facile carebimus doctorum virorum emendatione, in *L. 1. pr. D. ad leg. Pompei. de parric.* pro *lege Cornelia de sicariis*, rescribentium *leg. Cornelia de parricidis.* Quae quum ita sint: verosimillimum profecto videtur, prima legis Papiae Poppaeae capita de ordinum nuptiis egisse, atque inde totam illam legem cognomen tulisse *de maritandis ordinibus.*

II. Primus in ciuitate ordo erat senatorius, reliquis honoratior, quippe ad publicum consilium admissus, magnamque ab ipsa vrbis origine adeptus auctoritatem, quam et sub prioribus imperatoribus aliquamdiu tenuit. Initio natales, deinde prudentia et spectata rebus in omnibus virtus, postremo et census senatores fecit, quod maxime deplorant PLINIVS (g) et M. SENECA. (h) Census vero iste Senatorius principio erat octingentorum millium; postea Augustus, teste SVETONIO (i) *censum senatorium ampliauit, et pro octingentorum millium summa duodecies HS. taxauit; suppleuitque non habentibus.* Quin insequente saeculo, sub Traiano haud paullo ampliorem fuisse oportet censum senatorium, si recte cum IO. FR. GRONOVIO (l) apud PLINIVM (m) legimus,

(a) *Voce: muneralis.*
(b) *L. 2. C. Th. de donat.* et ibi IAC. GOTHOFR. *pag. 615. Tomo II.*
(c) *L. 1. pr. D. ad leg. Pomp. de parric.*
(d) *Iul. cap. 42.*
(e) *Ner. cap. 33.*
(f) *Diss. philol. iurid. Lib. II. diss. 1. cap. 1.*
(g) *Hist. nat. Lib. XIIII. cap. 1.*
(h) *Declam. XI.*
(i) *August. cap. 41.*
(l) *De pecun. vet. Lib. II. cap. 3. pag. 69.*
(m) *Lib. VIIII. epist. 3.*

legimus, *quaterdecies* HS. a matre Voconii filio collatum fuisse, vt in amplissimum ordinem, beneficio principis promoueretur. Haec iam ab aliis exposita, vel ideo hic tangere visum est, vt adpareat, cur primo statim commentariorum libro VLPIANVS (a) agat de aestimatione bonorum, deducendaque quarta Falcidia. Quum enim ab eo, qui latum clauum ambibat, exigeretur census duodecies vel quaterdecies HS; omnino incidere poterat quaestio, quid in bona computari, quidque ex iis deduci oporteat, antequam adpareret, an filio senatoris superfit census senatorius, vel *an res eius*, vt IVVENALIS *Sat.* III. *v.* 155. loquitur, *sufficere legi* videatur? Hinc si qui rei stipulandi erant, veluti senatoris filius et alius: diuidebatur inter eos obligatio, si socii essent: alias in pendenti erat, in vtrius bonis computari oporteret, id quod deberetur, quia alterutri debebatur solidum. Idem obtinebat, si senatoris filius et alius erant correi promittendi. Tunc enim si inter eos societas esset, ita diuidebatur stipulatio, ac si singuli partem promisissent: alias in pendenti erat, cuius ex bonis id detrahi oporteret. Ita et corpora, si qua essent in bonis defuncti, secundum rei veritatem et praesens pretium erant aestimanda. Quae omnia Tribonianus interpolata ad quartam Falcidiam retulit, vti alia permulta, quae ad aestimationem bonorum pertinebant. Ita commode ea lex referri potest ad caput legis primum, nec opus est, vt cum IAC. GOTHOFREDO mutata inscriptione, in locum *libri primi ad legem Iuliam et Papiam*, substituamus *tertium*.

Ceterum non solum libera re publica, sed et sub bonis principibus magnae erant huius ordinis praerogatiuae. Sententiam senatores dicebant de summa rei publicae: penes illos solos erat ius comitiorum, eorumque decreta satis diu pro legibus erant: quin et hostes rei publicae renunciabant, bella decernebant; (b) iudicia maioris momenti, veluti maiestatis, vis publicae et priuatae, veneficii, exercebant: (c) quin et honores, ornamenta triumphalia, prouincias decernebant, legibus soluebant, omniaque agebant, quae olim poterat populus: nisi quod plerumque vel principum dominandi libido eorum infringeret potentiam, vel adulatio, vetus in re publica malum, has partes rei publicae principis arbitrio subiiceret. Hinc et maximus honor senatorii ordinis viris haberi solebat. Adsurgebatur iis a viris maximis, adeo, vt et Caesari, iam perpetuum dictatori, vitio verteretur, quod

(a) VLP. *Lib.* I. *L.* 62. *D. ad leg. Falcid.*

(b) GOTHOFR. *ad L. Quisquis cap.* 12. *pag.* 55.

(c) TACIT. *Annal. Lib.* IIII. *cap.* 16.

teretur, quod adeuntes se cum plurimis decretis vniuersos patres, SEDENS *pro aede Veneris Genitricis excepisset*: (a) laudaretur contra Hadrianus, qui ad conuiuium venientes stans excipiebat. (b) Porro iidem lato clauo incincti, et titulo VIRORVM CLARISSIMORVM honorati discernebantur ab ordinibus reliquis. Gaudebant priuilegio fori, (c) et nec diris quaestionibus, nec iisdem, quibus alii e plebe, suppliciis subiiciebantur (d). Vnde et Antoninus Pius senatorem parricidam non ausus est occidere, (e) et extremis *reipublicae* temporibus nihil maiorem inuidiam conflasse animaduertimus Imperatoribus, quam si senatorii ordinis virum etiam criminis reum, occidissent. Nihil iam dicam de immunitate a muneribus sordidis, et maxime a necessitate temonaria, id est, auro tironico, qua eorum patrimonia gaudebant, (f) nihil de aliis istius ordinis priuilegiis atque ornamentis quam plurimis. Id modo addam, quod maxime ad illustrandam senatoriam dignitatem facit, eam ipsos Imperatores abs se haud existimasse alienam. Hinc IVLIANVS imp. rescribit: (g) *ius senatorum et auctoritatem eius ordinis*, IN QVO NOS QVOQVE IPSOS NVMERAMVS, *necesse est ab omni iniuria defendere.* Similiter ARCADIVS et HONORIVS, (h) senatores PARTEM CORPORIS SVI vocant, tanquam cuius ipsi capita habeantur. Quo sensu et CORIPPVS (i) Iustinum imperatorem ita loquentem inducit:

- - - Vos, o mihi proxima membra,
Conscripti patres, nostri spes maxima regni:
Vos estis PECTVS, *vos* BRACHIA VERTICIS HVIVS.

Quae quum ita sint, indignas merito ordine tam splendido Augustus iudicabat nuptias cum libertinis aliisque vilioris conditionis mulieribus. Atque hinc ita sanxerat capite huius legis primo:

QVI SENATOR EST, QVIVE FILIVS NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT, NEQVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM, QVAE IPSA CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT.

(a) SVETON. *Iul. cap.* 22.
(b) SPART. *Hadr. cap.* 22.
(c) L. 1. L. 2. C. *vbi senat. vel clar.*
(d) L. 11. C. *de quaest.* L. 16. C. *de dignitat.*
(e) *Iul.* CAPITOL. *Vit. Anton. cap.* 8.
(f) L. 4. L. 5. L. 14. C. *de dignit.*
(g) L. 8. C. *de dignitat.*
(h) L. 5. *pr.* C. *ad leg. Iul. maiest.*
(i) *Lib. II.*

NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA LIBERTINO EIVE, QVI IPSE CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, SPONSA NVPTAVE, SCIENS D. M. ESTO. NEVE QVIS EORVM D. M. SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

Haec enim verba huius capitis legitima nobis seruauit PAVLLVS. (a) Equidem vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, vtrimque interserit verba: ITEM EAM, QVAE PALAM CORPORE QVAESTVM FACIT, FECERIT, quae ex VLPIANI (b) fragmento mutuauerat. Verum nos illa eiicienda putauimus, partim quod PAVLLVS, qui legitima huius capitis verba extulit, ea omisit: partim quod ille VLPIANI textus non ad senatorum, sed reliquorum ingenuorum nuptias pertinet, vtpote in quo et cum lena, iudicio publico damnata, deprehensaque in adulterio connubium prohibetur. Fefellisse virum celeberrimum videtur alius VLPIANI (c) locus, vbi iste senatores etiam cum mulieribus quaestum corpore facientibus nuptias contrahere posse negat. Sed inde non sequitur, vt ea verba in capite primo expressa fuerint. Potius, quae cauta fuerant de ingenuis: ea vel senatus, vel ICti etiam ad senatores proferebant, absurdum esse rati, senatorium sanguinem iis commixtionibus, quibus ipsi plebi esset interdictum, impune contaminari. Hinc MARCELLVS: (d) *obseruandum est*, inquit, *vt inferioris gradus homines ducant vxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur: ac contra antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet:* vbi res ipsa docet, pro *ac contra*, cum vetustis editionibus legendum esse *at contra*, vt respondeat particulae concessiuae *vt*, quae in priore colo occurrit: forsan etiam pro *possunt*, *posse*, vt rotundior sit oratio. Sed id non vrgeo. Simili sensu PAVLLVS: (e) *eas, quas ingenui ceteri prohibentur ducere vxores*, SENATORES *non ducunt.*

Omnia itaque, quae ingenuis ademta fuerant, connubia multo magis etiam senatoribus indigna videbantur. Sic quum reliquis ingenuis interdictum esset nuptiis earum, quae iudicio publico fuerant damnatae, scto id etiam ad senatores prolatum est. (f) Vnde facile patet, cur nec eas, quae quaestum corpore fecissent, domum ducere possent senatores,

(a) *Lib. I. L.* 44. *pr. D. de rit. nupt.*
(b) *Lib. I. L.* 43. *D. eod.*
(c) *Fragm. tit.* 13. §. 1.
(d) *Lib. I. L.* 49. *D. de rit. nupt.*
(e) *Lib. I. L.* 44. §. 8. *D. eod.*
(f) VLP. *Lib. I. L.* 43. §. 10. *D. eod.*

natores, quamuis earum lex propalam non meminisset. Elegans eam in rem species est apud PAPINIANVM, (a) cuius haec verba sunt: *quoniam stuprum in ea contrahi non placuit, quae se non patroni concubinam esse patitur, eius, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur, idque in testamento Coccei Cassiani, clarissimi viri, qui Rufinam, ingenuam pleno honore dilexerat, optimi maximique principes nostri iudicauerunt, cuius filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam adpellauerat, vulgo quaesitam adparuit.* Multi hic haerent, nec se expedire possunt. ANT. FABER (b) verba vltima transponit, legitque: *quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam adpellauerat, cuius filiam vulgo quaesitam adparuit.* Sed haec coniectura paullo audacior non multum extricat. Similiter vir summus, IAC. CVIACIVS, (c) hanc legem et paullo audentius emendasse, et ipsam speciem non satis peruidisse videtur. Nam primo verba vltima ita mutat: *vulgo quaestum fecisse adparuit.* Deinde Cocceium Cassianum fingit primum Rufinam habuisse in matrimonio, ac deinde, ea mortua, eius filiam, priuignam suam, concubinam adsciuisse. Quum vero liberta patrono, non vero ingenua extraneo, concubina esse potuerit, nisi vel obscuro loco nata, vel quaestu meretricio infamis esset: dubitatum ait CVIACIVS, an concubinam Cocceius habere potuerit ingenuam, Rufinae, vxoris suae, filiam, et an haec coheres esse potuerit nepti ex Cassiani testamento? Principes tamen iudicasse, eam admittendam ad hereditatem, quia adparuerit, eam quaestum fecisse corpore, ac proinde, licet ingenua esset, tamen in concubinatu esse potuisse. Haec laudatissimus IAC. CVIACIVS, cuius nec emendationi, nec interpretationi videtur suffragandum. Quis enim credat, licuisse Cassiano priuignam concubinam habere? Omnino id licuisse adseuerat CVIACIVS, quia, quae vxores esse non potuerint, concubinae tamen esse quiuerint. Verum ea regula frustra adplicatur coniunctionibus nefariis, quas Romanos iuris et pudoris naturalis studiosissimos, et in concubinatu damnasse, testes sunt VLPIANVS, (d) PAVLLVS, (e) et SCAEVOLA. (f) Deinde nec emendationi CVIACII fauent editiones, in quibus omnibus, quas consului, verba postrema ita sistuntur: *vulgo quaesitum adparuit*, vel, *vulgo quaesitam adparuit*, qua posteriore lectione nihil profecto est sincerius. Sic enim tota res clara est, legique egregie quadrat species non quidem illa ab ACCVRSIO,

O 2 sed

(a) *L. 16. D. de his, quae vt indign.*
(b) *Coniect. Lib. III. cap. 14.*
(c) *Obs. Lib. V. cap. 6.*
(d) *L. 1. §. 1. D. de concubin.*
(e) *L. 14. §. 2. D. de rit. nupt.*
(f) *L. 54. D. eod.*

ſed altera ab Em. Merillio (a) conſtituta. Cocceius Caſſianus erat *vir clariſſimus*, id eſt, ſenatorio ordini adſcriptus. Duxerat is *Rufinam ingenuam*, eamque *pleno honore dilexerat*, adeoque vxoris loco habuerat. Moriens Caſſianus, Rufinae filiam, vulgo quaeſitam, quam ipſe alumnam adpellabat, teſtamento nepti coheredem dederat. At ei controuerſiam mouebat fiſcus, tamquam indignae, et cui non magis a Caſſiano aliquid relinqui potuerit, quam ipſi Rufinae. Hanc enim, quod quaeſtum corpore fecerit, non poſſe ſenatoris vxorem eſſe: filiam vero in fraudem legis videri inſtitutam, vt quod mater non poſſet, filia, tacito fortaſſis fideicommiſſo obſtricta, caperet. Sed admittebatur tamen filia a principibus, quia non erat ex Caſſiano et Rufina nata, (vnde et ille *alumnam* eam, non filiam in teſtamento adpellauerat,) ſed *vulgo quaeſita*, antequam mater cum Caſſiano habuiſſet conſuetudinem. Non itaque Rufina erat Caſſiani vxor, quamuis pleno ab eo honore dilecta, quia inter ſenatorem et mulierem vulgarem non erat connubium. Nec tamen Caſſianus in eam ſtuprum commiſerat, quia in ingenuam, quae corpus vulgauerat, ſtuprum haud committebatur. (b) Erat itaque concubina Caſſiano, ſiquidem et ingenua, in quam ſtuprum non committebatur, concubina haberi poterat. (c) Concubinae autem quum per leges et fideicommiſſa (d), et donationem capere poſſent, (e) nihil videbatur cauſſae, cur tamquam indigna repellenda eſſet ingenuae concubinae filia, ante eum concubinatum vulgo quaeſita. Hinc principes actionem illi denegandam haud cenſebant, eorum ratio decidendi in hoc vno ſita erat, quod *Rufina vulgo quaeſiſſet filiam*, ac proinde tamquam quaeſtuaria mulier, ſaluo iure, in concubinatu Caſſiani eſſe potuiſſet. [Quibus fere gemina ſunt, quae ad illam diſſerunt viri docti, Detlev. Langebek. *Annotat. cap.* 31. et Petr. Perrenon. *Animaduerſion. Lib. II. cap.* 25. *Tom. I. Theſaur. iur. Rom.* quamuis hic, dum in eadem lege verba quaedam ita mutat: *qui Rufinam ingenuam non honore pleno dilexerat*, textum praeter neceſſitatem ſollicitare videatur. Non enim ideo Rufina vxor erat, quia eam pleno honore dilexerat Caſſianus: ſed ideo erat concubina, quia quaeſtum corpore fecerat, quamuis pleno honore eam Caſſianus dilexiſſet. Nec enim per legem noſtram ſenatoris vxor eſſe poterat mulier quaeſtuaria, quantumuis pleno honore dilecta; poterat tamen concubina eſſe, quia in quaeſtuariam ingenuam ſtuprum non

(a) *Obſ. Lib. III. cap.* 17.
(b) *L.* 1. *D. de concub.*
(c) *L.* 3. §. 1. *D. de donat. inter vir. et vxor.*
(d) *L.* 29. *pr. D. de legat.* 2.
(e) *L.* 31. *pr. D. de donat.*

non committebatur.] Sed haec hactenus de lege paullo obscuriore. Iam ad ipsa capitis verba interpretanda progredimur.

III. Ait lex: QVI SENATOR EST. Tales vero erant, qui olim a censoribus, ac deinde a principibus, (a) immo aliquando ab ipso senatu (b) legebantur, quibusque ea dignitas adhuc salua erat atque illibata. Vnde lex non pertinet ad eos, qui propter vitae turpitudinem senatu moti, nec vmquam restituti fuerant. His enim vix integra erat existimatio, etiamsi Romae manendi ius esset. (c) *Quid enim*, inquit PLINIVS, (d) *miserius, quam exutum et exemtum honoribus senatoriis, labore et molestia non carere? Quid grauius, quam tanta* IGNOMINIA *adfectum, non in solitudine, sed in hac altissima specula conspiciendum se monstrandumque praebere?* Quemadmodum ergo hi dignitate omni spoliati, nec iudicare, nec testimonium dicere poterant per legem Iuliam repetundarum: (e) ita tantum abest, vt a personarum viliorum nuptiis illis esset abstinendum, vt potius, si quis ante senatoriam dignitatem huius modi vxorem duxisset, eaque ob superuenientem mariti dignitatem vxor esse desiisset, illa postea iterum vxor esse inciperet, simulac maritus amisisset senatoriam dignitatem. (f) Ex eadem ratione huius modi nuptiae illi tantum fraudi erant, qui iam in senatum adlectus, in libertinae vel scenicae mulieris amplexus ruebat. Quare si quis, antequam eam dignitatem esset consequutus, ancillam matrimonii caussa manumisisset, repudio erat locus, quin ipso iure irrita erant sponsalia, quae exitum habere non poterant. De qua specie THEOPHILVS, (g) vnum e veteribus procul dubio sequutus: *is autem*, inquit, *qui matrimonii caussa manumittit, intra sex menses vxorem eam debet ducere, nisi iusta caussa impedierit: veluti, quia manumissor* SENATOR *factus est. Nam senator libertinam vxorem ducere non potest.* Sed quid, si quis ducta iam libertina in senatum cooptaretur? Ne tunc quidem subsistebat matrimonium, quia in eum casum res ceciderat, vnde incipere non posset, adeoque lex PAPIA, vt ait IVSTINIANVS, (h) *inter senatores et libertas stare connubia non patiebatur.* At legi illi derogans idem laudatissimus imperator *firmum manere huius modi matrimonium, vxoremque marito concrescere, et eius fulgorem sentire iussit.*

O 3 IIII. Nec

(a) PLIN. *Lib. X. epist. 3.*

(b) *L. 4. C. Th. de infirm. his, quae sub tyr.*

(c) *L. 4. D. de senat.*

(d) *Lib. II. epist. 12.*

(e) *L. 2. D. eod.*

(f) *L. 27. D. de rit. nupt.*

(g) *§. 5. Inst. qui et ex quib. causs. manum. non poss.*

(h) *L. 28. C. de nupt.*

IIII. Nec ſenatores tantum, verum etiam eorum poſteros lex PAPIA POPPAEA tenuit. Sequuntur enim verba: QVIVE FILIVS SENATORIS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT. Quamuis enim ſenatorum poſteri non eſſent in ordine ſenatorum: ſpes tamen erat, eos participes fore paternae dignitatis, atque hinc nefas arbitrabatur Auguſtus, ſenatoriam gentem indecoris huius modi nuptiis contaminari. Auctor ſane eſt SVETONIVS, (a) Auguſtum *liberis ſenatorum, quo celerius rei publicae adſueſcerent, protinus virilem togam*, LATVM CLAVVM *inducere, et curiae intereſſe permiſiſſe.* Ab eo tempore et *filii ſenatorum* ante, quam in hunc ordinem promouerentur inſignibus ſenatoriis vtebantur, quum antea, teſte ISIDORO, (b) et rem latius explicante HENR. NORISIO (c) tantum equites eſſent, vſque ad legitimos quibus honores paterent, annos. Ex quo ſimul intelligas, quodnam diſcrimen ſit inter ſenatores IVVENES et HONORIBVS PERFVNCTOS, de quibus quaedam Is. CASAVBONVS ad laudatum Suetonii locum. Participes autem huius decoris erant non ſolum naturales ſenatorum filii, verum etiam adoptiui, (d) ſed hi, quamdiu in familia manebant: emancipati enim nomen filiorum ſenatoris emancipatione amittebant. (e) Neque intererat, iudice VLPIANO, (f) in adoptiuo *a quo*, (id eſt, vti eam phraſin recte interpretatur IAC. PERIZONIVS, (g) ex qua familia, quantumuis humili,) *vel qualiter adoptatus quis eſſet*, neque in naturali, *vtrum, eum pater, iam in ſenatoria dignitate conſtitutus, ſuſceperit, an ante dignitatem ſenatoriam.* Quamuis enim haud raro olim controuerſia inter filios regum ante hanc fortunam et poſtea demum ſuſceptos inciderat, aetatiſne priuilegium, an naſcendi felicitas in ſucceſſore ſpectari debeat: qualem litem apud Perſas inter Xerxem et Arthemenem, Darii filios, (h) nec non Artaxerxem Mnemonem et Cyrum (i) in ipſa denique Germania inter Ottonem M. et Henricum (l) agitatam eſſe, iam a GROTIO (m) obſeruatum eſt: aequius tamen eſt, et ante dignitatem natos ad paternam ſortem adſpirare. Quod principium ſequuti ICti noſtri etiam ante ſenatoriam dignitatem ſuſceptos ſenatorum filios eſſe iudicant. Refragari quidem videtur VALENTIS et GRATIANI conſtitutio, (n) quae mire torſit interpretes acutiſſimos: ſed rem iam expediuit vir eximius, IAC. GOTHO-

(a) *Aug. cap.* 38.
(b) *Orig. Lib. VIII. cap.* 4.
(c) *Cenotaph. Piſan. diſſ.* 11. *cap.* 3. *pag.* 106.
(d) VLP. *Lib. I. L.* 5. *D. de ſenator.*
(e) *L.* 6. *D. de ſenator.*
(f) *Lib. I. L.* 5. *D. eod.*
(g) *Diſſ. de lege Vocon. pag.* 87.
(h) IVSTIN. *Lib. II. cap.* 10.
(i) PLVTARCH. *in Artax. cap.* 2.
(l) *Vita Mathild. cap.* 2.
(m) *De iure bell. et pac. Lib. II. cap.* 7. §. 28.
(n) *L.* II. *C. de dign.*

GOTHOFREDVS, (a) docuitque, legem VLPIANI de honore cum ſenatorum liberis communicando; conſtitutionem autem Valentis et Gratiani de oneribus, quae ſenatorio ordini incumbebant, agere. Quum enim ſumtuoſus haberetur ordo ſenatorius, (b) et glebae collatione vel folle, itemque auri oblatitii obligatione premeretur: noluerunt principes hiſce oneribus teneri filios ſenatorum ante dignitatem ſuſceptos, eoque pertinet vexatiſſima iſta *lex* 11. *C. de dignitatibus.* At honores clariſſimatus iis non magis inuiderunt, quam Vlpianus, cuius ſententiam poſterior pars conſtitutionis diſerte confirmat. Vnde nec FR. DVARENVS, (c) nec alii, qui hanc legem interiecta parentheſi interpretati ſunt, rem acu tetigiſſe videntur. Quamuis vero adoptiui ſenatorum filii per emancipationem, vti diximus, ea patris dignitate exciderent: ſecus tamen ſe res habebat, quod ad naturales attinet, qui ſiue emancipati, ſiue aliis in adoptionem dati, id decus retinebant, et ſaltim QVASI SENATORVM FILII cenſebantur. De emancipatis VLPIANVS: (d) *emancipatum a patre ſenatore*, QVASI SENATORIS FILIVM, *haberi placet.* Similiter de filio in adoptionem alteri dato PAVLLVS: (e) *a ſenatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis eſt*, QVASI SENATORIS FILIVS *videtur, quia non amittitur ſenatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis, non magis, quam vt conſularis deſinat eſſe.* Huius autem diſcriminis inter filios ſenatoris naturales et adoptiuos emancipatos conſultiſſimam hanc habebant rationem, quod ciuile vinculum contrario actu ciuili et legitimo facilius, quam naturale illud ius natalium, diſſoluitur. Vere tamen et *κυρίως* ſenatoris filium dici haud potuiſſe naturalem emancipatum, ſubinnuit VLPIANVS, dum addit ſollemne illud iureconſultis QVASI, Stoicis etiam frequentiſſimum, qui, vbi rei cuidam definitionem nominis vere haud competere intelligebant, illud ΩΣΑΝΕΙ vel QVASI ſolebant adiicere. Quemadmodum ergo Stoici bruta animantia *ὡσανεὶ θυμοῦσθαι*, *ὡσανεὶ φοβεῖσθαι*, *ὡσανεὶ βλέπειν*, *ὡσανεὶ ἀκούειν*, *ὡσανεὶ φωνεῖν*, quin et *ὡσανεὶ ζῆν*, QVASI *iraſci*, QVASI *metuere*, QVASI *videre*, QVASI *audire*, QVASI *vocem edere*, et QVASI *viuere* dicebant, vti eſt apud PLVTARCHVM: (f) ita apud iureconſultos, Stoae fere addictos, frequentiſſima ſunt *obligationes* QVASI *ex contractu*, vel QVASI *ex delicto*, QVASI *poſſeſſio* (g) QVASI *publicae accuſationes*, (h) *interdicta* VELVTI *poſſeſſoria*, (i) res QVASI *conſecratae*

QVASI

(a) *Ad Cod. Th. Tom. II. pag. 9.*
(b) *L. 58. C. Th. de decurion.*
(c) *Diſp. anniuerſ. Lib. II. cap. 29.*
(d) *Lib. I. L. 7. pr. D. de ſenat.*
(e) *L. 6. §. 1. D. de ſenat.*
(f) *De ſollert. animal.*
(g) *L. 10. pr. D. ſi ſeru. vindic.*
(h) *L. 1. §. 6. D. de ſuſp. tut.*
(i) *L. 10. D. de ſeruis.*

(a) QVASI SENATORIS FILIVS, FILIA, NEPOS aliaque huius generis quam plurima.

Ceterum quamuis ex loco PAVLLI non multo ante allegato ſatis adpareat, ſenatorio decori, quod tribuebant natales, non offeciſſe adoptionem: inde tamen colligere non debuerunt Io. CORASIVS (b) et BARN. BRISSONIVS, (c) nec nobilitatem patriciam adoptione fuiſſe peremtam. Alia enim erat ordinis ac dignitatis praerogatiua, etiam in adoptionem datis ſalua, aliud ius gentis atque originis, quod vti exſpirabat, vbi patricius a plebeio adoptabatur, ita et in plebeios tranſibat, adoptatos a patriciis. Luculenter id exemplis Cn. Cornelii Coſſi et P. Clodii demonſtrauit laudatiſſimus PERIZONIVS. (d) Nam vt ille per adoptionem ad patres tranſiit, ſummumque Romae magiſtratum eo tempore, quo ad illum plebeii ſibi viam nondum emuniuiſſent, obtinuit: ita hic e gente patricia prognatus, et a plebeio adrogatus, tribunus plebis euaſit, quem magiſtratum per legem ſacratam nemini patrum capere licebat. (e) Idem euincunt exempla Liuiae et Dolabellae, quorum illa per adoptionem duplicis nobilitatis facta eſt particeps: hic per eamdem, teſte DIONE (f), ad plebem tranſiit. De Liuia eleganter TACITVS: (g) *Iulia Auguſta mortem obiit, aetate extrema*, NOBILITATIS per *Claudiam familiam, et* ADOPTIONE *in* LIVIORVM IVLIORVMQVE *clariſſimae.* Erat Liuia ex gente Claudia, et quidem patricia, nec tamen ipſa amplius patricia, ſed plebeia, quia pater Claudius per adoptionem in gentem Liuiam plebeiam tranſierat, VELLEIO ideo dictus *Liuius Druſus Claudianus.* Quum vero haec Liuiorum familia, quamuis plebeia, tamen et ipſa, vti SVETONIVS, (h) ſcribit, *admodum floreret, octo quippe conſulatibus, cenſuris duabus, triumphis tribus, dictatura etiam et magiſterio et equitum honorata:* hac adoptione patris ei nobilitatem acceſſiſſe ait TACITVS, nobilitatem puta imaginum, ob quas κυρίως Romani dicebantur nobiles. Denique et altera adoptione, qua eam genti Iuliae inſeuit Auguſtus, eius nobilitati veluti apicem acceſſiſſe innuit TACITVS, dum iam non ſolum veteres Iuliorum imagines, et fumoſas per atria ceras oſtentare poſſet, verum etiam patriciam nobilitatem veluti poſtliminio recuperaret. Similiter et OVIDIVS, (i) ad Auguſtum:

Hic

(a) CIC. *ad Attic. Lib. XII. epiſt.* 30. *et* 35.
(b) *Ad L.* 35. *D. de ſenat.*
(c) *De iure connub. p.* 245.
(d) *Diſſ. de conſtitut. diuin. pag.* 84.
(e) LIV. *Lib. II. cap.* 33.
(f) *Lib. XXXXII. pag.* 198.
(g) *Annal. Lib. V. cap.* 1.
(h) *Tiber. cap.* 3.
(i) *Faſt. Lib. IIII. v.* 21.

Hic ad te magna descendit origine mensis ,
Et fit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Per adoptionem enim Augustus insertus erat familiae Iuliae et patriciae et nobilissimae. Haec occasione *legis 6. §. 1. de senatoribus*, quorum summa eo redit, quod quidem sanguinis aeque, ac imaginum nobilitas per adoptionem et adquisita sit, et exspirabit: non autem dignitas senatoria, siquidem senatoris filius inferioris dignitatis viro in adoptionem datus, non quidem vere, sed QVASI senatoris filius manere intelligebatur.

An et postumus sit senatoris filius? quaestio pene Domitiana erat. Adfirmabant omnes, si discesseris a LABEONE, (a) qui et hunc QVASI *senatoris filium* adpellare malebat, quippe natum, quum pater, mortalitate interceptus, iam senator esse desiisset. Neque, vti iam dixi, dubitabatur, quin natus ante senatoriam dignitatem, senatoris filius sit, et superueniens patri dignitas etiam in liberos iam ante procreatos transfundatur. (b) Magis vero videbatur ambiguum, an et illi ea dignitas salua sit, qui ex patre senatore conceptus, eodem iam senatu moto, in lucem prodiisset? Respondet VLPIANVS: (c) *sed eum, qui postea, quam pater eius de senatu motus est, concipitur et nascitur, Proculus et Pegasus opinantur*, NON ESSE QVASI *senatoris filium: quorum sententia vera est. Nec enim* PROPRIE *senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est, antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater eius senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem, magis est, vt* QVASI *senatoris filius intelligatur. Tempus enim conceptionis spectandum, plerisque placuit.* Paullo frigidior, et fere indigna VLPIANI iudicio videri posset ratio, qua Proculi et Pegasi sententiam confirmat. Negarant illi, filium, post amissam dignitatem conceptum et natum, quasi senatoris filium esse. Vlpianus iis adsentitur, addita ratione: *nec enim proprie senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est antequam nasceretur.* Siccine ergo ideo non est quasi senatoris filius, quia non proprie senatoris filius est? Sed nihil mutandum, et ratio VLPIANI rectissime se habet. Argumento enim a maiore ad minus ducto, infert: si nec is proprie est senatoris filius, qui post amissam patris dignitatem natus est, tametsi ex senatore conceptus, sed ob conceptionis tempus ille tantum *quasi senatoris filius* intelligitur: quanto minus vlla, vel imaginaria dignitas, concedi potest illi, qui, patre iam senatu moto, et conceptus, et in lucem editus est. Cete-

(a) VLP. *Lib. I. L. 7. §. 1. D. de senat.*
(b) *L. 2. §. 2. D. de decur.*
(c) *Ibid. L. 7. §. 1. D. de senat.*

rum eamdem decisionem VLPIANVS (a) etiam ad decurionum filios protulit, et hos quoque decurionum filios intelligi existimauit, quorum patres dignitatem post conceptionem demum amisissent, quamuis extremis rei publicae temporibus adeo non aegre ferrent filii decurionum, si ea conditione excidisse iudicarentur, vt parentes potius ipsi ob curiarum onera ea lege sese offerrent saepiuscule, *vt a se descendentes tali fortuna liberi permanerent.* (b)

Additur in capite nostro: QVIVE NEPOS EX FILIO PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT. Quamuis enim et alioquin in iure *filiorum* adpellatione omnes liberi, (c) et speciatim nepotes ex filiis, (d) comprehendantur: id tamen iustam rationem tantum habet, vbi de eorum commodo quaeritur, veluti in tutelis testamentariis, vltimisque voluntatibus, non in legibus prohibitiuis ac poenalibus, qualis est PAPIA POPPAEA. Quare eorum diserte mentionem fecere legislatores. Omittunt autem nepotes ex filia, proneptesque ex nepte senatoris natos, quia feminis per nuptias in aliam transeuntibus familiam, liberi earum non auitam, sed paternam dignitatem sortiebantur. Idque innuit VLPIANVS, (e) dum scribit: *sed si* EX FILIA *senatoris natus sit, spectare debemus* PATRIS *eius conditionem.* Multo minus ea prohibitio ad senatorum matres, sorores, ex sororibus neptes, aliasque necessitudines pertinuit. Quamuis enim Augustorum matres, sorores, aliasque cognatas, Augustarum nomine condecoratas fuisse, praeter PAVLLVM ALEX. MAFFEVM (f) ex nummis obseruarit vir summus, EZ. SPANHEMIVS, (g) et simile quid de imperatorum vxoribus repudiatis demonstrarit PHIL. A TVRRE: (h) id tamen fieri non solebat in senatorum necessitudinibus, de quibus contra Saturninum diserte scribit VLPIANVS: (i) *consulares autem feminas dicimus consularium vxores: adiicit Saturninus etiam matres: quod nec vsquam relatum est*, NEC VMQVAM RECEPTVM. Si quis et patrem et auum habuerat senatores: simul et *quasi* filius, et *quasi nepos* senatoris censebatur, atque hinc si pater amisisset dignitatem, ante conceptionem filii, non *quasi filius* quidem, sed tamen *quasi nepos* intelligebatur senatoris, vti idem tradit VLPIANVS (l).

V. Haec de personis, ad quas lex nostra pertinebat. Sequuntur iam

(a) *L. 2. §. 3. D. de decurion.*
(b) *L. vlt. C. de his, qui sponte muner. publ. sub.*
(c) *L. 84. D. de verb. sign.*
(d) *L. 220. §. 1. et 3. D. eod.*
(e) *L. 10. D. de senator.*
(f) *Gemm. antiqu. pag. 43.*
(g) *De vsu et praest. num. Diss. XI. pag. 270. Tom. II.*
(h) *De annis imper. M. Aur. Ant.*
(i) *L. 1. §. 1. D. de senat.*
(l) *Lib. I. L. 7. §. 2. D. eod.*

iam verba : NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO. Non ſolum ergo nuptias , ſed et ſponſalia cum mulieribus vilioris conditionis facere nefas videbatur. Regulam enim illam iuris omnes probabant , quod quibuſcum nullum ſit connubium , eas nec ſponſas habere liceat. (a) Hinc MODESTINVS : (b) *ſcias tamen, quod de nuptiis tractamus , et ad* SPONSALIA *pertinere.* Et VLPIANVS (c) fere ſimilia monet de SC. ad legem Papiam Poppaeam facto , quod licet de nuptiis tantum loquatur , tamen et ad ſponſalia ſit proferendum.

Nec ſine ratione additur : SCIENS DOLO MALO. Si quis enim ſenator bona fide ac per errorem ſeſe huius modi nuptiis polluiſſet, nihil admiſiſſe videbatur contra legem , ſed ex tali matrimonio , quod putatiuum vocant doctores, iuſti naſcebantur liberi. Quam in rem eleganter VLPIANVS : (d) *in poteſtate parentum ſunt etiam ii liberi , quorum cauſſa probata eſt ,* PER ERROREM *contracto matrimonio , inter* DISPARES *conditione perſonas.* Quo et alii pertinent iuris noſtri textus , (e) ex quibus recte colligunt prudentes , veniam huius modi nuptias per errorem contractas mereri : quamuis , detecto errore , nuncium mitti oportuiſſe mulieri , quam per hanc legem ſenatori vxor eſſe non poterat, facile eſt ad intelligendum. Quin ab Antonino Pio , teſte MARCIANO (f) reſcriptum fuerat , *ſi libertina ſenatorem deceperit , quaſi ingenua , et ei nupta ſit , ad exemplum praetoris edicti , dandam in eam actionem , quia ex dote nullum lucrum habeat , quae nulla eſt.*

VI. Vt vero ipſas feminas , quarum a nuptiis abſtinendum erat ſenatoribus , ſenatorumque filiis et nepotibus , paullo adcuratius contemplemur : lex primo nominatim ab eorum thalamis arcet LIBERTINAS , idque et a CELSO , (g) et DIONE CASSIO (h) eſt obſeruatum. Rei origo paullo altius repetenda. Antiquiſſimis temporibus in ſenatum non niſi patricii generis viri adlegebantur , et his nefas videbatur , vxores ducere plebeias , vel filias ciuibus plebeiis nuptum collocare , quamuis honeſtiſſimis. Vnde et in vndecimam tabulam decemuiralem lex immigrauerat ; *μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι , ne connubii patribus cum plebe ius eſſet.* (i) Et eo iure vtebantur Romani , quamdiu inter patres et plebeios fluctuabat res publica , et quamuis ea lex , vti obſeruat DIONYSIVS , eum in finem po-

(a) *L. 60. §. 5. D. de rit. nupt.*
(b) *L. 15. D. de ſponſ.*
(c) *L. 16. D. eod.*
(d) *Fragm. tit. 7. §. 4.*
(e) *L. 22. §. 13. D. ſol. matr. L. 3. C. eod.*
(f) *L. 58. D. de rit. nupt.*
(g) *L. 22. D. de rit. nupt.*
(h) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(i) DIONYS. HAL. *Lib. X. cap. 69.*

tiſſimum lata eſſet, *ne familiis coniugii atque adfinitatis vinculo conſociatis, ordines in concordiam coirent:* cauſſam tamen interſerebant patricii, nefas eſſe ac ſacrilegio proximum, ſacra gentium, quorum κοινωνούς, ex Romuli inſtituto, vxores, in manum conuenientes, fieri oportebat, plebeiis euulgari, et fieri promiſcua. Hinc apud LIVIVM (a) Canuleio, abrogaturo illam legem decemuiralem, occlamant patres: *quas quantaſque res Canuleium adgreſſum? colluuionem gentium,* PERTVRBATIONEM AVSPICIORVM *publicorum priuatorumque adferre. Quam enim aliam vim connubia promiſcua habere, niſi vt ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis patrumque? vt qui natus ſit, ignoret, cuius ſanguinis,* QVORVM SACRORVM *ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis, nec ſecum quidem ipſe concors.* Nec ignotum eſt factum Virginiae, quam, licet mutato iſto iure, matronae tamen arcebant ſacris, quod, patricia quum eſſet, gente enupta in manum conueniſſet plebeio conſuli, Volumnio. (b) Sic aliquamdiu nulla erant inter patres plebemque connubia, donec haec, pertaeſa huius contemtus, et, tribuniciis inſtincta furoribus, fremere, et legem illam abrogatam velle coepit. Et peruicit demum anno v. c. 310. Canuleius, tribunus plebis, qui non prius miſcere omnia ac turbare deſiit, quam patribus hanc extorſiſſet victoriam, legemque de promiſcuis patrum plebeiorumque nuptiis, illis nec quidquam frendentibus, pertuliſſet. (c)

Ex eo ergo tempore nec patricii plebeiarum, nec plebeii patriciarum nuptias adſpernabantur, idque vtroſque poſtea minus piguit, quum paullatim etiam conſulatus, praetura, ſenatoria dignitas, ipſaque ſacerdotia cum plebe communicarentur. Hinc, quamuis ex eo tempore nouum naſceretur diſcrimen inter ordines, ſenatorium, equeſtrem, et plebeium: nullum tamen inter hos certamen ob connubia vmquam coortum eſt. Omnes tamen ordines vltro, et veluti ex compacto a libertinarum nuptiis abſtinebant, neque eas dignas ciuium Romanorum amplexibus iudicabant, quae vix e ſeruili conditione, ad quam eas vel belli, vel natalium fortuna depreſſerat, emerſiſſent. Hinc anno v. c. 566. Hiſpalae Fecenniae libertinae, id extra ordinem, et per modum priuilegii, SCto conceſſum eſſe, refert LIVIVS, (d) *vti ei* INGENVO NVBERE *liceret, neu quid ei, qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiaeue eſſet.* Libertinae autem non intelligebantur ex manumiſſis natae, ſed ipſae manumiſſae. Illae enim tamquam ingenuae ingenuis impune nubebant, nec, qui eas duxerant, aliquid admiſiſſe videbantur contra

(a) *Lib. IIII. cap.* 51.
(b) LIV. *Lib. X. cap.* 23.
(c) LIV. *Lib. IIII. cap.* 5.
(d) *Lib. XXXVIIII. cap.* 19.

contra bonos mores. Quod adeo verum eſt, vt M. Porcius Cato, vir recti exempli, *coloni ſui filiam, ſed ingenuam*, ducere non dubitarit, ſi fides eſt M. SENECAE. (a) Quare adfectui, vt ſolebat, indulſiſſe dixeris CICERONEM, (b) dum M. Antonio tam grauiter exprobrat matrimonium cum libertini filia contractum. *Sed hoc*, inquit, *idcirco a te commemoratum puto, vt te infimo ordini commendares, quum te omnes recordentur* LIBERTINI GENERVM, *et liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuiſſe.* Quaſi enim turpius fuerit Antonio, quam Catoni, libertino natam in torum adſciſcere: aut quaſi ignominia vlla comitata ſit nuptias, quas Antonius exemplo tam illuſtri tueri potuiſſet.

Ad extrema ergo liberae rei publicae tempora nec ſenatores, nec reliqui ingenui, libertinarum commixtione contaminare auſi fuerant ingenuum ſanguinem. Auguſtus vero primus plebeiis quidem eas nuptias, vti paullo poſt dicemus, permiſit, ἐπειδὴ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεως τοῦ εὐγενοῦς ἦν, *quoniam maſculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum anteibant*, vti ait DIO CASSIVS: (c) non autem ſenatoribus, ſenatorumque liberis, ne ampliſſimus iſte ordo infimae huius colluuiei conſortio vileſceret. Quod adeo verum eſt, vt Nero, (d) quem nullius probri pudebat, non putaret tamen, ſe Acten, libertam, ſine infamia ducere poſſe, niſi aliquot conſulares viros ſummitteret, qui eam regio genere ortam peierarent.

Neque tamen LIBERTINA videbatur, quae vel natalium reſtitutionem, vel ius ſaltim aureorum annulorum beneficio principis fuerat conſequuta: (e) ſiquidem tunc cenſebatur ingenua, adeo vt reſtitutio natalium etiam iura patronatus exſtingueret, παλιγγενεσία ideo dicta imperatori noſtro IVSTINIANO. (f) Sed et ea, iudice VLPIANO, (g) *accipiebatur ingenua, de qua ſententia lata fuerat, quamuis eſſet libertina, quia res iudicata pro veritate accipitur.* Quod tamen caue ita intelligas, ac ſi, etiam pellucente dolo, in perpetuum valuerit ſententia, conſtiteritque ſenatoris cum libertina, quam ingenuam autumauerat, matrimonium. Alia omnia enim ex iis legibus diſcimus, in quibus *libertus, iudicatus ingenuus, colluſione detecta, conditioni ſuae reddi, et beneficium aureorum annulorum* AMITTERE, (h) *colluſio poſt ſententiam intra quinquennium* RETRACTARI, (i) *quin decretum, quo, non iuſto*

P 3 *contra-*

(a) *Controu. Lib. III. cap. 21.*
(b) *Philipp. II. cap. 2.*
(c) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(d) SVETON. *Ner. cap. 28.*
(e) *L. 4. D. de iur. aur. annulor.*
(f) *Nou. LXXVIII. cap. 1.*
(g) *Lib. I. L. 25. D. de ſtat. hom. L. 207. D. de reg. iur.*
(h) *L. 1. §. 1. D. de iur. aur. annulor.*
(i) *L. 2. pr. et §. 2. D. de coll. det.*

contradictore, quis ingenuus pronunciatus est, perinde INEFFICAX *esse*, dicitur, *ac si nulla iudicata res interuenisset.* (a) Rem ergo omnem alio loco ita explicat VLPIANVS: (b) *si libertinus per collusionem fuerit pronunciatus ingenuus, collusione detecta, in quibusdam caussis, quasi libertinus incipit esse:* MEDIO *tamen* TEMPORE, *antequam collusio detegatur; et post sententiam de ingenuitate latam, vtique* QVASI INGENVVS *accipitur.* Itaque et libertina, pronunciata ingenua, a tempore latae sententiae, vsque dum collusio detegeretur, habebatur quasi ingenua, adeoque nuptiae cum ea contractae eatenus ratae erant, vt nec senatori, qui eam duxerat, nec liberis, ante detectam collusionem eo ex matrimonio natis id fraudi esset: attamen non subsistebat matrimonium in posterum, sed statim, tamquam illegitimum, erat rescindendum, simulac de vera mulieris conditione constaret. Accurate hoc modo rem exposuit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, (c) quum vulgus interpretum ad has leges longissimum tractatum instituere soleat, de perpetua rei iudicatae auctoritate, ad quam tamen, tametsi nemo rem ipsam vocet in dubium, non pertinet illud ex VLPIANI commentariis superstes fragmentum.

VII. Praeter libertinam nec eam sponsam vxoremue habere poterat senator, QVAE IPSA, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACERET, FECERIT. Nefas ergo erat, senatoris thorum inscendere mulierem, quae mercede conducta in scenam iuerat, parumque interesse videbatur, siue ante istud matrimonium, siue iam sponsa vxorue senatoris, artem illam ludicram fecisset. Nam et hoc casu eam dimittendam esse, docet PAVLLVS. (d) Quod ita procul dubio intelligendum, si in scenam vere prodiisset: alias enim sola locatio operarum non perimebat famam, (e) praeterquam si quis ad bestias depugnandas animam locasset, quo casu et voluntas sine facto adprehendebatur. (f) Nec ipsius tantum mulieris quaestus hasce nuptias impediebat, verum etiam parentum turpitudo fraudi erat filiabus, si pater materue eam artem fecisset, siue naturalis pater, siue adoptiuus, (g) siue filia adhuc in eius potestate esset, siue emancipata, dummodo pater esset legitimus, quod non exigebatur in matre, cuius ars ludicra filiae etiam vulgo conceptae oberat ex sententia OCTAVENI. (h) Quin si vel maxime pater materue artem illam, olim factam, facere iam dudum desiissent: tamen et pristinae turpitudinis memoria fraudi erat

(a) *L. 3. D. eod.*
(b) *Lib. I. L. 4. D. eod.*
(c) *Ad L. 207. D. de reg. iur.*
(d) *Lib. I. L. 44. §. 7. D. de rit. nupt.*
(e) *L. 3. D. de his, qui not. infam.*
(f) *L. 1. §. 6. D. de postul.*
(g) *Ibid. L. 44. §. 4. D. eod.*
(h) *Ibid. §. 3.*

erat filiae nupturae ſenatori vel ſenatoris filio. Neque enim aboleri videbatur turpitudo poſtea intermiſſa, (a) idque ſibi volunt verba: FACIT, FECERIT. Contraria tamen eſſe videbatur legis ſententia de ea, cuius pater adoptiuus ante adoptionem, vel cuius pater naturalis ante filiae natiuitatem artem ludicram feciſſet, vel quae ab eius modi ludione adoptata, per emancipationem deinde eius familia exceſſiſſet. (b) Tam rigida enim ſanctio interpretatione adiuuanda haud videbatur. Vnde iureconſulti nec nepti id fraudi eſſe iudicabant, ſi auus mercede conductus prodiiſſet in ſcenam, (c) quamuis alioquin in iis, quae benigne conſtituuntur, patris nomine etiam auum demonſtrari, recte IVLIANVS (d) obſeruet. Quin ob eamdem rationem iniquiſſimum putabant, ſenatorem cogi dimittere vxorem ingenuam, cuius pater materue, contracto iam inter filiam et ſenatorem matrimonio, populo ſpectaculo eſſe coepiſſent, quum nuptiae honeſte contractae, et iam fortaſſe liberi eſſent procreati. (e) Ita haec legis verba interpretantur veteres iureconſulti.

At quaenam eſt illa ARS LVDICRA, quam tanta cum ignominia coniunctam eſſe Romani exiſtimabant? Id patet ex edicto praetoris, quo iam pridem de huius modi ludionibus ita cautum fuerat: (f) INFAMIA NOTATVR, QVI ARTIS LVDICRAE PRONVNCIANDIVE CAVSSA IN SCENAM PRODIERIT. Infamiae ergo nota haerebat omnibus, quicumque ſaltandi, geſticulandi, pronunciandiue cauſſa operas ſuas in ſcenam locauerant. Scena vero, definiente LABEONE (g) eſt, *quae ludorum faciendorum cauſſa, quolibet loco, vti quis conſiſtat, moueaturque ſpectaculum ſui praebiturus, poſita ſit in publico priuatoue, vel in vico, quo tamen paſſim homines ſpectaculi cauſſa admittantur.* Nec ſine ratione additur: QVI OPERAS LOCASSENT. Nam hos demum, qui quaeſtus cauſſa in certamina deſcendebant, quique propter praemium in ſcenam prodibant, famoſos eſſe, non ſolum PROCVLVS et NERVA reſponderunt, (h) ſed et iam olim obſeruauit CORNELIVS NEPOS, (i) dum diuerſos Graecorum Romanorumque mores miratus: *nulla*, inquit, *Lacedaemoni tam eſt nobilis vidua, quae non in ſcenam eat, mercede conducta. Magnis in laudibus fuit tota Graecia, victorem Olympiae citari: in ſcenam vero prodire, et populo eſſe ſpectaculo, nemini in iiſdem gentibus fuit turpitudini. Quae omnia apud nos, partim* INFAMIA, *partim humilia*

(a) VLP. *Lib. I. arg. L.* 43. *D. eod.*
(b) PAVLL. *d. L.* 44. §. 5. *D. eod.*
(c) *Ibid.* §. 1. *D. eod.*
(d) *L.* 20. *D. de verb. ſignif.*
(e) PAVLL. *d. L.* 44. §. 6. *D. de rit. nupt.*
(f) L. 1. *D. de his, qui not. inf.*
(g) L. 2. §. 5. *D. eod.*
(h) *d.* L. 2. §. 5.
(i) *Prooem.* §. 4. 5.

lia atque ab honeſtate remota ponuntur. Mercenarii huius modi ludiones erant *mimi*, *pantomimi*, *hiſtriones*, *ὀρχησαὶ*, omniumque viliſſimi *gladiatores*, et *beſtiarii* vel *arenarii*, qui leui auctoramento animam gladio vel beſtiis addixerant; non autem *athletae*, qui virtutis cauſſa exercebantur; nec *thymelici*, qui muſicae ſcenicaeq praefecti lyris tibiiſue praecinebant; nec *xyſtici*, qui in xyſto, id eſt, in porticu, per hiemem, tectis ſpatiis, exercebantur, (a) nec *agitatores*, id eſt, aurigae, qui ſe in ludis Circenſibus curuli certamine exercebant, quique equis aquam, non refocillandorum, ſed luſtrandorum eorum cauſſa, ſpargebant, vti ex CHARISIO et HIERONYMO praeclare docuerunt PHIL. RVBENIVS (b) et GER. NOODT (c), nec *deſignatores*, qui ludis funebribus praeerant, nec *βραβευταὶ*, nec vlli denique, qui *certaminibus ſacris* deſeruiebant. (d) Omnia haec iam ab aliis explicata ſunt ſatis. Nos iam id monemus tantum, *certamina ſacra* vel *ἱεροὺς ἀγῶνας* adpellari, teſte IVLIO POLLVCE, (e) *ὧν τὰ ἆθλα ἐν στεφάνῳ μόνῳ*, *quorum praemium in ſola corona conſiſtit*, qualia apud Graecos erant Olympica, Pythia, Nemea, Iſthmia; Neapoli *ὁ πεντετηρικὸς ἱερὸς ἀγών*, in honorem Auguſti inſtitutus: (f) quod certamen deinde et Romae ſub nomine certaminis quinquennalis inſtituit Nero, (g) a Gordiano deinde, teſte AVRELIO VICTORE (h) inſtauratum. Quum ergo his certaminibus et ingenui ciues intereſſent, iiſque pantomimi, aliique famoſi ludiones prohiberentur, (i) nec denique, ea homines mercede conducti, ſed corona contenti, virtutis cauſſa, et in honorem deorum, ſubirent: factum eſt, vt eos, qui certaminibus his interfuiſſent, ab infamiae nota immunes eſſe ſtatuerent iureconſulti: quamuis poſtea, quum ob Chriſtianam doctrinam euiluiſſet illa ludorum ac certaminum religio, (l) etiam thymelici, et agitatores infamia notari coeperint. (m) Sed et Atellanorum actores artem ludicram facere non videbantur, ſiquidem et id ludorum genus, ab Oſcis acceptum, iuuentus ingenua tenuerat, non paſſa illud ab hiſtrionibus pollui. (n) Hinc notae vacui eorum actores, nec tribu mouebantur, neque repellebantur a ſtipendiis militaribus: quum alioquin omnes hiſtriones, teſtibus TERTVLLIANO

et

(a) COEL. RHOD. *Lect. ant. Lib. XI. cap.* 52.
(b) *Elect. Lib. II. cap.* 18.
(c) *Comment. ad D. Lib. III. tit. 2. p.* 76.
(d) L. 4. *pr. et* §. 1. *D. de his, qui not. infam.*
(e) *Onomaſt. Lib. III. cap.* 30. *n.* 8.
(f) SVET. *Aug. cap.* 98. *Claud. cap.* 11.
(g) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 20.
(h) *In Gordian.*
(i) TACIT. *ibid. cap.* 21.
(l) SALVIAN. *de gubern. Dei, Lib. VI. pag.* 105.
(m) L. 4. *C. de ſpectac.*
(n) LIV. *Lib. VII. cap.* 2. VAL. MAX. *Lib. II. cap.* 1.

(a) et AVGVSTINO, (b) tribu exesse iuberentur, et milites plane capitis subirent discrimen, qui operas in scenam locassent. (c).

Tantus artis ludicrae contemptus ab ipsa eius origine repetendus est. Non Romanum hoc erat institutum, sed peregrinum, et semper initio in vrbe ludis locare operas solebant Graeculi, Osci, Thusci, aliique aduenae. Primum illud scenicum ludicrum ex Hetruria accitum fuerat Romam anno v. c. 340. quum pestilentia vrbem populante, inter coelestis irae placamenta illud vouissent magistratus (d): obseruatque LIVIVS, (e) *nouam tunc rem bellicoso populo visam, quia* CIRCI *modo spectaculum antehac fuerit.* Omnia vero peregrina instituta, quantumuis in vrbem accita, vilia semper visa sunt genti togatae, veluti Gallorum matris deum, quos Mamercus Aemilius Lepidus consul vix iure communi frui patiebatur, item sacrorum ISIDIS; ANUBIS, fanatici Bellonae cultus (f), et similium. Eadem de caussa Romani ita adspernabantur peregrinos istos ludiones, vt nemo ciuium tam vili arte quaestum facere auderet, ad tempora vsque Neronis, quibus senatores apud TACITVM: (g) *maiores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quae tum erat: eoque a Tuscis accitos histriones, a Thuriis equorum certamina, et possessa Achaia Asiaque, ludos curatius editos, nec quemquam Romae, honesto loco ortum, ad* THEATRALES ARTES DEGENERAVISSE. Hinc, quamuis his spectaculis, instructius exhibitis, oculos pascere solerent Romani: tamen, quia vix aliorum, quam peregrinorum, libertinorum, quin et seruorum (h) et meretricum (i) opera ad ea exhibenda vtebantur, ipsos actores contemnebant, quin et infamia notabant conductitiam illam, quae sui spectaculum praebebat, colluuiem. Cicero sane laudans Roscium histrionem, eum, teste AVGVSTINO (l), *tam peritum* dicit, *vt solus esset dignus, qui in scenam deberet intrare, ita virum bonum, vt solus esset dignus, qui* EO NON DEBERET ACCEDERE: ostendens sane hoc ipso, scenam esse tam turpem, *vt tanto minus ibi esse homo debeat, quanto magis sit vir bonus.* Quum paullatim ita degenerare coepisset Romanorum virtus, vt histriones, trigarios, pantomimos, etiam principes in re publica viri domi salutare, exeuntesque comitari ac deducere non dubitarent: decretum sub Tiberio a senatu est, *ne domos pantomimorum*

(a) *De spectac. pag. 699.*
(b) *De ciu. Dei, Lib. II. cap. 27.*
(c) L. 14. *D. de poen.*
(d) VALER. MAXIM. *Lib. VII. cap. 7. §. 6.*
(e) *Lib. VII. cap. 2.*
(f) LAMPRID. *Commod. cap. 9.*
(g) *Annal. Lib. XV. cap. 21.*
(h) L. 34. *D. ad edict. aedilit.*
(i) LIPS. *El. Elor. Lib. I. cap. 2.*
(l) *De consensu euang. Lib. I. cap. 33.*

senator introiret, neue egredientes in publicum equites Romani cingerent. (a) Nondum enim eo licentiae delapsus fuerat princeps terrarum populus, vt et equites Romani, quin ipsi senatores, senatorumque filii operas non scenae tantum, verum et arenae promitterent, quod sub Nerone factum esse, refert TACITVS. (b) Quum ergo leges ipso congressu ludionum senatores arcerent: nemini profecto videbitur mirum, multo minus Augustum dignos illos habere potuisse senatorum adfinitate: maxime quum in eo cum lenis et prostibulis pari conditione vterentur ludicram artem facientes feminae, quod cum iis stuprum non committeretur, multaeque vel ideo operas in scenam locarent, vt ne adulterii accusari possent: quarum tamen fraudem SCto repressam esse, testatur PAPINIANVS. (c)

VIII. Hactenus de senatorum, filiorum, nepotumque, senatorii ordinis parentibus vel auis prognatorum, nuptiis. Iam ad eorumdem filias, neptes, proneptesque progrediuntur legislatores, eodemque primo capite, (totam enim hanc periocham CAPVT legis Iuliae vocat PAVLLVS,) ita pergunt: NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO NATA. Ita filiarum quoque senatorum ordinis virorum rationem habebat lex PAPIA POPPAEA. Liberos enim senatorum auctores nostri non tantum accipiebant senatorum filios, verum etiam omnes, qui geniti ex ipsis, exque liberis eorum dicebantur, siue naturales essent, siue adoptiui liberi senatorum, ex quibus nati dicerentur. (d) Vnde et senatorum filiae, neptes ac proneptes feminae clarissimae erant, dignitateque paterna ac auita perfruebantur, sed non nisi innuptae. Qua de re VLPIANVS: (e) *clarissimarum feminarum nomine senatorum filiae, nisi quae viros clarissimos sortitae sunt, non habentur. Feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: parentes vero, donec plebei nuptiis fuerint copulatae. Tamdiu igitur clarissima femina erit, quamdiu senatori nupta est, vel clarissimo: aut separata ab eo, alii inferioris dignitatis non nupserit.* Nonnumquam tamen et e plebeio natae, vel et senatoris filiae, plebeiis nuptae, vel denique primum nuptae viris clarissimis, sed, iis mortuis, plebeiis in manum conuenientes, consularis vel senatorii coniugii ornamenta a principe impetrabant. Quemadmodum enim sub imperatoribus ii etiam, qui numquam fasces tenuerant, CONSVLARIBVS vel PRAETORIIS ORNAMENTIS,

(a) TACIT. *Annal. Lib. I. cap.* 77.
(b) *Annal. Lib. XIIII. cap.* 14. *et Lib. XV. cap.* 32.
(c) L. 10. §. 2. *D. ad leg. Iul. de adult.*
(d) L. 10. *D. de senat.*
(e) L. 8. *D. eod.*

MENTIS, qui numquam triumpharant, TRIVMPHALIBVS INSIGNIBVS condecorari, immo et ornamenta AEDILITIA, DVVMVIRALIA, QVATVORVIRALIA, DECVRIONALIA, vti ex marmoribus liquet, permultis tribui coeperant: ita demum inualuit, vt et feminae, quae ob imparem mariti dignitatem senatorii decoris exsortes per leges erant, CONIVGII SENATORII, immo et consularis, et principalis ORNAMENTA consequerentur. Quae LAMPRIDIVS (a) etiam obseruat ab antiquis Imp. adfinibus data. Vnde VLPIANVS (b) *speciosas personas* non solum vocat *clarissimas* VTRIVSQVE SEXVS, *verum et eos, qui* ORNAMENTIS SENATORIIS *vtuntur.* Ea non numquam et vilissimis personis dedisse Elagabalum, LAMPRIDIVS, (c) et in excerptis Peirescianis (d) DIO CASSIVS testantur. Sed et VLPIANVS: (e) *nuptae prius*, inquit, *consulari viro, impetrare solent a principe, quamuis perraro, vt nuptae iterum minoris dignitatis viro, nihilominus* IN CONSVLARI MANEANT DIGNITATE: *vt scio Antoninum, Augustum, Iuliae Mammaeae, consobrinae suae, indulsisse.* Quo et Lucillæ, L. Veri viduae, pertinet exemplum, quae HERODIANO, (f) referente, amisso viro principe, Pomponio, priuato, nupta sellam imperatoriam, aliosque honores, Commodi imperatoris indulgentia, retinuit.

Contra lex non pertinebat ad eas senatorum filias, quae ipsae corpore quaestum fecerant, aut iudicio publico fuerant damnatae. Hae enim impune nubebant libertinis, *nec honos*, vt ait PAVLLVS, (g) *seruatur ei, quae se in tantum foedus deduxerat.* Quae alii de his verbis disputent, iam notauit CAR. ANDR. DVKERVS (h). Ego aliquando legendum putaui: *quae se in tantum foede* (vel, vt in CHARONDAE codice quodam fuit: *foedius*) *deduxit. In tantum* enim scriptoribus horum temporum est frequentissimum pro *adeo*, vti exemplis docuit PET. BVRMANNVS, (i) nec iureconsultis nostris hanc loquutionem ignotam esse, iam ERASMVS VNGEPAVERVS (l) obseruauit. *Deducere* vero hic item, quod demittere, vt sensus sit, non seruari honorem filiae senatoris, quae se ad tantum probrum demiserit, vt quaestum corpore faceret, vel adulterio sese pollueret. Et quid facilius, quam vt librarius geminatione deceptus pro *foe DEduxit*, scriberet *in tantum foede deduxit*, et corrector ineptus pro *foede* reponeret *foedus*, quod antecedens *in tantum* postulare videbatur? Similes sane correctiones in ipso

Q 2 Floren-

(a) *Elagab. cap.* 4.
(b) *L.* 101. *D. de verb. signif.*
(c) *Elagab. cap.* 4.
(d) *pag.* 766.
(e) *L.* 12. *D. de senat.*
(f) *Lib. I. cap.* 20.
(g) *Lib. II. L.* 47. *D. de rit. nupt.*
(h) *De Latinit. vet.* IC. *p.* 345.
(i) *Ad* VELLEI *Lib. I. cap.* 13. *n.* 5.
(l) *Exerc. iust.* 111. *quaest.* 6.

Florentino codice haud paucas obseruauit vir eximius, HENR. BRENCMANNVS (a) non ad neptes e filia senatoris, nec ad proneptes e nepte senatoris natas, sed ad NEPTES E FILIO PRONEPTESVE EX NEPOTE FILIO NATO NATAS. Quum enim dignitas illa filiarum per nuptias, cum inferioris dignitatis viris contractas, exspiraret: (b) non poterat sane ea ad natas ex filiabus neptes proneptesque propagari. Vnde contra morem maiorum egit T. Ollii filia, dum, vt supra narrauimus, pertaesa paternae conditionis, consulare ac triumphale aui materni decus adsectauit, et Poppaea Sabina, quam Ollia, dici maluit, (c) vt consulare ac triumphale aui decus ad se raperet.

VIIII. Primo ergo non poterat harum vlla LIBERTINO SPONSA NVPTAVE DOLO MALO ESSE. *Libertinos* vero lex vocat, non sensu vetere, quem SVETONIVS (d) notauit, ingenuos ex libertis procreatos, sed ipsos manumissos. Hos enim indignos senatorum adfinitate vel ipsa reddebat pristinae seruitutis memoria. Vnde nec adrogatio ipsis proderat, qua in familiam ingenui transiissent, (e) quia et ita non exstinguebatur memoria pristinae conditionis. Quin nec facile permittendas eius modi adrogationes censebat MASVRIVS SABINVS apud GELLIVM, (f) quibus libertini ordinis homines iura ingenuorum inuaderent. Quare et Claudium imp. non effugisse reprehensionem, SVETONIVS refert, (g) *quum libertini filio latum clauum tribuisset, quamuis ab* EQVITE ROMANO *prius* ADOPTATO. Quod si tamen libertus vel ius aureorum annulorum, (h) vel restitutionem natalium impetrasset, vel de eius ingenuitate lata fuisset sententia: tunc vero idem obtinebat, quod supra de libertinis feminis obseruauimus, quaeque hic repeti nihil attinet. Neque opus est interpretatione verborum: EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT: quum eadem iam ad priorem capitis partem fuerint explicata. Illud vero nouum huic periochae accedit, quod mutua ac reciproca est haec prohibitio, et hinc postremo additur: NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO. Nimirum dignus animaduersione erat senator, senatorisue filius vel nepos pronepofue, quem in libertinae aut alterius vilissimae feminae amplexus ruere non puduisset: at ignoscendum quodammodo videbatur feminae, quae spe melioris

(a) *Hist. Pand. Flor. Lib. II. cap. 6. pag. 164.*
(b) MARCELL. *Lib. I.* L. 8. *D. de agn. liber.*
(c) TACIT. *Annal. Lib. XIII. cap. 45.*
(d) *Claud. cap. 24.*
(e) MARCELL. *Lib. I.* L. 32. *D. de ritu nupt.*
(f) *Lib. V. cap. 19.*
(g) *Claud. cap. 24.*
(h) VLP. *Lib. I.* L. 6. *D. de iur. aur. ann.*

melioris conditionis pellecta, tam honorificas sibi nuptias conditionemque pinguissimam haud repudiasset. Contra vbi libertinus duxerat filiam senatoris, vtriusque dolus atque impudentia poenam merebatur: illius, quod, quum contractus hic a sponso incipere soleat, huius modi nuptias adfectasset; huius, quod, immemor natalium, senatorium sanguinem libertini consortio non dubitasset polluere.

X. Periocham hactenus explicatam CAPVT legis Iuliae vocat PAVLLVS: (a) atque inde colligo, de reliquis ingenuis non eodem capite, vti GOTHOFREDO visum, sed secundo fuisse actum. Et quidem ita de iis sanxerat Augustus, vt primum de nuptiis ingenuo permissis, ac deinde de matrimonio, eidem prohibito, caueret. Prior ergo capitis secundi pars talis fuisse videtur:

> OMNIBVS *reliquis* INGENVIS PRAETER SENATORES, EORVMVE LIBEROS, LIBERTINAM VXOREM HABERE LICETO, *neue quid eis, qui duxerint, liberisue ex eo matrimonio natis fraudi ignominiaeue esto.*

Ita sane huius sanctionis argumentum DIO expressit: (b) ἐπειδὴ δὲ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἘΞΕΛΕΥΘΈΡΑΣ τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων ἊΓΕΣΘΑΙ, ἔννομον τὴν τεκνοποιίαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας: *ac quoniam masculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum superabant; liberum fecit, vt qui vellent, modo senatores non essent,* LIBERTINAS DVCERE *possent, eorumque liberos legitimos esse iussit.* Et breuius CELSVS noster: (c) LEGE PAPIA *cauetur, omnibus ingenuis, praeter senatores, eorumque liberos,* LIBERTINAM *vxorem habere licere.* Libertinas olim vxores ne quidem a plebeiis ingenuis duci potuisse, iam supra ostendimus. At ab Augusti temporibus licita haec matrimonia fuere, non modo inter ingenuum et libertam alienam, (hanc enim, si honeste viueret, vxorem quidem, sed non concubinam quis habere poterat, nisi testatione ea de re diserte interposita, (d) modo patronus, tamquam tutor legitimus, auctor fieret: verum etiam inter patronum et libertam, ab eo manumissam. Quamuis enim honestius VLPIANO (e) videatur, libertam concubinam, quam matrem familias habere: id tamen non ita intelligendum est, vti vulgo interpretantur, ac si infamiae vel ignominiae quid habuissent patroni cum liberta nuptiae, sed sensus est, si liberta, diuortens a pa-

 trono,

(a) *Lib. I. L. 24. pr. D. de rit. nupt.*
(b) *Lib. LIIII. pag. 531.*
(c) *Lib. XXX. L. 23. D. de ritu nupt.*
(d) L. 3. *pr. D. de concub.*
(e) L. 1. *pr. D. eod.*

trono, alteri esset nuptura, et alteram conditionem praelatura patroni nuptiis: id non esse concedendum, quum honestius sit patrono, eius libertam alteri se in concubinatum dare, quam inuito illo nubere. Quare nec illegitimum, nec indecorum erat patroni cum liberta connubium, postquam id ratum esse iusserat lex Papia Poppaea. Et hinc tot exstant marmora, in quibus laudantur LIBERTAE ET CONIVGES OPTIMAE BENEQVE MERENTES, (a) CONIVGES ET LIBERTAE KARISSIMAE, (b) FIDELISSIMAE ET BENE MERENTES, (c) DVLCISSIMAE, (d) AMANTISSIMAE, (e) INCOMPARABILES. (f)

Equidem existimare quis posset, ius hoc libertas ducendi vxores, non ex lege Papia, esse, sed iam anno V. C. 755. quo et legem Iuliam perlatam diximus, per legem AELIAM SENTIAM patronis concessum? Eo enim referri posse videntur verba IVSTINIANI: (g) *eadem lege* AELIA SENTIA *domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta, apud consilium, iusta caussa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. Iustae autem manumissionis caussae haec sunt, veluti si quis ancillam* MATRIMONII CAVSSA *manumittat, dum tamen intra sex menses in vxorem ducat, nisi iusta caussa impediat.* Enimuero nec dicit IVSTINIANVS, hanc iustam manumissionis caussam e lege Aelia Sentia esse, et SCto ad legem Aeliam Sentiam facto: illam diserte tribuit VLPIANVS, (h) cuius verba sic audi: *item si matrimonii caussa virgo vel mulier manumittatur, exacto prius iureiurando, vt intra sex menses eam ducere oporteat. Ita enim* SENATVS CENSVIT.

Quamuis autem post hanc legem haud amplius illicitae iudicarentur patronorum cum libertabus nuptiae: non tamen contra licebat liberto, patronae patroniue vxoris vel filiae nuptias adfectare. Turbari enim videbantur respectus iuris patronatus et officii coniugalis, neque conueniens erat, eam in liberti, tamquam viri, officio atque obsequio esse, quam ille, teste GELLIO (i), parentis loco habere tenebatur. Qua de re PAVLLVS: (l) *libertum, qui* NVPTIAS PATRONAE *vel* VXORIS FILIAEVE PATRONI *adfectauerit, pro dignitate personae, metalli poena, vel operis publicis, coërceri placuit.* Pro personae dignitate, ait. Multum enim interat, honestiorisne conditionis esset patrona, an vilioris et abiectae. Nam *si tam* IGNOBILIS *esset, vt ei honestae viderentur liberti sui*

(a) REINES. *p.* 759.
(b) *Id. pag.* 760. GRVT. *p.* 567. *num.* 8.
(c) GRVT. *pag.* 943. *num.* 12.
(d) *Id. pag.* 935. *num.* 4.
(e) *Id. pag.* 940. *num.* 3.
(f) *Id. pag.* 957. *num.* 7.
(g) §. 4. *et* 5. *Inst. qui et ex quib. causs. manum.*
(h) L. 13. *D. de manumiss. vind.*
(i) *Lib. V. cap.* 13.
(l) *Sent. rec. Lib. II. cap.* 19. §. 9.

ſui nuptiae: officio iudicis, ſuper hoc cognoſcentis, illae prohiberi non debebant, ex ſententia VLPIANI. (a) Ex iiſdem principiis ne liberta quidem, olim patrono nupta, eiuſdem poſtea liberto, ſoluto priore matrimonio, coniungi poterat, quia et ſic libertus adfectaſſet nuptias vxoris patroni. (b) Quare rariſſima eſt inſcriptio apud FABRETTVM: (c)

IVNIAE. FESTIVAE.
PATRONAE. ET. VXORI. KARISS.
C. IVNIVS. MERCVRIVS.

Inſcriptionem eſſe e ſaeculo Chriſtiano ſecundo, ex alio marmore apud REINESIVM (d) liquet, in quo idem C. IVNIVS MERCVRIVS occurrit *Macilio* et *Omollo Veriano* coſſ. anno v. c. 905. Ex eodem vero lapide diſcimus, eum interfuiſſe collegio DENDROPHORORVM EX SC. CREATORVM, QVI ERANT SVB CVRA XV. VIR. S. F. CC. VV. id eſt, *quindecimuirorum ſacris faciundis, clariſſimorum virorum.* Quum vero ſub Antoninis adhuc magna ſeueritate lex Papia Poppaea exerceretur: veroſimile eſt, Iuniam iſtam Feſtiuam infimae conditionis mulierem fuiſſe, quum nec eius liberto, nuptias illius adfectare fraudi, nec haec conditio ignominiae eſſet. Aliud exemplum huius modi nuptiarum in hoc marmore Mediolanenſi (e) inuenire ſibi viſus eſt vir maximus, IVST. IOS. SCALIGER:

D. M.
SECVNDI. NVNDINI.
PRIMITIVI.
CELLIONIS.
POMP. PRIMITIVA. LIB.
ET CONI. OBSEQV.

Poſtrema enim verba in *Indice nominum adpellatiuorum, affectuum, cognationum*, cet. ita interpretatur: LIBERTO ET CONIVGI OBSEQVENTISSIMO. Sed res ipſa docet, ipſam potius vxorem Pomponiam vocari LIBERTAM Secundi Nundini Primitiui, et eiuſdem CONIVGEM OBSEQVENTISSIMAM: vnde et patroni nomen geſſit, vocataque eſt Pomponia PRIMITIVA. Vt adeo hoc vetus epigramma huc non videatur referendum.

Alio-

(a) L. 13. *D. de ritu nupt.*
(b) L. 45. *pr. D. de rit. nupt. L. penult. et vlt. D. de diuort.*
(c) *Pag.* 289.
(d) *Pag.* 371.
(e) GRVT. *pag.* 583. *num.* 10.

Alioquin non ſolum patroni cum libertina nuptiae ratae erant; ſed et liberis ex eo matrimonio natis nulla haerebat macula. Auguſtus enim, teſte DIONE, (a) ἜΝΝΟΜΟΝ *τὴν τεκνοποιίαν αὐτῶν εἶναι*, *liberos ex his nuptiis procreatos* LEGITIMOS *eſſe*, iuſſerat. Idque deinde repetierant DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS auguſti, (b) Tatiano hunc in modum reſcribentes: *vxorem libertam ſuam manumiſſori, ſi non ſit ex his perſonis, quae ſpecialiter prohibentur, ducere, non eſt interdictum, et ex eo matrimonio* IVSTOS PATRI FILIOS NASCI, *certiſſimum eſt*. Et hinc eſt, quod huic capiti cum GOTHOFREDO inſeruimus formulam: NEVE QVID EIS, QVI ILLAS DVXERINT, LIBERISQVE EX EO MATRIMONIO NATIS, FRAVDI IGNOMINIAEVE ESTO. Eadem enim in ſimili ſpecie, quum Hiſpalae Fecenniae, libertinae, nuptiae cum viro ingenuo permitterentur, adhibitam a ſenatu fuiſſe, iam laudatus GOTHOFREDVS ex LIVIO (c) docuit.

XI. Sequitur pars huius capitis poſterior, cuius legitima verba maximam partem ſeruauit VLPIANVS: (d)

> *at ne quis ingenuus* EAM, QVAE PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT, FECERIT, LENAM, A LENONE MANVMISSAM, AVT IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ET QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, *ſponſam vxoremue ſciens, dolo malo, habeto.*

Indigna ergo ingenui ciuis Romani, vtut plebeii, connubio iudicatur ET, QVAE PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT, FECERIT. Quaeſtum autem palam corpore facere dicebantur meretrices, ſiue ſe in lupanari proſtituerent, ſiue in taberna cauponaria paſſim et ſine delectu adulteris vel ſtupratoribus ſe committerent, ſiue gratis id palam facerent, ſiue pactae ſibi turpiſſimam mercedem. Sufficere enim videbatur ad muliercularum huius modi infamiam, quod vulgaſſent corpus, ſeque ipſae ad lupanaria, tamquam ad harenam, damnaſſent. Neque abſtergebatur turpitudo, quaeſtu illo intermiſſo: multoque minus videbatur ferenda, quae paupertatis obtentu ſe pudicitiam proſtraſſe cauſſaretur, licet poſtea rediiſſet ad frugem. Ita enim haec verba latiſſime interpretatur iureconſultus caſtiſſimus, VLPIANVS. (e)

Vt autem quaeſtus illius ratio inter Romanos eo rectius intelligatur: id quidem neminem ignorare exiſtimo, Romae extra legum ciuilium

(a) *Lib.* LIIII. *pag.* 531.
(b) L. 15. *C. de nupt.*
(c) *Lib.* XXXVIIII. *cap.* 19.
(d) *Lib.* I. L. 43. §. 1. *D. de rit. nupt.*
(e) *Lib.* I. L. 43. *pr.* §. 1. *ſeq. D. de rit. nupt.*

lium poenam fuiſſe id crimen, modo, quae id facturae erant, mulierculae quaeſtus illius turpitudinem profiterentur apud aediles, quorum curae et fornices, popinas, cauponas, aliaſque Bacchi ac Veneris palaeſtras commendatas fuiſſe, iam pridem obſeruauit LIPSIVS. (a) Hinc TACITVS (b) memoriae prodidit, *Viſtiliam, praetoria familia genitam, licentiam ſtupri apud aediles vulgaſſe*, MORE INTER VETERES RECEPTO, *qui ſatis poenarum aduerſus impudicas, in ipſa* PROFESSIONE *flagitii credebant.* Et ita quoque intelligendus PAPINIANVS, (c) dum meminit *mulieris, quae euitandae poenae adulterii gratia lenocinium fecit.* Si qua ergo Romae corpus venale haberet, cuius nomen in albo aedilium non legeretur: horum erat, iſtas mulcta, immo et exſilio, aliiſque grauioribus poenis coërcere: cuius aedilitiae ſeueritatis exemplum iam ab aliis adlatum video ex LIVIO. (d) Quamuis vero ſtupri profeſſae licentiam, quaeſtum impune facerent: non tamen euitabant grauiſſimam, quae eas apud bonos omnes manebat, ignominiam. Hinc *iure et dignitate matronali exſolutae*, vti eleganter loquitur SVETONIVS, (e) togam loco tunicae ſumebant, (quam et VLPIANVS (f) noſter *veſtem meretriciam* vocat,) omnium, quibus aliquis honeſtatis ſenſus erat, expoſitae ludibrio, et tributo turpi iam a Caligulae temporibus obnoxiae. (g) Quae quum a LIPSIO, BRISSONIO aliiſque latius exponantur, hic repetere nolumus. Vel haec pauca enim ſatis oſtendunt rationem, cur Auguſtus indignum ſuorum temporum felicitate exiſtimarit, ingenuum ſanguinem iſtorum proſtibulorum contagione impune contaminari.

XII. Nefas porro erat ingenuo, ſponſam nuptamue eſſe LENAM vel A LENONE MANVMISSAM, quod in fragmentis teſtatur VLPIANVS. (h) Lenarum enim non magis integra erat fama atque exiſtimatio, quam ipſarum meretricum, ſiquidem, VLPIANO (i) iudice, *lenocinium facere* NON MINVS EST, *quam corpore quaeſtum facere.* Sunt autem lenones et lenae, qui quaeue mulieres quaeſtuarias proſtituunt, ſiue ſuo id nomine faciant, ſiue alterius. Quin et ſi cauponam exercens, in ea corpora quaeſtuaria habeat, (vti multae adſolent ſub praetextu inſtrumenti cauponii proſtitutas mulieres habere,) dicendum videtur, hanc quoque lenae adpellatione contineri. (l)

(a) *Exc. ad* TACIT. *Annal. Lib. II. litt.* C.

(b) *Annal. Lib. II. cap.* 85.

(c) L. 10. *D. ad leg. Iul. de adult.*

(d) *Lib.* 10. *cap.* 31.

(e) *Tiber. cap.* 32.

(f) *L.* 15. §. 1. *D. de iniur.*

(g) *Suet. Calig. cap.* 40.

(h) *Tit. XIII.* §. 2.

(i) *Lib. I. L.* 43. §. 6. *D. de rit. nupt.*

(l) *Idem d. L.* 43. §. 7. 8. 9. *D. eod.*

Quid vero his mulieribus turpius? quid ad omne ſcelus procliuius? quae comicis iure meritoque *periurae*, *peſtes*, *pellecebrae*, *pernicies*, *adoleſcentium exitium*, *legirupae*, *dicuntur?* quas infamia notabant leges, et accuſandi dicendique teſtimonii iure priuabant? (a) quibus praetores Romani, vti ex notabili exemplo apud VALERIVM MAXIMVM (b) conſtat, fere iura communia negabant? a quibus denique ita abhorrebant omnes, quibus quid honeſti ſanguinis erat, vt PLAVTVS (c), ſcribere non dubitet:

Idem genus eſt lenonium inter homines, meo quidem animo,
Vti muſcaeque, culiceſque, pedeſque, puliceſque,
Odio, et malo, et moleſtiae; bono vſui eſtis nulli.
Nec vobiſcum quiſquam in foro frugi conſiſtere audet.
Qui conſtitit, culpant eum, conſpuitur, vituperatur,
Eum REM FIDEMQVE PERDERE, *tametſi nihil fecit*, *aiunt.*

An ergo Auguſtus, monſtra huius modi in vllius ciuis ingenui torum admitti paſſus eſſet?

Iunguntur lenis A LENONE MANVMISSAE, quia et hae ſuſpectae erant proſtratae pudicitiae. Solebant enim lenones ac lenae furtim emere virgines ingenuas, easque vel proſtituere in lupanari, vel aliis in concubinatum vendere pretio. Vnde denuo apud PLAVTVM (d) *Curculio:*

- - - - - - - - - *Alienas mancupatis,*
Alienas manumittitis, alieniſque imperatis,
Nec vobis auctor vllus eſt, nec voſmet eſtis vlli.

Ita enim *alienas* lego, pro *alienos*, quam ſcripturam ipſa reſpicit orationis ſeries. Quin videtur Auguſtus hac lege ſimul obicem ponere voluiſſe inueterato mori adoleſcentum, etiam a lenonibus abducentium amicas, quas vel manumittebant deinde, vel ſubornatis teſtibus plane pro ingenuis venditabant, vt eas vxores ducere ſine fraude ſua poſſent. Multae ſane huius modi fraudes deſcribuntur a comicis, quos publica, quae in ciuitate gliſcebant, probra in ſcena exagitaſſe, nemo ignorat. Quin eo adoleſcentum facinora tam ſaepe audiebantur in comoediis, vt PLAVTVS (e) aliquando ita adloquatur ſpectatores:

Specta-

(a) *L. 1. L. 4. §. 2. D. de his, qui not. inf. L. 4. D. de accuſ.*
(b) *Lib. VII. cap. 7. §. 7.*
(c) *Curcul. Act. IIII. ſcen. 2. v. 13. ſeqq.*
(d) *Ibid. v. 10. ſeqq.*
(e) *Captiu. extr.*

Spectatores, ad pudicos mores facta haec fabula est.
Neque in hac subagitationes sunt, ullaue amatio.
Nec pueri suppositio, nec argenti circumductio,
Neque vbi amans adolescens SCORTVM LIBERAT *clam suum patrem.*
Huius modi paucas poetae reperiunt comoedias.

His vero dolis non rectius vires omnes incidisse potuisset Augustus, quam dum et a lenone lenaue manumissas cum ingenuis in matrimonio viuere vetuit.

XIII. Porro et IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, aut IN ADVLTERIO DEPREHENSAM ingenuorum lecto geniali exclusit, ceu VLPIANVS binis locis testatur. (a) Praecipue ea verba pertinent ad adulterii damnatas, quas duci iam prohibuerat lex Iulia de adulteriis, ipsam adulterii poenam interminata iis, qui eos scientes dolo malo duxissent. (b) Attamen nec alia hic excipiuntur iudicia publica, talia puta, *quibus vnicuique e populo experiri licebat, nisi si cui lege accusandi non esset potestas.* (c) Quare ea lex non officiebat damnatis ob calumniam vel praeuaricationem ex caussa publici iudicii, quia non publico iudicio fuerant damnatae. (d) Denique quum sub Tiberio et successoribus, has cognitiones, vti ex TACITO (e) patet, frequenter sibi vindicaret senatus: etiam ad eas, quae a senatu damnatae fuerant, id prolatum esse, VLPIANVS (f) scribit.

Damnatis IN ADVLTERIO DEPREHENSAS lex subiungit. Quamuis enim et ea de re quaedam cauta fuissent lege Iulia de adulteriis: haec tamen speciatim notabat eas, quae vel a marito domi suae, vel a patre domi siue suae, siue generi fuissent deprehensae. Quo casu et vtrique fas erat vindictam sumere priuatim, ita, vt patri filiam cum adultero, marito adulterum, in tam nefando facinore oppressum, occidere liceret. (g) Verum in lege PAPIA POPPAEA, vbi non de occidenda, sed ducenda adultera agebatur, nihil intererat, a quo, vel vbi esset deprehensa. Proinde siue maritus, siue quis alius, siue domi suae, siue alibi eam deprehendisse proponeretur: notata videbatur eius modi mulier, indignaque ciuis ingenui connubio. (h) Illud

R 2 quoque

(a) *Lib. I. L.* 43. §. 10. *D. de ritu nupt. et Fragm. tit.* 13. §. 2.
(b) *L.* 29. §. 1. *D. de adult.*
(c) VLP. *Lib. I. d. L.* 43. §. 10. *D. eod.*
(d) *Ib. L.* 43. §. 11. *D. eod.*
(e) *Annal. Lib. II. cap.* 85. *et Lib. III. cap.* 10.
(f) *Tit. XIII.* §. 2.
(g) PAVLL. *Sent. rec. Lib. II. tit.* 26. §. 2.
(h) VLP. *Lib. I. L.* 43. §. 13. *D. de rit. nupt.*

quoque obseruandum, solam suffecisse deprehensionem, quamuis nec accusata postea mulier fuisset, nec iudicum damnata sententiis, vel accusata quidem, postquam deprehensa fuerat, sed absoluta tamen: *quia verum est*, inquit VLPIANVS, (a) *eam in adulterio deprehensam, et factum lex, non sententiam notauerit.* Quemadmodum itaque in sensu diuiso, vti in scholis loquuntur, accipienda sunt verba: IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM: ita veteres iuris interpretes legis verba et ad eam speciem protulerunt, si quis in adulterio Semproniae damnatus eam adulteram non damnatam vxorem duxisset. Nam et haec duci non poterat, quamuis par esset vtriusque turpitudo. Sane huius modi quaestio incidebat de Maeuio, cuius nomine Claudius quidam Seleucus ita consuluerat PAPINIANVM: (b) *Claudius Seleucus Papiniano S. salutem. Maeuius in adulterio Semproniae damnatus, eamdem Semproniam*, NON DAMNATAM, *duxit vxorem, qui moriens heredem eam reliquit: quaero, an iustum matrimonium fuerit, et an mulier ad hereditatem admittatur?* cui PAPINIANVS respondit, *neque tale matrimonium stare, neque hereditatis lucrum ad mulierem, sed quod relictum est, ad fiscum peruenire. Sed etsi talis mulier virum instituisset, et ab eo, quasi ab indigno, hereditatem esse auferendam.*

XIIII. Denique et cum ea prohibentur nuptiae, QVAE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT. (c) Haec vero quum iam ad primum caput fuerint explicata: nihil est, quod hic addendum arbitremur, praeter id vnum, quod lex circa ingenuorum nuptias aliquantulum remiserit a rigore suo, nihilque addiderit de patre matreue, artem ludicram facientibus, quorum tamen opera in scenam vel arenam locata senatorum nuptias non minus turbabat, ac si ipsa femina in scenam prodiisset. Ingenuis tantum ab ipsis mulieribus scenicis abstinendum, neque filiabus fraudi erat quaestus, quem parentes in scena vel fecerant olim, vel tum adhuc, quum filiae ingenuis nuberent, faciebant.

(a) *Ibid. d. L. 43. §. 12. D. eod.*
(b) *L. 13. D. de his, quae vt indign.*
(c) VLPIAN. *Fragm. tit. 13. §. 2.*

CAPVT

* * * * * * * * * *

CAPVT II.

Rima illa capita variis mutationibus obnoxia. I. *Lex illa minus, quam perfecta. Ex imperfecta perfectam reddidere Antoninus et Commodus imperatores. SC. hoc cur soli Antonino tribuatur? Quale illud fuerit?* II. *Constantinus M. legem etiam ad alias personas perfectissimas protulit. Eius constitutio* L. 1. C. de natur. lib. *explicata. Qualis dignitas* πλειότητος *vel perfectissimatus? Duumuiri etiam non nulli viri perfectissimi dicti. Phoeniciarchae et Syriarchae. Constantinus etiam libertinarum filias nuptiis virorum perfectissimorum prohibuit. Vt et tabernarias, tabernariarumque filias, et eas, quae mercibus publice praefuerint. Poenam quoque auxit Constantinus.* III. *Valentiniani et Marciani augustorum constitutio Constantinianeae similis.* IIII. *Iustinus totum caput de senatorum nuptiis abrogauit. Caussa fuere Iustiniani cum Theodora nuptiae,* L. 23. C. de nuptiis, *non Iustiniani, sed Iustini est. Absonae ratiocinationes Iustini.* V. *Postea et Iustinianus saepe hoc caput explosit, primum anno* 527. *vt ex* L. 33. pr. C. de episc. aud. *colligitur, deinde anno* 534. L. 33. §. 1. C. de episc. aud. *postea anno* 539. Nou. LXXXVIIII, cap. 15. *ac denique anno* 541. Nou. CXVII.

PRima illa, quae coniunximus, LEGIS PAPIAE POPPAEAE capita tot obnoxia fuere mutationibus, quot nescio, an vllum. Quare operae pretium fuerit, quid post Augusti tempora ei legi vel obrogatum, vel surrogatum, vel derogatum sit, quibus denique gradibus illa capita de maritandis ordinibus plane fuerint antiquata, paullo accuratius enarrare.

I. Capita illa minus, quam perfectis legibus fuisse accensenda, recte vidit IAC. GOTHOFREDVS. (a) Prohibuerant enim senatorum atque ingenuorum cum personis vilioribus nuptias: verum contractas non resciderant, poenam iis, qui contra legem vxores duxissent, irrogasse contenta. Quae ipsa est *legis minus quam perfectae* definitio apud VLPIANVM. (b) Non rescidisse vero legem Papiam nuptias illegitimas, vel inde colligas, quod *mortua* demum *vxore dos caduca fieret*, (c) et matri-

R 3

(a) *Not. ad leg. Pap. Popp. cap.* 1. *pag.* 313.

(b) *Fragm. tit.* 1. §. 2.

(c) *Ibid. tit.* 16. §. 14.

matrimonio licet contra leges contracto, vxor tamen a marito adulterii posset accusari. (a) Vnde non potuit non inferre vir eximius, huius modi nuptias, quamuis iniustas atque illegitimas, tamen non irritas fecisse Augustum, adeoque nec per legem Papiam illas fuisse rescissas.

Enimuero perfectam ex imperfecta hanc legem fecerunt Marcus et Commodus imperatores, de quibus VLPIANVS: (b) *oratio imperatorum* ANTONINI et COMMODI, *quae quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil loquuta est.* ORATIONIS *imperatorum* meminit. Solebant enim principes, quae a senatu decerni vellent, antequam patres rogarent sententias, oratione complecti, eamque vel ipsi in senatu habere, vel recitandam dare quaestoribus candidatis, quorum praecipue erat, *orationibus, epistolis, librisque principum in senatu legendis vacare.* (c) Quare si quid oratione principis vel cautum dicitur, vel prohibitum, perinde est, ac si SC. constitutum fuisse diceretur, non quod sola principis oratio ius faceret, (nondum enim legislatoriam illam potestatem sibi arrogarant boni principes,) sed quod deinde pedibus plerumque iri soleret in principis sententiam, fieretque in eam senatusconsultum, quod saltim a Tiberii temporibus ita pro lege erat, vt scribere non dubitet VLPIANVS: (d) *non ambigitur, senatum* IVS FACERE *posse.*

Tale SC. etiam hanc principum orationem insequutum esse, simulque, quid eo cautum fuerit, perspicue his verbis docet PAVLLVS: (e) *oratione D.* MARCI *cauetur, vt, si senatoris filia libertino nupsisset,* NEC NVPTIAE *essent. Quam et* SENATVSCONSVLTVM *sequutum est.* D. Marco eam orationem tribuit Paullus, quam ei et Commodo communem fuisse Vlpianus scripserat, quia sollemne est iuris auctoribus, vni ac praecipuo collegarum tribuere, quod ab iis communiter fuerat constitutum. Id quod praecipue faciebant, si pater cum filio communicauerat imperium, aut si tanta collegae vnius prae altero erat auctoritas, vt contingeret, quod, teste SVETONIO (f) de Caesaris et Bibuli consulatu ferebatur:

Non Bibulo quidquam nuper, sed Caesare factum est,
Nam Bibulo, fieri, consule, nil memini.

Qua

(a) L. 13. §. 1. *D. ad leg. Iul. de adult.*
(b) L. 16. *D. de sponsal.*
(c) L. vn. §. 2. et 4. *D. de offic. quaest.*
(d) L. 9. *D. de legib.*
(e) L. 16. pr. *D. de rit. nupt.*
(f) *Iul. cap.* 20.

Qua de caussa et soli Marco Antonino tribui animaduertimus SC. Orphitianum, (a) quod Marci et Commodi imperatorum orationi originem debere, idem VLPIANVS (b) tradit.

Deinde, quod ad ipsum attinet huius SC. argumentum: cautum illo ait PAVLLVS, *vt si senatoris filia libertino nupsisset*, NEC NVPTIAE *essent*: idque etiam testatur VLPIANVS. (c) Sed caue tamen existimes, id solum tunc principes sanxisse. Neque enim de senatorum tantum filiabus, sed de ipsis etiam senatoribus eo SC. actum, in eorumque personam nuptias quasdam fuisse inhibitas, paullo ante vidimus ex fragmento VLPIANI, qui et alibi (d) videtur hoc SC. in animo habuisse, dum scribit: SENATVS *censuit, non conueniens esse vlli senatori, vxorem ducere aut retinere, damnatam publico iudicio.* Quumque eadem ratio, quae in senatorum liberorumque eorum personas nuptias inhibere suasit, etiam in ingenuorum personam cadere videatur: perquam profecto verosimile est, de his quoque egisse illud SCtum, adeoque illud vtrumque caput integrum repetiisse, eique addidisse sanctionem: SI QVI ERVNT, QVI ADVERSVM EA FECERINT, QVAM SVPRA SCRIPTVM EST, INTER EOS NEC NVPTIAS ESSE CENSVERE. Generatim enim nuptias contra legem Iuliam et Papiam contractas post istud SC. irritas fuisse, satis adparet ex tot legibus, quae *nec sponsalia*, (ad quae interpretando hoc SC. protulerunt veteres,) *huius modi vllius esse momenti*, (e) *nec stare tale matrimonium*, (f) *nec nuptias esse*, (g) *nec eam*, quae contra hanc legem nubat, *vxorem fieri*, (h) adeoque *nec retineri posse*, (i) sed *statim esse dimittendam*, (l) dicunt. Quae omnia non, vti EM. MERILLIO (m) visum, ex ipsa lege PAPIA POPPAEA, sed ex hoc SC. esse, satis constat.

II. De reuocando horum capitum vsu cogitauit etiam CONSTANTINVS M. imperator, ante cuius tempora illa videntur sensim euiluisse, postquam et e turba vilissimorum hominum haud pauci sibi viam in senatum emuniuerant. Iam sub Marco Antonino, bono principe, honores petere sustinebat Vetrasinus quidam, qui monitus ab imperatore, vt se ab opinionibus populi vindicaret, respondit, *multos, qui secum* IN ARENA *pugnassent, se praetores videre.* (n) Commodus imp. vti

(a) *Pr. Inst. de SC. Orphit.*
(b) *Fragm. tit. 26. §. 7.*
(c) *L. 3. §. 1. D. de don. inter vir. et vxor.*
(d) VLP. *Lib. I. L. 43. §. 10. D. de rit. nupt.*
(e) *L. 16. D. de sponf.*
(f) *L. 18. D. de his, quae vt indign.*
(g) *L. 16. D. de rit. nupt.*
(h) *L. 34. §. vlt. D. eod.*
(i) *L. 43. §. 10. D. eod.*
(l) *L. 44. §. 7. D. eod.*
(m) *Lib. V. Obs. cap. 11.*
(n) IVL. CAPITOLIN. *in M. Ant. cap. 12.*

vti refert LAMPRIDIVS, (a) libertinos in Senatum et inter patricios legi passus erat. Postea Elagabalus ad praefecturam praetorii saltatorem, qui histrioniam Romae fecerat, adsciuit, praefectum vigilum Gordium aurigam fecit, ad reliquos honores promouit, *commendatos sibi*, vt LAMPRIDIVS (b) ait, *pudibilium enormitate membrorum.* Sed et Carinus, teste VOPISCO, (c) *praefectum vrbi fecit cancellarium suum, quo nihil foedius nec cogitari potuit aliquando, nec dici, praefectumque praetorii, quem habebat, occidit, in eius locum Matronianum, veterem conciliatorem, fecit. Vnum ex his notarium, quem stuprorum et libidinum conscium semper atque adiutorem habuerat, inuito patre consulem fecit.* Nec ignotum est, ipsis Constantini M. temporibus, Licinium multos senatores ad nauiculariorum conditionem detrusisse, (d) non ob aliam procul dubio caussam, quam quod eos indignos amplissimo ordine existimaret, quamuis eius factum Constantinus, vt solet, verbis satis inuidiosis exagitet. Monstra huius modi quum irruerent in senatum, qualia eorum credamus fuisse matrimonia? Ne ergo ista nuptiarum licentia in saeculi dedecus vergeret, CONSTANTINVS *Flauio Popilio Nepotiano* et *Facundo* coss. id est, anno erae Christianae 336. XII. Kal. Aug. constitutionem hanc (e) Carthaginem misit ad Gregorium, praefectum praetorio: *senatores, seu praefectos, seu quos in ciuitatibus duumuiralitas, vel sacerdotii, id est Phoeniciarchiae, vel Syriarchiae ornamenta condecorant, placet maculam subire infamiae, et alienos a Romanis legibus fieri, si ex ancillis vel ancillae filia, vel liberta vel libertae filia, vel scenica vel scenicae filia, vel tabernaria vel tabernariae filia, vel humili vel abiecta persona, vel lenonis aut arenarii filia, vel quae mercimoniis publice praefuit, susceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, aut proprio iudicio, aut nostri praerogatiua rescripti, ita, vt, quidquid talibus liberis pater donauerit, (seu illos legitimos, seu naturales dixerit,) totum retractum legitimae soboli reddatur, aut fratri, aut sorori, aut patri, aut matri. Sed et si vxori tali quodcumque datum quolibet genere fuerit, vel emtione collatum, etiam hoc retractum reddi praecipimus. Ipsas etiam, quarum venenis inficiuntur animi perditorum, (si quid quaeritur, vel commendatum dicitur, quod his reddendum est, quibus iussimus, aut fisco nostro,) tormentis subiici iubemus. Siue itaque per ipsum datum est, qui pater dicitur, vel per alium, siue per interpositam personam, siue ab eo emtum, siue ab alio, siue ipsorum nomine comparatum: statim*

(a) *Vit. Commodi cap.* 6.
(b) *Elagab. cap.* 12.
(c) *Vit. Carin. cap.* 16.
(d) L. 4. C. *Th. de infirm. his, quae a tyrann.*
(e) L. 1. C. *de natural. liber.*

ſtatim retractum reddatur, quibus iuſſimus, aut, ſi non exſiſtant, fiſci iuribus vindicetur. Quibus tacentibus et diſſimulantibus ad defenſionem fiſcalem duorum menſium tempora limitentur: intra quae ſi non retraxerint, vel propter retrahendum rectorem prouinciarum interpellauerint, quidquid talibus filiis vel vxoribus liberalitas impura contulerit, fiſcus noſter inuadat, donatas vel commodatas res ſub poena quadrupli ſeuera quaeſtione perquirens.

Hac ergo conſtitutione admodum ſeuera tripliciter primum legis noſtrae caput mutauit Conſtantinus. Nam primo nuptias olim ſenatoribus, eorumque filiis, nepotibus pronepotibuſque prohibitas, etiam in minoris dignitatis perſonas quaſdam inhibuit: deinde et mulierculas ab ejus modi virorum nuptiis cohibuit, quarum haud meminerat lex PAPIA POPPAEA. Denique et poenas quaſdam multo ſeueriores adderſus eos, qui ſe huius modi nuptiis commaculauerant, ſtatuit.

Ad eos quod attinet, quorum in perſonam nuptias cum quibuſdam feminis inhibuit, quaſdam quidem, quarum lex PAPIA POPPAEA rationem habuerat, omiſit, alias autem, quarum non habuerat, adiecit. Lex non ſolum de ſenatoribus agit, verum etiam de eorum filiis et filiabus, nepotibus neptibuſque ex filio, pronepotibus ac proneptibus ex nepote, filio nato natis. Conſtantinus nihil de his omnibus ſancit, forſan quod ita ſenſim euiluerat dignitas liberorum e ſenatoribus genitorum, vt eorum vix habenda videretur ratio. Sane iam ſub ALEXANDRO SEVERO coepiſſe dubitari, an filia et neptis ſenatoris claritatem generis retineat, ſatis ex huius principis reſcripto ad Seuerinam adparet. (a) Nec opus fuiſſet noua illa VALENTIS, GRATIANI, et VALENTINIANI imperatorum conſtitutione, (b) qua liberis ſenatorum dignitas clariſſimatus confirmaretur, ſi ea ab Auguſti temporibus illis ſalua ac illibata ſemper manſiſſet. Quemadmodum ergo horum rationem nominatim non habuit CONSTANTINVS, niſi eos κατὰ διάνοιαν inter viros perfectos latere dixeris: ita contra eam legem producit ad alios, quorum haud meminit lex PAPIA POPPAEA. Primo enim ſenatoribus iungit PRAEFECTOS. Sed quoſnam? Praefectoſne praetorio, aut vrbi? Hos nominari non erat opus, quum et hi non ſolum iam pridem virorum clariſſimorum (c) et amicorum imperatoris titulum, (d) immo et ſenatoriam dignitatem, teſte LAMPRIDIO (e) obtinuiſſent, verum etiam ſenatores poſtremis temporibus longe anteirent, in ipſo ILLV-

(a) L. 1. C. *de dign.*
(b) L. 11. C. *eod.*
(c) *Cod. Greg. Lib. II. tit.* 11.
(d) L. 1. §. 3. *D. de adpell.* L. 1. C. *ſi mancip.* L. *vlt. D. de offic. praef. vigil.* L. 1. *D. de ſent. paſſis.*
(e) *Alex. cap.* 21.

STRIVM virorum ordine constituti. (a) An praefectos augustales aut aerario? Id vero addendum fuisset omnino, quia non vnius generis erant praefecti, iique dignitate magnopere differrent. Sed textum hic in mendo cubare constat: et facilis error ex nota. Praefecti vrbi litteris P. V. notari solebant, iisdemque litteris designabantur, *viri perfectissimi.* Hinc tam saepe confunduntur *perfecti* et *praefecti*, vt exempla eius erroris hic conuasare taediosum futurum sit, maxime quum nobis otium fecerit V. C. IVRETVS (b). Quamobrem nihil verius est, quam quod suspicati sunt HALOANDER, ANT. AVGVSTINVS, et IAC. CVIACIVS, pro *praefectos* rescribendum esse *perfectos*, quippe quam lectionem et Marciani (c) et ipsius IVSTINIANI (d) Nouella confirmat: siquidem in hac *insignes*, non alii sunt, quam διασημότατοι, id est, *perfecti*, vti alias vocantur (e). Sunt vero viri *perfectissimi*, vel πλειότατοι proximi a *clarissimis*, vel senatoribus, ipsis equitibus praelati, quippe non proximum, sed secundum a senatoribus gradum obtinentibus (f). Constantini saeculo *perfectissimatus* honor adhuc tribuebatur *ducibus*, (g) postea in spectabilium ordinem euectis, (h) *Praesidibus* item Arabiae, Dalmatiae, Hispaniae Tarraconensis, *Correctoribus*, (inter quos tamen vnum *virum clarissimum atque amicum suum* iam vocant DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS, (i) *praefectis annonae*, *praefectis vigilum*, *magistro cursus*, *Nationali summae rei* seu καθολικῷ, *Magistris et primiceriis scriniorum*, *Tribunis notariorum*, aliisque, quorum recensum ex vtriusque codicis legibus ipsisque marmoribus vetustis instituerunt IAC. GVTHERIVS (l), IAC. GOTHOFREDVS, (m) et THOM. REINESIVS (n). Quorum obseruationibus iam id adiicimus, quod sub eadem tempora, vti paullo post demonstrabimus, et duumuiri *perfectissimatus* vel πλειότητος dignitatem adfectare coeperint, quae demum ita euiluit, vt IVSTINIANI beneficio illa fruerentur promiscue, quicumque ea de re principis codicillos impetrassent, dum non essent seruilis conditionis, vel fisco aut curiae obnoxii, vel pistores, vel institores, vel procuratores, vel denique illum sibi honorem venali suffragio non emissent (o). Eos itaque omnes, qui suo tempore inter viros *perfectissimos* πλειοτάτους vel διασημοτάτους referebantur, a nuptiis indecoris abstinere

(a) L. 4. *C. de mod. mulct.*
(b) *Ad Symmach. epist.* 40.
(c) *Nouell. Marcian. tit.* 4.
(d) *Nou.* *LXXXVIIII. cap.* 15.
(e) GREG. NAZ. *epist.* 128.
(f) L. 1. C. *de equestr. dign.*
(g) AMMIAN. *Lib. XXI. pag.* 216.
(h) L. 30. C. *Theod. de erog. milit. ann.*
(i) L. 4. C. *de iur. et facti ign.*
(l) *De offic. Dom. Aug. Lib. I. cap.* 4.
(m) *Ad C. Theod. Tom. II. p.* 248. *sequ.*
(n) *Inscript. class.* 6. *num.* 38.
(o) L. 1. C. *de perfectiss. dign.*

nere iussit CONSTANTINVS, legem Papiam Poppaeam, de solis senatoribus eorumque liberis scriptas, ad eos quoque proferens, qui proximum a senatoria dignitate gradum obtinebant.

Iungit his CONSTANTINVS eos, *quos in ciuitatibus Duumuiralitas condecorabat.* Nam et hi, vti iam diximus, olim in egregiorum constituti ordine, iis temporibus ad perfectissimatus vel πλειότητος gradum, saltim si celebrioribus ciuitatibus praeessent, adspirare coeperant. Sane qui circa ea tempora scripsit, LACTANTIVS, vel quisquis libelli *de mortibus persequutorum* auctor est, (a) vbi de Christianorum laniena sub Maximiano agit: *Torquebantur*, inquit, *ab eo non modo decuriones, sed primores etiam ciuitatum, egregii* ac PERFECTISSIMI VIRI. Vbi manifesto decuriones *viri egregii*; primores ciuitatum vel duumuiri *perfectissimi* adpellantur. Ita et in vetusto marmore saeculi Christiani quarti apud GRVTERVM (b) *L. Aradio Valerio Proculo* V. C. plurimisque functo dignitatibus monimentum exigunt

VIRI, PERFECTISSIMI. ET. PRIN
CIPALES. ET. SPLENDIDISSIMVS. OR-
DO. ET. POPVLVS. PVTEOLANORVM.

Quare non mirum, et in horum personam easdem nuptias inhibuisse Constantinum, a quibus reliquos viros perfectissimos abstinere iusserat.

Sed et *Sacerdotii, id est* PHOENICIARCHIAE et SYRIARCHIAE *ornamentis decoratos*, ab iisdem nuptiis prohibuit. In singulis enim per orientem prouinciis sacris prouincialium communibus praeerant pontifices, qui sacra, templa, certamina, ludos festosque dies curarent. (c) Hinc passim apud veteres occurrunt Asiarchae, (d) Galatarchae, (e) Bithyniarchae, (f) Cappadociarchae, (g) Lyciarchae, (h) qui omnes aeque ac Syriarchae in communi cuiusque prouinciae concilio creati, (vti ex STRABONE, (i) qui Lyciarcham ἐν τῷ συνεδρίῳ electum scribit, contra Harduinum accurate demonstrat NORISIVS (l), tanta plerumque profusione ludos edebant, vt in iure nostro proditae sint excusationes, quibus molestissima ista sacerdotia declinarentur.

 Etiam

(a) *De mort. persequ. cap.* 21.
(b) *Inscr. pag.* 363. 2.
(c) VALES. *ad Euseb. H. E. Lib. IIII. cap.* 15.
(d) *Act. XVIIII.* 31. 35.
(e) MONTFAVC. *Palaeogr. Gr. p.* 161.
(f) L. 6. §. 14. *D. de excus.*
(g) *d. L.* 6. §. 14. *eod.*
(h) *L.* 1. *C. de offic. com. orient.*
(i) STRABO *Lib. XIIII. p.* 665.
(l) *Diss. III. de Epoch. Syro-Maced. cap.* 7. *pag.* 157.

(a) Etiam hos ergo CONSTANTINVS, tamquam ſacerdotalibus decoratos ornamentis, a vilioris conditionis feminarum nuptiis cohibuit, idque adeo in principe Chriſtiano miratus eſt IVSTINIANVS, (b) vt ideo exagitare eum videatur. Sed non defuiſſe videntur CONSTANTINO rationes, quamobrem et ad hos legem Papiam Poppaeam proferret. Magna iſti homines in vniuerſa prouincia dignitate eminebant. Eorum enim erat, ἀρχεῖν τῶν περὶ γῆν ἱερῶν ἁπάντων, ἀρχεῖν τῆς χώρας καὶ τῶν πόλεων ἱερέων, καὶ ἀπονέμειν, τὸ πρέπον ἑκάστῳ, *praeeſſe omnibus per prouinciam ſacris, imperare omnibus et regionis et vrbium ſacerdotibus, et vnicuique, quod convenit, iniungere* (c): quin et deorum cultui parum deditos τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας ἀποστῆναι, *ſacerdotali functione abdicare*, quippe quam poteſtatem iis veluti iure poſtliminii deinde reſtituit IVLIANVS (d). Hinc paſſim dicuntur ἱερεῖς, ἀρχιερεῖς, ἀρχιερεῖς πρῶτοι, ἀρχιερεῖς μεγάλοι ἢ μέγιστοι (e), quemadmodum ipſum illud ſplendidiſſimum ſacerdotium ἔθνους ἱερωσύνη, *praeſidatus gentis* (f) et *ſacerdotium prouinciae* (g) in ipſo iure noſtro adpellatur. Quare et nihil eſt honoris, quod non hiſce ſacerdotibus fuerit habitum. MAXIMIANVS Imperator, teſte EVSEBIO (h), illis honoris cauſſa dederat militare ſatellitium: ipſi prouinciales annos ſaepe non conſulum, ſed horum ſacerdotum nominibus ſignabant, ceu et ex epiſtola Smyrnenſium de martyrio Polycarpi (i), et ipſis nummis antiquis apud Ez. SPANHEMIVM (l) patet. Saepe etiam maximas ſimul vrbium ac prouinciarum dignitates cum iſto ſacerdotio coniunctas fuiſſe animaduertimus. Sic χαλεδήμου, ἀρχιερέως στρατηγοῦντος mentio fit in marmore Arundelliano (m): ἀρχιερέως τῆς Ἀσίας ναῶν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τῆς πατρίδος διὰ βίου βουλάρχου in alio marmore apud SPONIVM (n), ἀρχιερέως καὶ δικαστοῦ apud THOM. SMITHIVM (o). Quin ipſa ſacerdotalis iſta dignitas in ſe tanti viſa eſt eorum temporum hominibus, vt eam ΣΤΕΦΑΝΟΝ ὑπὲρ πολλῶν χρημάτων, CORONAM *omnibus cariorem opibus* vocare non dubitet PHILOSTRATVS (p). Quae quum ita ſint, facile eſt ad exiſtimandum, non in ſpectabilium, clariſſimorum, perfectiſſimorum aut egregiorum ordinibus ſubſtitiſſe illos prouinciarum pontifices, ſed ad

ipſam

(a) *L. 8. pr. D. de vac. et excuſ. mun.*
(b) *Nou. LXXXVIIII. cap. 15.*
(c) IVLIAN. *epiſt. 63. pag. 452.*
(d) *Epiſt. XXXXVIIII. pag. 431.*
(e) EZ. SPANHEM. *de vſu numiſm. Diſſ. XII. pag. 418. Tom. II.*
(f) L. 6. §. 14. *D. de excuſ.*
(g) *L. 17. D. de muner. L. 8. pr. D. de vacat. et exc. mun.*
(h) *Lib. VIII. Hiſt. Eccl. cap. 14.*
(i) EVSEB. *Lib. IIII. Hiſt. Eccl. cap. 15.*
(l) *Ibid. pag. 417.*
(m) *Marm. Ox. pag. 294. P. 11.*
(n) *Miſc. Tom. III. pag. 114.*
(o) *Notit. ſept. eccl. Aſ. pag. 30.*
(p) *De vit. ſophiſt. Lib. II. ſegm. 21.*

ipſam adſpiraſſe *illuſtrium* dignitatem. Saltim id indicat marmor, quod Sardibus deſcripſit THO. SMITHIVS (a):

ΕΞΟΡΙΣΘΕΝΤΩΝ ΑΝΟΣΙΩΝ
ΚΑΜΥΣΑΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΡΑ
ΥΠΕΡΕΧΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΟΥ.

Vbi *ὑπερέχιος καὶ ἐνδοξότατος*, *ſublimis et glorioſiſſimus* adpellatur pontifex prouinciae. Eos vero titulos non niſi illuſtribus attributos eſſe, vel inde patet, quod praefecti praetorio in nouellis paſſim vocantur *ἐνδοξότατοι* vel in abſtracto, *ἡ σὴ ἐνδοξότης*, *tua gloria* (b) item *tua ſublimitas* (c), *tua celſitudo* (d), *amplitudo tua* (e), & ſic porro. Quae quum ita ſint, fuere omnino CONSTANTINO rationes, cur et Phoeniciarchas et Syriarchas (reliquorum enim nomina fortaſſis cum ipſa religione euanuerant,) a viliſſimarum feminarum nuptiis abſtinere vellet. Quia enim ab illuſtribus, in quibus et hi pontifices cenſebantur, ad perfectiſſimos vſque legem Papiam Poppaeam valere ſemel voluerat: non poterat ſane, quin et horum ſacerdotum haberet rationem. Neque id ſacerdotii vel religionis honori tribuit: ſed quia lex in ſe viris eximiis exoſa erat, ideo nec iſtos ſibi exoſos homines, qui fortaſſis quam maxime huiuſmodi nuptiis ſeſe polluerant, exſortes eius oneris eſſe patiebatur.

Vt et ad feminas, quarum a nuptiis viros perfectiſſimos abſtinere iuſſit imperator, progrediamur: fruſtra meminiſſe videri poterat *ancillarum*, *earumque filiarum*, quum per legem Papiam Poppaeam ne libertinas quidem ducere poſſent ſenatores. Sed quum non ſolum a nuptiis, verum etiam a concubinatu vilium perſonarum cohibuerit ſenatores et perfectiſſimos, nec rarum iis temporibus fuerit, viros in republica principes etiam in ancillarum ruere amplexus (f): non abs re fore exiſtimauit, et earum meminiſſe diſerte. Sed et in eo ipſo Auguſto ſeuerior fuit CONSTANTINVS, quod non ſolum *libertinis*, ſed etiam *libertinarum filiabus* ingenuis, ſpem omnem ſenatorii matrimonii incidit. Quae de *ſcenicis ſcenicarumque filiabus*, itemque *lenonum et arenariorum filiabus*, praecipit, ſatis congruunt legis Papiae Poppaeae rationibus. Scenicae enim et arenarii artem ludicram faciebant. Hos autem aeque ac eorum filias lex Papia Poppaea ſenatoribus ſenatorumque filiis ſponſas nuptaſque eſſe vetuerat. In lenonum filias autem non

S 3 minus

(a) *Not. ſept. eccleſ. Aſ. pag.* 30.
(b) *Nou. LXXXXIII. cap.* 1.
(c) L. 7. C. *de numer. rar.* L. *vlt.* C. *de fabric.*
(d) L. *vlt.* C. *de numer.*
(e) L. 3. C. *de diuerſ. offic.*
(f) L. *vn.* C. *Theod. de concub.* L. 1. C. *Th. de mul. quae ſe ſeru.*

minus ac in eas, quae manumiſſae a lenone fuerant, proſtratae pudicitiae cadebat ſuſpicio. De nouo vero Conſtantinus addit *tabernarias*, *earumque filias*, id eſt, mulierculas, quae exercentes cauponariam, eſculenta potulentaque vendebant pretio minimo. Hinc NONIO MARCELLO (a) *taberna* praecipue dicitur οἰνών vel *vinaria*, quo faex ciuitatis potandi cauſſa confluebat. Has vero perſonas ipſa vilitas quaeſtus indignas reddebat ſenatorum et perfectiſſimorum virorum nuptiis. Semper enim tam abiecta viſa eſt tabernariorum conditio, vt ſi cui ſordidum quid ac vile oſtendere vellent, eum veteres cum HORATIO (b) remitterent ad

> \- - - - - - - *Forum Appi*,
> *Differtum nautis*, CAVPONIBVS *atque malignis.*

Vnde et alibi idem poeta Venuſinus: (c)

> *Nulla* TABERNA *meos habeat neque pila libellos.*

Accedit, quod, vt ſupra ex VLPIANO (d) notauimus, plerumque *exercentes cauponariam, ſub praetextu inſtrumenti cauponii, proſtitutas mulieres habere ſolerent*, et hinc CATVLLO taberna dicatur *ſalax*, dum ſcribit:

> SALAX TABERNA *voſque contubernales*
> *A pileatis nona fratribus pila.*

Quum itaque lenis non multo meliores eſſent tabernariae: cum iis quoque earumque filiabus Senatores ex rationibus legis Papiae Poppaeae rem habere nolebat CONSTANTINVS. Poſtremo et vitari iubet, *quae mercibus publice praefuerunt.* Quamuis enim mercatura nihil habeat, quod vituperes: Romanis tamen ſemper ſorduerat tabernaria illa eorum negotiatio, *qui mercabantur a mercatoribus, quod ſtatim venderent, quoſque nihil proficere exiſtimabant, niſi admodum mentirentur* (e). Hinc et alibi CONSTANTINVS (f) edixit, *ne quis* EX VLTIMIS NEGOTIATORIBVS *aliqua frui dignitate pertentaret.* Et IVSTINIANVS (g) iis, *qui in* ALIQVO NEGOTIO *conſtiterint*, omnem ſpem ademit *fruendi codicillis perfe-*

(a) *Cap.* 12. §. 55.
(b) *Serm. lib.* 1. *Sat. V. v.* 4.
(c) *Serm. lib.* 1. *Sat. IIII. v.* 7.
(d) *L.* 43. §. 9. *ff. de Rit. Nupt.*
(e) CIC. *lib.* 1. *de offic. cap.* 42.
(f) *L.* 6. *C. de dign.*
(g) *L. vn. C. de perfect. dign.*

perfectissimatus. Vnde facile reddi poterit ratio, cur et perfectissimorum connubio eas indignas habuerit CONSTANTINVS.

Denique et, quod ad poenas attinet, quaedam in lege Papia Poppaea Princeps iste innouauit. Lex Papia Poppaea nuptias has non rescindebat, sed poenis quibusdam coërcebat, qui aduersus legem iniissent Matrimonium. Ex oratione quidem Marci et Commodi, imperatorum, inter personas, in quas lex illa nuptias inhibuerat, *nec nuptiae erant:* nec tamen, qui eius modi matrimonium contrahere constituerant, infames habebantur, multo minus ea ignominia notabantur Senatores, qui libertinam aliamque personam vilem non vxorem, sed concubinam habuissent. Qualia exempla Romae non defuisse, vel ex VLPIANO (a) patet, qui Seuerum Imp. in liberta Pontii Paulini senatoris statuisse ait, vt donationes ei factae ratae essent: *quia non fuerit adfectione vxoris habita, sed magis* CONCVBINAE. Quamuis etiam lex Papia Poppaea liberos, ex huius modi matrimonio susceptos, teste PAVLLO (b), exsortes esse iuberet paternae hereditatis: poterat tamen pater naturalis iis donare, inter viuos et mortis caussa, poterat iisdem legare et vendere, immo et ipsam hoc modo locupletare concubinam. Ast multo seuerior CONSTANTINVS primo senatores et perfectissimos, qui ex his personis liberos susceperint, infamia notat, quin indignos iudicat Romana ciuitate, si recte capio verba: *Placet maculam subire infamiae, et* ALIENOS A ROMANIS LEGIBVS *fieri*. Deinde non solum, qui nuptias cum his mulierculis contraxerint, notat, sed et, qui easdem in concubinatu habuerint. Neque enim distingui patitur imperator, *legitimosne* pater *hos liberos dixerit, an naturales*. Praeterea non solum cum Marco Imp. has nuptias nullas esse iubet, verum etiam omnia, quae vel huiusmodi vxori, vel concubinae, vel liberis ex eo matrimonio natis, a viro patreue viuo donata vel dicis caussa et in fraudem legis vendita fuerint, legitimae soboli vel propinquis restitui, aut his deficientibus, vel intra bimestre spatium non retrahentibus, a fisco occupari iubet. Haec CONSTANTINVS aduersus eos, qui latum clauum et perfectissimatus ornamenta tam abiectarum personarum consortio contaminassent, constituit. Cuius rei quas caussas ille habuerit, infra, vbi de concubinatu agemus, dicendi erit occasio.

III. Eamdem viam ingressi sunt VALENT. et MARCIANVS AVGVSTI qui prid. non. Apriles Altio et Asterio coss. id est anno aerae vulgaris 354. singulari nouella (c), ex qua quaedam in codice nostro repetun-

(a) *L. 3. §. 1. D. de Don. inter vir. et ux.*

(b) *Lib. IIII. recept. sent. tit. 8. §. 4.*

(c) *Nou. Marcian. tit. IIII.*

repetuntur, (a) easdem nuptias *senatorum perfectissimorum ; duumuirorum, flaminum municipalium, et sacerdotum prouinciae* cum ancillis, ancillarum filiabus, libertabus, earumque filiabus siue ciuibus siue Latinis, scenicis, earumque filiabus, tabernariis, earumque filiabus aliisque abiectis personis denuo prohibent, addita interpretatione, *humilem vel abiectam personam minime eam intelligi, quae licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata sit.* Id quod ideo monendum putabant Imperatores, quod Constantinus M. in sua constitutione addiderat : *Vel tabernaria, vel tabernariae filia, vel humili vel abiecta persona.* Quae verba iusto latiorem admittere potuissent interpretationem, nisi eam suis limitibus circumscripsissent Valent. et Marcianus. Mansit ergo lex Constantini, vsque ad tempora Iustini senioris, idque liquet ex CASSIODORI (b) formula, qua matrimonium huiusmodi confirmatur, et liberi inde nati legitimi esse iubentur. Ad quod CASSIODORI caput recte obseruauit GVIL. FORNERIVS (c), eatenus tantum ab vsu recessisse constitutionem Constantini, quod confirmatio huiusmodi nuptiarum peti posset a principibus, quod tamen fieri vetuerat Constantinus.

IIII. Sed illi capiti de senatorum nuptiis primum derogauit IVSTINVS; postea IVSTINIANVS Imperator illud penitus aboleuit. Et ille quidem huius iam nobilissimi Caesaris instigationibus ad id commotus, viris summis nuptias cum scenicis mulieribus permisit. Quum enim IVSTINIANVS, a Iustino adoptatus, deperiret Theodoram, scenicam et parum integrae existimationis feminam, quippe *embolariam*, vti demonstrauit ALEMANNVS (d) : neque cum ea sine dedecore, salua lege Papia Poppaea et Constantini M. constitutione, nuptiae fieri possent : facile persuasit IVSTINO, seni decrepito, vt edita constitutione illud Constantini M. edictum tolleret, et non modo clarissimis ac perfectissimis viris, sed illustribus etiam indecoras cum mulieribus scenicis nuptias concederet. Rem ita refert PROCOPIVS (e) : *Τότε δὴ τὴν ἐγγύειν πρὸς τὴν Θεοδώραν ἐνεχείρει ποιεῖν· ἀδύνατον δὲ ὂν, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βελῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, νόμοις ἄνωθὲν τοῖς παλαιοτάτοις ἀποῤῥηθὲν, λῦσαι τε τοὺς νόμους τὸν βασιλέα νόμῳ ἑτέρῳ ἠνάγκασε· καὶ τοενθένδε ἅτε γαμετῇ τῇ Θεοδώρᾳ ξυνῴκισε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι βάσιμον κατεςήσατο τὴν πρὸς ἑταίρας ἐγγύην.*

Tum

(a) *L. 7. C. de incest. nupt.*
(b) *Lib. VII. Var. cap. 40.*
(c) *Not. ad Cassiod. l. c. pag. 318.*
(d) *Ad Procop. pag. 33.*
(e) *Anecdot. pag. 45.*

Tum IVSTINIANVS *cum Theodora moliri nuptias adgreditur. Nam quum viris senatoriis, (quod prisca lege cautum est,) vxorem ducere meretricem non liceat: ille principem,* (IVSTINVM,) *adigit ad legem noua constitutione euertendam. Et exinde Theodorae matrimonio iungitur, aditu reliquis ad meretricia connubia facto.*

Exstat etiamnum haec IVSTINI constitutio in codice nostro. (a) Quamuis enim illa IVSTINIANO tribui soleat, neque adnotati sint consules, quibus illa prodierit in lucem: non IVSTINIANI tamen: sed IVSTINI illam esse, partim inde inferri potest, quod NIC. ALEMANNVS (b) in vetere codice MSC. reperit IVST. quibus quatuor litteris Iustinum ἀναλφάβητον nomen suum exprimere solitum esse, tradit PROCOPIVS (c): partim quod illa scripta sit ad DEMOSTHENEM *praefectum praetorio*, quem sub IVSTINO seniore annis aerae Christianae 521. 522. et 523. splendidissimo illo munere perfunctum esse, ex alia constitutione eiusdem Iustini discimus. Et quid saepius contigit, quam vt IVSTINI constitutiones viri etiam eruditi, nominum similitudine decepti, Iustiniano tribuant? Exemplis sane compluribus id euicerunt NIC. ALEMANNVS (d) et PETR. RELANDVS (e), quos consuluisse non poenitebit.

Ipsa IVSTINI constitutio perquam lepida est, et de qua vere vsurpaueris illud SENECAE (f): *Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam* LEX CVM PROLOGO. Primo enim Imperator, rationem redditurus nouae legis: *Imperialis beneuolentiae proprium hoc esse*, ait, *vt omni tempore subditorum commoda tam inuestigare, quam eis mederi procuret.* Recte et sapienter. Sed dum statim ad curam illam imperialem et prouidentiam etiam id pertinere arbitratur, *vt lapsus mulierum, per quos indignam honore conuersationem elegerint, competente moderatione subleuentur,* id est, vt vilissimis scortis, et mulieribus scenicis via ad virorum perfectissimorum, senatorum, quin ipsorum principum lectos geniales emuniatur: id sane ille non tam facile persuadebit prudentioribus. Interest enim reipublicae, vt ista prostibula, quae verecundia sexus a turpissimo vitae genere non cohibuit, poenis potius coërceantur, quam vt eorum lapsus competente moderatione subleuentur. Multo minus publici saporis est illa Iustini philosophia: *Non debere iis spem melioris conditionis adimi, vt ad eam respicientes improuidam et minus honestam electionem facilius derelinquant.* Quasi vero proposita

(a) *L.* 23. *C. de nupt.*
(b) *Ad Procop. anecd. pag.* 38. *sequ.*
(c) *Anecdot. pag.* 28.
(d) *Ad Procop. pag.* 116.
(e) *Fast. consular. pag.* 691.
(f) *Epist.* 94.

ſpes impunitatis magis a libidine reuocet mulierculas, turpiſſimo quaeſtui deditas, quam metus infamiae ac publicae animaduerſionis. Quaſi non tanto procliuiores futurae ſint ad quaeuis probra, ſi ad ſpem huiusmodi altioris fortunae erigantur. Quanto rectius de vulgi ingenio ARISTOTELES (a): *Οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ· οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. Non enim ita nati ſunt homines, vt pudori obſequantur, ſed vt* METVI *: nec vt abſtineant a prauis ob turpitudinem, ſed ob* SVPPLICIA et POENAS. Quare neſcio an non paene improba ſint, quae ſequuntur : *Nam ita credimus, Dei beneuolentiam, et circa genus humanum nimiam clementiam, quantum noſtrae naturae poſſibile eſt, imitari, qui quotidianis hominum peccatis ſemper ignoſcere dignatur, et poenitentiam ſuſcipere noſtram, et ad meliorem eam ſtatum deducere.* Id ſcilicet erat Deum imitari, impuros Iuſtiniani amores lege iuuare, et mulieri ſcenicae et ſtupris infami viam pandere ad ſupremum inter homines faſtigium. Ipſa porro lex prologo non admodum diſſimilis eſt. Porro enim rhetoricatur IVSTINVS : *Itaque quum iniuſtum ſit, ſeruos quidem libertate donatos poſſe per diuinam indulgentiam natalibus ſuis reſtitui, poſtque huiusmodi principale beneficium ita degere, quaſi numquam ſeruiſſent, ſed ingenui nati eſſent ; mulieres autem, quae ſcenicis quidem ludis ſeſe antea immiſcuerunt, poſtea vero ſpreta mala conditione, ad meliorem migrarunt ſententiam, et inhoneſtam profeſſionem effugerunt, nullam ſpem habere principalis beneficii, quod eas ad illum ſtatum reduceret, in quo ſi nihil inhoneſti peccatum,* (fortaſſe *patratum*,) *eſſet, commorari potuerunt : praeſente ſanctione clementiſſima principale beneficium eis ſub hac lege condonamus.* Sed vide tu mihi ratiocinandi acumen. Libertini poſſunt natalibus reſtitui: proinde et ſcenicae mulieres et corpora quaeſtuaria a ſenatoriis nuptiis non ſunt arcenda. Seruilis conditio in ſe non turpis, ſed miſerrima eſt, et hinc, quum in eam inuitos plerumque fortuna demergat, commiſeratione digna : at mulieres iſtae ſua ſponte in vitae genus turpiſſimum ruunt, odio hinc et poenis, quam commiſeratione, digniores. IVSTINVS tamen et his permittit, *vt, ſi derelicta mala et inhoneſta conuerſatione, commodiorem vitam amplexae fuerint, honeſtatique ſe dederint : liceat eis ſupplicare Numini,* (IVSTINO) *vt diuinos adflatus,* (reſcriptum principale,) *ſine dubio mereantur, et tunc ad matrimonium venire* poſſint *legitimum, his, qui eis iungendi ſint, nullo timore tenendis, ne ſcitis praeteritarum legum infirmum eſſe videatur tale coniugium, ſed ita validum permanere tale matrimonium, confidentibus, quaſi nulla prae-*

(a) *Ethic. Lib. X. cap. vlt.*

praecedente inhonesta vita, vxores eas duxerint, siue dignitate praediti sint, siue alio modo scenicas in matrimonium ducere prohibeantur, dum tamen dotalibus omnino instrumentis non sine scriptis tale probetur coniugium. Accedunt et alia, quae ad destruendam legem Papiam Poppaeam et Constantini M. constitutionem pertinent: veluti, quod et *liberos ex tali matrimonio procreandos, suos et legitimos patri esse, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat*, iubet, quodque mulieribus huiusmodi, etiamsi post diuinum rescriptum, ad matrimonium venire distulerint, *salua nihilominus esse debeat existimatio, tam in aliis omnibus, quam ad transmittendam, quibus voluerint, suam substantiam, et suscipiendam competentem sibi legibus ab aliis relictam, vel ab intestato delatam hereditatem.* Talis est IVSTINI constitutio, in qua et id notatu dignum videtur, quod quum Constantinus etiam ancillas, libertas, tabernarias, earumque et lenonum ac arenariorum filias, nec non, quae mercimoniis publice praefuerint, constitutione sua notasset: IVSTINVS non nisi mulierum scenicarum meminerit, vt eo minus posset dubitari, in solius Theodorae gratiam, quae ex illa faece hominum erat, totam hanc legem conditam fuisse.

V. Neque tamen hic subsistit IVSTINIANI in euertenda hac lege industria. Ducta enim Theodora, paullo post rerum potitus, ab hac insigni cura auspicatus est imperium, nouamque *ad omnes magistratus* constitutionem misit, qua denuo ratas esse iussit senatorum cum scenicis mulieribus nuptias, addiditque, ad eiusmodi matrimonium ne diuino quidem illo adflatu, seu rescripto principali, quod IVSTINVS exegerat, in posterum opus fore mulierculis, sed suffecturas ipsis dotales tabulas. Non exstat integra illa constitutio, sed ipse tamen eam collaudat et fusius recenset IVSTINIANVS (a), cuius ex verbis simul quodammodo tempus, quo edita est, diuinare licet. Ait enim, *constitutionem hanc positam esse in quinto libro omnium constitutionum, suae pietati cognominis libri.* Manifesto vero loquitur de codice Iustinianeo, quem scribi coeptum anno 528. idibus Februariis, palam est (b). Ipse vero Iustinianus quum imperare coeperit mense Augusto anni 527. inter quos temporis characteres non nisi semestre intercedit spatium: consequens est, vt primo statim imperii anno constitutionem illam ediderit, quum recentissima adhuc esset nuptiarum cum scenica muliere contractarum memoria.

Sexennio post, anno 534. similem iterum promulgauit constitutionem,

(a) *L. 33. pr. C. de episc. aud. L. 29. C. de nupt.*

(b) *Const.* Haec quae necessario *de nouo cod. fac.*

nem, eamque *ad omnes vbique terrarum episcopos* misit, quasi et ecclesiae interesset, scenicas mulieres nubere senatoribus, et quasi immineret periculum, ne si eorum thalamis excluderentur, aliquid detrimenti caperet Christiana respublica. Ita enim fere Imperator in illa constitutione (a), quam et Graece edidit ALEMANNVS (b), loquitur: *Quoniam enim oportebat, per praesentem sanctionem, et vobis vbique terrarum positis religiosissimis episcopis haec facere manifesta: quare congregantes, quae ad ipsam pertinent, expositione latiore sancita, etiam eamdem diuinam constitutionem fecimus ad vos*, ὅπως τὴν ἱερατικὴν διασώζοντες σεμνότητα καὶ ΣΩΦΡΟΣΥΝΗΣ ἀντεχόμενοι ταῦτα φυλάττοιτε τότε ἐκ τοῦ μεγάλου θεοῦ δέος καὶ βασιλικὴν ἀγανάκτησιν εἴ τι τούτων παραβαίνοιτε λογιζόμενοι: *vt sacerdotalem conseruantes reuerentiam, et* CONTINENTIAE *studiosi, haec custodiatis, tam* MAGNI DEI METVM, *quam imperialem indignationem, si quid horum praetermiseritis, considerantes.* Ceterum hac constitutione non solum vetuit inuitam mulierem, aut ancillam aut libertam in scenam vel orchestram protrahi, iis, qui eam conuerti volentem prohibuerint, eiusue fideiussores ad certum auri modum redigerent, publicationem bonorum et relegationem interminatus: verum etiam *licentiam dedit, conuersis huiusmodi mulieribus, liberis et ingenuis exsistentibus, ad matrimonium transire legitimum, etiamsi contigerint honestissimis dignitatibus, qui illas duxerint, decorati, non amplius indigentibus imperialibus rescriptis, sed sua potestate nuptias celebrantibus, nuptialibus instrumentis omnimodo inter ipsos factis.* Quae eadem et de filiabus scenicarum intelligi iubet.

Hucusque scenicis tantum mulieribus consuluerant IVSTINVS et IVSTINIANVS, nec dum eius priuilegii participes erant ancillae, ancillarumque filiae, libertinae aliaeque, quas Constantinus indignas iudicauerat senatorum connubio. Ast quinquennio post, anno 539. totam illam Constantini M. constitutionem vna veluti litura inducens: (c) *Etsi*, inquit, *certa a Constantino piae memoriae, in constitutione ad Gregorium scripta, quaedam de talibus dicta sunt filiis, haec non recipimus: quoniam et non vtendo peremta est. Phoeniciarcharum enim et Syriarcharum, et magistratuum, et insignium meminit, et clarissimorum, et neque naturales esse vult ex his procedentes, amouens eis etiam imperialis munificentiae mansuetudinem. Quam videlicet constitutionem* OMNINO PERIMIMVS. Ita euanuit hoc primum, multoque magis secundum legis Papiae Poppaeae caput: quamuis caussa, quam interserit imperator, ac si non

(a) *L. 33. §. 1. C. de episc. aud.*
(b) *Not. ad Procop. anecdot. pag. 41.*
(c) *Nou. LXXXVIIII. cap. 15.*

ſi non vtendo peremta eſſet Conſtantini conſtitutio, plane falſa ſit. Praeterquam enim, quod non ſequitur, vt, ſi Phoeniciarcharum et Syriarcharum nomina Iuſtiniani temporibus non amplius audiebantur, conſtitutio illa, quae etiam de viris perfectiſſimis et ſenatoribus agit, ab vſu receſſerit: ipſe etiam PROCOPIVS (a) teſtatur, conſtitutionem illam ante IVSTINIANI tempora tam religioſe fuiſſe obſeruatam, vt ἀδύνατον viſum fuerit, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, quandoquidem id fuerit *virum ad ſenatoriam dignitatem euectum meretricem vxorem ducere:* νόμοις τοῖς παλαιοτάτοις ἀπορρηθὲν, *legibus antiquiſſimis prohibitum.*

Vix biennio circumacto denuo hanc Conſtantini conſtitutionem, ſibi tam exoſam, tollit IVSTINIANVS (b) qui et alibi (c) toties eamdem rem agit, vt nihil enixius voluiſſe videatur, quam vt ſublata e republica legis Papiae Poppaeae, et Conſtantinianeae conſtitutionis memoria matrimonii cum Theodora contracti ignominia minueretur, aliorumque ſaltim imitatione ei exemplo color aliquis paullatim accederet.

(a) *Anecdot. pag.* 45.
(b) *Nou. CXVII. cap.* 6.
(c) *Nou. LXXVIII. cap.* 3. *et Nou. LI.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT III.

AD CAPVT III. LEGIS PAPIAE POPP.

DE SEXAGENARIIS, QVINQVAGENARIIS ET SPADONIBVS.

I. P*Roximum fuiſſe videtur caput de ſexagenariis, quinquagenariis et ſpadonibus.* II. *An lex Papia Poppaea inter ſexagenarios et quinquagenarias nec non cum ſpadonibus nuptias eſſe vetuerit?* Iac. Perizonius *laudatus. Sexagenarios et quinquagenarias lex Papia Poppaea poenis potius ſoluit. Argumenta, quibus vulgo probant ſententiam priorem. Locus* Svetonii *et* Vlpiani *explicatus. Diſtincte proponuntur caput legis tertium et SCtum ſub Tiberio et Claudio facta.* III. *Legis caput expoſitum. Homines quamdiu generare et parere poſſint?* IIII. *Spadones quinam? Locus* Nonii *emendatus. Lex*

Maenia quando lata? V. *SCum non Pernicianum, sed Persicianum dicendum.* Iac. Perizonius *laudatus. Ex eo senatusconsulto senum nuptiae haud rescindebantur. Spadonibus saepe nuptae mulieres.* L. 39. D. de iure dotium L. 10. C. de repudiis *explicatae.* VI. *SC. Claudianum.* VII. *SCum Caluisianum. An dicendum Caluitianum? An idem cum Claudiano? Impar matrimonium.* VIII. *Quando hoc caput vna cum SCtis illis abrogatum. Spadonum nuptias primus inhibuit Leo.* Petrus Gregorius *desensus.*

I. PRoximum procul dubio fuit caput de SEXAGENARIIS, QVINQVAGENARIIS et SPADONIBVS. Eodem enim libro primo commentariorum, quo de senatoriis nuptiis egerat, etiam quis SPADO sit, explicauit VLPIANVS (a). Vnde acute colligit IAC. GOTHOFREDVS, de *spadonibus*, et aliis fortasse, qui procreandis liberis sufficere haud videbantur, capite statim proximo legis Papiae Poppaeae sancitum aliquid fuisse.

II. Quamuis autem id vero videatur simillimum: quale tamen illud caput fuerit, paullo videtur obscurius. Plerique Augustum nuptias sexagenariorum et quinquagenariarum prohibuisse existimant, quippe quae nupturientium aetas fini legis Papiae Poppaeae quam maxime aduersetur. Et ita veluti ex compacto scripserunt ANT. AVGVSTINVS (b), IVSTVS LIPSIVS (c), BARN. BRISSONIVS (d), FR. HOTOMANVS (e), IANVS VINC. GRAVINA (f), et IAC. GOTHOFREDVS (g), qui hoc legis caput tale fuisse suspicatur: *Sexagenario masculo, quinquagenariae feminae nuptias contrahere, ius ne esto; post eos tantum annos coniuges poenis huius legis soluuntor: Spadonibus item nuptias contrahere ius ne esto.*

Et non desunt quidem, quae hanc sententiam stabilire videntur, testimonia. Primo enim SENECA in insigni apud LACTANTIVM (h) fragmento: *Quare*, inquit, *apud poëtas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? vtrum* SEXAGENARIVS *factus est, et illi* LEX PAPIA *fibulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum?* Decerptus hic locus est ex SENECAE libris philosophiae moralis, in quibus poëtarum θεογονίας exagitasse videtur philosophus. Quaerit igitur, si verae sint illae a poëtis

(a) VLP. *Lib. I. L.* 128. *D. de Verb. Sign.*
(b) *De Legib. et SC. pag.* 1213. *Tom. II. Thesaur. Graeu.*
(c) *Exc. ad Tacit. Ann. Lib. III. C.*
(d) *De iure connub. pag.* 160.
(e) *De legib. pag.* 87.
(f) *De leg. et SC.* §. 37.
(g) *Leg. Pap. Popp. cap.* 2.
(h) *Lib. I. Inst. diu. cap.* 16.

poëtis celebratae deorum generationes: cur desierit iam Iupiter liberos tollere, quum fingatur salacissimus, quique se olim in omnes paene formas composuerit, vt amoribus furtiuis potiretur? *An*, inquit, *sexagenarius* factus est, quo aetatis anno non amplius licet vxorem ducere, liberorum quaerendorum caussa? *An* LEX PAPIA *fibulam imposuit?* Fibula vero, teste CORNELIO CELSO (a), erat circulus, quo verenda constringebant comoedi et cantores, qui vocem seruare, acutioremque reddere cuperent. Qua de re IVVENALIS (b):

Soluitur his magno comoedi FIBVLA, *sunt quae*
Chrysogonum cantare vetent.

Et MARTIALIS (c):

Dic mihi simpliciter, comoedis et citharoedis
FIBVLA, *quid praestas?*

Quum ergo infibulati isti nebulones non possent non ad Venerem tardiores esse: facile patet, quid sibi velit SENECA, dum Ioui lege PAPIA fibulam impositam esse, acute scribit.

Eodem quibusdam pertinere videtur locus VLPIANI: (d) *Aliquando vir et vxor solidum inter se capere possunt, si vtrique lege Papia Poppaea* FINITOS ANNOS *in matrimonio excesserint*. Eo enim confirmari videtur, quod visum est GOTHOFREDO ad sexagesimum vsque annum viris; ad quinquagesimum feminis permissas fuisse nuptias, eosque coniuges, qui illam aetatem in matrimonio excesserint, immunes fuisse a poenis orbitatis. Clarissimus porro videtur locus IVSTINIANI (e): *Nuptiae, quae inter masculos et feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis* LEGE IVLIA et PAPIA *prohibitae sunt, homines volentes contrahere, ex nullo modo vel ex nulla parte prohibeantur.*

Denique et spadonibus non magis, quam senibus licuisse per hanc legem nuptias contrahere, non solum ex *lege* 128. *D. de* Verb. Sign. colligi posse videtur, verum etiam ex hoc loco MARTIALIS (f):

Spadone

(a) *Lib. VII. cap.* 25.
(b) *Sat. VI. v.* 73.
(c) *Lib. XI. Epigr.* 17.
(d) *Fragm. tit.* 16. §. 1.
(e) *L.* 27. *C. de nupt.*
(f) *Lib. V. Epigr.* 42.

Spadone quum sis euiratior fluxo,
Sedere in equitum an liceat tibi scamnis,
Videbo, Didyme: NON LICET MARITORUM.

Lege ergo aliqua spadonibus interdictum fuisse oportet, ne ducerent vxores, eaque non alia esse potuit, ac Papia Poppaea *de maritandis ordinibus.*

Sed quamtumuis haec speciosa videantur: luculenter tamen, rem aliter se habere, docuit V. C. IAC. PERIZONIVS (a). Nam qui hujus capitis mentionem facit, SVETONIVS (b), tres eiusdem veluti periodos distinguit, dum de Claudio refert, *eum* CAPITI PAPIAE LEGIS, *a Tiberio Caesare, quasi sexagenarii generare non possint*, ADDITO, OBROGASSE. Ex hoc vero quantiuis pretii loco, quem a vi priuata criticorum, et ipsius IAC. GOTHOFREDI iam vindicauit IAC. PERIZONIVS, clarissime patet, primo nihil de sexagenariorum et quinquagenariarum nuptiis prohibendis lege Papia Poppaea cautum fuisse: deinde illud caput ADDITVM fuisse a Tiberio Imperatore: ac denique ei capiti a Tiberio addito obrogasse Claudium. *Obrogare* autem *est aliquid mutare ex prima lege*, vti id vocabulum interpretatur VLPIANVS (c).

Quae ita paullo obscurius notauit SVETONIVS, ea distinctius exponit VLPIANVS (d), cuius ipsa verba vt vt paullo prolixiora adscribere iuuabit: *Qui intra sexagesimum, vel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet* IPSIS LEGIBVS *post hanc aetatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur* EX SC. PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SC. *maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset vxorem. - - Quod si major quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium adpellatur, et* SC. CALVITIANO *cauetur, non proficere ad capiendas hereditates et legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.*

Ex hoc demum loco intelligimus, primo quale fuerit illud legis Papiae Poppaeae caput, cui SC. nouum quid adiecerit Tiberius. Augustus nimirum poenis caelibatus exemerat sexagenarios et quinquagenarias, quibus ipsa effaeta senectute natura vacationem dedisse videbatur praestandae rei publicae prolis. Idemque credere par est de spadonibus, qui, ne si vellent quidem, liberis locupletare poterant rem publicam. Vnde tale fuisse crediderim legis Papiae Poppaeae caput tertium:

Omnes

(a) *Diss. de lege Vocon. pag.* 153. *seq.*
(b) *Claud. cap.* 23.
(c) *Fragm. tit.* 1. §. 3.
(d) *Ibid. tit.* 16. §. 3.

Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaerundorum caussa inire tenentor. Sexagenarii masculi et quinquagenariae feminae, nec non SPADONES *a poenis huius legis liberi sunto.*

Deinde idem VLPIANI locus argumento est, Tiberium, quum animaduerteret, multos, qui neutri legi paruissent, ad eam aetatem peruenire, auctorem fuisse senatusconsulti, quod *Pernicianum* vocat Vlpianus, quo patres conscripti sexagenariis masculis et quinquagenariis feminis nuptias ad euitandas caelibatus poenas prodesse vetarent. Quare tale procul dubio fuit hoc SC.

Vti sexagenariorum et quinquagenariarum nec non Spadonum, nuptiae ne fient: siue fient, vir et vxor poenis caelibatus perpetuo teneantur.

Tertio et qua in re Claudius Imperator capiti isti, a Tiberio addito, obrogarit, ex eodem VLPIANI loco adparet. Perpetuis enim caelibatus poenis exemit sexagenarios, dummodo non effoetas, et quibus vterus iam exaruisset, sed quinquagenaria minores vxores duxissent, siquidem ex eo matrimonio adhuc proles quodammodo sperari posse videbatur. Senatus consultum ergo Claudianum ita se procul omni dubio habuit.

Vti qui maior sexagenario minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac si minor sexaginta annorum vxorem duxisset.

Haec omnia SVETONIVS obseruauerat: VLPIANVS vero et id postremo addit, prodiisse demum SC, quod Caluitianum vocat, quo cautum, vt, quod seni masculo, ducenti iuuenculam indulsisset Claudius, non procederet in nuptiis vetulae cum viro iuuene, ex quibus nulla spes esset prodituræ sobolis. Quamobrem tale fuisse oportet SC. Caluitianum:

Vti quae quinquagenaria maior minori sexagenario nupserit, quiue minor sexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ad capiendas hereditates dotesue legatas ne proficiat, sed dos, mortua muliere, caduca fiet.

Hoc ergo est tertium legis Papiae Poppaeae caput: hae mutationes, quas illud paullatim subiit. Quibus obseruatis, facile patet, quid de argumentis supra allatis sentiendum sit. SENECAE et IVSTINIANI testimonia, quamuis legis Iuliae et Papiae faciant mentionem, non tamen

de ipsa lege, sed de SCtis ad illam factis agunt. *Quae vero SCta ad leges sequuta, ea ipsis legibus saepe tribui solent*, vti ipse obseruat vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (a), qui, quum id fateatur circa legem Iustiniani, idem facile procul dubio subolfecisset de loco SENECAE, si illum cum VLPIANO contendere voluisset paullo attentius. Quod vero ex eiusdem VLPIANI fragmento ducitur argumentum, plane est ἀπροσδιόνυσον, quippe quo non demonstratur, legem Papiam Poppaeam inter sexagenarios et quinquagenarias nuptias prohibuisse, sed solidum inter se capere potuisse coniuges, tametsi orbos, dummodo illos annos in matrimonio excessissent. Qua de re infra, vbi de solidi capacitate erit agendum, plura monebimus.

III. Quum ergo quale fuerit tertium legis PAPIAE POPPAEAE caput, quaeque illi subinde SCta accesserint, satis adhuc fuerit demonstratum: proximum est, vt de singulis iam vberius agamus.

Diximus, Augustum poenis caelibatus soluisse eos easque, qui quaeue caelibes ad senectutem peruenissent. Ita enim diserte VLPIANVS: *Qui intra sexagesimum, vel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit*, IPSIS LEGIBVS *post hanc legem liberatus erat.* Itaque haec procul dubio exceptio fuit a regula, quam lex praescripserat, vt omnes puberes ac viri potentes inirent matrimonium, si poenas effugere coelibatus vellent. Hinc caput istud ita restituimus: *Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quaerundorum caussa inire tenentor. Sexagenarii masculi, quinquagenariae feminae, a poenis huius legis liberi sunto.*

Iussit ergo Augustus, VT OMNES PVBERES VIRIQVE POTENTES LIBERORVM QVAERVNDORVM CAVSSA INIRENT MATRIMONIVM. Nam huius modi quid hac lege cautum fuisse, non ipse tantum finis, qui Augusto obuersabatur, indicat, sed et ex veterum testimoniis idem clarissime intelligitur. Saltim TERTVLLIANVS (b) auctor est leges Papiam & Iuliam, quas ideo *vanissimas* vocat, COEGISSE *matrimonium contrahi, et liberos suscipi.* Et SCHOLIASTES HORATII a CRVCQVIO editus (c): *Lex marita*, inquit, *dicitur, quae de maritandis ordinibus lata erat, quae et Iulia dicta est. Caesar enim post bellum legem tulit, ne quis aut* CAELEBS *esset, aut vidua* NVBILIS, *quo posset iactura iuuenum reparari, quae bellis ciuilibus contigerat.* Hinc etiam ii, qui vxores duxerant, *liberorum quaerendorum caussa* dicebantur paruisse legi Iuliae et Papiae, veluti apud IVVENALEM (d) Vrsidius, de quo poëta:

Sed

(a) *Not. ad Leg. Pap. Popp. pag.* 332.
(b) *Apologet. cap.* 4.
(c) *Schol. ad Horat. Epod. XVIII.*
(d) *Sat. VI. v.* 38. *seqq.*

Sed placet Vrsidio LEX IVLIA, TOLLERE *dulcem*
Cogitat HEREDEM, *cariturus turture magno*
Mulorumque iubis et captatore Macello.

Et hinc legis iussu nubere dicebantur, qui iustum inibant matrimonium. MARTIAL. *Epigr. Lib. V. epigr.* 76.

Quae LEGIS IVSSV *nupsit tibi, Laelia, Quinte,*
Vxorem potes hanc dicere legitimam.

Et OVID: *de art. amand. Lib. II. vers.* 157 *sequ.*

Non LEGIS IVSSV *lectum vexistis in vnum,*
Fungitur in vobis munere legis amor.

APVLEI. *Apolog. II.* sub finem: *vxorem ducis, leges iubent.* Quae omnia docent, legem Papiam, (etenim de hac loca ista loquuntur), praeceptum hoc complexum esse, vt omnes ingenui puberes vxores ducerent, ceu et vir doctissimus, PETR. PERRENON. *Animaduersion. Lib. I. cap.* 9. obseruauit.

Voluerat igitur Augustus omnes puberes et nubiles contrahere matrimonium: eique capiti commode subiunxit exceptionem: SEXAGENARII MASCVLI, QVINQVAGENARIAE FEMINAE A POENIS HVIVS LEGIS LIBERI SVNTO. Vulgo sexagenaria aetas credebatur generandi vires exstinguere. Quamuis enim, ARISTOTELE (a) iudice, ad septuagesimum annum veneri sufficiant masculi: neque desint eorum exempla, qui multo prouectiore aetate liberos dicuntur procreasse (b): tamen, quum, vti recte apud PAVLLVM (c) nostrum THEOPHRASTVS docet, *τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται*: sexagenarios procreandis liberis haud sufficere lex nostra statuit, qua aetate et arrogare demum licebat Romanis, quia antea magis liberorum creationi studere debent patres familias (d). De femina vero inter omnes constabat, eam post quinquagesimum aetatis annum haud parere, idque et PAVLLVS (e) agnoscit, dum ad edictum scribit: *si sterilis ancilla sit, cuius partus venit, vel* MAIOR ANNIS QVINQVAGINTA, *quum id emtor ignorauerit, ex emto tenetur venditor:* nec non ipse IVSTINIANVS (f), qui consultus ab aduocatione Caesariana, *an si maior quinquagenaria partum ediderit, huius modi soboles patri succedere debeat?* respondet, *licet mirabilis huius modi partus inueniatur, et raro contingat: nihil tamen eorum, quae probabiliter a natura noscuntur esse producta, respui.* Quum ergo hos senes vel ad matrimonium adigere, vel eo tempore, quo generare & parere haud poterant, poe-

V 2 nis

(a) *Hist. animal. Lib. V.*
(b) *Plin. Hist. nat. Lib. VII. cap.* 14.
(c) *L. 6. D. de legib.*
(d) *L. 15. §. 2. D. de adopt. et emancip.*
(e) *L. 21. pr. D. de act. emt.*
(f) *L. 12. C. de legit. her.*

nis caelibatus ac orbitatis adficere, absonum videretur: Augustus eos ab illo tempore immunes esse iussit a poenis caelibatus, eatenus, vt post sexagesimum annum masculi, post quinquagesimum feminae, qui quaeue legi haud paruerant, poenis his non amplius subiicerentur, eaeque ab iis annis cessarent, quibus ipsa natura senibus vacationem huius muneris dedisset.

IIII. Eadem benignitate et SPADONIBVS gratiam legis Papiae Poppaeae fecit. Quum vero et alias speciatim spadones dicantur, οἱ βάκηλοι, qui valetudine praepediti, aut vitio corporali, liberis operam dare nequeunt, et ita opponantur castratis et eunuchis, quibus necessaria ad generandum pars corporis deest (a): hic tamen tam *generalis est spadonum adpellatio: vt eo nomine et hi, qui natura spadones sunt, item thlibiae, et thlasiae, et si quod aliud spadonum genus est, contineantur* (b). Siue enim natura quis ad Venerem inhabilis, siue hominum aliorum scelere exsectus, euiratusque esset: nulla eius culpa erat, quae mereri videretur animaduersionem: nec magis exsectus liberorum procreationi studere poterat, quam quos morbus aut valetudo impediebat (c). Aliud statuendum de eo, qui se ipsum exsciderat. *Qui enim*, vti apud NONIVM (d) ait VARRO, *patriam, maiorem parentem, exstinguit, in eo est culpa: quod facit pro sua parte is, qui se* EVNVCHAT, *ut ne aliquando liberos producat.* Ita enim restituenda existimo verba extrema, *aut aliqua liberos producit.* Vbi et obiter moneo, legem *Maeniam* dictam fuisse, ad quam haec scripsit VARRO, non, uti alii vocant, *Maniam*, vel *Miniam.* Nota enim est gens MAENIA vel MAINIA, PATINO (e) etiam MAIANIA, cuius permulti denarii exstant apud VAILLANTIVM. Legem illam Io. FREINSHEMIVS (f) latam existimat anno v. c. 466. *M. Valerio Potito* et *C. Aelio Paeto* coss. Sed compertum mihi est, rogationi isti nomen esse inditum a *C. Maenio Nepote*, qui vna cum *L. Furio Camillo* consul fuit anno v. c. 416. Anno enim praecedente lex, teste LIVIO (g), lata est, *vt legum, quae centuriatis comitiis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent.* Et quamuis eam legem tribuere videatur Q. Publilio, dictatori: facile tamen fieri potuit, ut Publilius C. Maenium, consulem ex plebe designatum rogationem plebi secundissimam ad populum ferre iusserit, ab eo-

(a) *L. 6. L. 7. D. de aedil. edict. L. 14. D. de manumiss. vind. L. 6. D. de liber. et postum.*

(b) VLP. *Lib. 1. L. 128. D. de verb. signif.*

(c) *L. 15. §. 2. D. de adopt.*

(d) *De verb. sign. cap. 2. n. 289.*

(e) *De famil. Rom. p. 163.*

(f) *Suppl. Liu. Lib. XI. cap. 27. seqq.*

(g) *Lib. VIII. cap. 12.*

eoque lex dicta sit Maenia, quemadmodum eam binis locis NONIVS (a), et CICERO (b) ita vocant.

Tale fuit caput tertium legis PAPIAE POPPAEAE. Caue itaque credas, Augustum viris sexagenariis et mulieribus quinquagenariis nuptiis interdixisse. Saepe eius modi nuptias contrahebant Romani, non tantum ante legem Papiam, verum et illa iam lata. Notus est Ciceronis iocus, cuius meminit QVINCTILIANVS (c). Obiurgatus enim ab amicis, quod annos 62. natus Publiliam puellam duceret, respondisse fertur: *cras mulier erit.* Nec ignotum est Apuleii matrimonium cum Pudentilla, de quo mox plura dicemus. Equidem non videbatur id matrimonium honestum, quia LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA non contrahebatur, et hinc Augustus Septiciae, quae filiis irata cum iam parere non posset, Publicio seni admodum nupserat, et nuptias, et suprema iudicia, teste VAL. MAX. (d) improbauit, quin et dotem virum retinere vetuit, non autem ideo prohibitum erat inter senes matrimonium, eaque extraordinaria fuit Augusti seueritas, non tam nuptiis senilibus, quam defraudatione liberorum prouocata. Maneat itaque, primum hoc caput legi Papiae Poppaeae addidisse Tiberium, persuasum, generare non posse sexagenarios, vti iam e Suetonio vidimus.

V. Factum id est SCto, quod PERNICIANVM vocat VLPIANVS, sed perperam, quum Pernicius, qui illi SCto nomen facere potuerit, nullus in fastis monimentisque vetustis occurrat. Hinc ingeniose laudatissimus PERIZONIVS (e) conditum illud esse suspicatur sub consulatu PAVLLI FABII PERSICI, qui vna cum *L. Vitellio* fasces consulares tenuit, tertio ante excessum Tiberii anno. Fabios enim illos a solo plerumque cognomine Persicos adpellatos fuisse, cum e SENECA (f), tum ex illa Claudii imp. oratione apud GRVTERVM (g), vbi PERSICVS, NOB. VIR AMICVS CAES. memoratur, discimus. Vnde vix dubitandum, quin istud SC. non *Pernicianum*, sed *Persicianum* dicendum sit, ejusque natalis incidat in annum ab v. c. 786.

Ceterum eo cautum fuisse diximus, VTI SEXAGENARIORVM ET QVINQVAGENARIARVM NEC NON SPADONVM NVPTIAE NE SIENT. Opus itaque saepe numero erat probatione aetatis, quae ex tabulariis publicis petebatur, ita tamen vt si diuersae professiones proferrentur, non *ea potissimum staretur, quae noceret, sed caussa cognita veritas excuteretur, et ex eo potissimum anni computarentur, ex quo praecipuam fidem ea in re*

V 3

(a) *Ibid. et num.* 785.
(b) *Brut. cap.* 14.
(c) *Inst. orat. Lib. VI. cap.* 4.
(d) *Lib. VII. cap.* 7. §. 4.
(e) *De leg. Vocon. pag.* 156.
(f) *De benefic. Lib. II. cap.* 21.
(g) *Inscr. pag.* 502.

re constare credibilius videretur, vti eleganter rescripsit Traianus vel Hadrianus apud CELSVM (a). Ceterum plerique, qui vel in hoc SC. incidunt, vel istud ius ipsa lege Papia Poppaea stabilitum esse contendunt, illud parum recte videntur intellexisse. Irritas enim ac rescindendas fuisse huiusmodi nuptias, tantum non omnes putant, perperam intelligentes IAC. GOTHOFREDVM (b), qui *eas nuptias* ait *in totum fuisse prohibitas : item post hos annos contrahere nuptias nulli licuisse : senibus ademtam nuptiarum contrahendarum potestatem, et veluti fibulam fuisse impositam : denique nuptias has, veluti vero coniugii fine destitutas, prohibitas hac lege indefinite fuisse :* et quae sunt huius generis alia. Sed non magis has nuptias SCtum Persicianum rescindebat, quam lex Papia Poppaea matrimonium senatoris cum libertina. Iniustae erant istae senum nuptiae, quia contra SCtum fuerant contractae, unde et a poenis caelibatus haud amplius liberabant : attamen ideo non erant rescindendae. Iniustae enim nuptiae constabant, quamuis ciuili effectu destitutae, adeo, vt vir accusare huiusmodi vxorem posset adulterii (c), quod non poterat, si nullum esset inter virum et adulteram matrimonium (d). Hinc quum Pudentillam, quam sexagenariam ferebant accusatores, vxorem duxisset Apuleius : non id agebant tamen eius aduersarii, vt rescinderetur matrimonium, sed poenam irrogatam volebant marito, quod feminam carminibus ac veneficio ad has nuptias pellexisset (e). Immo, quis sibi persuaserit, senum nuptias rescissas fuisse post illud SCtum, quum ne spadonum quidem matrimonia rescinderentur? Vulgo equidem docent, matrimonium eos contrahere non potuisse, *L. 39. D. de iure dot.* adeoque nec ancillam matrimonii caussa manumittere, *l.* 14. *fin. D. de manum. vind.* neque illis dotem fuisse, neque dotis actionem, *d. l.* 39. sed vinculum illud oportuisse dissolui, *l.* 60. *seq. de donat. inter vir. et vx. l.* 10. *C. de repud. Nouell.* XXXII. *cap.* 6. Enimuero constitisse etiam cum spadonibus matrimonium, facile demonstrabitur. VLPIANVS (f) disputans, an dotis actio locum habeat, si mulier spadoni nupserit? Distinguendum arbitratur, castratus fuerit, nec ne, et in castrato quidem dotem esse negat, at in eo, qui non sit castratus, quia sit matrimonium, et dotem et dotis actionem esse adfirmat. Si castratorum nuptias stare non passae sunt leges, quî potuit quaestio nasci de dote? Sic et alibi quaerit iureconsultus, possitne spado postumum heredem scribere? Eamque quaestionem

(a) CELS. *Lib. XXX. L.* 13. *D. de probat.*
(b) [illegible] *ad Leg. Pap. Popp. pag.* 318.
(c) [illegible] §. 1. *D. ad Leg. Iul. de adult.*
(d) L. 13. §. 4. *eod.*
(e) APVLEI. *Apol.* 11. *p.* 317.
(f) L. 39. *D. de iure dot.*

nem fimili diftinctione expedit (a). Quî potuiffet huiusmodi quaeftio incidere, fi non conftitiffent fpadonum matrimonia? Subfiftebant ergo eatenus, vt non refcinderentur, quamuis iura maritorum ipfis negarent leges. Quin Romae huiusmodi nuptiae erant frequentiffimae, poftquam a virtute defcitum, et ad vitia tranfcurfum fuerat. Notat huiusmodi coniunctionem IVVENALIS (b):

Quum tener VXOREM DVCAT SPADO; *Maeuia Tufcum*
Figat aprum, --
Difficile eft Satyram non fcribere.

Idemque alio loco (c) hanc eiufmodi impurorum complexuum rationem reddit, quod fic *abortiuo non fit opus*: quae ratio facile etiam inducere potuit feminas, vt tabulas cum fpadonibus fignarent: quemadmodum faeculo adhuc quarto nuptias celebrauit Eutropius fpado, de quo CLAVDIANVS (d):

At foror, et fi quid portentis creditur, VXOR
Mulcebat matres epulis, et more pudicae
Coniugis EVNVCHI *celebrabat vota* MARITI.

Non ergo huiufmodi nuptiae a Romanis refcindebantur, quamuis ipfi rectae rationi aduerfarentur. Neque id probant leges, quas vulgo eam in rem allegant. De *l.* 39. *D. de iure dot.* iam egimus, vidimufque, vix potuiffe incidere quaeftionem de dote dotifque actione, fi leges non paffae effent ftare huiufmodi matrimonium. Neque CAIVS et HERMOGENIANVS in *l.* 60. *et feqq. de donat. inter vir. et vxor.* de diffolutione huius matrimonii loquuntur, fed de iis, qui bona gratia ob facerdotium vel fterilitatem, vel fenectutem, vel valetudinem, vel militiam difcedunt. Denique *L.* 10. *C. de repud.* mulieri quidem IVSTINIANVS concedit, vt viro mittat repudium, fi intra biennium virum fe haud praeftitiffet, idque repetit in *Nouella* XXII. *cap.* 6. *et Nou.* CXVII. *cap.* 12. nifi quod in priore ad triennium id fpatium extendit; fed de matrimonio inter fpadonem et mulierem, a magiftratu refciffo, nihil vel in his, vel in aliis legibus memoratur.

Vnde multo minus fenum nuptias hoc SCto refciffas fuiffe dixeris, quamuis eodem cautum effet, VT VIR ET VXOR POENIS CAELI-

(a) *L.* 6. *pr. et* §. 1. *D. de lib. et poftum.*
(b) *Sat.* 1. *v.* 22.
(c) *Satyr. VI. v.* 367.
(d) *Aduerf. Eutrop. Lib. II. v.* 83.

LIBATVS PERPETVO TENERENTVR. Quum itaque ex lege PAPIA POPPAEA et caelibes immunes ab his poenis essent, si ad eam aetatem peruenissent: Senatusconsultum ne iis quidem pepercit, qui senes demum legi parere et inire matrimonium induxerant animum. Et haec quidem ratio est, cur senibus matrimonio interdixisse dicatur Tiberius.

VI. Sequitur SCtum Claudianum, quo capiti illi a Tiberio addito obrogatum fuisse refert SVETONIVS. Neque enim Claudius id caput *abrogauit*, vti IAC. GOTHOFREDVS rescribit, sed illud mutauit paullulum et mitigauit, sanciens, VT QVI MAIOR SEXAGENARIO MINOREM QVINQVAGENARIA DVXERIT, PERINDE HABEATVR, AC SI MINOR SEXAGINTA ANNORVM DVXISSET VXOREM. Multum referre putabat Claudius, vtrum senex iuuenculam, an aeque senem vetulamque duxisset. Occurrebant Catonis et Masinissae exempla, qui grandes natu liberos e puellis sustulerant (a). Hinc SCtum Persicianum non quidem sustulit: eidem tamen eatenus obrogauit, vt si sexagenario maior vxorem in viridi aetate constitutam duxisset, coniuges illi iisdem iuribus fruerentur, ac si ea vtriusque esset aetas, quae procreandis liberis sufficere videretur. Et hinc apud PLINIVM (b) Domitii Tulli vxor, quamuis diu vidua parum decore sequuta esset matrimonium diuitis senis, et ita perditi morbo, vt esse taedio posset vxori, quam iuuenis sanusque duxisset: tamen matrimonii nomine amplissimam bonorum partem ab eo iure capiebat, quia huiusmodi matrimonium ex SCto Claudiano non erat irritum.

VII. Quum vero id a quibusdam ad eum casum extenderetur, si quinquagenaria maior iuueni nupsisset: id occasionem dedit nouo SCto quod *Caluitianum* vocat VLPIANVS. Ast idem vir eximius IAC. PERIZONIVS, (c) illud *Caluisianum* potius vocandum esse monet, quum *Caluisiorum* cognomen sub Nerone et eius successoribus sit frequentissimum: *Caluitiorum* autem nusquam apud veteres fiat mentio. Quocumque tempore illud conditum sit, saltim cum CVIACIO (d) non rescribendum est *Claudianum*, a quo illud diserte VLPIANVS distinguit. Claudianum enim sexagenariis quinquagenaria minores ducentibus iura iusti connubii dedit: Caluisiano autem cautum, VT QVAE QVINQVAGENARIA MAIOR MINORI SEXAGENARIO NVPSERIT, QVIQVE MINOR SEXAGENARIO MAIOREM QVINQVAGENARIA DVXISSET, EIS IMPAR ILLVD MATRIMONIVM AD CAPIENDAS HEREDITATES DOTESVE LEGATAS NE PRO-

(a) PLIN. *Hist. Nat. Lib. VII. cap.* 13. *et X.* 5.

(b) *Lib. VIII. Epist.* 18.

(c) *De lege Voc. pag.* 63.

(d) *Ad Vlp. fragm. tit.* 16. §. 4.

PROFICIAT, SED DOS, MORTVA MVLIERE, CADVCA FIAT. Impar ergo dicitur matrimonium, quod cum imberbe contraxerat vetula, eamque adpellationem IVSTINIANVS (a) demum vna cum hoc ipso iure aboleuit. Vnde errare dixeris IAC. GOTHOFREDVM, qui omnes nuptias, contra legem PAPIAM POPPAEAM contractas, *impares* vocatas esse suspicatur, notatus ideo a viro consultissimo ANT. SCHVLTINGIO (b). Verum nec impar istud matrimonium rescissum est, sed dos, quae constante illo fungebatur, mortua demum muliere, caduca fiebat, saluis tamen, vti credere par est, impensis a marito in rem dotalem factis. Generatim enim PAPINIANVS: (c) *Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessariis, quae dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote redditurus esset, maritus soluere debet.*

VIII. Enimuero haec omnia statim ex eo tempore corruisse videntur, quo CONSTANTINVS M. omnes caelibatus orbitatisque poenas sustulerat (d). Noua tamen constitutione Persicianum et Caluisianum SCta sustulit IVSTINIANVS, (e) ita rescribens ad Ioannem, praefectum praetorio: *Sancimus, nuptias, quae inter masculos et feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis, lege Iulia vel Papia prohibitae sunt, homines volentes contrahere, et ex nullo modo, vel ex nulla parte tales nuptias impediri.* In qua lege FR. BALDVINVS (f) frustra expungi iubet verba: *vel minores.* Non tam enim de lege Papia Poppaea loquitur imperator, quam de SCtis ad legem Papiam Poppaeam factis, Persiciano et Caluisiano, quae inprimis sublata volebat.

Denique quod ad spadonum nuptias attinet, eas ne sub Christianis quidem principibus rescindi consueuisse, paullo ante Eutropii eunuchi exemplo ex CLAVDIANO demonstrauimus. At primus eas, vti recte a PETRO GREGORIO (g) obseruatum est, sustulit LEO imperator, singulari eam in rem scripta constitutione, (h) cuius sub finem sanciuit, *vt si quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, et ipse stupri poenae obnoxius sit, et, qui sacerdos huiusmodi coniunctionem profanato sacrificio perficere ausus fuerit, sacerdotali dignitate denudetur.* Quare qui GREGORIVM erroris arguunt, non satis accurate discernere videntur nuptias illicitas ab iis, quas stare leges haud patiebantur.

(a) *L. 12. C. de legit. her.*
(b) *Iurisp. vet. anteiust. pag. 615.*
(c) *L. 61. D. de ritu nupt.*
(d) *L. vn. C. Theod. de infirm. poen. caelib.*
(e) *L. 27. C. de nupt.*
(f) *Iustinian. Lib. III.*
(g) *Lib. VII. Syntagm. cap. 2.*
(h) *Nouell. Leon. LXXXXVIII.*

Quamuis enim iniuſtae ſemper viſae ſint ſpadonum nuptiae: eas tamen non diremtas fuiſſe, ſemel initas, iam ſupra demonſtrauimus.

* * * * * * * * * * *

CAPVT IIII.

AD CAP. IIII. LEGIS PAP. POPP. DE CONCVBINATV.

I. *IN lege Papia Poppaea etiam de concubinatu actum, idque capite quarto factum videtur.* II. *Quale hoc caput fuerit?* III. *Ante legem Papiam Poppaeam concubinatus parum honeſtus videbatur. Pellex, concubina, amica quae dictae ſint ante et poſt hanc legem? Concubinatus ex hac lege honeſtus. An quis ſimul vxorem et concubinam habere potuerit?* IIII. *Concubinae eſſe poterant, quae vxores per has leges eſſe non poterant. An et propinquae et adfines? Concubinae et vxoris differentia.* L. 1. pr. D. de concub. *explicata. An coniunctio legitima dici poſſit concubinatus? Cur et viri nobiles concubinas adſumſerint? Ingenua, in quam ſtuprum committebatur, in concubinatu haberi non poterat. An ἀντινομία ſit inter* L. 3. pr. D. de concubin. L. 24. D. de rit. nupt. et L. 31. pr. D. de donat. V. *Conſtantinus M. primus indirecte tollere voluit concubinatum. Legitimatio per ſubſequens matrimonium cur inuenta?* VI. *Succeſſores Conſtantini legitimationem illam indulgentes tanquam beneficium ordinarium, concubinatum firmarunt. Leo ſuſtulit concubinatum tantum in oriente. In occidente ille diutiſſime viguit.*

I. DE concubinatu caput exſtitiſſe in lege Papia Poppaea, nec IAC. GOTHOFREDVS nec VINC. GRAVINA vidit: et tamen id videtur certiſſimum. Nam primo MARCIANVS (a) diſerte ſcribit, *concubinatum* PER LEGES *nomen adſumſiſſe*, id eſt per leges Iuliam et Papiam, κατ' ἐξοχὴν dictas νόμους vel *leges*, vti recte haec verba interpretatur EM. MERILLIVS (b). Deinde VLPIANVM (c) in commentario ad hanc

(a) *L. 3. §. 1. D. de concub.*
(b) *Lib. III. Obſ. cap. 25. et Lib. I. Variant. Cuiac. cap. 34.*
(c) VLP. *Lib. II. L. 1. D. de concub.*

hanc legem etiam de concubinatu egiſſe, argumento eſt fragmentum bene longum ex libro II. ex quo numero inferimus, illud fragmentum non ad caput de diuortio libertinae, de quo VLPIANVS demum libro III. egerat, ſed ad hunc ipſum locum pertinere, adeoque de concubinatu praecepiſſe caput huius legis quartum.

II. Id vero, vti ex laudato VLPIANI fragmento liquet, tale fuiſſe videtur:

> *Quas perſonas per hanc legem vxores habere non licet, eas concubinas habere ius eſto. Ingenuam honeſtam in concubinatu habere ius ne eſto.*

III. Quae priuſquam more noſtro interpretemur, paucis obſeruandum videtur, ante hanc legem parum honeſtum viſum fuiſſe concubinatum, nec quidquam inter *amicam*, *pellicem*, *concubinam*, interfuiſſe: poſtea vero hanc coniunctionem diſerte permiſſam eſſe lege Papia Poppaea, ex eoque tempore ſimul CONCVBINATVS et CONCVBINAE vocabula ſenſu paullo honeſtiore accipi conſueuiſſe, et id ipſum innuere MARCIANVM, dum *concubinatum* NOMEN *per leges adſumſiſſe*, ſcribit: nec non CLEMENTEM ALEXANDRINVM, (a) dum ſaepe conqueritur: καὶ τὸ λάγνον πᾶν ἐπικέχυται ταῖς πόλεσι, νόμος γενόμενον. *At nunc, quidquid eſt impudicum et libidinoſum, diffuſum eſt in ciuitatibus, et iam* PRO LEGE *habetur:* et paucis interiectis: Ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν. *Haec ſapientes leges permittunt.* Hinc MASVRIVS SABINVS apud PAVLLVM (b) refert, PELLICEM *apud* ANTIQVOS *eam habitam, quae quum vxor non eſſet, cum aliquo tamen viuebat, quam nunc vero nomine amicam*, PAVLLO HONESTIORE *concubinam adpellari.* Addit PAVLLVS, GRANIVM FLACCVM *in libro de iure Papiriano ſcribere, pellicem nunc vulgo vocari, quae cum eo, cui vxor ſit, corpus miſceat, quondam*, (ita enim reſcribendum puto pro *quoſdam*, addicentibus etiam quibuſdam codicibus,) *eam, quae vxoris loco ſine nuptiis in domo ſit, quam* παλλακὴν *Graeci vocant.* Ex hoc loco patet, vocabula *amica*, *concubina*, *pellex* ante legem Iuliam promiſcue accepta fuiſſe, quia non magis caelibis, quam mariti, conſuetudo cum muliercula, aqua et igni non accepta, honeſta iudicabatur. Tempore autem Maſurii Sabini, et Granii Flacci, (quem ſub Caeſare floruiſſe, et hinc in Auguſti tempora vitam producere potuiſſe, ex CENSORINO (c) docet CAR. ANDR.

 DVKE-

(a) *Paedagog. Lib. III. cap. 3.*
(b) *L. 144. D. de Verb. Sign.*
(c) *De die natali cap. 3.*

DVKERVS,) (a), ea dici coepit *pellex*, quae cum eo, cui vxor erat; miſcebat corpus, illa autem *concubina* vel *amica*, quae vxoris loco ſine nuptiis in domo erat. Quum enim pellicis vocabulum, teſte GELLIO, (b) probroſum haberetur: non videbatur conuenire coniunctioni, quae per legem nomen adſumſerat: adeoque iſtud vocabulum tantum haeſit iis, quae alieno marito ſuccubuerant, reliquae concubinae dici malebant. Haec, vt paucis demonſtremus, palam eſt, veteres, qui ante Auguſtum floruerunt, auctores promiſcue vſurpaſſe *pellicis* et *concubinae* vocabula. *Pellex* Iunonis vocatur Alcumena apud PLAVTVM (c), quia cum Ioue, Iunonis marito, corpus miſcuerat:

- - - I hac mecum, vt videas ſimul
Tuam Alcumenam, PELLICEM, *Iuno mea.*

Et tamen Alexandro M. quoque, licet nondum marito *pellices* fuiſſe ſcribunt PLINIVS (d), DIODORVS SICVLVS, (e) et ex eo CVRTIVS (f): et apud OVIDIVM (g), Deianira Herculis vxor, Omphalem pellicem vocat quae marito ſuo ſuccumberet, ſe expulſa, dum canit:

Forſitan expulſa me Aetolide Deïanira,
Nomine depoſito PELLICIS, *vxor erit.*

Ita aeque promiſcue veteres accipiunt vocabulum concubinae. PLAVTO (h) concubina eſt meretrix pecunia a caelibe emta, vbi ſcribit:

Illam minorem in CONCVBINATVM *ſibi*
Volt emere miles quidam, qui illam deperit.

At CICERO (i) et eam concubinam vocat, quae ducta fuerat a patre familias Romae, vxorem habente in Hiſpania.

Ita ante legem Papiam Poppaeam pellices et concubinae pari paſſu ambulabant, neque melior erat harum, quam illarum, conditio: quam in rem multa egregia diſſeruit CHRISTFR. WAECHTLERVS, (k) dum magno adparatu docet, huius modi concubinatum, qualem in iure noſtro

(a) *De Latinit. ICt. pag.* 157.
(b) *Lib. IIII. cap.* 3.
(c) *Merc. act. IIII. Scen.* 1. *v.* 23.
(d) *Hiſt. Nat. Lib. XXXV. cap.* 10.
(e) *Lib. XVII. cap.* 77.
(f) *Lib. VI. cap.* 6.
(g) *Epiſt. VIIII. v.* 121.
(h) *Poen. prolog. v.* 102.
(i) *De orator. Lib. I. cap.* 40.
(k) *Act. Erud. anni* 1714. *p.* 371.

ſtro deſcribi videmus, nec apud Graecos, nec apud veteres Romanos receptum fuiſſe, ſed improbitatem ſub imperatoribus hoc augmentum accepiſſe. Poſteaquam vero concubinatus per leges nomen adſumſit, numquam concubina adpellata eſt *pellex*, ſed CONVICTRIX (a), ΓΑΥΚΥΤΑΤΗ ΣΥΜΒΙΟΣ (b), VXOR GRATVITA (c), id eſt, quae per coëmtionem haud conuenerat in manum, vti eleganter ea vocabula exponit EM. MERILLIVS (d), item SODALITIARIA, (e) AMICA, (quod vocabulum etiam in iure noſtro concubinam notat in illis: (f) *Titiae*, AMICAE *meae, cum qua ſine mendacio* (id eſt, ſine amoris diſſimulatione, *vixi*,) et quae ſunt aliae honeſtiores huius generis adpellationes. Pellicatus autem non fuit honeſta licitaque coniunctio, quum eo tempore, quo quis vxorem vel concubinam habebat, aliam concubinam habere non poſſet (g). Nec puto inſcriptiones, in quibus quidam profitentur, ſe monimentum fieri iuſſiſſe SIBI ET VXORI CONCVBINAE (h), ita interpretandas eſſe, ac ſi, qui monimentum fieri iuſſerant, eodem tempore et vxores, et concubinas habuerint, (neque enim id flagitium palam profeſſi eſſent homines, niſi quos omni pudori decoxiſſe dixeris,) ſed intelligenda arbitror de concubinis a morte vxorum ductis. Saepe enim Romanos vxoribus, vel vxores maritis, antea defunctis commune ſepulcrum fieri iuſſiſſe, in vulgus notum eſt. Exemplo eſſe poterit inſcriptio apud REINESIVM (i):

AELIO ATHENA
M. AELIO CHRISER
M. AELIO POLIBIO
ET M. AEMILIO MARITO PRIMIGENIO.
ET AELIOPO LIBERTIS
LIBERTABVSQ. POSS.

Ex qua quis profecto fruſtra colligeret, Aeliam Athenaidem vno tempore tot maritos habuiſſe.

X 3 IIII. Ad

(a) GRVTER. *pag.* 795. *num.* 8.
(b) *Id. ibid. num.* 9.
(c) *Id. pag.* 800. *num.* 21.
(d) *Obſ. Lib. II. cap.* 15.
(e) GRVT. *pag.* 602. *num.* 5.
(f) *L.* 35. *D. de aur. arg. acr. leg.*
(g) PAVLL. *Sent. Lib. II. tit.* 20. §. 1. *L. vlt.* §. 2. *D. de diuort.*
(h) GRVT. *pag.* 631. *num.* 5. *et pag.* 938. *num.* 2. REINES. *claſſ. XIIII. num.* 183.
(i) *Inſcript. claſſ. XIIII. num.*

IIII. Ad ipſum legis caput, quod attinet, eas tantum concubinas habere ius erat, QVAS PER HANC LEGEM VXORES HABERE NON LICEBAT. Hinc et ingenuus per hanc legem concubinam poterat habere iudicio publico damnatam (a), quaeſtu meretricio infamem (b), obſcuro loco natam (c), ancillam (d), mulierem ex ea prouincia, in qua quis officium adminiſtrabat (e), quas omnes vxores duci non potuiſſe, iam ſupra obſeruauimus. Quum etiam ex SCto Perſiciano, de quo antecedente capite egimus, non eſſet iuſtum inter ſenes matrimonium: licebat contra cuiuſcumque aetatis concubinam habere, dum ne minor eſſet annis duodecim (f).

Non abs re autem addidimus: PER HANC LEGEM. De ſolis enim legibus ciuilibus id erat intelligendum. Quare ſi coniunctioni vel naturalis verecundia, vel ipſa honeſtas obſtabat: non magis concubinatui locus erat, quam nuptiis. Quemadmodum ergo nefas erat, duas ſimul habere vxores: ita et vnica habenda concubina: (g) ſemperque turpis ac infamis viſa eſt vita, *inter ſtupra concubinarum, et oſcula*, vel *mollia concubinarum et ſpadonum agmina* tranſacta, qualem in Sophonio Tigellino et Fabio Valente TACITVS, (h) in Commodo AEL. LAMPRIDIVS (i) reprehendit. Quin ipſe IVSTINIANVS (l) eas, quae cum pluribus aliis uni viro corpora praebent, non concubinas, ſed *πορνευομένας fornicantes* dicendas eſſe ait, nec eas aliarum concubinarum iuribus frui patitur. Quemadmodum deinde inceſtae erant nuptiae inter proximos cognatos et adfines: ita et nefandus erat inter has perſonas concubinatus. Saltim VLPIANO (m) prope nefaria videtur coniunctio, *ſi quae in patroni fuit concubinatu, deinde in filii eſſe coeperit, vel in nepotis, vel contra.* Et alibi idem iureconſultus, (n) verecundiae ſtudioſiſſimus, eum *inceſtum committere ait, qui concubinam habuerit, ſororis filiam*, licet libertinam. Vt adeo non iniuria CVIACIVM (o) erroris coarguat EM. MERILLIVS, (p) priuignam a Cocceio Caſſiano in concubinatu haberi potuiſſe ex ea ratione exiſtimantem,

(a) *L. 1. §. 2. D. de concubin.*
(b) *L. 16. D. de his quae vt indign. L. 3. pr. D. de concub.*
(c) *L. 3. pr. D. eod.*
(d) *L. 38. pr. D. de reb. auct. iud. poſſ.*
(e) *L. 5. D. de concub.*
(f) *L. 4. §. 4. D. eod.*
(g) *Nou. XVIII. cap. 5.*
(h) *Lib. I. Hiſt. cap. 72. Lib. III. cap. 11.*
(i) *Vit. Commod. cap. 15.*
(l) *Nou. XVIII. cap. 5.*
(m) VLP. *Lib. II. L. 1. §. 3. D. de concub.*
(n) *L. 56. D. de ritu nupt.*
(o) *Lib. V. obſ. cap. 6.*
(p) *Lib. III. obſ. cap. 17.*

tem, quia, quae vxores esse nequiuerint, in concubinatu tamen haberi omnino potuerint.

Eas itaque mulieres CONCVBINAS HABERE IVS ERAT. Nam non solum honestum erat concubinae nomen, (a) verum etiam LICITA *cum ea consuetudo* (b). Quamuis enim effectibus nuptiarum, qui ex iure ciuili sunt priuaretur, aut etiam effectus quosdam naturales legum impedimento amitteret ista coniunctio, atque hinc nec amica matronali ornamento fulgeret, nec liberi ex ea procreati in potestate patris essent: ab vxore tamen solo delectu et animi destinatione differebat, (c) nec quidquam inter eas, nisi dignitate, intereratt (d). Hinc vxoris loco esse dicebatur, (e) liberique eius tametsi naturales vel nothi dicerentur, et nec heredes essent patri, nec eius nomen ferrent, sed vel maternum nomen retinerent, vel ei adderent cognomen patris: non tamen erant spurii, nec infamia, aut leuis notae macula notati credebantur, vti vulgo quaesiti, quamuis non essent pars familiae paternae. Quae omnia egregie illustrat marmor apud GRVTERVM (f):

C. MAMERCIO SP. F.
IANVARIO Q. AED. PRAET.
IIVIR. Q. ET.
P. PACCIVS IANVARIVS
FILIO NATVRALI ET
MAMERCIA GRAPTE
MATER INFELICISS. FILIO
ET COGNATAE PIISSIMIS
FECERVNT.

Positum est monimentum *C. Mamercio Ianuario*, et *Cognatae*, piissimis. *Cognata* enim hic non adpellatiuum videtur, sed nomen proprium feminae, vxoris forsan *C. Mamerci Ianuarii*. Nam et alibi *L. Cognatae* (g) et *Primigenii Cognati* (h) mentionem faciunt lapides. Is *C. Mamercius Ianuarius* erat filius naturalis *P. Paccii Ianuarii*, ex *Mamercia Grapta*. Vnde illud SP. F. non est *spurius filius*, vti in indice interpretatur

(a) L. 144. *D. ubi supra.*
(b) L. 5. C. *ad SC. Orphit.*
(c) PAVLL. *lib.* 11. *sent. tit.* 20. §. 1.
(d) L. 49. §. 4. *D. de Legat.* 3.
(e) L. 144. *D. de V. S.*
(f) *Inscr. pag.* 434. *num.* 4.
(g) *Ib. pag.* 601. *n.*4.
(h) *Ib. pag.* 952. *n.*3.

pretatur SCALIGER, sed antiqua formula: SINE PATRE FILIVS, quam liberorum extra matrimonium quaesitorum nominibus subiici consueuisse docet PLVTARCHVS (a). Neque enim spuriorum nomen inditum naturalibus vel ex concubina natis, sed *vulgo conceptis, qui patrem demonstrare non poterant, vel poterant quidem, sed eum habebant, quem habere non licebat*, vti ait MODESTINVS (b). Nec credibile est, parentes filium, tot honoribus in colonia functum, spurium vocare voluisse, quum nec vulgo, nec ex iniustis nuptiis conceptus esset, sed ex concubinatu. Fuerat enim Q. AED. PRAET. IIVIR Q. ET. id est, *Quaestor, Aedilis praetor, et Duumuir quinquennalis iterum*, ita enim IT pro ET rescribendum esse monet MARQV. GVDIVS. Ex quo simul patet, ne vllam quidem notam haesisse liberis naturalibus, siquidem ad maximos aliquando honores adspirabant, nec sibi ignominiae ducebant, nominibus suis adscribere hanc natalium conditionem. Sic et qui lapidem Praenestinum Fortunae Iouis pueri primigeniae dedicauit apud GRVTERVM, (c) adpellare se non dubitat NOTVM RVFICANAE L. F. PLOTILLAE. Et *Epipodius* quidam, (d) qui patri naturali monimentum ponit, sub finem addit

EPIPODIVS. FILIVS. NA.
PATRI PIENTISS.

In primis notandum, hunc *C. Mamercium* matris *Mamerciae* nomen retinuisse, quia ratione matris omnes liberi tam naturales, quam legitimi eiusdem iuris sunt: (e) eidem vero addidisse cognomen paternum *Ianuarii*: quemadmodum et *C. Modius Felix* apud GRVTERVM (f) quum ex Siluia et legitimum et naturalem filium habuisset: illum suo, hunc matris nomine *Siluinum* vocat. Inscriptio ita se habet:

C. MODIVS. FELIX.
ET. C. MODIO. FELICI. FIL.
ET. COCCEIO. SILVINO. FIL.
NATVR. ET. MODIO. RENATO.
LIB. ET. SATTIAE. SILVIAE.
VXORI. V. V. S. S. F.

Apud

(a) *Quaest. Rom. pag. 516.*
(b) *L. 23. D. de statu hom.*
(c) *Grut. pag. 76. num. 7.*
(d) *Ib. pag. 547. num. 8.*
(e) *§. pen. Inst. de SC. Orphit.*
(f) *Inscr. pag. 696. num. 9.*

Apud eumdem (a) *L. Oppii Valeriani* filius naturalis non Oppius vocatur, sed A. FVLVIVS A. F. CELER, procul dubio ab A. FVLVIA CELERE matre. Equidem *Q. Lollii Felicis* filia naturalis, *Lollia Ionis*, nomen gentile patris naturalis fert in marmore: (b) sed eadem et liberta erat patris naturalis. Libertos autem et libertas patroni nomen gentile adſumſiſſe, tralatitium eſt. Alias ſi vel maxime patres agnoſcerent liberos naturales vel extra matrimonium quaeſitos: non tamen gentile nomen ſuum ab illis ferri patiebantur, ſed nonnunquam cognomen tantum. Quemadmodum quum Iul. Caeſar, teſte SVETONIO, (c) *filium ex Cleopatra natum ſuo nomine adpellari pateretur*, is tamen non Iulius, ſed *Caeſario* dictus eſt, vti ex SVETONIO (d) et DIONE (e) diſcimus. Antonii vero liberorum ex Cleopatra natorum nemo Antonii nomen tulit, ſed omnibus nomina Ptolemaeorum familiae familiaria indita ſunt. Vnum enim *Ptolemaeum Philadelphum*, alterum *Alexandrum*, filiam *Cleopatram* dictos eſſe, ſcribit DIO CASSIVS (f).

Sed vt e diuerticulo in viam redeamus, quamuis nec inhoneſtus nec illicitus eſſet concubinatus, ſed veluti inaequale matrimonium (g): non tamen, vti recte contra CVIACIVM docuit MERILLIVS, *coniunctio legitima* dici poteſt. Id enim nomen ſoli matrimonio competit, non concubinatui, ob quem etiam nemo poenas caelibatus orbitatiſque effugiebat. Quare et ii fere, qui iam e iuſto matrimonio liberos procreauerant, patriaeque et Priamo fecerant ſatis, concubinam poſtea ſolebant adſciſcere, ne liberis inducerent nouercam, hereditatemque ſperatam iis interuerterent. Sic SVETONIVS (h) refert, ipſum *Veſpaſianum, Imperatorem, poſt vxoris exceſſum Caenidem, Antoniae libertam, et a manu, dilectam quondam ſibi, reuocaſſe* IN CONTVBERNIVM, *et habuiſſe, etiam Imperatorem*, PAENE IVSTAE VXORIS LOCO, id eſt, tanquam concubinam, quam vxoris loco eſſe, et iureconſulti dicere ſolebant (i). Sed et Antonius Pius amiſſa Fauſtina, concubinam habuit (l). Et M. Aurelius Antoninus, recti exempli imperator, concubinam ſibi adſciuit, procuratoris vxoris ſuae filiam, *ne tot liberis* NOVERCAM *ſuperduceret* (m). Denique præſidibus, qui vxores non habebant, ſingulas concubinas, quod ſine his eſſe non poſſent, Alexander Imp. conceſſit: (n) proculdubio reſpiciens ad eos, qui vxores

(a) *Ib. pag.* 684.
(b) *Ib. pag.* 945.
(c) *Iul. cap.* 52.
(d) *Aug. cap.* 17.
(e) *Lib. XXXX.*
(f) *Lib. XXXXVIIII. pag.* 416.
(g) *L.* 3. *C. de natur. liber.*
(h) *Veſp. cap.* 3.
(i) *L.* 144. *D. de V. S.*
(l) IVL. CAPIT. *vit. Anton. cap.* 8.
(m) IVL. CAPITOL. *in vita Marci cap.*29.
(n) LAMPRID. *Alex. cap.* 13.

amiſerant. Idem et priuati facere ſolebant frequenter: eaque fortaſſis ratio fuit, quam ob rem Auguſtus concubinatum Romanis primum conceſſerat.

Adiecimus denique: INGENVAM HONESTAM IN CONCVBINATV HABERE IVS NE ESTO. Honeſta vero erat ingenua, in quam ſtuprum committebatur. Eam enim regulam probat VLPIANVS (a), quod *ſolae illae in concubinatu haberi poſſint, ſine metu criminis, in quas ſtuprum non committatur.* Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam, et honeſte viuentem (b). Non itaque in obſcuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel eam quae quaeſtum fecerit corpore (c). In has, inquam, non committebatur ſtuprum, id eſt non erat is ſtupri ex lege Iulia de adulteriis reus, qui cum huiuſmodi muliercula rem habuerat. Vnde et OVIDIVS (d) hos amplexus vocat *Venerem tutam*, et *conceſſa furta*, dum canit:

Eſte procul vittae tenues, inſigne pudoris,
Quaeque tegis medios, inſtita longa, pedes.
Nos VENEREM TVTAM, CONCESSAQVE FVRTA *canemus:*
Inque meo nullum carmine crimen erit:

Senſus eſt, non ſe profiteri artem amandi ingenuas, vel inſidias pudicis ſtruendi, ſed iis, in quas non admittatur ſtuprum. Et HORATIVS (e):

- - Me libertina, neque vno
Contenta Phryne macerat.

Et has proinde etiam concubinas licebat habere. Alioquin, ſi quis honeſtae vitae et ingenuam mulierem in concubinatum habere mallet, *id ſine teſtatione, hoc manifeſtum faciente, non concedebatur*, vti eodem loco docet MARCIANVS (f), qui etiam addit, *neceſſe eſſe viro vel vxorem ingenuam habere, vel recuſantem ſtuprum cum ea committere.* Sunt, qui poſtrema haec verba committunt cum iis, quae alio loco MODESTINVS et PAPINIANVS inculcant, et ἀντινομίαν manifeſtam in his ſibi videntur deprehendere. Quum enim MARCIANVS eum, qui honeſtae vitae atque ingenuam mulierem in torum recepit, neque eam iuſtam

vxorem

(a) VLP. *Lib. I. L.* 1. §. 1. *D. de concubin.*
(b) *L. 34. pr. D. ad L. Iul. de adult.*
(c) *L. 3. pr. D. de concub.*
(d) *De arte amandi Lib. I. v.* 30.
(e) *Epod. XIIII. v.* 15.
(f) *d. L. 3. pr.*

vxorem esse vult, stuprum committere dicat: Modestinus (a) contra ait: *In liberae mulieris consuetudine non concubinatus, sed* NVPTIAE *intelligendae sunt, si non corpore quaestum fecerit*, et in eumdem sensum Papinianus (b): *An maritalis honor vel affectio pridem praecesserit*, personis comparatis, *vitae coniunctione considerata, perpendendum esse, respondi: neque enim tabulas facere matrimonium.* Sed salua res est. In dubio omnino praesumebatur ingenuam, quae cum viro miscuerat corpus, non esse concubinam, sed vxorem, nisi vel obscuro loco nata, vel vulgaris, vel iudicio publico damnata fuisset, vel testatio exstaret, quae mulierem sese in concubinatum dedisse faceret manifestum. Et ea est sententia Modestini. Ast si mulier, quantumuis ingenua, prostrauisset pudicitiam, vel artem ludicram fecisset: non censebatur vxor, sed concubina, etiamsi dotalia instrumenta exstarent, et vir eam pleno honore dilexisset: quale exemplum supra in Coccei Cassiani V. C. concubina (c) vidimus. Tabulae enim non faciunt matrimonium inter eas personas, inter quas per leges non est ius connubii. Et haec est sententia Papiniani. Denique si vir ingenuam honeste viuentem, quacum consuetudinem habuerat, vxorem habere recusaret: praesumtio quidem militabat pro muliere, quod non in concubinatu, sed matrimonio vixerit, adeoque et illa vxoris iuribus fruebatur: sed maritus, qui eam vxorem habere recusabat, et concubinam tamen habere non poterat, tamquam stuprator merito habebatur. Et haec est sententia Marciani, inter quam et reliquas nihil omnino pugnae est.

V. Talis erat veterum Romanorum concubinatus, qui ex lege Papia Poppaea nomen adsumserat. Eum quis primus subruerit, nondum inter omnes constat. Alii enim a Leone eum putant sublatum, alii multo prius ab vsu recessisse contendunt. Sed reuera de eo profligando primus cogitauit Constantinus M. ita tamen vt quum imparem se fere esse intelligeret abolendae consuetudini tam inolitae, obliqua quasi via procederet, idque ageret potissimum, vt ciues, quas hactenus concubinas habuerant, eas in posterum vxores habere mallent. Primo itaque, quum obseruaret, et concubinis et liberis naturalibus donari legarique posse: non abs re suspicabatur, facilius tabulas signaturos ciues, si sibi eam facultatem ereptam viderent. Id vero factum esse a Constantino, discimus ex constitutione Valentiniani, (d) qua Constantini legem temperaturus, liberis naturalibus, si legiti-

 mi

(a) *L.* 24. *D. de ritu nupt.*
(b) *L.* 31. *pr. D. de donat.*
(c) *L.* 16. *D. de his quae vt indign.*
(d) *L.* 1. *C. Th. de natur. lib.*

mi liberi vel parentes exſtent, vnciam; his vero non exſtantibus, tres vncias teſtamento relinqui poſſe ſtatuit, adeoque ſatis aperte innuit, Conſtantinum M. multo minus relinqui paſſum eſſe liberis naturalibus. Praeuidebat enim Imperator, parentes aegre laturos hanc liberorum conditionem, et cum concubina potius facturos iuſtas nuptias, quam vt eam liberoſque ex ſe natos ſe mortuis in mendicitate viuere paterentur. Deinde eodem conſilio et legitimationem per ſubſequens matrimonium inuexit, non vt ea perpetuus eſſet patriam poteſtatem conſequendi modus, ſed vt, quod recte obſeruauit DES. HERALDVS, (a) liberi, qui ante id tempus ex concubinis nati fuerant, huius beneficii, in poſterum naſcituris haud profuturi, fierent participes, parenteſque, eo inuitati, tanto aequiore animo iuſtas nuptias illegitimae conſuetudini anteferrent. Equidem nec ea CONSTANTINI de legitimatione conſtitutio exſtat: ex ZENONIS (b) tamen epiſtola, quae illius mentionem facit, ſatis adparet, eum legitimationem non niſi iis liberis, qui antehac ex concubinis editi fuerant, prodeſſe voluiſſe. Vnde et ZENO eam legitimationem quidem renouat, ſed itidem non in poſterum valituram. Idem poſtea fecerunt ANASTASIVS (c) et IVSTINVS, (d) quorum hic non minus, ac anteceſſores, conſtitutionem ſuam ad caſus poſtea exſtituros proferri vetuit. Poſtremo IVSTINIANVS, (e) vel ignarus ſcopi, quem ſibi in his conſtitutionibus propoſuerant anteriores principes, vel concubinatui non admodum infenſus, conſtituit, vt ſubſequens inter virum et concubinam matrimonium ordinarius ac perpetuus eſſet legitimandi modus. Tertio ne viri in dignitatibus conſtituti, alios exemplo corrumperent: idem CONSTANTINVS (f) duriſſimam illam, quam capite II. huius libri explicauimus, conſtitutionem edidit, et nec concubinas quidem viliores a viris perfectiſſimis haberi paſſus eſt. Quae itidem ad euertendum concubinatum comparata fuiſſe, facile eſt ad intelligendum, quum vix veroſimile eſſet, mulierem ingenuam quantumuis obſcuro loco natam viro etiam clariſſimo perfectiſſimoue ſe daturam eſſe in concubinatum, quum nec ſibi nec liberis inde quidquam ſperare poſſet emolumenti.

VI. Nec forſan effectu caritura fuiſſent illa CONSTANTINI conſilia, ſi eadem ſeueritate rem agere voluiſſent ſucceſſores. Sed his rem parum curae fuiſſe, vel inde patet, quod non ſolum nullam, quae eo

(a) *Lib. I. Rer. et Quaeſt. quotid. cap.* 4. §. 11.
(b) *L.* 5. *C. de natur. lib.*
(c) *L.* 6. *C. eod.*
(d) *L.* 7. *C. eod.*
(e) *L.* 10. *C. eod. Nou. XII. cap.* 4. *Nou. XVIII. cap.* 11. *Nou. XVIIII.*
(f) *L.* 1. *C. de nat. lib.*

eo pertineat, constitutionem, praeter vnicam illam de pellicatu (a) codicibus inseri iusserint, verum etiam pleraque a CONSTANTINO sancita nouis legibus et constitutionibus suis subuerterint. Nam iam obseruauimus, vel naturalibus liberis aliquid relinqui passum esse Valentinianum, et Iustinianum legitimationem per subsequens matrimonium omnibus promiscue indulsisse. Hinc adhuc IVSTINIANI temporibus concubinatus erat *licita consuetudo* (b), in qua quis caste viuere posset (c); nec prius ille publica lege sublatus est, quam temporibus LEONIS (d), cuius tamen constitutio non nisi in oriente valuit. In occidente concubinatu nihil erat frequentius, inter Francos, Langobardos et Germanos reliquos: eumque ipsi clerici exemplo suo probabant, donec sub purioris religionis exortum publica lege vbique inter Christianos aboleretur. Qua de re in ANTIQVITATIBVS IVRIS GERMANICI a nobis fusius actum esse meminimus, vt non opus sit plura hic addere, vel nostra ipsorummet expilare scrinia.

(a) *L. vn. C. de concub.*
(b) *L. 5. C. ad SC. Orphit.*
(c) *Nouell. XVIII. cap. 5.*
(d) *Nou. Leon. LXXXXI.*

* * * * * * * * * *

CAPVT V.

AD CAP. LEGIS PAP. POPP. V. DE SPONSALIBVS.

I. P*Roximum caput de sponsalibus egit. Suetonii locus explicatus. Quid eo capite sancitum? Vlpiani locus vindicatus et expositus.* II. *Verba capitis V. Aliae gentes feram Venerem laudabant. Romani puellas vix viri potentes ducebant. An irrita fuerint sponsalia cum puella decenni minore? Intra biennium sponsa erat domum ducenda.* L. 17. D. de sponsal. *a* CVIACII *et* GOTHOFREDI *emendationibus vindicata. Quaenam iustae caussae sponsalia vltra biennium trahendi?* L. 2. C. de sponsalibus *exposita. Sponsae saepe adhuc infantes. Augustus an Iustinianus pubertatis terminum in feminis definiuerit. Impubes domum ducta non erat vxor, nisi ab anno aetatis duodecimo. Nuptiae aliquando inter pueros et puellas celebratae.* III. *Vacatio a morte viri vel diuortio data. Vacatio quid? An et viris vacatio huiusmodi data?* IIII. *A* GOTHOFREDO *adsuta*

lacinia de virginibus Vestalibus ad hanc legem non pertinet. V. *Vsus legis hodiernus.*

I. PRoximum legis PAPIAE POPPAEAE caput de sponsalibus egisse videtur. Inter prima saltim capita et hoc fuisse, vel inde patet, quod primo statim commentariorum libro de eo dixerit CAIVS, iureconsultus (a).

Vt vero, quid hoc capite Augustus sanxerit, paullo inquiramus accuratius: breuiter illud, sed eleganter, describitur a SVETONIO (b), qui, vbi de lege Iulia de maritandis ordinibus loquitur: *quum etiam*, inquit, *immaturitate sponsarum et matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret*, TEMPVS *sponsas habendi* COARCTAVIT, *diuortiis modum imposuit.* Nimirum, lata lege Iulia, nullum inter maritos et sponsos discrimen statuerat Augustus, sed hos aeque ac illos a poenis caelibatus immunes esse iusserat. Quemadmodum vero ingeniosa aduersus leges esse solet improbitas: ita inde occasionem arripiebant Romani, vim legis Papiae Poppaeae immaturitate sponsarum eludendi. Stipulabantur enim sibi puellas, nondum viri potentes, eoque obtentu, nuptias diutissime trahebant, donec potiti maritorum praemiis, sponsas repudiarent, fraudem hoc modo legi facientes impudentissime.

Quum itaque eo fieret, vt ex lege sapienter scripta haud magna ad rem publicam vtilitas redundaret: consultum visum est principi prudentissimo, tempus sponsas habendi coarctari, certosque definiri annos, intra quos eae domum ducendae essent, si quis sponsalia sibi prodesse vellet ad euitandas caelibatus poenas, praemiaque nuptiarum capienda. Rem omnem accuratius exponit DIO CASSIVS (c), cuius ipsa verba adscribemus: *Ὡς δὲ οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμεναι τὰς μὲν τιμὰς γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν, μεθ' ἣν οὐ δὲ* ΔΥΟΙΝ ἘΤΟΙΝ *διελθόντων γαμήσει τις· τοῦτ' ἔστι* ΔΕΚΕΤΙΝ *πάντως ἐγγυᾶσθαι τήν γέ τι ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσοντα· δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται: at quum quidam puellas desponderent, et praemia nihilominus ferrent maritorum, rem opusque mariti non praestarent: statuit, nulla sponsalia firma esse, quae,* BIENNIO EXACTO, *nuptiae non sequerentur: hoc est, vt omnino* DECENNEM *despondere opus esset, si quis sponsionis eius fructum vellet percipere. Puellis enim duodecimus annus plenus ad nuptias definita aetas censetur.* Ex eo autem loco discimus, primo, sponsalia vltra bien-

(a) *Lib. I. L. 17. D. de sponsal.*
(b) *Aug. cap. 34.*
(c) *Lib. LIIII. pag. 531.*

biennium trahi non potuisse per legem Papiam Poppaeam: deinde desponderi non potuisse puellas decenni minores: postremo, duodecennes viris potentes iam eo tempore habitas esse.

Nec tantum de tempore sponsas habendi, hoc capite actum videtur, verum etiam de spatio, intra quod post coniugis mortem vel repudium ad secunda vota transeundum esset. Nam prioribus verbis statim subiungit SVETONIVS: *Diuortiis modum imposuit.* Quod non modo ita intelligendum, quod Augustus ea lege licentiae repudiandi vxores modum imposuerit, verum etiam, quod praecipue vitae caelibi post diuortium certos annos praefiniuerit, intra quos nuptiae rursum fieri deberent. Quam legis Papiae Poppaeae sanctionem ita describit VLPIANVS: (a) *Feminis lex* IVLIA *a* MORTE VIRI *anni tribuit vacationem, a* DIVORTIO *sex mensium: lex autem Papia a morte viri* BIENNII, *a repudio* ANNI ET SEX MENSIVM. Equidem primus hunc locum sollicitauit vir summus, IAC. CVIACIVS, qui pro *biennii* rescribi iussit *triennii*, quia ex SVETONIO (b), triennii vacationem ab Augusto datam esse, constet. Sed et τῷ πάνυ CVIACIO, et qui eius emendationem probauit, IS. CASAVBONO fraudi fuit male intellectus SVETONII locus, qui non de vacatione feminae a morte mariti, sed de vacatione ipsius non quidem Papiae sed Iuliae legis, ciuibus concessa, loquitur. Neque enim prius lex Iulia de maritandis ordinibus perlata est, quam vacatione triennii data, id est concesso iis, qui nondum vxores duxerant trium annorum spatio, πρὸς παρασκευήν, vti loquitur DIO, (c) id est, vt interea se praepararent ad ducendas vxores, procreandosque liberos. Quare et eximius vir IAC. GOTHOFREDVS, (d) et celeberrimus SCHVLTINGIVS (e) recte negarunt, mutandum aliquid esse in loco VLPIANI, quo, quid lege Iulia ea de re cautum sit, quidque postea mutauerit lex Papia Poppaea, tam distincte exponitur.

II. Ex his ergo adparet, tale fere fuisse legis PAPIAE POPPAEAE caput quintum:

> *Sponsam post hanc legem decenni minorem nemo habeto, desponsam intra biennium domum ducito: ni duxerit, praemiis maritorum ne fruitor. Feminis a morte viri biennii; a repudio anni et sex mensium vacatio esto.*

SPON-

(a) *Fragm. tit.* 14. §. 1.
(b) *Aug. cap.* 32.
(c) *Lib. LVI. pag.* 577.
(d) *Not. ad leg. Pap. Popp. pag.* 320.
(e) *Ad Vlpian. pag.* 609.

SPONSAM, ait lex, POST HANC LEGEM DECENNI MINOREM NEMO HABETO. Aliae gentes laudandos existimabant, qui sero animum adpellerent ad nuptias, rati, id quod res est, properatam Venerem robori et maturitati liberorum aeque ac ipsorum parentum officere. Hinc ARISTOTELES (a) expedire iudicat reipublicae, si mares circiter anno aetatis trigesimo septimo, feminae duodeuicesimo inirent matrimonium. Lycurgus, teste PLVTARCHO, (b) non quidem certos finiuit annos, sed tamen non nisi robustas et grandes virgines elocari voluit. Eamdem ob caussam non abs re maiores nostros collaudauit TACITVS, (c) *quod* SERA *apud illos fuerit iuuenum* VENVS, *et hinc inexhausta pubertas.* Eum enim morem patrium permultum contulisse ad insitatum illud corporum Germanorum robur, singulari eaque pererudita diatriba eleganter suo more vir doctissimus, HERM. CONRINGIVS, demonstrauit. Denique, vt alia omittamus, de Africanis quibusdam memoriae prodidit NIC. DAMASCENVS, *ὅτι τῶν θυγατέρων ἀρίστας κρίνουσι τὸν πλεῖστον χρόνον μεμενηκυίας παρθένους*, *eas filias ab illis indicari optimas, quae quam diutissime virgines manserint.*

At aliter rationes componebant Romani, quos PLVTARCHVS (d) teneras admodum puellas non modo despondere, verum etiam elocare et ducere consueuisse refert, ea huius consuetudinis reddita ratione, quod magna sit huius aetatis simplicitas, et sub institutione mariti vxor tam tenera illius mores facilius imbibat, atque ita publicae res priuataeque eo tranquilliores esse soleant. Hinc factum, vt saepe puellae adhuc infantes desponderentur pueris, ceu vel exemplo Caesaris patet, cui Cossutia, teste SVETONIO, (e) *adhuc tum praetextato desponsa fuerat.*

Quum vero ita legi Iuliae de maritandis ordinibus haud satisfieret, eaque sponsalia repudiis et diuortiis occasionem frequentissime darent: lege demum Papia Poppaea cautum est, ne quis sponsam decenni minorem in posterum haberet. Quod vero non ita intelligendum, ac si ex eo tempore nefas visum esset, stipulari sibi puellam decenni minorem. Id enim et sub Augusto, et post eius tempora frequentissime factum esse constat. Ipse enim Augustus natam ex filia Attici Agrippae filiam *vix* ANNICVLAM *Tiberio Claudio Neroni, Drusilla nato, priuigno suo* DESPONDIT, teste CORNELIO NEPOTE (f). Aliud exemplum marmor hoc apud GRVTERVM (g) memorat:

DIIS

(a) *Lib. VII. Polit. cap.* 16.
(b) *Compar. Lycurgi et Numae pag.* 76.
(c) *De mor. Germ. cap.* 20.
(d) *Ibid.*
(e) *Iul. cap.* 1.
(f) *Vit. Attic. cap.* 19.
(g) *Inscr. pag.* 837. *num.* 2.

DIIS. MANIBVS.
VALERIAE. M. F.
FORTVNATAE.
VIXIT. ANNOS. VIII.
MENSES. VIII. DIES. XVIII.
M. VALERIVS. ANICETVS.
VIX. ANN. XX. QVI. FVIT.
SPON.
EIVS.

Sed ſenſus legis eſt, ſponſalia cum decenni minore, non futura legitima. Subſiſtebant ergo, ſed ita, vt is, cui deſponſa eſſet, ſponſi iure non perfrueretur, quia eam ſecundum legem intra biennium domum ducere non poſſet. Hinc MODESTINVS (a), quem poſt hanc legem vixiſſe, nemo dubitat: *In ſponſalibus*, inquit, *contrahendis*, AETAS *contrahentium* DEFINITA NON EST, *vt in matrimoniis.* (Eatenus nimirum, vt immatura ſponſalia nulla vel irrita ſint,) *Quapropter* A PRIMORDIO AETATIS *ſponſalia effici poſſunt, ſi modo id fieri ab vtraque perſona intelligatur, id eſt, ſi non ſint minores ſeptem annis.*

Hinc porro ſponſo lex iniungit, VT DESPONSAM INTRA BIENNIVM DOMVM DVCAT, non quod lex inuitum cogeret facere nuptias, ſed quod, ſi non duceret, praemiis maritorum non frueretur. Ea tamen neceſſitate ſponſos eximebant iuſtae cauſſae, de quibus CAIVS (b): *ſaepe iuſtae ac neceſſariae cauſſae, non ſolum annum, vel biennium, ſed etiam triennium vel quadriennium, et vlterius trahunt ſponſalia, veluti valetudo ſponſi ſponſaeue, vel mortes parentium, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quae ex neceſſitate fiunt.* In hoc textu IAC. CVIACIO (c) abundare videntur verba *annum vel. Nuſquam enim*, inquit, *huic rei annum fuiſſe praeſcriptum, legimus, ſed biennium, vt conſequens ſit, Caium ſcripſiſſe: Saepe iuſtae ac neceſſariae cauſſae non ſolum biennium, ſed etiam triennium, quadriennium et vlterius trahunt ſponſalia.* Poſtea tamen verba iſta retineri poſſe concedit, ſi dicamus, his, qui ſibi deſpondiſſent puellam XI. annorum, legibus fuiſſe praeſcriptum annum, ad contrahendas nuptias. Enimuero nec de hac legis ſanctione vel apud DIONEM vel apud quemquam veterum aut vola aut veſtigium occurrit. Vnde IAC. GOTHOFREDVS (d) vel ſcriptum fuiſſe

(a) *L. 14. D. de ſponſal.*
(b) CAI. *Lib. I. L. 17. D. de ſponſ.*
(c) *Lib. XVI. obſ. cap. 35.*
(d) *Not. ad leg. Pap. pag. 320.*

fuisse suspicatur *annu. M. VI.* id est, *annum*, *menses VI.* vel statuendum esse, Caium non de lege Papia Poppaea, sed de Iulia loqui, quae per annum tantum trahi sponsalia concesserit. Enimuero vti prius paullo argutius est: ita posterius plane non videtur verosimile. Diserte enim Dio et Svetonivs obseruant, legem Iuliam sponsis praemia maritorum indistincte indulsisse, et postea demum ob fraudem legi factam biennium, intra quod sponsae domum ducendae essent, praefinitum esse lege Papia Poppaea. Quid vero opus fuisset noua illa legis Papiae Poppaeae sanctione, si lex Iulia iam tempus, et quidem multo breuius, praefiniuisset, intra quod sponsi nuptias facere tenerentur? Neutra virorum summorum coniectura opus videtur. Rectissime enim se habent Caii verba, si ea de spatio temporis, ad quod vltra istud biennium ob iustam et necessariam caussam sponsalia trahi possint, intelligas, vt sensus sit: *Saepe iustae ac necessariae caussae* (vltra istud biennium, quod lex Papia Poppaea finiuit,) *non solum annum vel biennium, sed etiam triennium, et quadriennium, et vlterius trahunt sponsalia.*

Ceterum iustae illae ac necessariae caussae non omnes quidem, sed quaedam tantum exempli caussa a Caio adferuntur. In his est primo *valetudo sponsi sponsaeue*, puta diuturna, et talis, quae impedimento esse possit nuptiis. Deinde *mors parentium*, ob luctum, intra cuius tempus nuptias celebrare indecorum atque inauspicatum videbatur, adeo, vt ne exacto quidem luctus tempore, nuptias celebrare liceret mense Februario, quo Manibus parentum sacra piacularia fiebant. Qua de re Ovidivs (a):

Dum tamen haec fient, viduae cessate puellae,
Exspectet puros pinea taeda dies.
Nec tibi quae cupidae matura videbere matri
Comat virgineas hasta recurua comas.
Conde tuas, Hymenaee, faces, et ab ignibus atris
Aufer: habent alias moesta sepulcra faces.

Excusabant porro *capitalia crimina.* Siue enim sponsus, siue sponsa; siue eorum parentes rei postulati essent criminis capitalis: induciae merito poscebantur nuptiis, ne, si alteruter sponsorum capitis damnaretur, alterum participem fieri oporteret istius calamitatis. Praeterea in parentum periculo liberi in tanto luctu ac squallore erant (b), vt non possent

(a) *Fastor. Lib. II. v. 557. seqq.*

(b) *Liu. Lib. VI. cap. 20. Lib. XXXXIII. cap. 16.*

possent sine ignominia de nuptiis cogitare. Denique et *longas peregrinationes, quae ex necessitate sunt*, iustis illis caussis accenset CAIVS: quod procul dubio de absentia rei publicae caussa intelligendum est, cuius solius rationem habuisse legem Papiam Poppaeam, ex VLPIANI (a) et PAVLLI (b) testimoniis, infra explicandis, patebit.

Quid vero si nulla vrgente huius modi caussa sponsalia traherentur? Tunc sponsus PRAEMIIS MARITORVM NON FRVEBATVR. Sed ea poena non sufficiebat posteris. CONSTANTINVS (c) enim praeterea sponsae militis, (paganum enim, qui rei publicae caussa non aberat, sponsa, nisi duodecenni minor, exspectare non tenebatur,) permisit, vt circumacto a sponsalibus biennio, impune sibi aliam conditionem quaereret. Quin et idem facere licebat patri, tutori vel curatori puellae si culpa penes sponsum esset, per eumque staret, quo minus puella domum duceretur (d). Nam si propter aetatem duci non posset: non licebat quidem sponsae, circumacto a sponsalibus biennio, aliam conditionem quaerere: at sponsus interea praemiis mariti non fruebatur, quia contra legem immaturam et decenni minorem sibi fuerat stipulatus (e).

Quum itaque Augustus puellas anno aetatis duodecimo virilis patientiae legem accipere posse statuerit: non abs re quaeri posset, an non vana sit IVSTINIANI (f) gloriatio, qua sibi id tribuere videtur, quod pubertatis annos definiuerit, quum saltim, quod ad feminas attinet, id pridem fecerit Augustus? Sed facile vnus quisque animaduertet, nec Iustinianum iure reprehendi, nec ad Augustum referri posse inuenti pubertatis termini originem. Nusquam id sibi tribuit IVSTINIANVS, quod pubertatis annos primus definiuerit, sed quod, quum Cassiani habitu corporis; Proculeiani annis; Priscus Iauolenus vtrisque pubertatem aestimarent, ipse Proculeianorum sententia firmata, liti isti finem imposuerit. Nec Augustus primus dici potest statuisse, quo aetatis anno puberes censeantur feminae. Nam, vti recte CONTIVS (g) et VVLTEIVS (h) obseruarunt, de earum pubertate apud veteres non quaerebatur, quia non aetate tutela liberabantur, sed conuentione in manum. Si vero nubere vellent, non de pubertate quaestio erat, sed

Z 2 de

(a) *Fragm. tit. 16. §. 1. L. 36. et L. 38. D. ex quib. causs. maior.*
(b) *L. 35. et L. 37. D. eod.*
(c) *L. 2. C. de sponsal.*
(d) *L. 4. C. Th. eod.*
(e) *L. 6. C. Th. eod.*
(f) *L. vlt. C. quando tut. esse des.*
(g) *Lection. subseciu. Lib. II. cap. 13. §. 5.*
(h) *Ad pr. Inst. quib. mod. tut. fin.*

de viri potentia, quae, vti amplissimus BYNKERSHOEKIVS (a) coniecit, ex eo iudicari poterat, quod iam tributum menstruum naturae soluere coepissent. Ex quo etiam patet, cur non vti in maribus, ita in feminis, inspectione corporis opus esse crederent veteres. Vix enim matri vel nutrici poterat ignotum esse, quando id accidat puellae, ex quo matura viro et plenis nubilis annis iudicaretur. Quum vero id plerumque anno aetatis duodecimo contingat, legem Augustus tulit de eo, quod fit ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Postquam autem discrimen inter pupillarum et perpetuam feminarum tutelam inualuit, et puellae primum pupillari, ac ea aetate exacta, perpetuae et legitimae tutelae subesse coeperunt, ac demum perpetua mulierum tutela sensim ab vsu recessit: etiam de puellarum pubertate quaesitum, quam ipsam quoque anno duodecimo impleto incipere, e veteribus VLPIANVS (b) et MACROBIVS (c) obseruarunt.

Vt autem ad legem nostram reuertamur, diximus, sponsam saltim duodecennem fuisse domum ducendam, quia tunc matura viro videbatur. Quid ergo, si quis eas inducias anteuertisset, et, puellam nondum viri potentem deduxisset domum? Tunc vero non prius iusta vxor videbatur, quam legitimam illam aetatem attigisset. Hinc et dotem vir petere non poterat, antequam duodecimum aetatis annum impleſset, quia nuptiae nondum vtiliter fuerant consequutae (d). Ex eadem ratione ante eum annum, repudiata conditione discedens, rei vxoriae actione experiri non poterat, quia pecunia in caussam dotis numerata dos facta non fuerat: quamuis eidem liceret pecuniam condicere, eique condictioni dotis priuilegium daretur ex sententia VLPIANI (e) et HERMOGENIANI (f). Sed et legatum cum conditione: *filiae meae*, QVVM NVPSERIT, *do lego*, peti non poterat ab ea, quae nondum nubilis in domum mariti deducta fuerat (g). Denique et vitium puellae immaturae, licet domum ductae, illatum vir non tamquam maritus, sed tamquam sponsus ex rescripto D. Seueri persequebatur (h): modo sponsalia antecessissent: si quidem alias immatura domum ducta ne sponsae quidem loco erat (i). Quae omnia breuiter complexus POMPONIVS (l): *minor*, inquit, *annis duodecim nupta tunc legitima vxor fit, cum apud virum expleuit duodecim annos.*

Non

(a) *Obseruat. Lib. III. cap. 24.*

(b) *Fragm. tit. XI. §. 1.*

(c) *Saturnal. Lib. VII. cap. 7. et Somn. Scip. Lib. I. cap. 6.*

(d) *L. 68. D. de iure dot.*

(e) *L. 17. §. 1. D. de reb. auctor. iud. possid.*

(f) *L. 74. D. de iur. dot.*

(g) *L. 10. pr. D. de condit. et demonstr.*

(h) *L. 13. §. 3. et §. 8. D. ad leg. Iul. de adulter.*

(i) *L. 9. D. de sponsal.*

(l) *L. 4. D. de ritu nupt.*

Non ergo si duodecenni minor nupsisset, nuptiae rescindebantur, nec in patrem, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dederat, dabatur actio in factum, *quia ignoscendum videbatur ei, qui filiam suam maturius in familiam sponsi perducere voluerit, quum id adfectu propensiore magis, quam dolo malo crederetur fecisse* (a): sed tamen hoc non censebatur matrimonium. Hinc et post legem Papiam Poppaeam saepe vel impuberibus nupsisse, vel domum deductas videmus virgines immaturas: In marmore Romano apud GRVTERVM (b), legimus:

HERACLAE. QVI. VIX.
ANN. XI. MENS. V. AVR.
PATRONA CONIVGI.
BEN. MER. FEC.

En maritum impuberem annorum XI. et V. mensium, quum diem supremum obiret. Vxoris ipso anno XII. defunctae elogium hoc exstat Baiis (c):

DIS. MANIBVS.
POBLICIAE. ALBANAE.
C. CANVLEIVS. L. F.
CON. B. M. V.
A. XII.

Octennem vxorem reperies in marmore apud eumdem (d):

SABINVS. REGVL.
V. F.
SIBI. ET.
FLORENTI. CONIVGI.
SEROTINAE.
AN. VIII.

Septennem dênique in epigrammate quod post GRVTERVM (e) emendatius extulit FABRETTVS (f), in quo et haec legimus:

SEPTEM. ME. NATAM.
ANNORVM. GREMIO.
IPSE. RECEPIT. XXXX.
ANNOS. NATA. NECIS. POTIOR.

Z 3 Adde-

(a) *L.* 11. §. 3. *D. quod falso tutor. auctore.*
(b) *Inscript. pag.* 788. *num.* 8.
(c) *Ib. pag.* 815. *num.* 13.
(d) *Ib. pag.* 824. *n.* 1.
(e) *Ib. pag.* 1046. *n.* 6.
(f) *Inscr. cap.* 5. *pag.* 423.

Adderem exemplum impuriſſimarum nuptiarum Gytonis cum puella immatura apud PETRONIVM, (a) niſi ibi laſciuiam potius quam conſilium deprehenderem. Satis enim demonſtratum arbitror, deduci domum potuiſſe ſponſas etiam immaturas, quamuis tunc nec vir, nec vxor, nec dos, nec nuptiae intelligerentur, priusquam nupta duodecimum aetatis annum in domo mariti expleuiſſet.

III. Altera huius capitis parte de vacatione feminis ſoluto matrimonio conceſſa agitur. Et huc pertinent verba: FEMINIS A MORTE VIRI BIENNII, A REPVDIO ANNI ET SEX MENSIVM VACATIO ESTO. *Vacatio*, vti a GOTHOFREDO obſeruatur, modo pro ſpatio temporis a lege πρὸς παρασκευὴν conceſſo accipitur, modo pro indulgentia ac lege ſolutione, quo ſenſu SVETONIVS (b) Claudium *ciuibus*, *naues mercaturae cauſſa fabricantibus*, VACATIONEM *legis Papiae Poppaeae dediſſe*, refert. Hic vero *vacatio* eſt ſpatium, intra quod viduae et repudiatae, quamuis maritum non haberent, immunes tamen erant a poenis caelibatus. Et viduis quidem a morte mariti biennii; repudiatis anni et ſex menſium, Auguſtus indulſerat, fortaſſis, quia viduis ob tempus luctus non tam cito liceret admittere procos, quam repudiatis, quae plerumque iam de conditione tranſegerant cum aliis, quando a viris diuertebant. Iureconſulti tamen et illis feminis biennii vacationem tribuiſſe videntur, quarum mariti non quidem naturalem, ſed ciuilem, mortem obierant, veluti qui ſerui poenae facti, vel quibus aqua et igni interdictum, vel qui deportati fuerant in inſulam. Haec enim coniugis calamitas ſtatim ſoluebat nuptias, et hinc proculdubio illico tanquam caelibes vel viduae habebantur vxores, quanquam hic caſus praeoccuparet mortem, et nonnunquam longum tempus occuparet. Nec tamen ſtatim caelibatus poenis ſuberant vxores deportatorum: ſed idem illis concedebatur ſpatium, quod viduis Auguſtus hac lege indulſerat. Id enim ex CAII (c) fragmento colligo, quod huc pertinere recte vidit IAC. GOTHOFREDVS (d).

Quando vero feminis tantum huiuſmodi vacationem datam eſſe teſtatur VLPIANVS: quid cauſſae eſſe dixeris, cur lex non et viris ſe aeque benignam praebuerit? IAC. CVIACIVS, (e) in hanc quaeſtionem incidens: *A die diuortii*, inquit, *vel mortis vxoris*, *cuius temporis vacatio data ſit maribus lege. Iulia vel Papia*, *ignoro. Forſitan nulla: quoniam de feminis tantum Vlpianus ſcribit*, *in quas mitiores*, *quam in viros*,

(a) *Satyr. pag.* 26.
(b) *Claud. cap.* 18.
(c) CAI. *Lib. I. L.* 29. *D. de poen.*
(d) *Ad leg. Pap. Popp. pag.* 275.
(e) *Lib. VI. obſ. cap.* 37.

ros, leges fuere semper. Recte suspicatur CVIACIVS, nullam vacationem datam esse maribus; sed caussam non videtur peruidisse. Neque enim de sola legislatoris benignitate erga sexum infirmiorem hic cogitandum videtur, sed vel praecipue eum mouit, quod maribus semper in procliui sit, nouam quaerere conditionem, non item feminis, quas et luctus et ipsa sexus verecundia ad noua vota festinare, multoque magis sibi nouos maritos quaerere vetat. Vidua saltim x menses, lugere tenebatur maritum (a), et si sui iuris facta, antequam eluxerat, nuberet, infamia notabatur, (b) eandemque ignominiam subibant pater et mater, qui eam nuptum collocauerant, maritus, qui eamdem duxerat, et qui filium ducere iusserat, socer (c). Vnde haud parum mirati homines sunt Marci Imp. filiam, Lucii Veri viduam nondum decurso luctus tempore Claudio Pompeio nubentem (d). Deinde quomodo repudiatae statim reperissent maritum, quum huic verendum esset, ne grauidam in torum reciperet, quod in ipso Augusto reprehensum esse, docet ACRON ad HORAT. *Carm. Lib. III. od. 6.* Nihil horum imminebat maritis ad secunda vota transituris, quippe qui neque vxorem lugere, teste PAVLLO (e), neque a diuortio exspectare aliquamdiu, antequam nouas signarent tabulas, compellebantur. Quin tantum abest, vt eis spatium aliquod πρὸς παρασκευὴν videretur indulgendum, vt plerumque iam cum noua nupta fuerit transactum, quando vxori priori dabatur repudium. Et id ipsum est, quod notat IVVENALIS (f):

Tres rugae subeant, et se cutis arida laxet:
Fiant obscuri dentes, oculique minores:
Collige sarcinulas, dicit libertus, et exi:
Iam grauis es nobis, et saepe emungeris, exi
Ocyus, et PROPERA, *sicco* VENIT ALTERA *naso.*

Quae si expendas paullo accuratius, non mirum videbitur, feminis, et marito orbatae, et repudiatae, vacationem aliquam concessam fuisse lege Papia Poppaea, quae concessa non fuerat maritis, qui vxores vel inuiti amiserant, vel vltro repudiarant.

IIII. Tale fuit quintum legis Papiae Poppaeae caput. Adsuit illi GOTHOFREDVS laciniam bene longam de virginibus Vestalibus e populo

(a) SEN. *Epist. LXV.* APVLEI. *Metam. Lib. VIII.*
(b) *L. 1. C. de secund. nupt.*
(c) *L. 1. L. 8. L. 11. D. de his qui not. infam.*
(d) *Iul. Capitolin. Marc. cap. 20.*
(e) *L. 9. pr. D. eod.*
(f) *Sat. VI. vers. 143. seqq.*

pulo legendis, forte ducendis, et more maiorum capiendis a pontifice maximo. Sed ipsum GELLII locum, ex quo sua hausit, et capite primo huius commentarii interpretati sumus, et eum non ad legem PAPIAM POPPAEAM, sed ad aliam, ab hac diuersam, legem PAPIAM pertinuisse, fusius demonstrauimus.

V. Ceterum quum hodie vix vlla sint maritorum, multo minus sponsorum praemia: superuacua videri posset quaestio, an et nostris temporibus id caput obtineat? Sed non inutiliter tamen quaeri potest, an, quae de viripotentiae termino, nec non de vacatione a soluti matrimonii tempore concessa lex praecipit, nostris temporibus obseruentur? Paucis ergo respondemus, quum pubertatem et viripotentiam in coniugibus ipse exigat matrimonii finis, eam etiamnum merito requiri in iis, qui de nuptiis cogitant. Equidem ius pontificium, quod in quaestionibus de matrimonio maximam vbique auctoritatem obtinuit, etiam impuberes duodecenni minoribus iungi patitur, si malitia, vti lepide pontifex loquitur, aetatem suppleat; (a) (quamuis ne id quidem ob NICOLAI PAPAE (b) prohibitionem sine dispensatione fieri posse putet AVG. BARBOSA. (c). At vix tamen vtiquam nuptiae huius modi conceduntur priuatis. Quin et ante plenam pubertatem masculis aegre indulgentur in Saxonia, quum parum prudentiae ad regendam vxorem et familiam inesse credatur imberbi iuueni, qui, vt ait HORATIVS, (d)

Gaudet equis, canibusque et aprico gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus aeris,
Sublimis, cupidusque et amata relinquere pernix.

Attamen si meliora suadentes audire nolint, vel si iam benedictio sacerdotalis aut coitus accesserit: priore casu non impediunt nuptias, dummodo sponsi non sint impuberes: posteriore ne quidem impuberes, inter se coëuntes disiungunt, dummodo sint pubertati proximi. Quam in rem et CARPZOVIVS (e) quaedam notauit. Ita et soluto morte matrimonio feminis ob periculum impraegnationis ne conceditur quidem intra annum luctus nubere, tantumque abest, vt vacatio quaedam

(a) *Cap. impuberes 3. cap. de illis 9. et cap. vlt. X. de sponsal. imp.*

(b) *Cap. 2. X. eod.*

(c) *Ad c. 24. X. de sponsal.*

(d) *Art. poët. vers. 162. seqq.*

(e) *Iurisprud. consist. Lib. II. tit. 1. defin. 12.*

dam denegetur, vt ei impune per omnem vitam in viduitate permanere liceat. Sin vero vir vxorue caussam diuortio dedit, illi non intra quinquennium, quod THEODOSIVS et VALENTINIANVS (a) constituerunt, sed aliquando in perpetuum nuptiis interdici solet. In hoc vero vsus hodiernus a iure antiquo facit diuortium, quod et vir amissam vxorem elugere teneatur sex mensibus. Qui mos quamuis et honestus sit, et fere vbique, teste CYPRAEO, (b) receptus, facilius tamen masculis gratia legis fit, quam feminis, quarum impraegnatio semper videtur metuenda.

(a) *L. 8. §. 4. C. de repud.* (b) *Cap. 13. de sponsal. §. 96.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT VI.

AD CAPVT LEGIS VI.

DE POENIS INIVSTARVM NVPTIARVM.

I. *Caput VI. legis Papiae Poppaeae de poenis iniustarum nuptiarum egit. Verba capitis.* II. *In poenam incidebant, qui scientes dolo malo aduersus legem coibant.* III. *Liberi quaesiti contra legem non erant heredes sui.* IIII. *Iidem non proderant parentibus.* V. *Nihil hi capiebant ex testamento.* VI. *Nec inter se quidquam capiebant. Aliquando in fraudem legis liberis relinquebatur, quod parentibus relinqui non poterat. In fraudem eiusdem legis fiebant fideicommissa tacita. SC. Plancianum.* VII. *Dos quomodo caduca facta?*

I. QVae adhuc exposuimus legis Papiae Poppaeae capita ab VLPIANO, CLEM. TERENTIO, et PAVLLO duobus primis, a CAIO et MARCELLO libro primo commentariorum explicata sunt. Quum vero eodem libro II. VLPIANVS, TER. CLEMENS, et PAVLLVS, nec non eodem libro primo MARCELLVS de poenis iniustarum nuptiarum agant, septimum autem legis caput, teste GELLIO (c), iam ad praemia parentum et nuptorum pertinuerit: non possumus non existi-

(c) *Lib. III. cap. 15.*

existimare, sexto hoc capite de poenis iniustarum nuptiarum actum esse.

Et supra quidem ostendimus, legem hanc fuisse minus quam perfectam, quippe quae matrimonia in quasdam personas inhibuit, sed inita tamen et contracta non rescidit: idque primum mutatum esse diximus SCto vel oratione Marci Aurelii et Commodi Imperatorum. Nec tamen ideo extra poenas erant huiusmodi nuptiae: siquidem qui contra leges coierant, coniugum vel nuptorum iuribus haud perfruebantur, quamuis, vti diximus, non diuellerentur coniuges tam male conciliati. Recte itaque EM. MERILLIVS (a) obseruauit, sanctionem poenalem, quam titulo Institutionum de nuptiis inseruit IVSTINIANVS (b), maximam partem ex lege Papia Poppaea esse descriptam. Vnde ex ea, aliisque veterum Prudentum fragmentis ita restituendum erit hoc caput:

> *Si qui scientes, dolo malo, aduersus hanc legem coierint: nec vir, nec vxor, nec socer socrusue nec gener nurusue intelliguntor: liberi quaesiti natiue legitimi et heredes sui ne sunto, neue parentibus prosunto: neue* HEREDITATEM, QVAE EIS LEGE OBVENERIT, *legatumue ipsi coniuges, neque inter se quidquam capiunto: mortuaque muliere dos caduca esto.*

II. Poena ergo proponebatur non omnibus, qui aduersus legem inierant matrimonium, sed QVI SCIENTES DOLO MALO ADVERSVS LEGEM COIERANT. Oportebat nimirum eos, qui coierant, sciuisse, cuius conditionis vel viro nubant, vel vxorem ducant. Sine scientia enim dolus vel improbum consilium haud intelligitur. Per eam autem scientiam et hic legislatores non delatoriam curiositatem, sed talem notitiam, quae supinam ignorantiam excludit, intelligunt. Id quod ita eleganter explicat VLPIANVS (c): *Nec* SVPINA IGNORANTIA *ferenda est, factum ignorantis, vt nec* SCRVPVLOSA INQVISITIO *exigenda. Scientia enim hoc modo aestimanda est, vt neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.* Hinc si forte senatoris filia nupsisset Barbario Philippo, quem ingenuum, ciuem, et senatorem esse credebat, quum deinde seruus adpareret: vel si senator bona fide duxisset libertinam, ab omnibus pro ingenua habitam: ii sane a poena fuissent immunes, quia nec scientes, nec dolo malo aduersus leges coierant. Neque alteri coniugi alterius

(a) *Lib. V. obs. cap.* 11.

(b) §. 12. *Inst. de nupt.*

(c) *L.* 6. *D. de iur. et facti ign.*

alterius ſcientia fraudi erat. Quo pertinet fragmentum TERENTII CLEMENTIS (a) : *iniquiſſimum videtur*, *cuique* SCIENTIAM ALTERIVS, *quam ſuam*, *nocere*, *vel* IGNORANTIAM ALTERIVS *alii profuturam.* Quo ipſo innuit, ſi Barbarius Philippus feminam ingenuam, conditionis mariti ignaram duxerit, tunc nec ſcientiam mariti vxori fraudi, nec vxoris ignorantiam illi emolumento futuram. Hanc enim ob illius ſcientiam non incurrere poenas iniuſti matrimonii, illum autem ob huius ignorantiam non fieri iuſtum maritum. Haec eſt vera ac genuina harum legum ſententia, quam adſequuti non videntur interpretes, qui has leges de ſcientia vel ignorantia procuratorum accipiunt, de qua ſpecie non cogitaſſe iureconſultos, vel inſcriptio eos docere poterat.

III. Ad poenas ipſas illegitimi concubitus quod attinet, primo NEC VIR, NEC VXOR, NEC SOCER SOCRVSVE, NEC GENER NVRVSVE INTELLIGEBANTVR. Quamuis enim non reſcinderetur eiuſmodi matrimonium: effectibus tamen eiuſdem ciuilibus plane deſtituebatur. Hinc nec iura mariti viro, nec iura vxoris mulieri competebant, ſed vterque poenis caelibatus et orbitatis ſuberat: qua de re iam ſupra quaedam obſeruare me memini, quum de oratione Marci et Commodi diſſererem. Quare nec inter ſocerum vel ſocrum et generum vel nurum ea intercedebant iura mutua et reciproca, quae alias ſecundum leges intercedebant. Sane quum lege Iulia *iudiciorum publicorum* cautum eſſet, *ne cui inuito denuncietur teſtimonium aduerſus ſocerum vel generum:* id procul dubio ceſſauit in matrimonio iniuſto et contra leges Iuliam et Papiam contracto. Eoque pertinet fragmentum PAVLLI (b), quo legem illam Iuliam iudiciorum publicorum recenſet, nec non TERENTII CLEMENTIS (c) quo *ſoceri* et *ſocrus* vocabula interpretatur: ex quibus vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (d) perperam exſculpere voluit hoc legis noſtrae caput: *Gener ſocerue inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.* Haec enim repetita fuiſſe lege Papia, quum iam Iulia de iudiciis publicis ea ſatis inculcaſſet, vix veroſimile, nec legis noſtrae ſcopo conſentaneum eſt. Ex eo vero porro conſequebatur, VT LIBERI QVAESITI NATIVE LEGITIMI ET HEREDES SVI NON ESSENT. Pertinet huc locus IVLII PAVLLI: (e) *ſui heredes ſunt primo loco filius*, *filia*, *in poteſtate patris conſtituti*, *nec intereſt*, *adoptiui ſint*, *an*

(a) TER. CLEM. *Lib. II. L. 5. D. eod.*
(b) PAVLL. *Lib. II. L. 4. D. de teſtib.*
(c) TER. CLEM. *Lib. II. L. 146. D. de Verb. Sign.*
(d) *Leg. Pap. Popp. cap. 6.*
(e) *Lib. IIII. Sent. tit. 8. §. 4.*

an naturales, et SECVNDVM LEGEM IVLIAM PAPIAMVE QVAESITI, *modo maneant in potestate.* Seruauit id PAVLLI fragmentum Pariator legum Mosaicarum et Romanarum, (a) quod interpretaturus PETRVS PITHOEVS, speciem ponit, quod mulier manumissa ea conditione, ne nuberet, intra annum praestiterit iusiurandum, se liberorum quaerendorum caussa nubere. Hos enim *liberos secundum legem Iuliam Papiamue quaesitos* dici eo loco existimat vir doctissimus. Sed vereor, vt recte PAVLLVM intellexerit. Describit ille heredes suos, talesque esse ait primo loco filios filiasue, in patria potestate constitutos: secundo loco nepotes, neptes, pronepotes, proneptes, dummodo et ipsi in potestate aui proauiue sint, nec mortuo illo in alterius recidant potestatem. Addit iureconsultus, nihil interesse, naturales sint, an adoptiui, modo, si naturales, secundum legem Papiam Poppaeam quaesiti adeoque ex iustis nuptiis nati sint. Vt adeo particulae ET declaratiua hic sit significatio, qualem in pluribus iuris nostri locis notant IVL. PACIVS (b) et IO. STRAVCHIVS, (c) adeoque sensus emergat naturales licet liberos non esse heredes suos, si contra praecepta legum quaesiti sint. Hinc DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. (d) quaesiti per epistolam, an liberi ex ingenua et liberta procreati iusti patri filii nascantur? id adfirmabant, quia erant secundum legem Iuliam et Papiam quaesiti. Contra si Cocceius Cassianus V. C. de quo supra egimus ex Rufina vulgari muliere suscepisset liberos, illi tanquam contra legem quaesiti, illegitimi procul dubio fuissent: quum non possint iusti liberi, nisi ex iusto nasci matrimonio.

IV. Addidimus in lege: NEVE PROSVNTO, quibus verbis tertia iniustarum nuptiarum poena continetur. Diserte PAVLLVS (e): *Ex lege autem nati prosunt.* Ex lege nimirum Papia Poppaea, quam eo loco interpretatur iureconsultus, et quam κατ' ἐξοχὴν dictam esse legem, obseruauimus. Ita recte inde colligas, aduersus legem natos quaesitosque non profuisse parentibus ad capienda foecunditatis praemia, quum absurdum videretur, praemia a lege constituta illis attribui, qui contra legis praecepta coierant.

V. Quarta poena est: NEVE HEREDITATEM, QVAE EIS OBVENERIT, LEGATVMVE IPSI CONIVGES CAPIVNTO. Qui enim contra leges inierant matrimonium, non erant coniuges, adeoque eiusdem conditionis

(a) *Tit. XVI.* §. 3.

(b) *Ad* §. 1. *Inst. de tutel. et* §. 3. *Inst. de interdict.*

(c) *Lexic. partic. iur. pag.* 61.

(d) *L.* 15. *C. de nupt.*

(e) PAVLL. *Lib. II. L.* 37. §. 7. *D. de op. libert.*

ditionis habebantur ac ſi in caelibatu permanſiſſent. His vero quae quauis vltima voluntate deſtinata fuerant, ea vel aerario populi, vel principis fiſco cedebant, niſi intra centum dies legi parerent (a). Primo ergo non capiebant HEREDITATEM LEGE OBVENIENTEM. Verba enim haec fuiſſe legitima, ex VLPIANI (b) fragmento, quo iſta interpretatur, adparet. Et quamuis alias ea loquutio ad hereditatem legitimam vel ſucceſſionem inteſtatorum pertineat: eo tamen ſenſu hic non accipitur in lege Papia Poppaea, quae innuptis non hereditatem legitimam, ſed teſtamento relictam eripi iuſſerat. Vnde laudatus modo VLPIANVS: LEGE OBVENIRE *hereditatem non improprie quis dixerit et eam, quae ex teſtamento defertur, quia lege* XII. *tabularum teſtamentariae hereditates confirmantur.* Deinde nec legatum capiebant, immo nec mortis cauſſa donata, quia et mortis cauſſa donationem hereditati, quae ex teſtamento venit, et legatis ſenatus conſulto adſimilatam eſſe, PAVLLVS (c) obſeruat. Et hinc patet, cur quid inter mortis cauſſa donationem et omnia, quae mortis cauſſa quis ceperit, interſit, tam prolixe ad hoc caput explicet MARCELLVS (d). Enimuero poſtquam et caelibes capere aliquid ex teſtamento potuerunt ob conſtitutionem Conſtantini M. a SOZOMENO (e) etiam memoratam: procul dubio etiam haec poena iniuſtarum nuptiarum ab vſu receſſit.

VI. Praeterea nec INTER SE QVIDQVAM CAPIEBANT. Cuius poenae teſtem locupletiſſimum habemus VLPIANVM (f), diſerte ſcribentem: *Aliquando nihil inter ſe capiunt coniuges, id eſt, ſi* CONTRA LEGEM *Iuliam Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium, verbi gratia, ſi famoſam quis vxorem duxerit, aut libertinam ſenator.* Nec interest, per ſe, an per alios inuicem capturi eſſent coniuges. Omnibus enim inſtitutionibus in fraudem legum inuentis, iura obſtabant. Multa in fraudem legis excogitauerat improbitas, quae, tamen ſi palam fiebant, irrita erant, ac fruſtranea. Primo enim aliquando iniuſta vxor, quia maritus capere per leges non poterat, vnum ex priuignis ſuis in patria poteſtate mariti conſtitutum ſcribebat heredem, non ignorans, ſic hereditatem nihilominus adquiſitum iri patri, cuius iuſſu filius eam aditurus eſſet. Et huc pertinet fragmentum VLPIANI (g): quo ea ſpecie tractata fuiſſe videtur, quamuis Tribonianus, abolitis iam caelibatus poenis, non integram legem, ſed rationem decidendi tantum,

(a) VLPIAN. *tit.* 17. §. 1. *tit.* 22. §. 3.
(b) VLP. *Lib. II.* L. 130. *D. de V. S.*
(c) L. 35. *D. de mort. cauſſ. donat.*
(d) MARCELL. *Lib. I.* L. 38. *D. eod.*
(e) *Lib. I. Hiſt. Eccl. cap.* 9.
(f) *Fragm. tit.* 16. §. 2.
(g) VLP. *Lib. II.* L. 79. *D. de adquir. vel omitt. her.*

omissa ipsa decisione, in pandectas retulisse videatur. Deinde et fideicommittere solebant coniuges in fraudem legis. Coniux enim dicis caussa scribebat heredem extraneum, addito fideicommisso tacito, vt hereditatem restitueret coniugi. Quam in rem et chirographum aliquando dabat heres scriptus, vt superstes coniux hereditatem quasi creditum condicere posset. Cuiusmodi species est apud QVINCTILIANVM (a), qui refert, vxorem, quae per leges institui non potuerit, testamentum subiecisse marito, et ab institutis heredibus exegisse chirographum, quo bona, tacito fideicommisso in fraudem legum obligata, ad se peruenirent. Similem fraudem refert CAIVS (b): *in fraudem*, inquiens, *iuris fidem accommodat, qui vel id, quod relinquitur, vel aliud tacite promittit restituturum se personae, quae legibus ex testamento capere prohibetur, siue chirographum eo nomine dederit, siue nuda pollicitatione repromiserit.* Formulam taciti huius modi fideicommissi reperies apud CALLISTRATVM (c), apud quem testator ad heredes scripserat: VOS ROGO, VT IN EO, QVOD A VOBIS PETII, FIDEM PRAESTETIS, PERQVE DEVM, VT FACIATIS, ROGO. Quaesitus ergo CALLISTRATVS, an id fideicommissum subsistat? negat, additque, *fere eo iam decursum esse, vt* FRAVS *legi fieri videatur, quoties quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione et chirographo obligaret se ad praestandum ei, qui capere non potest.* Similis denique species est apud PAVLLVM (d): vt satis adpareat, nihil ea fraude, de qua infra capite libri III. vltimo erit dicendi locus, fuisse frequentius.

Et aliquamdiu quidem haec fideicommissa vtilia fuisse videntur. Diserte enim IVSTINIANVS (e): *quibus*, inquit, *non poterant hereditatem vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant.* Sed postea, non modo lex Papia Poppaea haec fideicommissa, sed et, vt auctor est VLPIANVS (f), senatus irrita esse iussit fideicommissa omnia in fraudem legum facta, adeo, vt quod huius modi fideicommisso relictum esset, cederet fisco, et ne quarta quidem maneret penes heredem fiduciarium, sed et ea fisco, ex rescripto Antonini Pii occuparetur. Est id SC. PLANCIANVM, de quo MODESTINVS (g): *praeterea qui non capienti rogatus est restituere hereditatem, SC. Planciano non conceditur, quartam retinere, sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet, ex rescripto D. Pii.* Quum ergo hoc

(a) *Lib. VIIII. Inst. Orat. cap. 2.*
(b) L. 10. *D. de his, quae vt indign.*
(c) L. 3. *pr. D. de iure fisci.*
(d) L. 48. *pr. D. eod.*
(e) §. 1. *Inst. de fideic. hered.*
(f) *Fragm. tit. 25. §. 17.*
(g) L. 59. §. 1. *D. ad leg. Falcid.*

hoc SCtum Antoninus Pius rescripto suo illustrasse dicatur eatenus vt quarta heredi fiduciario erepta non in aerarium populi, sed fiscum principis deferretur: consequens est, vt illud ante imperium Antonini factum sit. Deinde quum eiusdem nominis celebretur SCtum de agnoscendis liberis, et post id tempore Hadriani nouum SCtum factum esse dicatur (a): consequens est, vt et Hadriani temporibus anterior sit ille Plancius consul a quo ista SCta adpellantur. Quare non dubito, quin vtrumque SC. factum sit temporibus Vespasiani, sub cuius imperio M. Plancius Varus, praetura functus laudatur a TACITO (b), et in nummo Claudiopolitano apud IAC. SPONIVM (c) vocatur ΜΑΡΚΟΣ ΠΛΑΝΚΙΟΣ ΟΥΑΡΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ. Is ergo procul dubio et consul suffectus aliquamdiu fuit, vt facile potuerit auctor huius SC. Planciani esse.

VII. Denique et ultima accedit poena: MORTVAQVE MVLIERE DOS CADVCA ESTO. Ita enim loquitur VLPIANVS (d), sed de nuptiis tantum quinquagenariis maiorum. Verum et ad alia iniusta matrimonia pertinuisse hanc poenam, PAVLLI (e) et PAPINIANI (f) loca persuadent, quorum prior id etiam in matrimonio eorum, qui officium in prouincia gerebant, cum muliere prouinciali obtinuisse ait, alter generatim de quouis matrimonio illicito: *dote*, inquit, *propter* ILLICITVM MATRIMONIVM *caduca facta, exceptis impensis necessariis, quae dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote, redditurus esset, maritus soluere debet.* Immo et ad nuptias contra mandata contractas id protulit ALEXANDER imp. in *epistola ad rationales*, quae etiamnum inter codicis GREGORIANI (g) fragmenta exstat. Caduca itaque dos non statim fiebat, inito matrimonio, (id enim, vti saepe dictum, leges non rescindebant,) nec dissoluto statim tali coitu, vti colligere quis posset ex verbis IVSTINIANI (h), quae tamen, obseruante eruditissimo SCHVLTINGIO (i), non ad quasuis nuptias contra legem Papiam Poppaeam initas, sed ad eas, quas nullas esse insserat Marci imperatoris oratio, pertinent: sed demum mortua muliere, siue viduum relinqueret superstitem, siue ipsa vel soluto matrimonio vel vidua obiisset. Tunc vero dos occupabatur a fisco: quod cur BARN. BRISSONIVS (l) neget, et de

(a) L. 3. §. 1. D. *de agn. et al. lib.*
(b) *Lib. II. Hist. cap.* 63.
(c) *Itinerar. extr.*
(d) *Fragm. tit.* 16. §. 4.
(e) L. 38. §. 1. *D. de rit. nupt.*
(f) L. 61. D. *de ritu nupt.*
(g) *Lib.* 5. *tit.* 1. §. 1.
(h) §. 12. *Inst. de nupt.*
(i) *Iurispr. antiqu. Anteiustin. pag.* 615.
(l) *De iure connub. pag.* 247.

de sola dote, quae incestis nuptiis accesserit, accipiat, ego quidem rationem nullam video.

* * * * * * * * * *

CAPVT VII.

AD CAPITA LEGIS VII. & VIII.

DE PRIVILEGIIS MARITORVM ET PARENTVM IN GERENDIS PETENDIS QVE HONORIBVS.

I. *Caput septimum et octauum de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis petendisque honoribus egerunt.* II. *Verba capitis septimi restituta ex Gellio. Fasces quomodo alternis vicibus habuerint coss. An ad obtinendam praerogatiuam hanc profuerint liberi adoptiui? An auo nepotes? An bello amissi? Simulatae nuptiae. Quibusdam iura maritorum concessa.* III. *Candidati* πολύπαιδες *reliquis anteferebantur. Proderant etiam liberi, in potestate patria non constituti. Singuli anni per singulos liberos demissi. Leges annariae. Locus Liuii explicatus. Qui anni finiti singulis magistratibus?* IIII. *SCtum sub Nerone factum de liberis adoptiuis non profuturis.* V. *Ea priuilegia etiam ad decuriones producta.*

I. Haftenus de iniustarum nuptiarum poenis: proxima capita de praemiis parentum egisse videntur. Septimum certe, teste Gellio (a), ad priuilegia maritorum et parentum in gerendis honoribus pertinuit. Ait enim Gellivs: *postquam soboles ciuitati necessaria visa est, et ad prolem populi frequentandam praemiis atque inuitamentis usus fuit: tum antelati in quibusdam rebus, qui vxorem, quique liberos haberent, senioribus, neque liberos, neque vxores habentibus: sic vti* capite septimo legis ivliae *priori ex consulibus fasces sumendi potestas sit, non qui plures annos natus est, sed, qui plures liberos, quam collega, aut in potestate habet, aut bello amisit. Sed si par vtrique numerus liberorum*

(a) *Lib. II. cap. 15.*

rorum est; maritus, aut qui in numero maritorum est, praefertur. Si vero ambo et mariti et patres totidem liberorum sunt: tum ille pristinus honos instauratur, et qui maior natu est, prior fasces sumit. Super his autem, qui aut caelibes ambo sunt, aut parem numerum filiorum habent, aut (lego *et*) *mariti sunt, et liberos non habent, nihil scriptum in lege de aetate est. Solitos tamen audio, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere, aut longe aetate prioribus, aut nobilioribus multo, aut secundum consulatum ineuntibus.*

II. Haec GELLIVS, ex quo patet septimum legis Iuliae et Papiae Poppaeae caput tale fuisse:

> *Qui plures liberos, quam collega, aut in sua potestate habet, aut bello amisit: ei priori ex consulibus fasces sumendi potestas esto. Si par vtrique numerus liberorum erit, maritus, aut, qui in numero maritorum est, praefertor. Sin omnes et mariti et patres totidem liberorum erunt, tum, qui maior natu erit, fasces prior sumito.*

Quum itaque e duobus collegis semper priori fasces darentur illi, qui collegam liberorum numero superaret: primo omnium dispiciendum, quid ante legem Papiam Poppaeam obtinuerit. Initio libertatis vtrique consuli fasces praeferebantur. DIONYSIVS enim HALICARNASSEVS (a) diserte: Ὡς δὲ κατεστήσαντο ταῦτα, δείσαντες, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μὴ δόξα τοῖς πολλοῖς ἐγγένηται περὶ τῆς καινῆς πολιτείας οὐκ ἀληθὴς, ὅτι δύο βασιλεῖς κύριοι γεγόνασι τῆς πόλεως ἀνθ' ἑνὸς, ἑκατέρου τῶν ὑπάτων τοὺς δώδεκα πελέκεις ἔχοντος, ὥσπερ εἶχον οἱ βασιλεῖς, ἐκρίναντο τὸ δέος ἀφελέσθαι τῶν πολιτῶν. *His ita constitutis, veriti, vt mihi videtur, ne falsam vulgus de immutata republica conciperet opinionem, quasi duos pro vno vrbi reges praefecissent, quia* VTRIQVE CONSVLI, *vti ante regibus*, DVODECIM SECVRES PRAEFEREBANTVR, *decreuerunt ciuibus terrorem eximere.* Brutus itaque et collega, a quibus libertatem auspicata fuerat ciuitas, iisdem, ac reges, insignibus aliquamdiu vtebantur, duodecim singulis fascibus ac securibus praelatis. Quum vero deinde animaduerterent, haec insignia terrori esse ciuibus, seque in duplicatae tyrannidis suspicionem venire, minuere decreuerunt potestatis inuidiam, instituentes, τοῦ μὲν ἑτέρου ὑπάτου τοὺς δώδεκα ἡγεῖσθαι πελέκεις, τοῦ δ' ἑτέρου δώδεκα ὑπηρέτας ῥάβδους ἔχοντας μόνον, ὡς δέ τινες ἱστοροῦσι, καὶ κορύνας. Γίνεσθαι δὲ τῶν πελεκέων τὴν παράληψιν ἐν περιτροπῆς ἕνα μῆνα κα-

(a) *Lib. V. init. pag. 279.*

κατέχοντος αὐτοὺς παρ' ἄλλαξ ἑκατέρου. *Vt alterum consulem* DVODECIM SECVRES *praecederent*, *alterum duodecim lictores* CVM SOLIS FASCIBVS, *atque etiam cum coronis*, *vt a quibusdam est proditum* : *collegaeque secures singulis mensibus sibi inuicem traderent.* Ita nimirum vertendus locus; non *furcae*, vti vulgo fit, in locum coronarum substituendae. Latina enim voce hic vti DIONYSIVM, vel denarius Pisonis apud Ez. SPANHEMIVM (a) euincit, in quo fasces, coronis ornati exhibentur. Non satis distincte ergo rem retulit LIVIVS, (b) *id modo cautum esse*, scribens, a primis istis consulibus, *ne si ambo fasces haberent*, *duplicatus terror videretur.* Nam non tam fasces horrebant Romani, quam secures : ideoque et has non vtrique, sed singulis, alternis mensibus praeferri volebant.

Postea P. Valerius Poplicola non solum numerum fascium ad dimidiam partem minuit, sed et secures iis plane exemit, instituitque, teste DIONYSIO (c), vt consules securibus non in vrbe, sed extra illam duntaxat, vterentur. Quem morem ad suam aetatem seruatum esse, scribit DIONYSIVS. Ex eo tempore fasces alternis mensibus singulis praeferebantur, alterum anteibat accensus, lictores cum virgis et bacillis pone sequebantur, eoque mense, quo quisque fasces tenebat, CONSVL MAIOR, vti a FESTO (d) traditum est, vocabatur. Sed nec id institutum perpetuo valuit. Mos enim iam anno 585. inualuerat, vt alternis non mensibus, sed diebus fasces mutarentur inter consules : idque discimus ex antiquissimo actorum diurnorum fragmento a LVDOVICO VIVE descripto, et postea edito a STEPH. VIN. PIGHIO (e):

V. K.

(a) *Diss. X. de vsu et praest. nu. pag.* 88. *Tom. II.*

(b) *Lib. II. cap.* 1.

(c) *Lib. V. p.* 292.

(d) Voce *maiorem.*

(e) *Annal. Rom. Tom. II. p.* 376.

V. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. AEMILIVM.

\- - - - - - - -

IV. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. LICINIVM.

\- - - - - - - -

III. K. APRILEIS.
FASCES PENES AEMILIVM.

\- - - - - - - -

PRID. K. APRILEIS
FASCES PENES LICINIVM.

Antiquum denique morem retulit Iul. Caesar, vt pote quem SVETONIVS (a) instituisse tradit, *vt* QVO MENSE *fasces non haberet consul, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur.* Sed vter tunc prior fasces sumsit? Aut fallor ego, aut aetatis habita est ratio, vel rerum gestarum. *M. Iunius Brutus*, vt est apud LIVIVM (b), *prior*, CONCEDENTE COLLEGA, *fasces habuit. Valerius Poplicola* ad Sp. Lucretium collegam adsumtum, *quia* MAIOR NATV *erat*, *priores fasces transferri iussit*, vti scribit VALERIVS MAXIMVS (c). Quin GELLIVS, loco supra laudato, et post legem Papiam Poppaeam aliquando aetatis rationem habitam esse testatur, atque inde vix dubito, quin et ante illam aetas praecipue valuerit ad concedendam collegae praerogatiuam.

Eodem modo fasces iam sub regno mutabant Decemuiri, interregni caussa constituti. *Vnus enim*, teste LIVIO (d), *cum insignibus imperii et lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumque interuallum regni fuit.* Nec aliter, libera iam republica, Decemuiri, legum ferendarum caussa constituti: qui primo anno id seruabant, vt vnus fasces haberet, et hoc insigne regium in orbem, suam cuiusque vicem, per omnes iret (e). Quod quanto erat ciuilius, tanto maior ciuitatem pauor occupabat, quum altero anno, primum honoris diem denunciatione ingentis terroris insignem facerent, centumque et viginti lictores, secures fascibus illigatas praeferentes, forum implerent. Idem forsan de tribunis militum consulari potestate obseruandum, quos lictoribus et fascibus vsos esse, ex LIVIO (f); eosdem fasces alternis mensibus sumsisse, vel ex eorum numero colligas. Quamuis enim *interdum viginti* creatos fuisse, *interdum plu-*

(a) *Iul. cap.* 10.
(b) *Lib. II. cap.* 1.
(c) *Lib. III. cap.* 1. §. 1.
(d) *Lib. I. cap.* 17.
(e) LIV. *Lib. III. cap.* 36.
(f) *Lib. IV. cap.* 50.

plures, *nonnumquam pauciores*, non temere credam POMPONIO (a), sed ex VI factos a librariis esse *viginti*, et ipse cum BVDAEO, CVIACIO et MVRETO existimem : octenos tamen aliquando creatos fuisse, ex LIVIO (b), DIODORO SICVLO (c), ipsisque marmoribus apud GRVTERVM (d) videtur certissimum, et iam pridem demonstratum est a V. C. IACOBO PERIZONIO (e).

Ita se res ante legem Papiam Poppaeam habuit. Hac vero postea cautum, vti liberorum et coniugii haberetur ratio, isque prior sumeret fasces, qui PLVRES LIBEROS, QVAM COLLEGA, IN POTESTATE HABERET. In potestate autem quum non modo naturales, sed et adoptiui essent : hos quoque olim parentibus ad consequendam illam praerogatiuam profuisse, vel inde facile adparet; quod id primum mutatum sub Nerone, vti infra ad hoc caput notabimus. Quin etiamsi nepotes neptesque ex filio vna cum patre in aui potestate essent : tamen et hi patri petenti honores profuisse videntur. *Quod* enim AD HONORES *pertinet*, inquit VLPIANVS (f), *creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est.* Denique quum BELLO AMISSI *in perpetuum per gloriam viuere intelligantur* (g); etiam hi proderant parentibus, tum ad excusationem munerum publicorum, tum ad capessendos honores et προεδρίαν ante collegas obtinendam. Quamuis quum alias secundum legem Papiam Poppaeam bello amissos non omnes prodesse parentibus constet, sed eos tantum, qui in acie ceciderint (h); et hic eosdem duntaxat intelligendos esse, non dubitem.

Pergit lex : SI PAR VTRIQVE NVMERVS LIBERORVM ERIT, MARITVS, AVT QVI IN NVMERO MARITORVM ERIT, PRAEFERTOR. Pari ergo liberorum numero, maritus viduo, eiue qui vxorem repudiauerat, praeferebatur. Neque enim consuetudo cum concubina cuiquam proderat, neque simulatae nuptiae, de quibus CAIVS (i) : SIMVLATAE NVPTIAE *nullius momenti sunt.* Vbi *simulatae nuptiae* accipiuntur eo sensu, quo TERENTIANVS ille senex ait (k) :

-- *Hoc*

(a) *L. 2. §. 25. D. de orig. iur.*
(b) *Lib. VI. cap. 37.*
(c) *Lib. XV. p. 365.*
(d) *Inscr. p. 502.*
(e) *Animadu. Hist. cap. 2. p. 45.*
(f) *L. 2. D. de munerib.*
(g) *Princ. Inst. de excus. tut.*
(h) *L. 18. D. de excusat.*
(i) CAI. *Lib. I. L. 30. D. de rit. nupt.*
(k) *Andr. act. 1. scen. 1. v. 19. sequ.*

- - *Hoc primum in re hac praedico tibi,*
Quas credis esse has, non sunt verae nuptiae.
So. *Cur* SIMVLAS *igitur?*

Simulabantur autem saepe nuptiae, quando dicis caussa tabulae signabantur ab iis, quibus nunquam esset animus, sponsas domum ducere, sed eas statim, si maritorum praemia abstulissent, repudiare. Qualis est species, de qua Diocletianvs et Maximianvs, Augusti (a), hunc in modum rescribunt: *Neque sine nuptiis* INSTRVMENTA FACTA *ad probationem matrimonii sunt idonea*, DIVERSVM VERITATE CONTINENTE: *neque non interpositis instrumentis, iure contractum matrimonium irritum est, quum omissa quoque scriptura, cetera nuptiarum indicia non sint irrita.* Neque ergo ad auferenda maritorum praemia proderant fictae simulataeque nuptiae, si *fraus* pelluceret.

Nec maritus tantum, verum etiam, qui IN MARITORVM NVMERO ERAT, praeferebatur collegae. In maritorum vero numero erant partim sponsi, nondum elapso a sponsalibus biennio, quippe quos praemiis maritorum gauisos, iam supra diximus, dummodo feminas lege hac prohibitas sibi non essent stipulati (b): partim qui principum benignitate τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα, vt Dio Cassivs (c) vocat, id est, *iura maritorum* impetrauerant. Quemadmodum enim supra obseruauimus, mulieres maritis vilioribus nuptas aliquando *ornamenta consularis vel senatorii matrimonii* ab Imperatoribus obtinuisse: ita et ipsi caelibes saepe ab iisdem impetrabant *iura maritorum*, id est priuilegium aeque fruendi maritorum praemiis, ac si vxores liberorum quaerendorum caussa duxissent. Maxime militibus, vti Dio obseruat, id beneficium concessum, quippe quibus vel vxores habere, vel easdem in castra et hiberna secum ducere nefas erat. Locum adfero, quia eum nuper male intellectum video a viro docto. Ait Dio: Τοῖς τε στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ ΤΩΝ ΓΕΓΑΜΗΚΟΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ἔδωκε. *Militibus, quia ex lege vxores habere non possent*, IVRA MARITORVM *dedit.* Quae verba non ita accipienda, vti accepit vir doctus, ac si Claudius primus militibus concesserit ius vxores ducendi, sed quod et iis, qui non duxerant, nec per leges ducere poterant, *iura maritorum*, id est eadem iura, quibus mariti gaudebant, indulserit. Vt adeo *ius maritorum* eodem sensu accipiatur, quo *ius liberorum*, orbis etiam, vti nemo ignorat, concessum. Eodem modo intelligenda, quae

(a) *L.* 13. *C. de nupt.*
(b) Vlp. *Lib. III. L.* 16. *D. de sponsal.*
(c) *Lib. IX. p.* 681.

de Nerone idem DIO (a) refert. Addit enim, eadem illum concessisse, *ὅσα ὁ Κλαύδιος ἐδεδώκει*, *quae Claudius concesserat.* Nondum enim eo tempore licuisse militibus vxores ducere, patet ex TACITO (b), qui milites *neque coniugiis suscipiendis, neque alendis liberis suetos*, ORBAS *sine posteris* DOMOS *relinquere* ait: patet ex TERTVLLIANO (c), qui *perire* scribit *caelibum familias, spadonum, et* MILITVM: patet denique ex testimonio CAII nostri (d), qui et militiam accenset caussis, *ob quas commode retineri matrimonium non possit.* Non quidem a Venere milites prohibebant leges veteres, sed a Iunone, vti eleganter alicubi scribit LIPSIVS. Quamuis enim iis concederentur *mulieres focariae*, de quibus ANTONINVS in *L. 2. C. de don. inter vir. et vxor.* non tamen concedebantur iustae vxores, ante tempora SEVERI, quem recte HERODIANVS (e) obseruat militibus primum permisisse, *γυναιξί τε συνοικεῖν*, *cohabitare vxoribus.* A quibus temporibus et milites potuisse vxores ducere, ex CONSTANTINI (f), nec non VALENTINIANI, VALENTIS, et GRATIANI (g) constitutionibus adparet. At eas tamen vxores et liberos in ea loca, vbi militabant, deducere nefas erat, nisi imperatoris auctoritate, vti non modo lex CONSTANTII (h), verum etiam exempla huiusmodi concessionis apud AMMIANVM MARCELLINVM (i) et LIBANIVM (k) satis euincunt. Quum itaque non dolo malo et vagae libidinis caussa, sed ob sanctiones legum militibus abstinendum esset ab vxoribus: non adeo mirum est, iis imperatores iura maritorum extra ordinem indulsisse, adeoque et eos ad dignitates euectos, collegis in caelibatu viuentibus non secus fuisse antelatos, ac si ipsi legi Papiae Poppaeae paruissent.

Quid vero si collegae ambo et mariti, et totidem liberorum parentes essent? Tunc, inquit lex, QVI MAIOR NATV, PRIOR FASCES SVMITO. Aetati ergo hoc casu perinde, ac ante legem Papiam Poppaeam, honor habebatur, vt natu maior minorem anteiret. Quod et tunc obseruatum scribit GELLIVS (l), *si ambo caelibes essent, et parem numerum filiorum haberent; aut ambo essent mariti, et liberos non haberent. Tunc enim audiuisse se ait, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere solitos esse, aut longe aetate prioribus, aut nobilioribus*

(a) *Lib. LXI. p. 690.*
(b) *Annal. Lib. XIII. cap. 27.*
(c) *Exhort. ad castitatem, p. 565. edit. B. Rhenani.*
(d) L. 60. D. *de donat. inter vir. et vxor.*
(e) *Lib. III. cap. VIII.*
(f) L. 7. C. *de repud.*
(g) L. 6. 7. C. *Th. de tiron. Lib. VII. tit. 13.*
(h) L. 10. C. *de re milit.* L. 3. C. *Th. eod. Lib. VII. tit. 1.*
(i) *Lib. XX.*
(k) *In Iuliani Imp. necem, pag. 284.*
(l) *Lib. II. cap. 15.*

ribus multo, aut ſecundum conſulatum ineuntibus. Audiuiſſe ſe hoc ſcribit GELLIVS, eoque ſatis aperte indicat, temporibus Antonini Pii, quibus vixit, eam legem iam ab vſu receſſiſſe. Siquidem imperatores fere ſuo lubitu conſulatum per inſequentium aliquot annorum menſes fere ſingulos, quibuſcumque lubebat, decernere, nec ea in re vel aetatis, vel nobilitatis, vel coniugii aut liberorum habere rationem ſolebant.

III. Caput octauum ex TACITO (a) et VLPIANO (b) reſtituendum, non minus, ac ſeptimum, ad priuilegia circa honores, non capeſſendos quidem, ſed petendos, comparatum, tale fuiſſe arbitramur:

> *Qui candidatorum plures liberos, ſecundum hanc legem, habebit, praeſertor: petentibus honores* SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTVNTOR *: eiſque honores citius, quam per leges annarias liceat, petere ſine* FRAVDE *ſua liceto.*

Vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, haec capiti ſeptimo iungit. Sed GELLIVS horum priuilegiorum plane non meminit, nec illius in capite VII. legis Iuliae veſtigium deprehendit. Vnde magis eſt, vt octauum, et a ſuperiore diſtinctum fuiſſe hoc caput, exiſtimemus. Prioris partis meminit TACITVS. Quum enim de praetore in locum Vipſanii Galli, quem mors abſtulerat, ſurrogando certamen interceſſiſſet, et Germanicus ac Druſus Haterium Agrippam, propinquum ſuum, fouerent: *contra plerique nitebantur, vt numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod* LEX *iubebat.* Lex ergo eos, quibus numeroſa proles eſſet, orbis vel pauciorum liberorum parentibus praeferebat: et quaenam vero, niſi Papia Poppaea, quae ſola τῇ πολυπαιδίᾳ praemia conſtituit?

Ait vero lex: QVI CANDIDATORVM. Siue quis enim conſulatum, ſiue praeturam, ſiue magiſtratum peteret: numerus liberorum praeualebat. De praetura iam vidimus exemplum ex TACITO. De tribunatu PLINIVS (c): *Caleſtrium Tironem familiariſſime diligo. Ille me in tribunatu* LIBERORVM IVRE PRAECESSIT. Quin in ipſis imperatoribus deligendis aliquando liberorum non plane nullam habitam eſſe rationem, ex IOSEPHO (d) colligere licet, qui comparatis inter ſe Vitellio et Veſpaſiano, Οὐδὲ, inquit, ἀντὶ τοῦ ἡγεμόνος ἀγαθοῦ, τύραννον ὠμότατον, ΑΠΑΙΔΑ δὲ ἀντὶ ΠΑΤΡΟΣ αἱρεῖσθαι πρὸς ταύτην. *Neque enim pro bono Imperatore crudeliſſimum tyrannum,* NVLLOS *autem habentem* LIBEROS *prae*

PA-

(a) *Annal. Lib. II. cap. 51.*
(b) *L. 2. D. de minor.*
(c) *Lib. VII. epiſt. 16.*
(d) *De Bell. Iud. Lib. V. cap. 10.*

PATRE *optaturos principem.* Qua in re quamuis falſus ſit IOSEPHVS, et Vitellio liberos fuiſſe, cum ex nummo vetere, tum ex SVETONII (a) TACITIQVE (b) teſtimoniis, ſatis demonſtrarit EZ. SPANHEMIVS: (c) ſaltim id tamen inde diſcimus, et in principibus optandis haud parum ponderis habuiſſe liberorum numerum. Vt autem ad magiſtratus redeamus, liberi candidatis proderant, ſiue quis vrbanum, ſiue prouincialem magiſtratum peteret. Nam quamuis praeſides iuſſu Auguſti ſorte legerentur: ea tamen ſortitione, teſte DIONE (d) non erat opus, *εἴτῳ πολυπαιδίας, ἢ γάμου προνομία προσείη, ſi cui* MVLTITVDINIS LIBERORVM *aut* NVPTIARVM *cauſſa faceret priuilegium.* Vnde et *propinqua ſorte prouinciarum pleroſque orbos fictis adoptionibus* ADSCIVISSE FILIOS, *eoſque ſortitos prouincias ſtatim dimiſiſſe*, TACITVS (e) refert. Sequitur in lege: PLVRES LIBEROS HABEBIT. Ita enim potius reſtituenda verba viſa ſunt: quam, vti in ſuperiore capite: *qui plures liberos in poteſtate habuerit, aut bello amiſerit*: quia et ei liberi in petendis honoribus, proderant, qui ipſe erat in patria poteſtate. (f) Sed et adoptiuos profuiſſe, vel inde colligimus, quod vel ideo tot fictitiae adoptiones, teſte TACITO, (g) celebrarentur, vt, quibus natura liberi non eſſent, ii tamen adoptiuorum ope illa parentum praemia auferrent.

Poſteriorem capitis partem VLPIANVS (h) ſeruauit, qui obiter libro 19. commentariorum ad hanc legem noſtram ſcribit: *Quod enim legibus cauetur*, VT SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTANTVR, *ad honores pertinere D. Seuerus ait, non ad rem ſuam recipiendam.* Nimirum quum legibus Iulia et Papia cautum eſſet, vt ſinguli anni per ſingulos liberos demitterentur: erant, vt fieri ſolet, qui eam regulam inepte traherent ad curationem minorum, exiſtimarentque, et hos rem ſuam maturius recipere a curatoribus, ſi liberos ſuſtuliſſent, ita vt vnius filii vel filiae parens anno aetatis 24. duorum, anno 23. trium, anno 22. maiorennes cenſendi ſint. Sed interceſſit Seuerus Imperator, idque priuilegium ad honores tantum pertinere, reſcripſit.

Habebant Romani leges *annales*, vel vti FESTVS vocat, *annarias*, quibus certa aetas definiebatur eorum, qui magiſtratus eſſent petituri. Eae, vti eſt apud LIVIVM (i), primum latae a L. Villio, tribuno plebis, anno V. C. 573. vnde et ille *Annalium* cognomen reliquit genti Villiae. Ante hanc legem nullis annis adligata erat honorum petitio. Vnde

(a) *Vitell. cap. 6. Veſp. cap. 14.*
(b) *Hiſt. Lib. II. cap. 59.*
(c) *Diſſ. XI. de Vſu et praeſt. Num. pag. 327.*
(d) *Lib. 53.*
(e) *Lib. XV. Ann. cap. 19.*
(f) *L. 2. D. de muner.*
(g) *Lib. XV. Ann. cap. 19.*
(h) *L. 2. D. de min.*
(i) *Lib. XI. cap. 44.*

Vnde CICERO: (a) *itaque maiores nostri, veteres illi admodum antiqui*, LEGES ANNALES NON HABEBANT: *quas multis post annis attulit ambitio, vt gradus essent petitionis inter aequales*. Et TACITVS: (b) *apud maiores virtutis id praemium fuerat, cunctisque ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum, petere magistratus: ac* NE AETAS QVIDEM DISTINGVEBATVR, *quin prima iuuenta consulatum ac dictaturas inirent*. Quum vero legem annariam primum a L. Villio latam esse, ipse LIVIVS fateatur: mireris sane, eumdem, quasi sui oblitum, alibi referre, (c) iam multo ante tribunos plebis P. Scipioni, petenti aedilitatem, obstitisse, *quod nondum* LEGITIMA *ad petendum* AETAS *esset*. Sunt qui ideo ante L. Villium annalem legem exstitisse, cum IANO LANGLAEO (d) existimant, nixi testimonio CICERONIS, (e) legem eiusmodi annalem etiam a Pinario Rusca, dissuadente Seruilio, latam esse, tradentis. Enimuero, nec certum est, Ruscam illum et Seruilium ante Villium vixisse: et LIVII locus alia ratione commode potest explicari. Nam quum P. Scipio tum vix XXII. annorum esset adolescens: per legitimam ad petendum aetatem tribuni plebis procul dubio intellexerunt maiorennitatem, indignum fore existimantes Romanorum prudentia, quod iuueni rempublicam crederent, quem lex Laetoria, paullo ante a M. Laetorio Planciano lata, ne maiorennem quidem habeat. Annos aetatis, quibus singuli magistratus peti possent ex lege Villia, nec LIVIVS, nec quisquam veterum, finiuit. Quum tamen subinde glorietur CICERO, se magistratus, quos gesserit, omnes anno suo, hoc est, per leges finito, obtinuisse: acute inde collegit STEPH. VIN. PIGHIVS, (f) quaesturae annum legitimum fuisse *trigesimum primum*; aedilitatis *trigesimum septimum*; praeturae *quadragesimum*; consulatus *quadragesimum tertium*. His enim annis aetatis suae singulos istos honores gessisse Ciceronem, ex historia eiusdem satis liquet. Confirmat eam coniecturam, quod ad consulatum attinet, ipse CICERO, (g) dum scribit: *quid Macedo Alexander? Quum ab ineunte aetate res maximas gerere coepisset, nonne tertio tricesimo anno mortem obiit? Quae est aetas, legibus nostris, decem annis minor, quam consularis*.

(a) *Philipp. V. cap.* 17.
(b) *Lib. XI. Ann. cap.* 22.
(c) *Lib. XXV. cap.* 2.
(d) *Otii Semestr. Lib. VII. cap.* 10. *pag.* 377.
(e) *De Orat. Lib. II. cap.* 66.
(f) *Lib. II. Annal. Rom. p.* 334.
(g) *Philipp. V. cap.* 17.

Ante hos annos nemini licebat petere magiſtratus, niſi ob praecox ingenium et edita maturae virtutis ſpecimina lege ſolueretur a ſenatu. Ita ſane lege ſolutos reperio P. Scipionem Aemilianum, apud EPITOMATOREM LIVII, (a) et in primis Cn. Pompeium Magnum, quem CICERO (b) ait, *ſenatusconſulto legibus ſolutum, conſulem ante factum, quam vllum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet.* Poſtea et imperatores eodem exemplo lege quoſdam ſoluebant, veluti Traianus Plinium, qui ipſe ſe Caleſtrium Tironem in praetura conſequutum eſſe ſcribit, *quum ſibi Caeſar annum remiſiſſet.* (c)

Ab his itaque annariis legibus aliquid remiſerat lex Papia Poppaea ob numerum liberorum, quippe qua cautum fuerat, vt SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTERENTVR. Hinc quum praeturam petere nemo poſſet, quadragenario minor: legitima tamen aetas videbatur annorum triginta quinque, ſi quis quinque liberorum parens eſſet. Ita enim intelligendum verbum *demittere*, quod hic nihil aliud ſignificat, ac gratiam facere aliquot annorum, vt non opus ſit mutare textum, et pro *demittere* reſcribere *remittere.* Demiſſis ex lege annis honores CITIVS, QVAM PER ANNARIAS LEGES LICEBAT, PETI SINE FRAVDE *poterant.* Hanc enim formulam legiſlatoribus ſollemnem additam huic capiti fuiſſe, vel inde liquet, quod VLPIANVS (d) eodem libro III. quid inter *poenam* et fraudem *interſit* diligenter explicet.

IIII. Hactenus ipſa legis capita, ſed variis obnoxia fraudibus. Nam primo quum mariti in petendis honoribus et ſortitione prouinciarum ἀγάμοις praeferrentur: candidati adhuc caelibes, imminentibus comitiis, vel propinqua ſortitione, vxores ducebant, quas, honore vel prouincia potiti, ſtatim repudiabant. Huiuſmodi ſane fraudem in quaeſtore vltus et Tiberius, quem *quaeſtura remouit, quod vxorem pridie ſortitionem ductam, poſtridie repudiaſſet.* (e) Deinde quum, vti diximus, olim et adoptiui liberi parentibus prodeſſent ad capiendos honores: occaſionem inde captabant ciues, fictis adoptionibus legem in ludibrium vertendi, auferendique prolis numeroſae praemia. Rem ita refert

(a) *Lib. L.*
(b) *Pro lege Manil. cap.* 21.
(c) *Lib. VII. Epiſt.* 16.
(d) *Lib. III. L.* 131. *D. de verb. ſign.*
(e) SVET. *Tiber. cap.* 35.

fert TACITVS: (a) *Percrebuerat ea tempestate prauissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte prouinciarum, plerique orbi* FICTIS ADOPTIONIBVS *adsciscerent filios, praeturasque et prouincias inter patres sortiti, statim emitterent manu, quos adoptauerant.* Haec quum manifesto in fraudem legum Iuliae et Papiae essent inuenta, eo adegerunt patres, vt SCto cauerent, NE SIMVLATA ADOPTIO IN VLLA PARTE MVNERIS PVBLICI IVVARET, ET NE VSVRPANDIS QVIDEM HEREDITATIBVS PRODESSET. Quae omnia acta sunt, *C. Memmio Regulo* et *Verginio Rufo* coss. anno V. C. 815.

Ex eo tempore in nulla parte muneris publici adiuuit adoptio: id est, nec in petendis honoribus, nec in amoliendis muneribus publicis, profuerunt liberi adoptiui. Quin nec ad alia capienda πολυπαιδίας praemia. Nam et is, cui *in tempus liberorum* tertia pars relicta erat, vtique non poterat adoptando illam tertiam partem consequi, iudice VLPIANO. (b) Nec conditio fideicommissi, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, deficiebat liberis per adoptionem quaesitis, vti PAPINIANVS (c) respondit.

V. Quemadmodum vero sub Nerone haec legis capita quodammodo restricta sunt: ita postea illa et ad magistratus municipales porrecta esse animaduertimus. Nam et PAPINIANI (d) temporibus iam inualuerat, *vt, qui* PLVRES LIBEROS *haberet in suo collegio, primus rogaretur sententiam, ceterosque honoris ordine praecelleret.* Et DIOCLETIANVS cum MAXIMIANO (e) rescripsit: *In albo decurionum praescriptis* PATREM *non habenti filios anteferri constat.* Eodem pertinet *l.* 2. *D. de munerib.* quam paullo ante explicauimus, quamque hic non arbitramur repetendam.

(a) *Lib. XV. Ann. cap.* 19.
(b) L. 51. §. 1. *D. de legat.* 2.
(c) L. 76. *D. de cond. et dem.*
(d) L. 2. §. 5. *D. de decurion.*
(e) L. 9. *C. eod.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT VIII.

AD CAPVT LEGIS NONVM.

DE IMMVNITATE OB LIBERORVM NVMERVM.

I. *Proximum caput de immunitate ob numerum liberorum egit. Capitis verba. Munera quid? Excusationes tantum ad munera personalia pertinebant. Quid potiorem nominare? Liberi Romae nati tres excusabant. Quid Romae continentia? Pomoeria subinde prolata. Proconsules porta egressi, cum imperio erant. Triumphaturis extra vrbem senatus dabatur.* II. *In Italia nati quatuor excusabant. Italiae termini temporibus diuersis. Solum Italicum ab Italia diuersum. An Augustus imitatus sit Spartanos?* III. *Quinque in prouinciis nati excusabant. Liberi excusabant naturales, non adoptiui; legitimi, non illegitimi; superstites, non defuncti; nisi bello amissi. An et bello capti? Explicata* L. 2. C. de his, qui num. lib. excus. *Cur Romani captiuos non redemerint?* IIII. *Munera intelliguntur personalia.* Lex 5. §. 2. D. de iur. immunit. *priuilegium complectitur.* V. *Fraus legi facta per oblationem liberorum alienorum. Hinc professio liberorum ad acta publica. Eius moris vetustas. Locus* IVLII CAPITOLINI *explicatus.*

I. Postquam lex nostra de iis parentum priuilegiis, quae ad honores capessendos petendosque pertinent, egit: sequente capite proculdubio simile praemium, quod ad excusationem a muneribus publicis pertineret, proposuit. Argumento est non solum materiae similitudo, verum etiam, quod quum de prioribus capitibus omnibus ab VLPIANO et TER. CLEMENTE actum fuerit libris commentariorum primo, secundo, et tertio: posterior hic de excusatione a muneribus publicis eodem *libro* III. differat. (a) Ex quo consequitur, vt hoc loco quaedam huiusmodi priuilegia a lege Papia Poppaea fuerint proposita.

Cete-

(a) *Lib.* III. L. 147. *D. de verb. sign.* L. 16. *D. de prob.* L. 21. *D. de rit. nupt.*

Ceterum huius priuilegii tot exſtant in iure noſtro veſtigia, vt de eius genuina ſententia parum laborare debeamus. Neque enim eſt dubium, quin tale fuerit hoc legis caput:

> *Qui ſecundum hanc legem liberos tres*, ROMAE NATOS, INCOLVMES, *qui quatuor in Italia, quinque in prouinciis habebit, omnium munerum perſonalium immunitatem habeto.*

MVNERA quae fuerint apud veteres, ſatis e iure noſtro conſtat. Quemadmodum enim *honores* gerebant, qui cum dignitate adminiſtrabant rem publicam, ſiue ſumtus eſſent faciendi, ſiue ſine erogatione dignitate perfruerentur (a): ita *munera* erant onera, ſeiuncta a dignitate, ſubeunda ab omnibus, lege, more, imperioue eius, qui iubendi habebat poteſtatem (b): et haec prout vel animi corporiſue laboribus, vel patrimonii ſumtibus et damno, vel vtriſque expediebantur, ita vel *perſonalia*, vel *patrimonialia*, vel *mixta* vocari ſolebant (c). A patrimonialibus et mixtis nulla priuilegia praeſtabant vacationem (d). Vnde et excuſatio ob numerum liberorum ad ſola perſonalia pertinet, qualia erant tutela, curatio calendarii, (cuius ſaepe et in marmoribus, et in ipſo iure noſtro mentio fit,) item productio tironum, equorumque, curſus vehicularis ſollicitudo, emendi frumenti atque olei cura, calefactio balnei publici, aliaque ab ARCADIO CHARISIO (e) prolixius recenſita.

Quum ergo haec munera nulla cum dignitate, multiſque cum moleſtiis eſſent coniuncta: antiquitus prodita erant quaedam vacationum atque excuſationum cauſſae, quibus munera non quidem patrimonialia et mixta, ſed perſonalia tamen auerti poſſent. Nam aut *excuſare* ſe poterant vocati ad munera publica, aut *nominare potiorem*, id eſt, alium indicare, iuſtamque exprimere cauſſam, cur is potius munus obire teneatur, verbi gratia, quia ſit locupletior (f). Inter haec magnum intererat diſcrimen. *Excuſati* enim omnino vacationem impetrabant. *Nominatores* ab onere quidem ſuſcipiendi munus liberabantur, ſed periculo tamen ſuo, ſi alius ſuſcepiſſet, pro quo ipſi fideiuſſiſſe cenſebantur (g). Illis vero excuſationum cauſſis antiquitus proditis, Auguſtus etiam numerum liberorum addidit, hac ipſa lege Papia Poppaea.

(a) L. 14. *pr. et* §. 1. *D. de mun. et honor.*

(b) L. 214. *D. de verb. ſign.*

(c) L. 18. §. 1. *ſequ.* L. 16. L. 26. L. 27. *D. de mun. et honor.*

(d) L. 10. L. 11. *D. de excuſ.* L. 6. §. *penult.* L. *vlt.* §. 22. *D. de muner. et honor.*

(e) L. 18. §. 2. *D. de muner. et honor.*

(f) PAVLL. *Sent. rec. Lib. II. tit.* 28. §. 1. 2. *L.* 1. *C. de pot. ad mun.*

(g) *L.* 2. *D. de fideiuſſ.*

Excufabant vero liberi SECVNDVM HANC LEGEM SVSCEPTI, TRES ROMAE NATI. Legitima fuiffe verba illa poftrema, patet ex fragmento TER. CLEMENTIS (a), in quo illa hunc in modum explicantur: *Qui in continentibus vrbis nati funt*, ROMAE NATI *intelliguntur*. Quamuis enim alias vrbis adpellatio muris finiretur (b), et certa eius effent pomoeria, tam libera adhuc republica a L. Cornelio Sulla, quam fub Imperatoribus a Iulio Caefare (c), Augufto (d), Claudio (e), Nerone, Traiano, non autem ab Aureliano (f) prolata: tam longe lateque tamen circa vrbem omnia occupata erant aedificiis, ut iam DIONYSIVS HALICARNASSEVS (g) fcribat, fi quis velit Romae magnitudinem exquirere, eum nullum habiturum fignum, certum, quo dignofcatur, quoufque fit haec vrbs progreffa, aut vbi vrbs effe definat. Cum vrbanis enim aedificiis ipfa fuburbia nexu quodam perpetuo cohaerere; eaque fpectantibus vrbis in infinitam longitudinem porrectae fpeciem praebere. Et ARISTIDES (h), eamdem oftendens Romae magnitudinem: *defcendit*, inquit, *vfque ad mare, vbi commune emporium, communifque omnium, quae terra proueniunt, difpenfatio. Quacunque in parte vrbis confliterit quis, nihil prohibet, quo minus fit pariter et in medio. Quidquid nunc Italiae reftat, completum iri vniuerfa mihi videtur, vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protenfa.* Quidquid ergo in continentibus illis Romae natum fuerat, Romae intelligebatur natum: quia VRBIS *adpellatio muris*; ROMAE *autem continentibus aedificiis finiebatur* (i). Quam diftinctionem receptam fuiffe, etiam ex his MARCELLI verbis (l) patet: VRBS *eft Roma, quae muro cingeretur:* ROMA *eft etiam, qua continenti* (lego continentia) *aedificia effent. Nam Romam non muro tenus aeftimari, ex confuetudine quotidiana poteft intelligi, quum dicamus, Romam nos ire, etiamfi extra vrbem habitaremus.* Et fane *vrbem* ab *vrbo* adpellatam effe, iam e veteribus obferuarunt VARRO (m) et POMPONIVS (n), *Vrbare* vero, iifdem teftibus, eft aratro definire. Quum ergo defignaturi moenia aratro aptarent aeneum vomerem, iunctifque bobus, mare et femina, circum lineamenta, quibus futura moenia defignauerant, fulcum profundum ducerent (o), idque illis *vrbare* diceretur:

(a) TER. CLEM. *Lib. III. L. 147. D. de verb. fign.*
(b) *L. 2. D. eod.*
(c) GELL. *Lib. XIII. cap. 14.*
(d) TAC. *Annal. Lib. XII. cap. 23.*
(e) *Idem ibid.*
(f) VOPISC. *Aurelian. cap. 21.*
(g) *Lib. IIII. pag. 219.*
(h) *Orat. in Rom. Tom. I. pag. 345. feq.*
(i) *L. 2. pr. D. de verb. fign.*
(l) *L. 87. D. de verb. fign.*
(m) *Lib. IIII. de Ling. Lat. cap. 32.*
(n) *L. 239. D. de verb. fign.*
(o) PLVT. *Rom. Quaeft. 24.* DIONYS. HAL. *Lib. I. pag. 75.*

diceretur: facile eſt ad exiſtimandum, vrbem moenibus vel pomoeriis fuiſſe finitam. Hinc quando ex veteri iure publico negabatur, licere proconſuli in vrbe cum imperio eſſe: extra vrbem is eſſe intelligebatur, ſimul ac paludatus pedem porta extuliſſet (a). Ex eadem ratione triumphaturis extra portam in ſuburbiis, vel *ad vrbem* ſenatus dabatur, ne portam ingreſſi priuati fierent (b). Aſt vbi non de vrbe, ſed de Roma erat ſermo, id eſt, quoties de priuilegiis eorum, qui Romae habitarent, quaerebatur: Roma erat, qua continentia erant aedificia. Vnde et in vetere lege apud FRONTINVM *lib. II. de aquaeductibus* iunguntur VRBS ROMA, ET HAEC AEDIFICIA, QVAE VRBI CONTINENTIA SVNT. Quod ſpatium poſtremis temporibus centum ab vrbe lapidibus definitum videtur. Haec enim Romae dioeceſis ſaepe Italiae et prouinciis opponitur, veluti in conſtitutione CONSTANTINI (c), aliiſque locis quamplurimis, iam a IAC. GOTHOFREDO (d) collectis, qui et alio loco (e) *regiones ſuburbicarias*, toties memoratas imperatoribus et ſcriptoribus medii aeui, de hoc ipſo ſpatio, intra centeſimum circa vrbem lapidem concluſo, exponit, quod et facit vir ſummus, CL. SALMASIVS (f). Id ſaltim certum, has ſuburbicarias regiones, partes, vel prouincias, vocari etiam *vrbicarias* (g), quaſi quae ad ipſam vrbem referrentur, itemque *vicinas* et *quatuor prouincias* (h), eaſque a reliqua Italia diſtinctas (i), et praefecto Vrbi, aliquando et conſulari, ſubfuiſſe (l). Vnde ſane recte colligas, eaſdem fuiſſe has regiones ſuburbicarias cum ſpatio illo centum ab vrbe lapidum, quod ſaeculis poſterioribus pro Roma habitum, eoſque egregie falli, qui, vt Pontifici Romano, ex vetuſtis canonibus ſuburbicariarum regionum Epiſcopo, dioeceſim ampliſſimam vindicent, complures prouincias huic regioni ſuburbicariae adiiciunt. Quod ſane facit EM. SCHELSTRATENVS (m), qui illum canonem 6. concilii Nicaeni non ſolum de Tuſcia, ſed et de Vmbria et reliquis Italiae regionibus ad Siciliam vſque exponere, eaſque regiones pontifici, tanquam metropolitae, totum occidentem, tanquam patriarchae, vniuerſum orbem Chriſtianum, tanquam capiti et Chriſti vicario paruiſſe, contendit.

Romae

(a) *Liu. lib. XXXXII. cap.* 49.
(b) SEN. *de Benef. cap.* 14.
(c) *L.* 2. *C. Theod. de in integr. reſtit. Lib. II. tit.* 16.
(d) *Ad Cod. Th. Tom. I. pag.* 162.
(e) *Diſſ. de ſuburbicar. region. cap.* 4. *et* 5.
(f) *Ad Trebell. Poll. de XXX. tyr. cap.* 24.
(g) *L.* 9. *C. Th. de extraord. cogn.*
(h) *L.* 1. *C. Th. de calc. coctor.*
(i) *L.* 9. *C. Th. de extraord. cogn.*
(l) *L.* 9. *C. Th. de annona.*
(m) *Antiquit. eccl. illuſtr. Tom. II. Diſſ. VI.*

Romae igitur, et qua continentia aedificia erant, immo, vt ſuſpicor, poſtea in ſuburbicariis quoque regionibus, tres liberi excuſabant. In huiuſmodi enim priuilegiis, in quibus Roma ab Italia diſtinguitur, etiam ſuburbicarios melioris fuiſſe conditionis, quam reliquos Italos, quam plurimis exemplis conſtat. Vt vel vno rem illuſtrem: beneficium reſtitutionis in integrum in minori aetate laeſis Romae olim, et intra centeſimum vrbis milliarium, ad expletum vſque annum trigeſimum; in Italia ad annum vigeſimum nonum, in ceteris prouinciis ad annum viceſimum octauum dabatur (a). An dubitemus, quin eodem modo et tres liberi ſuffecerint Romae et in ſuburbicariis, quum plures in Italia et prouinciis exigerentur?

II. Nimirum, SI QVATVOR IN ITALIA quis ſuſtuliſſet, vacationem munerum impetrabat. Et Italia quidem diuerſimode accipitur. Antiquiſſimis temporibus ea non ab Alpibus, ſed ab Audenna et Rubicone fluminibus et Apennino in Bruttios vſque et Lucanos porrigebatur. Reliquum enim tractum vltra et cis Padum ad Alpes vſque, Galli, Veneti, Hiſtri, Ligures inſederant. Quum vero Galli etiam, et reliqui populi inalpini, ciuitate donarentur: Italia ab Auguſti temporibus vniuerſa illa terra inter Alpes et vtrumque mare interiecta dici coepit. Et ea quidem vocis ſignificatio obtinet, quoties opponuntur ſibi inuicem *Italici* et *prouinciales*, quod ſaepe fit apud SVETONIVM (b), PLINIVM (c), et IVL. CAPITOLINVM (d). Quin et eundem tractum in animo habuit DIO CASSIVS (e), vbi τῶν ΤΗΝ ΝΥΝ ΙΤΑΛΙΑΝ οἰκούντων meminit. Denique quum vniuerſa Italia ciuitate donata, multis etiam colonis atque vrbibus per prouincias ius Italicum dari ſoleret ab imperatoribus: et illa loca omnia dici coeperunt *ſolum Italicum*, veluti apud VLPIANVM (f), ad quem quaedam egregia ſuo more notauit V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (g). Quemadmodum vero prima capitis noſtri pars non de ciuibus Romanis vbique, ſed de Romae habitantibus: ita nec altera de iis, qui iuris Italici erant, ſed qui Italiam incolebant, loquitur, adeoque altera vocis notio hic locum inuenit, et Italia ab Alpibus ad Siciliam vſque procurrit, excluſa tamen vrbe, et poſtea etiam prouinciis ſuburbicariis, vti paullo ante oſtendimus. Et in hoc tractu quatuor liberi a muneribus perſonalibus excuſabant. Qua in re quidem Spartanos imitatum eſſe Auguſtum, exiſtimat IAC. GOTHOFREDVS (h): apud quos quatuor liberorum parentes ab omnibus muneribus

(a) *L. 2. C. Th. de in integr. reſt.*
(b) *Veſp. cap. 9.*
(c) *Lib. VIIII. Epiſt. XXIII.*
(d) *Vit. Antonin. cap. 4.*
(e) *Lib. XXXVII. pag. 37.*
(f) *Fragm. tit. XVIIII.* §. 1.
(g) *Iuriſpr. antiqu. Anteiuſt. pag. 619.*
(h) *Not. ad leg. Pap. Popp. pag. 283.*

bus publicis excusatos fuisse, iam supra ex ARISTOTELE (a), et AELIANO (b) obseruauimus. Sed vix est, vt ea in re viro eximio adsentiamur. Neque enim tum ea erant tempora, quibus Romani a Graecis peterent leges: et ipsi Spartani a Lycurgi disciplina iam pridem desciuerant, adeoque non verosimilius est, Augustum ea in re Lacedaemonios, potius quam Persas esse imitatum, apud quos itidem quaedam πολυπαιδίας praemia obtinuisse, eodem loco monuimus.

III. Sequuntur prouincialium priuilegia. Hos QVINQVE LIBERI excusabant. Aequum enim videbatur, Romam incolentibus plus indulgeri, quam habitantibus Italiam, et hos denique melioris esse conditionis, quam qui in prouinciis degerent. Sicuti autem per Romam habitantes non ciues; per Italos non, qui Italici iuris erant, intelligi diximus: ita nec in prouinciis quidquam intererat, vtrum quis origine Romanus an in Italia, vel prouincia natus esset. Ad locum enim habitationis, non ad cuiusque originem attendebatur. Hinc e. g. Romanum in Cilicia habitantem, non nisi quinque liberi excusabant, quum contra ciui Romano, domo Cilici, sed Romae habitanti tres ibidem nati prodessent. Ex quo simul intelligitur, cur sublato licet ab Antonino Caracalla per orbem Romanum inter ciues et peregrinos discrimine (c), hoc tamen discrimen inter Romae, Italiae et prouinciarum incolas ad tempora vsque Iustiniani obtinuerit, quibus tres Romae natos, quatuor in Italia, quinque in prouinciis ad excusandos parentes profuisse vel ex institutionum libello (d) notum est.

IV. Excusabant porro liberi vtriusque sexus, tam naturales, quam adoptiui, antequam hi ob SC. sub Nerone factum prodesse desierunt (e). Excusabant deinde nati ex iustis nuptiis vel secundum legem Papiam Poppaeam quaesiti, postea et legitimati, non autem illegitimi (f), de quibus superiore capite VI. actum, nec imperfecti. Quod adeo verum est, vt GELLIVS (g) referat, accurate ac sollicite quaesitum esse Romae, an octauo mense ex vtero viuus editus infans, et statim mortuus, ius trium liberorum suppleffet? Multa enim veteribus opinio erat, et tantum non vbique pro vera recepta, postquam mulieris vterus receperit semen, gigni hominem, mense septimo rariter, nunquam octauo, saepe nono, saepius decimo. Et hinc *abortio quibusdam, non partus videbatur mensis octaui intempestiuitas.* Immo ne e legitimis quidem et perfectis omnes proderant, sed SVPERSTITES tantum ET INCOLVMES.

(a) *Lib. II. Polit. cap. 9.*
(b) *Lib. VI. Var. Hist. cap. 6.*
(c) *L. 17. D. de statu hom.*
(d) *pr. Inst. de excus. tut.*
(e) *L. 2. §. 7. D. de vacat.*
(f) *L. 2. §. 3. D. de excus.*
(g) *Lib. III. cap. 16.*

MES. Sine liberis enim esse dicebantur, non solum qui nullos vmquam procreauerant, sed et qui amiserant procreatos: quemadmodum et apud Graecos, obseruante viro summo Ez. SPANHEMIO, liberis orbati saepe adpellantur ἄπαιδες vel ἄτεκνοι, veluti apud AESCHYLVM, a quo Persae (a) ob liberos in praelio Salaminio amissos τοκῆες ἄπαιδες, *parentes* SINE LIBERIS dicuntur: qui et alibi ἀτέκνους πολεμάρχας deflet. (b) Eodem modo et Romani *orbos* vocabant promiscue, et qui numquam liberos sustulerant, et qui iis erant superstites. Qui itaque liberi turbato naturae ordine fata parentum praeuerterant, non excusabant, nisi acie cecidissent pro republica (c). Quo casu et nepotes ex filiis bello amissis superstites numerum liberorum supplere solere, PHILIPPI imperatores (d) statuunt. Contra iidem filium ab hostibus captum parenti prodesse negant, dum Seuero rescribunt (e): *Filium ab hostibus captum ac necdum reuersum ad excusationem munerum personalium patri proficere non posse, magis placuit.* Formula, qua Imperatores vtuntur, dubitatum ea de re esse, indicio est. Sed sane ex principiis Romanorum consultissima ratione nititur Philipporum decisio. Liberi enim ex lege nostra prosunt tantum SVPERSTITES atque INCOLVMES. Capitis vero deminutio maxima et media morti aequiparanda videbatur Romanis. Vnde, quam rationem vulgo allegant ex TRYPHONINO (f), *ac si Romani ciues bellica potius virtute, quam clementia hostium niti voluerint*, ea recte quidem se habet, si quaeritur, cur Romani captiuos non redemerint? Sed ad *legem illam 2. C. de his qui num. lib. vel paup. se excus.* explicandam, nihil omnino facit. Id potius monendum, ex filio bello amisso, nepotes in locum patris sui successisse, etiamsi hic inuitus vxorem duxerit (g). Quamuis enim pater filium iure cogere non posset ad vxorem ducendam, vti ad hoc caput scribit TER. CLEMENS (h); inito tamen semel matrimonio, etiam si id inuitus fecisset filius, nepotes auo proderant.

V. Verba postrema AB OMNIBVS MVNERIBVS PVBLICIS EXCVSANTOR, vti iam supra occupauimus, non ad munera *patrimonialia*, aut *mixta*, sed ad *personalia* tantum pertinent. A prioribus enim nec aetatem, nec numerum liberorum excusare, notat VLPIANVS (i). Priuilegium ergo

(a) PERS. *v.* 581.
(b) *Sept. Theb. pag.* 834.
(c) *L.* 1. §. *vlt.* L. 2. §. 3. L. 5. §. 5. *D. de vacat.*
(d) *L.* 3. *C. de his qui num. lib.*
(e) *L.* 2. *C. eod.*
(f) *L.* 12. *princ. D. de capt. et postlim.*
(g) *pr. Inst. de excus.*
(h) TER. CLEM. *Lib. III.* L. 21. *D. de rit. nupt.*
(i) *L.* 2. §. 4. *D. de vacat.*

go fuit, quando ad Syluium Candidum rescribit Eluius Pertinax (a): Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμὸς· ἀλλ' οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἐστὶν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀνεῖσθαι σε τῶν λειτουργιῶν. *Etsi* NON AB OMNIBVS *muneribus excusat patrem liberorum numerus : tamen, quia sedecim filios habere te per libellum retulisti, non est absurdum, vt concedamus tibi vacare filiorum educationi, et hinc tibi remittamus munera.* Sed quamuis alioquin ad exemplum non trahantur huiusmodi constitutiones : hanc tamen pro lege etiam post Iustiniani tempora valuisse, ex his CONSTANTINI HARMENOPVLI (b) verbis discimus : ὁ ἔχων ΔΕΚΑΕΞ ΠΑΙΔΑΣ, πάντων λειτουργημάτων ἀπαλλάττεται. *Qui* SEDECIM *habet* LIBEROS, *ab omnibus muneribus eximitur.*

VI. Quemadmodum vero nullum prope huius legis caput a fraudibus immune fuit: ita et in hoc ingeniosa admodum fuit improbitas. Nam excusationem merituri saepe liberos alienos pro suis offerebant: de qua fraude adhuc conqueritur CONSTANTINVS M. (c) Ne itaque improles etiam ea priuilegia parentum inuaderent, prudenter sanxit imperator, vt, si fraus patefieret, isti immunitate priuarentur. Quo itaque certo constaret, liberos quemque suos, non alienos offerre principi: institutum iam olim fuerat, vt parentes liberorum recens natorum nomina in tabulas publicas referenda curarent. Quae dicitur *natalis professio,* (d) et a *professione censuali* in iure nostro (e) discernitur, nec non παιδογραφία, vel *natiuitatis scriptura.* (f) Hic mos vel paullo ante, vel statim post legem nostram inualuerat. Nam iam Caii Caligulae natiuitatem in acta relatam esse, SVETONIVS (g) refert. Eum autem *Germanico* patre et *C. Fonteio Capitone* coss. anno post legem Papiam Poppaeam tertio natum esse, satis constat. Sed fortassis eo tempore filii tantum illustrium actis inscribebantur. Postea vero omnibus parentibus imposita necessitas, liberos recens natos profitendi. Saltim id necessarium visum est tempore TERENTII CLEMENTIS, (h) qui in suis ad legem nostram commentariis disquirit, an et a matre vel auo facta professio filiorum vel nepotum recipienda sit, idque adfirmat. Quin ante TER. CLEM. aetatem sub Domitiano vel Traiano eius professionis vsum vulgarem fuisse, docet IVVENALIS, (i) ita loquentem inducens adulterum :

(a) *L. 5. §. 2. de iur. immun.*
(b) *Lib. II. tit. 5. §. 7.*
(c) *L. vn. C. Theod. de his qui num. lib. Lib. XXII. tit. 17.*
(d) *L. 6. C. de fide instr.*
(e) *L. vlt. C. sine censu vel reliqu.*
(f) *L. 2. §. 1. D. de excusat.*
(g) *Calig. cap.* 8.
(h) TER. CLEM. *Lib. III. L. 16. D. de probat.*
(i) *Sat. VIIII. v. 82.*

Nullum ergo meritum est, ingrate ac perfide? nullum?
Quod tibi filiolus vel filia nascitur ex me.
Tollis enim, et LIBRIS ACTORVM *spargere gaudes*
Argumenta viri: foribus suspende coronas.
Iam pater es: dedimus, quod famae opponere possis.
Iura parentis habes.

Falluntur itaque, qui Marcum Antoninum Imp. primum vel professionem hanc inuenisse, vel tabulariorum publicorum vsum ideo in prouinciis instituisse, sibi persuadent, decepti verbis IVLII CAPITOLINI: (a) *inter haec liberales caussas ita muniuit, vt primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni vnumquemque ciuium natos* LIBEROS *profiteri intra trigesimum diem, nomine imposito. Per prouincias tabulariorum publicorum vsum instituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romae apud praefectos aerarii: vt si forte aliquis in prouincia natus caussam liberalem diceret, testationes inde faceret.* Sane non inuenisse Marcum professionem, ex Iuuenalis testimonio patet. Nec tabulariorum vsum eum per prouincias instituisse, discimus ex lapide vetere apud GRVTERVM: (b)

SILVANO. AVG.
SACRVM.
PRO SALVTE. IMP.
CAES. HADRIANI
ANTONINI. AVG. PII. P. P.
ET. LIBERORVM. EIVS.

ATIMETVS. LIB.
TABVL. P. H. C.

Si itaque Antonini Pii temporibus tabulariis per prouinciam Hispaniae citerioris praefuit Atimetus, Caesaris libertus, eodemque circiter tempore *patrem filiam Pudentillam sibi natam* MORE CETERORVM *professum esse*, APVLEIVS (c) scribit: quo pacto id institutum eius demum successori tribui posset? Quid ergo? An errasse dicemus Iulium Capitolinum? Neque id ego dixerim. Omnino M. Antoninus eam professionem primus *liberalium caussarum gratia* fieri voluit: omnino tabulariorum prouincialium vsum ad eas caussas primus produxit, quum antea

(a) *In vita Marci cap. 9.*
(b) *Inscr. pag. 63. num. 10.*
(c) *Apolog. II. pag. 539.*

antea ad id potissimum comparatum esset hoc institutum, vt liberorum numerus et aetas inde probaretur, nec improles parentum iura ac priuilegia inuaderent. Ex his ergo actis constabat, quot cuique essent liberi, quaeque eorum sit conditio. Ast quum et hic non raro fraudes admitterentur, et maxime quod ad liberales caussas attinet, aliquando parentes dominis, vel hi parentibus facerent praeiudicium: non nisi praesumtio ex tabulariis petebatur, quam probationibus excludere liquidis cuiuis licere saepe rescripserunt Principes: (a) idemque iam olim senserat SCAEVOLA, (b) quum mulier grauida repudiata, filium enixa, absente marito, eum, vt spurium, in actis esset professa. Quia enim quaerebatur, vtrum is in potestate patris sit, et matre intestata mortua iussu patris hereditatem matris adire possit, an obsit patri professio a matre irata facta: veritati locum superfore, SCAEVOLA respondit.

(a) *L. 14. C. de probat. L. 15. L. 22. L. 24. L. 39. C. de liberali caussa.*

(b) *L. 29. §. 1. D. de probat.*

* * * * * * * * * *

CAPVT VIIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM.

DE IVRE QVIRITIVM OB LIBEROS CONSEQVENDO.

.I DEcimum legis caput egit de iure Quiritium ob liberos consequendo. *Capitis sententia. Verba* TER ENIXA *ex SC. sunt. Legis Papiae Poppaeae capita nec non SCta a Iac. Gothofredo confusa distincte proponuntur.* II. *Legis caput non de Latinis Iunianis, sed colonariis egit. Anniculus et annicula quis quaeue?* Lex 132. D. de verb. sign. *exposita. Henr. Norisius laudatus. Ius Quiritium quale? An idem ac ius Latii? Buchnerus notatus. Iura Quiritium et ciuitatis non semper dicuntur promiscue. Illa ad iura priuata, haec ad publica pertinent. Cur in Inscriptionibus infantes etiam dicantur* BENE MERENTES. *Reinesii inscriptio explicata.* III. *Lex Iunia Norbana hoc priuilegium etiam ad libertinos Latinae conditionis protulit, sed non ad omnes. Minor 30. annis testamento manumissus an ex le-*

ge Aelia Sentia fuerit Latinus? Is ciuis fiebat, 1. *si duxisset vxorem liberorum quaerendorum caussa. An et cum ciue Romana Latino fuerit matrimonium? Formula antiqua:* LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA. 2. *Si filium filiamue anniculum vel anniculam haberet.* 3. *Si caussam magistratui probasset. Hoc beneficium SC. etiam Latinis per epistolam vel inter amicos manumissis concessum.* IV. *SCtum incertae aetatis de Latina. Ea ter enixa iura Quiritium consequebatur. Hoc SCtum non esse Tertullianum, contra Gothofredum demonstratur.* V. *SCtum de liberis ciuis Romanae Latino nuptae, vt matris conditionem sequerentur. Lex Mensia, cui hoc SCto derogatum. Latini an peregrini? Id demonstratum contra M. Vertranium Maurum et alios. SCti huius aetas. Lex Mensia incertae aetatis atque originis.*

I. QVum semel de parentum priuilegiis agere coepisset lex PAPIA POPPAEA: procul dubio et illud, quod ad consequenda iura Quiritium pertinuit, reliquis, de quibus adhuc diximus, praemiis subiunxit: idque vel inde patet, quod de ea re libro commentariorum secundo PAVLLVS; (a) tertio TER. CLEMENS (b) disseruerunt.

Caput illud, quod nobis decimum est, ita restituit IAC. GOTHOFREDVS: *Latinus, cui filius filiaue natus nataue, et anniculus anniculaue factus factaue erit, et Latina, si ter enixa fuerit, ius Quiritium consequitor.* Sed vereor, vt rem acu tetigerit vir eximius. Scrupulum enim haud leuem iniicit VLPIANVS, (c) cuius ipsa verba adscribo: *Latini, inquit, ius Quiritium consequuntur his modis: beneficio principali,* LIBERIS, *iteratione, militia, naue, aedificio, pistrino, praeterea* EX SCto *veluti quae sit ter enixa.* Et paucis interiectis: LIBERIS *Latinus ius Quiritium consequitur, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam* LEGE IVNIA *cautum est, vt si ciuem Romanum vel Latinam vxorem duxerit, testatione interposita, quod liberorum quaerendorum caussa vxorem duxerit, postea filio filiaue nato nataue, et anniculo facto possit apud Praetorem vel Praesidem prouinciae caussam probare, et fieri ciuis Romanus, tam ipse, quam filius filiaue eius, et vxor, scilicet, si et ipsa Latina sit. Nam si vxor ciuis Romana sit, partus quoque ciuis Romanus est* EX SENATVSCONSVLTO, *quod auctore D. Hadriano factum est.*

Ex

(a) PAVLL. *Lib. II.* L. 134. *de verb. sign.*

(b) TER. CLEM. *Lib. III.* L. 52. D. *de legat.* 2.

(c) VLPIAN. *Fragm. tit.* 3. §. 1. et III.

Ex his ergo VLPIANI fragmentis tria colligimus. Primum, quod Latina ter enixa iura Quiritium non fit consequuta ex lege Papia Poppaea, sed ex SCto quodam, fortassis ad illustrandam legem Papiam Poppaeam facto. Alterum, quod quidem Latinus, ducta sollemniter vxore, interpositaque testatione, se id liberûm quaerundorum caussa facere, et sibi, et liberis, et vxori meruerit iura Quiritium, simul ac anniculum anniculamue ex eo matrimonio habuerit; verum id ius non sit ex lege Iulia et Papia, sed ex IVNIA NORBANA, quae fere tota de libertinis Latinis egit, vt opus non sit textum sollicitare, et cum PETRO PITHOEO (a) rescribere: *lege Iulia*. Tertium, quod SC. aliquod factum sit auctore Hadriano Imp. quo ex patre Latino et vxore ciue Romana natus ciuis esse iuberetur, quum antea res secus se haberet per LEGEM MENSIAM. Omnia tamen haec legi Papiae Poppaeae adscribere non dubitat IAC. GOTHOFREDVS, quum sint originis diuersissimae.

Simile tamen quid etiam lege nostra cautum esse, vel ex laudata *L.* 134. *D. de verb. sign.* colligas, vbi PAVLLVS in commentariis ad legem Iuliam et Papiam, quid ANNICVLVS ANNICVLAVE sit, latius interpretatur. Quid vero opus fuisset eo excessu, si nec in lege id occurrisset vocabulum, nec SCtum in quo illud exstitisse nouimus, ad legem nostram pertinuisset? Res tamen satis clara videtur. VLPIANVS loquitur de Latinis per manumissionem ad hanc conditionem redactis. Tales vero non erant iis temporibus, quibus lex Iulia et Papia ferebatur. Quamuis enim et ex lege AELIA SENTIA quidam videri possent Latini facti, quum VLPIANVS (b) scribat: *testamento manumissum minorem triginta annis* LEX AELIA SENTIA *perinde haberi iubet, atque si domini voluntate in libertate esset, ideoque* LATINVS *fit*, similiaque etiam in fragmento veteris ICti a PETRO PITHOEO edito (c) leguntur: nihil tamen certius est, quam Latinos hos factos esse, non ex lege Aelia Sentia, sed ex Iunia Norbana, quae omnes, non iuste manumissos, Latinae conditionis esse iubebat. Ex lege Aelia Sentia illi domini voluntate *in libertate* erant, quod facti est: sed non *erant liberi*, quod iuris. Dubiae itaque videbantur conditionis, donec lex Iunia Norbana omnes Latinos fieri voluit, non iuste manumissos, ceu iam IAC. CVIACIVS, (d) et ANTONIVS SCHVLTINGIVS (e) docuerunt. Quum itaque nulli sub Augusto essent Latini libertinae conditio-

(a) *Not. ad Pariator. Leg. Mos. et Rom. tit. XVI. §. 6. pag.* 798.
(b) *Fragm. tit.* 1. §. 12.
(c) §. 16. *apud* SCHVLTINO. *p.* 807.
(d) *Obs. Lib. XVII. cap.* 20.
(e) *Not. ad* VLPIAN. *pag.* 569.

ditionis, ſed ii demum a tempore latae legis Iuniae Norbanae, id eſt, ab anno V. C. 771. innotuerint: de iis ſane agere non potuit legis noſtrae caput. At multae tunc paſſim erant coloniae Latini iuris, de quibus accurate vir ſummus Ez. SPANHEMIVS. (a) His vero Latinis colonariis id priuilegium indulſiſſe videtur lex Papia Poppaea, vt ſi anniculum anniculamue filium filiamue ſuſtuliſſent, iura Quiritium conſequerentur. Quum enim iam olim, teſte LIVIO, (b) lex fuiſſet ſociis ac Latini nominis, *qui* STIRPEM *ex ſe domi relinquerent, vt ciues Romani fierent*: hoc priuilegium et renouaſſe, et magis perpoliuiſſe videtur Auguſtus, ſanciens primum, vt illud et ad Latinos colonarios pertineret: deinde, vt ii, filio vel filia ſuſcepto ſuſceptaue, ciues fierent, quamuis non migrarent Romam, ſed in coloniis ſuis manerent: denique, vt id beneficium conſequerentur, non qui ſtirpem domi reliquiſſent, ſed quibus anniculus anniculaue eſſet. Quae quum ita ſint, tale omnino fuiſſe videtur legis noſtrae caput:

> *Latinus, cui ex Latina filius filiaue natus nataue, et* ANNICVLVS ANNICVLAVE, *factus factaue erit, iura Quiritium conſequitor.*

Quum deinde ſub Tiberio ferretur lex IVNIA NORBANA, eaque ſanciretur, vt non iuſte manumiſſi iure Latinorum in colonias deductorum fruerentur: etiam ad hos libertinos vel Latinos Iunianos prolatum eſt hoc priuilegium, additis quibuſdam conditionibus. Caput itaque iſtud legis Iuniae Norbanae ita reſtituimus ex Vlpiano:

> *Latinus, qui minor triginta annorum teſtamento manumiſſus, ciuem Romanam Latinamue duxerit, teſtatione interpoſita, quod liberorum quaerendorum cauſſa vxorem duxerit, poſtea filio filiaue nato nataue et anniculo anniculaue facto factaue, apud praetorem vel praeſidem prouinciae cauſſam probato, et tum ipſe et filius filiaue, tum et vxor, ſi Latina fuerit, iura Quiritium conſequitor.*

Quum vero paullo liberalius hac lege actum videretur cum vxoribus Latinorum, quae aeque ac mariti, vno edito partu, iura Quiritium conſequebantur porro: SCtum hoc nouum accedit:

Vti

(a) *Orb. Rom. Exerc. I. cap. 9.* (b) *Lib. XII. cap. 8.*

Vti Latina ter enixa ius Quiritium consequeretur.

Denique quia frequentia esse coeperant Latinorum ciuiumque matrimonia, parumque dignum videbatur praerogatiua ciuium, vt liberi ex eo nati matrimonio patri potius Latino, quam matri, ciui Romanae, iura Quiritium deberent: sub Hadriano, eoque auctore, censuit Senatus,

Vt si ciuis Romana Latino nupserit, liberi, qui ex ea nascantur, matris sequerentur conditionem, et iura Quiritium consequerentur.

Ita discernendas existimamus sanctiones diuersissimas, quas eximius vir, IAC. GOTHOFREDVS, vti ex eius commentario patet, perperam confudit. Iam vero de singulis seorsum.

II. Ipsa Lex Papia Poppaea ait: LATINVS, CVI EX LATINA FILIVS FILIAVE NATVS NATAVE. Loquitur vero non de Latii incolis, vel sociis nominis Latini, qui multo ante Augustum legibus Iulia et Plotia ciuitatis iura consequuti fuerant, vti supra capite I. demonstrauimus; nec de Latinis Iunianis, quorum nomen demum sub Tiberio audiri coepit: sed de iis, qui extra Latium iuris Latini erant. Sic Nemausiensibus ius Latii datum esse, STRABO (a) docet. Nouocomensibus idem ius concesserat vel Iul. Caesar, vel Pompeius Strabo (b), qui et omnes Gallos Transpadanos iure Latii donauerat (c). Omitto alias eius iuris colonias, quarum nummos iusto opere explicauit Io. FOY VAILLANTIVS. His Latinis non erat cum ciue Romana ius connubii, nisi id concessum esset a principe, vti testatur VLPIANVS (d). Hinc si inconsulto principe, duxissent ciuem: liberi inde nati non erant patris, sed tanquam extra nuptias quaesiti habebantur, adeoque nec vllo modo prodesse poterant parentibus. Hinc in lege nostra scriptum fuisse videtur, LATINVS, CVI EX LATINA FILIVS FILIAVE NATVS NATAVE: quia, vti dixi, cum ciue Romana Latino non erat ius connubii. Sequitur: ET ANNICVLVS ANNICVLAVE FACTVS FACTAVE ERIT. Talis, interprete PAVLLO (e), *non est infans, statim vt natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die incipiente plane, non exacto, quia annum ciuiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.* Ergo dies

(a) *Lib. IIII. pag.* 157.

(b) EZ. SPANH. *Orb. Rom. Exerc. I.* §. 9. *pag.* 19.

(c) ASC. PAEDIAN. *ad Cic. in Pison. pag.* 2062.

(d) *Fragm. tit. V.* §. 4.

(e) PAVLL. *Lib. II. L.* 134. *D. de verb. sign.*

vltimus coeptus habebatur pro completo, quia hic de commodo aliquo vel priuilegio quaerebatur: eodem modo, quo minorum annus XXV. coeptus pro expleto accipitur, in petendis honoribus (a). Inde et amissus dicebatur anniculus, qui trecentesimo sexagesimo quinto die nondum elapso decesserat. Idem enim PAVLLVS ad aliud caput scribit (b): ANNICVLVS *amittitur, qui extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat: Ante diem decimum Kalendarum: post diem decimum Kalendarum: neque vtro enim sermone vndecim dies significantur.* Vexauit hic locus interpretes etiam maximos, qui quum existimarent, *Ante diem decimum Kal.* idem esse ac XI. Kal. deprehendere vix potuerunt, quomodo haec loquendi formula quidquam faciat ad eius iuris, quod Paullus explicat, illustrationem. Hinc LAVR. VALLA (c) et ALCIATVS (d) rescribi iubent: *Vtroque sermone vndecima dies significatur.* Rectius ANTONIVS AVGVSTINVS (e) legere mauult: *neutro sermone*, et ita Florentiae scriptum esse adseuerat. Sed eum hac in re omnino falsum esse existimat eminentissimus vir HENR. NORISIVS (f). Florentiae enim, vti se αὐτόπτην obseruasse ait, non legi, *vtroque sermone*, nec *neutro sermone*, sed *neque vtro enim sermone.* Sed amplissimus BRENCMANNUS (g) vtrumque Florentiae esse testatur, alterum a prima, alterum a secunda manu, id est, a librario alterum, alterum a correctore, vti etiam exhibuit TAVRELLIVS. Eaque lectione alterutra nihil est verius. Ait enim Paullus, anniculum dici die trecentesimo quinto, incipiente plane, adeoque illo die vltimo amissum, anniculum decessisse videri. Id vero non absurdum esse probat argumento a vulgari loquendi consuetudine ducto, quae si quid *ante* x. *Kal.* factum dicitur, ipsum diem termini, nempe primas sequentes Kalendas computari iubet, non autem diem vndecimum, qui Kalendas sequitur, nempe diem mensis II. Vulgata enim formula ANTE DIEM DECIMVM KAL. vel POST DIEM DECIMVM KAL. non significari vndecimum diem, sed decimum Kalendarum, tot exemplis veterum demonstrauit laudatus modo HENRICVS NORISIVS (h), vt alia addere, idem videatur, ac actum agere.

Ipsum priuilegium Latinis, anniculi parentibus, concessum, qua in re constiterit, patet ex verbis insequentibus: IVRA QVIRITIVM CONSEQVITOR. *Iura Quiritium* latius accepta omnia iura et priuilegia, quibus

(a) L. 8. *D. de munerib.*
(b) L. 132. *D. de verb. sign.*
(c) *Elegant. Lib. IIII. cap.* 80.
(d) *Comment. ad* L. 132. *D. de verb. sign.*
(e) *Emendat. Lib. IIII. cap.* 6.
(f) *Cenotaph. Pisan. Diss. II. cap.* 17. *p.* 345.
(g) *Hist. Pand. lib. IIII. cap.* 4. *p.* 345.
(h) *Ibid. pag.* 342.

bus ciues Romani pollebant, complectuntur. Ast strictius intellecta opponuntur *ciuitati Romanae*, vel eiusdem iuribus. Posterioris notionis exemplum non vnum est apud PLINIVM (a), qui subinde aliis *iura Quiritium*, aliis *iura ciuitatis* petit a Traiano Imperatore. Vbi quidem AVG. BVCHNERVS per ius Quiritium intelligendum esse monet ius Latii: contra V. C. IO. FR. GRONOVIVS *iura Quiritium* et *ciuitatem Romanam* promiscue accipi existimat, cui et CHRISTOPHORVS CELLARIVS V. C. suum adiungit suffragium. Enimuero, quamuis negari nequeat, ius Quiritium et ius ciuitatis aliquando promiscue dici, tamen in illo PLINII loco, quod pace tantorum Manium dixerim, neuter mihi rem acu videtur tetigisse. *Iura* enim *Quiritium* PLINIO sunt iura ciuium Romanorum priuata, quae in iure libertatis, gentis, connubiorum, testamenti factionis, hereditatis atque vsucapionis consistebant. *Ciuitas* vero *Romana* iura publica, veluti census, militiae, tributorum, honorum, suffragiorum, sacrorum, similiaque complectebantur, vti post CAR. SIGONIVM (b) accuratius docuit vir summus, EZ. SPANHEMIVS (c). Sed legem nostram latius accepisse arbitror iura Quiritium, siquidem VLPIANVS (d), cui eius notitiam debemus, vbi *Latinos* IVS QVIRITIVM *beneficio principis, liberis, iteratione, militia, naue, aedificio vel pistrino ait consequi*, statim subiicit: *Beneficio principali Latinus* CIVITATEM ROMANAM *accipit, si ab Imperatore* IVS QVIRITIVM *impetrauerit.* Promiscue ergo VLPIANVS in hoc capite sumit *iura Quiritium* et *ciuitatis*, atque inde effici arbitror, Latinum, anniculi anniculaeue parentem, non modo iurium priuatorum, sed publicorum quoque factum esse participem. Inprimis vero Latinis gratissimum erat hoc ius Quiritium, quia iam et capere poterant ex aliorum testamentis, et ipsi testamenta condere. Idque ius ipsis erat, etiamsi dubia tempore conditi testamenti fuisset eorum conditio: quo pertinet locus TERENTII CLEMENTIS (e): *Non oportet* PRIVS *de* CONDITIONE *cuiusquam quaeri, quam hereditas legatumue ad eum pertineat.*

Haec lucem adfundere arbitror tot marmoribus vetustis, in quibus parentes liberos, etiam infantes, *bene de se meritos*, esse, profitentur. Sane apud GRVTERVM (f) legimus:

(a) *Lib. X. Epist. 4. et 32.*
(b) *De antiquo iure ciu. Rom. Lib. I. cap. 6.*
(c) *Orb. Rom. Exerc. I. §. 12.*
(d) *Fragm. tit. III. §. 1. 2.*
(e) TER. CLEM. *Lib. III. L. 52. D. de legat. 2.*
(f) *Inscr. pag. 673. num. 5.*

DIS. MAN.
BLOSSIA. ONOMASTE.
MATER.
FILIO. BENEMERENTI.
FECIT.
BLOSSIO. VALENTI.
VIXIT ANNIS. II.
MENSIBVS. VII.

Hic ſane mater puerum nondum triennem vocat filium *bene merentem.* Multo liberalius apud REINESIVM (a) mater:

FILIO. MEGETHO. BENE
MERENTI. DVLCISSIMO.
QVI. BIXIT. PLENOS. ANNO.

Vbi procul dubio lapicida pro PLENO ſculpſit PLENOS nullo ſenſu. Non alio enimuero beneficio parentes demereri potuerunt filii biennes et anniculi, niſi hoc vnico, quod horum cauſſa illi iura Quiritium conſequuti ſunt, vel quod iiſdem infantes illis ad ſolidi capacitatem profuerunt. Vnde ἐμφατικῶς in marmore poſteriore additur: QVI BIXIT PLENO ANNO, vt viator eum ſciret *anniculum* fuiſſe, et parentibus ad priuilegia quaedam legis Papiae Poppaeae conſequenda profuiſſe.

III. Haec de legis noſtrae capite. Illud vero ad libertos Latinos protulit lex IVNIA NORBANA, quam anno V. C. 772. M. Iunio Silano et L. Iunio Norbano coſſ. latam nouimus. Haec praeter libertinos *ciues* quibus Ser. Tullius; et *dedititios*, quibus lex Aelia Sentia hanc conditionem impoſuerat, tertium reperit libertinorum genus, *Latinorum Iunianorum*, quales fiebant omnes non iuſte manumiſſi, praeter tortos, vinctos, ſtigmate vſtos, alioque adfectos ſupplicio (b). Eadem tamen lege prodita erant media quaedam, quibus Latini Iuniani ad iuſtam libertatem ciuitatemque Romanam peruenirent: quo et illud caput, quod paullo ante protulimus, pertinet.

LATINVS, lex inquit. Aſt non loquitur de Latinis coloniariis, quibus iam lege Papia Poppaea abunde proſpectum fuerat, ſed de Iuniano, *eo* QVI MINOR TRIGINTA ANNORVM TESTAMENTO MANVMISSVS. Cautum enim fuerat lege Aelia Sentia, vt minor triginta annorum ſeruus ne manumitteretur, niſi cauſſa apud conſilium probata. Hinc ſine

(a) *Inſcr. Claſſ. XX. n.* 128.

(b) CAI. *Inſt. Lib.* I. *tit.* 1. §. 2.

ſine conſilio, licet *vindicta*, manumiſſus ſeruus manebat: *Teſtamento* vero *manumiſſus*, inquit VLPIANVS (a), *perinde habebatur, atque ſi domini voluntate in libertate eſſet:* id eſt, uti ſupra id expoſuimus, in libertate erat, quod facti eſt, non liber tamen, quod iuris. Aſt quia lex Iunia Norbana omnes non iuſte manumiſſos et dominorum tamen voluntate in libertate commorantes, Latinos eſſe iuſſerat, Vlpianus porro addit: *ideoque Latinus fiebat*, ex lege non Aelia Sentia, ſed vti dixi, ex Iunia Norbana. Idcirco teſtatores cupientes ſeruos ſuos ante iuſtam aetatem manumiſſos ad ciuitatem perduci, in teſtamento ſuo datis libertatibus adſcribebant formulam: LIBERI SVNTO, QVVM ANNORVM ERVNT XXX. (b) item: QVVM PER LEGES LICEBIT, LIBERI SVNTO (c). Vti iam ab aliis viris doctis poſt IAC. CVIACIVM (d) obſeruatum eſt. Ita vero manumiſſus, interea, dum annum trigeſimum nondum expleuerat, ex lege Aelia Sentia erat ſtatu liber: adeoque ſperare poterat libertatem plenam iuraque Quiritium, ſimulac illam aetatem legitimam attigiſſet. Contra ſi, conditione hac non adiecta, libertate eſſet donatus, liber quidem fiebat, ſed Latinae conditionis, et licet iuſtam aetatem ſuperaſſet, iurium tamen Quiritium exſors manebat.

Poterant autem et ſtatu liberi, et ſine conditione ante annum aetatis trigeſimum manumiſſi, ſi anniculum anniculamque ſuſcepiſſent, iura Quiritium conſequi, certis conditionibus, quarum primam prae ſe ferunt verba: QVI CIVEM ROMANAM LATINAMVE DVXERIT, TESTATIONE INTERPOSITA, QVOD LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA VXOREM DVXERIT. Requirebatur itaque matrimonium. Quamuis enim Latinis Iunianis ius connubii neque cum ciuibus Romanis, neque cum Latinis eſſet, erat tamen ius matrimonii, id eſt, ius gentibus omnibus commune, cum muliere indiuiduam vitae conſuetudinem ineundi, ex eaque procreandi liberos, quod ſaepe *matrimonium*, (e) nec non *matrimonium ſine connubio* (f) vocant veteres, quemadmodum contra iis, qui loquebantur accuratius, ſola coniunctio legitima ciuium NVPTIARVM et CONNVBII nomine veniebat. Quo autem adpareret, matrimonium inire libertinum, non in concubinatum feminam liberam adſumere, teſtatio initio ad acta publica, vti videtur, poſtea tabulis dotalibus interponenda erat, matrimonium iniri LIBERORVM

(a) *Fragm. tit. I. §. 12.*

(b) *L. 39. §. 2. D. fam. erc. L. 46. D. de manum. teſtam. L. vlt. D. de reb. dub.* L. *13. §. vlt. D. de ſtatu lib.*

(c) *L. 38. D. de manumiſſ. teſt.*

(d) *Ad Vlpian. tit. 1. §. 12.*

(e) *L. 13. §. 1. D. ad L. Iul. de adult.*

(f) *Collat. Leg. Moſ. et Rom. tit. 4. §. 5.*

QVAERENDORVM CAVSSA. Antiqua formula, qua iam Censores vsos nouimus, quibus teste GELLIO, (a) ius iurandum praestabant cives, se vxorem liberûm quaesundorum caussa habere. Hinc apud ENNIVM (b) matrona: *Duxit me*, inquit, *vxorem, liberorum sibi quaesundûm caussa.* Postremis vero temporibus ob caput legis nostrae tertium hanc formulam tabulis matrimonialibus insertam fuisse, binis locis testatur AVGVSTINVS, (c) cuius verba iam alii exscripserunt.

Alteram conditionem exprimunt verba: POSTEA FILIO FILIAVE NATO NATAVE ET ANNICVLO ANNICVLAVE FACTO FACTAVE. Exigebat enim lex non solum matrimonium liberorum quaerendorum caussa initum, verum etiam prolem ex eo matrimonio susceptam, nec hanc tantum, sed vt filius filiaue ex eo matrimonio natus nataue annum plenum vixisset. Quod quo pacto intelligendum sit, paullo ante explicauimus. Addit lex et tertiam conditionem: CAVSSA APVD PRAETOREM VEL PRAESIDEM PROVINCIAE PROBATA. Vnde non ipso iure ciuis erat Latinus, anniculi pater, sed caussa demum probata, id est productis tabulis, quibus, se matrimonium liberorum quaerendorum caussa inire, testationem interposuerat, exhibito testimonio publico magistratus, apud quem infantis recens editi nomen professus fuerat, testibus denique productis, qui infantem illum anniculum factum esse, confirmarent. His factis, TVM IPSE ET FILIVS FILIAVE, TVM ET VXOR, SI LATINA ESSET, (ciuis enim eo legis beneficio non indigebat) IVRA QVIRITIVM CONSEQVEBATVR.

Tale fuit legis Iuniae Norbanae priuilegium: quod tamen ad eos tantum qui testamento manumissi fuerant, pertinuisse iam monuimus. Nam minores triginta annis inter viuos, sed minus sollemniter manumissi, iteratione aliisque modis, supra explicatis iura Quiritium consequebantur. Postea tamen prodiit SCtum *ex quo et his*, teste VLPIANO, (d) *concessum est, etiam* LIBERIS *ius Quiritium consequi.* Sctum Largianum hic in animo habuisse VLPIANVM, suspicatur M. VERTRANIVS MAVRVS, (e) sed suspicatur tantum. Nam tale quid eo SCto inductum fuisse, nemo veterum prodidit memoriae.

IV. Hanc legem Iuniam et aliud SC. sequutum est, aeque incertae aetatis, quo cautum, VTI LATINA, SI TER ENIXA FVERIT, IVRA QVIRITIVM CONSEQVERETVR. Eo ergo legi Iuniae Norbanae eatenus

(a) *Lib. IIII. cap.* 3.
(b) FEST. *in voce* quaeso.
(c) *Adu. Iulian. Lib. III. et Serm. XLIV.*
(d) *Fragm. tit. III.* §. 4.
(e) *De iure liber. cap.* 29.

tenus derogatum est, vt Latinae non amplius in posterum anniculus anniculaue ad iura Quiritium consequenda sufficeret, sed SI TER ENIXA esset, tunc demum eius beneficii fieret particeps. Ter autem enixa videbatur, non solum, quae ter peperisset per interualla, sed et quae intra breuissimum temporis spatium tergeminos fudisset, vti rem ad caput legis XII. exponit PAVLLVS. (a) Neque enim exempla desunt, quod mulieres et quaternos et quinos enixae sint, etiam post quadragesimum a primo partu diem. (b) Quum vero idem PAVLLVS (c) vtero exsectos matri ad hoc beneficium consequendum profuisse neget: multo minus credibile est, ei profuisse partum monstrosum, quem alias profuisse in hac lege testatur VLPIANVS. (d)

Aetas huius SCti, vti aliorum plerorumque incerta est: nec magis expeditum, an de SCto Tertylliano loquatur Vlpianus, quod viro summo IAC. CVIACIO visum est. Saltim ex hoc SCto nostro profuisse videntur tres ex interuallo in lucem prodeuntes, vti paullo ante vidimus. In Tertulliano hi non profuerunt. (e) Senatus ita censuit: quo autem tempore id contigerit, nec Vlpianus addit, nec vllus veterum, quantum memini, prodidit memoriae.

V. Idem denique senatus censuit, VT SI CIVIS ROMANA LATINO NVPSERIT, LIBERI, QVI EX EA NASCANTVR, MATRIS SEQVERENTVR CONDITIONEM, ET IVRA QVIRITIVM CONSEQVERENTVR. Superuacuum hoc SC. videri poterat. Quum enim inter Latinum et ciuem non sit ius connubii: existimari posset, liberos non potuisse non conditionem matris sequi, aeque ac naturales et vulgo quaesitos, siquidem VLPIANO (f) *haec* LEX NATVRAE videtur, *vt qui nascitur sine legitimo matrimonio*, MATREM SEQVATVR. Sed addit eodem loco VLPIANVS: *nisi* LEX SPECIALIS *aliud inducit*. Qualis autem circa ius Quiritium lex specialis aliud induxerit, idem VLPIANVS (g) alibi ita ostendit: *Excepto eo, qui ex peregrino et ciue Romana peregrinus nascitur, quoniam* LEX MENSIA *ex alterutro peregrino natum* DETERIORIS PARENTIS *conditionem sequi iubet*. Non male ergo coniecit vir summus IAC. CVIACIVS, (h) SCto nostro derogatum esse LEGI MENSIAE. Et quamuis

(a) L. 137. *D. de verb. sign.*
(b) L. 3. *D. si pars her. pet. Plin. hist. nat. Lib. VII. cap.* 11.
(c) L. 132. §. 1. *D. de verb. sign.*
(d) L. 135. *D. de verb. sign.*
(e) PAVLL. *Rec. Sent. Lib. IIII. tit.* 9. §. 2.
(f) L. 24. *D. de stat. hom.*
(g) *Fragm. tit. V.* §. 8.
(h) *Not. ad Vlpian. Fragm. tit. III.* §. 3. *et Obs. Lib. XV. cap.* 13.

quamuis M. VERTRANIVS MAVRVS intercedat, negetque legem Mensiam ad Latinos pertinuisse, quum peregrinorum tantum, non Latinorum, meminerit: nemo tamen ignorat, ratione status homines diuidi in ciues et peregrinos, adeoque omnes, qui ciues non erant, peregrinos fuisse. Equidem *peregrinos* aliquando a *Latinis* seiungi animaduertimus ab VLPIANO (a) et MARCIANO (b): sed accuratius qui loquuntur, et Latinos peregrinis accensent. Refert APPIANVS (c) Nouocomensem, qui et magistratum in patria gesserat et iura Quiritium fuerat consequutus, virgis a Marcello caesum esse in contumeliam Caesaris, additque: *καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ ὀργῆς ἀνεκάλυπτε, τὰς* ΞΕΝΙΑΣ *σύμβολον καὶ φέρειν αὐτὰς ἐκέλευε, καὶ δεικνῦναι τῷ Καίσαρι. Sic ille mentem suam iratus aperuit, atque pro* PEREGRINO *tractatum, ire, et notas ostendere Caesari iussit.* Non sane hic Marcellus Nouocomensi status mouit controuersiam, tanquam Latino, quod ius iam ante Caesarem omnes transpadani acceperant (d): sed tanquam ciui. Vnde ipse APPIANVS addit: *ὃ μετεχόντων τοῦτο Ῥωμαίων*; *quae alias pati non solent ciues Romani.* Latinum itaque pro peregrino tractauit Marcellus, eumque virgis lacerauit, vt se non ciuem, sed Latinum, id est, peregrinum esse intelligeret. Latinos enim, vti alios peregrinos, virgis caedi potuisse, docet DIODORVS SICVLVS (e), vbi de Clodio: *Τοὺς μὲν πολιτικοὺς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τοὺς δὲ συμμάχους ῥαβδίοις ἐμάστιγου. In Romanos quidem more maiorum animaduertit citra spem veniae:* SOCIOS *autem* NOMINIS LATINI VIRGIS CECIDIT. Sed & SALLVSTIVS (f) referens Turpillium praefectum Vaccae oppido impositum a Metello VERBERATVM *capitis poenas soluisse*: ne cui id mirum videatur, statim subiungit: *nam is ciuis* EX LATIO *erat.* Peregrini itaque erant, quia ciuitatis exsortes, quamuis melioris, quam prouinciales, conditionis. Quae quum ita sint, nihil omnino impedit, quo minus legi Mensiae hoc SCto derogatum esse cum CVIACIO dicamus.

Ipsius SCti originem ad Hadrianum refert VLPIANVS, et ita quidem, vt illud *eo auctore* factum esse testetur: id est eo vel consule, vel certe ad senatum referente. Quare, quum maximam partem imperii extra Romam fuerit: paene adducor, vt illius epocham in consulatum Hadriani II. et Salinatoris incidere existimem. Sed existimo tantum, ne quis sibi id praedictum neget.

Ast

(a) *Fragm. tit.* 5. §. 4. *tit.* 19. §. 4.
(b) L. 17. §. 1. *D. de poen.*
(c) *De bello ciu. Lib. II. p.* 443.
(d) ASCON. PAEDIAN. *in Cic. adu. Pison. pag.* 2062.
(e) *Exc. Peiresc.* 273.
(f) *Bell. Iugurth.*

Aſt quando lata ſit LEX MENSIA tam obſcurum eſt, vt ne familia quidem Menſia apud veteres celebretur. Non ignoti ſunt METTII, MESTRII, quos et MENSTRIOS dictos eſſe, REINESIVS (a) obſeruat, ac denique MESSII. Sed Menſiae familiae vix vola vel veſtigium occurrit, idque permouit, ni fallor, ANT. AVGVSTINVM (b) vt hanc legem non *Menſiam*, ſed *Meſſiam* adpellandam exiſtimaret. Rem tamen vtpote incertam ego aliorum indagini relinquere malim.

(a) *Inſcr. Claſſ. XV. num.* 14.

(b) *De legibus et SCtis pag.* 1239. *Tom. II. Theſaur. Graeu.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT X.

AD CAPVT LEGIS VNDECIMVM.

DE LIBERTI LIBERATIONE AB OPERIS OB NVMERVM LIBERORVM.

V*Ndecimum legis caput quale fuerit? Eius legitima verba.* I. *Ad quos libertinos hoc priuilegium pertinuerit? Operarum locatio ad beſtias depugnandas. Ludus beſtiarius, venatorius, matutinus, ſpoliarius.* II. *Liberti patrono debebant operas, dona, munera. Dona, munera et operae fabriles quomodo promiſſae. Serui initio vrbis opificiis paene ſoli vacabant. Donorum et munerum diſcrimen. Merces manumiſſionis non poterat promitti ſed dari. Alia, quae a libertis ſibi ſtipulabantur patroni.* III. *Liberatio ab his oneribus per duos liberos vel vnum quinquennem. Quinquennis filius iam olim libertinis aliquando profuit. Sc. apud* LIV. Lib. XLV. cap. 15.

NIhil veroſimilius eſt, quam priuilegia, ciuibus et Latinis colonariis conceſſa ſequutum eſſe multiplex illud πολυπαιδίας praemium, quod in liberatione ab operis conſtitit. Saltim eodem libro II. commentariorum PAVLLVS (a) egit de liberatione libertorum ab operis, et ipſa nobis ſeruauit legitima eius capitis verba, quae talia ſunt:

(a) PAVLL. *Lib. II. L.* 35. L. 37. *D. de op. libert.*

QVI LIBERTINVS DVO PLVRESVE A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO PATRONAE LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

I. Hoc itaque priuilegium pertinet ad LIBERTINOS, ſed non ad *Latinos Iunianos*, quales eo tempore nullos fuiſſe diximus, nec ad *deditiios*, quibus parum fauebat nullamque ſpem melioris conditionis reliquerat Auguſtus, verum ad eos, qui iuſtam conſequuti libertatem ciues Romani facti fuerant. Argumento eſt, quod in lege exſtant verba: QVI LIBERTINVS A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT. In poteſtate vero liberos non habebant, niſi ciues Romani. Ex quo etiam colligas, non id caput pertinuiſſe ad libertas. Eae ſolis nuptiis operarum obligatione liberabantur, vti infra ad caput XXXVIII. demonſtrabimus. Innuptae vero non liberabantur, niſi eſſent maiores quinquaginta annis. (a) Quum vero lex non dicat, *qui libertinus duo pluresve* SIMVL *in poteſtate habebit*: non abs re PAVLLVS (b), liberos etiam amiſſos non ſolum ad operas quae imponuntur poſtea, ſed et ad eas, quae amiſſo vno et ſequente paullo poſt alterius natiuitate, promittuntur, amolienda profuiſſe, docet. Quod ita breuiter eloquitur ALEXANDER Imp. (c) *Qui autem duos filios in poteſtate vel* DIVERSIS TEMPORIBVS *habuit, lege Iulia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur.* Proderant etiam hi liberi non ſolum parentibus, verum etiam fideiuſſoribus, quos libertus operarum cauſſa dederat, immo et expromiſſoribus (d). Non autem heredes liberti liberabantur, ſi ex eo poſtumi fuiſſent nati, quippe quos defunctus numquam in poteſtate habuerat (e).

Exceperat lex ab hoc beneficio EOS, QVI ARTEM LVDICRAM FECERANT, de quibus iam ad capita legis prima: nec non QVI OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARENT, LOCAVERANT. Cur enim operis

(a) PAVLL. *Lib. II.* L. 35. *D. de op. liberti.*
(b) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. 1. 2. *eod.*
(c) L. 6. §. 1. *C. eod.*
(d) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. *vlt. D. eod.*
(e) PAVLL. *Ibid.* L. 37. §. 7. *D. eod.*

ris honestioribus liberantur homines, qui se ipsi longe vilioribus addixerant, leuissimoque pretio *sua vendiderant funera*, vti eleganter ait IVVENALIS (a)? Equidem Romani non modo e gladiatorum pugnis voluptatem capiebant, sed et cum bestiis committebant homines, et immani isto spectaculo oculos pascebant. Vnde gladiatores et bestiarios coniungens SENECA (b), dubitare ait homines istos vilissimi pretii, *vtrum se ad* GLADIVM *locent, an ad* CVLTRVM. Vocantur hi alias *bestiarii* (c), *arenarii* (d), κατακοπτόμενοι (e), *venatores*, vel *familia venatoria* (f), quemadmodum et ipsum immane spectaculum *venatio* (g) *ludus venatorius* (h), κυνηγεσίαι vel κυνηγεσία (i) itemque *ludus bestiarum* (l) dicebatur. Et olim quidem plerumque serui a dominis in poenam addicebantur venationi: posteaquam vero id vetuit lex non *Paetinia*, vti PETRVS FABER (m) credit, sed *Petronia*, lata A. V. C. 813. C. Petronio Turpilliano et C. Caesonio Paeto coss. (n) non defuerunt ex libertinis, ipsisque ingenuis vilissimae animae, qui operas ad id munus vltro locarent, quique aliquamdiu saginati in spoliario, postea cum bestiis committebantur, et quidem mane, vti meridie gladiatores inter se conferebant manus, vnde et hi *meridiani*, illi *matutini* vocantur (o). LVDI sane MATVTINI occurrunt in marmoribus (p) vti et LVDI SPOLIARII (q). Quamuis vero genti togatae, vti diximus, in deliciis esset immane istud spectaculum; infames tamen illis erant, qui mercede conducti, tam leui auctoramento se ad hanc feralem pugnam patiebantur saginari. Vnde nec mirandum, eosdem etiam eo beneficio indignos visos esse Imperatori optimo, quod aliis honestioris vitae libertinis, duorum liberorum parentibus hac lege nostra indulserat.

II. Quanam vero in re constiterit illud priuilegium, ex sequentibus legis verbis adparet: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE FACERE PRAESTARE DEBETO. Patronum iuribus quibusdam pinguissimis gauisum esse in libertum, tralatitium est. Inter

(a) *Satyr. VIII. v.* 192.
(b) *Epist. LXXXVII.*
(c) SVET. *Claud. cap.* 34.
(d) GRVT. *pag.* 484. *num.* 6.
(e) XIPHIL. *Lib. LVIII.*
(f) GRVT. *pag.* 334. *num.* 11.
(g) SVET. *Ner. cap.* 4.
(h) L. 8. L. 11. *D. de poen.*
(i) REINES. *Inscr. class. V. num.* 65.
(l) SEN. *Ep. CXXI. et libro III. de ira, cap. vlt.*
(m) *Semestr. Lib. II. cap.* 11.
(n) L. 11. *D. ad* L. *Corn. de sicar.*
(o) PET. FAB. *Lib. I. Semestr. cap.* 6.
(p) GRVT. *p.* 41. *nu.* 10. *p.* 335. *n.* 1. 2. *pag.* 411. *nu.* 1. REINES. *Class. I. num.* 157.
(q) GRVT. *pag.* 489. *num.* 12.

haec etiam erant *operae*, *dona* et *munera*, quae patronus a liberto iure exigebat. *Operae* erant diurna officia, (a) et in *officiales* et *fabriles* diuidebantur. Illae in officio perſonae; hae in artificio conſiſtebant. Illas libertus ipſo iure: (b) has tunc demum debebat, ſi promiſiſſet. (c) Illae ſoli patrono; (d) hae et aliis, quibus ille eas praeſtitas vellet, (e) immo et heredibus patroni (f) erant praeſtandae. Promittebant vero operas fabriles non ſerui ante manumiſſionem: (hi enim nihil promittere poterant domino,) ſed iam manumiſſi, (g) et ita quidem, vt non ſolum ſtipulatio intercederet, ſed et liberti iurarent, ſe illas patrono praeſtituros. Quod iuſiurandum aeque, ac alias verborum obligationes, ratum fuiſſe, CAIVS (h) teſtatur, dum ſcribit: *Item et alio caſu, vno loquente, et ſine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id eſt, ſi libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas ſe daturum*, IVRAVERIT. Ne autem fidem falleret libertus, et iurato promittere detrectaret manumiſſus, quod ſeruus ſeſe iuraturum pollicitus fuerat: ita ſibi proſpiciebant domini, vt aut fideiuſſores ſibi dari iuberent, aut expromiſſores. (i) Immo etiamſi hac cautione non vſus eſſet patronus: deprehenſo tamen dolo libertatem praetor negabat liberto, qui iurare nollet ſuper iis, quae ſeruus pollicitus fuerat. Eo pertinent illa CICERONIS: (l) *Itaque vſurpaui vetus illud Druſi, vt ferunt, Praetoris, in eo, qui eadem liber non iuraret, me iſtos* LIBEROS NON ADDIXISSE. Scilicet quamuis dominus circumacto in gyrum homine, illud ſollemne: HVNC EGO HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO eſſet proloquutus: nondum tamen erat liber, niſi lictor vindicta eum tetigiſſet, et praetor addixiſſet liberum. Non vero addicebat Praetor, niſi ſeruus liberaſſet fidem, et iuraſſet, quae antea promiſerat. Ceterum operae hae fabriles ad lucrum pertinebant, earumque praeſtatio pecuniaria vtilitate conſtabat. (m) Romulus enim, artes manuarias et ſellularias parum conuenire nouae reip. ſuae exiſtimans, iſtis operam dare vetuit ciues, et δούλοις τε καὶ ξένοις ἀπέδωκε μεθοδεύειν, *ſeruis ac peregrinis eas exercendas dedit*. Id quod diu Romae obſeruatum eſſe teſtatur DIONYSIVS HALICARNASSEVS. (n) Artes ergo manuarias et opificia plerumque exercebant ſerui, eaque ratio

(a) L. 1. *D. de op. lib.*
(b) L. 26. §. 12. *D. de condict. inde.*
(c) L. 3. *pr.* L. 5. L. 7. *pr. D. de op. lib.*
(d) L. 9. §. 1. *D. de op. libert.*
(e) *d.* L. 9. §. 1.
(f) L. 6. *D. eod.*
(g) L. 7. §. 2. *D. eod.*
(h) *Lib. IIII. Inſt. cap.* 9. §. 4.
(i) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. *vlt. D. eod.*
(l) *Ad Attic. Lib. VII. Epiſt.* 11.
(m) L. 6. *D. de op. libert.*
(n) *Lib. II. pag.* 98.

tio eſt, cur illas *illiberales* adpellarent, tanquam indignas homine ingenuo. Praeterea et litteris imbuebantur ſerui, interque illos erant grammatici, litteratores, philoſophi, medici, anagnoſtae, aliique eius generis viri docti. Quantum ex vtriſque operis lucri domini ceperint, facile eſt ad exiſtimandum, idque vel exemplum Craſſi illius diuitis docet, quem integras fabrorum familias habuiſſe, ex eorumque operis maximum lucrum feciſſe, refert PLVTARCHVS. (a) Ne vero tanto lucro plane exciderent domini; a ſeruis quos manumiſſuri erant, certas ſibi operas fabriles ſtipulabantur, quae aliquando etiam pecunia vel penſione annua ſolebant aeſtimari. (b) Id enim facere eis licebat, dummodo patronus operas liberti non locaret aliis, quibus ipſe vti poſſet. (c) Si plus exigeret patronus, quam promiſſum erat, ei non adſiſtebat Praetor, eoque pertinet elegans ſpecies apud DOSITHEVM. (d) Conquerebatur patronus ſe a libertis circumuentum, qui tabernas ſuas exercentes, ſibi nihil darent. Reſpondebat aduocatus a multo tempore libertos ſingulos patrono praeſtitiſſe denarium, eumque illos in poſterum quoque praeſtituros pollicebatur, ſi eos pateretur negotiari. Dixit itaque Hadrianus Auguſtus: Φροντίσατε οὖν, μὴ πάλιν μέμφηται· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς νοῦν κοινὸν ἔχῃ. *Curate igitur, ne iterum queratur, ſed et ipſe* SENSVM COMMVNEM HABEAT.

Denique et DONA et MVNERA debebant liberti, ſi promiſiſſent. Clare enim VLPIANVS: (e) *Iurare autem debet, operas, donum, munus ſe praeſtiturum.* Hinc libertus apud QVINCTILIANVM: (f) *Huic*, inquit, *debeo* MVNVS, *operas, teſtamentum.* Et CAIVS: (g) *exponendum hic, quid ſit* DONVM, MVNVS, *aut operae.* Quam particulam, a reliquo corpore auulſam ſeruauit ANIANVS, ſed ita, vt per eius induſtriam nihilo hodie ſimus inſtructiores, quam per alterum fragmentum PAVLLI: (h) *Egentem patronum libertus, obligatione* DONI, MVNERIS, *et operarum ſolutus alere cogendus eſt, pro modo facultatum ſuarum.* Quantum autem ex aliis iureconſultorum fragmentis intelligimus, (i) iſtud inter dona muneraque diſcrimen intererat, quod illa ſponte; haec ob certam cauſſam praeſtarentur. Hinc veteres GLOSSAE NOMICAE: Μούνους τὸ μετ' αἰτίας δῶρον, ὡς τὸ γενεθλιακὸν ἢ γαμικόν. MVNVS, *quod ob cauſſam donatur, veluti natalitium, vel nuptiale.* Et FRONTO: MVNVS, *quod amicus, vel cliens, vel libertus* OFFICII CAVSSA *mittunt.* Ad *dona* itaque

(a) *In vita Craſſi.*
(b) L. 39. *pr. et* §. 1. *D. de op. libert.*
(c) L. 25. §. 1. *ſequ. D. eod.*
(d) *Lib. III. Sentent. Hadr. Lib. III.* §. 8. *pag.* 866.
(e) L. 7. §. 3. *D. eod.*
(f) *Declam. vlt.*
(g) *Inſt. Lib. II. tit.* 9. §. 4.
(h) *Sent. rec. Lib. II. tit.* 32. §. 1.
(i) L. 214. *D. de verb. ſign.*

que referenda ſtrenae, xeniola, miſſio partis extorum; ad *munera* donationes nuptiales, natalitiae, luſtricae, Saturnales, ac ſimiles, quas, vti ex elegante TERENTII (a) loco conſtat, etiam a ſeruis domini ad rem attentiores flagitabant.

Horum omnium gratia fiebat libertis, qui liberos ſuſtulerant. Quin et ſi ALIVM QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM ſe praeſtituras, IVRAVERINT vel PROMISERINT, eo omni ob liberos liberabantur ex lege noſtra. Solebant enim patroni ſibi mercedem manumiſſionis ſtipulari, idque inhibuerat lex Aelia Sentia, qua tamen non prohibebantur *patroni, a libertis mercedes capere, ſed obligare eos, itaque ſi ſponte ſua libertus patrono mercedem praeſtitiſſet, nullum libertus legis praemium conſequebatur*, vti loquitur TER. CLEMENS. (b) Poterat ergo per legem Aeliam Sentiam patronus mercedem ſponte oblatam capere, ſed non ſibi eandem ſtipulari. Sed et alia multa ſibi clam ſtipulabantur patroni ad rem attentiores, veluti, *ἵνα τὸν δημοσίως διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἴ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγεμένων γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν. Vt acceptum e publico frumentum menſtruum, et ſi qua alia liberalitate principum in egenos ciues conferuntur, patronis relinquant*, qualia exempla αὐτόπτης refert DIONYSIVS HALICARNASSEVS (c). Quin et liberis patronorum liberti aliquid promittebant, quo caſu *nihil intereſſe* cenſebatur, teſte PAVLLO, (d) *vtrum ipſi promiſerint patrono, an* EIS *qui* IN POTESTATE EIVS *erant*.

Horum nihil praeſtare cogebatur libertus, qui duos pluresue filios filiasue ex ſe genitos natasue in poteſtate ſua habuerat. Quo pertinent verba legis: NE QVIS EORVM DARE, FACERE PRAESTARE DEBETO. Liberabantur vero ab operis, muneribus, donis non ſolum futuris, ſed et praeteritis (e), quin etiamſi operae iam petitae eſſent, abſolutio videbatur facienda: niſi libertus operarum nomine condemnatus erat, quia iam pecuniam quaſi ex contractu debere coeperat (f). Quid vero ſi creditori ſuo libertum delegaſſet patronus? Tunc operis praeteritis non liberabatur libertus numero liberorum. Solutionis enim vicem continebat haec delegatio. *Poteſt tamen dici*, inquit PAVLLVS (g), *ſi* in

(a) *Phorm. act. 1. ſcen. 1. v. 51. ſequ.*
(b) L. 32. §. 1. *D. qui et a quib. manum.*
(c) *Lib. IIII. pag. 228.*
(d) PAVLL. *Lib. II.* L. 37. §. 3. *D. de op. libert.*
(e) IB. L. 37. §. 5. *D. eod.*
(f) IB. *d.* L. 37. §. 6. *eod.*
(g) IB. L. 37. §. 4. *D. eod.*

si in *id, quod patrono promisit, alii postea delegatus sit, posse eum liberari ex hac lege: nam verum est, eum patrono expromisisse, quamuis patrono nunc non debeat. Quod si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum.*

III. Additur postremo: ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR. Quibus verbis duo indulgentur libertis. Alterum, vt liberarentur, quamuis non eodem tempore duos in potestate habuerint: alterum, vt et vnus filius quinquennis sufficeret ad liberandum ab operis libertum. Non additur *vnus vnaue* quinquennis: vti alias lex accurate vtrumque sexum coniungit. Ex quo efficitur, filiam vnam quinquennem patri libertino non profuisse. Nec, vt antea mentio fit donorum et munerum, sed operarum tantum. Ex quo colligo, ab his quoque solis, non ab illis filium quinquennem liberasse. Quod vero quinque annorum aetatem exigit lex Papia Poppaea, id ad veteris iuris rationem videtur pertinere. Iam olim enim, teste LIVIO (a), libertinis ex SCto filius quinquenni maior profuit, vt in tribus rusticas describerentur, quum alias omnes libertini in quatuor tribus vrbanas, tanquam minus honorificas, referrentur.

(a) *Lib. XXXXV. cap. 15.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XI.

AD CAPVT LEGIS DVODECIMVM.

DE LIBERATIONE MVLIERVM A TVTELA OB NVMERVM LIBERORVM.

I. L*Egis nostrae caput* XII. *de mulierum liberatione a tutela egit, eoque pertinent verba* TER ENIXA *ex* L. 137. ff. de V. S. II. *Testimoniis probatum, mulieres ingenuas trium, libertinas quatuor liberorum matres a tutela liberatas. Caput nostrum quale fuerit?* III. *Ingenua ter enixa. Ius trium liberorum. Tutela mulierum perpetua. Horum tutorum potestas. Tutela haec vel testamentaria vel legitima vel datiua. Tutores a maritis testamento dati, et a feminis libera optione electi. Quaenam tutela cessitia? Cur conuentione in manum finita? Potestas mariti in vxorem, accuratius demonstrata. An et maritus*

maritus vxoris tutor fuerit? Ingenuae trium liberorum matres et inter viuos et per testamentum de rebus suis libere disponebant. Contra Em. Merillium ostensum, mulieres et in scriptis testari potuisse. L. 77. §. 24. ff. de leg. 2. *exposita.* IIII. *Libertinae quatuor liberorum iure liberatae tutela patronorum. Hinc et testamentum condere poterant, relicta patrono superstiti portione virili. Cur patrono in libertae bonis nihil iuris ex edicto datum? Quamdiu tutela mulierum durarit?*

I. DE praemiis parentum dum egit LEX PAPIA POPPAEA, verosimile est, eodem loco de liberatione a tutela, quae mulieribus ob numerum liberorum contingebat, actum esse. PAVLLVS (a) sane, dum eodem *libro II. commentariorum* explicauit verba TER ENIXA, non respexit ad caput X. vti visum GOTHOFREDO, in quo illa locum habere non potuisse, iam supra demonstrauimus, sed ad hoc ipsum caput duodecimum. Quod vero nullum praeterea in toto pandectarum opere occurrit fragmentum, quocum ista verba TER ENIXA coaptari queant, id haud leui argumento esse poterit, verba haec pertinuisse ad ius, temporibus Iustiniani, paene abolitum. Quale profecto est tutela, cui mulieres suberant, perpetua, cui etiam verba PAVLLI accurate conuenire, paullo post res ipsa docebit.

II. Primo itaque veteres auctores veluti ex compacto testantur, feminas ingenuas, ter enixas, a tutela liberatas fuisse. PLVTARCHVS (b), vbi de virginibus Vestalibus, earumque priuilegiis scribit, inter alios honores indultum iis fuisse ait, διατίθεσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προςάτου διάγουσας, ὥσπερ ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ, *vt vel superstite patre iis testari liceret, et sine tutore libere administrare res suas, non secus, ac si* TRES ESSENT LIBERI. Ex quo loco, quem iam supra capite II. libri primi exposuimus, iam id duntaxat colligimus, trium liberorum matres non quidem tempore Numae, sed aetate PLVTARCHI, de rebus suis potuisse disponere ἄνευ προςάτου, sine tutore. Id vero et DIO (c) confirmat, dum iisdem Vestalibus ab Augusto concessa ait, ὅσαπερ ΑΙ ΤΕΚΟΥΣΟΙ εἶχον, vel, vt iam SCIPIO GENTILIS (d) et V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (e) legendum esse monuerunt, ὅσα περ ΑΙ ΤΡΙΣ ΤΕΚΟΥΣΑΙ εἶχον, *quaecumque habebant, quae* TER PEPERISSENT. Denique in fragmento regularum ex vetere iureconsulto superstite, et cum Pariatore legum Mosaicarum et Romanarum edito a PETRO PITHOEO legimus,

(a) PAVLL. *Lib. II.* L. 137. *D. de verb. sign.*

(b) *In Numa pag. 66.*

(c) *Lib. LVI. pag. 578.*

(d) *Ad Apulei. Apol. n. 1021.*

(e) *Iurispr. vet. anteiustin. pag. 605.*

(a) legimus: *mulier sine tutoris auctoritate libertatem dare non potest, nisi* LIBERORVM IVS HABEAT: *tunc enim ex vindicta sine tutore potest manumittere.* Quae omnia quin ex lege Papia Poppaea sint, vel inde colligas, quod illa et libertinas quatuor liberorum iure a tutela patronorum liberas esse iussit. En verba VLPIANI (b): *in bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur, itaque, si intestata moritur liberta, semper ad eum hereditas pertinet. Licet liberi sint libertae, quoniam non sunt sui heredes matri, non obstant patrono. Lex Papia Poppaea enim postea libertas* QVATVOR LIBERORVM IVRE *tutela patronorum liberauit, et quum intulerit, iam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit, vt pro numero liberorum libertae superstitum virilis pars patrono debeatur.* Quae quum ita sint, vix dubitandum videtur, quin tale fuerit duodecimum hoc legis PAPIAE POPPAEAE caput:

> *Ingenua* TER ENIXA, *vel ius trium liberorum consequuta; libertina, quatuor liberorum iure, tutela liberator. Eidem sine patroni auctoritate, dum pro numero liberorum sibi superstitum virilem partem ei relinquit, testari fas esto.*

III. Prior itaque huius capitis pars ad mulieres ingenuas pertinet, et quidem TER ENIXAS, quae verba quemadmodum in hac lege accipiantur, iam supra ex PAVLLO (c) docuimus. Trium enim liberorum matres tantum a tutela liberabantur, nisi lege solutae ius trium liberorum senatus, vel postea principis beneficio, consequerentur. Vnde additum fuisse videtur: VEL IVS TRIVM LIBERORVM CONSEQVVTA. Sic ipsa Liuia Augusti vxor, tametsi bis enixa, tutela tamen non liberabatur, nisi lege soluta. (d) Et Statia Irene apud GRVTERVM (e) monimentum donationis mancipationisque caussa tradens, quoties nomen suum repetit, addit IVS LIBERORVM HABENS, vel per sigla: I. L. H. vt intelligerent lectores, cur nulla adhibita tutoris auctoritate donare et mancipare res suas potuerit. Quo de iure trium liberorum plura infra adspergemus. Iam vt caput vniuersum rectius intelligatur, quaedam de tutela mulierum delibanda sunt.

Romae ab antiquissimis temporibus feminae non modo impuberes, sed et adultae et nubiles et ad senectutem decliues sui iuris ob sexus

(a) *Fragm. Reg. ex vetere ICto* §. 15.
(b) *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 2. 3.
(c) PAVLL. *Lib. II.* L. 137. *D. de verb. sign.*
(d) DIO *Lib. XXXXVIIII. pag.* 414.
(e) *Inscript. pag.* 1081.

lubricitatem in perpetua tutela erant. *Maiores* enim, inquit Cato apud LIVIVM (a) *nullam, ne priuatam quidem rem, agere feminas sine* AVCTORE *voluerunt, in* MANV *esse parentum, fratrum, virorum.* Erant ergo mulieres *in manu parentum*, quamdiu durabat patria potestas: *in manu fratrum* aliorumque agnatorum, tamquam legitimorum tutorum, si essent sui iuris, ac denique *in manu virorum*, quibus cum in manum conuenerant. Sic et CICERO: (b) *Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores nostri in* TVTORVM POTESTATE *esse voluerunt. Mulieres omnes*, inquit, puta quae nec in patria potestate, nec in maritorum manu erant.

Ceterum ea mulierum tutela vel *pupillaris* erat, vel *perpetua*. Illa finiebatur anno XII: hac et puberes vel viri potentes tenebantur. Tutor impuberis et gerebat, et interponebat auctoritatem: puberis auctor quidem fiebat, quoties mulier vel lege aut legitimo iudicio agere, vel se obligare, vel ciuile negotium gerere, vel rem mancipi alienare, vel denique libertae permittere vellet, vt in alieni serui contubernio moraretur: sed non gerebat, vti obseruat VLPIANVS (c). Hinc et recte illi sine tutoris auctoritate soluebatur: (d) recte illa alienabat res, nec mancipi, (e) aliaque huius generis negotia explicabat, quae pupillae non nisi tutore auctore peragunt. Porro tutela haec vel TESTAMENTARIA erat, vel *legitima*, vel *datiua*. *Testamentariam* plerumque omittunt. Vnde de ea agendum paullo accuratius. Paullo post a nobis demonstrabitur, vxores, quae in manum conuenerant, in potestate fuisse maritorum, tamquam filiasfamilias. Quemadmodum itaque paterfamilias liberis pupillis poterat tutores testamento dare: ita maritus morti proximus testamento tutorem dabat vxori, tamquam filiaefamilias. Quod eo frequentius fiebat, quo minus aliquando feminae proximorum agnatorum tutelae subesse vellent. Quin saepe factum nouimus, vt mariti de tutela quidem vxorum testarentur, tantum vt excluderent legitimos, sed ita vt plures nominarent, adiicerentque conditionem, si vxor hunc vel illum sibi elegerit. Quamuis enim persona incerta tutor dari iure non possit: (f) potest tamen tutor sub conditione dari; (g) possunt et plures alternatiue testamento institui. Nam quod AFRICANVS (h) negat, ita recte tutorem dari: *illi aut illi*

(a) *Lib. XXXIIII. cap. 9.*
(b) *Pro Muraena cap. 12.*
(c) *Fragm. tit. XI. §. 25. 27.*
(d) CIC. *Topp. cap. 11.*
(e) VLPIAN. *ibid.*
(f) L. 20. *pr.* L. 30. *D. qui test. tut.*
(g) L. 28. §. 2. *D. eod.*
(h) L. 23. *pr. D. eod.*

illi filiis meis, vtri eorum volet, Titius tutor esto: id tantum ideo fit, quod Titius forte constituere nolit, vtri ex filiis tutor esse velit. Id vero non verendum erat, de muliere, cui relicta fuerat optio, quae facile constituebat, vtri ex tutoribus sibi testamento datis subesse mallet. Ne vero hanc testamentariam mulierum tutelam fingere videamur: vades dabimus locupletes, et primo quidem CICERONEM, (a) a nullo fere interpretum recte intellectum. De fictionibus enim et interpretationibus ICtorum agens: *Quum*, inquit, *permulta praeclare legibus essent constituta, ea iureconsultorum ingeniis pleraque corrupta sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quae* POTESTATE MVLIERVM *contineantur*. Habemus tutores qui mulierum potestate continentur, qui non alii sunt, quam hac lege testamento mariti dati vt optio penes mulieres esset. Multo dilucidior est locus LIVII, (b) qui inter praemia Hispalae Fecenniae ob prodita Bacchanalia a senatu decreta et hoc fuisse refert, *vt Fecenniae Hispalae datio, diminutio, gentis enuptio*, TVTORIS OPTIO *item esset, quasi ei* VIR TESTAMENTO *dedisset*. Sequitur tutela mulierum LEGITIMA, quae ita continebatur potestate agnatorum, vt quodammodo in bonis esse videretur. Hinc non solum de legitima hac tutela nihil sine omnium tutorum auctoritate poterat deminui, (c) vel vsucapi, (d) verum etiam ipsa haec tutela recte in iure cedebatur aliis. (e) Agnati enim eam poterant transcribere in extraneum, tamdiu futurum tutorem, quamdiu illibatum esset ius cedentium. Hinc cedentibus mortuis vel capite minutis, ius cessionarii exspirabat: et cessionario mortuo vel deportato, tutela ad cedentem redibat, cui ab ipsa lege vocato, alius non poterat anteferri (f). Ceterum tutelam hanc *cessitiam* lex Claudia quodammodo coarctauit, de qua idem VLPIANVS: (g) *Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet, excepta tutela patronorum.* Ita enim lego cum v. c. ANT. SCHVLTINGIO, et vocabulum SVSTINET interpretor *conseruat*, vt sensus sit, legem Claudiam legitimas tutelas conseruare, dum eas non patiatur cedi extraneis, praeterquam tutelas legitimas patronorum. Quare dum CONSTANTINVS (h) scribit: *In feminis* TVTELAM *legitimam consanguineus vel patronus non recuset*, non ille sustulit legem Claudiam, vti visum viro summo IAC. CVIACIO, sed eam ad patronos

 quo-

(a) *Pro Muraena cap.* 12.
(b) *Lib. XXXVIIII. cap.* 19.
(c) CIC. *pro Flacco cap.* 34.
(d) *Id. ad Attic. Lib. I. Epist. V.*
(e) VLP. *tit. XI.* §. 6.
(f) *Id. ibid.* §. 7.
(g) *Ibid.* §. 8.
(h) L. 2. C. Th. *de tut. et curat.*

quoque protulit, et ne ab his quidem tutelas libertarum legitimas extraneis cedi passus est. Denique et DATIVAE tutelae erat locus, si vel maritus, quod ad tutelam vxoris, intestatus decessisset, vel non esset; cui deberetur tutela legitima, vel agnatus tutor impubes esset. Tunc vero in vrbe praetor cum maiore parte tribunorum plebis ex lege Attilia: in prouinciis Praesides ex lege Iulia et Titia tutorem mulieri dabant, veluti ad dotem dandam dicendam promittendamue. Quod et exemplum Hispalae Feceniae et caput legis nostrae 14. confirmat, de quo infra erit differendi locus.

Talis erat mulierum tutela, quae variis modis finiebatur, veluti sacerdotio Vestali, morte, et capitis deminutione, cuius et in manum conuentio erat species. Vxores enim Romanorum, teste GELLIO (a) vel *in manum* conueniebant, vel *in matrimonium*. In manum conueniebant *confarreatione*, *coemtione* et *vsu*. In matrimonium solo consensu, cuius sequiore aeuo signum erant tabulae vel instrumenta dotalia. Confarreatae, coemtae vel vsucaptae erant in *manu maritorum*, (b) adeoque in eorundem potestate, quum *manum* in iure potestatem notare, tralatitium sit. Eaedem, teste GELLIO, (c) erant *in mancipio*, id est in dominio iuris Quiritium, unde non solum coemi, et vsucapi, verum etiam remancipari (d) et interrumpi earum vsus poterat. Inde etiam est, quod in manum conuentionem capitis deminutionem vocat VLPIANVS, (e) quod intelligi non potest, nisi vxorem sui iuris esse desiisse, fatearis. Redigebatur ergo vxor in manum conuentione in potestatem mariti, adeo vt loco filiae familias, et heredis sui DIONYS. HALICARNASSEO (f) et GELLIO (g) testibus, esset, nullusque sit effectus patriae potestatis, quin se huiusmodi matrimonio exsereret. Hinc maritus animaduertebat in vxores vinosas, adulteras, aliisque vitiis pollutas, ceu alibi exemplis demonstratur. Nec ignotum est iudicium de moribus, ob quos maritus vxorem vel dote vniuersa, vel eius parte mulctatam domo expellere poterat, (h) tam libere, vt quidam data opera vxores male moratas, sed beatas dote, quaererent, tantum vt hanc dotem lucrarentur. Cuius rei exemplum est apud PLVTARCHVM (i) et VALER. MAXIMVM. (l) Vti porro pater adquirebat per

(a) *Lib. XVIII. cap. 6.*
(b) VLP. *tit. 9. rubr.* LIV. *lib. XXXIIII. cap. 3.*
(c) *Lib. IIII. cap. 3.*
(d) RAEVARD. *ad XII. Tab. pag. 98.*
(e) *Fragm. tit. XI. §. 13.*
(f) *Lib. II. pag. 95.*
(g) GELL. *Lib. XVIII. cap. 6.*
(h) L. 1. C. *Th. de iure dot. et ibi* IAC. GOTHOFR.
(i) *In Mario pag. 247.*
(l) *Lib. VIII. cap. 2. §. 3.*

per filium: ita vxoris bona omnia dotis nomine marito esse adquisita, docet CICERO. (a) Quin dum VLPIANVS (b) scribit: *adquiritur nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu, mancipioue habemus*, procul dubio etiam de vxoribus loquitur, quas in manu mancipioque fuisse paullo ante vidimus. Sicuti porro patri liberos aliis venumdare, mancipare et in adoptionem dare iure licebat: ita et Romanos vxores aliis cessisse ac veluti vendidisse legimus. Nam Catonem Vticensem vxorem Marciam praesentem despondisse Hortensio: Augusto vero Tiberium Neronem Liuiam vxorem, etiam praegnantem cessisse, auctores locupletissimos PLVTARCHVM, (c) TACITVM, (d) DIONEM (e) habemus. Denique vti liberi patri erant heredes sui, et pater contra liberis, si quod peculium haberent, iure succedebat: ita idem obtinebat in vxoribus, quae maritis, quibusque mariti heredes legitimi erant. Hinc GELLIVS (f) eas in familiam maritorum et in sui heredis locum venisse ait, et SERVIVS ad illa VIRGILII: (g)

Quaesitas sanguine DOTES,
Abnegat, externusque in regnum quaeritur HERES:

De IVRE, inquit, *traxit, vt non generum, sed* HEREDEM *diceret. Nam per coëmtionem facto matrimonio coniuges sibi inuicem succedebant.* Quae quum ita sint, manifestum profecto videtur, vxores conuenientes in manum redactas esse in potestatem maritorum, adeoque tanquam capite minutas in tutorum potestate esse desiisse.

Ex eo vero etiam patet, maritum non fuisse tutorem vxoris. Aut enim in manum conuenerat, aut in matrimonium. Si prius: non magis ei tutore opus erat, quam filio familias, in patria constituto potestate. Sin posterius: matrimonio nihil diminuebatur de tutela legitima, iidemque, qui antea, manebant tutores. Et ita intelligendum marmor apud GRVTERVM (h): vbi *Furfannia*, L. F. *Saturnina* monimentum se fecisse profitetur SIBI CONIVGI ET TVTORI SVO. Furfannia enim ista non conuenerat in manum, nec tutorem habebat coniugem, sed alium, qui ante matrimonium eius tutor fuerat. Illum enim vocat M. VALERIVM ISAVRVM; hunc L. ISYCHIVM: vt mirum videatur, quemquam eruditorum ex hoc marmore inferre potuisse, maritos olim fuisse vxorum suarum tutores.

Gg 3 Hisce

(a) *Top. cap. 3.*
(b) *Fragm. tit. 19. §. 18.*
(c) *In Catone.*
(d) *Annal. Lib. V. cap. 1.*
(e) *Lib. XXXXVIII. pag. 384.*
(f) *Ibid.*
(g) *Aen. Lib. VII. v. 423. sequ.*
(h) *Inscript. pag. 552. num. 2.*

Hisce modis quibus mulieris finiebatur tutela, alium adiecit lex Papia Poppaea, ius trium liberorum. Et hinc facile intelliguntur legis verba: INGENVA, TER ENIXA, VEL IVS TRIVM LIBERORVM CONSEQVVTA, TVTELA LIBERATOR. Tutela, ait lex, adeoque non tantum *legitima*, de qua haec capit IAC. GOTHOFREDVS, sed omni, siue testamentaria, siue datiua, vt posset libere res suas administrare, et de iisdem vel inter viuos, vel mortis caussa disponere.

Ex quo facem allucere licebit verbis PAPINIANI (a), quae ICtum eximium, EM. MERILLIVM (b) in sententiam admodum paradoxam deduxerunt. Profert ibi PAPINIANVS elegantem hanc e testamento paterno formulam: *Mando filiae meae, pro salute sollicitus ipsius, vt,* QVOAD LIBEROS TOLLAT, *testamentum non faciat. Ita enim poterit* SINE PERICVLO *viuere.* Inde vir laudatus colligit, non licuisse olim mulieribus testari nisi per nuncupationem, quia alioquin vix excogitari possit ratio, cur pater saluti filiae testamentum conditurae metuerit, nisi quod mulieres semper oportuerit testari per nuncupationem, adeoque nunquam occulta fuerit suprema earum voluntas. Addit testimonia Graecorum, HARMENOPVLI (c) et ATTALIOTAE (d), qui non magis mulieres aiunt testari posse μυστικῶς, quam ἀναλφαβήτους. Denique multa differit de Zelotypia maritorum, ob quam non passi sint Romani feminas scribere occulta, ne forte eo obtentu ad moechos exararent.

Arcana verba notata manu.

Sed falli hic virum eximium, vel inde patet, quod multa apud veteres commemorentur *scripta* feminarum testamenta. *Tabularum* Aebutiae, *plenarum furoris* meminit VAL. MAXIMVS (e). Galba quum e Liuiae Augustae testamento HS quingenties praecipuum habuisset, *quia* NOTATA *non* PERSCRIPTA *erat summa, Tiberio legatum ad quingenta reuocante, ne haec quidem accepit*, ait SVETONIVS (f). In scriptis ergo testata fuerat Liuia; alias locus non fuisset errori circa notas numerorum. Ne vero, quod Liuiae licuit, aliis feminis haud licuisse existimes, de Verania refert PLINIVS (g) eam, vt in periculo credulam, *poposcisse codicillos, et legatum Regulo* SCRIPSISSE: et paucis interiectis de Aurelia, ornata femina: *Aurelia* SIGNATVRA *testamentum sumserat pulcher-*

(a) L. 77. §. 24. D. *de legat.* 2.
(b) *Obs. Lib. II. cap.* 1. *et Lib. IIII. cap.* 39.
(c) *Lib. V. tit.* 1. §. 32.
(d) *Synops. tit.* 32.
(e) *Lib. VII. cap.* 8. §. 2.
(f) *Galb. cap.* 5.
(g) *Lib. II. Epist. XX.*

pulcherrimas tunicas, Regulus quum venisset ad signandum: Rogo, inquit, has mihi leges. Aurelia ludere hominem putabat, ille serio instabat. Nec multa: coëgit mulierem, aperire tabulas, et sibi tunicas, quas erat induta legare. Obseruauit SCRIBENTEM, *inspexit an* SCRIPSERIT. Ita et in ipso iure nostro mentio fit *filiae a matre* SCRIPTAE *heredis* (a), *testamenti a Titia facti, in quo* MANV SVA *quaedam cauisset* (b), *heredum a femina* SCRIPTORVM (c) TABVLARVM *pupillarium, a matre factarum* (d), et similium: vbi frustra MERILLIVS intelligit testamenta nuncupatiua, quum et in scripturam redacta nuncupatione, natura tamen testamenti haud mutetur, nec ideo heres esse incipiat *scriptus*, qui *nuncupatus* ante fuerat, quum hic *scripto* in iure nostro opponitur (e). Quidquid ergo sit de Graecorum sequioris aeui moribus, quantamcumque curam adhibuerint Romani, ne occulta scriberent mulieres: certissimum saltim est, eas omnino in scriptis condere potuisse testamenta. Quid ergo de loco PAPINIANI? Is, si quid video, ad legem nostram pertinet. Femina, siue in scriptis testaretur, siue per nuncupationem, nunquam poterat testari tam occulte, vt heredis nomen euulgatum non iri certo posset confidere. Testamentum enim condere haud poterat, nisi auctore tutore, quamdiu erat in tutela (f). Siue ergo tutorem praeteriisset, siue eum instituisset heredem, siue per eumdem heredes scripti legitimiue praeteriti rescivcerent, sibi vel destinatam vel ademtam esse hereditatem: testamentum facile fiebat internecinum. Quare optimum pro filia consilium capiebat pater, dum ei mandabat, ne testamentum faceret, *donec sustulisset liberos.* Trium enim liberorum matres a tutela liberabantur, et ex eo tempore occulte iis testari licebat, adeoque sine periculo viuere. Ita lex perspicua videtur, et intellectu facillima.

IIII. Haec de ingenuarum tutela. Libertinae eodem fruebantur priuilegio, si quatuor enixae essent liberos, vel ius quatuor liberorum impetrassent. Hinc in lege nostra porro sequitur: LIBERTINA QVATVOR LIBERORVM IVRE TVTELA LIBERATOR. Libertinae, ciuitatem Romanam consequutae, id est manumissae testamento, censu vel vindicta, aeque ac ingenuae, in tutela perpetua erant, vel patroni, si superstes esset, vel eius filiorum, nepotumue, si ad plures abiisset. Eius tutelae ratio erat consultissima. Patroni enim libertis quasi agnati erant. Eorum hi adoptabant nomina, iis tamquam agnatis hereditatem intestati

(a) L. 19. *D. de inoff. test.*
(b) L. 37. §. 6. *D. de legat.* 3.
(c) L. 3. C. *de inoff. test.*
(d) L. 33. *D. de vulg. et pupill. subst.*
(e) L. 21. *pr. D. qui test. fac. poss.*
(f) VLPIAN. *tit.* 20. §. 15.

ſtati relinquebant, ſi ipſis non eſſent liberi et heredes ſui. Vnde IVSTINIANVS in conſtitutione Graeca, quam e baſilicis exſcripſit CVIACIVS (a), redditurus huius ſucceſſionis rationem, ait: Ἐπειδὴ δὲ δοκοῦσι ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι τῶν ἐλευθερωμένων οἱ ἐλευθερῶντες αὐτούς. *Siquidem* AGNATI *libertorum videntur, qui illos manumiſerunt.* Quum itaque libertis tamquam agnati ſuccedant patroni: credebant veteres, *voluiſſe legem, etiam tutelas ad eos pertinere, quum et agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eoſdem et tutores eſſe iuſſiſſet: quia plerumque, vbi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi et tutelae onus eſſe debet* (b). Ex quo conſequebatur, vt et libertae in perpetua eſſent patronorum tutela, eaeque nec omnino teſtari, nec alienare, nec quidquam agere poſſent ſine eorum auctoritate.

Aſt ea tutela libertae liberabantur quatuor liberorum iure, ſiue totidem liberos eſſent enixae, ſiue id ius impetraſſent vel priuilegio vel beneficio Principis. Beneficio ſane principis id ius nonnumquam datum eſſe exemplo Corneliae Zozimae patet, cui dedicatum marmor apud GRVTERVM (c), HABENT IVS QVATTVOR LIBER. BENEFICIO CAESAR. Priuilegio contra feminis naues mercaturae cauſſa fabricantibus ius quatuor liberorum dederat Claudius Imp. teſte SVETONIO (d).

Additum in lege noſtra fuerat: EIDEM SINE AVCTORITATE PATRONI TESTARI FAS ESTO, DVM PRO NVMERO LIBERORVM SIBI SVPERSTITVM VIRILEM PARTEM PATRONO RELINQVAT. Ita enim legem et *intuliſſe* et *patrono proſpexiſſe* ait VLPIANVS (e), vt mirum ſit, poſtrema haec verba omiſſa eſſe a IAC. GOTHOFREDO, et contra ex lege Falcidia huic capiti ab eo adſutam eſſe laciniam: *eique, quibus quid ita datum legatumue ſit, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto*, vt huc referre poſſet *L.* 131. *pr. D. de verb. ſign.* vbi quid fraus ſit exponit VLPIANVS, cuius tamen alio pertinuiſſe fragmentum iam ſupra ad caput legis octauum oſtendimus. Quater ergo enixa, vel ius totidem liberorum conſequuta, libere teſtabatur. Videtur quidem liberta, et cum in tutela erat, teſtari potuiſſe, ſed eodem fere iure, ac prodigus, quia patrono hereditatem nullo modo poterat interuertere. Non ei erant liberi et heredes ſui, qui excluderent patronum. Si vel liberos vel alium quemcumque heredem inſtituere vellet liberta: patronus non fiebat auctor. Idem, ne tutela ſolueretur, et ipſe hereditate excideret, illam in manum conuenire non patiebatur. Ergo non erat, quod patronus hereditatis

(a) *Obſ. Lib. XX. cap.* 34.
(b) §. 7. *Inſt. de legit. patr. tut.*
(c) *Inſcr. pag.* 631. *num.* 2.
(d) *Claud. cap.* 19.
(e) *Tit. XXVIIII.* §. 3.

reditatis iacturam metueret: et inde facile patet ratio, cur VLPIANVS (a) scribat: *in bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur.* (Quid enim ei opus erat auxilio praetoris, quum ipse sibi posset consulere?) *Itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet.* Testari itaque, vti dixi, aliter non poterat, quam auctore tutore. Liberata vero tutela, heredem quemcumque iure instituebat. Ne tamen omni lucro excideret patronus, ei pro numero liberorum superstitum vel heredum relinquenda erat PORTIO VIRILIS. Melior ergo ex hac lege erat conditio libertorum, quam libertarum. Illi si non haberent C. sestertiûm, libere testabantur, et patronum iure excludebant: sin centenarii, et vel ἄπαιδες, vel vnius filii filiaeue parentes essent: dimidiam, sin duo essent liberi, portionem virilem, sin tres, nihil patronis relinquere cogebantur (b). Hae semper patrono debebant portionem virilem, siue vnum siue plures liberos haberent superstites, donec IVSTINIANVS libertos libertasque ad eamdem conditionem redegit (c).

Ceterum id priuilegium tamdiu viguit, quamdiu ipsa feminarum tutela. Ea vero mansit ad tempora saltim LEONIS Magni, qui ad Erythrium Praefectum praetorio rescripsit: (d) *constitutione diuae memoriae Constantini, lege Claudia sublata, pro antiqui iuris auctoritate, saluo manente agnationis iure, tam consanguineus, id est frater, quam patruus, ceterique legitimi ad pupillarum feminarum tutelam vocantur.* Interpolatam esse hanc Leonis constitutionem, additumque epitheton *pupillarum*, vel inde patet, quod ad legem Claudiam prouocauerat LEO, quam non ad pupillarem, sed perpetuam feminarum tutelam pertinuisse iam supra monuimus. Post Leonem tamen paullatim ab vsu recessisse videtur haec tutela, idque vel inde colligas, quod Iustinianus nullam eius volam vel vestigium in tota iuris digestione exstare passus est.

(a) *Ibid.* §. 2.
(b) §. 2. *Inst. de success. libert.*
(c) §. 3. *Inst. eod.*
(d) L. 3. C. *de legit. tut.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT XII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM TERTIUM.

DE DIVORTIO LIBERTAE PROHIBITO.

I. C*Aput* XIII. *de diuortio libertae egit.* II. *Gothofredus illud multis laciniis auxit. Eius legitima verba.* III. *Diuortia initio permissa viris, non vxoribus. Hae quando a viris diuertere coeperint? Locus Martialis expositus. Libertae non licebat a patrono diuertere. Quaenam libertae, et qui patroni intelligantur? An desponsatae patronis repudium dare potuerint? an concubinae recte a patrono discesserint?* L. I. pr. D. de concub. exposita. *An de concubina aliquid in lege fuerit? Quando cesserit hoc ius patronorum?* IIII. *Lacinia de genero ac socero a Gothofredo adsuta quo pertineat?*

I. SVperiori capiti illud proxime subiunctum fuisse videtur, quod itidem ad libertinas, et quidem patronis nuptas pertinuit, easque a viris prohibuit diuertere. Quamuis enim vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS id ipsi capiti septimo praemittat, huc tamen potius illud pertinere vel ideo arbitramur, quod VLPIANVS (a) et MARCELLVS (b) libro demum tertio, PAVLLVS (c) libro II. commentariorum de hoc patronorum priuilegio egerunt.

II. Et GOTHOFREDVS quidem, quamuis legitima huius capitis verba exstent, illis tamen varias lacinias adsuere non dubitauit, ipsumque caput tale fuisse fingit:

> *Si secundum H. L. nuptiae contractae fuerint*, DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA EST, INVITO PATRONO, *cumque altero connubii ius*, QVAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET NE ESTO. GENER SOCERVE *inuiti in reos testimonium ne dicunto. Liberta quae patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quae in concubinatu patroni erit,* *ab*

(a) VLP. *Lib. III.* L. *vlt. D. de diuort.* L. 27. L. 29. L. 48. *D. de rit. nupt.*
(b) MARCELL. *Lib. III.* L. 50. *D. de rit. nupt.*
(c) PAVLL. *Lib. II.* L. 2. *D. de concub.* L. 63. *D. sol. matr.*

ab inuito eo discedere, alterique se in matrimonium vel concubinatum dare ius esto.

Enimuero eum rem acu tetigiſſe vix arbitror. Quamuis enim primo hanc formulam: *Si ſecundum* H. L. *nuptiae contractae fuerint*, ſollemnem fuiſſe largiamur legi Papiae Poppaeae, non tamen eſt, cur eam hic locum habuiſſe exiſtimemus, quum ſtatim ſequatur: QVAE PATRONO NVPTA EST. Deinde nemo temere crediderit, ei capiti aliquid de generi ſoceriue priuilegio in dicendo teſtimonio additum fuiſſe, quum et ex alia lege Iulia id priuilegium deſcendat, et cum capite noſtro vix quidquam habeat commercii. De liberta porro ab operis liberanda non hoc caput egit: ſed longe poſterius, quod nobis XXXVIIII. vti ſuo loco demonſtrabimus. Denique quae de liberta concubina addidit GOTHOFREDVS, ea et parum accurate expreſſa, et non tam ex ipſa lege, quam eiuſdem interpretatione eſſe, paullo poſt adparebit. Quae quum ita ſint, collatis inter ſe fragmentis VLPIANI, (a) ita potius reſtituenda arbitramur legitima huius capitis verba:

NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE NVPTA EST PATRONO, QVAMDIV IS EAM VXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NVBENDI POTESTAS ESTO.

Sic ergo id vnum hoc capite cauetur, ne liberta, patrono nupta, ab illo inuito diuortat, aliique ſe det in matrimonium.

III. De ea re lex ait: NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE ESTO. Diuortiorum, vti in vulgus notum, magna erat apud Romanos licentia, maxime, ex quo vxores in manum conuenire coeperant paullo rarius. Saltim olim maritis non ſine cauſſa ſontica: vxoribus nullo modo diuortia permiſerat Romulus, vti iam PLVTARCHVS (b) obſeruauit. Quam legem et in XII tabulas migraſſe, e loco CICERONIS (c) colligunt. Sed et PLAVTI (d) temporibus nondum vxoribus ius videtur fuiſſe diuortendi a maritis. Apud illum enim grauiter conqueritur Syra:

Ecaſtor, lege dura viuunt mulieres,
Multoque iniquiore miſerae, quam viri.

(a) VLP. *Lib. III.* L. *vlt. pr. D. de diuort.* L. 45. *pr. D. de rit. nupt.*
(b) *In Romulo pag.* 39.
(c) *Philipp. II. cap.* 28.
(d) *Mercat. Act. IIII. Scen.* 6. *v.* 1. *ſequ.*

Nam si vir scortum duxit, clam vxorem suam;
Id si resciuit vxor, impune est viro:
Vxor viro si clam domo egressa est foras,
Viro fit CAVSSA, *exigitur matrimonio.*
Vtinam lex esset EADEM, *quae* VXORI *est, viro!*

Et paucis interiectis: (a)

Ecastor faxim, si itidem plectantur viri,
Vti ILLAE EXIGVNTVR, *quae in se culpam commerent,*
Plures viri sint VIDVI, *quam nunc mulieres.*

Tantum ergo abest, vt primis reip. temporibus a maritis diuertere potuerint vxores, vt Sp. Caruilium mirarentur Romani, anno ab V. C. circiter quadringentesimo, vxorem primum repudiantem, ceu DIONYSIVS HALICARN. (b) PLVTARCHVS (c) et VALER. MAXIMVS (d) referunt. Ast posteaquam rarius, vti dixi, vxores conuenire coeperunt in manum; hae quoque maritis repudium mittere, aliisque nubere religioni sibi non ducebant. Exemplum Paullae Valeriae est apud CICERONEM, (e) quae *diuortium sine caussa fecerat, quo die vir e prouincia venturus erat, nuptura D. Bruto.* Similia repudia tam frequenter paullatim mitti coeperant, vt in ea passim inuehantur auctores grauissimi. SENECA (f) sane: *Numquid iam*, inquit, *vlla repudio erubescit, postquam illustres feminae non consulum numero, sed* MARITORVM, *annos suos computant, et exeunt matrimonii caussa, nubunt repudii?* Et IVVENALIS: (g)

- - - *Sic fiunt* OCTO MARITI
Quinque per auctumnos. - - -

Denique MARTIALIS: (h)

- - - *Toties quae nubit, adultera* LEGE *est,*
Offendat moecha simpliciore minus.

Qui postremus locus ex ipsa lege nostra videtur interpretandus, qua Augustum

(a) *Ibid. v. 10. sequ.*
(b) *Lib. II. pag. 96.*
(c) *In Romulo p. 39. et in Numa p. 77.*
(d) *Lib. II. cap. 1.*
(e) *Lib. VIII. ad Famil. Epist. 7.*
(f) *Lib. III. de Benef. cap. 16.*
(g) *Sat. VI. v. 20.*
(h) *Lib. VI. Epigr. 7.*

Auguſtum diuortiis modum impoſuiſſe, teſtis locupletiſſimus eſt SVETONIVS. (a) Si qua ergo mulier ſine iuſta ac legitima cauſſa, viro miſiſſet repudium, aliique nupſiſſet: adultera habebatur, quia nec prius matrimonium iuſte ſolutum, nec poſterius ratum erat. Id ſi vxor feciſſet ſaepius, non ſimplex erat adultera, ſed quauis moecha deterior, pluribuſque probris inquinata.

Quamuis vero iſte mos inualuiſſet, vt frequenter vxores a viris diuorterent: non tamen DIVORTII FACIVNDI POTESTAS *erat* LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA ERAT. Loquitur lex de LIBERTA, et quidem de ciue Romana per cenſum vel vindictam manumiſſa. Cum ea ſola enim connubii ius erat, non cum Latina vel dedititia. Loquitur porro de ea, quae ius aureorum annulorum non fuerat conſequuta. Licet enim et id beneficium iura patronatus nemini adimeret: ex libertina tamen faciebat ingenuam, (b) et quum nuptiae ad ius patronatus non pertineant, vix videbatur ad eam porrigendum, quod de ſola liberta lege cautum fuerat. Et huc procul dubio pertinet fragmentum VLPIANI: (c) *Etiam* FEMINAE *ius annulorum aureorum impetrare, et natalibus reſtitui poterunt.* Nec deinde ad eam libertam pertinebat hoc priuilegium, quae libertatem ex fideicommiſſo fuerat conſequuta. Ita enim a principe reſcriptum eſſe teſtatur MARCELLVS, (d) cuius haec verba ſunt: *Proxime conſtitutum dicitur, vt quum quis libertam ſuam duxerit vxorem, quam* EX FIDEICOMMISSI CAVSSA *manumiſerit, liceat libertae inuito eo nuptias contrahere: puto, quia non ferendus*, (forſan *praeferendus*) *is, qui ex neceſſitate manumiſit, non ſuo arbitrio: magis enim debitam libertatem praeſtitit, quam vllum beneficium in mulierem contulit.* Hactenus MARCELLVS, qui quum Antonini Pii aetate potiſſimum floruerit, ab eoque Imperatore, teſte IVLIO CAPITOLINO in ſanciendo iure adhibitus fuerit in conſilium, et tamen de conſtitutione iſta, tanquam ſibi non niſi ex fama nota ſcribat: *Proxime conſtitutum dicitur*: veroſimile eſt, auctorem illius eſſe Hadrianum. Meminit eiuſdem exceptionis MODESTINVS, (e) vbi patrono inuito libertam ab eo diſcedere poſſe negat, *niſi* EX CAVSSA FIDEICOMMISSI *manumiſſa ſit: tunc enim poſſe, licet eius ſit liberta.* Contra non licebat libertae communi ab alterutro, cui nupſerat patrono diſcedere. Quamuis enim ei id ius vindicaſſet Priſcus Iauolenus: plerique tamen, teſte CAIO, (f) recte probarunt, libertam eo caſu ad

 hoc

(a) *Aug. cap.* 34.
(b) L. *pen. et vlt. D. de iur. aur. ann.*
(c) VLP. *Lib. III.* L. 4. *D. eod.*
(d) MARCELL. *Lib. III.* L. 50. *D. de rit. nupt.*
(e) L. 10. *D. de diuort.*
(f) L. 46. *D. de rit. nupt.*

hoc ius non esse admittendam, *quia libertam eius esse, negari non possit, licet alterius quoque sit liberta.*

Addit lex: QVAE PATRONO NVPTA ERIT. Patronus est, qui manumisit eum eamue, quem quamue in iusta seruitute habuerat. Nec interest, diuturna fuerit haec seruitus, an momentanea. Vnde et is patronus erat, *qui hac lege emerat, vt manumitteret.* (a) Quod ius quidem VLPIANVS ex rescripto Imperatoris sui et diui patris eius, id est, ex constitutione Antonini Caracallae et Seueri esse ait: sed simile quid iam olim a Marco Aurelio Antonino et Commodo constitutum esse, ex aliis VLPIANI fragmentis, (b) et rescripto ALEXANDRI (c) patet. Vnde malim existimare, Seuerum, et Caracallam hoc ius nouis constitutionibus renouasse, quam sollicitare textum, et cum HALOANDRO in *d. L.* 45. *D. de rit. nupt.* legere *D. Marci* pro *D. patris.*

Deinde et filius familias hoc iure gaudebat, si castrensis peculii ancillam matrimonii caussa manumisisset. Erat enim et hic, patronus secundum constitutiones, nec patri eius vllum ius in libertam competebat, vti censet VLPIANVS. (d) Quaerit idem, an pari iure fruatur, qui iurauerit, se patronum esse? idque negat, (e) quum alibi id videatur diserte adfirmare. (f) Sed omnino arbitror veteres discreuisse iura patronatus, quae in sola reuerentia consistunt, ab iis, quae cum praestationibus quibusdam essent coniuncta. Quorum illa et ei, qui sese patronum esse iurauerat, concedenda; haec eidem deneganda existimabant. Hinc nolebant quidem eum, qui se patronum esse iurauerat, in ius vocari; at minime illi concesserunt ius succedendi ab intestato, (g) nec passi sunt ab eo impediri libertam, meditantem diuortium, et in alterius torum concessuram.

Negat praeterea VLPIANVS, eum hoc iure frui, qui non suis nummis compararit ancillam, quam manumisit, (h) vel ab alio, vt manumitteret, pecuniam acceperit. (i) Ast in diuersa itum video circa quaestionem, an et captiuo patrono ius sit, intercedere secundis nuptiis libertae, sibi nuptae? De ea enim specie ita differit VLPIANVS: (l) *si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor, ne possit ista connu-*

(a) VLP. *Lib. III.* L. 45. *pr. D. de rit. nupt.*

(b) L. 3. §. 3. *D. de suis et legit.* L. 10. *pr. D. de in ius voc.*

(c) L. 3. *C. si mancip. ita fuerit alien.*

(d) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. 3. *D. de rit. nupt.*

(e) IB. L. 43. §. 1. *D. eod.*

(f) L. 8. §. 1. *D. de in ius voc.*

(g) L. 14. *D. de iure patr.*

(h) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. 2. *D. de rit. nupt.*

(i) L. 3. §. 4. *D. de oper. libert.*

(l) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. *vlt. D. de rit. nupt.*

connubium habere nubendo, quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et, qui IVLIANI *sententiam probarent, dicerent, non habituram connubium, putat enim* IVLIANVS, *durare eius libertae matrimonium etiam in captiuitate propter patroni reuerentiam. Certe si in aliam seruitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum erit matrimonium.* Fuere itaque qui id ius patrono esse cum Iuliano concederent: fuere, qui illud eidem negarent. VLPIANVS, qua erat modestia, timidiuscule Iuliani sententiam deserit, vsus formula: *vereor ne possit*, qua vsos esse veteres, qui inter dissentientes proferebant sententiam, exemplis ostendit FR. DVARENVS. (a) Existimat itaque, ex principiis iuris omnino exspirasse captiui patroni ius in libertam, eamque impediri non posse, quo minus sibi nouam conditionem quaerat: saltim id certum esse, si Patronus in aliam seruitutem fuerit ductus, veluti si seruus poenae factus atrocitate sententiae, vel si pretii participandi caussa se passus sit venumdari. Denique quum ius patronatus non solum ad manumissorem, sed et ad eiusdem liberos pertineret: consequens erat, vt et filius familias ancillam a patre manumissam, quam vxorem duxerat, posset impedire, quo minus a se discederet, aliamque conditionem matrimonio suo anteferret. Idemque dicendum videbatur, si alterius patroni filius, viuo altero, communem libertam duxisset (b). Si filiusfamilias iussu patris ancillam matrimonii caussa manumiserat, eamque deinde duxerat pater: ea liberta, IVLIANO (c) iudice, perinde habebatur, atque si ab ipso patre esset manumissa, et proinde, pater qui eam vxorem duxerat, hoc beneficio legis Papiae Poppaeae aduersus illam recte vtebatur. Denique id ius non erat illi, qui libertam fratri adsignatam a patre vxorem duxerat, quia omne ius libertorum adsignatorum in eum transtulerat, senatus, cui id pater tribuisset. (d)

Non abs re lex nostra porro addit QVAE PATRONO NVPTA EST. Vbi enim iustae nuptiae non interuenerant, nec beneficio huic locus esse videbatur. Hinc non impediebat lex, quo minus desponsa liberta patrono mitteret repudium (e), aliique nuberet. Inuitam enim patronus ducere non poterat, neque eousque porrigenda videbatur debita patrono reuerentia, vt liberta inuita cum eo indiuiduam vitae consuetudinem inauspicato inire cogeretur (f), nisi ea lege manumissa esset, vt patrono nuberet (g). Quid vero si is, cui per leges libertam ducere nefas erat, eandem tamen pleno adfectu diligeret, ac pro vxore haberet?

(a) *Disp. anniuers. Lib. II. Disp. XI.*
(b) L. 48. *pr. D. de rit. nupt.*
(c) L. 51. §. 1. *D. eod.*
(d) L. 48. §. 2. *D. eod.*
(e) VLP. *Lib. III.* L. 45. §. 4. *D. eod.*
(f) L. 28. *D. de rit. nupt.*
(g) VLP. *Lib. III.* L. 29. *D. eod.*

haberet? Ea tantum abest, vt a patrono discedere non posset, vt ne liceret quidem patrono, eamdem habere in matrimonio, quamdiu id maneret impedimentum. Sin autem patronus v. c. senator, libertinae iunctus eam dignitatem amiserat: in ea conditione erat liberta, vt vxor esse inciperet, ex eoque sequebatur, vt iam ab eo tempore patronus, senatu motus, eam meditantem diuortium iure prohiberet. Et haec ipsa species est, quam ad hoc legis caput tractauit VLPIANVS (a), dum scribit: *si quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non sit, attamen in ea conditione est, vt, si amiserit dignitatem*, VXOR ESSE INCIPIAT.

Ob eamdem rationem patrono denegabatur id beneficium, si contra legis praescriptum fecisset nuptias cum liberta, quae artem ludicram, aut quaestum corpore fecisset (b). Sed quid de liberta concubina dicamus? IAC. GOTHOFREDVS, vti supra vidimus, eam quoque a patrono discedere, et alii vel nubere vel sese in concubinatum dare potuisse statuit. Sed falsum primo est, ea de re legem nostram quidquam cauisse: nec magis deinde verum videtur, libertae ex concubinatu patroni in alterius cuiusdam matrimonium transire fuisse integrum. Fraudi viro eximio fuit locus hic vexatissimus VLPIANI (c), quem expendere iuuabit paullo accuratius. *Quae in concubinatu est, ab inuito patrono poterit discedere, et alteri se in matrimonium aut in concubinatum dare. Ego quidem probo in concubina, adimendum ei connubium, si patronum inuitum deserat, quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Verba haec paene perplexa quibusdam et ἀνπλεγόμενα videntur. Initio enim legis VLPIANVS concubinam ab inuito patrono discedere, aliique aut nubere aut se in concubinatum dare posse concedit: deinde vero statim subiungit contrarium, adimendum esse libertae connubium, si patronum inuitum deserat. Id quod adeo torsit interpretes quosdam, vt prius comma plane expungere non dubitarent (d). Accedit, quod VLPIANVS in hac lege concubinae patronum inuitum deserenti concedat, vt alii se possit in concubinatum dare, quum tamen alibi (e) cum IVLIANO diserte scribat, *eam nec* IN CONCVBINATV *alterius patroni*, (*vel* vti HALOANDER rescribi iubet, *alterius, quam patroni*,) *esse posse*. Denique vix adparet, quomodo huic decisioni VLPIANI quadret addita ratio: *Quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Enimvero vix est, quod nodum in scirpo quaeramus. Plerisque, si quid video, vna

(a) VLP. *Lib. III.* L. 25. *D. de rit. nupt.*
(b) L. 48. §. 1. *D. eod.*
(c) L. 1. *pr. D. de concubin.*
(d) SCHARD. *Lex. iurid. voce* concubina.
(e) VLP. *Lib. III.* L. 11. *pr. D. de diuort.*

vna littera perperam posita illusit. Prima periodus nec adulterina est, nec, quod IAC. GOTHOFREDO visum, VLPIANI complectitur sententiam: sed est ipsa quaestio, quam proponit iureconsultus. Quaerit VLPIANVS: *quae in concubinatu est*, AN (ita lego pro AB) *inuito patrono poterit discedere, et alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare?* Dissensisse enim circa hanc quaestionem veteres, vel ex IVLIANI sententia patet, qui libertae ne concubinatum quidem, nedum matrimonium cum alio, quam cum patrono, concedit (a). Quid vero VLPIANVS? *Ego quidem*, inquit, *probo in concubina, adimendum ei connubium, si patronum inuitum deserat.* Negat ergo, concubinam, patrono deserto, alii nubere posse, ast non, vti IVLIANVS, negat, eamdem se alii in concubinatum dare posse, addita ratione, *quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Quorum verborum non is sensus est, quem ei vulgo adfingunt interpretes, et in his vir eximius, BARN. BRISSONIVS (b), ac si honestius sit patrono, libertinam in concubinatu habere, quam in matrimonio: (ea enim ratio ἀπροσδιόνυσος esset, nec quadraret decisioni VLPIANI,) sed id innuit VLPIANVS, honestius esse patrono, concubinam quae ab eo inuito discesserit, alterius concubinam esse, quam ad dignitatem matrisfamilias adspirare, eumque fructum capere illatae patrono iniuriae, vt melioris apud virum alterum conditionis sit, quam apud patronum.

Ita textus VLPIANI nihil habet, quod offendere possit. Iam id addo, libertam concubinam ne tunc quidem in concubinatum se dare potuisse alii, si patronus furere coeperit. Ita enim PAVLLVS (c) non in libro XII. ad legem Iul. et Papiam, (quum decem tantum scripserit,) sed in libro II. *si patronus libertam concubinam habens furere coeperit: in concubinatu eam esse*, (id est concubinatum furore non solui, nec libertam se alii vel in matrimonium, vel in concubinatum dare posse) *humanius dicitur.* Cuius decisionis hanc rationem reddit VLPIANVS (d), quod *inuitus accipiatur non solum, qui dissentit, verum etiam, qui non consentit*, adeoque et ignorans et furiosus.

Ceterum libertae tamdium non licebat a patrono discedere, QVAMDIV PATRONVS EAM VXOREM ESSE VELLET. Quare patronus hoc excidebat beneficio, simul ac vel patronus esse, aut cum liberta in matri-

(a) L. 11. pr. D. de diuort.
(b) De iure connub. pag. 260.
(c) PAVLL. Lib. II. L. 2. D. de concubin.
(d) VLP. Lib. III. L. 45. §. 5. D. de rit. nupt.

matrimonio viuere velle desiisset (a). Velle autem desiisse videbatur; non solum qui libertae diuortium diserte concessisset, verum etiam, qui quidquam fecisset, ex quo posset colligi, eum a libertae nuptiis abhorrere: veluti qui contra discedentem actionem rerum amotarum instituisset, vel eamdem accusasset adulterii, vel noua fecisset sponsalia, vel concubinam aliam sibi adhibuisset (b).

Denique in lege sequitur, *libertae* NEC ALII, PATRONO INVITO, NVBENDI POTESTATEM *esse*. Quod si itaque in alterius torum concesserat: cuicumque nupsisset, pro non nupta habebatur, et nec dos, nec nuptiae intelligebantur. Hinc etiam, soluta altera coniunctione illegitima, denegabatur ei dotis actio (c). Et ex eadem ratione liberos ex isto coitu natos legitimos haud fuisse, facile est ad intelligendum. Quamuis autem liberta, discedens a patrono inuita maneret vxor, diuortiumque ipso iure nullum esset: in poenam tamen illatae patrono iniuriae eorum commodorum faciebat iacturam, quae alioquin vxoribus competunt. Hinc negabatur ei bonorum possessio ex edicto VNDE VIR ET VXOR. De qua VLPIANVS (d): *si diuortium quidem sequutum sit, veruntamen iure durat matrimonium: haec successio locum non habet. Hoc autem in huiusmodi speciebus procedit; Liberta ab inuito patrono diuortit: LEX IVLIA de maritandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eam prohibet alii nubere inuito patrono. Item Iulia de adulteriis, nisi certo modo* (adhibitis praeter libertum septem testibus,) *diuortium factum sit, pro infecto habet.* Nec dubito, quin huius modi libertae, tamquam indignae eripuerit fiscus, quidquid ante isthoc diuortium ei patronus secundum leges decimarias testamento destinauerat.

IIII. Addit huic capiti GOTHOFREDVS verba: GENER SOCERVE *inuiti in reos testimonium ne dicunto.* Sed ab ea hoc loco aliena esse et ad caput VI. pertinere, iam supra obseruauimus. Explicat quidem TER. CLEMENS in *lib. II. commentariorum* (e) vocabula SOCER et SOCRVS: sed legem eis id dedisse vt aduersus se inuicem soceri et generi nurusue testimonium dicere non cogerentur, id vero non addit. Nec id priuilegium ex lege PAPIA POPPAEA est, sed, vti ex PAVLLI (f) et CAII (g) commentariis, aliisque locis (h) constat, ex lege Iulia de iudiciis publicis. Qua occasione vero iureconsulti huius iuris meminerint, iam ad caput sextum ostendimus.

CAPVT

(a) VLP. *Lib. III.* L. 11. §. 1. *D. de diuort.*
(b) Id. L. 11. §. 2. *D. de diuort.*
(c) Id. L. 11. *pr. D.*
(d) L. 1. §. 1. *D. unde vir et vxor.*
(e) L. 146. *D. de verb. sign.*
(f) L. 4. *D. de testib.*
(g) L. 5. *D. eod.*
(h) L. 10. *pr. D. de grad. et adfin.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM QVARTVM.

DE TVTORE MVLIERI DOTIS CAVSSA DANDO.

I. *Caput decimum quartum quale fuerit ?* II. *Dotis apud Romanos ratio. Quid dotem dare, dicere, promittere? Tutoris ad id datio. Cur praetori, et non simul tribunis plebis id negotium datum ?* III. *Tria SCta, quae ad hanc legem accesserunt. Eiusdem abrogatio.*

I. Quaecumque hactenus expendimus legis Papiae Poppaeae capita, ea omnia in tribus prioribus VLPIANI et TER. CLEMENTIS commentariis locum habuerunt. Quum vero adhuc vnicum ex libro III. superfit TER. CLEMENTIS (a) fragmentum, quod de tutore dotis caussa dato agit: de sequentibus autem capitibus omnibus aliis libris agatur: non abs re suspicamur, decimum quartum legis caput egisse de tutore ad dotem dandam, dicendam, promittendamue dato. Et quia ex nullo fragmento Pandectarum, quale id fuerit, suspicari licet: verosimile sane est, illud fragmentum TERENTII ad ius, Iustiniani temporibus abrogatum, pertinuisse. Tale vero est, quod nobis ita describit VLPIANVS (b): *ex lege* IVLIA *de maritandis ordinibus tutor datur a praetore vrbis ei mulieri virginiue, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue, si legitimum tutorem pupillum habeat.* Ex his ergo verbis, quibus TER. CLEM. fragmentum accurate quadrat, tale fuisse patet hoc decimum quartum legis nostrae caput:

> *Ei mulieri virginiue, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad* DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE, *si legitimum tutorem pupillum habeat, a praetore vrbano dator.*

Eodem modo hoc caput, quod ipsi quintum est, extulit IAC. GOTHOFREDVS, nisi quod vltima verba, CHARONDAM sequutus ita sistit: *si le-*

(a) *Lib. III. L. 61. D. de iur. dot.* (b) *Fragm. tit. XI. §. 20.*

ſi legitimum tutorem non habeat: quae tamen lectio, et codici TILIANO, in quo noſtra occurrit (a), plane aduerſatur.

II. Dabatur ergo ex hac lege tutor MVLIERI VIRGINIVE QVAM EX H. L. NVBERE OPORTEBAT, adeoque tam impuberi quam viri potenti. Quamuis enim legitimus annus, quo femina nubere poſſet, ex capite huius legis quinto eſſet duodecimus: eodem tamen loco monuimus, etiam infantia maiores potuiſſe deſponderi, et ſaepe deſponſas eſſe, adeoque et dotem procul dubio recte ab iis datam, dictam promiſſamue eſſe. Quorum nihil explicari ab iis poterat, ſine auctoritate tutorum. Ad feminas vero adultas et maiores id caput pertinuiſſe, vel ideo nemo negauerit, quod eas in perpetua vixiſſe tutela, nec quidquam ſine tutorum auctoritate promittere aut alienare potuiſſe, iam ſupra oſtendimus.

Hic porro in lege ſequitur: TVTOR AD DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE DATOR. Dotis apud Romanos longe alia ratio erat, ac apud alias gentes. Pleraeque olim nationes iis moribus vtebantur, vt maritus ſibi coëmeret vxorem. De Hebraeis, Syris, aliiſque gentibus orientalibus res clara eſt. Sane Saul pro filia Michol popoſcit centum Philiſtaeorum praeputia (b). Calebus filiam Axam ei promiſit, qui capturus eſſet Cariath Sepher (c): quam operam pro pretio ſponſae fuiſſe obſeruat V. C. IO. DOVGHTAEVS (d). Ita et Iacobi vxores ſe a Labane patre venditas, id eſt, pro opera quatuordecim annorum marito addictas conqueruntur (e). Apud Aſſyrios patres mercatum filiarum inſtituiſſe, docet AELIANVS (f), idemque de Armeniis IVSTINIANVS (g) tradit. Similia de Germanis noſtris obſeruat TACITVS (h) ex quo, nec non ex legibus, a Lindenbrogio editis, conſtat, pleraſque originis Germanicae gentes hunc morem ſeruaſſe quam diutiſſime, vt vxores ſibi pretio coemerent, et dotem non vxor marito, ſed maritus vxori adferret (i).

Dotem itaque apud pleraſque gentes non vxor marito, ſed maritus vxori conſtituebat: Haec vero ſi quid adferret ad maritum, id ideo fiebat, quia moribus antiquis non filiae ſed filii parentum hereditatem cerne-

(a) CVIAC. *ad Vlp. eod. et Lib. XXVII. Obſ. cap.* 28.
(b) 1. *Sam. XVIII.* 25.
(c) *Ioſ. XV.* 16.
(d) *Annal. S. ad* 1. *Sam. XVIII.* 25.
(e) *Gen. XXXI.* 14.
(f) *Hiſt. var. Lib. IIII. cap.* 1.
(g) *Nou. XXXI.*
(h) *de Mor. Germ. cap.* 18.
(i) *V.* C. NIC. HIER. GVNDH. *de emt. vx. cap.* 1.

cernerent, ceu praeclare docuit V. C. IAC. PERIZONIVS (a). Hinc aliquid dabatur filiabus, quo augerent virorum patrimonium, ne plane exfortes essent bonorum paternorum, quale quid etiamnum inter principes passim obtinere nouimus.

Ast apud Romanos alia erat dotis natura et indoles. Ii enim ante legem Voconiam, et postea, quum eam ciuitatis opulentia peruertisset, filias aeque ac filios ad successionem in bona paterna vocabant, et nihilominus illis dabant dotes, quas ad sustinenda matrimonii onera ad virum adferrent. Nimirum apud Romanos et vxor maritum, et maritus vxorem coëmebat. De coëmtione mariti praeclarus locus VARRONIS exstat apud NONIVM (b), vbi *nubentes, veteri lege Romana, tres asses ad maritum venientes ferre solitas*, ait, *quorum unum, quem in manu tulerint* EMENDI CAVSSA, *marito dederint; alterum, quem in pede habuerint, in foro larium familiarium posuerint, tertium, in sacciperione conditum, in compito vicinali consueuerint resignare.* De vxoris vero coëmtione et marmora testimonium perhibent, et in illis Patauinum, in quo legimus:

PVBL. CLAVD. QVAEST.
AER.
ANTONINAM. VOLVMNIAM.
VIRGINEM.
VOLENT. AVSPIC.
A. PARENTIBVS. SVIS. COEMIT.
ET. FAC. IIII. IN. DOM.
DVXIT.

Quemadmodum vero illi tres asses, quos secum noua nupta adferebat, quasi arrha erant emtionis: ita dos veluti iustum pretium habebatur: eoque fiebat, vt, quamdiu iste coëmtionis ritus Romae vigebat, vix maritum reperiret virgo indotata. Hinc apud PLAVTVM (c) Euclio:

Virginem habeo grandem; DOTE CASSAM *atque* ILLOCABILEM;
Neque eam queo locare cuiquam.

(a) *De lege Voc. pag.* 87.
(b) *Cap.* 12. *num.* 1.
(c) *Aulul. Act. Scen. II. v.* 14.

Quin et poſtea vix virum inueniebat indotata, adeo vt PAVLLVS (a) noſter ſcribat: *Reipublicae noſtrae intereſt, mulieres dotes ſaluas habere,* PROPTER QVAS *nubere poſſunt.* Si qua vero indotata reciperetur in torum: ea magis concubina videbatur, quam materfamilias. Et ita intelligenda illa Lesbonici apud PLAVTVM (b):

Nolo ego mihi te tam proſpicere, qui meam egeſtatem leues,
Sed vt inops, infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in CONCVBINATVM *tibi*
Sic SINE DOTE *dediſſe magis, quam in matrimonium.*

Hinc quamuis nec dos nec domum deductio faceret nuptias: plerumque tamen illae e dotalibus inſtrumentis iudicabantur, non ſecus ac hodie ex ἱερολογίᾳ eccleſiaſtica. Quod pluribus demonſtrare non opus eſt.

Dos illa vel DABATVR, vel DICEBATVR, vel PROMITTEBATVR. *Dabatur* et *promittebatur* a quocumque: *Dicebatur* a muliere nuptura, eiuſue debitore, itemque patre vel auo paterno (c). DABATVR ita, vt pecunia dotalis conſignata pridie nuptias apud auſpices deponeretur, in craſtino nuptiarum viro tradenda: quemadmodum Meſſalina ſuper flagitia cetera atque dedecora etiam C. Silio nupſiſſe dicebatur, DOTE *inter auſpices* CONSIGNATA (d): quod et TACITVS (e) confirmat, et IVVENALIS (f), qui plane iuridice:

- - - *Dudum*, inquit, *ſedet illa parato*
Flammeolo, Tyriuſque palam genialis in hortis
Sternitur, et RITV *decies centena* DABVNTVR.
ANTIQVO, *veniet cum* SIGNATORIBVS AVSPEX.

DICTIO DOTIS fiebat verbis ſollemnibus (g), nulla tamen praecedente hanc obligationem interrogatione, vti obſeruauit CAIVS (h). Quamuis enim haec conciliare ſibi non poſſe videatur vir ſummus, CL. SALMASIVS (i), et ideo, ſollemnia verba vel ideo interceſſiſſe neget, quod ſtipulatio non fuerit adhibita: eum tamen hic fugit ratio, parum quippe cogitantem, non ſola ſtipulatione verborum obligationem conſtitiſſe,

(a) L. 2. *D. de iure dot.*
(b) *Trin. Act. III. Scen. II. v.* 62.
(c) VLPIAN. *Tit. VI.* §. 1. 11.
(d) SVET. *Claud. cap.* 26.
(e) *Annal. Lib. XI. cap.* 27.
(f) *Sat. X. v.* 329.
(g) L. 3. *C. Theod. de inc. nupt.*
(h) *Inſt. Lib. II. tit.* 9. §. 3.
(i) *de Modo vſur. cap.* 16.

constitisse, sed et aliis modis, veluti dotis dictione, et promissione operarum iurata, de quibus modis, quos Tribonianus silentio transmittit, CAIVS (a) agit paullo accuratius. Credibile autem est, dotem dicturum expressisse summam, eamdemque acceptasse sponsum, quemadmodum apud TERENTIVM (b) Chremes:

> - - - *Dos*, inquit, *Pamphile est*
> *Talenta quindecim.*

Cui Pamphilus statim respondet: *Accipio.* Similes fere formulae in iure nostro (c) passim occurrunt.

PROMITTI denique dos solebat a quocumque, dum promittens interrogatus responderet et stipulato promitteret. Cuiusmodi promissionis exemplum est apud PLAVTVM (d):

> LY. *Isthac lege, cum ista dote, filiam tuam sponden' mihi vxorem dare?*
> CA. *Spondeo.*

Nihil vero horum sine auctoritate tutoris explicari potuisse ab ipsa muliere, iam supra monuimus: idemque confirmat CICERO (e): *Dotem Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quaecumque* SINE HOC AVCTORE *est dicta* DOS, *nulla est.* Quum vero contingere posset, vt legitimus tutor quem habebat nuptura mulier, adhuc esset impubes: eo casu tutor ei ex hac lege dabatur ad dotem *dandam, dicendam, promittendamve.* Nullum huius tutoris in pandectis nostris exstat vestigium, sed eum fere vbique expunxit Tribonianus; quia eius temporibus illa mulierum tutela plane ab vsu recesserat. Seruauit tamen nobis nescio quo fato fragmentum TER. CLEMENTIS (f), sed interpolatum, siquidem in eo *curatoris dotis dandae caussa constituti* meminit, loco *tutoris.* Ex eo autem primo discimus, vanam fuisse dotis promissionem, licet auctore tutore factam, si amplius doti promissum esset, quam facultates mulieris valerent, siquidem quod amplius erat promissum, quam promitti oportuerat, infirmari solebat. Deinde ex eodem textu patet (g), tutorem huiusmodi res quidem mulieris dotis nomine tradere, non autem easdem in id vendere potuisse,

(a) *Ibid.* §. 3. 4.
(b) *And. Act. V. scen. IV. v.* 47.
(c) L. 25. L. 44. §. 1. L. 46. L. 57. L. 59. *D. de iur. dot.*
(d) *Trinum. Act. V. Scen.* II. *v.* 32.
(e) *Pro Flacc. cap.* 34. *sequ.*
(f) TER. CLEM. *Lib. III.* L. 61. *pr. D. de iur. dot.*
(g) *d.* L. 61. §. 1. *D. eod.*

tuiſſe, vt pretium in dotem daretur. Quod ſi tamen aliter honeſte nubere non poſſet mulier, tutor huiuſmodi intrabat apud iudicem, qui eum conſtituerat, eumque rogabat, vt cauſſa cognita ei dotem, rerum venditione celebrata, conſtituere permitteret.

Ait porro lex, tutorem hunc dari oportere a PRAETORE *vrbano:* quum tamen alioquin tutores mulieribus ex lege Atilia non a ſolis praetoribus, verum etiam a maiore parte tribunorum plebis darentur, ab iiſque etiam tutorem acceperit Hiſpala Fecennia. Aſt Auguſtus, qui tribuniciam poteſtatem aeque ac alia munia ad ſe traxerat, nihil opus eſſe iudicabat, tribunis, quibus tum vix vmbra priſtinae poteſtatis ſupererat, hanc poteſtatem dandi tutores deferri. Hinc ſoli praetori id dabat negotii, vnde et huiuſmodi tutor, aeque ac ille, qui mulieri pupilloue, cum tutore ſuo lege aut legitimo iudicio acturis, dabatur, PRAETORIANVS vel PRAETORIVS dictus videtur (a), pro quo Tribonianum vbique in pandectis ſcripſiſſe *curatorem*, iam ab aliis (b) recte obſeruatum eſt.

III. Acceſſerunt ad hoc legis noſtrae caput tria SCta. Nam quum primo eum caſum expreſſiſſent legiſlatores, SI MVLIER TVTOREM LEGITIMVM PVPILLVM HABERET: ſenatus, teſte VLPIANO (c), cenſuit, *vt et in locum* MVTI, FVRIOSIVE *tutoris alius daretur ad dotem conſtituendam.* Parum enim intereſſe videbatur, pupillumne tutorem haberet mulier nuptura, an mutum, vel furioſum. Deinde altero SCto fuerat cautum, *vt et tutor daretur mulieri, cuius* TVTOR ABESSET (d), et quidem *in omnem rem*, vti PAVLLVS (e) loquitur, id eſt, non ſolum ad dotem conſtituendam, ſed omnia alia negotia eius auctoritate explicanda, excepta tamen liberta, quae abſente patrono tutorem non petebat, niſi *ad hereditatem adeundam, et contrahendas nuptias* (f). Vbi fruſtra M. VERTR. MAVRVS (g) fingit, hunc quoque tutorem datum eſſe ad conſtituendam dotem. Denique quum lex ſolis vrbanis mulieribus proſpexiſſet; tertium quoque acceſſit SCtum, *vt etiam* IN PROVINCIA *ſimiliter a praeſidibus earum, ex eadem cauſſa tutores darentur* (h). Quale quid et ad caput legis XXXV. conſtitutum eſſe, infra oſtendemus. Sed de horum SCtorum aetate nihil certi conſtat, eaque tam facilia ſunt, vt interpretatione prolixiore indigere haud videantur.

(a) VLP. *Fragm. tit. XI.* §. 24.
(b) *Ob. Giphan. ad* §. *vlt. Inſt. de auct. tut.*
(c) *Fragm. tit.* XI. §. 21.
(d) VLP. *ibid.* §. 22.
(e) L. 15. *D. de tut. et cur. dat.*
(f) VLP. *ibid.*
(g) *De iure liber. cap.* 31.
(h) VLP. *Fragm. tit.* XI. §. 20.

CAPVT

* * * * * * * * * * *

CAPVT XIIII.

AD CAPITA LEGIS XV. XVI. XVII. XVIII. XVIIII. SIVE LEGES DECIMARIAS.

I. *Proxima capita leges decimarias complexa sunt, quarum plures fuerunt. Eae ex Vlpiano recensitae. Cur decimariae leges inuentae?* II. *Decima nomine matrimonii percepta. Quid* CAPERE*? Decima quo modo computata?* III. *Decimae ob liberos ex alio matrimonio superstites captae. Liuia lege hac soluta.* IIII. *Decimae ob communes filios filiasque praemortuos. Quales liberi profuerint? Nominum dies. Primordia. Marmora liberis ἀνωνύμοις posita. Nomina aliquando infantibus statim a natiuitate data.* V. *Vsusfructus vel proprietas tertiae partis bonorum legata.* L. 10. D. de praescr. verb. et L. 43. D. de vsufr. leg. *explicatae. Cur tam frequenter coniuges sibi inuicem legarint sub conditione liberorum?* VI. *Dotis praelegatum.* L. 53. D. de leg. 2. *explicata.* VII. *Fraus his legibus facta. Dotalia pacta. Donationes inter viuos. Tacita fideicommissa.* L. 25. pr. D. de his quae vt indign. *et verba Tertulliani illustrata.* VIII. *Priuilegia contra has leges decimarias concessa. An Constantinus eas sustulerit? Primi eas abrogarunt Honorius et Theodosius iunior.*

I. Qvae adhuc expendimus, legum capita, ea VLPIANVS et TER. CLEM. libris commentariorum tribus: CAIVS et PAVLLVS duobus exposuerunt. E sequente VLPIANI et TER. CL. libro ea tantum supersunt fragmenta, quae manifesto ad leges decimarias pertinent. Vnde has iam ordine sequi verosimile est. Quum vero haec legis pars non solum *lex decimaria* vocetur THALELAEO (a); sed et πληθυντικῶς *leges decimariae* ab ipso IVSTINIANO (b) memorentur: non abs re existimare nobis videmur, non vnum fuisse huiusmodi caput, vti IAC. GOTHOFREDO visum, sed plura, quae nobis VLPIANVS seruauit (c). Ex eo itaque illa hunc in modum restituimus:

(a) *Ad Libr. Basil. XLV. tit. 1.*
(b) *Rubr. C. de infirm. poen. caelib. et orbit. et decimar. leg. sublat.*
(c) *Fragm. tit. 15.*

CAP. XV. *Viro et vxori inter se matrimonii nomine decimam capere ius esto.*

CAP. XVI. *Si ex alio matrimonio liberos superstites habebunt, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum capiunto.*

CAP. XVII. *Item communis filius filiaue, post nominum diem amissus amissaue, decimam adiicito. Duo, post nominum diem amissi, duas decimas adiiciunto.*

CAP. XVIII. *Praeter decimam etiam vsumfructum tertiae partis bonorum coniugis praemortui, et quotcunque liberos habebunt, eiusdem partis proprietatem capere ius esto.*

CAP. XVIIII. *Hoc amplius mulieri praeter decimam dotem legatam sibi petere ius esto.*

Quamuis itaque praemia plurima Augustus adhuc proposuisset iis, qui liberorum quaerendorum caussa iniissent matrimonium: ea tamen quodammodo hisce legibus decimariis temperauit, quarum hanc rationem reddit CONSTANTINVS Imp. (a) *quod coniugum* FALLACES BLANDITIAE *ita visae sint cohibendae.* Nimirum finis legis Papiae Poppaeae praecipuus is erat, vt ciues ad ineunda matrimonia procreandosque liberos incitarentur. Ast periculum erat, ne id cum graui Romanarum gentium et familiarum detrimento esset coniunctum. Facile enim coniux a coniuge poterat hereditatem eblandiri, eoque efficere, vt nullis licet exstantibus liberis, demortui tamen coniugis propinqui bonis auitis spoliarentur. Quod ne contingeret, prudenter sanxerat Augustus, vt coniuges non nisi quibusdam casibus solidum; aliis vnam vel alteram decimam: aliquando etiam ne hanc quidem inter se capere possent.

II. Vt vero iam ad ipsas leges decimarias progrediamur: caput XV. ita se habuisse diximus: VIRO ET VXORI INTER SE MATRIMONII NOMINE DECIMAM CAPERE IVS ESTO. VIRO et VXORI id concedebatur priuilegium, id est iis, qui iustum inierant matrimonium, non concubinariis et concubinis. Quumque, si liberi essent superstites, coniuges inter se solidum capere possent, vti sequente capite adparebit: facile patet, legem nostram loqui de iis, qui liberos communes non sustulerant, vel certe sublatos pridem amiserant. Paullo iniquior itaque ea in re visa est haec lex decimaria. Nam concubinae quantumcunque legari ac relinqui poterat, et milites, qui stupro cognitas heredes habere non pote-

(a) *L. vn. C. Theod. de infirm. poen. caelib.*

poterant (a), recte tamen instituebant concubinas vel focarias, ceu exemplum docet in marmore Rauennatensi:

D. M. M. AVRELII VITALIS
MILITIS VALERIA FAVSTI-
NA FOCARIA ET HERES
EIVS BENE MERENTI PO-
SVIT.

Ast coniux coniugi, quantum vellet, relinquere non poterat, atque ita accidebat, vt reuera melior esset concubinae, quam iustae vxoris, conditio. Quod exagitans Trachallus apud QVINCTILIANVM (b): *Placet hoc ergo*, inquit, *o leges diligentissimae pudoris custodes* DECIMAS *vxoribus dari*, QVARTAS *meretricibus?*

CAPIEBANT inter se coniuges MATRIMONII NOMINE, quantumuis sterilis, modo iusti et legitimi. *Capere* autem generale vocabulum est, quod omnes denotat modos, quibus quid ex vltima voluntate ad alterum peruenit. De iis enim proprie hoc verbum accipitur, veluti apud MANILIVM:

Ille patri natisue reus, quas CEPERAT *ipse,*
Non legabit opes, censumque immerget in ipso.

Et apud IVVENALEM (c)

\- - - - - - - *Si* CAPIENDI
Ius nullum vxori.

Vnde coniux coniugem nec heredem, nisi in sola decima, instituere; nec eidem plus legare, aut per fideicommissum relinquere poterat. Quin et ad mortis caussa capiones (d), et ad donationes inter viuos, morte donatoris confirmatas (e), legem illam animaduertimus porrectam, eatenus, vt quod vltra donatum esset, non valeret, nisi donata res aliena, quaeque posset vsucapi (f). Denique et ad ipsa pacta dotalia, quibus

(a) L. 14. *D. de his quae vt indign.*
(b) *Lib. VIII. Inst. cap. 5.*
(c) *Sat. 1. v. 55.*
(d) *L. 38. D. de mort. causs. don.*
(e) *L. 1. C. de bon. proscr.*
(f) *L. 25. D. de don. inter vir. et vx.*

bus conuenerat, vt mortua vxore maritus dotem retineret, ea lex pertinebat (a), siquidem et tunc ita aliquando scena instruebatur, vt dotis nomine plus caperet maritus, quam decimam.

Capiebat itaque coniux a coniuge DECIMAM omnium defuncti bonorum. Quapropter, ne quid in fraudem legis fieret; opus erat bonorum aestimatione, de qua ex instituto ad hoc caput in commentariis suis egerunt PAVLLVS (b) et TER. CLEMENS (c), quorum tamen verba TRIBONIANVS, vti acute coniecit IAC. GOTHOFREDVS, in titulum de lege Falcidia transtulit, quia abrogatis legibus decimariis, aestimationi bonorum ob quartam Falcidiam commode poterant adplicari. Ex his vero fragmentis discimus, pretia rerum in aestimandis bonis non ex affectu, nec ex vtilitate singulorum, sed communiter functa esse, adeoque nec filium proprium nec alienum aliter aestimatum quam hominem, nec seruum ob noxam quam nocuit, vel ob institutionem nondum adita hereditate, neque bona ob nomina mala maioris aestimata fuisse: habitam tamen fuisse rationem loci temporumque, quae nonnullam pretio adferre solent varietatem: denique et subduci consueuisse, quod lex Falcidia exceperit, vt quod reliquum esset, si non excederet portionem lege statutam, id demum coniugi superstiti deberetur. Haec PAVLLVS et TER. CLEMENS, quibus VLPIANVS (d) addit, legato annuo relicto, per annos singulos inspecta conditione legatarii, et si plurium seruo legatum, singulorum dominorum spectatis personis, definiendum esse, quantum quisque capere posset. Vnde in censum aestimationemque haud veniebant, quae legatario ex alia caussa, veluti depositi, crediti, aut mercedis debebantur, dum modo a legatario doceretur, omnem legis fraudem abesse (e). Quod vltra decimam coniugi fuerat relictum, id fiscus, tanquam caducum occupabat (f), puta, si ita relictum esset, vt penes coniugem permaneret. Nam si coniugem rogasset coniux, vt, quod ex testamento ad eam peruenerat, restitueret alii: etiam plus quam decimam, immo et solidum, capere poterat, testibus IAVOLENO (g), PAVLLO (h) et SCAEVOLA (i). *Aliud* enim, inquit VLPIANVS (l), *est* CAPERE, *aliud* ACCIPERE. *Capere cum effectu accipitur. Accipere, etsi quis non accepit, vt habeat: ideoque non videtur quis capere, quod erit restituturus: sicut peruenisse illud proprie dicitur, quod est remansurum.*

III. Sic

(a) *L. vlt. C. Th. de inoff. dot.*
(b) PAVLL. *Lib. II. L. 63. D. ad L. Falc.*
(c) TER. CLEM. *Lib. IV. L. 67. D. eod.*
(d) VLP. *Lib. IV. L. 23. D. quando diei leg. cedat.*
(e) *L. 27. D. de prob. L. 37. §. 5. 6. D. de legat. 3.*
(f) VLP. *tit. 17. §. 1.*
(g) *L. 42. D. de legat. 2.*
(h) *L. 28. D. de legat. 3.*
(i) *L. 68. pr. D. de aur. arg. mund. leg.*
(l) *L. 71. pr. D. de verb. sign.*

III. Sic ordinarie decimam inter se capiebant coniuges. Aliae insuper decimae adiiciebantur pro numero liberorum ex alio matrimonio superstitum, de quibus sequente capite decimo sexto: SI EX ALIO MATRIMONIO LIBEROS SVPERSTITES HABEBVNT, PRAETER DECIMAM, QVAM MATRIMONII NOMINE CAPIVNT, TOTIDEM DECIMAS PRO NVMERO LIBERORVM ACCIPIVNTO. Proderant ergo ad has decimas capiendas liberi, singuli etiam ex alio suscepti matrimonio, sed superstites tantum non amissi: naturales, non adoptiui, de his enim SCto supra explicato, sub Nerone fuerat cautum, vt non modo in nulla parte muneris publici, sed *ne quidem ad hereditates* capiendas prodessent (a). Hinc vnus vnam, duo binas, tres trinas adiiciebant decimas, adeoque si quis nouem ex priore matrimonio liberos habebat superstites, solidum capere poterat, quia vnius decimae matrimonii nomine, reliquarum ob liberos capax videbatur. Ita Domitius Tullus homo pecuniosus vxori, quam senex duxerat, amoenissimas villas et magnam pecuniam reliquerat, teste PLINIO (b), quum tamen nullus exstaret communis filius filiaue. Sed addit PLINIVS eam *diu viduam*, MATREM *olim fuisse*. Siue autem ex priore matrimonio superessent liberi, siue post testamentum vel ex hoc vel ex nouo matrimonio nati essent, decimas pro eorum numero capere poterat coniux superstes, si *in tempus liberorum* esset legatum (c). Hinc etiamsi specialiter id expressisset testator, quod has decimas legauerit in eam conditionem, si vxor ex se post testamentum liberos enixa fuerit: nihilominus ea iudice TER. CLEMENTE (d) admittenda est ad legatum, etiamsi ex alio post mortem mariti liberos enixa sit. Quid vero si viuo testatore, factoque diuortio, mulier ex alio pepererit? De his sane sensisse testatorem non erat verosimile, etiamsi postea soluto matrimonio ad priorem maritum rediisset. Et huc pertinet species apud IVLIANVM (e): *Quum vir vxori*, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT: (*quandoque* posito pro quandocunque (f), vti in L. 2. D. soluto matr. L. 13. D. de reb. cor. qui sub tut. L. 13. D. de acceptil.) *fundum legat: si mulier* DIVORTIO FACTO LIBEROS EX ALIO *procreauerit, deinde soluto secundo matrimonio ad priorem maritum redierit, non intelligitur expleta conditio, quod testatorem verosimile non est de liberis sensisse, qui* SE VIVO EX ALIO *suscepti fuissent.*

 Cete-

(a) TACIT. *Annal. Lib. XV. cap.* 19.
(b) *Lib. VIII. Epist. XVIII.*
(c) L. 61. *D. de cond. et dem.*
(d) TER. CLEM. *Lib. IV. L.* 62. *pr. D. eod.*
(e) L. 25. *D. eod.*
(f) SANCT. MINERV. *Lib. III. pag.* 358.

Ceterum, quod recte a v. c. ANT. SCHVLTINGIO (a) obseruatum est, insignem inde lucem capit locus DIONIS (b). Quum enim, teste SVETONIO (c), Augustus Tiberium inter primos heredes ex parte dimidia et sextante, id est ex besse: Liuiam ex tertia parte instituisset: DIO CASSIVS addit, petiisse eum a Senatu, *αὐτῇ καὶ παρὰ τὸν νόμον καταλιπεῖν δυνηθῆναι*, *vt tantum sibi liceret Liuiae* PRAETER LEGEM *relinquere*. Quaerunt, quae lex Liuiae quominus tertiam capere posset obstiterit? et vulgo cum CVIACIO (d) respondent, ob legem Voconiam ad illam tantum peruenire haud potuisse. Sed rem eos acu non tangere, vel inde patet, quod legi Voconiae iam tum fuisset lege Papia Poppaea derogatum, permissumque feminis nuptis, vt possent aliquid ex maritorum testamentis capere. Quare nihil erat, cur ea lege Liuiam solutam vellet Augustus. Verum ex lege Papia non nisi duas decimas capere potuisset Liuia: alteram nomine matrimonii, alteram ob Tiberium filium, ex prisco susceptum matrimonio. Communis enim, quem ex Augusto immaturum enixa fuerat, vel ideo non proderat Liuiae, quod ad nominum diem non aduixisset. Vt igitur trientis esset capax, lege hac decimaria erat soluenda, ne, quod vltra duas decimas legatum fuerat, aerarium occuparet. Et haec ipsa lege solutio est, quam iam libro LV. notauerat DIO, dum Liuiae ius trium liberorum datum obseruarat.

IIII. Filius filiaue ex alio suscepti matrimonio non nisi superstites adiiciebant decimam. Ast sequente capite XVII. cautum fuerat, VT COMMVNIS FILIVS FILIAVE POST NOMINVM DIEM AMISSVS AMISSAVE DECIMAM ADIICERET. Communis filius filiaue superstes ad solidi, post nominum diem amissus amissaue ad decimae capacitatem proderat. Quum autem haec lex ad cohibendam testandi libertatem comparata odiosa quodammodo videretur: non tam curiose in conditionem liberorum, vti alias in hac lege fiebat, videbatur inquirendum. Hinc prodesse etiam censebatur partus monstrosus (e), etiam apud hostes susceptus reuersusque postliminio (f), apud hostes enim exstinctus nunquam videbatur fuisse, adeoque nec intelligebantur parentes eum habere desiisse, quem nunquam habuerant (g): immo et, qui post nominum diem in seruitutem fuisset redactus (h). Neque tamen filius dubiae originis proderat, quantumuis eum Praetor nutriri vel ali oportere decreuisset: quia

(a) *Ad Vlpian. p. 610.*
(b) *Lib. LVI. pag. 590.*
(c) *August. cap. 101.*
(d) *Ad pr. Inst. de lege Falc.*
(e) VLP. *Lib. IV.* L. 135. *D. de verb. sign.*
(f) VLP. *Lib. IV.* L. 9. *D. de capt. et postlim.*
(g) PAVLL. *Lib. III.* L. 208. *D. de reg. iur.*
(h) VLP. *Lib. IV.* L. 209. *D. de reg. iur.*

quia quaestioni de veritate, an quis sit filius? praeiudicium facere non debebat caussa alimentorum (a). Multo minus ratio parentum habebatur ob filium in seruitute quaesitum, nisi in patriam potestatem postea redigeretur beneficio principis (b), id est, ceu ex ipsa tituli rubrica adparet, nisi fuisset per rescriptum principis arrogatus. Omnia enim haec fragmenta ad leges decimarias pertinere praeclare docuit IAC. GOTHOFREDVS, cum in commentario ad legem nostram (c), tum in praestantissima interpretatione regularum iuris (d).

Quamuis vero et amissus amissaue prodesset: amissos tamen eos esse oportebat non statim a natiuitate, sed POST NOMINVM DIEM. Ita enim VLPIANI textum ex codice Tiliano omnium praestantissimo restituit EM. MERILLIVS (e), quum in plerisque editionibus legatur: *post nonum diem. Nominum* autem *dies* erat, quo nomen dabatur infanti recens nato, vt postea id nomen, vt supra dixi, referretur in acta publica: id quod apud Graecos die quinto (f); vel decimo (g), apud Romanos vel octauo, si puella; vel nono, si puer natus esset, fiebat, ceu praeclare docent FESTVS (h), MACROBIVS (i), et PLVTARCHVS, (l) qui et rationem huius ritus suo more reddere conatur. Dicebatur iste dies etiam *lustricus*, quia infans non solum nomen tunc accipiebat, verum etiam *lustrabatur*, vel, vti TERENTIVS (m) loquitur, *initiabatur*. Quo de ritu PERSIVS (n):

Ecce auia, aut metuens diuûm matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque vda labella
Infami digito et LVSTRALIBVS *ante saliuis*
Expiat, vrentes oculos inhibere perita.
Tunc manibus quatit, et spem macram supplice voto
Nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in aedes:
Hunc optent generum rex et regina: puellae
Hunc rapiant, quidquid calcauerit hic, rosa fiat.

SVETONIVS in Caligula (o): *Infantem autem Iuliam Drusillam adpellatam* PER OMNIVM DEARVM *templa circumferens, Mineruae gremio imposuit*,

(a) VLP. *Lib. IIII.* L. 10. *D. de his qui sui vel al. iur.*
(b) VLP. *Lib. IIII. L. vlt. D. de adopt.*
(c) *Cap.* 12.
(d) *Ad L.* 209. *pag.* 797. *sequ.*
(e) *Obs. Lib. II. cap.* 33.
(f) HESYCH. *voce* ἀμφιδρόμια. ATHEN. *Lib. II. cap.* 24. *et Lib. VIIII. cap.* 2.
(g) SVID. voce ἀμφιδρόμια. POLLVX *Lib. I. cap.* 1. *num.* 24.
(h) *Voce* Lustrici.
(i) *Saturn. Lib. I. cap.* 16.
(l) *Quaest. Rom. p.* 288.
(m) *Phorm. Act. I. Sc.* 2.
(n) *Sat. II. v.* 31.
(o) *Cap.* 25.

fuit, alendamque et instituendam commendauit. Et in Nerone (a): *Eiusdem futurae infelicitatis signum euidens* DIE LVSTRICO *exstitit. Nam C. Caesar, rogante sorore, vt infanti, quod vellet, nomen daret, intuens Claudium, eius se dixit dare.* Denique IVL. CAPITOLINVS (b): *quum rarum esset, aquilas in his locis videri, in quibus natus est Albinus, septimo eius die, hora conuiuii, quod* CELEBRITATI PVERI *deputabatur, quum ei fierent nomina, septem aquilae paruae de nido allatae sunt.* Ex quo loco simul discimus, septimum etiam diem non nunquam fuisse lustricum. Quod vero non nulli ex eodem IVLIO CAPITOLINO (c) colligunt, tricesimo circiter die nomen liberis impositum: is error est, ex male interpuncto eius loco natus. Dum enim scribit: *inter haec liberales caussas ita muniuit, vt primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni vnumquemque ciuium natos Liberos profiteri* INTRA TRIGESIMVM DIEM, *nomine imposito:* non sane sensus est, nomen impositum esse trigesimo die, nec, vti SALMASIVS emendat, professionem factam esse *intra trigesimum a nomine imposito diem*, sed professionem non prius fieri potuisse, quam imposito iam nomine, non tardius quam intra trigesimum a natiuitate diem. Nomen itaque imponebatur die lustrico: postea professio fiebat, intra trigesimum a natiuitate diem, paullo laxiore spatio professioni, quam impositioni nominum, dato. Ante diem lustricum *primordia* erant, de quibus SERVIVS (d): *nam ipsum puerum inter ipsa* PRIMORDIA, *id est, nono die periisse, manifestum est.* Vnde intra primordia exstinctos crediderim liberos, quibus in vetustis lapidibus nulla imposita sunt nomina. Ita apud GRVTERVM (e) legimus:

D. M.
D. AEMILIVS. P. F. FELIX.
FILIAE. SVAE. FECIT.

Apud eumdem (f):

CALPVRNIA. C. F.
MAXIMA. MATER.
DOLENS. ET. MERENS.
FILIEIS. FECIT. SVEIS.

Et

(a) *Cap. 6.*
(b) *Albin. cap. 4.*
(c) *In Marco cap. 9.*
(d) *Ad Virgil. Ecl. IV.*
(e) *Inscr. pag. 666. num. 2.*
(f) *Ib. pag. 674. num. 11.*

Et denuo (a):

DIDIA. T. F. FABIA.
MATER. IN. MEO. DOLORE.
IN. HOC. SEPVLCRO.
NOMEN. IN HIS. ADSCRIPSI. MEVM.
HIC. EST. DOMVS. MEA. CVM. MEIS.

Attamen et ſtatim poſt natiuitatem aliquando nomina impoſita fuiſſe infantibus, argumento eſt inſcriptio elegans apud eundem (b):

D. M.
IVLIO. DIADVMENO.
FILIO.
IVLIVS. CORVNCANIVS.
VIX. HOR. IV.
HORA. BREVIS. VITAE.
LETVM FVIT.

Soli itaque, qui ad hunc nominum diem aduixerant, DECIMAM ADIICIEBANT. Infantes enim intra primordia exſtincti, dicti *ſanguinolenti*, ἀπεγ[illegible], *neglecti*, et non magis pro natis habebantur, ac ſi numquam fruiti eſſent lucis vſura. (c) Additur in lege: DVO POST DIEM NOMINVM AMISSI DVAS DECIMAS ADIICIVNTO. Quod procul dubio de gemellis aeque ac liberis diuerſo tempore procreatis intelligendum. Sufficiebat enim, duos exſtitiſſe liberos communes, qui impoſitis nominibus ſpes parentum morte immatura deſtituiſſent. De tribus liberis communibus nihil hoc capite dicitur. Tres enim poſt nominum diem amiſſi non decimas tres adiiciebant, ſed ad ſolidi capacitatem proderant parentibus (d), adeoque ad aliud caput haec ſpecies pertinebat.

V. Nouum coniugibus beneficium indulget caput legis XVIII. quo cautum, VT PRAETER DECIMAM ETIAM VSVMFRVCTVM TERTIAE PARTIS, ET, QVANDOQVE LIBEROS HABVERINT, EIVSDEM PARTIS PROPRIETATEM CAPERE IVS ESSET. Ita ſe verba habent apud

(a) *Ib. pag.* 680. *num.* 5.
(b) *Ib. pag.* 688. *num.* 8.
(c) CVIAC. *Paratitl. ad tit. C. de infirm. poen. caelib.*
(d) VLP. *Fragm. tit.* XVI. §. 1.

VLPIANVM; nec eſt, quod in iis quidquam mutatum velimus. Alias per leges teſte apud VLPIANVM CELSO (a) omnium bonorum vſusfructus legari poterat, modo ne excederet dodrantis aeſtimationem. Aſt ea libertas legandi haud parum adſtricta inter coniuges. Diſtinguit enim lex, purene coniux coniugi leget, an ſub conditione, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT: quale exemplum vidimus ad caput XVI. Si pure legaſſet, non ſolum decima matrimonii nomine, ſed et vſusfructus tertiae partis bonorum; ſin ſub conditione liberorum, praeter decimam illam et tertiae partis bonorum proprietas legari poterat. Plura paſſim in iure noſtro occurrunt huius rei veſtigia, quae paullo curioſius legere iuuabit. Ait IAVOLENVS (b): PARTIS TERTIAE VSVMFRVCTVM *legauit: heredis bona ab eius creditoribus diſtracta ſunt: et pecuniam, quae ex aeſtimatione partis tertiae fiebat, mulier accepit fruendi cauſſa: et per ignorantiam ſtipulatio praetermiſſa eſt: Quaero an ab herede mulieris pecunia, quae fruendi cauſſa data eſt, repeti poſſit, et qua actione? reſpondi in factum actionem dari deberi.* Species clara eſt. Maritus vxori legauerat vſumfructum tertiae partis bonorum, quod licebat per leges decimarias, etiamſi nulli exſtarent liberi. Aeſtimatione bonorum facta, quam fieri debuiſſe, ſupra docuimus, heredis bona a creditoribus vendebantur, et ne legato excideret vidua, ei pecunia ex tertia bonorum parte redacta quaſi vtenda fruenda dabatur. Heres autem ex ignorantia iuris non interpoſuerat ſtipulationem de reſtituenda pecunia, nec ſatiſdationem exegerat, quam alioquin in vſufructu quantitatum rerumque fungibilium oportebat interponi. Mortua muliere finitoque quaſi vſufructu, quaerebat heres, an pecuniam datam et qua actione a mulieris heredibus repetere poſſet: Actionem dari manifeſtum videbatur, quia mortua muliere quaſi vſusfructus fuerat finitus. Aſt non poterat ex ſtipulatu agi, quia ſtipulatio non fuerat interpoſita: nec vindicari, quia non ſpecies, ſed quantitas fuerat data, nec condictio ſine cauſſa inſtitui, quia non inter heredem et mulierem, ſed inter hanc et creditores hoc interceſſerat negotium. Ergo ſupererat actio *praeſcriptis verbis*, vel *in factum*, cui locus eſt, quotieſcunque ex ſtricta iuris ratione omnis agendi via praecluſa videtur, et pro acturo tamen militat aequitas. (c)

Ad eandem legem pertinet lex SCAEVOLAE (d): *maritus vxori ſuae* VSVMFRVCTVM TERTIAE PARTIS, ET, QVVM LIBEROS HABVISSET,

(a) CELS. *Lib. XXXII.* L.29.*D.de vſufr.*
(b) *L.* 10. *D. de praeſcr. verb.*
(c) *L.* 11.*D. de praeſcr. verb.*
(d) *L.* 48. *D. de vſur.*

BVISSET, PROPRIETATEM *legauit: eam vxorem heredes falsi testamenti, et aliorum criminum accusarunt, qua re impedita est legatorum petitio: interea et filius ei mulieri natus est, eoque* CONDITIO LEGATI EXSTITIT. *Quaesitum est, quum testamentum falsum esse non adparuerit, an fructus etiam mulieri praestari debeant? Respondi praestandos.* Species plane ad hanc legem decimariam attemperata est. Legata fuerat vxori tertia pars vsusfructus, et si liberos sustulisset, eiusdem partis proprietas. Interea dum heredes testamentum tanquam falsum impugnant, conditio exstitit et testamentum falsum esse, non adparuit. Itaque mulier finita lite non solum legatum petit, sed et fructus, nimirum a tempore aditae hereditatis, a quo dies legati vsusfructus cedit. Obiecisse videntur heredes, diem legati conditionati a momento demum, quo exstitit conditio, cedere (a), adeoque et ex eo tempore tantum peti posse fructus. Ast SCAEVOLA respondet praestari debere a tempore aditae hereditatis, quia et antequam exsisteret conditio, vsusfructus, pure legatus, debebatur, idque legatum a momento aditae hereditatis deberi, iuris erat expeditissimi. (b) Auxilio etiam mulieri esse potuisset Seueri et Antonini constitutio. Nam ex horum rescriptis vsuras praestare tenebantur, quicumque frustrationis caussa beneficium legum implorabant (c). Sed hanc Seueri et Antonini constitutionem per aetatem Scaeuola Ceruidius videre non potuit.

Denique ad idem caput referenda sunt verba vexatissima VENVLEII (d): *nihil interest, vtrum* BONORVM *quis, an* RERVM TERTIAE PARTIS VSVMFRVCTVM *legauerit. Nam si bonorum vsusfructus legabitur, etiam aes alienum ex bonis deducitur, et quod in actionibus est computabitur: at si certarum rerum vsusfructus legatus erit, non idem obseruabitur.* Dici non potest, quam difficile hoc fragmentum visum fuerit interpretibus: ex quibus alii cum HALOANDRO legunt: *Nonnihil interest*: alii ex vulgata: *multum interest* rescribi iubent. ANT. FABER, (e) in emendando parum modestus, non modo τὸ *multum interest* probat, sed et pro verbis: *rerum tertiae partis* rescribit: *rerum certarum*, HERALDVS (f) et HVGO GROTIVS: (g) *rerum certae partis.* Denique vir eximius GER. NOODT (h) hac postrema quidem emendatione nihil opus esse recte censet, siquidem cur tertiae partis bonorum me-

 minerit

(a) *L. 5. §. 2. D. quando dies leg.*
(b) *L. vn. §. 2. D. quand. dies vsusfr. leg. ced.*
(c) *L. 89. §. 1. D. ad L. Falc.*
(d) *L. 43. D. de vsufr. leg.*
(e) *Coniect. Lib. I. cap. 14.*
(f) *Rer. iudic. Lib. II. cap. 3.*
(g) *Flor. Sparf. ad h. t.*
(h) *Lib. I. Obs. cap. 12. et de vsufr. Lib. I. cap. 33.*

minerit VENVLEIVS, ex legibus decimariis ratio satis commode reddi potest: ast ipse quaedam textu excidisse censet, legitque: *si rerum, et quod in actionibus erit computabitur.* Enimuero etiamsi admissa hac viri clarissimi emendatione recte se habere videantur omnia: ego tamen religioni mihi duco, auctoritatem codicis Florentini deserere, vbi nulla adigit necessitas. Tres inter se species, vti vir summus CORN. VAN BYNKERSHOEK docet, contendit Venuleius. Titius vxori legauerat *vsumfructum tertiae partis bonorum*: Caius *tertiae partis rerum*: IAVOLENVS vsumfructum *tertiae partis certarum rerum.* Quaeritur, an omnes hae vsufructuariae sint eiusdem conditionis, eatenus, vt aes alienum sit deducendum, et quod in actionibus est computandum, ante quam tertiae illius partis ponatur ratio? Respondet VENVLEIVS, *nihil interesse* inter duas species priores. Siue enim legatus sit vsusfructus *partis tertiae bonorum*, siue *tertiae partis rerum*, et aes alienum deduci oportere, et id quod in actionibus est, computari. Expediti enim iuris est, *res* et *bona* hic dici promiscue, actionesque etiam res incorporales, et in bonis esse (a). Ast in tertia specie, *si vsusfructus tertiae partis certarum rerum legatus sit*, idem obseruari negat VENVLEIVS, et recte negat, quum nec aes alienum certam rem singularem afficiat, et actiones ad ipsam bonorum vel rerum vniuersitatem pertineant. Quae omnia tam luculenter expendit vir quem laudaui, illustris, CORN. VAN BYNKERSHOEK (b), vt vel verbum addere superuacuum videatur.

Denique eodem pertinent omnia illa veterum artis nostrae conditorum fragmenta, in quibus mariti vxoribus legasse dicuntur sub conditione: SVBLATIS LIBERIS (c), QVANDOQVE LIBEROS HABEBVNT (d), QVVM LIBEROS HABVERINT (e). Qui vero liberi tunc profuerint, iam paullo ante ex *L. 25. D. de condit. et demonstr.* exposuimus.

VI. Postremum inter leges decimarias, id est vndevigesimum PAPIAE POPPAEAE caput id quoque lucrum concedit vxoribus, vt HOC AMPLIVS PRAETER DECIMAM DOTEM LEGATAM SIBI PETERE possent. Dos itaque non computabatur in decimam, quam matrimonii nomine vxor capiebat, quia illa est proprium patrimonium vxoris, adeoque nec ei legatur a marito, sed relegatur, vel praelegatur, tanquam res vxoris iam propria (f). Praecipue huc referenda est species, quam

(a) *L. 49. D. de verb. sign.*
(b) *Obs. Lib. II. cap. 24.*
(c) *L. 24. D. de adim. vel transf. leg.*
(d) *L. 25. D. eod.*
(e) *L. 62. pr. D. de cond. et dem. L. 4. C. quand. dies leg. vel fideic. ced.*
(f) CVIAC. *Obs. Lib. IIII. cap. 23.*

quam tractat TERENTIVS CLEMENS (a). *Quum ab vno herede mulieri* PRO DOTE *compensandi animo legatum esset, eaque dotem suam ferre, quam legatum maluerit: vtrum in omnes heredes, an in eum solum, a quo legatum est, actio ei de dote dari debeat? quaeritur.* Maritus qui V. C. mille Philippûm dotis loco ab vxore acceperat, huic moriens non ipsam hanc summam relegauerat, sed certum fundum, ab vno coheredum praestandum in compensationem dotis. Non quaerebatur, an subsisteret legatum? (subsistebat enim per legem nostram decimariam:) nec, an mulier legato repudiato, ipsam dotem repetere posset: (Neque enim id dubium erat ob ambiguam fundi aestimationem.) Sed id quaerebatur, si dotem mallet, vtrum aduersus omnes heredes, an aduersus eum, a quo ipsi fundus in compensationem dotis legatus fuerat, haberet actionem? *Et Iulianus quidem in eum primum, a quo legatum sit, actionem dandam putat: nam quum aut suo iure, aut iudicio mariti contenta esse debeat, aequum esse, eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, vsque ad quantitatem legationis huius aeris alieni sustinere, reliqua parte dotis ab herede ei praestanda.* Liquida est decisio. Non ab omnibus heredibus fundum illum legauerat maritus, sed ab vno: nec tamen illi plus oneris imposuerat, testator, quam vt fundum loco dotis praestaret. Ex eo ergo consequebatur, vt actio primum instituenda esset aduersus heredem, a quo legatum erat, vt tantum solueret, quanti esset fundus, et si istud pretium mille Philippûm non conficeret, in subsidium reliqui coheredes tenerentur, quia dos facit partem aeris alieni, ab omnibus exsoluendi heredibus.

Sequitur altera apud CLEMENTEM species (b): Maritus dotis compensandae caussa vxorem cum aliis instituerat heredem, eique Titium coheredem substituerat. Illa, repudiata hereditate, dotem praeferebat. Quaerebatur, vtrum ab omnibus heredibus, an a solo Titio sibi substituto eam petere debeat? Respondet ICtus: *Eadem,* (quae videlicet de superiore specie dixerat,) *erunt dicenda, si* (vxor) *heres instituta pro dote, omiserit hereditatem: vt in substitutum* (primum) *actio detur,* (reliqui coheredes teneantur in subsidium,) *et hoc verum est.*

Denique et tertiam speciem adiicit (c). Maritus vxori legat dotem ab vno coheredum, Titio, eumque et aliis legatis onerat. Posita ratione Titius deprehendit, quum ex dote relegata quarta Falcidia detra-

L l 3 hi

(a) TER. CLEM. *Lib. IIII. L.* 53. *D. de leg.* 2.

(b) TER. CLEM. IB. L. 53. §. 1. *D. de leg.* 2.

(c) ID. IB. L. 53. §. 2. *eod.*

hi nequeat (a), ea exsoluta sibi vel nihil vel parum superfore. Quaeritur, idne damnum solus Titius sentiat, an illud ad omnes coheredes pertineat? Respondet TER. CLEMENS, aequum esse, vt damnum ad omnes pertineat, ex eadem puta ratione, quod dos facit partem aeris alieni. Et ita intelligenda postrema TER. CLEMENTIS verba: *sed de legatis, et legis Falcidiae ratione belle dubitatur, vtrum is, in quem solum dotis actio detur, legata integra ex persona sua debeat, perinde ac si omnes heredes dotem praestarent*, (id est vtrum coheres solus perinde omne damnum ferat, ac ferre deberent omnes, si ab omnibus legata fuisset,) *an dotem totam in aere alieno computare*, (adeoque is quartae suae supplementum a coheredibus petere possit,) *quia in eum solum actio detur? Quod sane* (posterius) *magis rationem habere videtur.*

VII. Quemadmodum vero leges istae haud parum odiosae semper visae sunt ciuibus Romanis: ita hi varias excogitarunt artes, quibus fraus illis vtcumque fieret. Primum enim saepe huiusmodi pacta dotalia fiebant, vt dos, etiam quae vniuersa mulieris bona exhauriebat, mortua vxore penes maritum maneret. Sed hanc in fraudem legis constitutam dotem irritam esse iubebat CONSTANTIVS (b). Nec est quod cum CVIACIO *ad hanc legem* existimemus, legem Papiam certam quantitatem praestituisse dotibus. In fraudem enim legis Papiae constituta dos non est, quae vltra decies centena datur, sed quae ita datur, vt plus, quam per leges decimarias liceat, ad coniugem superstitem perueniat, ceu recte in commentario docet vir eximius IAC. GOTHOFREDVS, et ante eum EM. MERILLIVS *Obs. lib.* III. *cap.* VI. Nam si lege Papia modus praestitutus fuisset dotibus, et plus in dotem dedisset mulier, id non in fraudem legis, sed contra ipsam legem factum fuisset. Vnde palam est, de ea fraude loqui legem, qua coniux coniugi titulo dotis daret, quod per leges capere non posset.

Deinde quum *capere* sit aliquid ex testamento lucrari: leges decimarias commode eludebant donationibus inter viuos, quia Seuerus et Antoninus anno v. c. 959. Fuluio Aemiliano et Numio Albino coss. auctores fuerant senatui, vt et inter coniuges donationes ratas esse censeret, si morte donatoris vel donatricis confirmarentur (c). Verum et huic fraudi legibus recentioribus (d) obuiam itum esse, iam supra notauimus.

Denique

(a) L. 81. §. 1. 2. *D. ad L. Falc.*
(b) L. *vlt. C. Th. de inoff. dot.*
(c) L. 32. §. 1. *D. de don. int. vir. et vxor.*
(d) L. 1. *C. Theod. de bon. proscr.*

Denique quam maxime huc faciebant tacita fideicommissa. Si quis enim plus, quam per leges licebat, coniugi vellet relictum: is tunc in speciem alios instituebat heredes, sed tacito fideicommisso obstrictos, vt vel omnia bona, vel maximam eorum partem restituerent coniugi superstiti. Vnde lucem capiunt duo praeclara fragmenta, PAPINIANI alterum, alterum TERTVLLIANI. Ille ait (a): *si gener socerum heredem reliquerit*, TACITI FIDEICOMMISSI *suspicionem sola ratio paternae adfectionis non admittit*. Manifesto Papiniano proposita fuerat haec species. Titius moriens reliquerat coniugem, quae praeter decimam matrimonii nomine, et vsumfructum tertiae partis bonorum, per legem nihil capere poterat. Heredem ergo instituerat eius patrem, idque suspicionem iniecerat heredibus ab intestato, testamentum hoc conditum esse in fraudem legis decimariae, tacitoque fideicommisso obstrictum esse socerum, vt hereditatem filiae, Titii viduae, restitueret. Quaerebant ex *Papiniano*, an iusta sit illa suspicio? idque negabat ICtus, et, si alia deessent rei testimonia, hanc solam affectionis paternae rationem eam suspicionem non admittere, respondebat.

Alter locus TERTVLLIANI (b) talis est: *Tu modo, vt* SOLIDVM CAPERE *possis, hoc meae admonitionis* FIDEICOMMISSVM *Deus faciat*. Manifesto ille patrum iuris consultissimus in animo habuit leges decimarias. Quemadmodum lex Papia multa nuptis praemia pollicebatur: ita TERTVLLIANVS vxori, si sanctae viduitatis propositum seruasset, non pauciora praemia, quae partim ad praesentem vitam, partim ad futuram et sempiternam pertinent, proponit. Ea vt in solidum vxor capiat, optat, fingitque eleganter, tacito fideicommisso, id est, precibus se rem commisisse Deo, quemadmodum mariti fideicommittere soleant heredibus, quod ad vxores contra leges decimarias peruenire vellent. Enimuero huic quoque fraudi obicem positurus CONSTANTINVS M. (c) (non, vti in quibusdam editionibus est, Constantius,) ad Maximum, Rationalem Hispaniae rescribit, tacita huiusmodi fideicommissa praemiis propositis esse detegenda. Et quidem, si ipse cuius fideicommissum fuerit, rem enunciet, tertiam bonorum partem ei praemium futuram. Sin vxor rem deferat, eam dimidiam hereditatem cum optione habituram: occultatorem contra, omni patrimonio exutum, in insulam deportatum iri. Seuera ista constitutio paullo incautius in codicem Iustinianeum translata est a Triboniano eiusque sociis, siquidem Iustiniani temporibus,

(a) L. 25. pr. D. *de his quae vt indign.*
(b) *Ad vxor. Lib. I. cap. 1.*
(c) L. *vn.* C. *de his qui se defer.*

bus, abolitis, vti mox demonſtrabimus, legibus decimariis, vix iſtis fideicommiſſis tacitis amplius erat opus.

VIII. Ceterum leges illae decimariae paullatim ab vſu receſſerunt: ac denique in vniuerſum abrogatae ſunt. Quod, quibus gradibus ſit factum, diligentius iam inueſtigandum eſt. Primum Claudius Imp. teſte SVETONIO (a) ciuibus, naues mercaturae cauſſa fabricantibus, vacationem legis Papiae Poppaeae conceſſit. Quod quamuis de legibus decimariis praecipue intelligendum ſit, ipſae tamen illae leges per ſaecula inſequentia conſtanti vſu viguerunt: ſiquidem ſub Veſpaſianorum tempora eorum meminit QVINCTILIANVS; ſub Antoninis SCAEVOLA, ſub Seuero TERTVLLIANVS, ſub Caracalla PAPINIANVS et VLPIANVS, ſub Alexandro VENVLEIVS, quorum loca hoc capite paſſim allegauimus. Quin quarto adhuc ſaeculo Chriſtiano, quamuis CONSTANTINVS M. poenas caelibatus ac orbitatis ſuſtuliſſet, ipſae tamen leges decimariae ab eo intactae ſeruatae ſunt, ceu ex conſtitutione in codice Iuſtinianeo mutila (b), in Theodoſiano (c) integriore, adparet, vbi CONSTANTINVS, abolitis coelibatus poenis; *Verum huius beneficii*, inquit, *maritis et vxoribus inter ſe vſurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiae vix etiam oppoſito iuris rigore cohibentur, ſed maneat inter iſtas perſonas* LEGVM PRISCA AVCTORITAS. Manſiſſe ergo ſub Conſtantino leges decimarias, cum ex his verbis, tum et ex ſeuera illa epiſtola ad Rationalem Hiſpaniae, paullo ante allegata, adparet. Confirmauit tamen idem Imperator nauiculariis priuilegium, a Claudio Imp. olim conceſſum, vt ex conſtitutione in codice Theodoſiano ſuperſtite (d) diſcimus.

Sub Conſtantini M. filiis, proximiſque ſucceſſoribus, manſiſſe leges decimarias, vel inde patet, quod eae adhuc ſub Theodoſio M. viguerunt, qui et ipſe tamen decurionibus et curialibus legum iſtarum gratiam fecit, eoſque ſingulari conſtitutione (e) ſolidi capaces eſſe iuſſit.

Primi anno erae Chriſtianae 410. has leges penitus ſuſtulerunt HONORIVS et THEODOSIVS (f), in perpetuum valitura lege decernentes, vt *inter virum et vxorem ratio ceſſet ex lege Papia* DECIMARVM, *et, quamuis non interueniant liberi, ex ſuis tamen in* SOLIDVM *capiant teſtamentis, niſi forte lex alia imminuerit, derelicta:* quin *vt tantum poſthac maritus et vxor ſibi inuicem relinquere poſſint, quantum ſuperſtes amor exegerit.*

(a) *Claud. cap.* 18.
(b) L. 1. C. *de infirm. caelib. poen.*
(c) L. 1. C. *Theod. eod.*
(d) L. 7. C. *Theod. de nauicul.*
(e) L. 124. C. *Theod. de decur.*
(f) L. 2. C. *Th. de iur. lib.* L. 2. C. *de inf. poen. caelib.*

exegerit. Ceterum, quamuis hac constitutione leges decimariae sublatae sint: non tamen simul omne orborum et parentum discrimen, sublatum est, vti ALCIATVS (a) ideo a DVARENO (b) notatus, existimat. Hoc enim discrimen primus plane sustulit Iustinianus. Verba autem in constitutione HONORII et THEODOSII: *Nisi forte alia lex imminuerit*, ad legem Falcidiam et eas, quae de inofficioso testamento scriptae sunt, respicere, recte obseruauit IAC. GOTHOFREDVS (c). Quum vero nec parentes et liberi legitima portione fraudari, nec heredes coniugis caussa vltra dodrantem onerari possent: tamen post hanc legem, quod vltra modum coniux coniugi reliquerat, non amplius occupabat fiscus, sed ii, quorum intererat, vel actione in factum, vel querela inofficiosi experiebantur, vt, quod sibi deerat, iis actionibus consequerentur.

(a) *Ad L. 137. D. de verb. sign.*
(b) *Disp. Anniuers. Lib. I. cap. 40.*
(c) *Ad Cod. Theod. Tom. II. pag. 640.*

* * * * * * * * * * * *

CAPVT XV.

AD CAPITA LEGIS XX. XXI. XXII. XXIII. XXIIII. XXV. XXVI. XXVII. ET XXVIII. DE SOLIDI CAPACITATE.

I. *Proximae fuerunt leges de solidi capacitate. Eae quotuplices? Illarum restitutio.* II. *Solidum inter se capiebant coniuges ob aetatem. Breuitas matrimonii an obstiterit? Aetas, qua liberi exigebantur. Locus Tertulliani explicatus. Fr. Connanus notatus.* III. *Solidum inter se capiebant coniuges ob diuturnitatem matrimonii. Maritus annorum sexaginta, vxor quinquaginta lege hac soluti.* IV. *Ob cognationem qui inter se solidum capere potuerint? Cuiacii et Grauinae lapsus.* V. *Solidi capaces erant absentes reip. caussa. Iac. Gothofredus notatus. Quinam absentes reip. caussa? Mulieres in prouincias duci non poterant.* VI. *Solidi capacitas ob liberos, vel vnum communem superstitem, vel puberem amissum. Aetas legitima. Duo quoque trimi proderant parentibus. Quando infantes mamma fuerint depulsi? Proderant et tres post nominum diem vel vnus intra annum et sex*

et sex menses amissus. Iac. Gothofredus notatus. Substitutiones, in fraudem legis inuentae. L. 6. D. de vulg. et pup. subst. *explicata.* VII. *Solidi capacitas ob postumum.* VIII. *Solidi capacitas ob ius liberorum impetratum. Quis illud concesserit? An in capite nostro id concedendi facultas populo data?* IX. *Solidi capacitas ex testamento extranei. Pater solitarius. Marmor Viennense expositum contra Ios. Scaligerum.* L. 72. D. de her. inst. *exposita.* X. *Quando femina solidum ceperit ex testamento extranei?* XI. *Priuilegia aduersus leges has concessa. Ius trium liberorum.* L. 2. et 3. C. Th. de iur. lib. *explicatae. Quando ea constitutio in Occidente valere coeperit? An hae leges* L. vlt. C. de iur. lib. *abrogatae sint?*

I. QVando vnam vel alteram decimam inter se capere potuerint coniuges, superiore capite ostendimus: Has leges decimarias excepisse capita *de solidi capacitate*, cum ex argumenti similitudine, tum ex fragmentis TERENTII CLEMENTIS et VLPIANI colligi potest, quippe quos eodem libro commentariorum quarto de solidi capacitate egisse animaduertimus. Ceterum solidum vel inter se capiebant coniuges, vel quicumque alii ex testamentis quorumcumque. Quibus casibus inter se ceperint coniuges, ostendit VLPIANVS (a), ex quo septem haec capita, a viro eximio, IAC. GOTHOFREDO, excepto illo de absentibus reip. caussa, in vnum conflata, ita restituimus:

CAP. XX. *Viro et vxori solidum inter se capiundi ius esto, si vterque vel alteruter nondum eius aetatis sit, qua liberi ex hac lege exiguntur.*

CAP. XXI. *Item si vtrique finitos hac lege annos in matrimonio excesserint, solidum capiundi ius esto.*

CAP. XXII. *Item si cognati inter se coierint, vsque ad sextum gradum, eis solidum inter se capiundi ius esto.*

CAP. XXIII. *Si vir abest reip. caussa, donec abest, et intra annum, postquam abesse desiit, libera inter eum et vxorem testamentifactio esto.*

CAP. XXIIII. *Item qui filium filiamue communem superstitem habebunt aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim, vel qui duos trimos vel tres post nominum diem, aut qui intra annum et sex menses etiam vnum cuiuscunque aetatis impuberem amiserunt, eis solidum inter se capiundi ius esto.*

CAP. XXV.

(a) *Fragm. tit. XVI. §. 1.*

Cap. XXV. *Item vxori, quae post mortem viri intra decem menses ex eo pepererit, solidum ex bonis eius capiundi ius esto.*

Cap. XXVI. *Item, qui quaeue ius liberorum a senatu impetrauerint; solidum inter se capiunto.*

Quando vero ex testamentis aliorum quisque capere potuerit, duo sequentia ostendunt capita, quae itidem ex Vlpiani rubrica tituli xiii, nec non ex Ivvenale (a) et *L.* 8. *et L.* 9. *C. Th. de bon. proscriptorum* ita restituimus:

Cap. XXVII. *Ex aliorum testamentis* PATER SOLITARIVS *solidum capito.*

Cap. XXVIII. *Item femina ingenua, si tres liberos habebit, et libertina, si quatuor, solidum ex testamento capiunto.*

II. Primum casum, quo solidum inter se capiebant coniuges, ita lex describit: VIRO ET VXORI SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO, SI VTERQVE VEL ALTERVTER NONDVM EIVS AETATIS SIT, QVA LIBERI EX HAC L. EXIGVNTVR. Pertinet itaque lex ad VIRVM ET VXOREM, orbos, non τοὺς ΑΓΑΜΟΥΣ, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, ad eos, *qui intra annum* XXV. *nondum inierant* MATRIMONIVM, *vti legem accepisse videtur* Sozomenvs (b). Exigebatur enim matrimonium rite contractum, ita tamen, vt et breuissimum sufficeret. *Non tantum* enim *duorum mensium, sed et minoris temporis maritus vxoris testamento scriptus succedebat, nec legata, vel fideicommissa seu donationes temporis huius angustia capi prohibebat*, vti ad Niconem rescribunt Diocletianvs et Maximianvs aa. (c) Ex qua lege infert vir summus, Iac. Cviacivs (d), prisca quadam lege, forsan Iulia et Papia, cautum fuisse ante hanc constitutionem, ne aliter noui nupti ius solidi inter se capiundi haberent, quam si duorum saltim mensium spatio vna fuissent, eiusque sanctionis eam fuisse caussam, vt nouus νεογάμων calor coërceretur, quo aestuantes facile sua omnia nouo coniugi elargiri soleant. Quale quid et Germanis in mentem venisse, in Antiquitatibus Germanicis notauimus. Verum quantumuis acuta ea coniectura sit: veterum tamen testimonio illa destituitur: nec id ex hac constitutione liquet, quum Nicon Imperatoribus huiusmodi speciem proponere

 potuerit,

(a) *Sat. VIIII. v.* 86.
(b) *Hist. eccl. Lib. I. cap.* 9.
(c) L. 19. *C. de legat.*
(d) *Obs. Lib. XVIII. cap.* 9.

potuerit, ex qua nafceretur dubium, an folidi capax fit maritus, quocum vxor bimeftre tantum exegerit matrimonium, adeoque Principes non tam ad legem aliquam, quam ad propofitum fibi cafum refpexerint.

His coniugibus SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS erat: fiue alter alterum heredem inftituiffet, fiue per donationem inter viuos mortifue cauffa omnia bona transtuliffet in coniugem. Ad hos enim modos omnes CAPIVNDI vocabulum porrigi, iam fuperiore capite monuimus. Non tamen folidum capiebant femper, fed SI VTERQVE VEL ALTERVTER EORVM NONDVM EIVS AETATIS ESSET, QVA LEX LIBEROS EXIGIT. Si vterque infra eam aetatem erat, vterque; fin alteruter; is, qui nondum eius aetatis erat, folidi capax habebatur.

Aft quaenam illa aetas, qua lex exigebat liberos? Ipfe VLPIANVS (a) ita haec verba interpretatur: *Id eft, fi vir minor* ANNORVM VIGINTIQVINQVE *fit, aut vxor* ANNORVM VIGINTI *minor.* Neque dubitandum, quin VLPIANI et infequentibus temporibus res fe ita habuerit, maxime, quum et SOZOMENVS (b) meminerit εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν. Sed tanto magis dubito, an hi fint anni, ipfa lege Papia Poppaea praefiniti, ob locum TERTVLLIANI (c) notatu digniffimum: *Nonne vaniffimas* PAPIAS *leges, quae ante liberos fufcipi cogunt, quam* IVLIAE *matrimonium contrahi, poft tantae auctoritatis fenectutem heri Seuerus, conftantiffimus principum, exclufit?* Ex hoc fane teftimonio difcimus, primo, feueram admodum fuiffe legem Papiam Poppaeam, quippe quae prius fufcipi coëgerit liberos, quam lex Iulia de maritandis ordinibus matrimonium iniri. Deinde eadem opera nos docet TERTVLLIANVS, Seuerum, principum conftantiffimum, leges illas Papias exclufiffe, non, quod eas aboleuerit, (id enim demum poftremis factum eft reip. temporibus:) fed quod paullo maiorem finiuerit aetatem, et fortaffis eam, quam lex Iulia de maritandis ordinibus olim inuexerat, in vfum reuocarit. Quae quum ita fint, confequens fane eft, vt illi viginti quinque anni maritis, et viginti vxoribus praefiniti, non fint ex lege Papia Poppaea, fed ex conftitutione Seueri, vel fortaffis ex lege Iulia a Seuero in vfum reuocata. Quibus vero annis lex Papia Poppaea exegerit liberos, aeque incertum eft, ac quibus lex Iulia de maritandis ordinibus iniri iufferit matrimonium: Si coniecturae locus effet,

(a) *Fragm. tit. XVI.* §. 1.
(b) *Ibid.*
(c) *Apolog. cap.* 4.

esset, dixerim ego, legem Papiam vti matrimonium inire iusserat omnes puberes et viri potentes, ita liberos flagitasse a maribus anno aetatis duodeuigesimo, a feminis forte XVI. Illum enim annum iam veteribus in maribus visum fuisse procreandis liberis idoneum, vel inde patet, quod adoptantem annis octodecim praecedere oportuerit adoptiuum (a). Quod si itaque lex Iulia mares anno XX; feminas anno XVIII. quibus plerumque nuptiis idonei creduntur homines, matrimonium inire iussit: facile intelligemus, cur vanitatis legem Papiam accuset TERTVLLIANVS, prius quippe exigentem liberos, quam Iulia iusserat matrimonium iniri. Vtut sit: errare saltim liquet eos, qui cum viro eximio, FR. CONNANO (b) scribunt, legem Papiam Poppaeam neminem ante annum vicesimum quintum ad iustae vxoris amplexum inuitasse. Id enim ex SOZOMENI et HISTORIAE TRIPERTITAE lacunis eum hausisse, nemo non animaduertit.

III. Sequente capite fuerat cautum, vt SI VTRIQVE LEGE HAC FINITOS ANNOS IN MATRIMONIO EXEGERINT, IIS SOLIDVM CAPIVNDI IVS ESSET. Quemadmodum itaque ante annos, quibus lex liberos exigebat, orbitas non impediebat coniuges, quo minus solidum inter se caperent: ita nec fraudi amplius erat senibus, si liberos in matrimonio tam diuturno non sustulissent. Anni vero isti legibus finiti in viris erant sexagesimus, in feminis quinquagesimus. Ita enim ipse VLPIANVS (c) hoc caput interpretatur: *Id est, vir* SEXAGINTA *annos, vxor* QVINQVAGINTA. Quemadmodum enim qui intra hos annos nec matrimonium iniissent, nec procreassent liberos, ipsis poenis caelibatus orbitatisque liberabantur capite huius legis tertio: ita et solidi capaces erant, qui hos annos exegissent IN MATRIMONIO, tanquam qui iam patriae priamoque satisfecissent.

IIII. Sequitur caput legis XXII: ITEM SI COGNATI INTER SE COIERINT VSQVE AD SEXTVM GRADVM, EIS SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Romanos in coniunctionibus honestatis potissimum habuisse rationem, nec promiscue inter cognatos concessisse nuptias, in vulgus notum est. In linea recta illae prohibitae erant in infinitum: in collaterali aequali demum in gradu quarto inter consobrinos; in inaequali tantum inter eas personas, quae sibi inuicem parentum liberorumque loco haud erant, permittebantur. Si qui vero cognati, quos leges coire non prohibebant, inierant matrimonium:

(a) L. 40. §. 1. *D. de adopt.*
(b) *Comment. iur. ciu. Lib. VIII. cap. 4. num.* 3.
(c) *Tit.* 16. §. 1.

aequum videbatur, duplex iftud vinculum coniugibus ad folidi capacitatem prodeffe. Non abs re autem additur VSQVE AD SEXTVM GRADVM. Nam et his folis Praetor dabat bonorum poffeffionem, non habita vlteriorum graduum ratione, nifi ex feptimo fobrino fobrinaque nati nataeue (a). Immo non facile, quum de naturali cognatione quaeritur, feptimus gradus exceditur, quatenus vltra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam confiftere non patitur, vti ait MODESTINVS. (b)

Praecipue autem lex prudenter adiecerat: SI INTER SE COIERINT, ne id priuilegium ad fponfos pertinere exiftimaretur. Quos alioquin maritorum iure frui paffa erat lex Iulia et Papia: Nam his cognatis qui haud inter fe coierant, hoc legis beneficio ne quidem opus erat, quia fibi inuicem quaeuis relinquere iure poterant, dum ne alias effent folidi incapaces. Male ergo vir fummus, IAC. CVIACIVS (c), haec ad caelibes producit, exiftimans, eos vtilitate teftamentaria excidiffe, nec folidum potuiffe capere, nifi ex teftamentis cognatorum intra fextum gradum. Male etiam vir doctiffimus, IAN. VINC. GRAVINA (d), qui longius ratiocinando progreffus, agnatos fine fraude legis Papiae Poppaeae vfque ad decimum gradum exiftimat inter fe capere potuiffe, quia is fit gradus agnationis extremus (e). Enimuero inter cognatos et agnatos lex noftra haud diftinguit, nec ICtorum eft, huiusmodi leges ad alios proferre cafus, de quibus altum eft in ipfa lege filentium.

V. Capite XXIII. cauebatur: SI VIR ABEST REIP. CAVSSA, DONEC ABEST, ET INTRA ANNVM POSTQVAM ABESSE DESIERIT, LIBERA INTER EVM ET VXOREM TESTAMENTI FACTIO ESTO. Vir laude noftra maior, IAC. GOTHOFREDVS (f), non modo hanc particulam a reliquis de folidi capacitate capitibus feiungit, ex eaque fingulare conftruit caput, quod ipfi eft duodeuigefimum: verum etiam illud ita refingit: *Si vir commodi fui cauffa abfit, ex bonis vxoris fuae folidum ne capito: at fi fine detrectatione reip. cauffa aberit, et donec abeft, et intra annum, poftquam abeffe defiit, libera inter virum et vxorem teftamenti factio efto.* Confilii fui diuulfaeque a reliquis capitibus huius particulae eam rationem reddit vir eximius, quod VLPIANVS (g) libro demum commen-

(a) §. *vlt. Inft. de fucceff. cogn.*
(b) L. 4. *pr. D. de grad. et adfin.*
(c) *Paratitl. C. de infirm. poen. caelib.*
(d) *De leg. et SCto num.* 51. *pag.* 584.
(e) §. *vlt. Inft. de fucc. cogn.*
(f) *Ad leg. Pap. Popp. cap.* 18.
(g) L. 36. *et* 38. *D. ex quib. cauff. maior.*

commentariorum sexto, quid sit reip. caussa abesse, exponat, quum de solidi capacitate egerit libro quarto. Quae de viro sui commodi caussa absente adsuit, ea niti ait epigrammate hoc MARTIALIS (a):

Nescio quid de te non belle, Dento, fateris,
Coniuge qui ducta iura paterna petis.
Sed iam supplicibus dominum lassare libellis
Desine, et in patriam serus ab vrbe redi.
Nam dum tu longe deserta vxore domoque
Tres quaeris natos, quattuor inuenies.

Ex quo GOTHOFREDVS infert, eos, qui ab vxore abesse vellent, ius liberorum petere consueuisse a principe. Enimuero, quum VLPIANVS (b) hanc legem reliquis de solidi capacitate adiungat, nec verosimile sit, legem nostram accurate scriptam, capita, quae de solidi capacitate agunt, hunc in modum diuulsisse: non abs re suspicamur, illa VLPIANI fragmenta de absentia reip. caussa ad aliud caput legis nostrae pertinuisse, de quo infra videbimus. Deinde ex MARTIALIS epigrammate, vti iam V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (c) obseruauit, frustra probatur, virum qui commodi sui caussa abfuerit, hoc beneficio ab ipsa lege fuisse priuatum. Nec Dento, in quem ludit MARTIALIS, ideo ius liberorum petebat, vt ab vxore abesset, sed idcirco aberat, quia petebat ius liberorum. Id autem facile largimur viro eximio, e textu VLPIANI excidisse verba REIPVBLICAE CAVSSA: quia annus vacationis non dabatur absentibus quibusuis, sed iis, qui postquam reipublicae caussa abfuerant, domum reuertissent.

Ait ergo lex: SI VIR ABEST REIP. CAVSSA: adeoque id beneficium non conceditur iis, qui sui commodi, veluti commerciorum caussa aberant (d), nec qui alterius grandis commodi caussa id agebant, vt reip. caussa abessent (e), vti saepe libera republica legationes liberae impetrabantur ab iis, quibus negotia essent in prouinciis, nec qui data opera id affectarant, aut profecti erant maturius, aut dicis gratia reip. caussa aberant (f): sed qui auctoritate publica, et bono

(a) *Lib. VIII. Epigr.* 31.
(b) *Fragm. tit.* 16. §. 1.
(c) *Ad* VLPIAN. *pag.* 612.
(d) L. 1. §. 1. L. 36. *ex quib. causs. maior.*
(e) L. 4. *D. eod.*
(f) L. 5. *D. eod.*

bono publico peregre verſabantur (a) veluti magiſtratus, euntes in prouincias (b), eorumque comites, miniſtri, milites (c), et quicumque ad negotium reip. cauſſa expediendum amandabantur (d), veluti legati.

His omnibus id competebat priuilegium, DONEC ABESSENT, ET INTRA ANNVM POSTQVAM ABESSE DESIERANT. Quae vacatio annua ab eo incipiebat momento, quo finito munere, Romam redibant (e). Hinc non proderat illis abſentia, qui in prouincia vltra tempus, conſtitutionibus conceſſum, adſederant (f). Niſi princeps adſidere diutius ſpeciatim permiſiſſet (g). Ad reuertendum vero tantum illis laxamenti indulgebatur, vt commode in vrbem reuerti poſſent, nec proficiebat eis tempus, quo aliquo deflexerant ſuae rei cauſſa, praeterquam ſi infirmitate impediti, iter continuare haud poſſent. Tunc enim ratio habebatur humanitatis, ſicuti haberi ſolebat et hiemis, et nauigationis, ceterorumque, quae caſu contingunt (h).

Iuſto vero tempore reuerſi anni habebant vacationem, non ſolum, vt excuſarentur a muneribus publicis, verum etiam, vt LIBERA interea INTER CONIVGES eſſet TESTAMENTI FACTIO, adeoque alter ex alterius teſtamento ſolidum iure caperet, etiamſi nullos vel ſuperſtites haberent, vel amiſiſſent communes liberos.

Ratio huius priuilegii a more antiquo videtur arceſſenda, quo feminis haud licebat viros, ituros in prouincias vel caſtra, comitari. De libera re publica id certiſſimum eſt, laudaturque a M. SENECA (i) vir grauiſſimus Flaminius, quod exiturus in prouinciam vxorem a porta dimiſerit. Quae vetus diſciplina ad Auguſtum vſque manſit, ſub quo lex noſtra lata eſt. De eo enim SVETONIVS (l): *Diſciplinam,* inquit, *ſeueriſſime rexit, ne legatorum quidem, niſi grauate, hibernisque demum menſibus, permiſit* VXOREM INTERVISERE. Quamuis itaque Auguſtus ipſe, Liuia comite, aliquando obiret prouincias: non tamen id indulgebat aliis. At ſub Tiberio non ſolum Agrippina cum Germanico in prouinciam iuit, verum etiam Caecinae, referenti ad Senatum, ne quem magiſtratum, cui prouincia obueniſſet, vxor comitaretur, grauiter a Valerio Meſſalino, ipſoque Druſo reclamatum,

eoque

(a) L. 36. *D. ex quibus cauſ. maiores.*
(b) L. 16. *D. de off. praeſ.* L. 32. *quib. ex cauſſ. mai.*
(c) L. 33. §. 4. *D. eod.*
(d) L. 8. L. 35. §. 1. *D. eod.*
(e) L. 38. §. 1. *D. eod.*
(f) L. 37. *D. eod.*
(g) L. 38. *pr. D. eod.*
(h) L. 38. §. 1. *D. eod.*
(i) *Controu. Lib. IIII.*
(l) *Annal. Lib. III. cap.* 32.

eoque conuicio eius sententia elusa est, teste TACITO (a). Frequenter itaque ab eo tempore vxores magistratuum haerebant in prouinciis, veluti vxor Pilati (b), et Drusilla Felicis (c) Procuratorum Caesaris per Iudaeam, C. Plinii Secundi, Propraetoris prouinciae Ponticae consulari potestate in Bithynia (d), aliorumque virorum recti exempli domi militiaeque. Hinc de suo tempore VLPIANVS (e): *Proficisci autem procos. melius est sine vxore, sed et* CVM VXORE POTEST, *dummodo sciat, Senatum Cotta et Messalla Coss.* (adeoque sub Tiberio anno V. C. 772.) *censuisse, futurum, vt, si quid vxores eorum, qui ad officia proficiscuntur, deliquerint, ab ipsis ratio et vindicta exigatur.* Quum ergo eo tempore, quo lex nostra lata est, nondum vxoribus aditus pateret in castra et prouincias: facile reddi poterit ratio, cur Augustus absentes reip. caussa a legum rigore eximendos censuerit, eo tempore, quo ab vxoribus secubare auctoritate publica cogerentur: et cur iisdem anni dederit vacationem, vt reduces spatium haberent, communem sibi filium filiamue quaerendi. Ex quo vero, laxata hac disciplina, vxores coeperant cum viris in prouincias ire, cessasse id priuilegium saltim in iis, quibus vxor indiuidua comes haeserat, facile est ad existimandum.

VI. Sequitur caput XXIV., quod tale fuit, teste VLPIANO: ITEM SI FILIVM FILIAMVE COMMVNEM HABEANT, AVT QVATVORDECIM ANNORVM FILIVM, VEL FILIAM DVODECIM AMISERINT, VEL SI DVOS TRIMOS, VEL SI TRES POST NOMINVM DIEM AMISERINT, AVT SI INTRA ANNVM ET SEX MENSES ETIAM VNVM CVIVSCVMQVE AETATIS IMPVBEREM AMISERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Proderant ergo et liberi ad solidi capacitatem, et quidem vel superstites, vel amissi. Superstes proderat etiam VNVS vel VNA, FILIVS FILIAVE COMMVNIS, id est ex illis parentibus, qui solidum inter se capiebant natus nataue. Quare si quando *liberis interuenientibus* solidum capi potuisse, πληθυντικῶς dicitur (f): id non ita intelligendum est, ac si vnus vnaue non sufficerit: sed quod ibi Imperator omnes casus lege hac expressos coniunxerit.

Porro parentes aut vnum amiserant, aut duos, aut tres, idque vel iam pridem, vel intra annum et sex menses. Vnus vnaue iam pridem amissus amissaue solidum praestabat, si FILIVS QVATVORDECIM ANNORVM vel FILIA DVODECIM turbato naturae ordine ante parentes obiis-

 set.

(a) *Annal. Lib. III. cap.* 32.
(b) *Matt. XXVII.* 19.
(c) *Act. XXIIII.* 24.
(d) PLIN. *Lib. VIIII. Epist. CXXI.*
(e) L. 4. §. 2. *D. de off. procos.*
(f) L. 7. C. *de nauicular.*

ſet. Eum enim terminum ordinarium pubertatis et viripotentiae eſſe, nemo ignorat. Equidem in codice Tiliano, vnde hos VLPIANI titulos primum reſtitutos nouimus, vocabulum DVODECIM non exſtare, obſeruat EM. MERILLIVS (a); ſed probum id omnino videtur et genuinum: partim quod ad pubertatis annos reſpexit legiſlator, quam ipſe in feminis capite huius legis v. duodecim annis finiuerat: partim quod ea aetas procul dubio ab hac lege Papia Poppaea, quam κατ' ἐξοχὴν legis nomine veniſſe animaduertimus, LEGITIMA dici ſolebat veteribus, veluti in marmore apud IAN. GRVTERVM (b):

D. M.
IVLIAE. SECVNDINAE. FILIAE.
ET. FORMA. SINGVLARI. ET.
MORIBVS. PIISSIMIS. DOCTRI
NAQVE. SVPER. LEGITIMAM.
SEXVS. SVI. AETATEM. PRAES
TANTISSIMAE. QVAE. VIX
IT. ANN. XI. MENS. VIIII
D. XX.

Iulia illa Secundina vix duobus menſibus aberat a pubertate vel viripotentia, eamque parens in monimento vocat LEGITIMAM SEXVS SVI AETATEM, id eſt, vti ego interpretor aetatem, quam lex Papia Poppaea feminis ad pubertatem virique potentiam ſufficere ſtatuerat: quemadmodum et in iure noſtro haec aetas aliquando LEGITIMA (c) vel IVSTA adpellatur (d), quum alias, vti BARN. BRISSONIVS (e) demonſtrauit, maiorennes demum ad iuſtam vel legitimam aetatem dicantur perueniſſe.

Sufficiebant porro DVO TRIMI AMISSI, vel quod ante triennium Romani mamma infantes depellere non ſolerent, ab eoque tempore demum iis alimenta decernerentur (f), vti viro ſummo, IAC. CVIACIO (g) viſum eſt, vel quod veteres trimos, teſte PLINIO (h), ad dimidiam futurae menſurae perueniſſe crederent, et hinc duos trimos vni puberi aequipararent: quam rationem reddit EM. MERILLIVS (i), ſubtiliorem

(a) *Obſ. Lib. XI. cap.* 37.
(b) *Inſcr. pag.* 690. *n.* 4.
(c) L. 50. §. 6. *D. de legat.* 3.
(d) L. 8. *D. de condict. cauſſ. dat.*
(e) *De verb. ſign. Lib. X. pag.* 317.
(f) L. 9. *C. de patr. pot.*
(g) *Obſ. Lib. XVIIII. cap.* 40.
(h) *Lib. VII. Hiſt. nat. cap.* 16.
(i) *Obſ. Lib. II. cap.* 37.

tiliorem tamen, si quid video, quam veriorem. CVIACII ratio, tanquam simplicior sese commendaret, dummodo certiore niteretur fundamento. Quod enim ex historia Maccabaeorum (a) excitatur testimonium, si quid veri inest, ad Ebraeorum magis, quam Romanorum, mores pertinet. Vltra biennium tamen vbera suxisse infantes Romanos, vel exemplo Tiberii patet, quem bimulum cum Liuia matre in fuga fuisse scribit VELLEIVS PATERCVLVS (b), quo tempore, teste SVETONIO, (c) vagitu suo paene bis prodidit parentes, semel, quum a nutricis vbere, item, quum a sinu matris raptim auferretur. Alii infantes adhuc tardius depellebant vberibus: et de Plotino suo refert PORPHYRIVS (d) eum iam octennem, adhuc tamen ad nutricem diuertere, sugendique lactis auiditate, eius nudare papillas consueuisse.

Denique et ob TRES POST NOMINVM DIEM (ita enim pro *nonum diem* iterum rescribendum esse, recte monuit EM. MERILLIVS (e). AMISSOS solidum inter se capiebant coniuges. Quum vero de nominum die iam supra plus satis dictum sit, nihil est, quod hic plura addere velimus.

Hactenus de liberis iam pridem amissis. Sin non ita multum temporis praeteriisset a morte infantis, locum habebant, quae porro in lege nostra sequuntur: **AVT SI INTRA ANNVM ET SEX MENSES ETIAM VNVM CVIVSCVNQVE AETATIS IMPVBEREM AMISERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO.** Vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS haec partim ad priora refert, partim nouam inde format regulam, et hinc verba capitis talia fuisse suspicatur: ***Vel si tres post nonum diem amiserint, intra annum tamen et sex menses. Etiam vnus cuiuscumque aetatis impubes amissus solidi capiendi ius praestato.*** Sed si vnus cuiuscumque aetatis impubes amissus solidi capiendi ius praestitit: cur non idem praestiterint tres post nominum diem amissi, nisi intra annum et sex menses fuerint elati? Sane ea sententia non fluit ex VLPIANI (f) verbis, quae ita sunt interpungenda: ***Vel si tres post nonum*** (nominum,) ***diem amiserint, vt intra annum tamen et sex menses etiam vnus cuiuscumque aetatis impubes amissus solidi capiundi ius praestet.*** Nouus ergo hic casus est, et veluti exceptio a regula. Quum enim non nisi ob puberem vnum amissum solidi capaces essent parentes: haec statim additur exceptio, quod et impubes vnus amissus profuturus sit, si intra annum et sex menses proximos decessisset. Id vero spatium eodem

 modo

(a) 2. *Macc.* 7.
(b) *Lib. II.*
(c) *Tiber. cap.* 6.
(d) *Vit. Plotini. cap.* 3.
(e) *Ibid.*
(f) *Fragm. tit.* XVI. §. 1.

modo computandum esse monuit PAVLLVS (a), quo computari solebat aetas anniculi, puta vt vltimus dies coeptus pro expleto haberetur. Eo enim istud PAVLLI fragmentum ex libro commentariorum secundo commode referri posse arbitramur.

Quod si nec communis exstabat filius filiaue, nec vllus vllaue erat amissus vel amissa: coniuges inter se solidum capere non poterant, nisi per substitutionum ambages, quibus leges caducarias eludi consueuisse IVSTINIANVS (b) obseruat. Quo pertinet lex TERENTII CLEMENTIS (c), a pluribus tentata, quam expedita, cuius species talis est. Titius filius impuberem ex priore susceptum matrimonio heredem instituerat, eidemque substituerat Maeuiam vxorem, quae ex Titio nunquam pepererat, adeoque nec solidi ex eius testamento capax erat. Attamen et ipsa capere poterat ex testamento alterius, veluti quod ex priore matrimonio tres liberos haberet superstites. Quaerebatur, an Maeuia substituta, mortuo intra pubertatem herede, hereditatem capere posset, quum solidi ex testamento mariti esset incapax? Aliter respondit IVLIANVS, aliter TERENTIVS CLEMENS. Hic ait: *Si is, qui ex bonis testatoris solidum capere non possit*, (qualis hic est Maeuia) *substitutus sit ab eo* (testatore) *impuberi filio eius: solidum ex ea caussa capiet, quasi* (non a testatore marito, sed) *a pupillo*, (adeoque extraneo,) *capiat.* Ille vero distinguit inter bona pupillo adquisita, et quae ex testamento paterno ad illum peruenerint. Hinc pergit TER. CLEMENS: *Sed hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, vt ex bonis, quae testatoris fuerant, amplius capere non possit*, (quam per decimarias leges licet.) Quod *si pupillo praeterea aliquid adquisitum esset, aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat.* A pupillo autem priuigno solidum capere Maeuia poterat, tamquam ex testamento alterius, quia trium liberorum mater erat. Ita diuersa sunt horum ICtorum responsa, quamuis praeferenda videatur TER. CLEMENTIS decisio, quia postquam semel ad pupillum peruenerant Titii bona, ea paterna esse desierant, eaque Maeuia reuera non a Titio, sed a pupillo priuigno cui fuerat substituta, capiebat. Quum etiam quod vltra, quam per legem quis capere posset, fuerat legatum, aerarium vel fiscus praeriperet: ad eum excludendum nouam excogitauerant

(a) PAVLL. *Lib. II.* L. 134. *D. de verb. sign.*

(b) L. *vn. pr.* C. *de caduc. toll.*

(c) TER. CLEM. *Lib. IIII.* L. 6. *D. de vulg. et pupill. subst.*

uerant ſubſtituendi formam, cuius meminit CAIVS (a): VT SI IS HERES NON ESSET, QVISQVIS SIBI HERES ESSET, IS IN PARTE QVOQVE DEFICIENTIS ESSET HERES. Tunc enim partem deficientem non fiſcus adimebat, ſed pro qua quiſque parte heres exſiſtebat, pro ea parte eum in portione deficientis vocari placebat.

VII. Proximum eſt caput XXV. ITEM VXORI, QVAE POST MORTEM VIRI INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT, SOLIDVM EX BONIS EIVS CAPIVNDI IVS ESTO. Alioquin vel vnus ſuperſtes exigebatur, vel plures amiſſi: venter vero nec ſuperſtes erat, nec amiſſus quia nondum ex veterum principiis homo, vel animal dici poterat, ſed pars viſcerum maternorum. Addit tamen lex, futurum quoque vel poſtumum matri profuturum ad ſolidi capionem. Quum vero periculoſum videretur hoc priuilegium, quod viduam facile ad ſtuprum partuſque ſuppoſitionem inuitaret, ſi ſe a viro heredem inſtitutam noſſet, quale fere eſt exemplum apud TACITVM, a P. Quirinio, diuite atque orbo delatae, ac ſi partum ex ſe poſt repudium ſimulaſſet (b): cautionem lex addiderat: ſi INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT. Decem vero iſti menſes ita computabantur, vt et dies, quo maritus exceſſerat, connumeraretur, quo modo intelligenda verba VLPIANI (c): *ſi quis ſic dixerit, vt intra diem mortis eius aliquid fiat, ipſe quoque dies, quo mortuus, eſt connumeratur.*

Hinc non proderat partus, niſi intra menſem decimum vel eius ſaltim vltimo die fuſus a vidua, ſiquidem decem menſes non modo inceptos, ſed et exactos hominem gignendi ſummum finem eſſe, veteres credebant, teſte SVIDA (d) et GELLIO (e), qui etiam huc refert illa PLAVTI (f).

- - - - *Tum illa, quam compreſſerat,*
DECIMO *poſt* MENSE EXACTO, *hic peperit filiam.*

Multo minus vltra menſem a morte mariti decimum pariens mulier ſolidum capiebat ex mariti teſtamento, niſi ſingularis feminae ſanctitas benigniorem principi ſententiam ſuaderet. Quale quid poſtea decretum ab Hadriano. Nam idem auctor eſt GELLIVS (g), *Romae feminam bonis*

(a) CAIVS *Lib. III.* L. 5. *D. de vulg. et pupil. ſubſt.*
(b) TAC. *Annal. Lib. III. cap.* 22.
(c) VLP. *Lib. IIII.* L. 133. *D. de verb. ſign.*
(d) SVID. *voce* Δεκάμηνος.
(e) *Lib. III. cap.* 16.
(f) *Ciſtellar. Act. I. Scen. III. v.* 14. 15.
(g) *Ibid.*

nis atque honestis moribus, non ambigua pudicitia, in vndecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemuiri in decem mensibus gigni hominem, non in vndecimo scripsissent: sed D. Hadrianum caussa cognita, decreuisse, in VNDECIMO *quoque* MENSE *partum edi posse*, in eoque decreto, a Gellio etiam lecto, scriptum fuisse, *id Hadrianum statuere requisitis veterum philosophorum et medicorum sententiis.* Id in mentem venisse Hadriano eo minus videtur mirandum, quod Gracchum, primum ita dictum, duodecim mensibus teste CHARISIO (a) in vtero fuisse dicatur, et tredecim mensium partum iam olim a L. Papirio praetore admissum esse, Massurii Sabini fide PLINIVS (b) refert, cuius haec verba et apud GELLIVM (c) sunt. *Massurius auctor est, L. Papirium praetorem, secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, quum mater partum se* TREDECIM MENSIBVS *tulisse diceret, quoniam nullum certum tempus pariendi statutum ei videretur.* Quantuscumque vero ea de re fuerit veterum dissensus: ab Augusti saltim temporibus ad Hadriani imperium, non nisi ei mulieri, quae intra decem menses a morte mariti postumum postumamue enixa fuerat, solidi capiendi ius fuit. Et quum eum terminum, dissimulato Hadriani decreto, retinuerit VLPIANVS: facile patet, illud, quod iste in singulari specie decreuerat, ad exemplum trahi non consueuisse: adeoque recte intelligendum esse, quod ipse scribit VLPIANVS (d): *Quodcumque Imperator cognoscens* DECREVIT, *vel de plano* INTERLOQVVTVS *est*, LEGEM *esse constat.* Decreta enim et olim iuris vel legis vigorem habebant inter partes, ad exemplum non trahenda, nisi vel princeps iuberet, vel eadem per omnia species similem decisionem posceret. Sed haec de lege nostra. Eodem IAC. GOTHOFREDVS refert fragmentum TER. CLEMENTIS (e): *Sed si hoc specialiter expresserit testator, etiamsi ex alio post mortem suam liberos procreauerit, nihilominus eam ad legatum admitti.* Ex quo colligit vir eximius, potuisse viduam ex mariti testamento solidum capere, etiamsi non EX EO, sed ex alio pepererit, modo hanc conditionem speciatim expresserit testator. Enimuero res ipsa docet, TER. CLEMENTEM non loqui de solidi capione, sed de legato, quod mulieri fuerat sub conditione relictum si liberos habuerit, adeoque illud veteris ICti fragmentum ad leges potius decimarias pertinet, ad quarum caput XVIII illud iam supra retulimus.

VIII.

(a) *Institut. Gramm. Lib. II.*
(b) *Lib. VII. Hist. nat. cap. 5.*
(c) *Ibid.*
(d) L. 1. §. 1. *D. de Const. princ.*
(e) L. 62. *pr. D. de cond. et dem.*

VIII. Caput XXVI. vltimum complectitur casum, quo solidum inter se capiebant coniuges, de quo VLPIANVS (a): ITEM QVI IVS LIBERORVM A SENATV IMPETRAVERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNTO. *Ius liberorum* definiente ISIDORO HISPALENSI, (b) est *coniugum* SINE LIBERIS *inuicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio*, id est, ius, quo impetrato coniuges, etiam improles, non minus ac si liberos sustulissent, se inuicem ex asse heredes scribere poterant. Eodem enim modo et DIO CASSIVS (c) ius liberorum describit, dum illud viris feminisque concessum refert, quibus fata negassent liberos. Nec aliter PLINIVS (d) Suetonio, *parum felix matrimonium experto*, ius liberorum petens, et MARTIALIS (e), ad principem scribens,

> *Quod* FORTVNA *vetat, fieri permitte videri,*
> *Natorum genitor* CREDAR *vt esse trium.*

Quum vero alioquin modo ius trium, modo quatuor liberorum memoretur: hic sufficiebat generatim IVS LIBERORVM, quia et vnus vel vna filius filiaue communis ad solidi capionem proderat. Vocatur alias IVS COMMVNE LIBERORVM apud GRVTERVM (f), quamuis ibi errasse crediderim vel lapicidas, vel descriptorem, positumque coniiciam: IVS COMMVNIVM LIBERORVM. Communes enim liberos has leges de solidi capacitate exegisse, iam supra vidimus.

Ius hoc tempore Augusti, quo lex nostra lata est, non concedebatur a principe, quemadmodum de suae aetatis consuetudine loquitur VLPIANVS (g): nec a populo, vti hoc caput extulit IAC. GOTHOFREDVS: nec a plebe vrbana, ceu ex marmore paullo ante allegato perperam collegit vir summus, IOS. SCALIGER, in Indice Gruteriano, quum tamen ibidem diserte legatur: CVI IMP. --- IVS COMMVNE LIBERORVM CONCESSIT: sed a senatu. Concessio enim huius priuilegii erat species lege solutionis. Lege vero iam libera republica multoque magis sub Augusto non populus soluebat, sed Senatus. Quamuis enim temporibus antiquissimis Senatusconsultum, quo quis legibus solueretur, vix ratum esset, nisi illud populus tributim valere iussisset: ASCONIVS tamen PAEDIANVS (h), qui id obseruat, recte

(a) *Fragm. tit. XVI.* §. 1.
(b) *Lib. V. Orig. cap.* 35.
(c) *Lib. LV. pag.* 549.
(d) *Lib. X. Epist. LXXXXV.*
(e) *Lib. II. Epigr. LXXXXI.*
(f) *Inscr. pag.* 322. *n.* 8.
(g) *Fragm. tit. XVI.* §. 1.
(h) *Schol. in Cic. pro C. Cornelio p. m.* 1307.

&te addit, iam libera republica ea de re deſitum eſſe ad populum referri, et ne formulam quidem amplius adſcribi conſueuiſſe SCtis: VT DE EA RE AD POPVLVM FERRETVR. Hinc quum anno V. C. 686. C. Calpurnio Piſone M. Acilio Glabrione coſſ. C. Cornelius, Tribunus plebis, ſenatui infenſus, promulgaſſet legem, *ne quis niſi* PER POPVLVM *legibus ſolueretur*, eam ob tumultum perferre non poterat, et hinc iterum ferre coepit, *ne quis* IN SENATV *legibus ſolueretur, niſi ducenti adfuiſſent, neue quis, quum ſolutus eſſet, intercederet.* Itaque per legem Corneliam ſalua ac illibata ſenatui manſit auctoritas, iſque et ante et poſt ea tempora ſemper eo iure legibus, quoſcumque vellet, ſoluendi vſus eſt. Ita, teſte CICERONE, (a) non populus, ſed SENATVS *Brutum, referente Antonio*, LEGE SOLVIT, *qua ei non licuiſſet ab vrbe plus, quam decem dies abeſſe.* Idem auctor eſt (b), *Pompeium*, EX SC. LEGIBVS SOLVTVM, *conſulem ante factum, quam vllum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet.* Caeſarem porro apud ſenatum, licet fruſtra, ambiiſſe, vt legibus, per quas eius abſentis ratio non haberi poterat, ſolueretur, refert SVETONIVS (c). Apud LIVIVM (d) porro legimus, SENATVM *Campanis conceſſiſſe, vt iis ciues Romanas vxores ducere liceret, et ſi qui prius eas duxiſſent, vt habere eas, et ante eum diem nati, vti iuſti iis liberi heredeſque eſſent.* Manſerunt huius iuris veſtigia ſub Imperatoribus, ſaltim ſub Auguſto. Ipſe enim Octauiam ſororem, ex defuncto nuper Marcello praegnantem, Antonio daturus vxorem, a Senatu prius impetrabat, vt lege ſolueretur (e). Eodem ergo exemplo tunc ius liberorum nec a principe nec a populo, ſed a Senatu, erat impetrandum. Diſerte enim DIO CASSIVS (f): *Οἷς γὰρ ἂν τὸ δαιμόνιον εἴτ᾽ οὖν ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι, τούτων ποτὲ ὁ νόμος, πρότερον μὲν* ΔΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ, *νῦν δὲ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τῶν γεγεννηκότων δικαιώματα χαρίζεται.* *Quibus enim ſeu viris ſeu feminis fatum aliquod prouentum tot liberorum negauit, iis lex antea quidem* PER SENATVM, *nunc autem per principem iura gratificatur natorum.* Vnde mireris, GOTHOFREDVM (g), accuratiſſimum alioquin virum, ſcribere non dubitare: *Liberorum communium ius populus tribuebat. Vid. Dion. Lib.* LV. *poſtea princeps.* Alia enim omnia dicere vidimus DIONEM. Mature tamen eam

(a) *Philipp. II. cap.* 18.
(b) *Pro lege Manil. cap.* 21.
(c) *Iul. cap.* 18.
(d) *Lib. XXXVIII. cap.* 36.
(e) PLVTARCH. *in Anton.*
(f) *Lib. LV. pag.* 549.
(g) *Ad Leg. Pap. XIII. pag.* 289.

eam facultatem, ius liberorum concedendi, vti alia pleraque, senatui extorserunt principes. Saltim iam sub Domitiano a solo principe hoc ius impetrandum fuisse, saepiuscule monet MARTIALIS, in primis, vbi de se ipso canit:

Natorum mihi ius trium roganti
Musarum pretium dedit mearum,
SOLVS QVI POTERAT. *Valebis vxor:*
Non debet DOMINI *perire munus.*

Postea et Traianus haud paucis ius liberorum dedit, rogante in primis PLINIO (a). Vnde facile patet, cur VLPIANVS de sua aetate scripserit: *si ius liberorum* A PRINCIPE *impetrauerint.*

VIIII. Hactenus de solidi capacitate inter coniuges: iam de iis qui ex aliorum testamentis capiebant solidum. Alia vero masculorum, alia feminarum erat conditio. De illis dicitur capite XXVII: EX ALIORVM TESTAMENTIS PATER SOLITARIVS SOLIDVM CAPITO. Proprium ac legitimum hoc fuisse legis Papiae Poppaeae vocabulum, vel ex VLPIANI fragmentis (b) patet, in quibus rubrica *de caelibe, orbo et* SOLITARIO PATRE superest, quamuis ipse titulus rubricae haud respondeat. *Pater* vero *solitarius* est, qui vel vnicum habet filium. Sufficit enim vel vnus ad euitandas orbitatis poenas. Vnde CAIVS (c), aliud interpretaturus legis nostrae caput: *Non est*, inquit, *sine liberis, cui vel vnus filius vnaue filia est. Haec enim enunciatio:* HABET LIBEROS, *semper pluratiuo numero profertur, sicut et pugillares et codicilli.* Solitarii huiusmodi parentis mentionem fieri arbitror in marmore hoc Viennensi apud GRVTERVM (d):

D. M.
MEMORIAE. AETERNAE.
SOCCHIAE. EMEADIS
DVLCISSIM. ET. SVPER. AE
TATEM INGENIO. NOBI
LISSIMO. QVI. VIXIT. AN.
- - MENSES VIII. D. XXIIII.
- - L. BOCONIVS PHOLINVS. PA

(a) *Lib. II. Epist.* 13. *Lib. VII. Ep.* 16. *Lib. X. ep.* 11.
(b) *Fragm. tit. XIII.*
(c) L. 148. *D. de verb. signif.*
(d) *Inscript. pag.* 1037. *num.* 7.

TER. PARENTES. INFELICIS
SIMI. REPENTINA. HVIVS. A
MISSIONE. ORBATI. FILIO.
KARISSIMO. VNICO. PRAE
CL. P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO.
ET SIBI. VIVI. POSTERISQVE.
SVIS. PO. ET. SVB. ASCIA
DEDICAVERVNT.

Quamuis enim litteras singulares et verba sequentia: P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO ita exponat ὁ πάνυ IOS. SCALIGER in indice abbreuiationum, PER SENILEM AETATEM SIBI EREPTO: ea tamen interpretatio vel ideo non verosimilis est, quia vnico amisso filio, parentes tamen adhuc sperant *posteros*, quibus et monimentum simul dedicant. Vnde eius procul dubio fuere aetatis, qua nondum iis decollauit spes omnis procreandi sobolem. Quare quum simul eum filium, tanquam vnicum, defleant: ego inscriptionem ita legerem: *Parentes infelicissimi, repentina huius amissione orbati, filio carissimo, vnico, praeclaro,* et *parentibus solitariis, aetatem,* (id est in perpetuum) *sibi erepto, et sibi viui, posterisque suis dedicauerunt.*

Ceterum patrem solitarium solidum capere potuisse ex aliorum testamentis vel ex loco notissimo IVVENALIS (a) patet, qui moecho, alterius vxorem impraegnanti, lepidum hunc ac perridiculum sermonem adfingit

Nullum ergo meritum est, ingrate et perfide, nullum?
Quod tibi filiolus vel filia nascitur ex me?
Tollis enim, et libris actorum spargere gaudes
Argumenta viri: foribus suspende coronas,
Iam PATER *es, dedimus, quod famae opponere possis:*
Iura PARENTIS *habes, propter me* SCRIBERIS HERES,
LEGATVM OMNE *capis, nec non et dulce caducum.*

Qui enim nec pater erat, sed orbus, is plane incapax erat solidi, eoque adludit TERTVLLIANVS (b): *Aliud est, si apud Christum legibus* IVLIIS *agi credunt, et existimant, caelibes et orbos ex testamento Dei* SOLIDVM CAPERE *non posse.* Aliud tamen IVLIANO et TER. CLEMENTI (c) dicendum videtur, si hereditas dissoluendo aeri alieno non sufficiat,

(a) *Sat. VIIII. v. 82. sequ.*
(b) *De monogam. cap. 16.*
(c) TER. CLEM. *Lib. IIII. L. 72. D. de her. inst.*

ſufficiat, adeoque fiſcus nullum inde ſperet lucrum. Ita enim intelligenda eius verba: *Si quis ſolidum, a lege capere non poſſit, et ex aſſe ſit inſtitutus ab eo, qui ſoluendo non eſt:* IVLIANVS *eum ex aſſe heredem eſſe reſpondit. Legi enim locum non eſſe, in ea hereditate, quae ſoluendo non eſt.* Ratio, cur hoc caſu legi locus non ſit, ſatis manifeſta eſt. Nam nec fiſcus quidquam lucratur, nec heres licet ex aſſe inſtitutus, reuera capit. *Capere* enim in his legibus cum effectu eſſe accipiendum, iam ſupra ex VLPIANO (a) monuimus.

X. Denique quod ad feminas attinet, de iis ita cautum fuiſſe arbitramur capite XXVIII: ITEM FEMINA INGENVA, SI TRES LIBEROS HABEBIT, ET LIBERTINA, SI QVATVOR, SOLIDVM EX TESTAMENTIS CAPIVNTO. Feminis ergo ingenuis tribus opus erat liberis, ſi ſolidum ex aliorum teſtamentis capere vellent. Id enim innuit DIO (b), dum iuris trium liberorum hanc vim eſſe ait, *ἵνα ἄν τις τι αὐταῖς τελευτῶν καταλίπῃ, λαμβάνωσιν, vt ſi quis mulieribus aliquid moriens relinquat, id illae capere poſſint.* Libertinis vero quatuor liberis opus fuiſſe videtur ad ſolidi capacitatem. Generatim enim de his PAVLLVS (c): *Libertina, vt ius liberorum conſequi poſſit,* QVATER *eam* PEPERISSE *ſufficit.*

XI. Hactenus ipſas leges de ſolidi capacitate breuiter expoſuimus, quae quibus gradibus proceſſibuſque ſenſim ab vſu receſſerint, iam paucis erit diſquirendum. Et initio quidem, naues mercaturae cauſſa fabricantibus, militibus ipſiſque nauiculariis nec non decurionibus id priuilegium conceſſum eſſe, vt ſolidum eis capere liceret, iam ſupra obſeruauimus. Ipſas has leges de ſolidi capacitate CONSTANTINVS M. non magis ſuſtulit, quam decimarias. Iuris enim liberorum etiam ab inſequentibus Imperatoribus impetrati paſſim ſit mentio in legibus noſtris: ſaltim anno 396. ARCADIVS et HONORIVS dum ſingulari conſtitutione (d) cauent, ne ius liberorum petentibus aetas impedimento ſit, non ipſum hoc ius tollunt, ſed conſuetudinem veterem, qua, teſte AVGVSTINO (e), non temere cuiquam ius liberorum dabatur, *niſi quum amborum anni computati et ſimul ducti centum tranſiſſe dicerentur,* id eſt niſi maſculus ſexaginta, femina quinquaginta annorum eſſet. Qui mos, ſaeculo tertio inuectus, poſtea ab Arcadio et Honorio ſublatus videtur. Primus ſolidi capiendi ius coniugibus omnibus promiſcue

(a) L. 71. *D. de verb. ſign.*
(b) *Lib. LVI. pag. 677.*
(c) *Sentent. Lib. IIII. tit. VIIII. §. 7.*
(d) L. 1. C. *Theod. de iure lib.*
(e) *Adu. Iulian. Lib. III.*

miſcue dedit THEODOSIVS iunior (a), qui inter alia: *nemo*, inquit, *poſthac a nobis* IVS LIBERORVM *petat, quod ſimul hac lege* OMNIBVS *concedimus*. Quum autem et poſt Theodoſium ius liberorum aliquando petitum eſſe animaduerterint M. VERTR. MAVRVS (b) et FR. DVARENVS (c): in eam ingreſſi ſunt ſententiam, a Theodoſio non ſublatas eſſe has leges, neque parentibus aequiparatos orbos, ſed tantum modum impetrandi ius liberorum aliquantulum fuiſſe immutatum. Hinc fingunt, eos, qui legitimum liberorum numerum ſuſtulerint, ante hanc conſtitutionem ſolitos eſſe id inſinuare principi, ab eoque impetrare ius liberorum. Quum vero id ſuperuacuum viſum ſit Theodoſio, eum ſemel id ius omnibus, quibus legitimus liberorum numerus eſſet, indulgere voluiſſe. Sed ea in re maxime opinione ſua falluntur viri doctiſſimi. Quis enim eos dixerit ius liberorum a principe impetraſſe, quibus natura ſuffecerat legitimum liberorum numerum? Iam paullo ante ex DIONE vidimus, iis id priuilegium liberorum datum eſſe, *οἷς τὸ δαιμόνιον μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι*, *quibus* FATVM *eum liberorum numerum* NEGAVERIT. Iis vero, qui ipſi liberos procreauerant, MARTIALIS opus eſſe negat hoc beneficio, dum ita ludit in maritum parum fortem:

Vxor quum tibi ſit formoſa, pudica puella:
Quo tibi natorum iura Tibulle trium?
Quod petis a noſtro ſupplex DOMINO*que* DEO*que*
Hoc dabis ipſe tibi, SI POTES.

Rectius itaque IAC. GOTHOFREDVS (d) hac Theodoſii conſtitutione ſublatas quidem eſſe exiſtimat leges Papias, ſed quum ea ad orientem tantum pertinuerit, facile contingere potuiſſe, vt in occidente adhuc ius liberorum peteretur ab HONORIO (e) et VALENTINIANO (f).

Addunt nonnulli, quod et IVSTINIANVS (g) ſingulari conſtitutione ius liberorum dederit omnibus, eoque ipſo aboleuerit has leges: ſed eam legem non ad legem Papiam Poppaeam, verum ad SCtum Tertullianum pertinere, ipſa verba docent, et allegatio eiuſdem in inſtitutionibus noſtris (h). Obſoleuit ergo ius liberorum in oriente per con-

(a) L. 3. C. *Theod. de iur. lib.*
(b) *De iure liberor. cap.* 45. *ſequ.*
(c) *Diſp. Anniuerſ. Lib.* I. *cap.* 40.
(d) *Ad* L. 3. C. *Th. de iure lib. et* L. *vn. de his, qui num. lib. excuſ.*
(e) L. *vlt.* C. *Th. de iur. lib.*
(f) *Nou. Valent. tit.* IIII.
(g) L. *vlt.* C. *de iur. lib.*
(h) §. 4. *Inſt. de SCto Tert.*

constitutionem THEODOSII : in occidente autem, postquam IVSTINIANVS (a) eamdem corpori suo inseruit. Atque inde est, cur huius iuris tam pauca, ac paene nulla exstent in opere Iustinianeo vestigia.

(a) L. 1. C. *de iure lib.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XVI.

AD CAPITA LEGIS XXVIIII. ET XXX.

DE LEGATIS ET LIBERTATE DATA SVB CONDITIONE CAELIBATVS.

I. *DVo capita sequentia qualia fuerint?* II. *Capitis* XXVIIII. *sententia. Conditio caelibatus vel viduitatis saepe imposita heredibus et legatariis. Ea conditio pro non adiecta habita. Variae, quae huc pertinent, leges.* L. 22. D. de cond. et dem. *et* L. 14. pr. D. de legat. 3. *expensae. Conditiones:* SI INTRA TEMPVS NON NVPSERIT, SI HVIC NON NVPSERIT, SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NON NVPSERIT, SI ARICIAE NON NVPSERIT, *an valuerint? Cur conditiones legibus aduersae contractus infirmarint, non vltimas voluntates?* cap. vlt. x. de condit. adpos. *rationibus iuris repugnat.* III. *SCtum de viduitatis conditione expositum.* Lex 1. C. de indict. vid. cond. *exposita. Cur hoc caput veniat nomine legis Iuliae Miscellae? An aliquis Iulius Miscellus legem tulerit? Lex haec quando abolita?* L. 2. C. de indict. vid. condit. *explicata. Variae Iustiniani eam in rem editae constitutiones.* IIII. *Caput* XXX. *de conditione caelibatus libertis imposita. Lex Aelia Sentia iam hanc conditionem manumissionis improbauit. Eius a lege Papia Poppaea differentia. Iusiurandum liberto remissum. Permittere pro remittere. Gratiam iurisiurandi facere solebant principes.*

QVae adhuc exposuimus legis Papiae Poppaeae capita, ea quatuor prioribus commentariorum libris exposuerunt VLPIANVS et TER. CLEMENS. Quum vero ea, teste PAPINIANO (b), *legis nostrae fuerit sen-*

 ten-

(b) L. 72. §. 4. *D. de cond. et demonstrat.*

tentia, *ne quod omnino nuptiis* IMPEDIMENTVM *inferretur*, vel, vti alibi loquitur (a), *ne quod in fraudem legis* AD IMPEDIENDAS NVPTIAS *ſcriptum eſt*, *vllam vim haberet*, et de huiuſmodi nuptiarum impedimentis variis ea, quae ex VLPIANI et TER. CLEMENTIS libro V. ſuperſunt, fragmenta agant: non dubito, quin haec ipſa materia proximum in lege noſtra locum occuparit.

II. Huiusmodi nuptiarum impedimentum fuit, ſi quis alteri ea conditione aliquid reliquiſſet, vt heres vel legatarius non iniret matrimonium: qua de conditione caelibatus ita cautum fuit legis noſtrae capite XXVIIII:

Si quis caelibatus aut viduitatis conditionem heredi legatarioue iniunxerit: heres legatariusue ea conditione liberi ſunto, neque eo minus DELATAM HEREDITATEM *legatumue ex hac lege conſequuntor.*

Ait lex: SI QVIS CAELIBATVS CONDITIONEM HEREDI LEGATARIOVE INIVNXERIT. Magna Romae fuiſſe orbitatis pretia, iam ſupra demonſtrauimus. Ea ſaepe ſubegerunt parentes, vt, quos maxime amarent liberos, eos in caelibatu aetatem agere cuperent. Hinc vt voti damnarentur, ſaepe ea lege illos inſtituebant heredes, *ſi non inierint matrimonium.* Aliquando et intempeſtiuus amor, vel cura liberorum mouebat maritos, ne viduas aliis viris nubere paterentur. Non nunquam et religio et neſcio quae honeſtatis opinio in cauſſa erant et gentilibus et Chriſtianis primaeuis, vt vel virginitatem perpetuam ſuis iniungerent, vel viduitatem. Nimirum ſemper non modo virginitatem, verum etiam viduitatem maximi fecerunt veteres: ipſaeque matronae ſummae ſibi laudi duxerunt, defuncti mariti cineres perpetua viduitate colere, et a ſecundis abſtinere nuptiis, quae neſcio quid incontinentiae habere videbantur. Graecis ſane praeclarum viſum, *μονανδρῆναι*, eoque maxime nomine illis celebrata Penelope, quod vidua credita tot procos, tanquam coruos deluſit hiantes, ſaepe ingeminans illud apud HOMERVM (b):

Τοίην γὰρ κεφαλὴν ποθέω, μεμνημένη αἰεὶ
Ἀνδρὸς, τοῦ κλέος εὐρὺ καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος.

Tale enim caput deſidero, ſemper memor
Viri, cuius lata eſt gloria per Graeciam et medium Argos.

Con-

(a) L. 79. §. vlt. D. eod.

(b) Iliad. α. v. 351.

Contra ad infamiam Helenae pertinere voluit Aeschylvs (a), quod eam πολυάνδρον γυναῖκα; et Lycophron, quod πεντάλεκτρον δυάδα adpellat. Quin Charondas, celeberrimus ille Thuriorum legiſlator, ſenatu comitiiſque eos moueri iuſſerat, qui mortuis vxoribus liberis nouercam induxerint (b). Non mitius de ſecundis nuptiis ſenſerunt gentes aliae. Inter Carthaginenſes ab iis in tantum abhorruit Dido, vt apud Virgilivm (c) dicat:

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua iura reſoluam.
Ille meos primus, qui me ſibi iunxit, amores
Abſtulit, ille habeat ſolus, ſeruetque ſepulcro.

Aegyptii quoque neſcio quid incontinentiae et impuritatis ineſſe rati ſecundis nuptiis Apidis Sacerdotium non niſi monogamo deferebant, teſte Lvd. Coelio Rhodigino (d). Non temere autem eius continentiae ſtudioſior vlla gens fuiſſe videtur maioribus noſtris, de quibus Tacitvs (e): *Melius quidem adhuc eae ciuitates, in quibus tantum virgines nubunt, et cum ſpe votoque vxoris ſemel tranſigitur. Sic vnum accipiunt maritum, quomodo vnum corpus, vnamque vitam, ne vlla cogitatio vltra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, ſed tanquam matrimonium ament.* Quin inter eos Erulos adeo peroſos eſſe intelligimus ſecundas nuptias, vt inuiſa et infamis eſſe crederetur vidua, quae ſe ad viri ſepulcrum non ſtatim indueret laqueo (f). Denique et apud ipſos Romanos permulta deprehendimus, quae ad ſecundarum nuptiarum odium iure referas. Solis vniuiris fas erat Fortunae muliebris, matris Matutae et Pudicitiae ſignum attingere (g). Solae, teſte Valerio Maximo (h) corona pudicitiae honorabantur. Solae inter Sacerdotes Dearum allegebantur (i), adeo vt et ad Veſtae Sacerdotium potius Domitii Pollionis, quam Fonteii Agrippae filia admitteretur, non ob aliud, vti obſeruat Tacitvs (l), quam quod mater eius in eodem coniugio maneret, quum Agrippa domum diſcidio minuiſſet. Hinc mirifice laudatur pudicitia Corneliae, Gracchorum matris, cui tantum ſupererat pudicitiae et magnanimitatis, vt et Ptolemaei, eam ambientis, nuptias repudiaret (m). Nec minorem conſequuta gloriam Cornelia altera,

(a) *Agam. v. 62.*
(b) Diod. Sic. *Lib. XII. cap. 12.*
(c) *Aeneid. Lib. IIII. v. 25.*
(d) *Lect. antiqu. Lib. XXVIII. p. 1079.*
(e) *De morib. Germ. cap. 19.*
(f) Procop. *de bello Goth. lib. II.*
(g) Fest. *voce* ſignum Pudicit.
(h) *Lib. II. Cap. 1.*
(i) Treb. Poll. *de XXX. Tyr. cap. 32.*
(l) *Lib. II. Annal. cap. 86.*
(m) Plvtarch. *vit. Ti. Gracchi init.*

tera, ita adloquuta L. Aemilium Paullum apud PROPERTIVM (a):

Iungor, Paulle, tuo, sic discessura, cubili
In lapide hoc VNI NVPTA *fuisse legar.*

Ex quo simul discimus, honori sibi duxisse feminas, si in posterum, vni eas nuptas fuisse, in monimentis sepulcralibus legeretur. Qualis plane est lapis apud THOM. REINESIVM (b), in quo T. Freganius, T. F. Liberalis monimentum fecisse legitur D. M. REIANIAE C. F. MAECIANAE CONI. INCOMPARABILI. VNIVIRAE ET CASTISSIMAE. Contra secundae nuptiae *scaeui ominis et infaustum connubium* videbantur APVLEIO (c), viduaeque apud Romanos teste PLVTARCHO (d), diebus festis nuptias facere iubebantur, vt tam frequenti populi concursu eo magis erubescerent.

Quae quum ita essent, saepe parentes ac mariti liberis vxoribusque perpetuam commendabant viduitatem: veluti Cornelia Paulli apud PROPERTIVM (e):

Filia, tu specimen censurae nacta paternae,
Fac teneas vnum, nos imitata, virum.

Quum vero Augustus conditionem huiusmodi legi aduersam intelligeret, eam pro non adiecta haberi iussit lege Papia Poppaea. Quare si testator scripserat: MAEVIAE, SI NON NVPSERIT, FVNDVM LEGO; confestim illa legati fiebat particeps, etiamsi nuberet (f): idemque obtinebat, si mulier haberet collegatarium, quamuis eo deficiente illi nihil accresceret. Hinc PAPINIANVS (g): *mulieri et Titio vsusfructus*, SI NON NVPSERIT MVLIER, *relictus est. Si mulier nupserit, quamdiu Titius viuet et in eo statu erit, partem vsusfructus habebit: tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset, nec si Titius, qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit.* Perinde quoque est, siue quis ipsi mulieri sub ea conditione legauerit, siue ei, cuius illa in potestate erat, quique iure eius potestatis nuptias prohibere poterat. Nam et illud legatum, quod ad impediendas nuptias et in fraudem

(a) *Lib. IIII. Eleg. XII.*
(b) *Inscr. class. XIIII. n. 73.*
(c) *Apol. II. pag. 543.*
(d) *Quaest. Rom.* CV.
(e) *Ibid.*
(f) L. 72. §. 5. *D. de cond. et dem.*
(g) L. 74. *D. eod.*

dem legum fuerat ſcriptum, nullam vim habebat teſte PAPINIANO, (a) qui hanc eam in rem formulam allegat: TITIO PATRI CENTVM, SI FILIA, QVAM HABET IN POTESTATE, NON NVPSERIT, HERES DATO. Quod non minus ſtatuendum, ſi quis patri ea conditione legauerit, SI FILIVS VXOREM NON DVXERIT. Quumque legata et fideicommiſſa pari paſſu ambulent: haec quoque capiebat mulier, etiamſi ſub huius modi conditione relicta eſſent. Hinc quum ſcripſiſſet teſtator: TITIO, SI MVLIER NON NVPSERIT, HERES CENTVM DATO, et Titium illum idem teſtator rogaſſet, vt pecuniam eamdem mulieri conditionem adimplenti reſtitueret: reſpondit PAPINIANVS (b), etiamſi nupſiſſet, tamen eam die legati cedente fideicommiſſum petere poſſe.

Quid vero, ſi non ſub conditione caelibatus legaſſet teſtator, ſed potius legatariam obſtrinxiſſet, *vt non alii, quam Titio nuberet?* Tunc ſi indigna haec eſſet legataria conditio, non magis valebat, quam ſi caelibatus ei fuiſſet iniunctus (c). Eadem ratione ſi vel pater filiae, vel cuicumque puellae extraneus legatum reliquerat ſub conditione: SI NVBERET ARBITRATV L. TITII: haec quoque conditio pro nihilo erat, mulierique, ſibi ſine L. Titii arbitratu quaerenti conditionem, legatum nihilominus debebatur (d). Sin duplex propoſita fuerat conditio, nubendi et non nubendi, maiorque pecuniae ſumma ei deſtinata, ſi non nupſerit, minor, ſi nupſerit: mulier maiorem capiebat, non vtramque ſimul, quia ridiculum videbatur PAPINIANO, (e) *eamdem et vt nuptam admitti.* Denique et haec bella incidebat quaeſtio: an ſi ea conditione legatum fuerit mulieri: SI NON NVPSERIT, eiuſdemque fidei commiſſum, vt Titio reſtitueret, ſi nupſerit, an ea nupta fideicommiſſum praeſtare teneatur? Circa quam ſpeciem in diuerſa itum eſſe, exiſtimare licebit. IVLIANVS (f) enim reſpondet: *Commode ſtatuitur,* ETSI NVPSERIT, *legatum eam petere poſſe, et non eſſe cogendam, fideicommiſſum praeſtare.* Aſt CAIVS (g) longe aliter: *Non dubium eſt, quin ſi vxori legatum ſit*, SI NON NVPSERIT, *idque alii reſtituere rogata ſit*, COGENDA SIT, *ſi nupſerit*, RESTITVERE. Varia, vt fit, comminiſcuntur interpretes, quae tollendo iſti diſſidio videntur idonea. Alii particulam QVIN in poſteriore lege explicandam monent, per *quod non.* Alii priorem legem de conditione caelibatus;

(a) L. 79. §. 4. D. eod.
(b) L. 77. §. 2. D. eod.
(c) CAI. Lib. III. L. 63. §. 1. D. eod.
(d) L. 28. pr. L. 72. §. 4. D. eod.
(e) L. 100. D. eod.
(f) L. 22. D. eod.
(g) L. 14. pr. D. de legat. 3.

posteriorem de conditione viduitatis loqui censent, minus inuidiosam hanc fuisse rati quam illam. Ast vir amplissimus, quem honoris caussa nomino, ZACH. HVBERVS (a) etiam sine his εὑρήμασι ac sine iactu pulueris hanc litem componit. Prius fideicommissum per modum poenae fuerat relictum, vti adparet ex verbis: VT TITIO RESTITVAT, SI NVBAT. Poenale autem fideicommissum iure nullum atque euanidum habebatur, addita quippe poena iniusta, cui lex Papia Poppaea intercedebat. Alterum fideicommissum non erat poenale, sed conditionale, et hinc legataria statim legato potiebatur, etiamsi postea nuptura esset, quia haec conditio habebatur pro non scripta. Ast inde non sequebatur, vt fideicommissum non restitueret Titio, simul ac nupserit, quum quiuis legatarius fideicommisso posset grauari.

Ceterum alia erat conditio SI NON NVPSERIT, alia si *huic viro*, vel si *intra certum tempus*, vel si *illo loco* non nupserit. Nec enim pro non scripta habebatur conditio, si legato adscriptum esset: SI L. TITIO NON NVPSERIT (b): nec altera: SI NEQVE TITIO NEQVE SEIO, NEQVE MAEVIO NVPSERIT (c), siquidem, si vel maxime his conditionibus pareret mulier, ei tamen nec caelibatus nec viduitatis iugum impositum videbatur. Sed et, si certum tempus, intra quod non nuberet, fuisset definitum, veluti SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NE NVPSERIT (d), vel generatim esset legatum: QVOAD VIDVA ERIT (e), etiam his casibus aut conditiones erant adimplendae, aut repudiandum legatum, quia non imposita fuerat viduitatis conditio. Quid si, ne *certo loco nuberet*, legato adscriptum esset, veluti: SI ARICIAE NON NVPSERIT? Respondet TER. CLEMENS (f), interesse, an fraus legi facta sit. Nam si ea sit mulier, quae alibi nuptias non facile posset inuenire, interpretandum esse, ipso iure rescindi, quod fraudandae legis gratia esset adscriptum. *Legem* enim *vtilem reipublicae, sobolis scilicet procreandae caussa latam, adiuuandam esse interpretatione.*

Quod ipso iure rescindi ait CLEMENS, id ita lege nostra exprimitur: EA CONDITIONE LIBERI SVNTO, NEQVE MINVS DELATAM HEREDITATEM LEGATVMVE EX HAC LEGE CONSEQVVNTOR. Conditio huiusmodi legibus aduersabatur, Iuliae nimirum et Papiae. *Quae vero conditiones contra edicta Imperatorum, aut contra leges, aut quae legum*

(a) *Part. II. Diss. VIII.* §. 12. *edit. prior.*
(b) TER. CLEM. *Lib. V.* L. 64. *pr. D. de cond. et dem.*
(c) CAI. *Lib. III.* L. 63. *pr. D. eod.*
(d) L. 62. §. *vlt. D. eod.*
(e) L. 96. §. 1. *D. eod.*
(f) TER. CLEM. *Lib. V.* L. 64. §. 1. *D. eod.*

gum vicem obtinent, id eſt contra edicta praetorum, SCta, prudentum placita, diuturnos mores et conſuetudinem, *ſcriptae*, *vel quae contra mores ſunt*, *pro* NON SCRIPTIS *habentur*, vti ait MARCIANVS. (a) In vltimis voluntatibus ea regula dubio caret. Aſt in contractibus ſecus ſe res habet, quos conditione lege vel natura impoſſibili infirmari conſtat (b). Eius tamen diſcriminis ratio in promtu eſt. Qui enim contrahit, conſenſiſſe cenſetur in conditionem turpem vel impoſſibilem, idque dum fecit, vel iocatus eſſe, vel emotae mentis fuiſſe cenſetur. Neuter vero recte contrahit. Aſt quod ad vltimas attinet voluntates, in conditiones huiuſmodi nec heres nec legatarius conſenſit, et tamen defunctus voluiſſe cenſetur, vt ſupremum iudicium ſuum exitum haberet. Quod quum, niſi detracta conditione turpi vel impoſſibili, fieri nequeat: illam merito pro non ſcripta habent leges noſtrae.

Quam conſultiſſimam iuris rationem peruidiſſe haud videtur Pontifex (c) dum conditionem quidem contra leges matrimonii adſcriptam tabulis dotalibus, v. c. ne liberi procreentur, vel vt ſponſa quaeſtum corpore faciat, ſponſalia irrita reddere concedit, reliquas autem conditiones vel facto vel lege impoſſibiles pro non adiectis haberi iubet. Quae enim vera ſunt de vltimis voluntatibus, ea perperam proferuntur ad conuentiones, in quibus partis vtriuſque conſenſus intercedit. Quaſi enim, qui huiuſmodi conditionem probauit, mereatur, vt in eius fauorem illa habeatur pro non adiecta. Et tamen ex his lacunis Nectar ſibi haurire videntur digni hoc hauſtu canoniſtae. Ceterum detracta conditione, et legatum capiebat, cui id ſub conditione relictum fuerat, et HEREDITATEM DELATAM. Quae verba interpretatus TER. CLEMENS (d): DELATA, inquit, HEREDITAS *intelligitur*, *quam quis poſſit adeundo conſequi.* Hinc ſi tempore teſtamenti factionis ac apertarum tabularum capax erat heres: non ei nocebat, ſi poſtea incapax fieret, quia quod alias in inſtitutione conditionali reſpicitur ad capacitatem tempore exiſtentis conditionis, id hoc caſu, quo conditio pro non adſcripta erat, non habebat locum.

III. Hactenus de ipſo capite XXVIIII. Ei vero deinde quodammodo derogatum eſt, quod ad conditionem viduitatis: quum ſeuerius habendae viderentur viduae, quae iam matrimonii dulcedinem deguſtauerant, quam virgines. Quo tempore haec facta ſit mutatio, explorare equidem nondum potui: attamen id animaduerto, haud multo poſt Auguſti tempora,

Pp 2

(a) L. 14. *pr. D. de condit. inſt.*
(b) L. 31. *D. de obl. et action.*
(c) *Cap. vlt. X. de condit. adpoſit.*
(d) VLPIAN. *Lib. V. L.* 151. *D. de verb. ſign.*

pora, inualescente per orbem Romanum religione Christiana, illam, quam supra exposuimus opinionem de viduitatis praestantia et turpitudine secundarum nuptiarum reuixisse. Sane saeculo Christiano secundo ATHENAGORAS (a) secundas nuptias vocat *speciosum adulterium*, CLEM. ALEXANDRINVS (b) *fornicationem*, quibus similibusque verbis eodem saeculo vtuntur IRENAEVS (c) et TERTVLLIANVS (d): insequente ORIGENES (e), qui *tale coniugium homines eiicere e regno Dei*, contendere non dubitat. Hinc circa haec tempora a Christianis tantum non omnibus monogamiam seruatam legimus apud THEOPHILVM ANTIOCHENVM (f) et MINVCIVM FELICEM (g), qui eos *cupiditatem procreandi aut unam sciuisse*, ait, *aut nullam.* Multo grauius saeculo insequente quarto aduersus iteratas nuptias disputarunt BASILIVS (h), GREGORIVS NAZIANZENVS (i), AMBROSIVS (l), AMPHILOCHIVS (m), ipsique Patres conciliorum NICENI (n), LAODICENI (o), NEOCAESARIENSIS (p) et CARTHAGINIENSIS quarti (q). Saeculo quinto iisdem secundis nuptiis bellum veluti indixerant HIERONYMVS (r), GELASIVS (s) et auctor operis imperfecti in Matthaeum, perperam attributi CHRYSOSTOMO (t), ex quo hic locus in ipsum GRATIANI decretum (v) migrauit: *Hac ratione et Apostoli permisere secundas adire nuptias, propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere secundum praeceptum Apostoli est: secundum veritatis autem rationem vere fornicatio est. Sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio.* Non mirum itaque, eam sententiam iterum placere coepisse paganis, et leges quasdam secundis nuptiis parum amicas peperisse. Talis sane est, quam ex LIBANII epistola MSC. extulit IAC. GOTHOFREDVS (x), quaque cautum, vt mater iterum nupta non esset liberorum e priore matrimonio susceptorum heres, sed ei ipse auus maternus praeferretur. Nec alia caussa est mutati huius capitis. Nam saeculo, vt opinor, tertio, SCto nescio quo, cuius ipse IVSTINIANVS (y) meminit, cautum est (z),

Vt

(a) *Apolog. pag.* 37.
(b) *Lib. III. Strom.*
(c) *Lib. III. cap.* 19.
(d) *Exhort. ad cast. cap.* 18.
(e) *Homil. in Luc.* 17.
(f) *Ad Autolyc. Lib. III.*
(g) *Octau. cap.* 31.
(h) *ad Amphiloch. can.* LV.
(i) *Orat. XXXI.*
(l) *De offic. lib.* 1. *cap. vlt.*
(m) *Orat. in occurs. dom. p.* 32.
(n) HARDVIN. *Concil. Tom. I. p.* 511.
(o) *Ibid. p.* 782.
(p) *Ibid. pag.* 788.
(q) *Ibid. pag.* 985.
(r) *Comm. ad Hagg. et lib.* 7. *adu. Iouinian.*
(s) *Epist. V. cap.* 32.
(t) *Homil. XXXII.*
(v) *Can.* 39. *causs.* 31. *qu.* 1.
(x) *Ad Cod Theod. Tom. I. p.* 285.
(y) L. 3. C. *de ind. viduit.*
(z) L. 2. C. *eod.*

Vt si coniux intra annum a morte coniugis iurasset, se liberûm quaerendorum caussa ad secundas nuptias transire, conditio viduitatis ei a coniuge adscripta remitteretur. Sin iurare intra annum nollet, non aliter, quod ei testamento relictum caperet, ac praestita cautione Muciana.

Non ergo semper conditio viduitatis post hoc SCtum pro non adscripta habebatur, quemadmodum conditio, quae caelibatum imponebat: sed tunc demum si intra annum luctus ex formula antiqua iurasset, *se* LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA *ad secunda vota transire.* Si intra annum id iusiurandum haud praestitisset, tunc si legato nondum potita nuberet, peremta erat legati petitio: sin nondum nupta legatum peteret, non admittebatur, nisi praestita cautione Muciana securos reddidisset heredes, se si nupserit, legatum cum fructibus intermedii temporis restituturam (a). Ad priorem tamen casum, quidquid videatur viro eximio, IAC. GOTHOFREDO (b), non pertinet constitutio haec GORDIANI: (c) *Legatum alii sub conditione sic relictum:* SI VXOR NVPTVI SE POST MORTEM MARITI NON COLLOCAVERIT, *contractis nuptiis conditione deficit, ideoque peti nequaquam potest.* Nam in ea nec iurisiurandi intra annum haud praestiti fit mentio, nec vxori id legatum relictum fuerat sub conditione viduitatis, sed ALII: ea lege, si vxor testatoris nuptui se haud collocasset. Quis vero legatum huiusmodi conditione defici dubitaret, si vxor ad secunda vota transierit?

Ceterum hoc ius passim LEGIS IVLIAE MISCELLAE nomine venit, veluti in rubrica et legibus quibusdam (d) tituli *de indicta viduitate et* LEGE IVLIA MISCELLA *tollenda*, nec non in *Nouella* XXII, *cap.* 43. et apud Graecos (e) in scholiis ad *L. vlt. ff. de statu lib.* vbi pro τὸν Σμίκελλαν νόμον recte FABROTTVS legendum monet τὸν Μίσκελλον νόμον. Vnde vero id nomen? IVSTINIANVS in Nouella, paullo ante laudata, hoc ius repetit a nescio quo Iulio Miscello, dum scribit: *Sed hanc quoque adiectionem ipse* IVLIVS MISCELLVS *haud inuenit, sed Q. Mucius Scaeuola praesanciuerat.* Enimuero hunc Iulium Miscellum tota antiquitas ignorat, nec dubito quin interpres semi Latinus, quum in Graeco textu esset ὁ νόμος Ἰούλιος Μίσκελλος, illud ὁ νόμος praeteruiderit, et inde sibi absurde finxerit legislatorem quemdam *Iulium Miscellum.* Verosimilius est, ipsum hoc caput dictum esse *legem Iuliam Miscellam*, quemadmodum alia capita *legis Iuliae decimariae*, alia *caducariae*, nomine

 venie-

(a) *L. 7. pr. D. de cond. et demonstr.*
(b) *Ad Leg. Pap. cap. 17. p. 330.*
(c) L. 1. *C. de ind. viduit.*
(d) L. 2. et L. 3. *C. eod.*
(e) *Ad Basil. Lib. XLVIII. tit.* v. *p.* 435. *Tom. VI.*

veniebant. At vero cognomen huic capiti non ideo inditum, quod de viris aeque ac mulieribus ageret, quam rationem reddit vir summus, IAC. CVIACIVS (a), sic enim innumerae essent leges miscellae, nec, vti MERCATORI (b) visum, quod varias res complecteretur, conditionem puta caelibatus et viduitatis: (de caelibatus enim conditione ne γρὺ quidem in hoc SCto,) sed quod miscellaneum veluti esset hoc caput, quippe ex lege Iulia et Papia, ex SCto de quo paullo ante diximus, et cautione Muciana conflatum, vti recte vidit IAC. GOTHOFREDVS, cuius sententiae illam interpretis Nouellarum de Iulio Miscello, legis auctore, antehabitam esse a IANO VINC. GRAVINA (c), maxime equidem miror.

Sed et hanc legem Miscellam sustulit IVSTINIANVS, ineunte anno 531. post *Lampadii* et *Orestis* consulatum (d), sanciens, vt nec ius iurandum in posterum hoc casu exigatur, nec cautio Muciana, sed suo arbitrio viduae, quibus viduitatis conditio a maritis imposita fuerit, possint ad secunda vota transire, nec poenae legis Miscellae subsint, siue habeant liberos, siue non habeant, dum ne in verba mariti iurarint. Id tamen quod hoc modo relictum, ea lege eas capere iubet, vt, salua liberis proprietate, vsumfructum tantum percipiant. Addit IVSTINIANVS rationem satis piam: *vt ne necessitate legis et sacramento colorata* PERIVRIVM *committatur.* Sed quale hic periurii periculum? Credideram aliquando, *periurium* in hac lege capi pro iureiurando temerario et superuacuo: maxime quum statim addat imperator: *quum enim mulieres ad hoc natura progenuerit, vt partus ederent, et maxima eis cupiditas in hoc constituta sit: quare scientes prudentesque periurium committi patimur?* Sane, si mulier natura fertur ad procreandam sobolem, sique maxima eius rei cupiditate flagrat, iurans se liberorum quaerendorum caussa nupturam, non incidet in suspicionem periurii: sed ius iurandum hoc potius videbitur superuacuum et temerarium, aeque ac si mercator conceptis verbis iurare iuberetur, lucri caussa negotiari. Sed iam aliter sentio. Ex *Nouella* enim XII. *cap.* 43. adparet, longe subtilius ratiocinatum esse Iustinianum, et ideo metuisse periurium, *quia plurimae mulieres desiderio nuptiarum*, NON PROPTER FILIORVM PROCREATIONEM, *sed propter necessitatem*, V. C. paupertatem, *teneantur*, et iurare tamen iubeantur, se *liberorum quaerendorum* caussa nubere.

Sub

(a) *Ad tit. C. de ind. vid.*
(b) *Notat. I. 2.*
(c) *De legib. et SCtis*, §. 56.
(d) L. 2. C. *de ind. viduit.*

Sub finem eiusdem anni noua constitutione (a) superiorem ita interpretatur IVSTINIANVS, quod ea non solum ad feminas, sed et masculos pertineat. Simul a lege superiore excipit species ab VLPIANO in libris ad Sabinum adlatas, vbi mulieri legatum fuerat, sub conditione: SI VIDVA ERIT, vel QVOTIES VIDVA ERIT, vel QVVM VIDVA ERIT; masculo autem sub lege: SI AMISERIT VXOREM, vel QVANDO AD CAELIBATVM PERVENERIT. Hae enim species non pertinebant ad legem Iuliam Miscellam, quia iis non imponebatur viduitatis conditio, sed legatum tantum erat in id tempus, quo coepisset viduitas. Vnde mulier non solum vsumfructum, sed et ipsam huius modi legati proprietatem capere posse statuit Iustinianus, *quasi* PRO SOLATIO *suae tristitiae*.

Enimuero ne in eo quidem substitit IVSTINIANVS, quem ideo *trocho versatiliorem* vocat IAN. VINC. GRAVINA (b). Nam anno 536. post Belisarii V. C. consulatum, et cautionem Mucianam, et legem Iuliam Miscellam quodammodo restituit, noluitque eas, quibus a testatore viduitatis conditio imposita fuerat, capere legatum intra annum, nisi spe nuptiarum prorsus exstincta, veluti si mulier se Deo deuouisset: post annum autem, non nisi praestita cautione Muciana, cuius rationes magno verborum apparatu in Nouella ista (c) exponit. Iam id addo, quum in Gallia Nicolaus Morillo et Anna Petit coniuges tabulis dotalibus donationem inuicem ea lege fecissent, vt si superstes spreta viduitate ad secunda vota transiret, ea euanesceret, et Anna, mortuo Nicolao iterum nupsisset, donationem illam repetentibus Nicolai heredibus, senatum curiae Parisiensis anno 1592. censuisse, donationis legem esse seruandam, et Annam ab omni donationis emolumento esse repellendam. Quem casum egregie enucleatum dedit ANNAEVS ROBERTVS in rebus iudicatis (d).

IIII. Eodem libro V. commentariorum TER. CLEMENS et VLPIANVS agunt de conditione caelibatus libertis imposita. Vnde proximum caput XXX. ad illud ius pertinuisse, perquam videtur verosimile. Illud vero tale fuit, teste PAVLLO (e)

> *Si patronus iusiurandum in hoc liberto imposuerit, ne vxorem ducat, vel libertae, ne nubat: iusiurandum permittitor, nuptiasque ex* H. L. *contrahendi liberto libertaeue ius esto.*

Solitos

(a) L. 3. C. *de ind. viduit.*
(b) *Ibid.*
(c) *Nou. XXII. cap.* 43.
(d) *Lib. II. cap.* 7.
(e) L. 6. §. 4. *D. de iur. patr.*

Solitos esse patronos a seruis manumissis varia sibi stipulari, iam supra obseruauimus. Frequentissime autem ea lex adiiciebatur manumissionibus, ne liberti ducerent vxorem, nec libertae nuberent. Quum enim legibus XII. tabularum cautum esset (a), vt si libertus intestatus moreretur, cui suus non esset heres, ad patronos patroniue liberos perueniret hereditas: intererat omnino patroni, libertos libertasque se habere caelibes, ne, si liberos tollerent, legitima hereditate exciderent. Idcirco libertos iureiurando obstringere solebant, ne vxores ducerent; libertas, ne nuberent. Quam frequenter id factum sit temporibus Augusti, vel id argumento est, quod binis sub hoc principe legibus coërcita sit improba haec habendi cupiditas. Primo enim lege Aelia Sentia cautum est, vt iuribus patronatus excideret, qui vel ipse, vel quo conscio alius (b) a liberto libertaue stipulatus sit, ne vel vnquam, vel ad certum tempus, vel cum certa persona (c) iniret matrimonium, neue liberos tolleret (d); nisi forte iure iurando ad hoc adactus sit libertus castratus, vel matrimonio inhabilis (e), vel liberta iurarit, se non alii, ac patrono (f), vel non contra leges (g), vel non prius, quam liberi ad pubertatem peruenissent (h), cuiquam nupturam. His enim casibus patronus non incidebat in legem Aeliam Sentiam.

Deinde seuerius hoc cacoëthes coercuit lex Iulia et Papia. Quamuis enim Aelia Sentia patronos iniustum hoc iusiurandum a libertis exigentes iure suo priuaret: non tamen gratiam iurisiurandi libertis faciebat. Ast lege demum nostra cautum, vt iuris iurandi religione exsoluerentur liberti libertaeue, qui quaeque huiusmodi iusiurandum praestitissent.

Ait lex: SI PATRONVS IVSIVRANDVM IN HOC LIBERTO IMPOSVERIT, NE VXOREM DVCAT, VEL LIBERTAE, NE NVBAT. Patronus erat manumissor, nec non quem talem caussa cognita iudicauerat Praetor, non, qui se patronum esse iurasset: quod ad hoc caput diserte VLPIANVS (i): Perinde vero erat, siue ipse patronus, siue eo conscio, vel non impediente, filius familias libertum in verba sua adegisset. Quemadmodum enim ex sententia TER. CLEMENTIS (l) et

(a) VLP. *Fragm. tit.* XXVIIII. §. 1.
(b) L. 6. *pr. D. de iur. patr.*
(c) L. 15. *D. eod.*
(d) L. 3. §. 5. *D. de suis et legit. her.*
(e) L. 6. §. 2. *D. de iur. patr.*
(f) L. 6. §. 3. *eod.*
(g) L. 3. §. 5. *D. de suis et leg. her.*
(h) TER. CLEM. *Lib. V.* L. 31. *D. qui et a quib. manum.*
(i) VLP. *Lib. V.* L. 14. *D. de iur. patr.*
(l) L. 32. *pr. D. qui et a quib. manumiss. liber. non fiant.*

et tunc patronus incidisse videbatur in legem Aeliam Sentiam; quia, dum non remitteret iusiurandum, dolo malo facere videbatur: ita idem obtinuisse ex lege IVLIA et PAPIA, ex CLEMENTIS fragmento colligimus. Non magis intererat, siue liberto siue libertae iniuncta esset caelibatus conditio, dum habiles essent ad procreandam sobolem.

Quamuis vero alioquin iusiurandum a liberto praestitum esset species obligationis verborum, non minus valida, ac stipulatio, vel dotis dictio (a): lex tamen nostra sanxerat, VT IVSIVRANDVM PERMITTERETVR, NVPTIASQVE EX H. L. CONTRAHENDI IIS IVS ESSET. Pro *permittitur*, quo PAVLLVS (b) hic vtitur, rescribendum videri posset *remittitur*, nisi his verbis promiscue vterentur auctores nostri, veluti *permittere pecuniam* pro remittere (c), *accusationem permittere* pro remittere (d), qualia exempla iam collegerunt CVIACIVS (e), LIPSIVS (f), aliique viri docti. Saepe enim hoc modo gratiam iurisiurandi faciebant principes vel leges, ceu singulari eaque pererudita dissertatione docuit ZACH. HVBERVS (g); vbi et hunc effectum huius remissionis fuisse docet, vt a ciuili periurii poena immunes essent, quibus gratia facta fuisset iurisiurandi.

(a) CAI. *Inst. Lib. II. tit.* 9. §. 4.
(b) L. 6. §. 4. *D. de iur. patr.*
(c) L. 37. *D. de pact.*
(d) L. 3. *D. de publ. iud.*
(e) *Obs. Lib. XXI. cap.* 29.
(f) *Ad* TACIT. *Annal. Lib. I. cap.* 8.
(g) *Part. II. Diss. LII.*

* * * * * * * * * *

CAPVT XVII.

AD CAPVT LEGIS XXXI.

DE IVRE ADFINITATIS INTER VITRICVM VEL NOVERCAM ET PRIVIGNOS, SOCEROS ITEM ET GENERVM VEL NVRVM.

I. *Eodem libro V.* VLPIANVS *etiam de genero et socero socruque videtur egisse.* GOTHOFREDI *de huius capitis materia sententia reiecta. Lex Iulia de publicis iudiciis cum nostra nihil commune habuit. Coniectura de hoc capite. Eius rationes.* II. *Adfinitas olim morte finita.* VINNIVS *et* B. H. REINOLDVS *laudati. Quis gener et nurus? Quasi adfinitas.* III. *Quando hoc caput fuerit abrogatum?*

I. Eodem libro V. Commentariorum, quo de superioribus nuptiarum impedimentis egerat VLPIANVS, etiam de *soceris*, *genero* et *nuru* eum quaedam commentatum esse animaduerto. Modo enim docet, etiam nepotis ex filia vxorem nurum dici, et sponsum sponsamque *generi nurusque* nominibus intelligi, et soceri socrusque adpellatione etiam sponsorum parentes contineri (a): modo generi adpellationem etiam ad neptis et proneptis tam ex filio quam ex filia editarum maritos producit (b). Sed et CAIVS (c) libro commentariorum quarto, similiter quis gener et socer vocetur, ostendit. Non autem huc pertinent et fragmenta PAVLLI (d) et TER. CLEMENTIS (e), quibus eadem vocabula interpretantur, nec numeri librorum in inscriptionibus in mendo cubant. Alio enim ea referri posse, iam supra docuimus. Quum itaque legis nostrae interpretes hic, quid socer, quidue gener et nurus sit, tam sollicite disputarint: nemo sane inficias ibit, in hac legis nostrae parte exstitisse caput, quod ad *socerum*, *socrum*, *generum* et *nurum* praecipue pertinuerit.

Quid de his adfinibus sanxerit Augustus, id nec ex vllo horum fragmentorum, nec ex alio iuris nostri loco discimus: id quod argumento nobis esse poterit, et istud caput ius aliquod antiquum et desuetudine postea inumbratum continuisse. Quale vero illud fuerit, pro instituto nostro paullo curiosius indagare iuuabit. IAC. GOTHOFREDVS, (f) qui alioquin in fragmentis veterum inuestigandis lynceis plane oculis esse solet, loca TERENTII CLEMENTIS et PAVLLI refert ad caput suum sextum, et inde hanc exstruit sententiam:

GENER SOCERVE *inuiti in reos testimonium ne dicunto.*

Textus vero VLPIANI et CAII pertinuisse existimat ad caput suum 15. quod nobis est 35. vbi ita refingit verba MARCIANI L. 19. D. de Rit. Nupt.

> *Qui liberos, quos in potestate habent, iniuria prohibuerint vxores ducere vel nubere, vel qui dotem dare nolunt, in matrimonium* GENERO NVRVIVE *collocare et dotare per Praetorem vrbanum coguntur.*

Ita

(a) VLP. *Lib. V.* L. 6. *D. de grad. et adfin.*

(b) VLP. *Lib. V.* L. 136. *D. de verb. sign.*

(c) CAI. *Lib. IIII.* L. 5. *D. de test.*

(d) L. 4. *D. eod.*

(e) L. 146. *D. de verb. sign.*

(f) *Ad leg. Pap. cap. 6. et 15.*

Ita haec commentatorum fragmenta diſponenda reſtituendaque loco ſuo putat vir eruditiſſimus, IAC. GOTHOFREDVS: cui tamen vt ea in re adſentiar, nondum fateor a me poſſum impetrare. Nam primo de teſtimonio, genero nuruiue, nec non ſocero et ſocrui inuitis haud denunciando, non lex Papia Poppaea cauit, ſed lex Iulia publicorum iudiciorum. Ita ex compacto docent PAPINIANVS (a), PAVLLVS (b) et VLPIANVS (c), qui et caput legis illius LXXXVII de eo iure egiſſe obſeruat. Simile vero quid in lege Papia Poppaea fuiſſe, nec ex iſtis PAVLLI, VLPIANIque textibus, nec ex fine et ſcopo legis noſtrae colligi poteſt, vti recte obſeruauit ANT. SCHVLTINGIVS (d). Et quid opus erat haec in lege Papia Poppaea repeti, quae iam ſatis perſpicue ſcripta fuerant in lege Iulia publicorum iudiciorum? Deinde nec felicius conieciſſe videtur vir doctiſſimus, dum *L.* 19. *D. de Rit. Nupt.* verba GENERO NVRVIVE inſeruit. Quam frigida enim eſt loquutio.: *filium filiamue in matrimonium genero nuruiue collocare?* Cui vero alii collocari poterant, quam *genero nuruiue*? Non ſane ferebat legislatorius veterum ſtilus, vt huiuſmodi vocabula infererent, non minus ſane hic otioſa, quam ſi quis dicere vellet, *liberis naturalibus, quos mater aliqua enixa ſit, alimenta deberi.* Non magis enim fieri poteſt, vt filius filiaue elocatus elocataque intelligatur ſine genero et nuru, quam liberi naturales ſine matre. Et cur quaeſo tam operoſe haec verba interpretati ſunt VLPIANVS, CAIVS, PAVLLVS, TER. CLEMENS, ſi nihil aliud lex dixerit, quam genero nuruiue in matrimonium collocandos eſſe liberos? An hic ſcire interfuit, etiam ſponſum ſponſamque generi nuruſque appellatione contineri? Hic ergo, ſi quid video, nihil vidit vir eximius: nec eius coniectura quidquam habet, quo ſe commendet, veroſimilitudinis.

Quum vero et nos in his tenebris praeter coniecturam nihil promittere poſſimus: operam ſaltim dabimus, ne illa omni ratione veterumque teſtimonio deſtituatur. Caput nimirum iſtud XXXI. tale fuiſſe ſuſpicamur:

> *Adfinitas, praeterquam inter nouercam et priuignum, vitricum et priuignam, nec non* SOCERVM SOCRVMVE *et* GENERVM NVRVMVE, *morte diuortioue ſoluitor.*

Quia enim, vti iam ſuperiore capite docuimus, ea legis noſtrae fuit ſenten-

(a) L. 2. *D. de accuſ.*
(b) L. 4. *D. de teſt.*
(c) *Collat. legg. Moſ. et Rom. tit* 9. §. 2.
(d) *Iuriſprud. vet. ante-iuſt. pag.* 767.

ſententia, *ne quod omnino nuptiis inferretur* IMPEDIMENTVM (a), et legiſlatores iam huiuſmodi quaedam impedimenta remouerant: commode etiam incidit ius adfinitatis, quod multa turbare poſſe videbatur matrimonia. Saepe enim viduam adpetebat aliquis ex defuncti mariti familia, qui eius mores perſpexerat accurate, qui eam commodam liberis ſuis nouercam fore, ſeque iis nuptiis res ſuas conſtabiliturum, exiſtimabat: ſed obſtabat ei ius adfinitatis, quod non videbatur ferre, vt iuſtum eſſet inter ſe eamque mulierem connubium. Quumque vterque haud facile parem alibi conditionem reperiret: inde fiebat, vt impedirentur vtriuſque nuptiae, legique ad procreandam ſobolem comparatae minus ſatisfieret. Ei vero impedimento legem hanc oppoſuiſſe videtur Auguſtus, qua nuptias inter adfines, paucis exceptis, permiſit: idque colligere mihi videor primum ex CONSTANTINI, CONSTANTIS et IVLIANI (b) conſtitutione, qua LICITVM *veteres credidiſſe ait, nuptiis fratris ſolutis ducere fratrem vxorem*, LICITVM *etiam, poſt mortem mulieris aut diuortium, contrahere cum eiuſdem ſorore coniugium.* Ex qua conſtitutione id ſaltim patet, adfinitatem veteribus viſam eſſe ſolui, ſimul ac nuptiae vel morte vel diuortio fuerint ſolutae, adeoque non amplius eam obſtitiſſe adfinibus, nouum inituris matrimonium. Quum vero alioquin vniuerſam graduum et adfinitatis prohibitionem ex MORIBVS deſcendere dicat PAVLLVS (c): illud tamen ius, quod paullo ante commemorauimus, *Romanis* LEGIBVS tribuere non dubitant DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS A A. (d) in celeberrima, quam Pariator legum Moſaicarum et Romanarum ſeruauit, conſtitutione. Aſt de quibus *legibus* loqui dicamus Principes? De illis profecto, quarum AVGVSTVS auctor eſt. Id enim docet locus praeclarus PAVLLI (e) ex libro XXXV ad Edictum, quo leges nuptiales explicauit, vbi poſtquam fuſe expoſuit, quaenam *nouerca* ſit, qui, *ſocer*, *ſocrus*, *nouerca*, demum et de *priuigna* addit: *Priuigna non ſolum ea mihi intelligitur, quae vxoris mei filia eſt, ſed et neptis, et proneptis, vt nullam earum ducere poſſim. Item eius matrem, quam ſponſam habui, non poſſe me vxorem ducere*, AVGVSTVS *interpretatus eſt: fuiſſe enim eam ſocrum.* Certiſſimum ergo videtur Auguſtum has perſonas coniungi vetuiſſe: inter reliquos adfines permiſiſſe matrimonium. Quumque eo de iure non tam ad legem Iuliam de adulteriis, quam ad legem Iuliam Papiam

tam

(a) L. 72. §. 4. *D. de cond. et dem.*
(b) L. 2. C. *Th. de inceſt. nupt.*
(c) L. 39. §. 1. *D. de Rit. nupt.*
(d) *Coll. LL. Moſ. et Rom. tit. VI.* §. 4.
(e) L. 14. §. *vlt. D. de Rit. nupt.*

tam prolixe egerint interpretes: verosimillimum sane videtur, totum illud ius inuectum esse lege Iulia et Papia Poppaea.

II. Vt ergo ad legem ipsam progrediamur, ait Augustus: ADFINITAS MORTE, DIVORTIOVE SOLVITVR. *Adfines*, vti MODESTINVS (a) definit, *sunt viri et vxoris cognati, dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diuersae inter se sunt, per nuptias copulantur, et altera ad alterius cognationis finem accedit. Namque coniungendae adfinitatis caussa fit ex nuptiis.* Quum itaque necessitudinis illius caussa sint nuptiae: consequi existimabant veteres, vt solutis morte vel diuortio nuptiis, et adfinitas soluta intelligatur. Ita rationes subduxere gentes etiam humanissimae, et castitatis imprimis studiosae. Ebraeis, haud pauci eiusmodi doctrinam tribuunt, partim ob locum Leuit. XVIII, 18. partim ob verba PHILONIS (b): Δεσμὸς γὰρ οἰκείων ὀθνείων αἱ ἐπιγαμίαι, τὴν ἀλλοτριότητα συνάγων, οὗ λυθέντος λέλυται καὶ τὰ τῆς κοινωνίας. *Connubia familiis externis sunt pro vinculo, quo soluto*, SOLVITVR *et* ADFINITAS. Inter Graecos iam EVRIPIDES (c) cecinerat:

> Παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδευμάτων,
> VETERES *nouis cedunt* ADFINITATIBVS.

Nec non ISOCRATES (d): Οὕτω δὲ σφόδρα ἠγάπησε τὴν τοῦ πατρὸς φιλίαν, ὥς τ' ἀποθανούσης ἐκείνης ἄπαιδος, αὖθις ἠγάγετο τὴν ἀνεψιὰν τοῦ πατρὸς, οὐ βουλόμενος διαλύσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητα. *Tantopere patris mei amicitia delectatus est, vt quum amita mea sine liberis decessisset, rursus patris consobrinam duxerit, quo necessitudo inter nos et* ADFINITAS *permaneret.* Saepe etiam ad hos mores Graecos adludit TERENTIVS (e), apud quem Laches:

> *Haud ita decet, si perpetuam vis esse* AFFINITATEM *hanc,*
> *Celare te iras, si quid est peccatum a nobis, profer.*

Et alio loco (f):

> AFFINITATEM *hanc sane* PERPETVAM *volo,*
> *Sin est, vt aliter tua sit sententia,*
> *Accipias puerum.*

(a) *L. 4. §. 3. D. de grad. et adfin.*
(b) *Legat. ad* CAI. *pag. 776.*
(c) *In Medea.*
(d) *In Aegenet. pag. 386.*
(e) *Hecyr. Act. II. Scen. II. v. 10.*
(f) *Act. IIII. Scen. IIII. v. 14.*

Principium itaque hoc placuisse etiam priscis Romanis, inter primos obseruauit VINNIVS (a), qui dubitanter, *credere se*, ait, *apud Romanos* IVRA ADFINITATIS *morte vnius e coniugibus*, PRO EXTINCTIS *habita fuisse*. Postea et v. c. HENR. BERN. REINOLDVS (b), et celeberrimus GER. NOODT (c) eam *Vinnii* sententiam aliquot exemplis et e constitutione, quam allegauimus CONSTANTINI, CONSTANTIS et IVLIANI probarunt. Nos vero eius iuris historiam paullo accuratius expediemus. Iam libera republica id valuisse principium, ipse iam vidit VINNIVS. Ego illud et sub regibus, et deinde iis exactis valuisse arbitror. Tarquinium enim superbum, adhuc priuatum, Tulliam Aruntis fratris vxorem duxisse, DIONYS. HALICARNASSAEVS (d) et LIVIVS (e) referunt, nec est qui liberos ex eo matrimonio natos illegitimos fuisse habitos, putet, quum tamen nec Seruius nec eius vxor eam coniunctionem probarent. M. Crassum deinde libera adhuc republica defuncti fratris viduam duxisse, liberos eius sibi retinuisse, PLVTARCHVS tradit (f). Quod matrimonium tantum abest, vt reprehensionem incurreret, vt Crassi continentiam in eo laudet PLVTARCHVS. Nec liberos eius vnquam illegitimos visos esse constat. Eodem fere tempore CICERO (g) scribit, *diuortia esse* AFFINITATVM DISCIDIA, non alia de caussa quam quod affinitatis iura morte non magis, quam diuortiis finiri non ignoraret. Sed libera republica etiam in linea recta, soluta adfinitate, nuptias locum habere existimabant. Quamuis enim viri honesti ac probi huiusmodi coniunctiones detestarentur: non tamen illae erant illegitimae eatenus, vt vel diuellerentur coniuges, vel connubium ipsum effectu ciuili destitueretur. Rem miro exemplo demonstrabimus ex CICERONE (h). Sassia, A. Cluentii Auiti mater, crudelis et libidinosa femina, Cluentiam filiam elocauerat A. Aurio Melino, iuueni nobili, Cluentiae consobrino. Quum essent hae nuptiae plenae dignitatis, plenae concordiae, repente Sassia socrus deperire coepit generum, atque ita instruxit scenam, vt subito facto diuortio, Cluentia a Melino discederet. Quid postea Sassia? *Diutius*, vt ait CICERO, *suspicionibus obscuris laedi famam suam noluit: lectum illum* GENIALEM, *quem biennio ante filiae suae nubenti strauerat, in eadem domo sibi ornari, & sterni, expulsa atque exturbata filia, iubet.* NVBIT *genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium.*

(a) *Comment. ad* §. 6. *Inst. de nupt.*
(b) *Var. cap.* 24.
(c) *Ad tit. D. de Rit. nupt. pag.* 495. *Tom. II. op.*
(d) *Lib. IIII. pag.* 225.
(e) *Lib. I. cap.* 45.
(f) *In Crasso ab init.*
(g) *Pro Cluent. cap.* 67.
(h) *Ibid. cap.* 5. *sequ.*

omnium. En nuptias inter generum et ſocrum, quas quidem, tanquam inhoneſtas et nefandas, exſecratur CICERO, legibus tamen illas repugnare, aut Saſiae et Aurio Melino ideo diem dictum, vel eandem dote mulctatam eſſe, nuſquam ſcribit, id ſane non praetermiſſurus, niſi ea turpitudo extra legum animaduerſionem fuiſſet. Vnde profecto patet, inhoneſtas quidem viſas huiuſmodi nuptias, ſed nullam tamen legem, quo minus fierent, obſtitiſſe, donec per Auguſtum primum

Mos & LEX maſculoſum edomuit nefas.

Ille enim vetus quidem ſeruauit principium, adfinitatemque morte et divortiis ſolui conceſſit: ſed excepit tamen nuptias inter PRIVIGNVM et NOVERCAM, VITRICVM et PRIVIGNAM, SOCERVM ET NVRVM, GENERVM et SOCRVM. Tanta enim inter has perſonas videbatur neceſſitudo, vt ſibi inuicem parentum liberorumque loco eſſent (a), et hinc ſe patres liberosque ſalutarent (b). Et has ſolas perſonas excipiunt, quicumque poſt Auguſtum ad quartum vſque ſaeculum Chriſtianum iura interpretati ſunt, quum tamen alias in iure *adfinitates non eae, quae quondam fuerunt, ſed praeſentes intelliguntur.* (c) VLPIANVS (d): *Eam, quae nouerca vel priuigna, vel nurus, vel ſocrus noſtra* FVIT, *vxorem ducere non poſſumus.* ἐμφατικῶς dicit: *quae* FVIT, vt oſtenderet, hic locum non habere vetus principium, quo, matrimonio ſoluto, et adfinitas pro exſtincta habeatur. Eodem modo PAVLLVS (e): *Nec ſocrum, nec nurum, nec priuignam, nec nouercam* ALIQVANDO, *citra poenam inceſti vxorem ducere licet.* En denuo addit *aliquando*, quod vocabulum ad antecedentia pertinet, vt ſenſus ſit, has omnes perſonas duci non poſſe, dummodo *aliquando* adfines fuerint, quamuis alias adfinitas morte vel diuortio perimatur. Porro DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA (f): *Itemque ex adfinibus priuigna, nouerca, ſocru, nuru, ceteriſque, quae antiquo iure probibentur, a quibus cunctos volumus abſtinere.* Inter easdem perſonas ſolas matrimonium prohiberi aiunt CAIVS (g), PAVLLVS (h), aliique, quorum in Digeſtis fragmenta occurrunt. Ita et in inſtitutionibus noſtris ob adfinitatem matrimonium prohibetur tantum cum priuigna aut nuru (i), ſocru et nouerca (l), et vtrobique additur: *Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi*

FVIT

(a) L. 16. *D. ſolut. matr. L. vlt. D. de his quae vt indign.*

(b) PLIN. *Lib. VII. Hiſt. nat. cap.* 13.

(c) L. 3. §. 1. *D. de poſtul.*

(d) *Tit. XI. §. 6.*

(e) *Rec. Sent. Lib. II. tit.* 19. §. 5.

(f) *Coll. LL. Moſ. et Rom. tit.* 6. §. 4.

(g) *Inſt. Lib. I. tit.* 4. §. 5.

(h) L. 24. *D. de Rit. nupt.*

(i) §. 6. *Inſt. de nupt.*

(l) §. 7. *Inſt. eod.*

FVIT *nurus aut priuigna tua* : item : *Quod ipsum* DISSOLVTA DEMVM ADFINITATE, *procedit*, vt intelligatur, iura adfinitatis, quae alias soluto matrimonio exstinguuntur, hic non exstingui. Contra extra lineam rectam nulla occurrit in iure nostro prohibitio. Hinc fratris viduam, vel uxoris sororem ducere, nemini erat religioni, quia adfinitas cum matrimonio videbatur finita. Saeculo secundo Sicinius Pudens, teste APVLEIO (a) fratris Pontiani viduam ducturus erat, et Pudentilla ipsa, Apuleii vxor, primum Sicinio Amico, posteaque eiusdem fratri Sicinio Claro desponsa erat (b), neutrum connubium improbantibus legibus, ceu iam BRISSONIVS (c) obseruauit, et post eum repetierunt alii. Vnde ANIANI manum olent illa CAII (d): *Sed nec vni viro duas sorores vxores habere, nec vni mulieri duobus fratribus iungi permittitur.* CAII enim aetate nondum prohibita fuisse huiusmodi matrimonia, sed CONSTANTINVM cum CONSTANTE fratre ea primum vetuisse, vel exemplo Marci Antonini sanctissimi principis, Lucillam filiam fratri Lucio Vero nuptum collocantis (e) patet, et paullo post demonstrabimus pluribus.

Iam itaque facile intelligemus veterum, quae huc pertinent, fragmenta. PRIVIGNVS et PRIVIGNA non solum intelligebantur mariti vel vxoris liberi, sed et nepotes et neptes, pronepotes et proneptes (f), quemadmodum et liberorum nomine nepotes, neptes, et reliqui posteri, continebantur. SOCER et SOCRVS contra non solum dicebantur vxoris vel mariti parentes, sed et auus et auia, proauus et proauia (g), quin et mariti vel vxoris vitricus et nouerca (h). GENERI et NVRVS adpellatione non solum liberorum, sed et nepotum et neptium, pronepotum et proneptium ceterorumque liberorum coniuges (i), immo et eorumdem sponsi sponsaeque, continebantur (l). Quod CAIVS exemplo legis Iuliae publicorum iudiciorum illustrat, vbi ea cognationis vocabula aeque late accipiuntur. Inter has omnes ergo personas tanta erat ob adfinitatem veneratio, vt inter eas nullo modo subsisterent nuptiae, quantumuis soluto per mortem vel diuortium matrimonio.

III. Sed istud caput demum seuerior Christianorum disciplina exclusit,

(a) *In Apolog. II. pag.* 548.
(b) *Ibid. pag.* 517.
(c) *De iur. Connub. pag.* 283.
(d) *Inst. Lib. I. tit.* 4. §. 7.
(e) *Iul. Capitolin. Marc. cap.* 9. *Luc. Ver. cap.* 2.
(f) L. 14. §. *vlt. D. de Rit. nupt.*
(g) *d.* L. 14. *et* TER. CLEM. L. 146. *D. de verb. sign.* L. 3. §. 2. *D. de postul.*
(h) L. 14. §. *vlt. D. de Rit. nupt.*
(i) L. 14. *eod.* VLP. *Lib. V.* L. 136. *D. de verb. sign.*
(l) CAI. *Lib. IIII.* L. 5. *D. de test.* VLP. *Lib. V.* L. 6. *D. de grad. et adfin.*

sit, quae et inter collaterales adfines matrimonia quaedam prohibuit. Saltim a fratris vxore et vxoris sorore omnes abstinere anno Chr. 355. seuere iusserunt CONSTANTINVS, CONSTANS et IVLIANVS (a), qui simul veterem illam iuris regulam de adfinitate morte vel diuortio soluenda haut obscure proscripserunt, rescribentes ad Volusianum, Vicarium vrbis: *Etsi* LICITVM *veteres crediderunt*, NVPTIIS FRATRIS SOLVTIS *ducere fratrem vxorem: licitum etiam*, POST MORTEM MVLIERIS, *aut* DIVORTIVM, *contrahere cum eiusdem sorore coniugium: abstineant huiusmodi nuptiis vniuersi, nec aestiment, posse legitimos liberos ex hoc consortio procreari: nam spurios esse conuenit, qui nascentur.* Quum vero haec constitutio, edita Romae, et ad vicarium vrbis missa, ad occidentem tantum pertineret: in oriente huiusmodi coniunctiones nondum ab usu recesserant, defendentibus eas etiam Christianis quibusdam, quorum argumenta scriptis ad Diodorum, Episcopum Tarsensem, litteris magno molimine oppugnat BASILIVS (b). Hinc noua lege THEODOSIVS M. (c) vetuit, *ne quis fratris vxorem duceret, vel duabus sororibus coniungeretur*, NE DISSOLVTO QVIDEM QVOCVNQVE MODO CONIVGIO. Idem paullo post firmarunt ARCADIVS et HONORIVS (d) anno Chr. 396. poenam quidem viuicomburii et proscriptionis bonorum, a Theodosio propositam, temperando, sed nihilominus iubendo, vt nec liberi ex eo coitu nati legitimi habeantur, nec parentes testandi habeant facultatem, et dos praeterea tanquam caduca publicetur. Cui poenae diserte et eos subiiciunt Principes, qui sese nuptiis fratris vxoris funestarint. Anno 415. Imperatores HONORIVS et THEODOSIVS iunior (e) eos, qui post prioris coniugis amissionem eius sororem duxerint, easque, *quae post interitum mariti in germani eius nuptias adspirandum crediderint*, *tanquam* INCESTVM *commiserint*, *habendos esse*, edixerunt. Quae constitutio eo est notabilior, quo magis constat, Honorium ipsum duas Stilichonis filias, sorores germanas, vnam post alteram habuisse in matrimonio, vti ZOSIMVS (f) et MARCELLINVS COMES (g) testantur. Sequuta est constitutio ZENONIS (h), qua haec prohibitio etiam ad fratrum coniuges, quae adhuc virgines dicebantur, producitur, *quamuis et Aegyptii adhuc eum morem tenerent*, *et certis* LEGISLATORIBVS *inter has personas nullam adfinitatem esse*, *placuisset.* Postremo et ANASTASIVS (i),

(a) L. 2. *C. Theod. de inc. nupt.*
(b) *Epist. CLXXXXVII.*
(c) L. 5. *C. de incest. nupt.*
(d) L. 3. *C. Theod. de inc. nupt.* L. 6. *C. eod.*
(e) L. 4. *C. Th. eod.*
(f) *Lib. V. cap.* 28.
(g) *Chron. ad ann.* 308.
(h) L. 8. *C. eod.*
(i) L. *ult. C. eod.*

quum huiusmodi connubia saepe rescriptis vel pragmaticis constitutionibus permissa esse intellexisset, noua ea constitutione inhibuit incestaque declarauit. Ex quo constitutionum numero facile est ad intelligendum, quam aegre sibi Romani istud principium extorqueri passi sint, quod cum ipsa paene vrbe natum, constanti tot saeculorum vsu iuris auctoritatem iam pridem fuerat consequutum.

* * * * * * * * * * *

CAPVT XVIII.

AD CAPITA LEGIS TRIGESIMVM SECVNDVM ET TRIGESIMVM TERTIVM,

DE PRIVILEGIIS ABSENTIVM REIP. CAVSSA, ET INDVLGENTIA SENATVS.

I. *Connexio huius capitis cum superioribus. Iac. Gothofredi de hac lege sententia expensa. Capitis huius sententia.* II. *Breuis huius capitis explicatio.* III. *Caput* XXXIII. *quale fuerit?* IV. *Eius explicatio. Principes sibi solis ius lege soluendi vindicarunt. Quot modis lege soluerint?*

I. Quemadmodum ad impedimenta nuptiarum antecedentia capita pertinuerunt: ita iisdem oppositum videtur id, quod proxime sequitur, de quo VLPIANVM libro commentariorum sexto egisse, animaduertimus. Et primum quidem ex eius (a) et PAVLLI (b) fragmentis quibusdam suspicari licet, sequens caput XXXII. egisse de absentibus reipublicae caussa. Qui enim videantur reip. caussa abesse, vterque explicat tam operose atque accurate, vt eos textus dignos iudicaret Tribonianus, quos in titulum digestorum: *Quibus ex caussis maiores viginti quinque annis in integrum restituuntur*, quo plane non pertinebant, referret. Quid vero de his absentibus hoc capite cautum fuerit, vix liquet, faciliusque diuinatur, quam certis rerum argumentis cognoscitur. Vir summus, IAC. GOTHOFREDVS (c), quum obseruaret, inter leges de solidi capacitate ab VLPIANO (d) et hanc referri, quod absentes reipublicae caussa quamdiu absunt et intra annum, postquam

(a) VLP. *Lib. VI. L.* 36. *L.* 38. *D. quib. ex causs. maior.*

(b) PAVLL. *Lib. III. L.* 35. *et L.* 37. *D. eod.*

(c) *Ad Leg. Pap. cap.* 18.

(d) *Tit. XVI.* §. 1.

quam abesse desierint, liberam habeant testamenti factionem: illam caussam solidi capionis a reliquis seiungit, et hoc caput, quod ipsi est XVIII. inde construit.

Si vir commodi sui caussa absit, ex bonis vxoris suae solidum ne capito: At si sine detrectatione reipublicae caussa aberit, donec abest, et intra annum, postquam abesse desierit, libera inter virum et vxorem testamenti factio esto.

Sed quum hoc priuilegium, absentibus reip. caussa datum, ad leges de solidi capacitate pertinuerit, de quibus TER. CLEMENS et VLPIANVS libro quarto commentariorum suorum egerant: quis credat, vel legislatores, vel ipsos legis interpretes, tam fuisse incuriosos ordinis, vt istud caput, a reliquis diuulsum, loco hoc plane alieno proponerent? Quare maluimus, VLPIANVM auctorem sequuti, ista loca ad leges de solidi capacitate referre: quo loco etiam illa satis superque exposuimus.

Quum itaque GOTHOFREDVM hic deserere cogamur: age diuinabimus, qua de re egisse hoc caput, verosimillimum sit. In eo hactenus fuisse vidimus legislatorem, vt, quae nuptiis moram obiiciunt, impedimenta tolleret. Inter haec et absentia procul dubio fuit. Magnas saepe ac longissimas peregrinationes tum suscipiebant Romani (a). Alii officiis praeerant in prouinciis, alii procul ab vrbe faciebant stipendia, vel in provinciis inter legiones praesidiarias consenescebant. Erant etiam, qui in diuersis orbis Romani prouinciis vel vectigalia conducerent, vel negotiarentur, vel suo periculo naues exercerent. Quorum quam immensus numerus fuerit, vel inde patet, quod per solam Asiae prouinciam Mithridates, teste PLVTARCHO (b), vno edicto centum et quinquaginta ciuium Romanorum millia iugulari iusserit. Quanto plures tum per alias prouincias vagatos existimemus? Haec absentia quantam vastitatem vrbi et Italiae intulerit, iam Iulius Caesar viderat, qui, ut exhaustam vrbem noua sobole expleret, teste SVETONIO (c), sanxerat, *ne quis ciuis, maior annis* XX, *minorue* XL, *qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo* ITALIA ABESSET, *neu quis senatoris filius, nisi contubernalis aut comes magistratus*, PEREGRE PROFICISCERETVR. Quum itaque et Augustus animaduerteret, ciuium quamplurimos vrbe abesse, eoque obtentu nuptias vel differre, vel

 plane

(a) *Pr. Inst. de codicill.*
(b) *In Sulla p. 469.*
(c) *Iul. cap. 42.*

plane adspernari : commentus videtur caput, quo absentiam istam, ea excepta, quae ob reipublicae vtilitatem ciuibus indiceretur, coerceret. Id autem ita eum fecisse arbitramur, vt eos omnes qui peregrinationis studio nuptias et sobolis procreationem differebant, praeterquam qui reip. caussa abessent, caelibatus orbitatisque poenis subesse iuberet. Aut multum ergo fallimur, aut tale fuit legis nostrae caput XXXII.

> *Qui* REIPVBLICAE CAVSSA *sine detrectatione absunt, donec absunt, et intra annum, postquam abesse desierunt, vacationem a lege habento. Reliqui, qui sui commodi caussa absunt, poenis ex H. L. tenentor.*

Mouet me primo, quod et alias sollemne fuisse video Augusto, absentibus reipublicae caussa vacationem legum suarum dare. Nam et legi Iuliae de adulteriis adscriptum nouimus : NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVM SINE DETRECTATIONE REIP. CAVSSA ABERIT (a). Deinde, quod generali iuris regula receptum esset, absentiam eius, qui reip. caussa abest, neque ei, neque alii, damnosam esse debere (b). Denique quod interpretes nostri tam accurate computant, quando, qui reip. caussa abfuerunt, abesse desinant (c), simulque ab his distinguunt eos, qui absunt sui commodi caussa (d). Quod sane alio pertinere non potest quam ad vacationem annuam iis, qui reip. caussa absunt, concedi solitam, poenamque iis, qui sui commodi caussa absunt, propositam.

II. Ait itaque lex : QVI REIP. CAVSSA ABSVNT. Eos vero iam recensuimus ad caput legis XXIII. vbi etiam illa explicauimus : DONEC ABSVNT, ET INTRA ANNVM, POSTQVAM ABESSE DESIERVNT, vt nihil hic adiiciendum videatur, praeter verba : SINE DETRECTATIONE, quae quum in legibus frequentissime occurrant (e), cum GOTHOFREDO libenter adoptauimus. *Sine detrectatione* vero abesse dicebantur, qui non alicuius rei detrectandae vel declinandae caussa peregre abibant. Vnde facile patet, illos, qui eo tantum consilio in prouinciam ire adfectabant, vt ne legi parere cogerentur, nullam poenae vacationem habuisse. VACATIONEM vero A LEGE HABERE dicuntur, quibus laxamenti aliquid datum, intra quod necessitate ineundi matrimonium pro-

crean-

(a) L. 15. §. 1. *D. ad L. Iul. de Adult.*

(b) L. 140. *D. de R. I.*

(c) VLP. *Lib. VI.* L. 38. §. 1. *D. quib. ex causs. mai.*

(d) VLP. IB. *L. 36. L. 37.* §. 1. *D. eod.*

(e) L. 15. §. 1. *D. ad L. Iul. de ad. L. 12. pr. D. de accus. L. 19. pr. D. de test. L. 22. fin. D. de fideic. libert.*

creandique liberos soluerentur, vt nihilominus interea a poenis caelibatus atque orbitatis essent immunes, praemiaque maritorum ac parentum caperent. Quo sensu VLPIANVM (a) et SVETONIVM (b) haec verba accipere, iam supra monuimus. Et sane huiusmodi vacationem competiisse absentibus reip. caussa, per pleraque legis capita facile potest demonstrari. Sponsam vltra biennium ex hac lege habere nemo poterat: ast poterat tamen is, qui ex necessitate (c), id est, ut ego interpretor, reip. caussa aberat, sponsalia non solum annum vel biennium, sed et vltra, differre. Quum deinde ex eadem lege feminae nupturae daretur tutor dotis constituendae caussa: non dabatur tamen, si tutor necessario abesset. Id enim SCto postea demum inuectum esse, docent VLPIANVS (d) et PAVLLVS (e). Solidi capacitatem et ei qui reip. caussa abesset, et eius vxori fuisse, iam ante docuimus. Absentibus porro reip. caussa, veluti militibus, plerumque ius liberorum a principe datum esse, paullo post adparebit. Ita procul dubio absenti reip. caussa centum illi dies, intra quos vxorem eum ducere oportebat, si vellet hereditatem capere, non currebant. Adeoque certissimum videtur, absentibus reip. caussa, et dum abessent, et intra annum, postquam abesse desiissent, vacationem legis fuisse.

Additum fuisse arbitramur: RELIQVI, QVI SVI COMMODI CAVSSA ABSVNT, POENIS EX H. L. TENENTOR. Id enim nuptiarum impedimentum praecipue sublatum oportuit. Nec obscure ad id respicere videtur VLPIANVS (f), dum scribit: *Reipublicae caussa abesse eos solos intelligimus, qui non* SVI COMMODI CAVSSA, *sed coacti, absunt.* His itaque nulla legis dabatur vacatio, adeoque non minus caelibatus orbitatisque poenis subiacebant, ac reliqui, qui peregre non fuerant. Hinc VLPIANVS (g) negat, eos *qui crimen admiserunt*, ob eamque rem in prouincia morantur, *habere priuilegium eorum, qui reip. caussa absunt.* Idemque repetit de eo, qui finito officio in prouincia morabatur, vel aliquo deflexerat suae rei caussa (h). Rationes vero huius iuris satis idoneae sunt. Primo enim absentia haec erat voluntaria, adeoque non indulgendum videbatur ei, qui vltro, antequam legi paruisset, eiusmodi peregrinationem susceperat. Deinde is vel eo nomine veniam non merebatur, quod legi et absens parere posset, si vellet. Nam et absenti

(a) *Fragm. tit. XIV.* §. 1.
(b) *Aug. cap.* 34.
(c) L. 17. *D. de sponsal.*
(d) *Fragm. tit.* XI. §. 22.
(e) L. 15. *D. de tut. et cur. dat.*
(f) VLP. *Lib. VI.* L. 36. *D. quib. ex causs. mai.*
(g) VLP. IB. L. 38. *pr. eod.*
(h) IB. L. 38. §. 1. *eod.*

absenti absens desponderi poterat, idque fiebat quotidie (a), modo rei non ignarus esset absens, vel factum ratum haberet (b). Immo et absens vir poterat ducere vxorem, in patria commorantem, quamuis nubere absens non posset femina. Hinc PAVLLVS (c): Vir ABSENS *vxorem ducere potest:* FEMINA ABSENS *nubere non potest.* Quod eleganter explicat POMPONIVS (d): *Mulierem absenti per litteras eius, vel per nuncium posse nubere placet, si in* DOMVM *eius* DVCERETVR. *Eam vero, quae abesset, ex litteris vel nuncio duci a marito non posse: deductione enim opus est in mariti, non in vxoris domum, quasi in domicilium matrimonii.* Quamuis enim alioquin consensu fiant nuptiae: inter absentes tamen consensus facto aliquo erat declarandus, idque commodissime fieri videbatur domum deductione. Feminâ vero domum deductâ, quamuis nondum cum ea consuesset absens maritus, matrimonium tamen tam perfectum erat, vt Cinna, teste VLPIANO (e), responsum esse scriberet, eum, qui absens accepisset vxorem, et deinde rediens ad Tiberim periisset, ab vxore lugendum: et PAVLLVS (f) huiusmodi vxorem, quamuis nihil muliebre passam, et dotem et de dote actionem habere, censeat. Quum itaque et absenti liceret legi parere, ac vxore domum ducta poenas effugere caelibatus: nihil profecto caussae erat, cur et sui commodi caussa absentibus idem daretur privilegium, quod in gratiam eorum, qui reip. caussa abessent, fuerat inuentum. Bella specie id illustrasse videtur CAIVS (g) noster, quamuis suo more rationem tantum decidendi seruarit Tribonianus. Titius, ex priore matrimonio pater solitarius, sui commodi caussa peregrinabatur vna cum vxore Caecilia et filio eiusdem impubere. Vxor heredem instituerat filium, eumque fideicommisso obstrinxerat, ut moriens hereditatem relinqueret Titio vitrico. Dum nauigant mare, naufragio pereunt mater et filius, Titius euadit, petitque hereditatem. Si reip. caussa abfuisset, libera inter eum et vxorem fuisset testamentifactio. Ast sui commodi caussa absens, solidum non capiebat. Non ab vxore, quia nullus exstabat filius communis: nec ab impubere Caeciliae filio, cui fuerat substitutus, quia heres matris factus non intelligebatur, siquidem, vti ait CAIVS, *si mulier cum filio impubere naufragio periit*, PRIOREM FILIVM *necatum esse intelligitur.* Excidit ergo heredi-

(a) *L. 4. §. 1. D. de spons.*
(b) *L. 5. D. eod.*
(c) *Lib. II. recept. sent. tit.* XIX. §. 8.
(d) *L. 5. D. de Rit. nupt.*
(e) *L. 6. D. eod.*
(f) *L. 7. D. eod.*
(g) CAI. *Lib. V. L.* 23. *D. de reb. dub.*

hereditate, fibi teftamento deftinata, praeter decimas, quarum matrimonii nomine, et ob filium filiamue, ex priore matrimonio fuperftitem capax erat. Idem etiam capere poterat vfumfructum tertiae partis bonorum: non autem legatum annuum, quod tertiae partis vfumfructum excederet. Qua occafione idem CAIVS (a) de difcrimine annui et ufusfructus legati differuiffe videtur.

III. Sequitur caput XXXIII. de quo eodem libro commentariorum fexto egit VLPIANVS, id quod tale fuit:

Si cui fenatus gratiam huius legis faciet : ei nuptiae iuftae, liberiue legitimi funto, et omnia ex H. L. praemia capere ius efto.

Eam fane capitis huius fententiam nobis fuggerit VLPIANVS (b), dum fcribit: *fi fenatori* INDVLGENTIA PRINCIPIS *fuerit permiffum, libertinam iuftam vxorem habere: poteft iufta vxor effe.* Id enim exemplum eft, quo illuftrat regulam, ad vniuerfam procul dubio legem noftram pertinentem. Nimirum impedimento nuptiis aliquando erat repulfa, et quod nulla effet idonea conditio. Erant, qui vel ob formae vitium, vel ob paupertatem, morbos, aliasue huiufmodi cauffas dignam fuo ordine conditionem nufquam reperirent. Iis, ne innoxii poenas infelicitatis fuae luerent, confulendum putarat Auguftus, atque hinc iis id indulferat beneficium, vt a fenatu lege foluerentur.

IIII. Ait lex: SI CVI SENATVS. Huic enim non tantum tempore liberae reip. fed et fub Augufto id ius competiiffe, iam fupra, vbi de folidi capacitate actum, demonftrauimus. Nec video, quo iure vir fummus, IAC. GOTHOFREDVS, obuertere nobis poffit exemplum Hifpalae Fecenniae apud LIVIVM (c), quum is auctor eam SCto lege matrimoniali folutam effe, diferte fateatur. Equidem, libera adhuc republica, huius modi SCta, quibus aliquid contra leges indulgebatur, faepe folebant tribuum fuffragio firmari. Quale quid factum nouimus, quum fenatus C. Valerium Flaccum, Aedilem, qui ob flaminium Diale in leges iurare non poterat, ea lege foluiffet (d). Sed tantum abeft, vt illud adhuc fieret temporibus Augufti, vt iam libera republica ea de re defitum effe ad populum ferri, referat ASCONIVS PAEDIANVS, cuius locum iam fupra expendimus. Multo minus itaque hoc factum fub Imperatoribus, partim quod res non effet tanti momenti, vt ideo tribus in fuffragia mitterentur, partim quod rarius tunc indicerentur

(a) *Lib. V. L. 8. D. de ann. legat.*
(b) *Lib. VI. L. 31. D. de rit. nupt.*
(c) *Lib. XXXVIIII. cap. 19.*
(d) LIV. *Lib. XXXI. cap. vlt.*

cerentur comitia, et ea, exſtincto paullo poſt Auguſto, a Tiberio, teſte TACITO (a), e campo in curiam penitus transferrentur. Senatum ſane ipſi Caligulae Imp. legis caducariae gratiam feciſſe, DIO CASSIVS teſtis locupletiſſimus eſt (b).

Enimuero id ius ſibi paullo poſt principes vindicaſſe, ex VLPIANI verbis paullo ante adlatis diſcimus. Cuius mutationis originem iam ſupra ad Veſpaſiani tempora retulimus, cui, vt eſt in tabula Capitolina apud GRVTERVM (c), SCto conceſſum,

> VTI, QVAECVMQVE EX VSV REIP. MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSVERIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE ESSET.

Domitianum ſaltim ſaepe lege Papia Poppaea ſoluiſſe, ex pluribus MARTIALIS epigrammatibus conſtat. Immo de ipſo Veſpaſiano exempla paullo poſt occurrent.

Sequitur in capite noſtro: SI CVI SENATVS GRATIAM HVIVS LEGIS FECERIT. Ita enim loqui ſolebant veteres, quando lege quendam ſolui, dicere vellent: quemadmodum et notae ſunt loquutiones: *Gratiam facere iurisiurandi* (d), *gratiam facere decreti* (e), *gratiam facere criminis* (f), aliaeque ſimiles. Equidem IAC. GOTHOFREDVS (g) ita verba reſtituit: *Si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiſerit:* ſed licet VLPIANVS huius ſolius ſpeciei meminerit: vix tamen veroſimile eſt, hanc lege ſolutionem ad ſolum caput primum et ſecundum de nuptiis ſenatorum et plebeiorum pertinuiſſe. Nullum enim fere eſt legis noſtrae caput paullo maioris momenti, cuius non gratiam quibusdam vel ſenatus vel principis beneficio factam eſſe norimus. Prohibitas nuptias aliquando conceſſas eſſe ſenatoribus, VLPIANVS obſeruat (h). Plebeiis ingenuis, maxime militibus, ius connubii cum vxoribus, quas contra leges duxerant, datum eſſe a Veſpaſiano, Domitiano, et Traiano: marmora apud GRVTERVM (i) et SPONIVM (l) docent. Si qui contra hanc legem contraxerant nuptias: nec vir nec mulier, nec dos, nec nuptiae, nec liberi legitimi intelligebantur. Et tamen ſaepe principes talia matrimonia (m), liberorumque ſtatum (n) confir-

(a) *Lib. I. Ann. cap.* 15.
(b) *Lib. LIX. p.* 747.
(c) *Inſcr. p.* 242.
(d) SVET. *Tib. cap.* 34. L. 6. *D. de iureiur.*
(e) L. 1. §. *vlt. D. de quaeſtion.*
(f) SVET. *Calig. cap.* 15.
(g) *Ad Leg. Pap. cap.* 19.
(h) VLP. *Lib. VI. L.* 31. *D. de Rit. Nupt.*
(i) *Inſcr. p.* 573. *num.* 2. 574. *nu.* 5. 575. *n.* 1.
(l) *Miſcell. p.* 244.
(m) *L.* 38. §. 6. *ad L. Iul. de adult.*
(n) *L.* 57. §. 1. *D. de Rit. Nupt.*

confirmaſſe, vel inde patet, quod ne in inceſtis quidem coniunctionibus id beneficium ſemper denegarent. Petentibus honores ſaepe principes iura liberorum dabant, ſaepe annos aliquot, etiamſi liberos tot non ſuſtuliſſent, remittebant, ceu exemplis Calaeſtrii Tironis et Plinii Secundi diſcimus (a). Idem ius liberorum ſaepiſſime datum nouimus ob immunitatem a muneribus, ob liberationem a tutela (b), ad conſequenda iura Quiritium, et ſolidi capacitatem (c). Immo et lege caducaria quosdam ſolutos eſſe, iam Caligulae exemplo ex DIONE (d) demonſtratum eſt. Quis ergo dubitet, quin hoc caput noſtrum ad totam legem Papiam Poppaeam pertinuerit? Quis dubitet, quin initio ſenatui, poſteaque principibus, licuerit quarumcumque ſanctionum gratiam facere?

Si cui autem id beneficium obtigerat: ei et IVSTAE NVPTIAE et LIBERI LEGITIMI ERANT, et IVS POTESTASQVE PRAEMIA EX H. L. CAPIENDI. Prius ex verbis VLPIANI patet (e): *Poteſt iuſta vxor eſſe.* Si autem iuſta vxor erat, conſequitur, vt et iuſtae nuptiae, et liberi haberentur legitimi. Poſterius autem exempla docent. Sic Calaeſtrius iure liberorum; Plinius anni remiſſione impetrata non minus aliis praeferebantur candidatis, ac ſi liberos ſuſtuliſſent (f). Liuia (g) et Irene (h) impetrato trium liberorum iure non minus tutela liberabantur, ac ſi matres eſſent trium liberorum. Eadem Liuia, lege ſoluta, non minus tertiam bonorum partem ex teſtamento mariti capiebat, ac ſi legi Iuliae et Papiae ſatisfeciſſet (i). Quae quum ita ſint, certiſſimum videtur, hanc ipſam, quam expreſſimus, fuiſſe huius capitis noſtri ſententiam.

(a) PLIN. *Lib. VII. Epiſt.* 17.
(b) GRVT. *pag.* 1081. *n.* 1.
(c) VLP. *tit. XVI.* §. 1.
(d) *Lib. LVIIII. pag.* 747.
(e) VLP. *Lib. VI.* L. 31. *D. de Rit. nupt.*
(f) PLIN. *ibid.*
(g) DIO *Caſſ. Lib. XXXXVIIII. p.* 414.
(h) GRVTER. *ib.*
(i) DIO *Lib. LVI. pag.* 590.

* * * * * * * * * * *

CAPVT XVIIII.

AD CAPVT LEGIS XXXIIII.

DE DIVORTII MODO ET POENA.

I. *Caput* XXXIIII. *qua de re egerit? Locus Suetonii expoſitus. Diuortii cauſſae. Redditio dotis, retentio ex dote, graues et leuiores ma-*

 riti

riti et vxoris mores puniti. Caput restitutum. II. *Caussae diuortii. Poena eiusdem. Restitutio dotis. Quo tempore fieri debuerit? Graues leuesque mariti mores quomodo coerciti? nec non graues leuesque mores vxoris. Quid praeterea ex dote retentum?* III. *Variae huius capitis mutationes.*

I. CApite sequente de diuortiis actum esse, varia ostendunt VLPIANI ex libro septimo (a), PAVLLI ex libro tertio (b), et MARCELLI (c) ex libro eodem commentariorum, fragmenta. Exstat etiam pars verborum legitimorum huius capitis, ex quibus facile patet, diuortiis hoc caput fuisse oppositum. Quale vero id fuerit, paullo accuratius iam videtur inuestigandum, maxime quum hic ipse vacillet vir summus, IAC. GOTHOFREDVS. Is enim ita ordinanda putat capita insequentia:

CAP. XX. *Fundum dotalem Italicum maritus, inuita vxore, ne alienato, neue, consentiente ea, obligato.*
CAP. XXI. *Soluto citra culpam vxoris matrimonio, vir, quidquid ex vxoris eiusue libertorum bonis* AD EVM PERVENIT, AVT DOLO MALO EIVS FACTVM ERIT, QVO MINVS AD EVM PERVENIRET, *tam ipse, quam heres eius,* QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM VXORI DATO.

Caput XXII restituere non audet; addit tamen in margine: *Cap.* XXII. *de* DOTIS *repetitione et retentionibus, vt existimo:* et in ora paginae allegat VLP. LIB. VII. *L.* 64. *D. sol. matrim.*

Enimuero caput illud, quod viro eximio est vigesimum primum, non esse ex lege Iulia et Papia, (vti sibi ante GOTHOFREDVM iam persuaserat PAVLL. MANVTIVS (d), sed ex lege Iulia de adulteriis, manifestum videtur ex loco PAVLLI (e). Quo animaduerso, ipse GOTHOFREDVS in commentario sententiam priorem deserit, et ita scribit (f): *Verum retrahit me Paullus Lib.* 2. *sent. tit.* 21. *quo loco id, quod lege Iulia de fundo dotali cautum fuit, legi Iuliae de adulteriis nominatim tribuit. Et vero id confirmant apertissime inscriptiones ex* VLPIANI, PAPINIANI, PAVLLI *libris de adulteriis*, L. 2. 6. 12. 13. 14. D. de fund. dotal. *Quo igitur pertinebit tractatus ille Caii in* L. 7. D. de

(a) VLP. *Lib. VII.* L. 64. *D. sol. matr.*
(b) PAVLL. *Lib. III.* L. 8. *fin. D. de captiu.*
(c) MARCELL. *Lib. III.* L. 33. *D. de Rit. nupt.*
(d) *De Leg. Rom. cap.* 16.
(e) *Rec. sent. Lib. II. tit.* 21.
(f) *Comm. ad L. Pap. p.* 335.

de censf.? (quem antea ad caput suum XX retulerat) *Nempe eodem, quo ex Vlpiani Lib.* VII. L. aedificia 139. D. de verb. sign. *At quo vtrumque? ad* DIVORTIA, *vt puto, quae, septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis fieri oportuit.* Ex sententia igitur ipsius Gothofredi posteriore totum delendum est caput XX, eiusque loco reponendum aliud, quo cautum, vt diuortia, septem ciuibus Romanis, praeter libertum adhibitis, fierent. Enimuero ne sic quidem res in vado est. Praeterquam enim quod tractatus ille CAII in *L.* 7. *D. de cens.* et VLPIANI in *L.* 139. *D. de Verb. sign.* nihil facit ad septem testes, in diuortio, adhibendos: posteriores hae Gothofredi curae iisdem premuntur difficultatibus, ac priores. Nam et illud ius de septem testibus diuortio adhibendis non legi Iuliae Papiae, sed legi Iuliae de adulteriis tribuitur a PAVLLO (a) et VLPIANO (b). Vnde ipse Gothofredus pergit: *At*, inquies, *hoc lege Iulia de adulteriis cautum. Quid tum? Simile aliquid antea cautum hac lege Papia omnino existimo, etsi postea plenius lege Iulia recautum.* Sed praeterquam, quod antiquiorem lege Iulia esse hanc Papiam nostram, nondum expeditum est: idem sibi vir eximius respondere poterat de fundo dotali. Quis vero crediderit, intra breuissimum temporis spatium Augustum bis idem cauere et recauere, id est, actum agere voluisse?

Quae de capite XXII suspicatus est IAC. GOTHOFREDVS, probabiliora videntur, quamuis accuratius docere potuisset, quid de repetitione et retentione dotis Augustus sanxerit. Quod quum non fecerit, Lectorem vbique dubium, et veluti sub cultro, quod aiunt, relinquit.

Periculum itaque facere iuuat, an post GOTHOFREDVM liceat nobis hanc legem veluti de fuga retrahere, suaeque restituere integritati. Saepe diximus, praecipue hactenus id dedisse operam Augustum, *ne quod omnino nuptiis impedimentum inferretur* (c). Nullum vero erat impedimentum nuptiarum grauius, quam promiscua illa diuortiorum licentia, quae paullo ante tempora Augusti ita inualuerat, vt ob leuissimam quamuis suspicionem, ob simultates cum socru muliebres, ob spem conditionis pinguioris, ob secretum cum liberta colloquium, matrimonia auspicatissima diuellerentur. Quum ergo tristis illa conditio et viros et feminas complures a matrimonio absterreret: nihil prius nihilque antiquius sibi habuit Augustus, quam vt istam licentiam lege nostra prudenter coerceret.

Id eum fecisse lege PAPIA POPPAEA, ita docet SVETONIVS (d): quum-

(a) L. 9. *D. de diuort.*
(b) L. vn. *D. vnde vir et vx.*
(c) L. 72. §. vlt. *D. de cond. et dem.*
(d) *Aug. cap.* 34.

quumque etiam immaturitate sponsarum, et matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludi sentiret: tempus sponsas habendi coarctauit, DIVORTIIS *modum imposuit.* Circa quem locum dupliciter errare video viros doctos, quorum quidam cum v. c. BARN. BRISSONIO (a) SVETONIVM de lege Iulia de adulteriis loqui existimant, quum manifesto agat de lege Papia Poppaea: alii vero verba eius ita interpretantur, vt Augustum diuortiis certam formam dedisse, et in iis sollemnitates quasdam exegisse, dicant, quo sensu ipse GOTHOFREDVS verba historici accepisse videtur. Sed vnusquisque videt, *modum diuortiis imponere* hic idem esse, ac diuortia coercere, vt tam frequenter non fiant: quemadmodum auctoribus nostris lege Falcidia *modus* legatis constitutus (b), legata non vltra ciuilem *modum* relicta (c), et vsuris *modus* esse, dicuntur. Eadem forma leges nostrae eleganter dicunt *modum adiicere*, *L. 6. §. 3. D. de offic. procos. moderari*, et *modum rei excedere*, *cit. loc.* Ex quo sane sequitur, vt Augustus sanctionibus poenalibus coërcuerit diuortia. Id quod etiam clarissime patet ex verbis PAVLLI de vxore captiua, nolente ad virum redire: (d) *quod si noluerit, nulla caussa probabili interueniente,* POENIS DISCIDII *tenebitur.*

Qua in re autem istae *poenae discidii* constiterint, facile discimus ex parte verborum legitimorum, quae seruauit VLPIANVS (e). Nempe in redditione dotis. Quum vero haec redditio in se poena non sit, quum maritus, soluto matrimonio, dotem cogatur reddere, etiamsi nihil aduersus leges admiserit: alio loco nobis ostendit VLPIANVS (f), quid circa redditionem dotis obtinuerit, si vel mariti vel vxoris culpa factum esset diuortium. Nimirum si maritus moribus occasionem huic discidio dedisset, dos in quantitate consistens ob mores grauiores praesens, ob mores leuiores senûm mensium die; quae non consistebat in quantitate, cum fructibus tantis, quanti per quadriennium capi possent, reddenda erat. Sin culpa mulieris, aut patris, cuius in potestate erat, factum fuerat diuortium: dotem non integram recipiebat mulier, sed praeter ea, quae propter impensas in res dotales factas, vel propter res donatas, amotasque a muliere, nec non propter liberos penes maritum manebant, quaedam etiam morum nomine retinebantur, quae omnia accurate idem exponit VLPIANVS (g), infra a nobis interpretanda pluribus. Equidem id ius ex formula vetere actionis rei vxoriae QVANTVM AEQVIVS

(a) *Ad leg. Iul. de adult. pag.* 123.
(b) L. 1. *pr. et* L. 81. *in fin. D. ad leg. Falc.*
(c) TACIT. *Ann. Lib. I. cap.* 8.
(d) *Lib. III.* L. 8. *D. de capt. et postlim.*
(e) VLP. *Lib. VII.* L. 64. §. 6. *et* §. 10. *D. solut. matr.*
(f) *Fragm. tit.* 6. §. 13.
(g) *Ibid.* §. 10. *sequ.*

QVIVS MELIVS arcessit BOETHIVS (a): sed recte a SCHVLTINGIO obseruatum est, ICtos non potuisse interpretando definire certas partes, et praeterea, id ius ex *lege vetere* esse, diserte scribit THEODOSIVS iunior (b). Quum itaque antea, libera adhuc republica, ob mores graues vxoris tota dos penes virum maneret, testibus PLVTARCHO (c) et PLINIO (d), apud VLPIANVM autem certa tantum dotis pars retineri posse dicatur: non abs re colligere mihi videor, illud ius inuectum esse lege Papia Poppaea, post quam nullius legis exstat memoria, qua inuectam credere liceat hanc dotis retentionem.

Quae quum ita sint, ego quidem tale fuisse censeo caput legis nostrae XXXIIII:

> *Soluto citra culpam vxoris matrimonio, si mulier ob mores viri diuortit, vir eam dotem, quae annua, bima, trima die reddi debet, ob maiores mores praesentem, propter minores senûm mensium die reddito. Quod ad dotem, quae praesens reddi solet, et dotale praedium Italicum, et* QVIDQVID EX VXORIS *vel libertorum eius* BONIS AD EVM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET: QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM *ipse eiusue heredes* DATO, *et vir simul fructum quadriennii praestato. Sin mulieris culpa discidium factum, morum nomine maritus, grauiorum quidem sextam, leuiorum octauam dotis partem retineto.*

II. SOLVTO, inquit lex, CITRA CVLPAM VXORIS MATRIMONIO. Non ergo Augustus sustulit diuortiorum libertatem, sed modum illis imposuit, nec ea, nisi ex iusta caussa, nempe ob mores alterius coniugis intolerabiles, fieri voluit. Vti vero iam CICERONIS (e) aeuo non quaerebatur, vter coniugum nuncium miserit, sed penes quem culpa esset? ita idem valuit post legem Papiam Poppaeam (f). Quum autem quisque secundum se dare soleat sententiam: opus erat arbitrio iudicis, qui, vtrius culpa diuortium esset factum, definiret. Quem in finem prodita erat *actio malae tractationis*, quam ex QVINCTILIANI *Declamationibus* (g) ac *Institutionibus oratoriis* (h) in lucem protraxerunt CHARONDAS (i) et ANT. SCHVLTINGIVS (l). Apparebat itaque,

(a) *Ad Topic. Cic.* Lib. *VI.*
(b) *Nouell. Theod. tit. 17. de repud.*
(c) *In Mario pag. 274.*
(d) *Hist. Nat. Lib. XIIII. cap. 13.*
(e) *Topic. cap. 4.*
(f) QVINCTIL. *Instit. Lib. VII. cap. 4.*
(g) *Decl. VIII. XVIII.* CCCLXXXIII.
(h) *Lib. VII. cap. 3.*
(i) *Ad* VLP. *tit. 6. §. 13.*
(l) *Ibid. pag. 586.*

finito hoc iudicio, diuortium factum esse vel culpa vtriusque, vel culpa mariti, vel culpa vxoris. Si par vtriusque esset culpa, neuter quidquam ex alterius bonis lucrabatur. Et eo pertinet elegans textus SCAEVOLAE (a): *Quum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil* EX DOTE *retinetur. Cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit, aut postea probauit?* Sin culpa teneret maritum, adeoque vxor OB MORES VIRI DIVORTISSET, tunc aequissimum erat, ei dotem cum lucro reddi. Sunt vero MORES vel *grauiores*, siue *maiores*, vti VLPIANVS (b) vocat, vel *leuiores* siue *minores*. Grauiores sunt adulteria: leuiores reliqui omnes, quos coniux in coniuge ferre nequeat. Vtroque casu maritus, qui moribus male compositis occasionem diuortio dederat, vxori reddere tenebatur dotem. Hinc PAVLLVS apud BOETHIVM (c): *si* DIVORTIVM *est matrimonii, et hoc sine culpa mulieris factum est,* DOS INTEGRA *repetetur.* Sed quia, vti monui, haec quidem redditio dotis nihil in se poenae habet, quippe ad quam, et morte soluto matrimonio, non modo maritus, sed et eius heredes sunt obstricti: hinc Augustus eam conditionibus paullo durioribus circumscribendam existimabat. Nimirum dos aut pondere, mensura numeroue, aut in fundis aliisque rebus haud fungibilibus constabat. De illa lex addit: VIR EAM DOTEM, QVAE ANNVA BIMA TRIMA DIE REDDI DEBET, OB MORES MAIORES PRAESENTEM, PROPTER MINORES SENVM MENSIVM DIE REDDITO. Res fungibilis in dotem data, reddenda erat ordinarie pensionibus tribus, id est, annua, bima, trima die, nisi, vt praesens redderetur, diserte conuenerit (d). Quemadmodum enim plerumque, qui dotem promiserant, eam non praesentem, sed, annua, bima, trima die, numerabant, ceu ex CICERONE (e) et POLYBIO (f) erudite docet V. C. GER. NOODT (g): ita et iisdem pensionibus eam reddi, videbatur aequissimum. Sed hoc beneficio excidebat maritus, qui moribus improbis occasionem diuortio dederat. Nam OB MAIORES MORES, id est, ob adulterium stuprumue alteri illatum, dotem PRAESENTEM REDDERE tenebatur. Ex quo consequebatur, vt statim soluto matrimonio veniret dies, adeoque ab eodem momento vsurae ob moram iudicio rei vxoriae, tanquam actione bonae fidei, peti possent. Amittebat itaque maritus interusurium trium annorum, adeoque, si tria Philippûm millia dotis loco acceperat, eaque foenori locauerat pro vsuris centesimis: septingentorum ac viginti Philippûm vsuras amit-

(a) L. 47. *D. soluto matr.*
(b) *Ibid.* §. 12. *sequ.*
(c) *In Topic. Cic. Lib. II.*
(d) VLP. *Fragm. tit.* 6. §. 8.
(e) *Lib. XI. ad Att. Epist.* 4. 23. *vlt.*
(f) *Excerpt. Peiresc. p.* 154.
(g) *Lib. III. de foen. et vsur. cap.* 6.

amittebat, quas percipere potuiſſet, ſi ei licuiſſet ſoluere annua, bima, trima die. Sin ob mores leuiores diuortiſſet mulier: maritus SENVM MENSIVM DIE, id eſt poſt ſemeſtre ſpacium, dotem renumerare tenebatur, adeoque amittebat vſuras centeſimas quingentorum et quadraginta Philippûm. Quid vero ſi dos in rebus non fungibilibus, veluti in fundis, conſiſteret? Ea dos iam olim praeſens reddi debebat, etiamſi maritus nihil deliquiſſet. Diſerte enim VLPIANVS (a): *Reliquae dotes*, (quae pondere, menſura, numero, non continentur,) STATIM *redduntur*. Quod et nouo iure manſit (b), quo tamen prius iſtud ius de annua, bima, trima die mutatum, et, vt dos in re fungibili data intra annum a ſoluto matrimonio ſolueretur, ſancitum eſt. Vt ergo et ita poenam ſentiret maritus, cautum fuerat: QVOD AD EAM DOTEM, QVAE PRAESENS REDDI SOLET, ET DOTALE PRAEDIVM ITALICVM, ET QVIDQVID EX VXORIS VEL LIBERTI BONIS AD EVM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM IPSE HERESVE EIVS DATO. Nimirum dos vel in fundis, vel in aliis rebus non fungibilibus conſiſtebat. Fundus vel Italicus erat, vel prouincialis. Italicus non ſolum Romae et in Italia quaerendus, verum etiam in iis locis extra Italiam, quae iure Italico fruebantur. Ea praedia, quum nec inuita vxore alienari, nec volente obligari a marito poſſent, ſtatim in ſpecie erant reſtituenda. Atque inde facile intelligitur quid ſibi velint verba: QVOD AD EAM DOTEM, QVAE PRAESENS REDDI SOLET, DOTALE PRAEDIVM ITALICVM, DATO. Vindicari itaque ab vxore poterat praedium dotale Italicum, ſiue id poſſideret maritus, ſiue dolo malo poſſidere deſiiſſet. Ex quo facile patet, cur tam ſollicite ad hunc locum iureconſulti noſtri diſquirant, quaenam aedificia dicantur ROMAE AEDIFICATA (c), et quaenam coloniae ſint iuris Italici, quarum magnum numerum init CAIVS (d). Ea omnia enim ad explicanda verba: PRAEDIVM DOTALE ITALICVM pertinuiſſe, facile eſt ad intelligendum. Quia autem ſaepe et in aliis rebus dos conſtituebatur, vti in fundis prouincialibus, ſeruis, aliiſque, quae alienari poterant, hinc additum: ET QVIDQVID EX VXORIS VEL LIBERTI EIVS BONIS AD EVM PERVENIT, QVANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO. Hinc ſi vir ſeruum dotalem voluntate mulieris manumiſerat, debebat vxori reſtituere, quidquid ea occaſione ad eum perueniſſet. (e) Inde etiam, quod libertatis cauſſa ei impoſuerat, id vxori praeſtabat

(a) *Ibid.*
(b) L. *vn.* §. 7. C. *de rei vx. act.*
(c) VLP. *Lib. VII.* L. 139. *D. de verb. ſig.*
(d) CAI. *Lib. VI.* L. *vlt. D. de cenſ.*
(e) VLP. *Lib. VII.* L. 64. *pr. D. ſol. matr.*

bat (a) : veluti si sibi a liberto vxoris stipulatus fuerat, quod ad eum ex alterius hereditate peruenturum esset. Eo enim pertinere arbitramur locum CELSI (b). Non autem debebat operas, quas ei praestiterat libertus (c). Quid, si quid ex bonis huius liberti ad maritum peruenisset ? Id quoque praestabat, dum illud iure patronatus adquisiuerit. Nam si quid liberti beneficio percepisset, aut si hic eum ex maiore parte, quam ex lege debebat, scripsisset heredem : quod amplius relictum fuerat, non reddebat vxori (d), quia propter eam id non acceperat. Perinde etiam erat, siue iam percepisset aliquid ex bonis vxoris, siue percipere potuisset. *Peruenisse enim accipimus*, inquit VLPIANVS (e), *siue iam exegit, siue exigere potest, quia actio ei delata est.* Quum vero diserte addiderit lex : QVANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO : colligunt inde Vlpianus, et CELSVS, non liberti hereditatem eum praestare debere, sed eius aestimationem, nisi ipsas res tradere mallet (f), vt adeo optio sit mariti, res malit restituere, an praestare aestimationem. Additur : VT ET SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET, veluti si, ne reddere cogeretur, liberto munera, dona, aliaque quae promiserat, remisisset. Hinc si abesset dolus, veluti si filium, ad quem hereditas liberti debuisset peruenire, exheredem scripsisse: heres eius hoc nomine non tenebatur, quia nec ad ipsum, nec ad heredem quidquam peruenerat (g). Haec omnia tum ipse praestabat maritus, tum eius heredes. Horum enim disertis verbis lex meminerat, non autem soceri, eiusue successorum. Vnde ex mente LABEONIS et VLPIANI (h) aduersus hos ne vtilis quidem dabatur actio. Nec iniuria fiebat heredi, quod hac actione rei persequutoria teneretur : Ast, quae sequuntur, poenam continent, et hinc ad solum maritum, cuius grauiores mores caussam diuortio dederant, non ad eius heredes pertinent. Addit enim lex : ET VIR SIMVL FRVCTVM QVADRIENNII PRAESTATO. Hinc si fundus esset sex millium Philippûm, et inde quotannis ad eum redire potuissent CCCLX. Philippici : mulieri praeter fundum reddere tenebatur mille quadringentos et quadraginta Philippicos. Quamuis vero ita legamus apud VLPIANVM (i) : existimant tamen quidam, eius textum in mendo cubare, quia sic maritus grauius puniretur in reddenda dote non fungibili,

(a) VLP. IB. L. 64. §. 1. *et* 3. *eod.*
(b) CELS. *Lib.* XXXII. L. 97. *de verb. sign.*
(c) IBID. §. 2. *eod.*
(d) VLP. IB. L. 64. §. 5. *eod.*
(e) IB. L. 64. §. 6. *eod.*
(f) IB. L. 64. §. 10. *D. eod.* CELS. IB. L. 97. *de verb. sign.*
(g) VLP. IB. L. 64. §. 8. *D. eod.*
(h) IB. L. 64. §. 9. *D. eod.*
(i) *Fragm. tit. VI.* §. 13.

bili, quam in fungibili. Quum enim in hac ipsi triennii periret interusurium : in illa praestare eum oportuisset fructus quadriennii, quod vix probabile videtur etiam clarissimo SCHVLTINGIO (a), qui ideo *triennium* rescribi posse iudicat. Sed mihi nihil videtur mutandum. Numerata enim pecunia in dotem data vsuras proferebat certas, et apud Romanos quidem satis amplas. Ast ex fundis non vsurae, sed fructus proueniunt, quorum raro tanta esse solet aestimatio, quantae sunt vsurae legitimae. Hinc nemo mirabitur, marito dotem non fungibilem reddituro, iniungi simul, vt non triennii, sed quadriennii fructus praestet, si ob mores eius inhumanos et peruersos diuortium fuisset factum.

Denique et de modo feminarum mores puniendi, lex agit. Ait enim: SIN MVLIERIS CVLPA DISCIDIVM FACTVM, MORVM NOMINE MARITVS, GRAVIORVM QVIDEM SEXTAM, LEVIORVM OCTAVAM DOTIS PARTEM RETINETO. Culpa mulieris intercedere videbatur, si vel mores graues, puta adulterium, probarentur, vel certe maritus ob leges vxorem retinere haud posset. Hinc PAPINIANVS (b), quaesitus ab eo, qui ream adulterii vxorem duxerat, damnatamque mox repudiauerat, an caussam discidii praestitisse videretur? respondit: *Quum per legem Iuliam huius modi vxorem retinere prohibeatur, non videri eum caussam discidii praestitisse, quare id ius tractandum esse, quasi culpa mulieris facto diuortio.* Quid si capta ab hostibus fuisset mulier? Tunc sane non eius culpa, sed iuris rigore (c) matrimonium fuerat solutum, nec vxor iure postliminii recuperari poterat, nisi vltro ad maritum reuerteretur, et consensu renouaret matrimonium (d). Si reuerti ad eum nollet, nec vlla ei iusta nolendi caussa esset: merito poenis legis nostrae tenebatur. Ita enim PAVLLVS (e) noster: *Non vt a patre filius, ita vxor a marito iure postliminii recuperari potest: sed tunc, quum et* VOLVERIT *mulier, et adhuc alii post constitutum tempus nupta non est. Quod si volverit, nulla caussa probabili interueniente, poenis discidii tenebitur.* Verum quamuis ita legatur Florentiae, manifestum tamen est, pro: *Quod si voluerit* rescribendum esse: *quod si noluerit.* Manifestum etiam, quod iam a IAC. CVIACIO (f) obseruatum, illa *post constitutum tempus* sapere emblema Triboniani. Tempus enim quadriennii vel quinquennii, quod oporteat coniugem exspectare reditum coniugis absentis, non Paulli aeuo, sed multo post a CONSTANTINO (g) et IVSTINIANO (h) constitutum esse, ex legi-

(a) *Ad* VLPIAN. *pag.* 586.
(b) L. 11. §. 13. *D. ad* L. *Iul. de adult.*
(c) L. 1. *D. de diuort.* L. 56. *D. sol. matr.*
(d) L. 14. §. 1. *D. de captiu.*
(e) PAVLL. *Lib. III.* L. 8. *D. eod.*
(f) *Ad Nouell. XXII.*
(g) L. 7. C. *de repud.*
(h) *Nou. XXII. cap.* 7.

bus nostris liquet. Intercedente autem vxoris culpa, maritus MORVM GRAVIORVM NOMINE RETINEBAT SEXTAM DOTIS PARTEM; (non, vti veteres editiones habent, SEXTAS,) LEVIORVM OCTAVAM. Hinc mulier ob adulterium repudiata, si dotem viginti quatuor millium ad virum attulisset, quatuor millia; ob mores leuiores dimissa tria millia amittebat. Et inde lucem capit elegans AVSONII *epigramma*, quod est 88.

Iuris consulto cui viuit adultera coniux,
PAPIA lex *placuit*, IVLIA *displicuit*.

Contendit inter se poëta legem Papiam, quae et ipsa Iulia dicitur, et Iuliam de adulteriis. Placebat illa ICto, adulterae marito, quia dotis partem ob mores vxoris graues lucrari poterat: at displicebat Iulia, quae vxorem in adulterio deprehensam repudiari iubebat, nisi maritus pro lenone haberi vellet. *L. 29. D. ad leg. Iul. de adulter. L. 2. C. eod.* Id autem ipsi vel ideo videbatur incommodum, quod totam dotem retinere, quam eiusdem partem lucrari mallet. Ergo interim, dum fluctuauit, dubiamque traxit sententia mentem, vere ipsi

Papia lex placuit, Iulia displicuit.

Sunt equidem veterum loca, quae non partis cuiusdam dotis, sed totius, amissae meminisse videntur, quaeque ideo a Triboniano interpolata esse suspicantur CVIACIVS (a), BALDVINVS (b) et BRISSONIVS (c): sed caussam iam ANTONIVS SCHVLTINGIVS (d) dixit. Quando enim MARCELLVS (e) interrogatur: *si probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris* DOTEM RETINERE? Et quando DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS (f) respondent, DOTEM, *culpa vxoris dissoluto matrimonio, penes maritum* REMANSISSE: id non est intelligendum de dote vniuersa, sed de tanta eius parte, quantam lex retineri concedit, quae et alio loco *lucrum ex dote*, vel *commodum dotis* adpellatur (g). Quum vero id iudicium ad vindictam esset comparatum: facile patet, illud non datum, nisi marito, eiusque heredem non magis agere potuisse, quam eius, qui aliquam passus erat iniuriam. Hinc PAVLLVS (h) libro VII. ad Sabinum, vbi de nuptiis et rei vxoriae actione egit: *Heredi mariti quidem prodesse* ait *compensationes*, veluti ob res donatas et amotas, et impensas: MORVM *vero* COERCITIONEM *eum non habere.*

III. Ve-

(a) *Obs. Lib. XXI. cap. 17.*
(b) IVSTINIAN. *Lib. II.*
(c) *Ad* L. *Iul. de adult. pag.* 142.
(d) *Ad* VLPIAN. *p.* 585.
(e) L. 38. *D. solut. matrim.*
(f) L. 24. C. *de iure dot.*
(g) L. 11. §. 3. *D. ad* L. *Iul. de adult.*
(h) L. 15. §. 1. *D. solut. matr.*

III. Verum id quoque caput varias subiit mutationes. Nam primi THEODOSIVS et VALENTINIANVS Imperatores (a) certas caussas, ob quas diuortium fieri posset, praescripserunt, addideruntque, vt si sine tali caussa factum esset diuortium, vxor dotem, maritus donationem propter nuptias amitteret, iisque matrimonio interdiceretur in quinquennium. Deinde ANASTASIVS (b) permisit diuortium, bona coniugum gratia factum, mulierique, eo modo discedenti a marito, concessit, ne quinquennium exspectare teneretur. IVSTINIANVS (c) postea anno Chr. 528. reliquis diuortii caussis et eam adiecit, si maritus intra duos annos continuos cum vxore ob naturae imbecillitatem coire non posset. Eo enim casu et sine dotis donationisque propter nuptias amittendae periculo coniuges dissociari posse sanxit. Eodem anno (d), alia edita constitutione, tres caussas diuortii superioribus adiecit, puta si mulier abortum procurarit, si commune lauacrum cum viris habuerit, et si constante matrimonio de aliis nuptiis inierit consilium. Poenas quoque iniusti diuortii eatenus auxit, vt si maritus vxorem indotatam sine caussa repudiasset, ei praestare cogeretur quartam partem bonorum suorum, dum ne illa centum librarum auri summam excederet, siquidem quantumcunque ipsi esset substantiae, non vltra centum auri libras vxori numerat. Id quod etiam ex parte mulieris obseruatur, quae marito nihil tale merito repudium mittit. Omnes has caussas a Theodosio, Anastasio, et se ipso proditas denuo noua constitutione stabiliuit anno 536. (e) Idemque fecit anno 541. nisi quod, sui dissimilis, diuortia bona gratia facta, praeterquam si castitatis concupiscentia coniuges a se discederent, denuo inhibeat (f), et caussarum numerum ad pauciores reducat (g). Ex iisdem constitutionibus nouis, sublato de moribus iudicio, dos vel donatio propter nuptias cedit communibus liberis, vel iis non exsistentibus coniugi innocenti (h). Quae omnia, quum diuortia hodie priuata auctoritate fieri non soleant, iudicis fere arbitrio apud nos definiuntur.

(a) L. 8. C. *de repud.*
(b) L. 9. C. *eod.*
(c) L. 10. C. *eod.*
(d) L. 11. C. *eod.*
(e) *Nou. XXII. cap. 4. sequ. cap. 14. sequ.*
(f) *Nou. CXVII. cap. 10.*
(g) *Nou. CXVII. cap. 8. 9.*
(h) *Nou. CXVII. cap. 13. Nou. CXXVII. cap. 4. Nou. CXXXIIII. cap. 11.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT XX.

AD CAPVT LEGIS XXXV.

DE COGENDIS PARENTIBVS, VT LIBEROS ELOCENT.

I. R*atio ordinis. Legitima capitis verba.* II. *Liberi inuitis parentibus vxorem ducere vel nubere non poterant. Multae caussae,*

cur eos elocare nollent. III. *Legis verba explicata. Conſtitutio Seueri et Antonini. An parentes coacti ſint dotem dare? Ius nouum. Cur ſoli praetori vrbano id negotium datum, vt parentes cogeret? Conſtitutione D. Seueri et Antonini eadem poteſtas data praeſidibus.*

I. DE capitis xxxv. ſententia, non eſt, quod multum laboremus. Nam et numerum eius, et verba legitima nobis ſeruauit MARCIANVS (a), cuius locum ad legem noſtram pertinere, iam ſupra a me demonſtrari memini. Ex eo fragmento tale fuiſſe diſcimus caput legis Iuliae et Papiae xxxv:

QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBEBVNT DVCERE VXORES, VEL NVBERE, IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR.

Quum enim nihil reliqui fecerit Auguſtus, vt impedimenta nuptiarum omnia, quantum fieri poſſet, remoueret: praecipue autem parentes haud raro in culpa eſſent, quo minus liberi inirent matrimonium: operae pretium fore duxit, ſi etiam ea de re caueret diſtinctius.

II. Ait lex: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT DVCERE VXOREM VEL NVBERE. In vulgus notum eſt, inuito patre nec filium, nec filiam familias, inire potuiſſe matrimonium. Quod adeo verum eſt, vt praecedere oporteret iuſſum parentis, et idcirco, ſi pater in furorem incidiſſet, dubitaretur ante IVSTINIANI (b) deciſionem, an liberis fas eſſet contrahere matrimonium. (c) Ita et captiuorum liberi olim vxores non ducebant, niſi vel triennium elapſum eſſet a tempore captiuitatis (d), vel filius eam duxiſſet vxorem, cuius conditionem patrem non adſpernaturum, eſſet probabile (e).

Quum itaque irritum eſſet initum ſine patris conſenſu matrimonium: haud raro parentes intercedebant nuptiis liberorum, eoſque vel vxores ducere vel nubere prohibebant. Cauſſa haud vna erat. Filii familias, ducentes vxores, vna cum liberis in domo patris, et ex eius re viuebant, eademque ibi fruebantur menſa (f), nec parum ſumtuum accedebat patri, cui filiorum vxores liberique pro cuiuſque conditione ac dignitate erant alendi. Deinde haud raro priuignorum nuptiis vel

(a) L. 19. *D. de Rit. nupt.*
(b) L. 25. *C. de nupt. L. 28. C. de epiſc. aud.*
(c) *pr. Inſt. de nupt.*
(d) L. 9. §. 1. L. 10. *D. de Rit. nupt.*
(e) L. 11. *D. eod.*
(f) PLVTARCH. *in Craſſo ab init.*

vel intercedebant nouercae, vel ipsi patres qui nurus socrumque nolebant eadem domo contineri, memores illorum, quae sapienter dicit Laches apud TERENTIVM (a):

> - - *Vestrarum nulla est, quin gnatum velit*
> *Ducere vxorem: et, quae vobis placita conditio est, datur,*
> *Vbi duxere impulsu vestro, vestro impulsu easdem exigunt.*

Quot ergo fuisse putemus, tam suae tranquillitatis immemores, vt nurum domum duci paterentur, quam scirent perpetuam fore iurgiorum materiam? Denique et filias sine dote maritos haud facile reperisse, iam supra obseruauimus. Plerumque autem Euclionibus graue erat, dote data sibi mercari generos, et ex ea quoque caussa saepe impediebant, quo minus liberi legi Papiae satisfacerent, legitimaque prole locupletarent rempublicam.

Si qui vero parentes tam male consulerent liberis, ii ex lege nostra coërcendi erant. Prohibere verò liberos videbantur non solum, qui ducturis vxorem vel nupturis consensum negabant, verum etiam, qui conditionem iis non quaerebant (b). Plerumque enim ipsi parentes, vti ex comicis patet, liberis vxores vel maritos quaerebant. Perinde etiam erat, siue pater naturalis prohiberet, siue adoptiuus. Recte enim ad caput nostrum scripsit PAVLLVS (c): *onera eius, qui in adoptionem datus est, ad* PATREM ADOPTIVVM *transferuntur.* Vnde et hunc decet liberis adoptiuis de nuptiis prospicere. Idem de nepotibus ex filiis dicendum, non ex filiabus. *Neque enim*, inquit MARCELLVS (d), *quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent: ita et in feminis est. Nam manifestum est, id, quod filia parit, non auo, sed patri suo esse oneri, nisi pater aut non sit superstes, aut egens est.* Vnde facile intelliguntur verba legis: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT.

De his vero pergit legislator: IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR. Praesidum enim vel ideo lex non meminerat, quia illa initio magis ad amplificandum ciuium vrbanorum numerum, quam ad augendam prouincialium multitudinem, erat comparata. Quumque nemini inuito ius suum sit eripiendum: facile intelligitur, nec Praetorem potuisse parentes cogere, si illis iustae essent prohibendi caussae. Vnde procul dubio caussae cognitione opus erat, an parentes iniuria prohibere viderentur? Moueor, quod

 iam

(a) HECYR. *Act. II. Scen. II. v.* 43.
(b) L. 19. *D. de Rit. Nupt.*
(c) PAVLL. *Lib. III. L.* 45. *D. de adopt.*
(d) L. 8. *D. de agn. et al. lib.*

iam libera republica huiusmodi iudicia etiam in municipiis sociorum data videam, si mortuo patre inter tutores et matrem de filia elocanda disceptaretur. Auctor enim est LIVIVS (a), quum virginem formosissimam Ardeatem duo iuuenes ambirent, vnus plebeii generis, cui tutores; alter nobilis, cui mater fauebat, idque certamen domi et inter priuatos parietes componi nequisset, ventum esse in ius, postulatuque matris et tutorum vtrinque audito, magistratum secundum matris arbitrium ius nuptiarum dedisse. Audiendus ergo fuit pater, si forte filius mulierem luxuriosam, probrisque omnibus coopertam domum ducere vellet, vel si filia nuptias genere suo indignas, vel rei patris familiari exitiosas, concupisceret. Si horum nihil adpareret: tum PRAETOR interposito decreto parentes, vt nuptias fieri paterentur, cogebat. Id quod etiamnum in hagiosynedriis per Germaniam obseruari memini, si quando pater, tantum vt bonis liberorum aduentitiis eo diutius fruatur, nuptias eorum quasuis fastidiose reiicit. Tunc enim, caussa cognita, si id sine ratione iusta fieri adparet, synedria consensum parentum, vti pragmatici loquuntur, ex officio supplent, dotemque patrem dare iubent.

III. At hoc legis caput constitutione Seueri et Antonini illustratum et ad prouincias porrectum esse, iam supra monuimus. Nimirum duo deesse videbantur legi saluberrimae: alterum, quod de dote constituenda nihil illa cauisset: alterum, quod extra Romam coactioni illi non esset locus. Vtrumque suppleuit principum illorum prudentia. Nam primo constitutione sua (b) cauerunt, vt parentes liberos, in potestate sua constitutos, etiam *dotare* cogerentur. Et ad hanc demum constitutionem respicere arbitror Imperatorem IVSTINVM (c), dum ait: *non incognitas esse* LEGES, *quibus cautum sit, omnino paternum esse officium, dotem vel ante nuptias donationem pro sua dare progenie.* Primo enim nullus ICtorum, qui parentes ex necessitate dotare scripsit, Seueri atque Antonini temporibus est antiquior. Deinde LABEO (d) speciem proponit, quod pater filiae nomine promiserit centum, *quum commodissimum esset.* Quae sane promissio non magis est eius, qui ex necessitate dotem debet, quam illa ex CELSO (e): *ne a se, neue a filio dos peteretur, ab alio vero, quam filio herede, dos peteretur:* Deinde sub omnibus titulis, qui de dote eiusque promissione agunt, primae sunt Seueri et Antonini constitutiones, neque vlla occurrit iis vetustior: vt satis manifestum videatur, ab iis temporibus iura dotium quodammodo fuisse immutata, impositamque parentibus necessitatem, filiabus

(a) *Lib. IIII. cap. 9.*
(b) *d.* L. 19. *D. de Rit. Nupt.*
(c) L. 7. *C. de dot. promission.*
(d) L. 79. §. 1. *D. de iur. dot.*
(e) L. 10. *D. de pact. dot.*

filiabus dotem conſtituendi. Denique ius patriae poteſtatis antiquum non ferebat, vt pater ad dotandam filiam cogeretur, quam et exheredem ſcribere, et impune praeterire teſtamento poterat.

Vtcumque ſe res habeat, id ſaltim certum exploratumque eſt, poſt Seueri et Antonini tempora lege obſtrictos fuiſſe patres, vt filiabus (a); imo et auos, vt neptibus dotem conſtituerent (b). Quae lex CELSI, filii, Seuero quidem antiquior eſt, ſed ita loquitur, vt inde non pateat, eo tempore huius modi neceſſitatem incubuiſſe parentibus. Species enim haec erat. Auus paternus pro nepte dederat dotem. Mortuo auo, ipſaque nepte in matrimonio defuncta, quaerebatur, an dotem patri reddi oporteat? Reſpondet CELSVS: *occurrit aequitas rei, vt quod pater meus propter me filiae meae nomine dedit, perinde ſit, atque ipſe dederim.* Addit rationem: *quippe* OFFICIVM *aui circa neptem ex officio patris erga filium pendet, et quia pater filiae, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet.* Non ſane hic CELSVS ait, cogendum eſſe auum, vt dotem det: ſed *officium aui hoc eſſe*, vt det dotem. *Officii* vero *et voluntatis eſſe* dicuntur iureconſultis noſtris, quae iure imperfecto debentur, et quae non ſunt neceſſitatis, vti loquitur PAVLLVS (c). Atqui neceſſitatem quamdam inſinuare videntur ſequentia: ſed non inſinuant. En verba: *quid ſi filius a patre exheredatus eſt? Exiſtimo, non abſurde etiam in exheredato filio idem poſſe defendi: nec infauorabilis ſententia eſt, vt hoc ſaltim habeat ex paternis, quod propter illum datum eſt.* Non ergo dicit CELSVS, etiam nepti ex filio exheredato dotem debere auum, eumque recuſantem a praetore poſſe coërceri, ſed ſi dederit, dotem illam ad patrem exheredatum merito reuerti: quamuis ipſa haec CELSI ſententia non placeat SERVIO et LABEONI (d). Poſt hanc Seueri conſtitutionem et auum teneri ad dotandam neptem ex filio, nemo dubitat. Nec intereſt, ſua ſit filia, an emancipata, egena an locuples. Ita enim diſtinguere non licet, ob generaliter conceptam IVSTINI (e) conſtitutionem. Non tamen dos debetur filiae illegitimae (f), vel ingratae (g), vel viro ignominioſo nuptae (h). Nec mater cogitur, niſi pater ſit inops, vel ob cauſſam probabilem et legem ſpecialiter expreſſam (i), qualis eſt ſi mater haeretica filiam orthodoxam indotatam habeat (l). Omnium minime cogitur frater vel ſoror (m), quamuis et eis honeſtum ſit, ſororem dotare,

(a) *L. vlt. C. de dot. promiſſ.*
(b) *L. 6. D. de collat.*
(c) *L. 17. §. 3. D. commodat.*
(d) *L. 79. pr. D. de iur. dot.*
(e) *L. vlt. C. de dot. promiſſ.*
(f) *L. 41. §. 11. D. de legat. 3.*
(g) *Nou. CXV. cap. 3. §. 11.*
(h) *L. 3. §. 5. D. de bon. poſſ. contr. tab.*
(i) *L. 14. C. de iur. dot.*
(l) *L. 19. §. 1. C. de haeret. et Manich.*
(m) *L. 12. §. pen. L. 13. fin. D. de adm. tut.*

dotare, idque saepe factum esse referant veteres, inprimis PLAVTVS (a), apud quem vix sibi persuaderi patitur Lesbonicus adolescens, qui patria bona abligurierat, ne sororis sponso dotem obtrudat. Ceterum dum praetor cogere dicitur parentes, vt filiabus nupturis dotem constituant: res ipsa docet, quantitatem eius definiendam esse pro facultatibus et pro dignitate patris et generi (b), adeoque non tantumdem petere posse filiam vnam, quantum datum esse alteri meminerit, nisi par sit vtriusque mariti, cui nubunt, conditio.

Deinde eadem Seueri atque Antonini constitutione hoc ius de cogendis parentibus ad prouincias prolatum est. Iam supra vidimus exemplum simile. Tutor enim ex lege hac dabatur in vrbe a Praetore mulieri nupturae ad dotem dandam, dicendam, promittendamue. De prouinciis nihil hac lege expressum fuerat, antequam SCto caueretur, vt etiam in prouinciis similiter a Praesidibus ex eadem caussa tutores darentur (c). Nec absimilis est constitutio diuorum fratrum (d), qua, quod priores leges de actione serui suis nummis emti aduersus dominum in vrbe concesserant, etiam ad prouincias protulerunt. Immo id in antiquissimis etiam legibus obseruatum nouimus. Lege Atilia cautum fuerat, vt pupillis et feminis, quibus nec testamentarius, nec legitimus tutor esset, tutor a praetore et maiore parte tribunorum plebis daretur. *pr. Inst. de Atil. tut.* Sed ea lex quum Romae dumtaxat, teste VLPIAN. *Fragm. tit.* XI. §. 18. locum haberet, postea ad eas producta est prouincias, quibus praetores praeerant. Hinc DIO in *Excerpt. Peiresciam. pag.* 397. τῶν γὰρ ἄλλων στρατηγῶν εἰωθότων διδόναι ἐπιτρόπους τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν, οὗτος ἑαυτὸν τούτων ἀνέδειξε φροντιστήν: *nam quum reliqui* (Siciliae) *praetores pupillis ac viduis agnatorum cura destitutis tutores dare soliti essent:* hic (L. Asellius) *eius modi personarum ipse tutelam suscepit.* Denique lege Iulia et Titia a. v. c. 732. cautum, vt et reliqui praesides in prouinciis tutores darent. *pr. Inst. de Atil. tutor.* Ex eo tempore L. Asellii exemplum imitari non poterant praesides, nec se ipsos tutores dare, *L. 5. D. de offic. praesid.* quemadmodum nec praetori vrbano id permittebatur. *L. 4. D. de offic. praet. L. 4. D. de tutorib. dat.* Eodem itaque exemplo et hac Seueri et Antonini constitutione negotium datum est Praesidibus, vt parentes in prouinciis perinde ac Praetor nuptum liberos collocare et dotare cogerent, quum lex Iulia et Papia solis vrbanis filiis filiabusque familias prospexisset.

(a) *Trinum. Act. III. Scen. II. v. 62.*
(b) *L. 69. §. 4. L. 60. D. de iur. dot.*
(c) VLP. *Fragm. tit.* 11. §. 20.
(d) *L. 5. pr. D. de manumiss.*

CAPVT

* * * * * * * * * * * *

CAPVT XXI.

AD CAPITA LEGIS XXXVI. ET XXXVII. DE POENIS CAELIBATVS ET ORBITATIS.

I. R*atio ordinis. Varia de his capitibus testimonia. Eorumdem sententia.* II. *Caelibum poena. Centum dies cretionis. Caelibes nec hereditatem capiebant, nec bonorum possessionem agnoscebant, nec legati erant participes. Nec per filium aliquid capere poterant.* III. *Orbi qui? Ii semissem capiebant. Exceptis genere proximis.* IIII. *Vtriusque capitis abrogatio.*

I. Libris commentariorum quinto, sexto et septimo hactenus de variis nuptiarum impedimentis egerunt VLPIANVS et TER. CLEMENS, quos duces praecipue sequi placuit. Sequente libro VIII. iidem disputasse videntur de caelibatus orbitatisque poenis. *Incitandis* vero *caelibum poenis*, *legem Papiam Poppaeam* vel maxime *sanxisse* Augustum, auctor est TACITVS (a), praeter quem et alii veteres *poenarum* (b), ἐπιτιμίων (c), ἐπιτιμίων τῆς ἀπαιδίας (d), *mulctae*, *qua coelibes notati* (e), *poenarumque caelibatus ac orbitatis* (f), immo et *terrorum et damnorum*, quae innuptis et orbis imminebant (g), meminerunt.

Qua in re illae caelibatus orbitatisque poenae constiterint, ex multis veterum testimoniis satis superque constat. Solidum eos capere non potuisse, TERTVLLIANVS (h) testatur, dum ait: *Aliud est, si et apud Christum legibus Iuliis agi credunt, et existimant*, CAELIBES *et* ORBOS *ex testamento Dei* SOLIDVM *non posse capere.* Eosdem hereditatis plane incapaces fuisse, obseruat PLVTARCHVS (i), dum acute scribit: Ῥωμαίων πολλοὶ γαμοῦσι καὶ γεννῶσι, οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ' ΙΝΑ ΚΛΗΡΟΝΟΜΕΙΝ ΔΥΝΩΝΤΑΙ. *Romanorum plerique vxores ducunt, et liberos procreant, non vt heredes habeant, sed* VT HEREDES *ipsi* ESSE POSSINT. Quin IVVENALIS (l) addit, eosdem ne legatum quidem capere potuisse, et ideo illudentem marito adulterum sistit, gloriantemque lepide:

- - - - - *Propter me* SCRIBERIS HERES,
LEGATVM *omne* CAPIS, *nec non et dulce caducum.*

(a) *Annal. Lib. III. cap.* 25.
(b) L. 11. *D. de vulg. et pup. subst.*
(c) DIO *Lib.* LIIII. *pag.* 531.
(d) *Id. Lib. LV.*
(e) *Panegyr. Maxim. et Const. dict. cap.* 2.
(f) *Schol. ad* IVVEN. *Sat. VIIII.*
(g) L. *vn.* C. *Th. de infirm. poen. cælib.*
(h) *De monogam. p.* 583. *edit.* B. RHEN.
(i) περὶ φιλοστοργίας.
(l) *Satyr. VIIII. v.* 86. *sequ.*

Quod et his VLPIANI (a) verbis confirmatur : *Quod caelibi relictum, caducum fit, nisi intra centum dies* LEGI PARVERIT. Pleniſſime vero omnium SOZOMENVS (b) : Νόμος ἦν, inquit, Ῥωμαίοις παλαιοῖς, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, τῶν ἴσων ἀξιοῦσθαι κωλύων τοὺς ἀγάμους τοῖς μὴ τοιούτοις, περὶ ἄλλα τε πολλὰ, καὶ τὸ ΜΗΔΕΝ ΚΕΡΔΑΙΝΕΙΝ ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ, τοὺς μὴ γένει ἐγγυτάτω προσήκοντας· τοὺς δὲ ἄπαιδας ζημιοῦν ΤΟ ΗΜΙΣΥ τῶν καταλελειμμένων. *Lex vetus erat Romanis, quae eos, qui intra annum aetatis* XXV. *nondum inierant matrimonium, inter alia,* QVIDQVAM EX ALIORVM TESTAMENTIS CAPERE *prohibebat, niſi eſſent cognatione proximi. Eos vero, qui liberos haud ſuſtulerant, non niſi* SEMISSEM *eorum, quae teſtamento iis relicta fuerant, capere patiebatur.* Vbi tamen in eo fallit SOZOMENVS; quod aetatem annorum XXV. ad ἀγάμους vel *caelibes* refert, quam ad *orbos* pertinere iam ſupra ad caput XX. monuimus. Denique et EVSEBIVS (c) paullo confuſius, τοὺς παλαιοὺς νόμους ἄπαιδας στερῆσαι τῆς τῶν γονίμων διαδοχῆς, *leges veteres orbos propinquorum ſucceſſione priuaſſe* ait. Quod quatenus recte dictum vel a veritate alienum ſit, paullo poſt adparebit.

Ex tot itaque veterum teſtimoniis haec exſtruimus capita trigeſimum ſextum et ſeptimum :

CAP. XXXVI. *Caelibes, niſi intra centum dies legi paruerint, neque* HEREDITATEM, *neque* LEGATVM *ex teſtamento, niſi proximorum genere, capiunto.*

CAP. XXXVII. *Si qui coniugum maſculus vltra* XXV. *annum, femina vltra viceſimum, orbi erunt : ſemiſſem relictorum tantum capiunto. Qui genere proximi erunt, vſque ad gradum ſextum, quod relictum eſt, iure antiquo capiunto.*

Prius ergo caput ad caelibes, poſterius ad orbos pertinet. De vtroque quaedam pro inſtituti ratione.

II. Caput XXXVI. CAELIBES plectit, quales hic ſunt non ſolum, qui nunquam vxorem domum duxerant, verum etiam, qui ductam vel amiſerant vel repudiarant. Ita et feminae caelibatus poenas dabant, quae vel nondum nupſerant, vel virum morte aut diuortio amiſerant, modo priore caſu eſſent eius aetatis, vt lex nubendi iis neceſſitatem imponeret, poſteriore autem vacationis tempus elapſum eſſet. Feminis enim a morte viri biennii, a diuortio anni, et ſex menſium datam eſſe vacationem, ad caput huius legis quintum obſeruauimus, quemadmodum et ad tertium docuimus, ſexagenarios et quinquagenarias,

(a) *Fragm. tit. XVII.* §. 1. *et tit. XXII.* §. 3.

(b) *Hiſt. eccl. Lib. I. cap. 9.*

(c) *Vit. Conſt. Lib. IIII. cap. 26.*

rias, quamuis caelibes, poenis legis fuisse solutos. Nec est quod quis eos quoque, qui in matrimonio vixerant, caelibes dictos esse miretur. Ita enim loquutos esse veteres, depromtis ex MARTIALE, (a) TACITO (b), et SVETONIO (c) exemplis docet V. C. SCHVLTINGIVS (d).

Ne tamen ea poena poenitentiam excludere videretur, laxamenti quid concessum est ἀγάμοις, si forte spes lucri ex testamento adfulgens eos subigeret, vt legi parere, et nuptias contrahere animum inducerent. Hinc additum: NISI INTRA CENTVM DIES LEGI PARVERINT. (e) Vltra quatuor itaque mensium inducias iis dederat Augustus, intra quas, poenamne subire, an factis nuptiis eam euitare mallent, serio secum statuerent. Ducta enim intra hos centum dies vxore, hereditatem legatumue capere iure poterant. Eoque pertinet lepidum MARTIALIS (f) epigramma:

> *Quae* LEGIS CAVSSA NVPSIT *tibi Laelia, Quinte,*
> *Vxorem potes hanc dicere legitimam.*

Centum vero dies ideo praefinitos arbitramur, quod iam olim iure vetusto dies centesimus erat dies cretionis, ceu et VLPIANI (g) fragmenta, et quaedam in digestis veteris iuris reliquiae (h) euincunt. Quum itaque *cretio*, VLPIANO ibidem definiente, *esset certorum dierum spatium, quod dabatur instituto heredi ad deliberandum, vtrum expediret ei, adire hereditatem, nec ne:* idemque spatium praetor concedere soleret extraneis, sine cretione institutis, vel de hereditate adeunda deliberaturis (i), vel agnoscere volentibus bonorum possessionem (l): commodissimum etiam Augusto visum est, idem spatium et illis dari, qui, caelibes quum essent, hereditatem tamen vel legatum ex testamento capessere cuperent. Ast nec id beneficium post SCtum Persicianum patebat masculis sexagenariis, vetulam ducentibus, nec post SCtum Caluisianum feminis quinquagenariis, siue iuueni siue seni nubentibus, quia ex huiusmodi nuptiis nulla spes prolis reliqua videbatur. Qua de re supra ad caput legis tertium copiosius egimus.

Si intra hos centum dies legi non paruissent caelibes: tunc NEQVE HEREDITATEM, NEQVE LEGATVM EX TESTAMENTO CAPIEBANT.

 Exci-

(a) *Lib. IIII. Epigr. LXVIIII.*
(b) *Lib. XII. Annal. cap. 1.*
(c) *Claud. cap. 26. Galb. cap. 5.*
(d) *Iurisp. vet. Anteiust. p. 606.*
(e) VLP. *Fragm. tit. XVII. §. 1. tit. XXII. §. 3.*
(f) *Lib. V. Epigr. LXXV.*
(g) *Tit. XXII. §. 27.*
(h) L. 22. §. 1. *D. quando dies leg. ced.* L. 3. §. 8. *D. de min.* L. 2. §. *vlt. D. de suis et leg. her.*
(i) L. 2. *D. de iur. delib.*
(l) L. 1. §. 9. *D. de success. ed.*

Excidebant itaque hereditate, non legitima, vti exiſtimaſſe videtur EVSEBIVS (a), ſed, teſtamento delata. Et quum eam hereditatem quodammodo aemuletur bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas, ea quoque non dabatur caelibi, eoque pertinet locus PAVLLI (b): *Hereditatis adpellatione bonorum quoque poſſeſſio continetur.* Idem de LEGATO dicendum. Facile enim in fraudem legis legari caelibi potuiſſet ſaltim dodrans bonorum, niſi et huius tituli ſingularis nominatim facta fuiſſet mentio. Ex qua ratione veteres ICti idem ius etiam ad fideicommiſſa et mortis cauſſa donationes protulerant. Atque ita intelligenda verba PAVLLI (c): *Et* FIDEICOMMISSVM *et* MORTIS CAVSSA DONATIO *adpellatione legati continentur.* Vt paucis dicamus, caelebs nihil capiebat ex vltima voluntate. Et quamuis quidam in fraudem legis non caelibem, ſed filium, in eius poteſtate conſtitutum, inſtituerent, vt, quod ipſe directe capere non poſſet, per filium caperet: tamen et huic fraudi obuiam itum a ICtis, qui prohibitionem legis Iuliae ad hanc quoque ſpeciem interpretatione ſua produxiſſe videntur. Hinc fiſcus et hanc hereditatem vel legatum ſibi vindicabat, niſi filio militi ad res militares vel caſtrenſes comparandas aliquid relictum fuiſſet. Id enim, quia ad caſtrenſe filii peculium pertinebat, adeoque patri caelibi haud adquirebatur, non eripiebat fiſcus. Et haec ratio eſt fragmenti VLPIANI (d): *ſi mulier* extranea *filio viri* cuiuſdam caelibis *militi ad caſtrenſes vel militares forte res comparandas reliquerit pecuniam: vtique* CASTRENSI PECVLIO *ea, quae comparantur, adnumerari incipiunt.*

Denique additur: NISI PROXIMORVM GENERE. Diſerte enim SOZOMENVS hanc adiicit exceptionem. Genere proximi autem et hic videntur numerati vſque ad ſextum gradum, quia et alias eo vſque ſolidi capacitatem extendit lex Papia Poppaea (e). Hi itaque ex cognatorum teſtamentis iure antiquo capiebant, quamuis vel nondum nuptiis adpuliſſent animum, vel viduitatem connubio anteferrent (f). Quemadmodum autem alias hereditas legatumque eripiebatur ei, qui teſtatorem occidiſſe conuincebatur (g): ita nec cognationis ius ei prodeſſe poterat ad hereditatis legatiue capionem, qui teſtatorem vel interemerat, vel cauſſam mortis caedem mandando praebuerat. Id enim inculcat

(a) *Ibid.*
(b) PAVLL. *Lib. IIII. L.* 138. *D. de verb. ſign.*
(c) PAVLL. *Lib. IIII. L.* 87. *D. de Legat.* 3.
(d) VLP. *Lib. VIII. L.* 3. *D. de caſtr. pecul.*
(e) VLP. *tit. XVI.* §. 1.
(f) CVIAC. *Parat. C. de inf. poen. caelib.*
(g) L. 7. §. 4. *D. de bon. damn.*

inculcat VLPIANVS (a), dum scribit: *Nihil interest, occidat quis, an* CAVSSAM MORTIS *praebuerit:* ὁ ἐντειλάμενος τινὶ φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται. *Mandator caedis pro homicida habetur.* Ad quam legem DIONYS. GOTHOFREDVS scribit: *Immo multum*, inquit, *interest: nam qui suis manibus malum medicamentum supposuit, occidit: qui dedit, vt offerretur, magis caussam dedit, quam occidit. L. 7. §. 6. L. 9. D. ad L. Aquil.* Sed quantumcumque intersit, quod ad poenam legis Corneliae attinet: nihil tamen interest, quod ad fisci iura circa eripiendam huiusmodi homicidae hereditatem, de quibus VLPIANVM agere, vel ex inscriptione legis discere vir doctus potuisset.

III. Haec de caelibatu. Ad orbos quod attinet, de iis cautum fuerat capite sequente, vt mitius quidem haberentur, quibus non culpa, sed naturae vitium obstaret: sed iidem tamen non omnis poenae essent immunes, quia, vt eleganter scribit IAN. VINC. GRAVINA, (b) *agnita coniugis sterilitate, ad feliciores nuptias, misso repudio, migrare debuissent.* Ait ergo lex: SI QVI CONIVGVM, MASCVLVS VLTRA XXV, FEMINA VLTRA XX ANNVM ORBI ERVNT. *Orbi* alias sunt, qui turbato naturae ordine liberis viuunt superstites, vel, vti apud FESTVM (c) est, *qui patrem aut filios, quasi oculos, amiserunt.* Ast lex nostra orbos vocat ἀτέκνους, et quidem illos, qui vel liberos legitimos non susceperant, vel susceptos amiserant. Legitimos enim naturales solos profuisse parentibus, non adoptiuos (d), nothos et spurios, iam supra haud semel diximus. Amissi quidem aliquando solidi capacitatem praestabant; sed inter solos coniuges (e). Ex testamento enim alterius masculus non nisi pater solitarius, et femina, trium liberorum iure subnixa solidum capiebant. Neque tamen omnes orbi poenas dabant, sed qui VLTRA ANNVM XXV, vel quae VLTRA ANNVM XX AETATIS liberos nondum sustulerant. His enim annis demum liberos exegisse non quidem legem Papiam, quae multo maturius parentes esse iusserat, sed constitutionem Seueri, quae legem Iuliam sequuta videtur, supra, vbi de solidi capacitate a nobis actum est, iam occupauimus, vbi etiam ex VLPIANO monuimus, eos easque, qui quaeue hos annos in matrimonio nondum excesserant, solidum capere potuisse (f). Quaeritur autem, an poenas orbitatis effugerint, quibus paullo post testatoris mortem infans nasceretur? Nec dubitat ANT. SCHVLTINGIVS, eos effugisse, dum infans intra centum illos dies, intra quos

 heredi-

(a) VLP. *Lib. VIII.* L. 15. *D. ad* L. *Corn. de sicar.*

(b) *De Leg. et SCtis.* §. 51. *p.* 585.

(c) *Voce* Orba.

(d) VLP. *Lib. VIII.* L. 51. §. 1. *D. de legat.* 2.

(e) VLP. *tit. XVI.* §. 1.

(f) VLP. *ibid.*

hereditas cernenda erat, vel antequam dies legati cederet, nafceretur. Regulam enim Catonianam, quae alioquin huic hereditati vel legato obftat, ad leges has nouas non pertinuiffe, fatis conftat (a). Idem obtinebat, fi mulier, quum moreretur, excifo vtero, infantem edidiffet, vel paullo poft filius ab hoftibus remeaffet, vti cenfet VLPIANVS (b). Alias fi nec antea exftarent liberi, nec poftea infans nafceretur: poenae rei erant, quae qualis fuerit, indicant verba fequentia: SEMISSEM RELICTORVM TANTVM CAPIVNTO. Quod ita intelligendum, vt fi pure plus relictum effet, id omne caperet fifcus: quod autem fub conditione liberorum legatum, non ftatim exftingueretur, fed exfpectanda effet conditio. Talis conditionis: SI LIBEROS HABVERIT, DARI VOLO, et VLPIANVS (c) ad hoc caput meminit, eamque fupra iam tetigimus. Quum vero eo cafu incertum effet, an tempore aditae hereditatis vel apertarum tabularum capax futurus fit heres vel legatarius: prudenter teftatores relinquere folebant tantum, quantum tunc capere poffent. Vnde formulae, QVANTVM PLVRIMVM PER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO, vel QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO HERES MEVS EI DARE, quas formulas fuo more interpretatur VLPIANVS (d). Si tunc legatarius et caelebs effet et orbus, nihil capiebat, fi coniux quidem, fed orbus, femiffem dabat heres, fi pater folitarius, vel mater ingenua trium aut libertina quatuor liberorum: detracta Falcidia reliquum legatarius legatariaue accipiebat. Vfus vero huius formulae vel ideo erat maximus, quod ita nihil eripiebat fifcus, fed omnia, quae capere non poffet legatarius, apud heredem manebant. Ceterum non tantum ad ea, quae teftamento relicta fuerant, haec prohibitio pertinuiffe videtur, fed et ad donationes inter viuos. Saltim PLINIVS (e) id videtur innuere, cum fcribit: *Non effe fatis honeftum, dare* (aliquid) *et locupleti, et* ORBO, (a matre exheredato:) *in fumma* NON PROFVTVRVM *ei, fi donaffem, profuturum, fi ceffiffem: effe autem me paratum, cedere, fi inique exheredatum mihi liqueret.*

Aft iterum exceptionem adiecerat lex noftra: QVI GENERE PROXIMI ERVNT, VSQVE AD GRADVM SEXTVM, QVOD RELICTVM EST, IVRE ANTIQVO CAPIVNTO. Quemadmodum, fi huius modi cognati coiffent, ii folidum inter fe capere poterant: ita et ex teftamento cognati

(a) *Ad* VLP. *p. 616.*
(b) VLP. *Lib. VIII.* L. 141. *D. de Verb. fign.*
(c) VLP. *Lib. VIII.* L. 51. §. 1. *de legat. 2.* L. 61. *D. de cond. et dem.* L. 36. *D. de mort. cauff. don.*
(d) VLP. *Lib. VIII.* L. 51. *pr. D. de leg. 2.*
(e) *Lib. V. epift.* 1.

gnati extranei capiebant. Verba ipsa iam supra exposuimus, nihil vt hic addendum videatur amplius.

IIII. Sed has inimicas caelibatui atque orbitati leges funditus sustulit CONSTANTINVS M. valde ideo collaudatus ab EVSEBIO (a) et SOZOMENO (b). Et exstat integra constitutio huius principis (c), quam eius filiis perperam in codice IVSTINIANEO (d) tribui, obseruat GOTHOFREDVS, cui procul dubio adsentieris, nisi suspicari mecum malis, filios illud patris edictum iisdem paene verbis, vt solet fieri, firmasse. Saltim vix verosimile est, vel Tribonianum, vel librarios, non modo inscriptionem, sed et subscriptionem legis citra rationem voluisse mutatam. Ea enim quae codici nostro est inserta, edita dicitur *Kal. Apr. Romae Constantio iterum et Constante AA. coss.* id est anno erae Christianae 339. Altera, in Theodosiano superstes, data *Prid. Kal. Febr. Serdicae PP. Kal. Apr. Romae, Constantino Aug.* VI. *et Constantio C. coss.* id est anno 320. Vtraque lege cautum, *vt, qui iure veteri caelibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur, atque ita viuant, ac si numero maritorum matrimonii foedere fulcirentur, sitque omnibus aequa conditio capessendi, quod quisque mereatur.* Deinde et de orbis sancitum, *vt ne quisquam orbus habeatur, ne proposita huic nomini damna noceant.* Praeterea, quum durior esset feminarum, quam masculorum, conditio, si quidem illae ingenuae non nisi trium, libertinae quatuor liberorum iure subnixae, hi, modo patres solitarii essent, solidum caperent: Constantinus et feminis consuluit, *earumque ceruicibus imposita iuris imperia, veluti quaedam iuga, soluit promiscue omnibus.* Haec omnia Constantinus, teste EVSEBIO, statuit, partim religione adductus, ne virginitatis studium, ἄξιον ὑπερθαυμάζειν ἀλλ' οὐ κολάζειν, poenis reprimeretur, partim ipsa motus aequitate, ne, quae culpa vacat, ἀσθένεια τῆς φύσεως mulctaretur: quamuis si vera fateri velis, gliscentem potius in ecclesia superstitionem, quam religionem veram sanamque pietatem sapiat illa caelibatus virginitatisque admiratio. Nec leuiter quoque SOZOMENVS errat, dum scribit: Καὶ νόμον τῷ δήμῳ προσεφώνησεν, ὥστε ἐπ' ἴσης πάντων τῶν ὁμοίων ἀπολαύειν τοὺς ἀγάμους τε καὶ ἄπαιδας. *Et legem tulit, vt eodem iure per omnia fruerentur caelibes et orbi.* Neque enim praemia parentum et nuptorum cum orbis et ἀτέκνοις communicauit CONSTANTINVS, neque leges decimarias, vt supra diximus, sustulit, de quibus hanc legi adiecit limitationem in codice Iustinianeo omissam: *Verum huius beneficii* MARITIS *et* VXORIBVS *inter se vsurpatio non patebit,*

(a) *Vit. Constant. Lib. IIII. cap. 26.*
(b) *Hist. eccl. Lib. I. cap. 9.*
(c) L. 1. C. *Th. de infirm. poen. caelib.*
(d) L. 1. C. *de infirm. poen. caelib.*

bit, quorum fallaces plerumque blanditiae vix etiam opposito iuris rigore cohibentur, sed maneat inter istas personas LEGVM PRISCA AVCTORITAS. Solidum ergo ex eo tempore capere poterant caelibes et orbi, sed ex testamentis tantum aliorum, non vero coniuges orbi inter se plus capiebant, quam licebat per leges decimarias, quas a Theodosio demum iuniore et Iustiniano sublatas esse, docuimus.

* * * * * * * * * * * *

CAPVT XXII.

AD CAPITA LEGIS VLTIMA,

DE IVRIBVS PATRONATVS.

I. P*ostrema partis prioris capita de iuribus patronatus egerunt. Ea restituta.* II. *Liberta, voluntate patroni nupta, operis liberabatur. Huius priuilegii ratio. An libertae nupturae semper opus fuerit patroni consensu? Liberta etiam nupta in officio patronae patronique filiarum esse tenebatur.* III. *Cap.* XXXVIIII. *de liberto centenario minore. Lex* XII. *tabularum de successione liberti. Edictum praetorium. Lex Papia Poppaea. Centenarius quis? Quis sine liberis?* IIII. *Cap.* XL. *de liberto centenario. Alienatio, a liberto vel in fraudem legis, vel in fraudem patroni facta.* L. 16. D. de iur. patr. *exposita et emendata. Reuocari aliquando dicitur, quod ipso iure nullum est. Portio virilis patrono debita. Noua Iustiniani constitutio.* V. *Cap.* XXXXI. *de filia patroni. Ei non succurrebat praetor. Fictio, filiam patroni esse filium. Quando liberto successerit ex L. Papia Poppaea?* VI. *Cap.* XXXXII. *De bonis libertae.* VII. *Cap.* XXXXIII. *De successione patronae.* VIII. *Cap.* XXXXIIII. *Quando patronae liberi liberto successerint?* VIIII. *Conclusio libri primi ad L. Papiam Poppaeam de maritandis ordinibus.*

I. Libros VLPIANI et TERENTII CLEMENTIS sequentes nonum, decimum et vndecimum materia de iuribus patronatus occupat, adeo hac lege immutatos, vt PAVLLVS singularem librum *de iure patronatus, quod ex lege Iulia et Papia venit*, scripserit. Quin TER. CLEMENS iam sub finem libri octaui caput aliquod huc pertinens videtur tractasse, et

et quidem, quod de operis libertarum egit (a). Quum itaque eo loco ſcribat: *Plane quum liberta deſierit nupta eſſe, operas peti poſſe, omnes fere conſentiunt*: vix dubitandum videtur, quin tale fuerit caput legis noſtrae XXXVIII:

> *Liberta, quae patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator.*

Reliqua capita fere IVSTINIANVS (b) et VLPIANVS (c) ſeruarunt, ex quibus, talia ea fuiſſe, adparet:

CAP. XXXVIIII. *In bonis liberti, centenario minoris, patronus patroniue liberi maſculi, ſi libertus liberos non habebit, ius antiquum habento. Sin liberos habebit, ius nullum in bonis liberti habento.*

CAP. XXXX. *In centenarii liberti bonis, qui vnum duoſue liberos habebit, ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus decedat, patrono, patroniue liberis maſculis* VIRILIS PARS *ſeruator. Sin tres liberos habebit, patronus patroniue liberi maſculi nihil iuris in bonis liberti habento.*

CAP. XXXXI. *Patroni filia, ſi ius trium liberorum habebit, eadem iura in bonis liberti paterni, quae et ipſe patronus patroniue filii ex edicto praetoris habent, habento.*

CAP. XXXXII. *In bonis libertae, etiam quatuor liberorum iure ſubnixae, pro numero liberorum libertae, mortis eius tempore ſuperſtitum,* VIRILIS PARS *patrono patroniue liberis maſculis debetor.*

CAP. XXXXIII. *Patrona ingenua, duobus liberis honorata, libertina tribus, idem ius, quod patronus ex edicto Praetoris habet, habento.*

CAP. XXXXIIII. *Liberi quoque ingenuae patronae, trium liberorum iure honoratae, idem ius habento.*

Ea iam ordine percenſebimus, noſtroque more illuſtrabimus breuiter.

II. Trigeſimo octauo cauetur, vt LIBERTA PATRONI VOLVNTATE NVPTA operis liberetur. Libertam ſine auctoritate patroni nubere haud potuiſſe, iam ſupra docuimus. Erat enim in perpetua ac legitima eius tutela, de qua ſine illius auctoritate nihil poterat imminui. Neque tamen iureiurando obſtringere libertam poterat patronus, ne nuberet. Id enim ſi feciſſet, non ſolum gratia eius iuriſiurandi fiebat, vti ſupra ad caput

(a) TER. CLEM. *Lib. VIII.* L. 14. *D. de op. lib.*

(b) §. 2. *ſequ. Inſt. de ſucceſſ. libert.*

(c) *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 3. *ſequ.*

caput XXX. probauimus: ſed et patronus iure patronatus excidebat ex lege AELIA SENTIA. Vnde ex eo tempore tanto magis nubere poterat, cuicumque vellet: idque eſt, quod ad hoc caput tractauit TER. CLEMENS (a). Sufficiebat autem et tacitus patroni conſenſus, immo et ratihabitio ſubſequuta (b), dummodo patronus eſſet iuſtae aetatis. Nam impuberis patroni conſenſus parum proderat, niſi auctoritas acceſſiſſet tutoris (c), eaque praeterea ſollemnitas, quae in alienatione rerum pupillarium exigitur (d). Quia tamen et libertas quatuor liberorum gratia legitima patronorum tutela ſolutas, ex eoque tempore illas ſine patroni auctoritate et res ſuas adminiſtraſſe, et teſtari potuiſſe diximus: nullum ſane eſt dubium, quin tunc et ad ſecunda vota tranſire potuerit inuito patrono, eoque connubio nihilominus liberata ſit operarum obligatione. Nuptam enim conſentiente patrono libertam OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATAM, diſerte teſtatur ALEXANDER Imperator (e), eiuſque priuilegii hanc rationem reddit HERMOGENIANVS (f), quod nupta liberta *in officio mariti eſſe debeat.* Parum ſane decorum videbatur, libertam adſectari patronum, dum interim maritus domi nihil opis aut officii ab vxore perciperet. Quae cauſſa quum deficeret in liberto, nec ei, licet marito, turpe videretur, etiam in patroni officio eſſe: hinc is non nuptiis, ſed demum liberorum iure operarum obligatione liberabatur (g). Vt vero ad libertam redeamus, ea nupta voluntate patroni, non ſolum huic operas officiales nullas exhibebat, verum nec eius filiis, nepotibus, pronepotibus. At nihilominus eas operas debebat patronae, nec non patroni filiabus et neptibus, quia nec nuptae libertae indecorum erat, mulieri eſſe in officio (h). Ex quo etiam porro conſequebatur, vt, ſi patronus in libertae nuptias conſenſiſſet, eae autem non eſſent conſequutae, operae ab ea iure exigerentur (i). Multoque magis ea reuiuiſcebat obligatio, ſi liberta nupta eſſe deſiiſſet (l), partim quod cauſſa priuilegii, ab HERMOGENIANO prodita, in viduam vel repudiatam haud caderet, partim quod ex iuris principiis patronus, in nuptias libertae conſentiendo, amiſiſſe non videretur iura patronatus (m).

III. Sequitur caput XXXVIIII. de bonis liberti centenario minoris. Nimirum lege XII. tabularum generatim fuerat cautum, vt ſi libertus inteſta-

(a) TER. CLEM. *Lib. VIII.* L. 32. *D. qui et a quib. man.*
(b) L. 13. §. 5. *D. de op. libert.*
(c) *d.* L. 13. §. 4. *eod.*
(d) L. 22. C. *de admin. tutor.*
(e) L. 2. C. *de obſ. patr.*
(f) L. 48. *pr. D. de op. lib.*
(g) L. 13. §. 3. *D. eod.* L. 37. *D. eod.*
(h) L. 48. *pr.* §. 2. *D. eod.*
(i) L. 48. §. 1. *eod.*
(l) TER. CLEM. *Lib. VIII.* L. 14. *D. eod.*
(m) L. 11. §. 1. C. *eod.*

inteſtatus moreretur, cui non eſſet heres ſuus, hereditas ad patronum eiusque liberos gradu proximos deuolueretur (a). Quum itaque et teſtamento patronus excludi poſſet, nec ei vlla ſpes eſſet ab inteſtato ſuccedendi, ſi liberos ſuos ſiue naturales, ſiue adoptiuos, reliquiſſet libertus: emendandum id ius putauerat Praetor, edixeratque (b), vt ſi inteſtatus obiiſſet libertus, liberis naturalibus haud relictis, patronus eiusue liberi ex lege XII. tabularum ſuccederent: ſin liberos naturales haberet, ſiue ſuos, ſiue emancipatos, ſiue in adoptionem datos, ii patronum excluderent, adoptiui dimidiam caperent, alterius dimidiae patrono bonorum poſſeſſio daretur. Denique ſi teſtamentum conderet libertus, is patrono relinqueret ſemiſſem bonorum, et ſi minus vel nihil reliquiſſet, patrono contra tabulas, heredi ſcripto ſecundum tabulas daretur partis dimidiae bonorum poſſeſſio. Denique *patronorum iura*, IVSTINIANO (c) teſte, *adauxit lex Papia Poppaea*, vt tanto maiore contentione liberos quaererent liberti, ſi ſcirent, non niſi numeroſa prole ſe facultatem de rebus ſuis diſponendi conſequuturos. Diſtinxit autem lex Papia libertos in CENTENARIIS MINORES et CENTENARIOS. De illis caput noſtrum ait: IN BONIS LIBERTI CENTENARIO MINORIS. Libertus hic eſt a patrono ciue Romano manumiſſus. Addo: ciue Romano. Si enim Latinus vel peregrinus manumitteret, nec illi, nec eorum liberi his iuribus patronatus fruebantur. Vnde eſt, quod PLINIVS (d) quibuſdam Poſtumii Marini propinquis ciuitatem rogat, vt ſint in patria poteſtate, *et iis in libertos ſeruetur* IVS PATRONORVM. Quamuis vero ii nonnunquam ingenuitatis iura, impetrata aureos annulos geſtandi facultate, conſequi ſolerent: nihilominus tamen et tunc ratione obligationis manebant liberti, quamuis, quod ad ſtatum attinet, non libertini, ſed ingenui, haberentur (e). Et huc pertinent verba non PAVLLI, ſed vt in melioribus editionibus eſt, VLPIANI (f): *Is, qui ius annulorum impetrauit, vt ingenuus habetur, quamuis ab* HEREDITATE *eius patronus non excludatur*. Quod ſecus ſe habebat, ſi natalibus reſtitutus eſſet libertus. Ius enim patroni, hoc impetrato, amittebatur (g), libertuſque, quantum ad totum ius pertinet, habebatur perinde, atque ſi ingenuus natus eſſet, adeo, vt *patronus eius nec poſſet ad ſucceſſionem venire* (h). Quare etiam non te-

(a) VLP. *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 1.
(b) VLP. *tit. vlt.* §. 1. *et* 3. §. 1. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* L. 6. *D. de bon. poſſeſſ.*
(c) §. 2. *Inſt. eod.*
(d) *Lib. X. Epiſt.* 6.
(e) L. 6. *D. de iur. aur. ann.*
(f) VLP. *Lib. VIIII.* L. 5. *D. eod.*
(g) L. 5. *pr. D. de natal. reſt.*
(h) L. 2. *D. eod.*

mere dari solebat hoc beneficium, nisi consentiente, cuius quam maxime intererat, patrono (a), eiusue filiis (b).

Nec de omni, vti diximus, liberto hic sermo est, sed de CENTENARIO MINORE. *Centenaria* alias sunt, quae vel centum assibus vel centenis sestertiis veneunt. Vnde FESTVS (c): CENTENARIAE *coenae*, inquit, *dicebantur, in quas lege Licinia non plus* CENTVSSIBVS *praeter terra nata, impendebatur: id est*, CENTVM ASSIBVS, *qui erant breues numi ex aere.* Et SALMASIVS ad IVLII CAPITOLINI Pertinacem cap. II. CENTENARIA DIGNITAS *illius, qui centena sestertia in salarium accipiebat.* Ast in lege Papia *centenarii*, vel, vti AFRICANVS (d) noster id eloquitur, *rem* CENTVM *habentes* sunt, qui *sestertium centum millium patrimonium habent* (e), id est aureorum mille. Augusti autem aeuo aureum XVII denariorum fuisse, ex DIONE (f) accurate probauit v. c. IO. FR. GRONOVIVS (g). Cui tantum rei non erat, is adpellabatur centenario minor. Verum, decrescentibus hominum facultatibus, IVSTINIANVS (h) constitutione Graeca, cuius partem ex Basilicis eruit CVIACIVS (i), pro mille sestertiis vnum aureum computari iussit, vt ab eo tempore centenario minor haberetur, qui ne quidem centum aureorum rem vel patrimonium reliquisset. Aestimabatur vero liberti patrimonium, deducto aere alieno, adeo, vt si libertus, habens creditores, in eorum fraudem iusto plures seruos manumisisset, non omnium impediretur libertas, sed qui primi erant, liberi essent, donec creditoribus suum solueretur. Ita TER. CLEMENS (l); qui addit, si eius, qui prius manumissus, pretium aeris alieni summam excesserit, tum posteriorem minoris pretii seruum libertatem fuisse consequutum. Quemadmodum vero deducendum erat aes alienum: ita contra computabatur, quidquid debebatur liberto. Quod ita effert VLPIANVS (m): *id apud se quis habere videtur, de quo habet* ACTIONEM: *habetur enim, quod* PETI POTEST. Denique et in censum veniebat, quidquid dolo malo a liberto alienatum fuerat. Solebant enim liberti, ne centenariis maiores haberentur, vel patronum vt defraudarent, partem rerum suarum alii donare inter viuos, tantum ne quid ad patronum perueniret. Quod si factum esset in fraudem legis: alienatio

(a) L. 2. L. 5. *pr. D. eod.*
(b) L. 4. *D. eod.*
(c) *Voce* centenaria.
(d) L. 16. *D. de bon. libert.*
(e) §. 2. *Inst. de succ. libert.*
(f) *Lib. LV. p.* 555.
(g) *De pecun. vet. p.* 365.
(h) §. 3. *Inst. eod.*
(i) *Obs. Lib. XX. cap.* 34.
(l) TER. CLEM. *Lib. VIIII.* L. 24. *D. qui et a quib. manum.*
(m) VLP. *Lib. VIIII.* L. 143. *D. de verb. sign.*

natio ipso iure irrita erat: sin in fraudem patroni, illa ipso quidem iure valebat, sed reuocari tamen poterat actione Fauiana et Caluisiana, de qua re ad caput proximum differemus.

Ceterum in bonis huiusmodi liberti centenario minoris PATRONVS PATRONIVE LIBERI MASCVLI, SI LIBERTVS LIBEROS NON HABERET, IVS ANTIQVVM HABEBANT. Habebant, inquam, patroni eorumue liberi ius antiquum, id est ex lege XII. tabularum succedebant ab intestato, modo iis ius patronatus saluum esset, quippe quo verbi caussa excidebant, qui libertum accusassent capitis, aut nomen eius, non petita postea abolitione, detulissent. Hos enim a bonorum possessione excludi, docet TER. CLEMENS (a). Deinde, etiamsi salua essent iura patronatus, non tamen succedebat patronus, si exstarent liberti liberi, quorum vel vnus ex lege XII. tabularum patronum excludebat. Quamuis enim lex πληθυντικῶς loquatur SI LIBERTVS LIBEROS NON HABEBIT; eleganter tamen haec verba ita interpretatur CAIVS (b) noster: *non est sine liberis, cui vel* VNVS FILIVS, *vnaue filia est. Haec enim enunciatio*: HABET LIBEROS *semper pluratiuo numero profertur, sicut et pugillares et codicilli.* Ad hunc locum casus perquam bellos enucleant auctores nostri. Sic apud TER. CLEMENTEM (c) occurrit haec species. Tiro libertus vnicum habebat filium, ex eoque aliquot nepotes. Exheredato filio, quaerebatur, patronusne ab intestato admittendus sit, an eidem praeferendi liberti nepotes? Respondet iureconsultus: *Quod vtique sic dirimendum est, vt viuo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne qui suo nomine a bonorum possessione summouentur,* (leg. *summouetur*) *per alios eam consequantur.* (leg. *consequatur.*) *Sin autem emancipati a patre fuerint, vel alio modo sui iuris effecti: sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur.* Idem TER. CLEMENS quaerit (d), si filius liberti vnicus a paterna hereditate abstineat, an tunc videatur libertus sine liberis decessisse, admittendusque patronus? Et respondet: *Hoc patrono proficere.* Perinde enim est, iudice CAIO, (e) *siue filius liberti ius suum spernat, siue tempore bonorum possessionis finito exclusus sit, siue ante mortuus sit, quam petierit bonorum possessionem.*

Denique adiicitur: SI LIBEROS HABEBIT, IVS NVLLVM IN BONIS

(a) TER. CLEM. *Lib. VIIII.* L. 10. *de iure patron.*

(b) CAI. *Lib. VIII.* L. 148. D. *de verb. sign.*

(c) TER. CLEM. *Lib. VIIII.* L. 38. D. *de bon. libert.*

(d) IB. L. 38. §. 1. D. *eod.*

(e) CAI. *Lib. VIII.* L. 4. D. *de bon. possess.*

LIBERTI HABENTO. Liberos enim et iure vetere decemuirali exclusisse patronos, iam ante monui. Vnde adparet, legem Papiam Poppaeam nihil circa successionem patroni in bonis liberti *centenario minoris* mutasse. Quum autem plerumque, ubi successionis emolumentum, ibi et tutelae onus esse soleat, et ex ea ipsa spe successionis legitima patronorum tutela, teste IVSTINIANO (a), descendat: quaesitum videtur, an et tutor esse teneatur patronus, qui hoc modo a successione plane excluditur? Puto eum oportuisse tutelam suscipere, eoque fortassis comparata fuit lex, quam IVLIVS CAPITOLINVS (b) de tutelis libertorum a Marco Aurelio latam refert, simul obseruans, *eum* IVS *magis* VETVS RESTITVISSE, *quam nouum fecisse.* Si iuste excusaretur patronus: tum Praetor liberti liberis tutorem ex lege Atilia dare poterat, dum ne se ipsum daret, quod fieri posse, VLPIANVS (c) diserte negat.

IIII. Iam de liberto *centenario* agit caput XXXX. aitque: IN CENTENARII LIBERTI BONIS. Quis centenarius sit, quibusque fraudibus id egerint liberti, ne centenarii haberentur, vel, vt patrono minus relinquerent, iam diximus. Nihil enim procliuius erat, quam moribundos quaedam alienare per donationem inter viuos, ne posita patrimonii ratione, centum sestertium millia vel saltim ne multo plus reperiretur. Quaerit itaque VLPIANVS (d), an ista alienatio valeat? Et respondet interesse, in fraudem legis, an in fraudem patroni alienarit libertus. Quae enim in fraudem legis alienata, eorum alienationem ipso iure non valere: quae in fraudem patroni, per Fauianam et Caluisianam actionem reuocari. In fraudem vero legis alienasse videbatur, *qui* alienando *se minorem centenario fecerat, ad hoc, vt legis praeceptum euerteret.* In fraudem patroni, *qui, alienatione facta, nihilominus erat centenarius.* Quaerit porro, si quis, plures res simul alienando, minorem se centenario fecerit, quarum vna reuocata, vel omnium partibus, maior centenario esset futurus libertus, vtrum reuocentur omnes, an aliquid pro rata ex singulis? Species itaque talis est. Libertus alienauerat aedes, duos hortos, gregem ouium, et equorum quadrigam. Ea facta alienatione, minor iam esse coeperat centenario. Patronus haec omnia reuocabat. Elidebatur eius actio exceptione, quod, si vel solae aedes, vel vnus hortus, cum dimidio gregis et tribus equis reuocarentur, hereditas centenaria futura sit: quaestio erat, an nihilominus omnia, quae fuerant alienata, reuocanda sint? Respondet, *magis esse, vt omnium rerum alienatio,* tanquam in fraudem legis facta, *nullius momenti sit.*

(a) §. VII. *Inst. de legit. patr. tut.*
(b) *Marc. Anton. cap.* 11.
(c) VLP. *Lib. VIIII.* L. 4. *D. de tut. dat.*
(d) VLP. *Lib. X.* L. 16. *D. de iur. patr.*

fit. Denique libertus alienauerat aedes, et nihilominus tum adhuc erat centenarius: sed postea etiam hortis donatis centenario minor esse coeperat. Quaerit VLPIANVS (a), omnesne, an quaedam harum rerum reuocandae sint? et respondet: *Alienatio earum rerum, quae postea alienatae sunt, ipso iure non reuocabitur, sed priorum. In posterioribus Fauianae locus erit.* Verba haec aliquid contorti habere videntur, nec satis conueniunt superiori fundamento. Procul dubio res posteriores erant alienatae in fraudem legis, quia sic desinebat esse centenarius: priores in fraudem patroni, quia, si nihil amplius alienasset, mansurus centenarius fuisset. Quî ergo dici potest, *in posterioribus locum esse Fauianae*? Et quid est: *ipso iure non reuocabitur*? Ipse, si quid video, sensus postulare videtur hanc emendationem: *Alienatio earum rerum, quae postea alienatae sunt, ipso iure reuocabitur, sed non priorum, in quibus* (vel *in prioribus*) *Fauianae locus erit.* Traiectum ergo videtur NON, quod saepe contigit. Τὸ QVIBVS vero vel τῷ PRIORIBVS a scriba, cui, quod antecesserat, τῷ *priorum* in mente haeserat, facile pro abbreuiatione haberi potuit vocabuli oppositi *posterioribus.* Sic sane VLPIANVS sibi ipsi constat. Dicit enim, alienationem eorum, quae postea alienata sint, ipso iure nullam esse, tanquam in fraudem legum factam: non autem priorum alienatorum, quae alienatio tantum suscepta fuerit in fraudem patroni, in his adeoque locum esse actioni Fauianae. Nec est, quod quem turbet loquutio: *ipso iure reuocabitur.* Saepe enim ICti et libertatem in fraudem creditorum datam *rescindi* (b), *retrahi* (c), *reuocarique* (d) dicunt, quum eum, qui in fraudem creditorum manumittit, *nihil agere*, vel dupondii non ignorent.

Centenarius huiusmodi vel vnum duosue liberos habebat, vel tres pluresue. Priore casu, SIVE IS TESTAMENTO, SIVE INTESTATO DECEDERET, PATRONO PATRONIVE LIBERIS MASCVLIS VIRILIS PARS SERVABATVR. Itaque quum vnum filium filiamue heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, *ac si is sine vllo filio testatus decessisset.* Ita enim legendum esse apud IVSTINIANVM (e) pro *intestatus*, iam alii viderunt (f). Quum vero duos duasue heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. Eo non exsistente, eius liberi masculi gradu proximi hanc portionem virilem capiebant. Nec adimi illis poterat haec pars hereditatis, vtpote legitima, nisi vel patronus, vel eius filius capitis libertum accusasset. Tunc enim ne quidem

(a) In. L. 16. §. 2. *D. eod.*
(b) L. 5. §. 2. *qui et a quib. manum.*
(c) L. 45. §. 3. *D. de iur. fisc.*
(d) L. 1. C. *qui manum. non poss.*
(e) §. 2. *Inst. de success. libert.*
(f) CVIAC. *Obs. Lib. III. cap.* 13.

dem *ad legitimam hereditatem, quae ex lege* XII. *tab. defertur*, teste VLPIANO (a), *admittebatur*, nedum ad hoc beneficium ex lege Papia. Quid vero est, quod idem scribit VLPIANVS (b): VIRILIS *adpellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est?* An, qui assem hereditatis capit, portionem virilem capere dicetur? Doctissimus IAC. CVIACII discipulus, IAC. LABITTVS (c), ea verba accipit de casu, si libertus intestatus sine liberis decedat. Sed perperam, quia tunc patrono non portio virilis, sed integra hereditas debetur. Aliud in mente fuit id scribenti VLPIANO. Finge, Tironem reliquisse filium, hunc vero vel abstinuisse ab hereditate paterna, vel tempus, intra quod bonorum possessio agnoscenda erat, elabi passum, vel ante eam petitam plane mortuum esse: quos casus supra ex CAIO recensebamus (d): patronus sane ex asse erit heres, quum tamen a lege, exsistente filio filiaue, tantum in portionem virilem vocetur. Additur denique: SI TRES LIBEROS HABEBIT libertus: PATRONVS PATRONIQVE LIBERI MASCVLI NIHIL IVRIS IN BONIS LIBERTI HABENTO. Quum itaque ex XII. tabulis liberi quotcumque; ex edicto Praetoris naturales saltim quotcumque sufficerent ad excludendum patronum: Augustus non nisi tres sufficere voluit. Verum et id sustulit laudata paullo ante constitutione IVSTINIANVS (e). Ea enim cautum, vt si libertus intestatus decesserit, nulla relicta progenie, patronus patronique liberi ad vniuersam hereditatem vocarentur. Sin liberos siue tres, siue pauciores haberet, cuiuscunque sexus vel gradus: hi soli ad successionem parentum deducerentur, patrono omnibus modis cum sua progenie semoto: Denique, si libertus vel nullos liberos habens, vel, quos habet, exheredes scribens, vel mater filios, vel auus nepotes ex filia praeteriens, patronum testamento praeterierit, tunc ei possessio non quidem, vti ex edicto, dimidiae, sed tertiae partis bonorum daretur, vel, quod huic tertiae deesset, ex constitutione repleretur, si quando minus tertia parte bonorum libertus ei reliquisset. Hanc autem tertiam partem patronus eiusue liberi ex eo tempore tam liberam capiebant, vt, quum alias fideicommissa praestarentur certis personis ab illis, qui peterent bonorum possessionem contra tabulas (f), idque onus olim etiam patrono incumberet (g): patronus tamen ex hac tertia ne liberis quidem liberti libertaeue legata vel fideicommissa praestaret, sed ad eius coheredes id onus vniuersum deuolueretur. . . . .

V. Proxi-

(a) VLP. *Lib. X. L.* 11. *D. de iur. patr.*
(b) VLP. *Lib. X. L.* 145. *D. de verb. sign.*
(c) *Vsu Indic. ad D. p.* 291.
(d) *L.* 4. *D. de bon. possess.*
(e) §. 3. *Inst. de success. libert.*
(f) L. 1. *D. de leg. praest.*
(g) L. 4. *D. de cond. et dem. et* L. 64. §. *vlt. D. ad SCtum Trebell.*

V. Proximum eſt caput XXXXI, quod ad patroni filiam iura ſucceſſionis porrexit. Quamuis enim lex XII. tabularum inter patroni filios filiaſque non diſtingueret, et has perinde ad ſucceſſionem liberti paterni vocaret, ac illos (a): Praetor tamen contra tabulas liberti aut ab inteſtato contra heredes ſuos non naturales bonorum poſſeſſionem tantum dabat maſculis, niſi quod nonnunquam filiam fingebat filium, quam παλαιὰν ὑπόκρισιν vel παρεισφορησιν memorat aboletque conſtitutione ſaepe laudata IVSTINIANVS (b). Verum et hoc ante IVSTINIANVM emendandum duxerat Auguſtus, ſiquidem ex lege Papia Poppaea, teſte VLPIANO (c), et filia patroni id ius ſuccedendi naniſcebatur, *ſi ius trium liberorum haberet.*

Ait itaque lex: PATRONI FILIA, qua adpellatione non ſolum ea; quae in poteſtate patris eſt, continetur, verum etiam alteri in adoptionem data. Nam et haec, teſte TER. CLEMENTE (d), ſi in adoptiua familia ſit, *ad bona libertorum paternorum admittitur.* Quamuis enim ita filia paterna gente et familia excederet, et adoptiui, teſte APPIANO (e), eoſdem cum adoptante agnatos et libertos haberent: id tamen non obſeruabatur in legibus nouis, *ex quibus et hereditates et tutelae plerumque ſic deferebantur, vt perſonae deſignarentur* NATVRALITER, quemadmodum obſeruat PAVLLVS (f). Ex qua ratione colligimus, etiam emancipationem et in manum conuentionem non impediuiſſe patroni filiam, quo minus liberto paterno ſuccederet. Non omnis tamen patroni filia huius beneficii erat particeps, ſed quae IVS TRIVM LIBERORVM HABEBAT. Qua in re paullo deterior erat filiarum, quam filiorum, conditio. Hi enim ſuccedebant, etiamſi nullos ſuſcepiſſent liberos; illae non niſi trium liberorum iure honoratae, ſiue ter enixae eſſent, ſiue id ius impetraſſent beneficio principis. Tunc enim EADEM IVRA IN BONIS LIBERTI PATERNI, QVAE ET IPSE PATRONVS PATRONIVE FILII EX EDICTO PRAETORIS HABENT, HABEBANT. Quemadmodum itaque patronus eiuſue filii dimidiae bonorum poſſeſſionem conſequebantur, ſi aut teſtatus deceſſiſſet libertus, iiſque nihil vel minus parte dimidia reliquiſſet, aut inteſtatus heredem ſuum adoptiuum haberet ſuperſtitem (g): ita idem ius erat filiabus. Naturales autem liberi liberti vti patronum eiuſque filios, ita et filiam, trium liberorum iure ſubnixam, exclude-

(a) VLP. *fragm. tit. XXVIIII.* §. 4.
(b) BASIL. *Lib. XXXXVIIII. tit.I. p.* 594. *Tom. VI.*
(c) VLP. *ibid.*
(d) TER. CLEM. *Lib. X.* L. 39. *D. de bon. lib.*
(e) *De bell. ciu. Lib. III. p.* 586.
(f) L. 7. *pr. D. de capit. min.*
(g) §. 1. *Inſt. de ſucc. libert.*

cludebant. Enimuero, postquam IVSTINIANVS caput superius emendauit, idem ius, quod dederat patrono eiusque filiis, etiam produxit ad filias, nec non ad eos, qui ex transuerso latere veniebant, vsque ad quintum gradum (a).

VI. Hactenus de bonis libertorum. In libertae bonis melior erat patroni eiusque liberorum conditio. Nam capite XXXXII. cautum fuerat: IN BONIS LIBERTAE, ETIAM QVATVOR LIBERORVM IVRE SVBNIXAE, PRO NVMERO LIBERORVM LIBERTAE, MORTIS EIVS TEMPORE SVPERSTITVM, VIRILIS PARS PATRONO PATRONIQVE LIBERIS MASCVLIS DEBETOR. Denuo successio defertur patrono, patronique liberis, nisi vel ille libertam accusando eo se beneficio indignum reddidisset (b), vel libertatis caussa imposita libertae reuendidisset (c). Eo ipso enim iuribus patronatus excidebat patronus, nec audiebatur, si se cum ea societatem libertatis caussa iniisse diceret (d). Contra non obfuisse patrono videtur libertae communis matrimonium, quod cum altero patrono inierat, eoque fortassis referendum est fragmentum CAII (e) ex libro commentariorum octauo superstes. Nihil itaque hic, vti in libertorum successione, intererat, liberos haberet liberta, nec ne, item intestata decessisset, an condidisset testamentum. Nam primum, etiamsi liberos haberet, ii tamen matri non erant sui, adeoque nec legitimi heredes. Vnde et VLPIANVS (f) scribit: *In bonis libertae patronis* NIHIL IVRIS EX EDICTO *datur*, non quod a successione excluderentur, sed quod non opus iis esset auxilio praetoris, qui iure legitimo succedebant. Deinde, etiamsi liberta, quatuor liberorum iure honorata, et tutela liberaretur, et condere posset testamentum: eadem tamen lex Papia Poppaea, quae libertabus istud priuilegium dederat, ita prospexerat patronis, vt virilem partem, tanquam portionem legitimam, patrono teneretur relinquere (g). Ista vero pars virilis aestimabatur PRO NVMERO LIBERORVM, LIBERTAE MORTIS EIVS TEMPORE SVPERSTITVM, adeoque si quinque haberet liberos, patrono sextans, si quatuor, quinta pars, si tres, quadrans, si binos, triens, si vnum semis, si nullum, integer as debebatur. Numerabantur vero liberi omnes, etiam in vtero relicti. Diserte enim TER. CLEMENS (h): *Intelli-*

(a) §. 3. *Inst. de succ. libert.*
(b) VLP. *Lib. XI.* L. 17. *D. de iur. patron.*
(c) VLP. *Lib. XI.* L. 37. *D. de bon. libert.*
(d) VLP. *Lib. XI.* L. 36. *D. de oper. libert.*
(e) CAI. *Lib. VIII.* L. 46. *D. de Ritu Nupt.*
(f) *Fragm. tit. XXVIIII.* §. 11.
(g) *Ibid.* §. 3.
(h) TER. CLEM. *Lib. XI.* L. 153. *D. de verb. sign.*

Intelligendus est MORTIS TEMPORE *fuisse, qui in vtero relictus est.* De exheredatis, vel hereditatem maternam repudiantibus, frustra tunc quis mouisset quaestionem, quum eo tempore nondum matribus succederent liberi. Ex quo etiam sequitur, vt non ita intelligenda sint verba legis nostrae, ac si portio virilis patrono eiusue liberis, reliquae liberis libertae cessissent. Cedebant hae iis, quibus liberta eas destinauerat testamento. Si intestata moriebatur, patronus ante SCtum Orphitianum totam bonorum vniuersitatem capiebat. Post illud etiam hoc casu portione virili contentus esse tenebatur, quia SCtum illud etiam libertae liberos ad successionem in bonis maternis vocasse, satis constat.

VII. Ast id ius in bonis libertae olim tantum patrono, eiusque liberis masculis, competebat. Hinc capite sequente XXXXIII. etiam de iure succedendi patronae concesso agitur. Ea vel ingenua erat, vel libertina. Si ingenua: ex lege XII. tabularum libertis quidem intestatis, liberos non habentibus, succedebat (a). Sed lex Papia ei ius dederat paullo pinguius, VT DVOBVS LIBERIS HONORATA IDEM IVS, QVOD PATRONVS EX EDICTO PRAETORIS HABET, HABERET. Ergo in eo erat deterior patronae, quam patroni, conditio, quod illa non nisi duorum liberorum iure, hic semper ius haberet petendi bonorum possessionem. Quare non abs re suspicari mihi videor, patronas, liberorum iure destitutas, sibi partem aliquam bonorum a libertis stipulari solitas, quumque huiusmodi pactum contra bonos mores videretur, eo nomine accepisse fideiussores, *qui, quanto minus a libertis consequuturae essent, tantum dare sponderent.* Eo enim casu non dubitabatur, quin si nihil a libertis fuisset consequuta, totum deberent fideiussores, quod liberti debuerant. Ita enim ego interpretor fragmentum CAII (b), alioquin difficillimum. In eo vero patrono patronaeque ius erat aequale, quod vtrique daretur bonorum possessio ad consequendam dimidiam bonorum, siue intestatus decessisset libertus, adoptiuo relicto, siue testatus, nullis relictis liberis. Si liberto essent liberi naturales: patrona non minus, quam patronus, excludebatur. Idem ius datum videtur patronae, libertinae conditionis, TRIBVS HONORATAE LIBERIS. In tota enim hac lege maiorem liberorum numerum a libertina, quam ab ingenua, et sicubi huic tres sufficiunt, ab illa quatuor, sin huic duo, ab illa tres exigi, animaduertimus.

(a) VLP. *Fragm. tit. vlt.* §. 6.

(b) CAI. *Lib. VIIII.* L. 150. *de verb. sign.*

VIII. Denique quamuis de patronae liberis nihil cautum esset lege XII. tabularum, neque ea ex iuris antiqui principiis ius succedendi ad liberos transmittere posset, quia suos non habebat: tamen et his, teste VLPIANO (a), prospexit lex Papia Poppaea, dum ita sanxit capite XXXXIIII: LIBERI QVOQVE INGENVAE PATRONAE, TRIVM LIBERORVM IVRE HONORATAE, IDEM IVS HABENTO. Dabatur ergo illa dimidiae bonorum possessio patronae liberis, vtriusque sexus. Nec intererat, cuius in potestate essent. Hinc quia inter matrem et liberos nullum erat ius agnationis, quod solum adoptione perimebatur: consequens erat, vt siue in potestate patris naturalis, siue in adoptionem dati essent liberi, succederent tamen matris liberto. Et id CAIVS innuit (b): *Satis constat, etiamsi in potestate sit parentis filius patronae, nihilominus legitimo iure ad eum pertinere hereditatem.* Attamen non omnium patronarum liberis hoc ius erat, sed ingenuarum, quae TRIVM LIBERORVM IVRE ERANT HONORATAE. Ipsi patronae ingenuae sufficiebant duo liberi, vt succederet: sed ad ius illud in liberos transmittendum non nisi tres sufficiebant. An haec lex et libertina patrona natis prospexerit, incompertum est. Id vero certissimum, erroris eos recte postulari a M. VERTR. MAVRO (c), qui filias patronae, liberto materno successuras, eodem iure liberorum indiguisse existimant. Saltim id non constat ex verbis VLPIANI, cui soli eius capitis notitiam debemus.

VIIII. Et haec quidem sunt, quae ad partem legis Papiae Poppaeae priorem pertinent, capita quaeque, tanquam fractas e naufragio tabulas, post viri eximii IAC. GOTHOFREDI industriam, colligere licuit. Iam eamdem operam nauabimus legi Iuliae Papiae CADVCARIAE, quam alterius veluti adpendicem fuisse, iam supra obseruauimus.

(a) *Ibid.* §. 7.
(b) L. 22. *D. de iur. patron.*
(c) *De iure lib. cap.* 16.

LIBER

* * * * * * * * * *

LIBER III.

AD LEGEM CADVCARIAM VEL DE CADVCIS.

* * * * * * * * * *

CAPVT I.

DE NOMINE, FINE ET CAPITIBVS LEGIS CADVCARIAE.

I. P*Ars legis Papiae posterior de caducis egit. Lex caducaria.* II. *Ea ad locupletandum aerarium fuit comparata. Aerarii ratio tempore Augusti. Aerarium militare. Fiscus. Viriusque administratio.* III. *Lex haec odiosa, et multis veterum improbata.* IIII. *Capita legis vnde restituenda? Fragmenta veterum per laterculos disposita secundum ordinem capitum. Ipsa lex cum notis et allegationibus exhibita.*

I. DVae fuerunt legis IVLIAE ET PAPIAE POPPAEAE partes, quarum altera de maritandis ordinibus, parentum et coniugum praemiis, poenisque caelibum et orborum; posterior de bonis caducis, ereptitiis, et vacantibus egit. Vnde haec posterior pars lex Iulia CADVCARIA dicitur. Sane ita adpellatur ab VLPIANO in *Fragmentis* (a), vbi legimus: *populo bona deferuntur* ex LEGE IVLIA CADVCARIA, non autem in *L.* 4. §. 17. *D. de fideicomm. libert.* vbi pro *caducis legionis*, *caducarias leges* reponi, acute quidem, sed perperam iubet IAC. CVIACIVS (b), ab EM. MERILLIO (c), IANO A COSTA (d) et IAC. GOTHOFREDO (e) hinc merito notatus. Quare mireris, eam emendationem probare se potuisse FR. HOTOMANO (f). Alibi simpliciter haec lex vocatur IVLIA (g), item lex PAPIA, vel LEGES ANTIQVAE (h), quae adpellationes, opinor, fraudi quibusdam fuerunt, vt hanc posteriorem legis nostrae partem pro lege singulari et a superiore de maritandis ordini-

(a) *Tit. XXVIII.* §. 7.
(b) *Ad* VLP. *ibid.*
(c) *Var.* CVIAC. *Lib. III. cap.* 20.
(d) *Ad* §. 1. *Inst. de ea cui lib. causs.*
(e) *Ad Leg. Pap. p.* 341.
(f) *De Legib. p.* 282.
(g) L. 96. §. 1. *D. de legat.* 1.
(h) L. *vn. pr.* §. 12. C. *de caduc. toll.*

dinibus diuersa haberent, a quo errore nec FR. HOTOMANVS (a), a nobis paullo ante laudatus, sibi satis cauisse videtur.

II. Quemadmodum autem pars legis prior ad augendam prolem explendumque ciuium numerum; ita posterior haec, vt supra diximus, ad locupletandum aerarium fuit comparata. Qua de re TACITVS (b): *legem Papiam Poppaeam*, inquit, *senior Augustus post Iulias rogationes, incitandis caelibum poenis, et* AVGENDO AERARIO *sanxit.* Et PLINIVS (c) iunior, insectatus mores malorum principum: *Locupletabant et fiscum et* AERARIVM, *non tam Voconiae et* IVLIAE LEGES, *quam maiestatis singulare et vnicum crimen eorum, qui crimine vacarent.* Denique et ipse IVSTINIANVS (d) noster, *et nomen et materiam* CADVCORVM *ex bellis ortam et auctam ciuilibus, quae in se populus Romanus mouerit, et belli calamitate introductam esse*, refert, eoque ipso innuit, exhausto bellis ciuilibus aerario, id vnum superfuisse remedium, vt priuatorum incommodo publica leuaretur inopia, magnaque priuatorum patrimoniorum pars interuerteretur. [Id quod et alio loco innuit imperator in *Constit. tanta* §. 6. *de confirm. Digestor.* vbi redditurus rationem, cur de caducis in Pandectis nihil occurrere passus sit: *sed in his*, inquit, *nihil de caducis a nobis memoratum est, ne caussa, quae in rebus non prospere gestis et tristibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens ciuili, nostris maneat temporibus, quae fauor caelestis et pacis vigor firmauit, et super omnes gentes in bellicis victori periculis suppofuit, ne luctuosum monimentum laeta saecula inumbrare concedatur.* Quamuis, dum in mediis bellis ciuilibus legem hanc latam existimat, haud adeo accurate eius historiam expendisse videatur vel imperator, vel quisquis eius nomine hanc constitutionem concinnauit.]

Ea res repetenda est paullo altius. Augustus rerum potitus, tantum tueri imperium haud potuisset, nisi, obsequutus prudenti Maecenatis consilio, copiosum aluisset militem, in pace decus, in bello praesidium, imperio suo columen ac munimentum futurum. Non e re amplius erat, latus praebere militi legionario, veteri ritu delecto e ciuibus, et cui rerum nouarum studium inspirare posset recens adhuc pristinae libertatis memoria: sed opus videbatur militia mercenaria, quae nunquam arma deponeret e manibus, quamque stipendii dulcedo et spes praemiorum principi soli deuinciret. Quum autem nec quies sine armis, nec arma sine stipendiis, nec stipendia sine aerario suppetant: prudenter apud DIONEM (e) Maecenas Augusto commendat curam aerarii

(a) *De legib. Rom. voce* Iulia de caducis.
(b) *Annal. Lib. III. cap.* 25.
(c) *Paneg. cap.* 42.
(d) L. *vn. pr.* C. *de caduc. toll.*
(e) *Lib. LII.*

rarii publici, suadetque, vt illud, exhaustum bellis ciuilibus, non per scelera, sed bonis artibus, expleatur. Eum in finem illi inferri oportere ait spolia, praedam, et publicarum rerum, conditionibus, quantum fieri possit, pinguissimis distrahendarum pretia. Addit, publicam istam pecuniam, vt tacite in maius crescat, mediocri foenore aliis mutuam dandam, agros fundosque publicos pro certa mercede annua locandos, adiungendas metallifodinarum primitias, vectigalia iis bonis, quae quaestum insignem possessoribus ferant, imponenda, donec ratio redituum et erogationum necessitas inter se congruant. Haec consilia sequutus Augustus, testibus SVETONIO (a) et DIONE (b), aerarium militare instituit cum vectigalibus nouis, inter quae praeter centesimam rerum venalium, iam antea post bella ciuilia institutam (c), praecipue lucrosa erat vicesima hereditatum et legatorum, ab heredibus et legatariis extraneis huic aerario inferenda (d). Equidem IAN. VINC. GRAVINA (e) vicesimarium istud vectigal hac ipsa lege Iulia caducaria inuectum putat, eamque ideo vocat *legem Papiam Poppaeam de caducis, vel caducariam, et de* VICESIMIS: sed eius quidem rei in vetustis historiarum monimentis nec vola exstat, nec vestigium, quum tamen alias ipsius vicesimae hereditatum vestigia quaedam in iure nostro deprehenderit vir summus, IAC. CVIACIVS (f), qui et alibi rectius scribit: *quae lex vicesimam sanxit, eadem de aperiendis tabulis testamenti cauit.* Vtrumque autem factum *lege Iulia* VICESIMARIA, paullo ante Papiam Poppaeam lata, et libris commentariorum duobus explicata ab AEMILIO MACRO (g). In idem vero aerarium militare deferenda erant caduca, iisque illud quam maxime videtur locupletatum. Vnde et sublata iam vicesima, lex tamen caducaria, tanquam praecipuum, quo militare aerarium nitebatur, subsidium mansit vsque ad tempora IVSTINIANI.

Aerario huic Augustus praefecerat tres viros praetorios, forte legendos singulis trienniis (h). At postea ipsi principes suo arbitrio hanc curam demandabant iis, qui PRAEFECTI AERARII MILITARIS adpellantur, et diuersi sunt a PRAEF. AERARII SATVRNI. Amborum passim fit mentio in marmoribus, maxime C. Plinio Secundo dedicatis (i), qui non semel vocatur PRAEF. AERARII SATVRNI, PRAEF. AERARII MILIT.

(a) *August. cap.* 49.
(b) *Lib. LV. p.* 565.
(c) TACIT. *Annal. Lib. I. cap.* 78. *Lib. II. cap.* 42.
(d) DIO CASS. *Lib. LV. p.* 563.
(e) *De Leg. et SCtis.* §. 60.
(f) *Lib. V. Obs. cap.* 16. *Lib. VIIII. cap.* 24.
(g) L. 37. *D. de religios.* L. 68. D. *ad L. Fal.* L. 154. *D. de verb. sign.*
(h) SVET. *Aug. cap.* 36. DIO *Lib. LV. ib.*
(i) *Inscript. pag. m.* 28. *n.* 5.

MILIT. Horum ergo fuit, et caduca vindicare aerario. Ab initio enim principatus diuerſae erant fiſci ac aerarii rationes, vel vti DIO vocat, *τῦ βασιλικῦ καὶ ταμιείυ*: ſed plerumque tamen princeps vtroque vtebatur pro lubitu, vt, ipſo fatente DIONE (a), vix liqueret, quid inter Auguſti et publicum intereſſet aerarium. Eoque factum, vt, nondum ſublato illo diſcrimine, promiſcue tamen aliquando acciperentur fiſcus et aerarium, et poſtremi principes demum omnia vectigalia ac caduca non in aerarium populi, ſed in fiſcum, inferri iuberent. Vnde vetus gloſſa: *Ταμεῖον fiſcus, aerarium.* Quae itaque caduca antea vindicabant praefecti aerario militari, ea poſtea occupabant procuratores fiſci, et in prouinciis procuratores Caeſaris, quamuis et ſingulares paſſim conſtituti eſſent PROCVRATORES CADVCORVM IN PROV. quorum in tribus vetuſtis marmoribus apud FABRETTVM (b) et PHIL. A TVRRE (c) fit mentio, quemadmodum et alibi memorantur PROCVRATORES HEREDITATIVM PRIVATI PATRIMONII, EXACTORES HEREDITATIVM, LEGATORVM et PECVLIORVM, PROCVRATORES et PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVM, vt ſatis adpareat, et hereditatibus, principi teſtamento relictis, et viceſimis, et caducis vindicandis, ſingulares praefuiſſe procuratores et principis adminiſtros, diuerſos a PROCVRATORIBVS FISCI, vel ΚΑΘΟΛΙΚΟΙΣ RATIONALIVM, qui cauſſas fiſcales generatim curabant, de quibus iam pluſcula addere nihil attinet.

III. Ceterum quemadmodum inuidioſa eſſe ſolent, quaecumque ad locupletandum e priuatorum opibus aerarium excogitantur: ita nec mirandum, legem de caducis reprehenſione haud caruiſſe. Ipſe ſane IVSTINIANVS (d) eam ait *prudentiſſimis viris* DISPLICVISSE, *multaſque ab iis inuentas eſſe vias, per quas caduca non fierent*, additque, *inuidioſam fuiſſe* CADVCORVM *obſeruationem.* Immo quod iam ſub Tiberio de moderanda lege Papia Poppaea actum eſſe ſcribit TACITVS (e), id praecipue intelligendum videtur de lege caducaria, ceu vel ex verbis ſequentibus adparet: *ceterum multitudo periclitantium gliſcebat, quum omnis domus delatorum interpretationibus ſubuerteretur.* Delatores enim eum in finem conſtitui et praemiis incitari ſolebant, vt caduca fiſco nunciarent, iique altius quotidie penetrauerant, vrbemque et Italiam, et quod vſquam ciuium, ita corripuerant, *vt multorum exciſo ſtatu, terror omnibus intentaretur,* ceu idem TACITVS (f) paucis interiectis refert. Vel ex his ergo, quam inuidioſa fuerit caducorum

(a) *Lib. LIII. pag.* 511.
(b) *Inſcript. cap.* 3.
(c) *Monim. vet. Antii. cap.* 6.
(d) L. *vn. pr.* C. *de caduc. toll.*
(e) *Lib. III. Cap.* 19. *ſequ.*
(f) *Ibid.*

rum obſeruatio, ſatis ſuperque adparet, vt non opus ſit pluribus id firmare.

IIII. Qualia autem fuerint legis Iuliae caducariae capita, ex pluribus, quae ſuperſunt, veterum ICtorum fragmentis, et luculenta IVSTINIANI *de caducis tollendis* conſtitutione ſatis adparet. Ea nos more noſtro redigemus in ordinem, reſtitutoque inde legis textui ſingulorum ICtorum periochas ita aptabimus, vt, ad quod quaeque caput pertinuerit, vel vno obtutu poſſit intelligi.

IVRECONSVLTORVM VETERVM FRAGMENTA, AD LEGEM IVLIAM CADVCARIAM PERTINENTIA.

CAP. LEG.	VLPIAN. LIB. XIII.	TER. CLEM. LIB. XII.	CAIVS LIB. X.	PAVLL. LIB. V.	MAVRICIAN. LIB. II.	MARCELLVS, ex cuius libris poſtremis; qui ad legem caducariam pertinuerunt, nihil ſupereſt.	IVSTINIAN.
CAP. I. de aditione hereditatis, et quando dies legatorum cedat. CELS. LIB. XXXIII.	——	——	——	L. 80. *D. de adquir. vel omitt. her.* L. 20. *D. de codicill.*	——		L. *vn.* C. *de caduc. toll.* §. 1.
						IVSTINIAN.	
CAP. II. de iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur. CELS. LIB. XXXIII. *L.* 19. *D. de leg.* L. 191. *D. de reg. iur.*	——	L. 40. *D. de bon. libert.* L. 10. *D. de adſign. libert.*	L. 13. *D. de ſuis et legit. hered.* L. 149. *D. de verb. ſignif.*	——	——	——	
CAP. III. de iis, quae pro non ſcriptis habentur. CELS. LIB.	*L.* 4. *D. de his, quae pro non ſcriptis hab.*	L. 21. *D. de liberat. legat.*	——	L. 71. *D. de her. inſtit.* L. 88. *D. de legat.* 3. L. 6. *D. de adim. vel transfer. legat.*		§. 2. 3.	

Cap. leg.	Vlpian. lib. XIII.	Ter. Clem. lib. XII.	Caivs lib. X.	Pavll. lib. V.	Mavric. lib. II.	Ivstinian.
Cap. IIII. de caussa caduci. Cels. lib. XXXIIII. *L. 27. D. de legat. 2.*	*L. 59. D. de cond. et demonstr. L. 31. D. de legib.*	—	*L. 152. D. de verb. sign.*	—	*L. 23. D. de vsu et vsufr. leg. L. 57. D. de legat. 2.*	§. 4.
Cap. V. de caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem. Cels. ib.	*L. 81. D. de adqu. vel omitt. her. L. 10. 12. D. test. quemadm. aper. L. 7. D. de servit.*	—	lib. XI. *L. 11. D. testam. quemad. aper. L. 14. D. de iure fisci.*	*L. 68. D. de adqu. her. L. 49. D. de legat. 2.*	—	§. 5-9.
Cap. VI. de caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem. Cels. lib. XXXV. *L. 1. D. de reg. Cat.*	*L. 64. D. ad leg. Falc.*	lib. XIII. *L. 54. D. de legat. 2.*	lib. XII. *L. 55. D. de legat. 2. L. 18. D. de manumiss.*	*L. 28. D. de legib. L. 69. D. de reb. auct. ind. poss. L. 4. D. pro herede.*	—	—
Cap. VII. de caducis ob heredem vel legatarium ante exsistentem conditionem decedentem. Cels. ibid.	—	—	lib. XIII. *L. 73. D. de hered. inst. L. 69. D. de condit. et dem. L. 31. D. de statu lib.*	—	—	—
Cap. VIII. de bonis ereptitiis. Cels. ibid.	lib. XIIII. *L. 9. D. de his, quae vt indign.*	lib. XIIII. ex quo nullae desumtae leges.	—	—	—	§. 12.

Cap.

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.	CAIVS	PAVLL.	MAVRIC.	IVSTIN.
CAP. VIIII. de bonis vacantibus. CELS. ibid. ———	LIB. XIIII. ———	LIB. XV. *L. 16. D. de opt. legat. L. 59. D. de legat. 2.*	LIB. XIII. *L. 14. D. de suis et legit. hered.*	LIB. V. ———	LIB. II. ———	———
CAP. X. de fraudibus aduersus hanc legem commissis. CELS. ibid. ———	LIB. XV. *L. 22. D. de vsu et vsufr. leg. L. 37. D. de mort. caussa donat.*	LIB. XVI. *L. 82. D. de adqu. vel omiss. her.*	———	LIB. VI. *L. 35. D. de mort. causs. donat. L. 12. D. de condict. causs. dat. causs. non sequut. L. 29. D. de liberat. leg.*	———	———
CAP. XI. de iure adcrescendi. CELS. ibid. *L. 80. D. de leg. 3.*	LIB. XVI. (et XVII. ex quo nulla lex exstat.)	LIB. XVII. *L. 17. D. de opt. legat.*	LIB. XIIII. *L. 58. D. de legat. 2. L. 53. D. de adquir. vel omiss. her.*	*L. 29. D. de legat. 1. L. 65. D. ad leg. Falc. L. 140. D. de verb. signif. L. 89. D. de legat. 3. L. 142. D. de verb. signif.*	———	§. 10. *sequ.*
CAP. XII. de transmissione legatorum. CELS. ibid. ———	*L. 60. D. de legat. 2.*	———	*L. 56. D. de legat. 2.*	*L. 24. D. quando dies legat. ced.*	———	§. 13.
CAP. XIII. de tacitis fideicommissis. CELS. LIB. XXXVI. *L. 29. D. de leg. 2.*	LIB. XVIII. *L. 6. D. de iur. et facti ignor. L. 83. D. de adquir. hered.*	LIB. XVIII. *L. 1. D. de ademt. libert. L. 5. D. de operis seru.*	LIB. XV. *L. 10. D. de his, quae vt indign.*	LIB. VII. *L. 90. D. de legat. 3.*	———	———
CAP. XIIII. de praemiis delatorum. CELS. ibid. ———	*L. 16. D. de iure fisci.*	———	———	*L. 13. D. de iure fisci.*	LIB. III. *L. 15. D. de iure fisci.*	———

CAP.

CAP. LEG.	VLPIAN. LIB. XVIII.	TER. CLEM. LIB. XVIII.	CAIVS LIB. XV.	PAVLL. LIB. VII.	MAVRIC. LIB. III.	IVSTIN.
CAP. XV. de oneribus fisci. CELS. ibid. ——	*L. 66. D. ad leg. Falc. L. 61. D. de legat. 2.*	—— ——	——	*L. 60. D. de condit. et demonstr. L. 21. D. de vsu et vsufr. leg. L. 7. D. si cui plus, quam per leg. Falc.*	Ex reliquis nihil extat.	

Hoc nixi fundamento, posteriorem quoque legis Papiae Poppaeae partem facile restituere, et in pristinum redigere ordinem licebit. Quod eadem methodo, qua primo libro in priore legis parte vsi sumus, praestare pro virili conabimur.

(*) CAP. LEG. XXXXV. vel CADVCAR. I. (a Gothofr. omissum.)

De aditione hereditatis, et quando dies legatorum cedat.

(a) Hereditatem (b), si plures sint coheredes extranei (c), tabulis testamenti apertis, demum adire liceto (d), neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.

(*) Primum hoc fuisse legis caducariae caput, testis est Iustinianus, dum in *L. vn.* §. 1. *C. de caduc. toll. materiam atque* EXORDIVM *caducorum legem Papiam ab aditionibus, quae circa defunctorum hereditates procedebant, sumsisse*, scribit.

(a) Hanc sententiam capitis suggerunt IVSTIN. *d. L. vn.* §. 1. *C. de caduc. toll.* et VLPIAN. *Fragm. tit.* XXIIII. §. 31.

(b) Heres enim ex asse statim adire poterat. CVIAC. *Obs. Lib.* VI. *cap.* 37. Conf. *L. 3. C. de iure delib.* et *L. 1.* §. 4. *D. eod.* An vero pro parte adire potest, qui ex asse scriptus est heres? Vid. PAVLL. *Lib.* V. *L. 80. D. de adqu. vel omitt. hered.*

(c) Puta, si testamentum fuerit scriptum. Quid si nuncupatiuum? Vid. PAVLL. *Lib.* V. *L. 20. D. de iur. codicill.*

(d) SCtis hanc capitis partem tribuit IVSTINIANVS *L. vn.* §. 1. *C. de caduc. tollend.* Ipsi legi contra VLPIANVS *Fragm. tit.* XXIIII. §. 31.

CAP.

CAP. XXXXVI. vel II. (Gothofr. XXVIIII.)

De iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.

(a) SI quis (b), testamento facto, decedit, isque (c) liberos suos parentesue vsque ad tertium gradum (d) heredes habebit, siue alios quoscumque (e), qui liberos habebunt, heredes instituet: hi caduca (f) iure antiquo capiunto. (Gothofredus: *si quae hereditas, si quod legatum post H. L. caducum erit, heredibus amplius ne defertor, extra quam, si quis testamento facto decedat, isque liberos suos heredes parentesue habebit. Liberi namque parentesue vsque ad tertium gradum heredes instituti, quod quis ex eo testamento non capiet, capiunto. Item, si alii quicumque heredes instituti liberos habebunt, caducum ex eo testamento iure antiquo capiunto.*)

(a) Sententiam huius capitis suppeditant VLPIAN. *Fragm. tit.* XVIII. et IVSTINIANVS in L. vn. *pr. C. de caduc. toll.*

(b) Ad successiones enim intestatorum leges caducariae non pertinent. PAVLL. *Sent. recept. Lib.* IIII. *tit.* 8. §. 26.

(c) Non ergo caduca liberi iure antiquo capiebant ex testamento materno, quia matri non erant liberi sui: nec ex testamento auiae, ob eamdem rationem. CAIVS *Lib.* X. L. 13. *D. de suis et legit. hered.*

(d) Exheres enim filius nihil capit, praeterquam quod ei obuenit ex bonis libertorum, si pater testamento cauit, vt ius in libertos saluum ei esset. TER. CLEM. *Lib.* XII. L. 40. *D. de bon. libert.* et *L.* 10. *D. de adsign. libert.*

(e) Extraneos quoque caduca iure antiquo cepisse, si liberos haberent, patet ex IVVENAL. *Sat.* VI. *v.* 87. et VLPIAN. *Fragm. tit.* XXV. §. 17. Liberos vero habet, etiam cui vnicus est. CAIVS *Lib.* X. *L.* 149. *D. de verb. signif.* Rationem reddit CELS. *Lib.* XXXIII. L. 19. *D. de legib.* Immo et is huius beneficii erat capax, cui princeps ius liberorum dederat, quamuis non haberet liberos. Quid vero si princeps id tamquam viuenti concesserat ei, qui iam mortuus fuerat? Vide CELS. *Lib.* XXXIII. L. 191. *D. de reg. iur.*

(f) Ita vocatur ius, quod ante legem Papiam Poppaeam obtinuit, de quo VLP. *tit.* 1. §. 19. *tit.* XVII. §. 2. *tit.* XVIII. L. 29. *D. de legat.* 2. L. vn. *pr. C. de caduc. toll.*

C A P. XXXXVII. vel III. (Gothofred. xxx.)

De his, quae pro non scriptis habentur.

(a) QVae (Gothofr. *Item ea quae*) (b) ab initio deficient, vel in quibus testator postea (c) mutauerit voluntatem, ea pro non scriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta sunt, iure antiquo capiunto. (Gothofr. *ab initio deficient, et pro non scripto inutiliaue erunt, vel in quibus testator voluntatem suam postea mutauerit, ii, a quibus* cet.)

(a) Ita huius capitis sententiam describit IVSTINIANVS L. *vn.* §. 2. 3. *C. de caduc. toll.*

(b) Veluti iis relicta, qui tempore conditi testamenti in rebus humanis non erant, vel qui tum captiui ab hostibus detenti, ibi decesserant. VLP. *Lib.* XIII. L. 4. *D. de his, quae pro non script.* Item, quae relicta fuerant per captatoriam institutionem. PAVLL. *Lib.* v. L. 71. *D. de hered. inst.*

(c) Veluti si speciem nouam ex re legata fecerit, eaque ad priorem speciem reduci nequeat, PAVLL. *Lib.* v. L. 88. *D. de legat.* 3. vel si legata liberatione debitorem postea liberarit, vel ab eo sibi satisfieri passus sit. TER. CLEM. *Lib.* XII. L. 21. *D. de liberat. leg.* Item si legatum disertis verbis ademerit, non, si transtulerit in alium. PAVLL. *Lib.* v. L. 6. *D. de adim. legat.*

C A P. XXXXVIII. vel IIII. (Gothofr. xxx.)

De caussa caduci.

(a) SI quicumque (b) hominum heres legatariusue, viuo testatore, post testamentum conditum decedet (c), conditione deficiet, relictum IN CAVSSA CADVCI esto, et (d) populo quasi caducum defertor. (Gothofredus: *superioribus personis et caussis cessantibus, cuicumque homini priuato delata hereditas legatumue ex sequentibus caussis caducum caducaue erit, populo defertor. Si viuo testatore, post testamentum conditum, heres legatariusue viuo testatore* cet.)

(a) L. *vn.* §. 2. *et* §. 4. C. *de caduc. toll.*

(b) Homo, siue mas, siue femina. CAIVS *Lib.* x. L. 152. *D. de verb. signif.* Nec excipitur augusta, nisi eam lege soluat princeps, qui et ipse lege solutus. VLP. *Lib.* XIII. L. 31. *D. de legib.* Quamuis eo iure non gauderent augustarum coheredes et collegatarii. MAVRICIAN. *Lib.* II. L. 57. *D. de legat.* 2.

(c) Veluti si heres legatariusue ante conditionis euentum decesserit, vel seruus poenae factus sit, VLP. *Lib.* XIII. L. 59. *D. de condit. et dem.* vel aliam passus sit capitis diminutionem, MAVRIC. *Lib.* II. L. 23. *D. de vsufr. legat.* Quid si plures conditiones adscriptae? CELS. *Lib.* XXXIII. L. 27. *D. de legat.* 2.

(d) Postea fisco vel principi ex constitutione Antonini Caracallae. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. 2.

CAP.

CAP. XXXXVIIII. vel V. (Gothofr. xxx.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem.

(a) Siue heres (b) pro parte, legatariusue, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumue relictum erit, post mortem testatoris (c), ante apertas tabulas testamenti (d), decedet, vel (e) pereger fiet, ea hereditatis (f) pars legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.

(a) Hoc caput ita fere extulit IVSTINIANVS L. vn. §. 1. *C. de caduc. toll.* et ante eum VLP. *Fragm. tit.* XVII.

(b) Heres enim ex asse si deficeret, hereditas non incidebat in casum, sed res ad caussam intestati redibat. L. 80. *D. de adqu. hered.* Quid si seruus communis plurium dominorum, solus instituitur? Vid. PAVLL. *Lib.* V. L. *68. D. eod.*

(c) Hinc tam sollicite de aperiendis tabulis disputant VLP. *Lib.* XIII. L. 10. *et* L. 12. *D. testam. quemadm. aper.* et CAIVS *Lib.* XI. L. 11. *D. eod.* Ab eo enim tempore dies legatorum cedebat, excepto legato vsusfructus, cuius dies ab adita hereditate cedit, non autem aliarum seruitutum praedialium. VLP. *Lib.* XIII. L. 7. *D. de seruit.*

(d) An vero, adita iam hereditate, substitutionem ad heredes suos transfert? Vid. VLP. *Lib.* XIII. L. 81. *D. de adquir. vel omitt. her.*

(e) VLPIAN. *Fragm. tit.* XVII. §. 1.

(f) Dummodo id exstet. Quid si perierit? Quid si legata tessera frumentaria, vel res commercio heredis exemta? Vid. PAVLL. *Lib.* V. *L.* 49. *D. de legat.* 2. Ceterum fiscus caduca haec occupat cum onere. PAVLL. *ibid.* et CAI. *Lib.* XI. L. 14. *D. de iur. fisci.*

CAP.

CAP. L. vel VI. (Gothofr. xxx.)

De caducis, ob heredis vel legatarii incapacitatem.

Siue (a) caelibi, vel (b) alteri cuiuis, plus, quam ex h. l. licebit, relictum erit, et id (c) caducum esto, populoque vindicator.

(a) Huc pertinent fragmenta TER. CLEM. *Lib.* XIII. L. 54. *D. de legat.* 2. VLP. *Lib.* XIII. L. 64. *D. ad leg. Falc.* Nisi intra centum dies legi paruerit. Neque enim ad nouas leges pertinebat regula Catoniana: L. 5. *D. de reg. Cat.* eoque referendum fragmentum CELSI, *Lib.* XXXV. L. 1. *D. eod.*

(b) Cuicumque incapaci; qualis etiam libertus Latinus, nisi intra centum dies iura Quiritium consequatur. VLP. *Fragm. tit.* XVII. §. 1. Atqui haec non ex lege Papia Poppaea, sed ex Iunia Norbana sunt. Id quidem verum est, sed posteriores leges ad priores pertinent, nisi sint contrariae. PAVLL. *Lib.* V. L. 28. *D. de legib.* Seruo instituto hereditario, capacitas non aestimatur ex persona defuncti, nec ex persona heredis futuri, et hinc hereditatem hic sine vllo impedimento adquirit. CAI. *Lib.* XII. L. 55. *D. de legat.* 2.

(c) Quid si iam heres legatariusue vsuceperit? PAVLL. *Lib.* V. L. 4. *D. pro hered.* Quid si hereditas non sit soluendo? Tunc fisco praefertur et incapax, quia nihil capit, sed creditores bona vendunt, exceptis tamen statuis. PAVLL. *Lib.* V. L. 29. *D. de reb. auct. iud. poss.* An vero eo casu creditores, venditis bonis, manumittere possunt? CAI. *Lib.* XII. L. 18. *D. de manumiss.*

CAP. LI. vel VII. (Gothofr. XXXI.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante euentum conditionis decedentem.

Siue heres legatariusue post mortem testatorum (a), ante euentum (b) conditionis, deficiat, hereditas legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.

(a) Dies enim legati conditionalis vel in diem incertum relicti a tempore exsistentis conditionis cedit. L. vn. §. 7. *C. de caduc. toll.* Eo pertinent fragmenta CAII *Lib.* XIII. L. 69. *D. de condit. et demonstr.* L. 31. *D. de statu lib.*

(b) Si quis sub conditione heredem instituit, eique substituit, an et substitutus sub conditione institutus censetur? CAI. *Lib.* XIII. L. 73. *D. de her. inst.*

CAP. LII. vel VIII. (Gothofr. XXXI.)

De bonis ereptitiis.

(a) QVae hereditas, quodue legatum (b), tamquam indigno erepta ereptumue erit, illa illudue (c) populo defertor. (Gothofr. *Si velut indigno hereditas legatumue ereptum erit, populo vindicator.*)

(a) Suppeditat hanc capitis sententiam L. VN. §. 12. C. de caduc. toll.

(b) Plures caussae, propter quas hereditas ceu indignis eripitur, explicantur singulari titulo Pandectarum. Indigni sunt etiam, qui testatori maledixerunt, vel ei mouerunt controuersiam status. VLP. *Lib.* XIIII. L. 9. *D. de his, quae vt indign.*

(c) Aliquando tamen erepta indignis manebant apud heredes. VLPIAN. *Fragm. tit.* XVIIII. §. 16. IVSTINIAN. L. VN. §. 12. *C. de caduc. toll.*

CAP. LIII. vel VIIII. (Gothofr. XXXII.)

De bonis vacantibus.

(a) SI (b) ante aditam hereditatem (c), agnitumue legatum, per damnationem, sinendi modo, vel per praeceptionem relictum, (Gothofr. *has species omittit*) heres legatariusue decedat, (Gothofr. addit: *hereditas legatumue ceu vacantia populo vindicantor. Item si*) siue heres legatariusue (d) ius suum omittat repudietue: hereditas legatumue, ceu vacantia, populo vindicantor, neue heredibus, (Gothofredus addit *eorum*) deferuntor.

(a) De hoc capite vid. L. VN. §. 5. *C. de caduc. toll.*

(b) Nam non adita hereditas non transmittitur, nisi heredes sint sui. CAI. *Lib.* XIII. L. 14. *D. de suis et legit. hered.*

(c) Differentia fuit inter varia legatorum genera. Inprimis excipiebatur legatum vindicationis. Quo pertinet fragmentum TER. CLEM. *Lib.* XV. L. 16. *D. de opt. leg.*

(d) Ita VLPIAN. *Fragm. tit.* XXIIII. §. 11. *tit.* I. §. 19. *tit.* XXVIII. §. 7. Eodem pertinet fragmentum TER. CLEM. *Lib.* XV. L. 59. *D. de legat.* 2.

CAP. LIIII. vel x. (Gothofr. xxxiii.)

De fraudibus aduersus H. L. commissis.

NE quis (a) in fraudem H. L. quo magis caduca et ereptitia (Gothofredus omittit *ereptitia*,) is, qui capere non poteſt, capiat, quidquam admittere velit.

(a) Multa in fraudem legis excogitata fuerant: veluti mortis cauſſa donationes. VLP. *Lib.* XV. L. 37. *D. de mort. cauſſ. donat.* PAVLL. *Lib.* VI. L. 35. *D. eod.* et L. 12. *D. de condict. cauſſ. dat. cauſſ. non ſequut.* Inſtitutiones filiorum familias, per quos patres adquirerent. PAVLL. *Lib.* VI. L. 140. *D. de verb. ſign.* Inſtitutio ſerui, a domino incapace ante aditionem manumittendi. TER. CLEM. *Lib.* XVI. L. 82. *D. de adquir. vel omitt. her.* Pecunia credita incapaci, eidemque legata liberatio. PAVLL. *Lib.* VI. L. 29. *D. de lib. leg.* Debitum legatum cum aliquo emolumento. PAVLL. *Lib.* VI. L. 29. *D. de legat.* I. Vſusfructus tamquam reditus perpetuus relictus. VLP. *Lib.* XV. L. 22. *D. de vſufr. legat.* Non autem fraudibus accenſebantur ſubſtitutiones, de quibus IVSTINIANVS L. vn. pr. *C. de caduc. toll.* nec legatum ſub ea conditione relictum, cuius meminit PAVLL. *Lib.* V. L. 65. *D. ad leg. Falc.*

CAP. LV. vel XI. (Gothofr. xxxiiii.)

De iure adcreſcendi.

(a) ANte apertas tabulas aditamque hereditatem, inter coniunctos heredes legatariosue, (b) ius adcreſcendi in iis, quae (c) caduca vel in cauſſa caduci ſunt (d), excepto vſufructu legato, ne eſto. (Gothofr. *Inter coniunctos heredes legatariosue ius adcreſcendi ne eſto.*)

(a) VLPIAN. *tit.* XXIIII. §. 13.

(b) Ad ea, quae pro non ſcriptis habita, hoc caput non pertinuit, ſed ad caduca et quaſi caduca, in quibus quum quaedam perſonae fiſco praeferrentur: (vid. caput legis 46.) in iis quomodo obtineat ius adcreſcendi, accurate docent PAVLL. *Lib.* VI. L. 89. *D. de leg.* 3. L. 142. *D. de verb. ſignif.* CAI. *Lib.* XIII. L. 58. *D. de legat.* 2. TER. CLEM. *Lib.* XVII. L. 17. *D. de opt. leg.* CELS. *Lib.* XXXV. L. 80. *D. de leg.* 3.

(c) Non itaque, quae adita iam hereditate deficiebant. CAI. *Lib.* XIIII. L. 53. *D. de adqu. vel omitt. hered.*

(d) L. 1. pr. *D. de vſufr. accreſc.*

CAP.

CAP. LVI. vel XII. (Gothofr. omisit.)

De transmissione legatorum.

(a) LEgatum pure aut in diem certum per vindicationem relictum (b), post apertas tabulas; reliqua, non nisi agnita; conditionalia denique, post conditionis euentum (c), ad heredes transmittuntor.

(a) Sententiam capitis suppeditat IVSTINIANVS L. *vn.* §. 13. C. *de caduc. toll.*

(b) Hinc si a filio herede legatum fuit Seio, fideique eius commissum, sub conditione, vt Titio restituat, et pendente conditione Titius decessit: fideicommissum ad Titii heredem non transmittitur, nec apud filium, sed apud Seium manet. VLP. *Lib.* XVI. L. 60. *D. de legat.* 2. Si vel penus legata vel fundus, vel, si heres non dederit, decem, legatariusue posquam interpellauit heredem, decessit: legatarii heres non penum vel fundum, sed decem petere potest. PAVLL. *Lib.* VI. L. 24. *D. quando dies leg. ced.*

(c) Quod tamen principi relictum, qui, antequam dies legati cedat, hominibus ereptus est, ex constitutione Antonini successori debetur. CAIVS *Lib.* XIIII. L. 56. *D. de legat.* 2.

CAP. LVII. vel XIII. (Gothofr. XXXV.)

De tacitis fideicommissis.

SI qui heres legatariusue in fraudem H. L. a testatore tacite (a) rogatus sit, ei restituere (b), qui per H. L. capere prohibetur, isque (c) sciens (d), dolo malo, tacitam fidem testatori adcommodauerit (e), hereditate legatoue sibi relicto priuator, eaque populo vindicantor.

(a) Siue chirographum eo nomine dederit, siue nuda pollicitatione repromiserit. CAI. *Lib.* XV. L. 10. *D. de legat.* 3.

(b) Qui incapax est tempore conditi testamenti. Quid si postea capere non posse inciperet? Tunc fideicommissum apud eum manebat, a quo fuerat relictum. CAI. *Lib.* XV. L. 10. *D. de his, quae vt indign.* Inter incapaces autem non est concubina. CELS. *Lib.* XXXVI. L. 29. *D. de legat.* 2.

(c) Quis sciens? VLP. *Lib.* XVIII. L. 6. *D. de iur. et facti ignor.*

(d) Dolus non imputabatur filio familias, qui iussu patris tacitam fidem accommodauerat. CAI. *Lib.* XV. L. 10. §. *vlt. D. de his, quae vt indign.*

(e) Etiam libertatis legatum perimebatur. TER. CLEM. *Lib.* XVIII. L. 1. *D. de ademt. libert.* L. 5. *D. de oper. seruor.* Heres fiduciarius amittebat ius accrescendi. VLP. *Lib.* XVIII. L. 83. *D. de adquir. vel omitt. hered.* Partem tamen ex constitutione D. Traiani auferebat, qui se ipse detulerat. PAVLL. *Lib.* VII. L. 13. *D. de iure fisci.*

CAP. LVIII. vel XIIII. (Gothofr. XXXVI.)

De praemiis delatorum.

(a) SI quis incapaci relictum ad aerarium detulerit, et conuicerit, is praemii nomine - - - - (b) partem bonorum consequitor.

(a) Delatores praemiis inducti. TACIT. *Annal. Lib.* III. *cap.* 19. MAVRICIAN. *Lib.* III. L. 15. *D. de iure fisci.* Si ipsi incapaces se deferebant, ipsis pars bonorum relinquebatur ex constitutione Traiani. VLP. *Lib. XVIII.* L. 16. *et* PAVLL. *Lib.* VII. L. 13. *De de iure fisci.*

(b) Quotam partem acceperint, ignoratur. Neronem vero id praemium ad quartam reduxisse, auctor est SVETON. *Neron. cap.* 10.

CAP. LVIIII. vel XV. (Gothofr. XXXVII.)

De oneribus fisci.

CAduca, non nisi (a) deducto aere alieno (b), iisque conditionibus, et oneribus, quibus relicta erunt, populo adquiruntor. (Gothofredus: *supradictis tamen casibus omnibus, bona caduca, deducto aere alieno* cet.)

(a) Ita VLPIAN. *Lib.* XVIII. L. 66. *D. ad leg. Falcid.*

(b) Eo pertinent fragmenta VLP. *Lib.* XVIII. L. 61. *D. de legat.* 2. PAVLL. *Lib.* VII. L. 60. *D. de cond. et dem.* L. 21. *D. de vsu et vsufr. leg.* L. 7. *D. si cui plus, quam per leg. Falc.* Conferatur L. 96. §. 1. *D. de legat.* 2.

Et de his quidem capitibus singulis iam seorsum acturi, id operam dabimus, vt, si qua paullo obscuriora videbuntur, ea in luce, quantum fieri potest, clarissima collocemus.

CAPVT

* * * * * * * * * * *

CAPVT II.

AD CAPVT LEG. CADVC. PRIMVM,

DE ADITIONE HEREDITATIS, ET QVANDO DIES LEGATORVM CEDAT.

I. *Caput hoc, a* IAC. GOTHOFREDO *omissum, primum fuisse demonstratur. An SCto ad hanc legem facto cautum, vt dies legatorum ab apertis tabulis cederet? Caput ipsum restitutum.* II. *Olim tabulae sine sollemnitate apertae ab ipsis propinquis et heredibus. Sollemnitas postea obseruata. Lex Iulia vicesimaria hanc sollemnitatem inuexit. Dies denicales. Cretionis sollemnitas. Heres ex asse scriptus et ante apertas tabulas recte adibat.* L. 80. D. de adqu. vel omitt. her. *explicata. Nec apertione opus in testamento nuncupatiuo.* III. *Quando olim dies legatorum cesserit? Regula Catoniana. Quid lege Papia Poppaea immutatum?* IIII. *An tempore Vlpiani id ius immutatum? Eius vestigia in Pandectis notata. Primus hoc caput abrogauit Iustinianus. Ius nouum.*

I. *Materiam atque* EXORDIVM *caducorum*, inquit IVSTINIANVS, (a) *lex Papia ab* ADITIONIBVS, *quae circa defunctorum hereditates procedebant, sumsit, et ideo non a morte testatoris, sed ab apertura tabularum dies cedere legatorum, SCta, quae circa legem Papiam introducta sunt, censuerunt, vt, quod in medio deficiat, hoc caducum fiat.* Ex his vero Imperatoris verbis colligimus, primum hoc fuisse legis Papiae Poppaeae caput, eoque cautum esse, vt ante apertas tabulas nec hereditatem adire liceret, nec dies legatorum cederet. Quamuis enim posteriorem capitis articulum nescio quibus SCtis tribuat Iustinianus, neque ego dubitem, quin subtile illud ius de cessione diei legatorum SCtis quamplurimis explicatum illustratumque fuerit: ipsum tamen istud principium, quod dies legatorum a tabulis demum apertis cedat, per vniuersam legem caducariam regnat, vt dubitare vix liceat, quin illud ipsa inuexerit lex Papia Poppaea. Saltim id adfirmat VLPIANVS (b), qui, quum SCta circa leges facta alias diligentissime

 notare

(a) L. vn. §. 1. C. de caduc. toll. (b) *Fragm. tit.* XXIIII. §. 31.

notare soleat, de cessione tamen diei legatorum diserte scribit: *legatorum, quae pure vel in diem certum relicta sunt, dies cedit, antiquo quidem iure, ex mortis testatoris tempore, per* LEGEM *autem* PAPIAM POPPAEAM *ex apertis tabulis testamenti.*

Quae quum ita sint, VLPIANI sequutus auctoritatem, tale fuisse arbitror caput legis caducariae primum:

Hereditatem, si plures sint coheredes extranei, tabulis testamenti apertis demum adire liceto, neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.

II. HEREDITATEM, inquit lex, TABVLIS DEMVM APERTIS ADIRE LICETO. Iure antiquo heredes et propinqui ipsi statim, et quandocumque liberet, inspiciebant testamentum. et cognita testatoris voluntate, vel ea iam antea comperta, hereditatem adibant vel repudiabant, neque vlla hic opus erat sollemnitate, nulla iudicis opera, nisi forte lis quaedam circa tabularum γνησιότητα, vel ipsam supremam testatoris voluntatem incideret. Ast lege Iulia vicesimaria, quam paullo ante legem Papiam Poppaeam latam diximus, sollemnis tabulas aperiendi ritus inualuit, quo non obseruato, nulla videbatur hereditatis aditio. Aperiendae erant tabulae statim: et ita iusserat lex vicesimaria (a): neque tamen prius, quam de morte testatoris certo constaret (b). Secretum enim esse oportebat supremum viui testatoris iudicium, neque quidquam maiorem inuidiam conflauit prudentissimo principi, Augusto, quam quod viui Antonii testamentum, quod is Romae de Cleopatrae liberis inter heredes nuncupatis reliquerat, aperiendum recitandumque pro concione curasset (c): quod factum PLVTARCHVS ἀλλόκοτον καὶ δεινὸν; DIO CASSIVS ἔργον παρανομώτατον haud abs re vocat, quippe poena legis Corneliae de falsis (d) dignum, si a priuato fuisset admissum. Quum autem ea, quae statim vel illico fieri dicuntur, aliquot dierum laxamentum admittere soleant: receptum fuerat, vt tabulae aperirentur die tertio vel quinto inter praesentes, absentibus iis, quorum intererat, intra eosdem dies, postquam superuenerant (e). Sed merito quaeritur, a quo temporis momento illi tres vel quinque dies continui numerati sint? Ex mea sententia, computari non potuerunt

(a) PAVLL. *Recept. Sent. Lib. IIII. tit. 6.* §. 3.

(b) L. 13. §. 1. L. 31. *D. de adqu. vel omitt. her.*

(c) SVET. *Aug. cap.* 17.

(d) L. 1. *D. ad L. Corn. de fals.* L. 38. *D. de poen.*

(e) PAVLL. *ibid.*

runt a die mortis, ſed a tempore, quo iuſta facta fuerant teſtatori, id eſt, a die decimo, qui mortem teſtatoris ſequebatur. Septem enim dies cadauer domi deplorabatur, octauo efferebatur ad rogum, nono colligebantur tumuloque condebantur reliquiae: decimo luſtrabatur familia. Vnde hi dies dicti DENICALES, de quibus FESTVS (a): DENICALES *feriae colebantur, quum hominis mortui cauſſa familia purgabatur. Graeci enim* νέκυν *mortuum dicunt.* Intra hos dies nihil auſpicato agebat familia. Excuſabat funeris familiaris cura militem, etiam ſacramento adactum, vt die conſtituto ſine fraude ſua abeſſet (b). Excuſabat reum, vt ſine fraude ſua vadimonium deſereret, nec cautionibus iudicio ſiſtendi cauſſa factis obtemperaret (c). Immo ne priuati quidem negotii quidquam ſuſcipi potuiſſe intra hos dies, vel inde colligas, quod ne mulos quidem per dies denicales iungi patiatur COLVMELLA (d). Quare non inepte quidam ſuſpicantur (e), IVSTINIANVM (f), dum intra nouem dies heredem a creditoribus vrgeri vetuit, ad hos ipſos dies denicales reſpexiſſe, quia et inter Chriſtianos cura funeris facile nouem dies abſumeret, quamuis luſtratio familiae, quae die decimo fieri ſolebat, cum ipſa religione obſoleuiſſet. Quis ergo crediderit, coactos fuiſſe per hos dies heredes de aperiendis tabulis cogitare? Quare hos dies tres vel quinque, intra quos aperiendae erant tabulae, demum ab exactis diebus denicalibus computatos eſſe, vero videtur ſimillimum.

Hos intra dies tres vel quinque primo omnium tabulae offerendae erant magiſtratui competenti (g). Niſi enim, vt oportebat, eſſent oblatae, heres ſcriptus in poſſeſſionem mitti fruſtra deſiderabat (h). Deinde praetor, coactis ſignatoribus, agnitis ſignis, rupto lino, (ita enim tabulas inuolui ſignarique Nero, teſte SVETONIO (i), iuſſerat,) aperiebat tabulas, recitandaſque curabat, et facta deſcribendi copia, exemplar authenticum, ſigno publico notatum, in archiuo reponi iubebat, vt, ſi quando exemplum intercidiſſet, eſſet, vnde peteretur (l). Si ſignatores quidam abeſſent: tabulae ad eos mittebantur, vt ſigna agnoſcerent, ne ſuo incommodo ſe ad locum hereditatis iacentis conferre, officiumque ſibi damnoſum praeſtare tenerentur (m). Sin plures vel omnes abeſſent: praeſentibus optimae opinionis viris, tabulas aperiebat praetor, factoque inſtrumento, deſcripto et recognito, eas ad abſentes mittebat.

(a) *Voce* denicales.
(b) GELL. *Lib. XVI. cap.* 4.
(c) L. 4. §. 2. *D. ſi quis caut. iud. ſiſt.*
(d) *De Re ruſt. Lib. II. cap.* 22.
(e) MYNSING. *ad* §. 8. *inſt. de R. D.*
(f) *Nou. CXV. cap.* 1. §. 1.
(g) L. *vlt. C. de edicto D. Hadr. toll.*
(h) PAVLL. *Rec. Sent. Lib. III. tit.* 5. §. 17.
(i) *Neron. cap.* 17.
(l) PAVLL. *Lib. IIII. tit.* 6. §. 1. L. 4. L. 6. *D. teſt. quemadm. ap.*
(m) L. 7. *D. eod.*

bat (a). Id quod etiam in municipiis, coloniis, oppidis, praefecturis, vicis, castellis et conciliabulis erat obseruandum, vbi in foro vel basilica, praesentibus testibus vel honestis viris tabulae debebant recitari, exemploque sublato ab iisdem rursus magistratibus, quibus praesentibus aperta fuerant, obsignari, et quidem inter horam diei secundam et decimam (b), quia hora diei tertia; vti ex MARTIALE (c) obseruat V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (d) forum feruere incipiebat.

Tabulis ita sollemniter apertis, tum demum HEREDITATEM ADIRE LICEBAT. Et quidem sine cretione instituto Praetor plerumque dabat tempus ad deliberandum, dierum saltim centum, intra quod aut adeunda, aut repudianda erat hereditas *(e)*. Cum cretione institutus, intra dies cretionis ab herede finitos, qui modo sexaginta *(f)*, modo centum erant (g), cretionis verba sollemnia recitare et adire tenebatur, excludendus ab hereditate, nisi rite creuisset. Dies hi vtiles erant, si heres institutus esset cum cretione vulgari, id est, cum formula: IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE, CERNITO. Omissis his verbis cretio dicebatur continua, et tunc illi quoque dies computabantur, quibus quis ignorasset, se heredem institutum, vel sciuisset quidem, sed non creuisset (h). Haec omnia circa aditionem hereditatis erant obseruanda. Quumque, nondum concesso beneficio inuentarii, vix credibile sit, quemquam heredem id deliberandi spatium anteuertere, et citius adire hereditatem voluisse: facile patet, aliquot saltim menses, praesente etiam herede, potuisse elabi, antequam tabulis apertis hereditas adiretur.

Hac necessitate, post apertas demum tabulas adeundi, omnes obstringebantur HEREDES EXTRANEI. Necessarius enim hereditatem non adeundo consequebatur (i), sed ipso iure cogente heres erat. Multo minus dubitabatur, quin liberi in patris sui potestate constituti, clausis tabulis possent heredes exsistere (l), quum incertum non esset, illis hereditatem deberi. Ex qua GORDIANI constitutione etiam id discimus, id ius obtinuisse tantum, SI PLVRES essent COHEREDES. Ex asse enim scriptus etiam clausis tabulis heres erat, eoque pertinet locus PAVLLI: (m) *Idem dicemus, si ex asse heres institutus, non putet, se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas: Quod si nesciat, esse tabulas, in facto*

(a) L. 2. L. 7. *D. eod.*
(b) PAVLL. *ibid.* §. 2.
(c) *Lib. IV. Epigr.* 8.
(d) *Iurisp. vet. Anteiust. p.* 403.
(e) L. 2. *D. de iure delib.*
(f) CIC. *ad Att. Lib.* XIII. *Epist.* 46.
(g) VLPIAN. *tit.* XXII. §. 27.
(h) *Idem ibid.* §. 31. *sequ.*
(i) L. 151. *D. de verb. sign.*
(l) L. 3. C. *de iure deliber.*
(m) L. 1. §. 4. *D. de iur. et facti ign.*

facto errat. In iure itaque errare ait heredem, qui ex asse scriptus, se ante apertas tabulas adire vel bonorum possessionem petere non posse existimet. Caussa eius exceptionis non ea est, quam comminiscitur EM. MERILLIVS (a), quod heres certus esse debeat, ex qua parte, et quo modo heres sit: (poterat enim et heres ex asse, purene an sub conditione scriptus sit, ignorare;) sed, quod vno scripto herede, fisco locus non esset. Quum enim, vti infra dicemus, ideo hoc ius inuexerint leges Iulia et Papia Poppaea, ne, quod ante apertas tabulas deficit, coheredibus accresceret, sed ab aerario vel fisco occuparetur: eo *ἐμπίμαν* sane opus non erat, si unus ex asse esset heres, quo exstincto, nec iuri adcrescendi nec fisco erat locus, sed res ad caussam successionis intestatorum redibat (b). Quare eo tantum casu, quo plures erant scripti heredes extranei, aditio apertas tabulas sequebatur, quia eo tantum casu portio ante apertas tabulas deficiens caduca fiebat, vti recte obseruauit VLPIANVS (c).

Hinc facile intelligitur, quo pertineant bina PAVLLI fragmenta, quae capiti huic primo aptanda duximus. Altero PAVLLVS (d) quaerit, si quis solus heres ex pluribus partibus fuerit institutus, an quasdam partes possit omittere? Id quod negat, adeo, vt ne quidem, si in quibusdam partibus substitutum habeat, id fieri posse concedat. Procul dubio itaque eo loco egit de herede ex asse instituto, pro quo omnino habendus erat, qui solus vel in minima parte fuerat institutus, quia ex iuris Romani principiis pro parte testatus, pro parte intestatus decedere nemo poterat. Porro quaerit PAVLLVS (e), si quis aliis mixtus heredibus ex pluribus partibus heres institutus sit, an adeundo vnam, omnes adquirat? Idque adfirmat. Sed, quia hic de herede ex asse non erat quaestio, statim addit: *Omnes adquiro, si tamen delatae sint.* Nam heredem solum scriptum etiam non delatas partes adquirere, paullo ante vidimus: quod non procedit, si quis habet coheredes. Sequitur tertia quaestio (f), si seruus noster ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub conditione, dato coherede, isque iussu nostro hereditatem adierit, deinde manumisso eo seruo, alterius portionis conditio exstiterit, an nobis ea quoque portio prima aditione censeatur adquisita? Et respondet PAVLLVS, non nobis illam portionem adquiri, sed liberto. Quamuis enim alioquin tabulis apertis, hereditatem vel a nobis, vel iussu nostro a seruo nostro

(a) *Obs. Lib. V. cap. 9.*
(b) VLP. *tit. XXVI.* §. 5.
(c) *Tit. XVII.* §. 1.
(d) PAVLL. *Lib. V.* L. 80. *D. de adquir. vel omitt. hered.*
(e) *d.* L. 80. §. 1.
(f) *d.* L. 80. §. 2.

ſtro adiri poſſe, expediti iuris ſit: non tamen id licet, herede ſub conditione inſtituto, qui exſiſtente demum conditione adit. Quum itaque ſeruus, antequam pars poſterior adiretur, libertatem ſit conſequutus, nobis ſane non cedit portio, quam, quum iam ſeruus noſter eſſe deſiiſſet, adquirit. *Omnia enim*, inquit PAVLLVS, *paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio exſtet, vt adquiratur ei, cui prior pars adquiſita eſt.* Denique idem diſquirit (a), ſi ſeruus idem priore parte adquiſita in eadem conditione permaneat, an exſiſtente conditione noua aditione opus ſit? Quod adſirmat, *quia illud, quod dicimus, ſemel adeundum, in eiuſdem perſona locum habet, non quum per alium adquirenda eſt hereditas.* Nemo itaque non videt, totum hoc PAVLLI fragmentum referendum eſſe ad aditionem hereditatis, quam poſt apertas tabulas primum hoc caput legis PAPIAE caducariae exigebat.

Sed nec id praetermittendum eſt, quum ſollemnitas illa, in aperiendis tabulis obſeruanda, non niſi in teſtamento ſcripto locum habere potuerit, nuncupatum heredem adire potuiſſe, quandocumque liberet, vti recte obſeruauit EM. MERILLIVS (b). Quum vero Titius heredem palam nuncupaſſet, et legata complura in tabulis contuliſſet: quaeſtio incidebat, ſollemniterne aperiendae eſſent hae tabulae, an heres ſtatim adire poſſit? Et recte IVLIANVS negabat, TABVLAS *teſtamenti intelligi, quibus heres ſcriptus non eſſet, et magis codicillos, quam teſtamentum, exiſtimandas eſſe.* Cui Iuliani ſententiae et PAVLLVS (c) in libro commentariorum quinto ſuffragatur.

III. Haec de aditione hereditatis: iam ad legata progredimur, de quibus lex noſtra: NEQVE ANTE DIES LEGATORVM PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM CEDITO. Dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, teſte VLPIANO (d), iure antiquo cedebat a tempore mortis teſtatoris, idque clariſſime adparet ex regula Catoniana. Quum enim viri eruditiſſimi veluti ex compacto iſtius regulae auctorem faciant Catonem, M. Porcii Cenſorii filium natu maiorem, ante patrem in praetura defunctum, quippe quem iuris peritiſſimum fuiſſe habitum, GELLIVS (e) teſtatur: ex eius teſtimonio, quid ante Auguſtum obtinuerit, ſatis erit manifeſtum. Regula vero Catoniana, *quod*, SI TESTAMENTI FACTI TEMPORE DECESSISSET TESTATOR, *inutile foret, id quandocumque deceſſerit, non valere*, definiuit (f). Si vero iam eo tempore dies legatorum ab apertis tabulis ceſſiſſet, fruſtra ſane Cato monuiſſet,

(a) *d.* L. 80. §. *vlt.*
(b) *Obſ. Lib. V. cap.* 9.
(c) PAVLL. *Lib. V.* L. 20. *D. de iure codicill.*
(d) *Fragm. tit.* XXIIII. §. 31.
(e) *Lib. XIII. cap.* 18.
(f) L. 31. *D. de regul. Caton.*

ouiſſet, fingendum eſſe, teſtatorem tempore facti teſtamenti deceſſiſſe. Atque inde eſt, quod cum VLPIANO (a) agnoſcunt omnes, regulam Catonianam ad leges nouas, ex quibus dies legatorum ab apertis demum tabulis cedit, non pertinere.

Ita dies legatorum, iure antiquo, id eſt, ante legem Papiam Poppaeam, a morte teſtatoris ceſſit. Quid vero lex noſtra? NEC ANTEA, quam tabulae apertae ſollemniter, DIES LEGATORVM, PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM, CEDITO. Hinc legatarius, ante apertas tabulas exſtinctus, vel capite minutus, vel alio modo incapax factus, nec ad heredes tranſmittebat legatum, nec illud legatariis, quocumque modo coniunctis, adcreſcebat, ſed, vti infra adparebit, tanquam caducum a fiſco occupabatur. Id autem tantum ad legata PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTA pertinebat. Eorum enim, quae ſub conditione relinquebantur, dies cedebat a momento, quo conditio exſtitiſſet (b). Vnde nec antea quidquam tranſmittebatur, niſi vel ea eſſet conditio, quam Praetor remitteret (c), vel per legatarium non ſtaret, quo minus impleretur (d). Idem iuris erat, ſi quid in diem incertum relinqueretur. Dies enim incertus facit conditionem (e), adeoque nec dies cedit, ante quam dies adiecta exſtiterit (f).

IIII. Tale fuit legis Iuliae caducariae principium. Ex quo quae conſectaria elicuerint veteres, paullo poſt erit dicendi locus. Iam id monemus, ius antiquum luculenta illa de caducis tollendis conſtitutione in vſum reuocaſſe IVSTINIANVM (g). Equidem vir doctiſſimus, FR. HOTOMANVS (h), multo prius, ipſiſque VLPIANI temporibus, repudiatam eſſe cenſet hanc legis caducariae regulam, idque colligit ex verbis ipſius IVSTINIANI, *ipſis quoque olim prudentibus legem Papiam diſplicuiſſe, multaſque ideo inuentas* VIAS, *ne caducum fieret.* Inter has enim vias et eam fuiſſe exiſtimat, quod iureconſulti diem legatorum a morte teſtatoris cedere voluerint. Sed fallitur procul dubio vir inſignis. Viae enim illae, quibus legem caducariam eludere ſolebant veteres, ad ſubſtitutiones pertinent. Vlpiani autem tempore omnino adhuc ab apertis tabulis diem legatorum ceſſiſſe, ex aliquot eius locis (i) manifeſtum eſt. Immo et in fragmentis IVLIANI (l), AFRICANI (m) et PAVLLI (n), quae Tribonia-

Bbb 2

(a) L. *vlt. D. eod.*
(b) VLP. *tit. XXIIII.* §. 31. *L.* 5. §. 2. *D. quando dies leg.*
(c) L. 5. §. 3. *eod.*
(d) *d. L.* 5. §. 5. *eod.* L. 161. *D. de R.I.*
(e) L. 75. *D. de cond. et demonſtr.*
(f) L. 21. L. 22. *D. quando dies leg.*
(g) L. *vn.* §. 1. *C. de caduc. toll.*
(h) *De reg. Caton. p.* 57.
(i) *Fragm. tit. XXXI.* L. 3. §. 4. *de her. inſt.*
(l) L. 42. *D. eod.*
(m) L. 31. *D. de condit. et demonſtr.*
(n) L. 104. *D. de cond. et demonſtr.* L. 44. *D. de donat. mort. cauſſ.*

bonianus, iuris noui immemor, in pandectis exstare passus est, expressissima istius iuris vestigia adparent, vt dubitari nequeat, quin istud ex lege caducaria principium quam diutissime, et ad IVSTINIANI vsque tempora viguerit, neque prius eo usque dies legatorum cesserit, quam ab apertis tabulis.

Ast primus, vt dixi, finem ei iuri attulit IVSTINIANVS, qui in laudata constitutione, *Primum hoc*, inquit, *corrigentes, et antiquum statum renouantes, sancimus, omnes habere licentiam*, A MORTE TESTATORIS *adire hereditatem, similique modo legatorum vel fideicommissorum, pure vel in diem certam relictorum, diem* A MORTE TESTATORIS *cedere*. Quamuis vero ea constitutio edita sit, Iustiniano A. IV. et Paullino v. c. Coss. anno erae Christianae 534, id est, sequente post confirmationem digestorum: iam antea tamen de ea edenda cogitasse Imperatorem, vel inde patet, quod Tribonianus eiusque συνεργοὶ pleraque veterum fragmenta ad legis Iuliae caducariae principium attemperata, ita immutarunt, vt iam vbique fere in pandectis ius antiquum a Iustiniano reuocatum, regnare videatur. Quod TRIBONIANI emblema iam v. c. IO. IAC. WISSENBACHIVS (a) recte notauit.

Itaque hodie statim hereditatem iure adeunt heredes scripti, nec opus est apertione tabularum sollemni. Sed et legati pure et indiem certum relicti dies statim a morte testatoris cedit, adeo, vt si post mortem huius decesserit legatarius, legatum vel fideicommissum etiam ignorans ad heredes suos transmittat (b). Paucorum tamen legatorum dies hodienum non quidem ab apertis tabulis, sed a tempore aditae hereditatis cedit, veluti legatum libertatis (c), seruitutumque personalium, vt vsusfructus, vsus, habitationis, (d). Id quod tamen non ex lege Papia, sed ex ipsa horum legatorum natura arcessendum est. Quum enim nec libertatis, nec seruitutis personalis legatum ad heredes transmittatur: nihil etiam rationis fuit, cur leges huiusmodi legatorum diem a mortis tempore cedere iuberent. Quamobrem et IVSTINIANVS (e), quamuis sublata lege caducaria ius antiquum reuocarit, haec tamen legata nominatim excepit. Non autem excepit legatum optionis. Quamuis enim nec ius optandi olim ad heredes transmitteretur (f), et hinc eius quoque legati dies non a morte testatoris, sed ab adita hereditate cederet (g): ex quo tamen constitutione sua sanxit IVSTINIANVS

(a) *Emblem. Tribon. Part. D.* v. *p.* 110.
(b) L. 5. *pr. et* §. 1. *D. quando dies leg.*
(c) L. 8. *D. eod.*
(d) L. *vn.* §. 2. *D. quando dies vsusfr. leg. ced.*
(e) L. *vn.* §. 6. *C. de caduc. toll.*
(f) §. 23. *Inst. de legat.*
(g) L. 16. *D. de opt. vel elect. leg.*

NVS (a), vt, ſi legatarius viuus non optaſſet, eius heredi id facere liceret: procul dubio et eius legati dies hodie ab ipſa teſtatoris morte cedit.

(a) L. *vlt.* C. *commun. leg. et fideic.*

* * * * * * * * * *

CAPVT III.

AD CAPVT LEGIS SECVNDVM.

DE IIS, QVIBVS CADVCA DEFERVNTVR.

I. *Caducum quid? Non omnia caduca fiſco cedebant. Capitis ſecundi ſententia.* II. *Leges caducariae non pertinuerunt ad hereditates legitimas. Caduca capiebant heredes ſui, et parentes ad tertium gradum. An etiam exheredati? Nec* FISCVS *praeferebatur iis, qui liberos habebant. Quid ſit caducum capere?* III. *Ius nouum.*

I. CADVCA VLPIANVS (b) et ISIDORVS (c) ita dicta exiſtimant, *quod eius heredes ceciderint.* Magis tamen γραμματικῶς id vocabulum inde deriuandum videtur, quod hereditas legatumue per leges non ſubſiſtant, ſed cadant. Quemadmodum enim et alias *caduca glans* (d) et *oliua* (e) dicitur, quae cecidit, et *aqua caduca*, quae ex caſtello vel fiſtula cadit (f): ita *caducae hereditates* ſunt, quae deficiunt, et, vti CONSTANTINVS M. (g) loquitur, *in caſum* CADVNT.

Quare non ſatis accurate gloſſae Graeco-Latinae apud BRISSONIVM caducum definiunt, τὸ χωρῶν εἰς τὸν φίσκον, *quod in fiſcum migrat.* Nam primo et antequam lex caducaria eiuſmodi bona aerario vel fiſco vindicaret, fuere tamen caducae hereditates, quarum ipſe CICERO (h) meminit, ita ludens in Antonium: *Etſi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda eſt, quem niſi in via* CADVCAE HEREDITATES *retardaſſent, volaſſe eum, non iter feciſſe diceres.* Vbi ſane caducae hereditates non ſunt αἱ χωροῦσαι εἰς τὸν φίσκον, ſed quos heredes ſcripti non capie-

 bant.

(b) *Fragm. tit.* XVII. §. 1.
(c) *Orig. Lib. V. cap.* 25.
(d) L. 30. D. *de verb. ſign.*
(e) COLVMELL. *Lib. XII. cap.* 49.
(f) FRONTIN. *de aquaeduct. Lib. II.*
(g) L. *pen.* C. *de delator.*
(h) *Philipp. X. cap.* 5.

bant. Deinde lex caducaria non omnia caduca addixit aerario, ſed quaedam etiam heredes iure adcreſcendi capiebant, quaedam adcreſcebant collegatariis. Et de hiſce perſonis, quibus ius antiquum ſeruatum eſt, hoc capite ſecundo actum eſſe, ex variis TERENTII CLEMENTIS et CAII fragmentis patet, ex quibus et VLPIANI (a) titulis tale hoc caput fuiſſe colligimus.

> *Si quis, teſtamento facto, decedit, iſque liberos ſuos parenteſue vſque ad tertium gradum heredes habebit, ſiue alios quoſcumque, qui liberos habebunt, heredes inſtituet, ii caduca iure antiquo capiunto.*

II. Ait lex: SI QVIS TESTAMENTO FACTO DECEDIT. Nam ad ſucceſſiones inteſtatorum leges caducariae non pertinebant, de quibus PAVLLVS (b): *Ex pluribus heredibus, iiſdemque legitimis, ſi qui omiſerint hereditatem, vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his, qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones adcreſcunt. Quod in herede* INSTITVTO *euenire non poterit.* Quare ea tantum, quae heres teſtamento ſcriptus vel legatarius per leges non capiebat, caduca fiebant; legitimae autem hereditatis portio deficiens coheredi eiuſdem gradus adcreſcebat, vel ad vlterioris gradus propinquos deuoluebatur. Ea autem caduca non ſemper vindicabat fiſcus: ſed ei perſonae quaedam praeferebantur, et primo quidem liberi, de quibus lex noſtra: ISQVE LIBEROS SVOS HEREDES HABEBIT. Non autem interfuiſſe videtur, cuius gradus eſſent, filii, nepotes, pronepotes, an abnepotes. Reſtrictio enim illa: *vſque ad tertium gradum* non ad liberos, ſed ad parentes pertinet, quemadmodum in Graeco textu Nouellae LXXXIIII. cap. vlt. ſimile quid de bonis damnatorum cautum eſſe obſeruat v. c. ANT. SCHVLTINGIVS (c), quippe quae Imperator deferri iubet deſcendentibus, *εἰ δὲ μὴ ὕπεισι κατιόντες, ἀλλ' ἀνιόντες* ΑΧΡΙ ΤΡΙΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ *αὐτοὺς ἔχειν. Si vero nulli deſcendentes ſubſint, ſed adſcendentes* AD TERTIVM GRADVM, *ii quoque obtinerent.* Nec lex diſtinguit, naturales ſint liberi, an adoptiui, dum SVI eſſent. Vnde facile patet, liberos a matre inſtitutos eo beneficio non gauiſos, nec, vno eorum deficiente, portionem hanc adcreuiſſe reliquis. *Nulla enim* FEMINA, vti ad hoc caput CAIVS (d) ſcribit, *aut habet* SVOS HEREDES, *aut deſinere habere poteſt propter capitis deminutionem.* Ex quibus vltimis verbis ſimul colligo, nec a patre quidem

(a) *Fragm. tit. XVIII. §. 1.*

(b) *Recept. Sent. Lib. IIII. tit. VIII. §. 26.*

(c) *Iuriſpr. Anteiuſt. pag. 618.*

(d) CAI. *Lib. X. L. 13. D. de ſuis et legit. hered.*

quidem institutos filios eo beneficio gauisos, si quamcumque passi essent capitis deminutionem, veluti serui poenae effecti atrocitate sententiae, vel deportati, vel in adoptionem dati aut emancipati. Nec absque ratione adiecimus: HEREDES HABEBIT. Nam et exheredati exsortes erant huius priuilegii. Hinc si fingamus, patrem ex duobus filiis Caium instituisse heredem, Maeuium exheredem scripsisse: deficiens sane Caii portio, tanquam caduca, non deferebatur Maeuio, sed aerario vindicabatur. Exceptum tamen erat ius in liberto adsignato, de quo prolixius ad hunc locum disputat TER. CLEMENS (a). Si enim pater decedens, institutis liberis omnibus, vni eorum libertum sub conditione vel in diem adsignasset: interim pendente die vel conditione omnia perinde obseruabantur, ac si adsignatus non esset, itaque mortuo liberto interim ad omnes hereditas et bonorum possessio pertinebat. Sin libertus vni pure, alteri sub conditione fuerat adsignatus, is, cui pure adsignatus, pendente conditione, solus patroni ius habebat (b). Denique si pater Caio instituto soli adsignasset libertum, Maeuioque exheredato cauisset, *vt ei ius in libertum saluum esset*: eodem iudice TER. CLEMENTE (c), *nihil ei ad hanc rem nocebat exheredatio*. Ita enim cautum fuerat SCto Velleiano de adsignandis libertis, vt si ex liberis is, cui libertus fuerat adsignatus, in ciuitate esse desiisset, neque ei liberi vlli essent, ceteris eius liberis, qui manumiserat, perinde omnia iura seruarentur, AC SI NIHIL EO DE LIBERTO EAVE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET (d).

Haec de liberis suis. Eodem beneficio per hanc legem gaudebant PARENTES VSQVE AD TERTIVM GRADVM. Hinc si quis patri, matri, auo, auiae, proauo vel proauiae instituto institutaeue coheredem dedisset, huiusque portio aliqua caduca fieret, ea adcrescebat adscendentibus institutis, iique aeque ac liberi fisco vel aerario anteferebantur. In eo itaque melior erat parentum, quam liberorum, conditio, quod quum hi non nisi in potestate testatoris constituti, caduca caperent: illi etiamsi descendentes in potestate non haberent, caducorum tamen ex eorum testamentis fierent participes.

Tertio eo beneficio gaudebant ALII QVICVMQVE, QVI LIBEROS HABEBANT, HEREDES INSTITVTI. Quamuis enim eorum non meminerit VLPIANVS (e), vbi ex instituto *de iis, qui ius antiquum in caducis habeant*,

(a) TER. CLEM. *Lib. XII.* L. 10. *pr. D. de adsign. lib.*
(b) *d.* L. 10. §. 1.
(c) TER. CLEM. *Lib. XII.* L. 40. *D. de bon. libert.*
(d) L. 1. *L. vlt. D. de adf. lib.*
(e) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.

beant, agit: plura tamen ibi resecauit Aniani manus. Sed alia eius rei argumenta suppetunt, ex quibus id acute demonstrauit IAC. GOTHOFREDVS (a). Primo enim alio loco scribit VLPIANVS (b): *Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodauerit: non potest* CADVCVM *vindicare ex eo testamento*, SI LIBEROS HABEAT: vbi sane non est, quod cum IAC. CVIACIO reponamus: *si ex liberis exsistat.* Commodus enim est ICti sensus, ob fraudem legi caducariae factam, heredem fiduciarium amittere ius vindicandi caduca, quod alias ob liberorum numerum haberet. Deinde idem liquet ex IVVENALIS Satyra saepe laudata (c), vbi adulter:

> - - - - *Propter me*, inquit, *scriberis heres,*
> *Legatum omne capis, nec non et* DVLCE CADVCVM,
> *Commoda praeterea iunguntur multa caducis,*
> *Si numerum, si tres impleuero.*

Ex quibus verbis simul discimus, sufficisse ad hoc ius obtinendum vel vnum vnamue filium filiamue superstitem. Idque lucem insignem adfundit fragmento CAII (d), qui ad locum hunc scripsit: *Nam quem sine liberis esse dicere non possumus, hunc necesse est dicamus* LIBEROS HABERE. Sensus enim est, vel ideo vnum vnamue sufficere ad capiendum caducum, quod is, cui filius filiaue est, non dicatur sine liberis esse: is vero, qui sine liberis non sit, omnino liberos habere dicendus sit. Et sane, quum lex caducaria exosa esset: non abs re monuerat CELSVS (e), *in ambigua eius voce eam potius accipiendam esse significationem, quae vitio careat, praesertim quum etiam voluntas legis ex hoc intelligi possit.* Ex quo etiam collegisse videntur veteres, eum quoque iure antiquo capere posse caduca, qui ius liberorum a principe impetrarit. Eoque refero legem eiusdem CELSI (f), cuius species obscurissima semper visa est: *Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viuenti Caesar rescripserat, iam defuncto dedisse aestimaretur? respondit, non videri sibi Principem, quod ei, quem viuere existimabat, concessisset, defuncto concessisse: quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius aestimationem esse.* Vir summus, IAC. GOTHOFREDVS (g), recte vidit periocham hanc ad legem Papiam Poppaeam pertinere, quam Celsus libris Digestorum xxx. et sex sequentibus illustrarit. Sed quum dubius haereat, quodnam libri XXXIII.

(a) *Ad Leg. Pap. Popp. cap.* 39.
(b) *Fragm. tit. XXV.* §. 17.
(c) *Sat. VIIII. v.* 87.
(d) CAI. *Lib. X. L.* 149. *D. de verb. sign.*
(e) CELS. *Lib. XXXIII. L.* 19. *D. de LL.*
(f) IBID. L. 191. *D. de verb. sign.*
(g) *Comm. ad Reg. iur. pag.* 748.

XXXIII. argumentum, et vtrum iste ad legem de maritandis ordinibus; an ad legem caducariam pertinuerit: duplicem effingit speciem. Prior est, quod princeps alicui nuptias contra hanc legem indulserit quasi viuenti: posterior, quod princeps alicui quasi viuenti concesserit ius testandi contra hanc legem. Vtroque enim casu, mortuo interea eo, cui Princeps id beneficium dederit, quaeri potuisse, an id et iam defuncto dedisse aestimaretur? Carpit ideo Gothofredum I. B. D'ANTOINE (a), sed argumentis leuissimis, et valde dilutis. Nam et legem Papiam in his capitibus tum iam abrogatam fuisse, et Principem potius leges tueri, quam quidquam contra eas indulgere debuisse, vrget. Quorum prius manifesto falsum: posterius ridiculum est, quum ipsa lex, vt supra vidimus, quaedam contra legem a Senatu, et postea a Principe, indulgeri permiserit. Maneat itaque, quod recte scripsit IAC. GOTHOFREDVS, speciem hic ponendam esse, quae pertineat ad Legem Iul. et Papiam. Sed quum commodius ea referri possit ad Legem caducariam, quam ad partem priorem de maritandis ordinibus, siquidem hic de effectu beneficii principis post mortem eius, qui illud impetrauerat, manente quaeritur: speciem ita fingo. Titius orbus aditurus hereditatem opimam, praeuidebat, eam pro dimidia a fisco occupatum iri, tanquam caducam. Petiit itaque a Principe ius liberorum, quod a Traiano, sub quo Neratius Priscus vixit, saepe fuisse datum, vel ex PLINII epistolis liquet. Interea, adita hereditate, ad plures abit Titius, eoque mortuo demum sequitur principis rescriptum, quo ei ius liberorum indulgetur. Quaestio itaque nata est, vtrum id beneficium et mortuo datum censeatur, adeoque pars caduca, quam Titius, si viueret, iure antiquo cepisset, ad eius heredes transmissa sit, an ea ab aerario vel fisco possit vindicari? Respondit Neratius ab heredibus consultus, *non videri sibi principem, quod ei quem viuere existimabat, concessisset, defuncto concessisse.* Quumque ratio huius interpretationis sit coniectura et praesumtio de Principis mente et voluntate, quod non videatur ille mortuo ius liberorum dare voluisse, eius vero voluntatis suae interpres optimus ipse Princeps esse possit (b): recte addit Neratius: *Quem modum esse vellet beneficii sui, ipsius aestimationem esse* Principis. Ita ego hanc legem capio, nec quidquam in specie nostra esse arbitror, quod vel ordini fragmentorum CELSI, vel eius argumento, de quo hoc libro egit, aduersetur.

Supersunt verba: II CADVCA IVRE ANTIQVO CAPIVNTO. Caduca

(a) *Dans les regles du Droit civil, regl.* 191.

(b) L. 43. pr. D. *de vulg. et pupill. subst.*

ergo ita capiebant hae perſonae, vt fiſco anteferrentur, ſiue portio coheredis deficeret, ſiue legatarii. Generatim enim VLPIANVS (a): *Vt heredibus illis inſtitutis*, QVOD QVIS EX TESTAMENTO NON CAPIT, *ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere poſſet.* Totum nimirum adcreſcebat, ſi ſolus eſſet coheres, vel collegatarius coniunctus: ex parte, ſi plures eſſent, ſiue heredes ſiue collegatarii, quibus poſſet adcreſcere. Quid vero ſi Titio, teſtatoris auo, Maeuio, extraneo et orbo, et Sempronio inſtitutis, huius portio deficeret? Ea ſane adcreſcere debebat vtrique pro parte dimidia. Sed quia Maeuius non erat inter perſonas, quae ius antiquum in caducis habebant: dimidia illa non Titio, ſed aerario vel fiſco cedebat. Et id ſibi volunt verba Vlpiani: *prout pertinere poſſet.* Hae autem perſonae non ſolum aerario, vel fiſco praeferebantur, verum etiam in eo melioris, quam fiſcus, erant conditionis, quod quum in hunc caduca cum onere tranſirent, adeoque is et legata praeſtaret, alioquin ab eo, cuius partem occupauerat, praeſtanda: perſonae contra illae non omnes eo onere premerentur. Sane de liberis diſerte ſcribit CELSVS (b): *ſi filio heredi pars eius, a quo nominatim legatum eſt, adcreſcit*, NON PRAESTABIT LEGATVM, *quod* (id eſt, quia) *iure antiquo capit.* Quale quid et IVLIANVS (c) habet, ad cuius verba tamen notat VLPIANVS, alio iure nos vti poſt conſtitutionem Seueri et Antonini, cuius mentio fit in L. 74. D. de legat. I.

III. Immo ipſum hoc ſecundum legis caducariae caput non quidem antiquatum, ſed minus neceſſarium factum eſt, lata conſtitutione IVSTINIANI de tollendis caducis. Poſtquam enim ille ius adcreſcendi reuocauit in vſum, caduca non ſolum his perſonis, ſed aliis quibuſcumque coheredibus et coniunctis, etiam extraneis et orbis delata ſunt, iiſdemque etiamnum deferuntur.

(a) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.
(b) L. 29. §. *vlt. D. de leg.* 2.
(c) L. 61. §. 1. *D. de legat.* 2.

CAP.

* * * * * * * * * *

CAPVT IIII.

AD CAP. LEGIS TERTIUM.

DE HIS, QVAE PRO NON SCRIPTIS HABENTVR.

I. *Lex caducaria de diuerſorum generum bonis egit. Alia pro non ſcriptis habita, alia in cauſſa caduci, alia caduca, alia ereptitia, alia vacantia. Capitis noſtri ſententia.* II. *Quae dicantur ab initio deficere. Legata relicta codicillis teſtamento non confirmatis. Legata denotandi cauſſa relicta. Captatoriae inſtitutiones. Mutata teſtatoris voluntas. Pro non ſcriptis habita apud heredes manebant. Locus Plinii explicatus.*

I. Haec de perſonis, quibus ius antiquum circa caduca ſeruauerat lex Papia Poppaea: iam de ipſis bonis, de quibus lex eadem egit, differendum. Horum quinque genera ſunt. Quae enim ab initio deficiebant, pro NON SCRIPTIS habebantur: quae a tempore conditi teſtamenti ante mortem teſtatoris; IN CAVSSA CADVCI erant: quae poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas, CADVCA: quae tanquam indignis auferebantur, EREPTITIA: et denique vbi heres vel legatarius plane deerat, ea VACANTIA dicebantur.

De ſingulis ordine egit lex caducaria, et capite quidem tertio, ceu ex VLPIANI (a), TER. CLEMENTIS (b) et PAVLLI (c) fragmentis adparet, de iis, quae pro non ſcriptis habentur. Quid vero de his lege noſtra cautum ſit, accurate expreſſit IVSTINIANVS (d) cuius fide hoc exſtruimus caput tertium:

> *Quae ab initio deficiunt, vel in quibus teſtator poſtea mutauerit voluntatem, ea pro non ſcriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta ſunt, iure antiquo capiunto.*

II. Pro non ſcriptis itaque ſunt, QVAE AB INITIO DEFICIVNT, id eſt, iis legata, quorum in perſonis ab initio non conſiſtunt. Talia primo

(a) VLP. *Lib. XIII.* L. 4. *D. de his, quae pro non ſcript.*

(b) TER. CLEM. *Lib. XII.* L. 21. *D. de liberat. legat.*

(c) PAVLL. *Lib. V.* L. 71. *D. de her. inſt.* L. 88. *D. de leg.* 3. L. 6. *de adim. vel transf. leg.*

(d) L. *vn.* §. 2. 3. C. *de caduc. toll.*

mo ſunt, quae quis ſibi ipſe, vel ei, quem in poteſtate habet, adſcripſit (a). Tantum enim abeſt, vt haec praeſtare cogatur is, a quo relicta ſunt, vt legatarius iſte falſi reus ſit ex SCto Liboniano (b), niſi de iuſſu teſtatoris ex eius ſubnotatione conſtet (c). Deinde et ea deficere ab initio cenſentur, quae tam ſunt obſcura, vt intelligi nullo modo poſſint. *Quae enim non intelliguntur, quid ſignificent, ea*, teſte ALFENO VARO (d), *perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent.* Et eo colore vſum arbitror Tiberium, dum Galbae legata, a Liuia relicta, praeſtare renuit. HS enim quingenties quum praecipuum inter legatarios habuiſſet, quia notata, non perſcripta erat ſumma, herede Tiberio legatum ad quingenta reuocante, ne haec quidem accepit, teſte SVETONIO (e). Inde enim patet, paullo obſcurius notatam fuiſſe ſummam, et quum incertum videretur, vtrum de quingenties HS, an de quingentis ſenſerit teſtatrix, Tiberium id initio de minore ſumma interpretatum, poſtea autem id legatum tamquam obſcurum habuiſſe pro non ſcripto, et ſibi retinuiſſe. Multo magis itaque pro non ſcriptis ſunt, quae inter ſe pugnant, veluti ſi contraria legatario vel heredi iniunxerit teſtator, ſiquidem eo caſu neutrum ratum eſt (f).

Eadem porro erat conditio legatorum, relictorum iis, qui iam eo tempore non erant in rebus humanis, vti ad hoc caput noſtrum VLPIANVS (g) notauit. Quumque et capitis deminutio maxima et media inſtar mortis ſit: etiam, quod his relictum fuerat, pro non ſcripto habebatur, veluti quod relictum erat ei, *qui tunc in hoſtium poteſtate erat, quum teſtamentum fieret, quique ab hoſtibus non redierat*, quamuis poſt teſtatorem deceſſiſſet. Ita enim IVLIANVM ſenſiſſe, idem teſtatur VLPIANVS (h). Putares, id, tanquam quaſi caducum vel caducum, potius a fiſco occupandum eſſe, quia incapaci fuerit relictum. Sed conſultiſſima huius deciſionis ratio eſt. Ex lege enim Cornelia, qui in captiuitate moritur, eo momento, quo captus eſt, deceſſiſſe fingebatur, adeoque perinde erat, ac ſi ab initio legatum iſtud defeciſſet.

Sed et illa pro non ſcriptis erant, quae in eam cauſſam peruenerant, vnde incipere non poſſent: veluti ſi quid legatum eſſet ſeruo alieno, eumque poſtea teſtator redemiſſet (i). Ita enim legatum per hunc ſeruum adquiſiuiſſet ipſe heres, quod abſonum eſt. Quae incapaci-

(a) L. 1. L. *vlt. D. de his quae pro non ſcripſ.*

(b) L. 1. §. 7. L. 6. L. 14. *et ſequ. ad L. Corn. de falſ.*

(c) L. 14. *pr.* L. 15. §. 1. *eod.*

(d) L. 2. *D. de his quae pro non ſcripſ.*

(e) *Galb. cap.* 5.

(f) L. 188. *D. de Reg. iur.*

(g) VLP. *Lib. XIII.* L. 4. *pr. D. de his quae pro non ſcripſ.*

(h) IBID. *d.* L. 4. §. 1. *eod.*

(i) L. 3. §. 2. *D. eod.*

pacibus erant destinata, ea palam relicta pro non scriptis erant (a), clam data a fisco eripiebantur, tamquam indignis (b). Praeterea pro non scriptis erant iure antiquo, quae relinquebantur codicillis testamento non confirmatis. Diserte enim PLINIVS (c): *Tu quidem pro cetera tua diligentia admones me, codicillos Aciliani, qui me ex parte instituit heredem, pro non scriptis habendos, quia non sint* CONFIRMATI TESTAMENTO. *Quod ius ne mihi quidem ignotum est, quum sit iis etiam notum, qui nihil aliud sciunt.* Quod et PAPINIANVS (d) confirmat. Sed ei iuri postea eatenus derogatum constitutione Seueri et Antonini, vt codicilli etiam testamento non confirmati rati sint, dum appareat, testatorem a voluntate, quam in codicillis expresserat, in testamento subsequuto non recessisse (e).

Non autem rata sunt legata turpia, et *quae* DENOTANDI *magis legatarii gratia scribuntur.* Ea enim pro non scriptis odio scribentis haberi, ait POMPONIVS (f). *Denotare* idem esse, ac notare infamia, egregie probauit v. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK (g), eique notioni egregie quadrat exemplum PAVLLI (h): *si barbaro vel laruali habitu processeris, do lego.* Turpe enim ac prope infame visum esse Romanis, exuta toga, Graecum pallium, nedum habitum barbaricum sumere, vel e TERTVLLIANI libello de pallio satis adparet.

Denique et captatorias institutiones pro non scriptis esse habitas, satis constat: quamuis id ius non e lege Papia Poppaea, sed ex SCto esse, referant PAPINIANVS (i) et PAVLLVS (l), ex cuius loco vir summus, IVSTVS LIPSIVS, perperam colligit, legem nostram SCtum fuisse. Erant vero captatoriae institutiones, definiente PAPINIANO (m), *non, quae mutuis affectionibus iudicia prouocabant*, veluti, si qui me honorauit, eum ego in testamento meo heredem instituam, sed *quarum conditio conferebatur ad secretum alienae voluntatis.* Quae verba egregie interpretatus vir summus, CORN. VAN BYNKERSHOEK (n), illas institutiones omnes captatorias dictas esse docet, quae eo consilio factae, vt et alteri extorqueretur pars hereditatis. Vnde perinde erat, siue quis captionem in ipsum testatorem dirigeret, veluti: QVA EX PARTE TITIVS ME HEREDEM SCRIPTVM IN TABVLIS SVIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HERES ESTO (o), siue in personam tertii, veluti:

(a) *d. L. 3. pr. eod.*
(b) L. 10. L. 23. *D. de his, quae vt indign.*
(c) *Lib. II. Ep. 16.*
(d) L. 5. *D. de iure codicill.*
(e) §. 1. *Inst. de codic.*
(f) L. 54. *pr. D. de leg.* 1.
(g) *Obs. Lib. I. Cap.* 2. *p.* 16.
(h) *Rec. Sent. Lib. III. tit.* 4. §. 11.
(i) L. 70. *D. de her. instit.*
(l) PAVLL. *Lib. V.* L. 71. *D. eod.*
(m) *d.* L. 70. *eod.*
(n) *De captat. instit. Cap.* 4. *sequ.*
(o) L. 1. *D. de his quae pro non scripr.*

veluti: TITIVS SI MAEVIVM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO (a): vel, quas formulas vir, quem laudaui, illustris (b) adiungit: TITIVS, SI ME TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, MAEVIVS HERES ESTO. Item: QVA EX PARTE TITIVS SEMPRONIVM HEREDEM SCRIPSERIT, EX EA PARTE MIHI MAEVIVS HERES ESTO. Omnes istae captatoriae institutiones aeque, ac legata captatoria, (nam et haec non valuisse, CAIVS (c) testatur,) pro non scriptis habebantur ex SCto paullo ante laudato. Atque inde facile intelligitur, cur PAVLLVS (d) ad hoc caput tam accurate disputet de institutionibus captatoriis. Primo enim quaerit, an captatoria sit institutio, si quis ita heredem scripserit: *qua ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Maeuius heres esto?* idque negat, *quia in praeteritum, non in futurum, institutio conferatur.* Iam supra autem vidimus, non videri captare, qui eum, a quo honoratus sit, remunerandi caussa heredem instituat. Deinde pergit: *Sed illud quaeri potest, an idem seruandum sit, quod senatus censuit, etiamsi in aliam personam captionem direxerit, veluti, si scripserit*: TITIVS SI MAEVIVM HEREDEM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO? Et respondet; *Id in sententiam SCti incidere, non est dubium.* Perinde enim esse diximus, siue in ipsum testatorem, siue in tertium captio directa esset. Dubia, quae hic morari lectorem possent, iam a viro laudatissimo sublata sunt.

Haec omnia pro non scriptis habentur, quia ab initio deficiunt. Sed eiusdem generis ea etiam erant, IN QVIBVS TESTATOR VOLVNTATEM SVAM POSTEA MVTAVERAT. Ea voluntatis mutatio vel in translatione vel in ademtione legati antea relicti consistit. De translatione accurate ad hoc caput disputat PAVLLVS (e), vbi eam quatuor modis fieri docet, aut *a persona in personam*, vt, si Titio legetur, quod Maeuio fuerat relictum: *aut ab eo, qui dare iussus erat, vt alius det, veluti:* FVNDVM, QVEM SEMPRONIO A MAEVIO LEGAVI, TITIVS DARE DAMNAS ESTO: *aut quum res pro re datur, vt pro fundo decem aurei: aut quum, quod pure legatum transfertur sub conditione*, vt: STICHVM QVEM TITIAE LEGAVI, TVM HABETO, SI NVPSERIT. In omnibus his prius legatum adimitur, *quia nouissima voluntas seruatur.* Ita PAVLLVS distinguit, vt doceret, an legatum quocumque modo translatum pro non scripto habeatur?

(a) L. 71. pr. D. de her. instit.
(b) BYNKERSH. ibid. cap. 7.
(c) L. 64. D. de legat. 1.
(d) PAVLL. Lib. V. d. L. 71. D. de her. inst.
(e) PAVLL. Lib. V. L. 6. pr. D. de adim. vel transf. leg.

beatur? Reſponſio non difficilis videtur. Pro non ſcripto habetur legatum prius, quia id, vti diximus, ademtum videtur. Hinc, *ſi id quod a Titio dederam, a Maeuio dem, quamuis eſſe ſoleant duo eiuſdem rei debitores, tamen verum eſt, hoc caſu ademtum eſſe legatum, quaſi dixerim, ne Titius det* (a). Ex quo conſequitur, vt quod de Titio antea praeceperam, pro non ſcripto habeatur. Ita et, *ſi pro fundo decem legentur, verius eſt, prius legatum ademtum*, adeoque eatenus pro non ſcripto eſſe (b). Aſt non ſemper legatum huiuſmodi pro non ſcripto erat eo ſenſu, vt penes heredem maneret. Nam ſi ſcripſerim: *fundum quem Titio legaueram, Maeuio do lego*, nihil manet apud heredem, quamuis priori legatum ademtum ſit. Nec fundus apud heredem manet, ſi eum primum Titio pure, ac poſtea ſub conditione legauerim, eaque conditio exſtiterit. Si autem centum, quos a Sempronio legaueram, poſtea legem a Iauoleno, centum penes Sempronium manent, idemque contingit, ſi pro fundo decem legem, ſiquidem et tunc fundum retinet heres. Haec eſt mens PAVLLI, dum de translatione legatorum agit.

Nec dubium eſt, quin et ademto legato intelligatur mutata voluntas: ſiue ipſo iure, ſiue per modum exceptionis, ſiue verbis expreſſis, ſiue tacite ademtum dicatur. Et poſtremum hunc adimendi modum exemplis quam plurimis illuſtrant iureconſulti. Nam ſi rem legatam teſtator deſtruxerit (c), vel ſi eamdem in aliam formam mutauerit, ita, vt ad priorem ſpeciem reduci nequeat, nullum dubium eſt, quin mutata ſit teſtatoris voluntas, eoque pertinet PAVLLI (d) noſtri fragmentum, quo *lana legata, veſtem inde confectam*; *materia legata, nauem armariumue ex ea factum*; *naue* denique *legata*, eaque *diſſoluta, materiam* aliamue nouam *nauem deberi* negat. Ea enim omnia ita comparata ſunt, ut ad priſtinam ſpeciem reduci nequeant, quum contra, *maſſa legata, ſcyphi inde facti* recte et iure *exigantur*, quia facile ſoluuntur in maſſam priorem. Eadem ademtio inde colligitur, ſi teſtator rem legatam, nulla vrgente neceſſitate, diſtraxerit (e), vel ſi nomen, quod legauerat, exegerit (f), vel ſi aedes, quas Titio legauerat, eidem viuus coëmerit, et quae ſunt alia huius generis facta: qualia complura et TER. CLEMENS (g) ad hoc caput recenſet. Nam ſi mille, quos mihi debebat Titius, vel ipſi, vel Sempronio legauerim, aſt eoſdem poſtea vel a Titio ſolutos acceperim, vel ei acceptos tulerim: legatum prius pro non ſcripto

pto

(a) IBID. §. 1.
(b) IBID. §. 2.
(c) L. 65. §. 2. *D. de legat.* 1.
(d) PAVLL. *Lib. V.* L. 88. D. *de legat.* 3.
(e) §. 12. *Inſt. de legat.*
(f) §. 21. *eod.*
(g) TER. CLEM. *Lib. XII.* L. 21. *D. de liber. legat.*

pto erit, quia mutasse videor voluntatem. Ex quo porro infert TERENTIVS: *Vnde* IVLIANO *placuit, et si debitori heres exstiterit creditor, posteaque ipse creditor decesserit, legatum exstingui: et hoc verum est, quia confusione perinde exstinguitur obligatio, ac solutione.* Hinc si Titius debitori suo Sempronio legauerit liberationem, Sempronius autem Titium heredem instituerit, isque etiam mortuo Sempronio hereditatem adierit: statim perimitur obligatio per confusionem. Quid si ergo et Titius decesserit: an tunc vtile erit legatum liberationis, quod in testamento eius exstat? Minime; quia confusione et haec obligatio pridem exstincta est. Similis est tertia species a TERENTIO exposita. Titius legauerat Sempronio liberationem, sub conditione, si nauis ex Asia rediisset. Heres id legatum Sempronio interuertere cupiens, debitum exigit. Expuncto nomine, nauis redit ex Asia: exstinctumne censebitur legatum? Negat id TERENTIVS, *quia in arbitrio heredis esse non debeat, vt quandoque conditione exsistente, neque ipsi legatario debeatur legatum, si tum viuat, et capere possit, neque ei, ad quem hoc commodum peruenerit, si legatarius capere non possit.* Sensus est, absurdum esse, conditionem ab herede occupari, eoque effici, vt exsistente conditione nec legatarius legatum capiat, nec ad eum perueniat id commodum, ad quem peruenire debeat, si legatarius capere non possit. Ast quis ille ad quem tunc istud commodum deberet peruenire? Respondet glossa: *si legatum relictum alii sub hac conditione, si legatarius capere non possit: vel dic forsan, coniuncto vel substituto.* Immo tu potius intellige fiscum vel aerarium, cui legata incapacibus relicta cedebant. Absurdum enim esse ait ICtus, in arbitrio heredis esse, vel legatario interuertere legatum, vel fisco, cui id vindicaretur, si legatarius esset incapax.

Et de his quidem omnibus lex nostra cauit, vt PRO NON SCRIPTIS HABERENTVR, quae verba ita interpretatur IVLIANVS (a), quod *perinde habeantur, ac si inserta testamento non fuissent.* Quemadmodum ergo legatum, si testamento insertum non esset, apud eum, a quo relictum fuerat, permaneret: ita et pro non scriptis habita non occupantur ab aerario vel fisco, sed EA ILLI, A QVIBVS RELICTA SVNT, IVRE ANTIQVO RETINENT. Et inde est quod PLINIVS (b) codicillos Aciliani, testamento non confirmatos, et pro non scriptis habendos seruaturus, eam etiam consilii sui reddat rationem: *praesertim quum* DELATORI *locus non sit. Nam si verendum esset, ne, quod ego dedissem,* POPVLVS *eriperet, cunctatior forte et cautior esse deberem. Quum vero liceat*

(a) L. 1. *D. de his, quae pro non scrip.* (b) *Lib. II. Epist.* 16.

liceat heredi donare, QVOD IN HEREDITATE SVBSEDIT, *nihil eſt, quod obſtet illi meae legi, cui publicae leges* (caducariae) *non repugnant.* Quemadmodum deinde, ſi nihil in teſtamento de hoc legato ſcriptum fuiſſet, nec onus aliquod incubuiſſet heredi: ita inde conſequitur, vt et pro non ſcriptis habita ſine onere in hereditate ſubſideant. Pauciſſimis tamen caſibus et cum onere apud heredem remanet huiuſmodi legatum, veluti, ſi quis ſibi aliquid, quod alii reſtituere a teſtatore iuſſus erat, adſcripſerit (a), ſi miles legauerit, quod pro non ſcripto habetur (b), ſi incapaci legatus fuerit ſeruus cum onere fideicommiſſae libertatis (c). Fauore enim libertatis inualuit, vt et heres, apud quem ſeruus remanet, eum manumittere teneatur ex fideicommiſſo.

Et hoc quidem ius etiamnum obtinet, illudque, *quaſi antiquae beneuolentiae conſentaneum, et naturali ratione ſubnixum intactum illibatumque cuſtodire praecepit* IVSTINIANVS (d), *in omne aeuum*, vti ominatur, *valiturum.* Id modo obſeruandum, reuocato in vſum iure adcreſcendi, non ſemper hodie pro non ſcriptis habita apud heredes eosue, a quibus relicta ſunt, ſubſidere, ſed his aliquando ſubſtitutum, aliquando coniunctum collegatarium praeferri.

(a) L. 5. *D. eod.*
(b) *d.* L. 5. *fin. D. eod.*
(c) L. 26. §. 6. *D. de fideic. lib.*
(d) L. *vn.* §. 3. *C. de caduc. toll.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT V.

AD CAPVT LEGIS QVARTVM, DE CAVSSA CADVCI.

I. *Caput quartum egit de bonis, quae erant* IN CAVSSA CADVCI. *Eius ſententia.* II. *Id caput omnes tenebat, praeter principem. An et Auguſta legibus ſoluta? Cauſſa quid hic ſignificet? Cauſſa teſtamenti, cauſſa pignoris, cauſſa bonorum, cauſſa caduci. In cauſſa caduci erat, quod relictum ei, qui poſt conditum teſtamentum viuo teſtatore deceſſerat. Nec non cuius conditio viuo teſtatore deficiebat. Vſusfructus repetitus.* Lex 23. D. de vſufr. leg. *vindicata et expoſita. Quae*

in caussa caduci erant, aerarium vindicabat. Postremis temporibus fiscus quasi caduca occupabat. An iam Hadriani temporibus? Emblemata Triboniani in L. 20. D. de hered. petit. *et* L. 96. D. de legat. I. III. *Ius nouum.*

I. HActenus de bonis, quae pro non scriptis habentur: proxima sunt, quae olim IN CAVSSA CADVCI erant, de quibus capite sequente actum esse vel inde patet, quod de eo iure adhuc libro XIII. differit VLPIANVS (a) libro X. CAIVS (b), quum tamen insequentibus libris tribus idem iam de caducis agat. Sententiam vero capitis nobis suggerit IVSTINIANVS. *L. vn.* §. 4. *C. de caduc. toll.* ex qua ita illud concipimus:

> *Si quicumque hominum heres legatariusue viuo testatore post testamentum conditum decedat, conditioue deficiat, relictum in caussa caduci esto, et populo, quasi caducum defertor.*

II. Primo, vt ne quis se ab hac lege exemtum putaret, his verbis vsi videntur legislatores: SI QVICVMQVE HOMINVM HERES LEGATARIVSVE. Vocabulum enim HOMO ad hoc caput interpretatus est CAIVS (c), vt, quin illud legitimum fuerit, dubitari nequeat. Quum enim in plerisque legibus poenalibus melior esset sexus feminini, quam masculini, conditio, ipsaque lex Papia Poppaea cum iis aliquando benignius, aliquando paullo durius egerit: ad hoc caput monendum duxit CAIVS, *hominis adpellatione tam feminam, quam masculum, contineri.* Ne quis porro et principem hominis adpellatione hic contineri putaret: eum diserte exemit, legibusque caducariis solutum fuisse docet VLPIANVS (d), dum ad hoc ipsum caput scribit: *Princeps legibus solutus est.* Quamuis enim in dubium vocare nolim ἀνυπεύθυνον principum imperium: id tamen ex hoc textu, qui de solis legibus caducariis agit, non probatur. Initio enim status monarchici principes multis libertatis simulacris deliniebant ciues, seque legibus omnibus, aeque ac alios ciues, teneri fingebant. Si tamen sua interesse putarent, legi non parere, facile impetrabant a Senatu, sibi plane obnoxio, vt lege soluerentur. Ita lege Cincia Augu-

(a) VLP. *Lib. XIII.* L. 59. *D. de cond. et demonstr.*

(b) CAIVS *Lib. X.* L. 152. *D. de verb. sign.*

(c) CAI. *Lib. X. d.* L. 152. *D. de verb. sign.*

(d) VLP. *Lib. XIII.* L. 31. *D. de legib.*

Auguſtus; his ipſis legibus caducariis Caius Caligula, teſte DIONE CASSIO (a), ſoluebatur. Quo ſemel facto, ſucceſſoribus plerumque idem honor, qui anteceſſoribus habitus fuerat, decernebatur, puta *vt quibus legibus ſcriptum fuerit, ne diuus Auguſtus, Tiberiuſue aut Claudius tenerentur, iis legibus et ſucceſſores ſolui eſſent*, ceu ex notabili illo SCto in honorem Veſpaſiani facto adparet (b). Hinc minime videbitur mirandum, etiam Seuerum, Caracallam, Alexandrum, ſub quibus Vlpianus vixit, non ipſa vi imperii, ſed Senatus beneficio ſe legibus ſolutos profiteri voluiſſe, quum et ciuilis eſſet ea profeſſio, et tantumdem iuris illis daret lege ſolutio, quantum ſibi alii principes ex aliis principiis ſolent arrogare. Vt autem ad Vlpianum reuertamur, poſtquam ille de auguſto principum priuilegio dixit, etiam de Auguſta quaerit, an legibus, caducariis puta, ſoluta ſit? reſpondetque: *Auguſta autem licet legibus ſoluta non eſt: principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quae ipſi habent.* Mira videri poſſet haec VLPIANI deciſio. Siccine enim princeps, ipſe ſoluendus legibus, Auguſtam ſoluere poterat? Siccine priuilegium, quo ipſe alieno beneficio fruebatur, vxori impertiebatur? Sane olim id ſe non poſſe exiſtimabant principes, quamdiu libertatis vmbra oculis ciuium obiicienda videbatur. Aſt vbi Romani principem ferre didicerant: non amplius Auguſtae opus eſſe exiſtimabant indulgentia ſenatus, ſed fingebant, principem ſemel legibus a ſenatu ſolutum, ſoluere etiam poſſe auguſtam, quia ei et in eum omne ius ſuum populus lege regia detulerit. Hinc quum olim Liuiam non Auguſtus, ſed ſenatus, teſte DIONE, legibus quibuſdam ſoluiſſet: poſtea ipſi principes eadem Auguſtis vxoribus priuilegia tribuebant, quae ipſi habebant.

Enimuero, ſi Auguſtae eodem priuilegio, quo ipſi principes, perfruebantur: quid, quaeſo, ſibi vult IVNIVS MAVRICIANVS (c), dum ita ad legem noſtram diſſerit: *ſi auguſtae legaueris, et ea inter homines eſſe deſierit: deficit, quod ei relictum eſt, ſicuti* D. HADRIANVS *in Plotinae, et proxime Imperator in Fauſtinae Auguſtae perſona conſtituit, quum ea ante inter homines eſſe deſiit, quam teſtator decederet?* Ex his verbis vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (d), colligit, auguſtam his legibus non fuiſſe ſolutam. Sed praeterquam, quod iam vidimus, VLPIANVM aliud ſentire, lex quoque noſtra non quaerit, an Augu-

(a) *Lib. LVIIII. pag.* 747.
(b) GRVTER. *Inſcr. pag.* 242.
(c) MAVRICIAN. *Lib. II. L.* 51. *D. de legat.* 2.
(d) *Comment. ad* L. *Iul. et Pap. pag.* 344.

ſta caduci vel quaſi caduci capax, adeóque legibus caducariis ſoluta ſit? ſed an, quod ipſi relictum, in cauſſa caduci ſit, ſi ante teſtatorem decedat? Legatum fuerat Plotinae et Fauſtinae: iis ante teſtatores mortuis, earum collegatarii portiones iure adcreſcendi exigebant: negabat fiſcus, legatum illis deberi, quod in cauſſa caduci ſit: illi ſe non priuatarum, ſed Auguſtarum collegatarios eſſe vrgebant: re ad Hadrianum et Antoninum delata, vterque pro fiſco reſpondit; non quod Auguſtam, ſed quod Auguſtae collegatarios his legibus ſolutos negarent. Contra ea ſi fingamus, Fauſtinae et Titio coniunctim relictum fuiſſe fundum Cornelianum, et hunc ante teſtatorem deceſſiſſe: eius pars ſane in cauſſa caduci fuiſſet ſecundum leges, ſed Fauſtina fiſco procul dubio fuiſſet praelata, quia *Auguſta, licet legibus ſoluta non eſt, principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quae ipſi habent* (a).

Antequam autem, quae in cauſſa caduci fuerint, explanemus: paucis ipſum hoc vocabulum erit interpretandum. IN CAVSSA CADVCI idem eſt, ac *quaſi caducum*. CADVCVM proprie erat, quod poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas deficiebat. Quae definitio quum non quadraret iis, quae ante teſtatoris mortem deficerent, et ea tamen aeque aerario vel fiſco vindicarentur: ea non niſi *ἀναλόγως* caduca vocari poſſe legiſlatores animaduertebant, atque hinc QVASI CADVCA, vel elegantius, IN CAVSSA CADVCI eſſe dicebant. *In cauſſa* enim ſaepe pereleganter pro *quaſi* ponitur in iure noſtro. Sic VLPIANVS (b): *hoc interdictum* (de tabulis exhibendis,) *pertinet non tantum ad teſtamenti tabulas, verum ad omnia, quae ad* CAVSSAM TESTAMENTI *pertinent, vt puta et ad codicillos, pertinet.* Vbi codicilli *ad cauſſam teſtamenti* pertinere, id eſt, quaſi teſtamenta eſſe dicuntur. Alio loco PAPINIANVS (c) legatarios *pignoris cauſſam*, id eſt, *quaſi pignus*, quippe non per conuentionem, ſed per legem conſtitutum, habere ſcribit. Sed et iterum VLPIANVS (d), vbi quaerit, an, ſi teſtamento manumiſſus, hereditate nondum adita, rem teſtatori oppignoratam ſurripuiſſe dicatur, actio ex edicto locum habeat? Reſpondet, eam locum habere: *plenius enim* CAVSSAM BONORVM *hic accipi pro vtilitate*: quaſi dicat, pignus quidem non in bonis eſſe, ſed tamen *quaſi in bonis*, quia heredibus praeſtet vtilitatem, eorumque interſit, illud non fuiſſe ſurreptum. Eodem itaque ſenſu et bona quaedam IN CAVSSA CADVCI, id eſt, *quaſi caduca* eſſe dicuntur.

Quae-

(a) *d.* L. 31. *D. de Legib.*
(b) L. 1. §. 2. *D. de tab. exhib.*
(c) L. 4. §. 1. *D. de ſeparat.*
(d) L. 1. §. 10. *D. ſi is, qui teſtam. lib.*

Quaenam autem? Lex noſtra duo *quaſi caducorum* genera complectitur. De priore: SI VIVO, inquit, TESTATORE POST TESTAMENTVM CONDITVM HERES LEGATARIVSVE DECEDAT. Heredem itaque vel legatarium deceſſiſſe oportebat VIVO TESTATORE: quia, ſi eo iam exſtincto ante apertas tabulas deceſſiſſet, legatum vere caducum habebatur (a). Additur: POST TESTAMENTVM CONDITVM. Nam ſi heres vel legatarius iam eo tempore, quo teſtamentum fiebat, inter mortales eſſe deſierat: legatum, ceu ſuperiore capite iam obſeruauimus, pro non ſcripto erat (b). Nihil autem intererat inter HEREDEM et LEGATARIVM: quia ſublato iure adcreſcendi, pars ſiue hereditatis, ſiue legati, nec in hereditate ſubſidebat, nec accreſcebat coheredibus vel collegatariis, ſed ab aerario, vel poſtea a fiſco occupabatur. Ex quo ſimul intelligitur, ei iuri tunc tantum fuiſſe locum, ſi pluribus inſtitutis heredibus, vnus deficeret. Nam ſi vnus, ex aſſe ſcriptus, ante teſtatorem deceſſerat, teſtamentum quidem erat deſtitutum, ſed excluſo aerario vel fiſco res ad cauſſam inteſtati redibat (c).

Alterum quaſi caducorum genus his verbis in lege noſtra exprimitur: CONDITIOVE DEFICIAT, vbi ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetenda verba priora: *viuo teſtatore poſt teſtamentum conditum.* Si enim conditio, vt legatarius, ante euentum conditionis poſt teſtatoris mortem, deficeret: legatum non erat in cauſſa caduci, ſed proprie caducum (d). Deficiebat autem conditio, non ſolum, ſi aliquid, quod conditioni aduerſaretur, eueniret, veluti, ſi nauis ex Aſia reditura viuo teſtatore periiſſet, et ab eo tamen euentu ſuſpenſa eſſet heredis inſtitutio, (quo caſu pro vno legato haberi monet CELSVS (e), ſi vel alternatiue res diuerſae, vel res eaedem ſub conditionibus contrariis, vel a diuerſis perſonis legentur,) verum etiam, ſi quid in perſona legatarii contingeret, quod ipſum conditionem adimplere prohiberet, veluti ſi ante conditionis euentum diem ſupremum obiret. Quo pertinent illa VLPIANI: *Intercidit legatum, ſi ea perſona deceſſerit, cui legatum eſt ſub conditione.* Quid vero ſi inſtitutus non deceſſerit, ſed in inſulam fuerit deportatus? Tunc idem VLPIANVS *(f)* magis pendere ait conditionem, quam deficere, quia ſpes reſtitutionis ſupereſſet. Aſt ſi ea poena in illum ſtatuta fuerit, quae irrogat ſeruitutem, legatum exſtingui concedit, quia

(a) VLP. *tit. XVII.* §. 1.
(b) L. 4. *D. de his, quae pro non ſcript.*
(c) VLP. *tit. XXVI.* §. 5.
(d) L. *vn.* §. 7. C. *de caduc. toll.*
(e) VLP. *Lib. XIII.* L. 59. *pr.* D. *de cond. et demonſtr.*
(f) *ibid.* §. 1.

ſeruitus morti adſimiletur (a). Singulare quid obſeruatur in legato vſufructu : ſi repetatur. Repeti autem dicitur vſusfructus, quum teſtator ei, cui vſumfructum legauit, eidem relegat, in eum euentum, ſi amiſſus fuerit. Idque fit vel palam, his verbis: QVVM AMISSVS FVERIT, vel QVOTIES AMISSVS ERIT, vel tacite, quum teſtator ad tempus vitae, vel in certos annos, legauit (b). Quum itaque huiuſmodi legatum non pro vno, ſed pro multis habeatur, quorum dies per ſingula tempora cedit (c): non abs re inde collegerunt veteres, quotieſcumque legatarius, capite minutus, uſumfructum amiſerit, illum repeti poſſe, ſiue tacite ita legatus ſit, ſiue palam : quamuis hoc poſterius, tanquam iuri publico aduerſum, aegrius, et diu poſt Antonini conſtitutionem admitteretur. Quare ſiue teſtator ſcripſiſſet : TITIO VSVMFRVCTVM, QVOTIES AMISSVS ERIT, DO LEGO : ſiue TITIO VSVMFRVCTVM, QVOAD VIXERIT, DO LEGO : vſufructuarius capite minutus priorem quidem vſumfructum amiſiſſe intelligebatur, ſed nouum tamen ſimul reſumebat (d).

Et hoc ius ad hoc caput noſtrum tractauit IVNIVS MAVRICIANVS, (e) quamuis eius fragmentum crucem quodammodo figat iureconſultis. Vulgo ita legitur, etiam Florentiae : *licet teſtatori repetere legatum vſusfructus, vt etiam poſt capitis deminutionem deberetur, et hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum reſcripſit, tunc tantum eſſe huic conſtitutioni locum, quum in annos ſingulos relegaretur.* Sed *id falſum eſt*, inquit vir ſummus, IAC. CVIACIVS (f), *Vlpianus enim et Marcianus diſerte docent, et palam et tacite repeti poſſe vſumfructum* (g). Quin Mauricianus ſecum ipſe pugnat. Quum enim initio ſcribat : Licet teſtatori repetere legatum vſusfructus, VT ETIAM POST CAPITIS DEMINVTIONEM DEBERETVR, (quod idem eſt, ac ſi ſcripſiſſet, licere teſtatori, vſusfructus legatum palam repetere:) ſtatim pergit, ex conſtitutione Antonini, tacite tantum repeti poſſe. Quomodo vero licebit palam repetere, ſi tacite tantum licet? Quum itaque haec manifeſto inter ſe pugnare videantur : HALOANDER et RVSSARDVS pro *tunc tantum* reſcribunt *tunc tamen*, quae medicina tamen parum opis adfert. CVIACIVS legi iubet *nec tantum*, eumque plerique ſequuntur : quum tamen paullo violentior ſemper criticis viſa ſit emendatio, quae nullius inni-

xa

(a) *Ibid.* §. 2.

(b) L. 2. L. 3. *quib. mod. vſusfr. amitt.*

(c) L. 1. *D. quando dies vſusfr. leg. ced.*

(d) L. 3. §. 2. *D. quib. mod. vſusfr. amitt.*

(e) MAVRICIAN. *Lib. II.* L. 23. *D. de vſufr. leg.*

(f) *Obſ. Lib. XIIII. cap.* 17.

(g) L. 1. §. *vlt.* L. 2. §. 1. *D. quib. mod. vſusfr. amitt.*

xa codicis auctoritate, textui infarcit particulam salutarem *non*, vel *nec*. Ex mea sententia sanus est MAVRICIANI textus, nec auctorem secum pugnare puto, dummodo recte intelligatur. *Licet*, inquit, *testatori repetere legatum vsusfructus*, eo effectu, *vt etiam post capitis deminutionem deberetur.* Non itaque haec verba modum repetendi innuunt, quasi palam hac formula legatum vsusfructus repetere liceret, sed effectum, vt repetitum etiam post capitis deminutionem debeatur. Pergit MAVRICIANVS: *et hoc*, (puta, quod vsusfructus repetitus etiam post capitis deminutionem debeatur,) *nuper Imperator Antoninus ad libellum rescripsit, tunc tantum constitutioni locum esse*, si non expresse et palam in fraudem legum repetatur, sed tacite, id est, *quum in annos singulos relegaretur.* Ita MAVRICIANVS secum non pugnat. Ast pugnat tamen cum VLPIANO. Quasi vero pugna sit inter aeui diuersi iureconsultos, et eam Antonini Pii constitutionem, cuius MAVRICIANVS meminit, mutare non potuerint Principes insequentes. Quod Antonini aetate prohibitum adhuc erat, id sane facile postea vel nouis principum constitutionibus, vel tacite inualescente contraria consuetudine, permitti potuit.

His casibus bona in caussa caduci erant. De iis vero cautum fuerat lege nostra, VT QVASI CADVCA POPVLO DEFERRENTVR. Consultum Augustus voluerat aerario, et hinc quasi caduca populo, cuius aerarium erat, deferri iusserat. Aerarium temporibus saltim Augusti caduca omnia occupasse, testis est TACITVS (a), qui Augustum refert sanxisse, *vt si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium*, POPVLVS, *vacantia teneret.* Idem obtinuisse sub Traiano et Hadriano, docent PLINIVS (b), MAVRICIANVS (c) et PAVLLVS (d), qui aliquoties mentionem faciunt bonorum, quae quis capere nequeat, ad aerarium delatorum. Primus, quae antea aerario inscrebantur, fisco addixerat Antoninus Caracalla, de quo VLPIANVS (e): *Hodie ex constitutione* IMP. ANTONINI *omnia caduca* FISCO *vindicantur, sed seruato iure antiquo liberis et parentibus.* Nec est, quod vel fidem VLPIANO abrogemus, vel eius textum cum CVIACIO ideo sollicitemus, quod iam IVLIANVS (f) Hadriani temporibus fisco cessisse caduca testetur. Tribonianum enim, eiusue socios, ex instituto suo, pro aerario ibi fiscum reposuisse, vel inde patet, quod aliquando, vno loco praeteruiso, alterum

(a) *Ann. Lib. III. cap.* 25.

(b) *Lib. II. Epist.* 16. *Lib. IIII. Epist.* 12. *et Paneg. cap.* 42.

(c) *L.* 15. §. 1. 3. *D. de iur. fisci.*

(d) *L.* 13. *princ. D. eod.*

(e) *Fragm. tit. XVII.* §. 11.

(f) *L.* 20. §. 6. *D. de her. petit. L.* 96. §. 1. *D. de legat.* 1.

terum mutauerint, aliquando in eadem paene periodo et aerarium reliquerint, et fiscum repofuerint pro aerario. Sic in *L. 13. pr. D. de iure fisc.* legimus, *Edicto D. Traiani, quod propofui, significatur, vt, si quis, antequam caussa eius ad* AERARIVM *deferatur, professus esset, eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem* FISCO *inferret, partem ipse retineret.* Ea manum Triboniani produnt, quae priore colo vocabulo AERARIVM pepercit, posteriore, illo expuncto, rescripsit: FISCVM. An vero dubitemus, quin idem in textibus VLPIANI factum sit?

III. Hactenus de ipso capite legis nostrae. Id autem mutationem aliquam sub Nerone passum est, SCto, (si recte vidit MERILLIVS (a) Trebelliano, quod legata et fideicommissa, quae viuo testatore deficiant, apud eos, a quibus relicta erant, manere voluit (b). Deinde idem caput vna spongia deleuit IVSTINIANVS (c), dum ea omnia, quae olim in caussa caduci esse dicebantur, aeque ac pro non scriptis habita, apud eos manere voluit; a quibus relicta fuerant, vel apud eos qui fideicommisso erant grauati, nisi et in hunc casum eos vel substitutus vel coniunctus antecederet. Addidit etiam, vt his omnibus ea portio accresceret cum onere, siue illud in faciendo dandoue, siue in modo, siue in conditione consisteret. Quo iure etiamnum vtimur.

(a) *Obseru. Lib. VII. cap. 22.*

(b) *L. 26. D. de her. instit. L. 60. D. de legat. 2.*

(c) *L. vn. §. 4. C. de caduc. toll.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT VI.

AD CAPITA V. VI. ET VII.

DE CADVCIS.

I. S*Equitur doctrina de caducis. De iis non vnum, sed tria capita in hac lege exstitisse, probantur. Eorum sententia profertur.* II. *Caduca erant, quae mortuo testatore ante apertas tabulas deficiebant. Non tamen si deficeret heres ex asse.* L. 68. D. de her. inst. *explicata. Tabulae quando dicerentur apertae? Pereger factus quis videatur? Peregri, peregrem, peregre.* L. 81. D. de adqu. vel omitt. her.

her. *et* L. 49. D. de legat. 2. *expositae.* III. *Caelibi vel alii incapaci relictum caducum fiebat. An et quod Latino Iuniano relictum? Seruo hereditario instituto ex cuius persona aestimata capacitas?* L. 55. D. de legat. 2. *explicata. Quibus casibus haec fiscus ceperit?* IIII. *Ob conditionem deficientem id, quod relictum erat, caducum fiebat. An conditio heredi adscripta ad substitutum quoque pertineat?* V. *Ius nouum.*

I. Tertium bonorum genus, de quo lege caducaria cautum fuerat, sunt CADVCA κυρίως dicta, id est, quae mortuo testatore ante apertas tabulas deficiunt. De his permulta exstant Vlpiani, Ter. Clementis, Pavlli et Caii fragmenta, ex quibus manifestum est, caput de quasi caducis proxime excepisse doctrinam de caducis. Non autem vnum cum superiori hoc fuisse caput, vel ex eo adparet, quod de quasi caducis a Caio actum *libro* x, *de caducis libro* xi. xii. *et* xiii, ex quo librorum numero simul colligimus, totidem fuisse de caducis capita, maxime, quum de aliis caducis libro xi. de aliis, sequentibus agat. Quamobrem ductu Vlpiani (a) et Ivstiniani (b) tria illa capita ita concipimus:

Cap. V. *Si heres pro parte, legatariusue, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumue relictum erit, post mortem testatoris ante apertas tabulas testamenti decedet, vel pereger fiet, ea hereditatis pars legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.*
Cap. VI. *Siue caelibi, vel alteri cuiuis, plus, quam ex H. L. licebit, relictum erit, et id caducum esto, populoque vindicator.*
Cap. VII. *Siue heres legatariusue post mortem testatoris ante euentum conditionis deficiat, hereditas legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.*

II. Primum itaque casum, quo hereditas legataue caduca fiebant, ita expressimus: SI HERES PRO PARTE LEGATARIVSVE, QVIBVS PVRE, VEL IN DIEM CERTVM HEREDITAS LEGATVMVE RELICTVM ERIT, POST MORTEM TESTATORIS DECEDET, VEL PEREGER FIET. Intelligenda lex DE HEREDE PRO PARTE. Nam ex asse institutus non solum, quandocumque vellet, hereditatem recte adibat, sed et, si ante aditionem deficeret, eam hereditatem non ad fiscum, sed ad here-

(a) *Fragm. tit. XVII.* (b) *L. vn. §. 2. C. de caduc. toll.*

des ab inteſtato deuoluebat (a). Hinc PAVLLVS (b) ad hoc caput eleganter quaerit, *quum ſolus ſeruus heres inſtitutus ſit, an ſicut licet vno tempore omnium dominorum iuſſu adire hereditatem, ita et ſeparatis temporibus ſingulorum iuſſu recte adeat*? Species belliſſima, et cuius occaſione quaeſtionem non vnam tractaſſe videtur iureconſultus. Titius Stichum, communem Iauoleni, Caii et Maeuii ſeruum heredem ex aſſe inſtituerat. Non poterat Stichus, niſi dominorum iuſſu, adire. Iubebat Iauolenus: Caius et Maeuius ſibi amplius deliberandum putabant. Sticho itaque iuſſu Iauoleni hereditatem non totam, ſed pro parte adeunte, quaeſtio incidebat, an ea aditio pro parte rata ſit, et an is poſtea et Caii et Maeuii iuſſu reliquas hereditatis partes ſeparatim adire queat? Adfirmabat id PAVLLVS, addita ratione: *Nam quia ſeruus ſaepius adit, non ex teſtamento, ſed ex* IVRE DOMINORVM *venire vtilitatis cauſſa videtur, ne alterius feſtinatione alterius ius laedi videatur.* Hinc perinde erat, ac ſi non vnus ex aſſe, ſed ſinguli Stichi domini pro parte dominii inſtituti fuiſſent. Ex eo altera naſci poterat quaeſtio, quae praecipue ad hoc caput pertinet, et a Triboniano videtur omiſſa, an Caio et Maeuio ante apertas tabulas exſtinctis caducae eorum portiones eſſent, et a fiſco vindicarentur? Quamuis vero hic nihil lex definiat, et ex eodem principio, quod ſeruus non tam ex teſtamento quam ex dominorum iure veniat, conſequi videatur, vt partes illae tanquam deficientes fiſco cedant: benigniorem tamen ſententiam praeualuiſſe putauerim, partim quod portio nulla vere deficeret, deficiente non herede, ſed heredis domino: partim quod iſtud principium *vtilitatis tantum cauſſa, et ne alterius feſtinatione alterius ius laederetur*, receptum, in odium coheredum non erat detorquendum.

Lex itaque ad ſolos pro parte inſtitutos heredes, nec non ad LEGATARIOS pertinebat, ſiue HEREDITAS LEGATVMVE iis PVRE, ſiue IN DIEM CERTVM RELICTVM eſſet, modo POST MORTEM TESTATORIS ANTE APERTAS TABVLAS DECESSISSENT. *Heres* enim tunc nihil transmittebat, quia nondum adire potuerat: nec *legatarius*, quia dies legatorum pure vel in diem certum relictorum demum ab apertis tabulis cedebat: nec is cui ſub conditione vel in diem incertum aliquid relictum fuerat, quia huiusmodi legati dies exſiſtente demum conditione vel die cedebat: vti ad primum legis caducariae caput plenius notauimus. Additur: POST MORTEM TESTATORIS. Nam quod defecerat iam ante conditum teſtamentum, *pro non ſcripto*; quod poſt illud ante mortem teſtatoris, *in cauſſa caduci* erat. Sed et ſequentia verba: ANTE APERTAS

(a) *L.* 80. *D. de adqu. hered.*

(b) PAVLL. *Lib. V. L.* 68. *D. de adqu. vel omitt. her.*

TAS TABVLAS non fine ratione adiecta funt. Iis enim apertis, hereditas ftatim poterat adiri, et femel adita transmittebatur ad heredes, multoque magis legatum, cuius dies ab apertis tabulis cedebat, ftatim transmittebatur. Inde eft, quod veteres tanto cum adparatu ad hoc caput differuerint de aperiendis tabulis. Quum enim quaereretur, fi duo exftent exempla tabularum, an, alterutro patefacto, apertae videantur tabulae? VLPIANVS intereffe ait, vtrum alterutrum, an vtrumque fit authenticum. Priore cafu, exemplo aperto, nondum apertum effe teftamentum (a): pofteriore fufficere, fi alterutrum fuerit patefactum (b). Quumque porro dubitaretur, an teftamentum fua natura apertum, pro aperto habendum fit, idem VLPIANVS (c) id quoque adfirmat, nec referre fcribit, (puta quod ad ius accrefcendi,) a quo apertum fit. Idem (d) eleganter quaerit, quid iuris fit, fi tabulae non exftent, veluti fi exuftae fint, vel ab herede alioue fupprimantur? refpondetque, *futurum effe, vt fubueniri legatariis debeat*, fi nimirum aliunde conftet, quid quantumque iis relictum fit? Praeter haec CAIVS (e) monet, codicillos aeque ac tabulas fecundas, (id eft, in quibus fubftitutiones fcriptae erant, quas tabulas fecundas dici confueuiffe iam BRISSONIVS obferuauit,) teftamenti vel tabularum principalium partem obtinere. Ex quo fequebatur, vt, iis apertis, dies legatorum cederet, etiamfi codicilli nondum effent aperti; adeoque et fubftitutiones faluae effent, etiamfi tabulae fecundae nondum fuiffent apertae.

Ita ex lege noftra dies legatorum pure vel in diem certum relictorum cedebat ab apertis tabulis, et, quod ante earum aperturam deficiebat, id aerario vel fifco deferebatur. Quum vero vfusfructus non tranfiret ad heredes, eiufque legati dies cederet ab adita hereditate: facile patet, ad hoc legatum ius illud non pertinuiffe. Magis autem dubitabatur de feruitutibus praedialibus, quando earum dies cederet? PAVLLVS (f) videtur exiftimaffe, huius quoque legati diem cedere ab adita hereditate, eamque fententiam adoptauit vir fummus, IAC. CVIACIVS (g). At ex MARCELLO (h) tamen verofimilius eft, diem legatae feruitutis ftatim a morte teftatoris ceffiffe. Quam in rem quae a BACHOVIO (i) et WISSENBACHIO (l), viris clariffimis, difputentur, repetere nolumus, fed id tantum obferuamus, eamdem quaeftionem tractaffe

(a) VLP. *Lib. XIII. L. 12. D. teftam. quemadm. aper.*
(b) IDEM *Lib. XIII. L. 10. pr. D. eod.*
(c) IBID. *d. L. 10. §. 1. D. eod.*
(d) IBID. *d. L. 10. §. 2. D. eod.*
(e) CAI. *Lib. XI. L. 11. D. eod.*
(f) *L. vlt. comm. praed. ruft. et vrb.*
(g) *Obf. Lib. I. cap. 23.*
(h) *L. 3. D. de feru. legat.*
(i) *Vol. II. Difp. XIII. th. 7.*
(l) *Ad tit. D. de feru. leg. Thef. 1.*

tractasse videri VLPIANVM (a), dum ad hoc caput de seruitutibus praedialibus egit, ex quo tractatu tamen non nisi paucissima haec verba Tribonianus decerpsit: *ius cloacae mittendae seruitus est.*

Aerarium itaque occupabat iis relicta, qui ante apertas tabulas post conditum testamentum DECESSERANT. Quid vero si coheredes sibi inuicem fuissent substituti? Fingamus Caium et Titium heredes fuisse scriptos, addita substitutione, vt si alteruter heres non sit, alter heres esset: fingamus, mortuo testatore Titium adiisse, Caium repudiasse suam partem, tunc sane quaestio oriri potuit, an Titius sine noua aditione partem Caii deficientem adquirat? Eleganter respondet VLPIANVS (b): *totiens videtur heres institutus etiam in caussa substitutionis adiisse, quotiens adquirere sibi possit: nam si mortuus esset, ad heredem non transferret substitutionem.* Poterat itaque Titius etiam Caii partem sine noua aditione adquirere, quia adquirere sibi poterat. Ast si eum, antequam Caius repudiaret, decessisse ponamus: heredes Titii partem Caii repudiatam non cepissent, etiamsi Titius iam suam partem adiisset.

Nec minus caducum fiebat, quod ei fuerat relictum, qui post mortem testatoris ante apertas tabulas PEREGER FACTVS erat. Ita enim rem exprimit VLPIANVS (c), non, vti editiones vulgares praeferunt, *pereger*, nec, vt CVIACIVS mallet, *peregrinus*. Probum enim et antiquum est τὸ *pereger*, aeque ac *celeber*, *acer* et similia. Argumento sunt non solum aduerbia *peregre* et *peregri* (d): sed et accusatiuus vetus *peregrem* quo adhuc vsus est AVSONIVS (e), dum scripsit: *nedum me* PEREGREM *existimes.* Pereger autem fiebat deportatus, vel cui aqua et igni fuerat interdictum. Is enim *ad peregrinitatem redigi dicitur* SVETONIO (f) et VLPIANO (g), quia iura ciuitatis omnia amittebat, adeo, vt et togae iure careret, teste PLINIO (h). Quidquid ergo ei pure vel in certum diem relinquebatur, fiebat caducum, tanquam si heres vel legatarius ante apertas tabulas decessisset. Quod sub conditione fuerat testamento datum, non statim perimebatur, quia ante exsistentem conditionem poterat in ciuitatem restitui. Quid vero si heres tempore conditi testamenti in hostium potestate esset, ibique decessisset? Tunc sane pars ei relicta non cedebat fisco, sed tanquam non scripta in hereditate subsidebat, etiamsi mortuo testatore ante apertas tabulas decessisset,

(a) VLP. *Lib. XIII. L.* 7. *D. de seru.*
(b) VLP. *Lib. XIII. L.* 81. *D. de adqu. vel omitt. her.*
(c) *Fragm. tit. XVII.* §. 1.
(d) VOSS. *Analog. Lib. IIII. cap.* 20.
(e) *Epist. XVII. ad Symmach.*
(f) *Claud. cap.* 16.
(g) *L.* 10. §. 6. *D. de in ius voc.*
(h) *Lib. IIII. Epist.* 11.

cessisset, quia ex lege Cornelia fingebatur ipso captiuitatis momento mortuus esse (a).

His casibus autem EA HEREDITATIS PARS LEGATVMVE CADVCA ERANT, POPVLOQVE DEFEREBANTVR. Non itaque caduca subsidebant in hereditate, nec accrescebant coheredi vel collegatario, sed aerario vindicabantur, cuius iura deinde fiscum inuasisse diximus. Quid vero si res legata periisset? Tunc non plus capiebat aerarium, quam ipse legatarius, si viueret, accepisset. Quam in rem elegans est PAVLLI (b) ad hoc caput tractatio. *Mortuo boue*, inquit, *qui legatus est, neque corium neque caro debetur.* Quamuis enim alioquin nostrum etiam sit, quod e re nostra superest (c): aliud tamen in legatis obtinet, quod rei interitu exstinguitur: vt adeo nec ad aerarium vel fiscum inde quidquam perueniat. Quaerit deinde PAVLLVS (d): An *si Titio frumentaria tessera legata sit, et is decesserit*, legatum exstinguatur? Erant autem *tesserae frumentariae*, Graecis καλάμοι vel ψῆφοι, signum, quo quisque exhibito frumenti menstrui portionem tesserae illi inscriptam, principis liberalitate accipiebat, et vnde diribitores frumenti tesserarii dicebantur, de quibus quaedam CVIACIVS (e), HADR. TVRNEBVS (f), PETITVS (g) et viri docti ad PERSIVM (h), quae hic non repeto. [Id tamen addere visum, tesserarum illarum venditionem etiam in marmoribus memorari, si recte legit REINES. *Inscript. class.* XV. *n.* 12.

HIC. SEPTIMVM. DECIMVM
FRVMENTVM PVBLICVM
ACCEPIT
SEXTVM. DECIMVM. VenDIDIT

Plura de tesseris frumentariis habent IAC. GVTHERIVS *de offic. dom. august. Lib.* II. *cap.* 9. LIPSIVS *Elector. Lib.* I. *cap.* 8. IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Th. Lib.* XIIII. *tit.* 17. *de annon. ciuic. et pane gradil. Tom.* V. *pag.* 241. et VINC. CONTAREN. tractatu singulari *de re frumentaria.*] Id modo obseruo, tesseram non ita legatam intelligi, ac si testator suam tesseram, quam beneficio principis acceperat, legare alii potuerit: (personale enim erat beneficium, quod non magis ac aliae principum liberalitates in heredes transmittebatur:) sed solebant

 testato-

(a) L. 4. §. 1. D. *de his, quae pro non script.*
(b) *Lib.* V. L. 49. D. *de legat.* 2.
(c) L. 49. §. 1. D. *de rei vind.*
(d) IB. *d.* L. 49. §. 1. D. *de leg.* 2.
(e) *Obs. Lib. VI. cap.* 33.
(f) *Aduers. Lib. XVIIII. cap.* 26.
(g) *Lect. var. Lib. I. cap.* 8.
(h) *Sat. V. v.* 73.

teſtatores heredem damnare, vt alicui teſſeram huiuſmodi compararet, vel, ſi id non poſſet, eius praeſtaret aeſtimationem. Hinc aliquoties huiuſmodi legatorum vel fideicommiſſorum mentio fit in iure noſtro: *heres libertis meis teſſeram frumentariam emito* (a). *Seio teſſeram frumentariam comparari volo poſt diem trigeſimum a morte mea* (b). *Liberto meo tribum emi iubeo* (c): nam et inde tribules commoda et liberalitates principales conſequebantur. Quaerit itaque PAVLLVS, ad quem iam redeo, an eiuſmodi legatum teſſerae frumentariae, decedente legatario, exſtinguatur? Idque negat, quia *cui teſſera vel militia legatur, ei aeſtimatio videatur legata.* Quod adeo verum eſt, vt, ſi legatarius frumentariam teſſeram ex cauſſa lucratiua habere coepiſſet, pretium tamen teſſerae praeſtandum videretur, quia tale legatum vel fideicommiſſum magis in quantitate, quam in corpore conſiſteret. (d) Vnde et SCAEVOLA, legata tribu, non modo tribus aeſtimationem, ſed et commodorum et liberalitatum principalium, quas legatarius ex eadem tribu vſque in diem mortis ſuae conſequuturus fuiſſet, deberi, docet (e). Ex quo facile patet, deficiente ante apertas tabulas legatario, aerarium etiam vel fiſcum frumentariae iſtius teſſerae aeſtimationem ab herede petere potuiſſe. Bella quoque tertia PAVLLI (f) quaeſtio, an ſi rem, quae in commercio non eſt, teſtator reliquerit, legatum exſtinguatur? Intereſſe ait, reſne in commercio legatarii ſit, an in nullius. Si nec in legatarii nec in vllius commercio ſit, nullum eſſe legatum, cum PRISCO FVLCINIO ſtatuit, quamuis ita vtiliter legari olim exiſtimauerit C. TREBATIVS TESTA. Sin quis heredem ſuum eum fundum, cuius commercium ipſe non habuit, dare iuſſit ei, qui eius commercium habet, Proculo putat aſſentiendum, qui huiuſmodi legatum deberi, et vel rem, ſi in bonis teſtatoris fuerit, vel aeſtimationem eius peti poſſe, docebat. Quemadmodum idem et in ſtipulationibus obtinet, ſi quis mihi rem commercio ſuo exemtam promiſerit (g). Ex quo denuo conſequitur, vt caduco huiuſmodi legato, etiam aerarium vel fiſcus eodem iure vteretur, et vel rem vel aeſtimationem ab herede recte exigeret. Quod et obtinebat, *ſi teſtator dari quid iuſſiſſet, aut opus fieri, aut munus dari.* Nullum enim eſt dubium, quin ſi legatum hoc caducum fieret, aerarium vel fiſcus idem petere potuerit, quod petiiſſet legatarius. Aſt contra, ſi heredes, a quibus huiuſmodi quid relictum fuerat, deficerent, eorumque portiones

(a) L. 52. §. 1. *D. de iudic.*
(b) L. 87. *pr. D. de legat.* 2.
(c) L. 35. *pr. D. de legat.* 3.
(d) L. 87. *pr. D. de leg.* 2.
(e) *d.* L. 35. *pr. D. de legat.* 3.
(f) PAVLL. *Lib. V. d. L.* 49. §. 2. 3. *de legat.* 2.
(g) *L.* 34. *D. de verb. oblig.*

portiones occuparet fiſcus: is idem dare vel facere erat obſtrictus, quod dediſſent feciſſentue heredes. Et eo pertinere videntur poſtrema PAVLLI (a) verba: *pro portione ſua eos praeſtare, quibus pars hereditatis accreſceret, aeque atque cetera legata, placet.* Quamuis hic Tribonianus quaedam videatur immutaſſe, et loco fiſci poſuiſſe heredes, quibus pars hereditatis accreſcat, quum eo tempore ius accreſcendi hoc caſu non haberet locum. Omnia enim onera ſubire aerarium vel fiſcum etiam ex SCto Silaniano hereditates occupantem, quae heredi legatarioue, ſi cepiſſet, incubuiſſent, poſtremo capite docebimus, et ad hoc ipſum caput monuit CAIVS (b), dum ſcripſit: *Dicitur, ex aſſe hereditates ex Silaniano cum fiſcus vindicaſſet, vt nec libertates nec legata tueatur, quod aperte nullam habet rationem, quum ex quibuſlibet aliis cauſſis fiſco vindicatis hereditatibus, et* LIBERTATES *et* LEGATA *maneant.*

III. Alterum caducorum genus capite ſexto hunc in modum deſcribitur: SIVE CAELIBI VEL ALTERI CVIVIS PLVS, QVAM EX H. L. LICEBIT, RELICTVM ERIT. Caelibem iam puberem nihil capere potuiſſe ex aliorum teſtamentis, niſi teſtatori cognationis vinculo iunctum, ſuperiore libro demonſtrauimus. Si quid ergo ei relictum fuerat; id tanquam caducum vindicabat aerarium, niſi intra centum dies, cretioni olim praefinitos, vxorem ducendo nubendoue, legi paruiſſet (c). Quamuis enim obſtare videatur regula Catoniana, quam CELSVS (d) ad hoc ipſum caput refert et interpretatur, quippe qua cautum, vt *quod, ſi teſtator teſtamenti facti tempore deceſſiſſet, inutile foret, id legatum, quocumque tempore deceſſerit, non valeret*: tamen, ipſo monente CELSO, haec definitio in quibuſdam falſa eſt, nec ad nouas leges, teſte VLPIANO (e), pertinet. Poterat itaque caelebs legatum capere, ſi intra centum dies legi pareret: alias fiſco erat locus. Quod quum moleſtum eſſet teſtatoribus, ignaris, vtrum tempore apertarum tabularum heres vel legatarius caelebs adhuc futurus ſit, an habiturus vxorem: id agere ſolebant, vt aerarium vel fiſcum, quoquo modo excluderent. Eo ſane comparatum erat elegans iſtud εὕρημα, cuius ad hoc caput meminit VLPIANVS (f). Teſtator L. Titio, ob caelibatum incapaci, legauerat decem, ſperans fore, vt ante mortem ſuam vxorem duceret. Veritus autem, ne, ſi in caelibatu permaneret, fiſcus id legatum praerepturus et Titio nihil relicturus ſit: hac formula fuerat vſus: HERES

MEVS

(a) PAVLL. *ibid. d. L.* 49. §. *vlt. de leg.* 2.

(b) CAI. *Lib. XI. L.* 14. *D. de iure fiſci.*

(c) VLPIAN. *Fragm. tit. XVII.* §. 1.

(d) CELS. *Lib. XIII. L.* 1. *D. ad reg. Cat.*

(e) *L.* 5. *D. eod.*

(f) VLP. *Lib. XIII. L.* 64. *D. ad L. Falcid.*

MEVS L. TITIO DECEM DARE DAMNAS ESTO, ET QVANTO QVIDEM MINVS PER LEGEM, (Tribonianus de suo addidit *Falcidiam*,) CAPERE POTERIT, TANTO AMPLIVS EI DARE DAMNAS ESTO. Quaerebatur, an, praereptis a fisco decem illis, Titio legatis, heres nihilominus Titio alios decem praestare teneretur? Respondebat VLPIANVS *sententiae testatoris standum esse.* Accipiebat itaque hoc casu fiscus decem, Titio legatos, tanquam caducos: sed heres tunc eam iacturam resarcire tenebatur Titio: idque fiscus, cui iam satisfactum fuerat, iure non impediebat. Saepe etiam fiebat, vt legatarii caelibis interesset, speciem quandam, veluti fundum, domum, seruum habere. Quum autem eius legati incapax esset, operam dabat testator, vt, si non lucrum, rem saltim haberet. Hinc fundum v. c. centum dignum, ita legabat: SI CENTVM HEREDI, VEL ALII CVILIBET DEDISSET. Quaestio incidebat, an fisco locus esset? Idque procul dubio erat negandum, quia ita legatarius nihil capiebat lucri, rem accipiens pro iusto pretio. Sed quum videretur id legatum inutile, quo legatarius nihilo fieret locupletior: respondit TER. CLEMENS (a), VBERRIMVM *videri esse legatum: nam alias interesse legatarii, fundum potius habere, quam centum: saepe enim confines fundos etiam supra iustam aestimationem interesse nostra adquirere.*

Nec tantum, quod caelibi, sed et, quod ALTERI CVIVIS PLVS; QVAM PER H. L. LICEBAT, RELICTVM FVERAT, tamquam caducum aerario vel fisco deferebatur. Sic orbi non capiebant vltra semissem. Si quid vltra relictum esset; id fiscus occupabat, nisi ante apertas tabulas, filium filiamue sustulissent. Et quamuis additum fuisse videatur: PER HANC LEGEM: non minus tamen legi caducariae locus erat, si quis per aliam nouam legem tantum, quantum relictum fuerat, capere non posset. Hinc VLPIANVS (b) etiam quod Latino Iuniano relictum fuerat, caducum esse scribit, nisi intra centum dies iura Quiritium consequeretur. Id quod sane non est ex lege Iulia et Papia Poppaea, sed ex Iunia Norbana. Verum eius rei rationem eleganter reddidit PAVLLVS (c), cum ad hoc caput scripsit: *Sed et* POSTERIORES LEGES *ad priores pertinent, nisi contrariae sint, idque multis argumentis probatur.* IAC. enim GOTHOFREDO, id fragmentum ad regulam Catonianam referenti, vel ideo adsentiri non possumus, quod regula Catoniana non fuit lex, vt ad eam lex Papia Poppaea referri potuerit, sed canon, a ICto inuentus. Commodior itaque sensus est, caducariam legem etiam locum habere in iis, quae lex Iunia Norbana capere vetuerit libertinos Lati-

(a) TER. CLEM. *Lib. XIII. L. 54. D. de legat. 2.*

(b) *Tit. 22. §. 111.*

(c) PAVLL. *Lib. V. L. 28. D. de Legib.*

Latinos, quia haec lex, tametsi Iulia et Papia posterior, ei tamen non repugnet.

Semper itaque aerarium occupabat, quod cuicumque incapaci fuerat relictum. Seruo autem instituto, nonnunquam incidebat quaestio, cuius ex persona aestimanda esset capacitas? Equidem si seruus Titii caelibis esset institutus, nullum erat dubium, quin fisco locus esset, quia alias in fraudem legis cuique incapaci per seruos relinqui quiduis potuisset. Nec ambigebatur, quin, si Stichus seruus communis institutus heres alterum dominum capacem, alterum incapacem haberet, fiscus portionem huic adquirendam occuparet. Sed paullo incertior res erat, si quid ad seruum hereditarium, hereditate iacente, peruenturum esset ex testamento. Quam bellam speciem ad hoc caput tractauit CAIVS (a). Quum enim, seruo hereditario legatum fuisset: non parum disceptabatur tractantibus de capacitate, heredisne an defuncti persona, an neutrius, spectanda esset? *Et post multas varietates demum placuit, vt, quia* NVLLVS SIT DOMINVS, *in cuius persona de capacitate quaeri possit, sine vllo impedimento legatum adquireretur hereditati, atque ob id omnimodo ad eum pertineret, quicunque postea heres exstiturus sit, secundum quod accipere possit, reliqua autem pars ad eos, qui iure vocentur, veniret.*

Id omne, de quo diximus, lex nostra CADVCVM ESSE, POPVLOQVE VINDICARI IVSSERAT. Omnia enim quasi caduca et caduca olim in aerarium, posteaque in fiscum principis, illata fuisse, haud semel monuimus. Huic ergo locus fuisse videtur, etsi heres vel legatarius incapax rem se vsucepisse adfirmabat. Id enim mihi colligere posse videor ex fragmento PAVLLI (b): *constat eum, qui testamentifactionem habet, pro herede vsucapere posse.* Quum itaque cum incapace non esset testamentifactio: is nec pro herede nec pro legato vsucapiebat. Nam *et legatorum nomine nemo potest vsucapere, nisi is, cum quo testamentifactio est, quia ea possessio ex iure testamenti proficiscitur*, inquit IAVOLENVS (c). Et HERMOGENIANVS (d): *pro legato vsucapit, cui* RECTE *legatum relictum est: sed et, si* NON IVRE *legatum relinquatur, vel legatum ademptum est, pro legato vsucapi, post magnas varietates obtinuit.* Vbi RECTE *relictum* dicitur, quod relictum capaci, NON IVRE *relictum*, quod non ea forma, quam leges requirunt, relictum, quemadmodum *iniustum* vel *non iure factum* vocatur testamentum, cui exter-

(a) CAI. *Lib. XII.* L. 55. §. 1. *D. de legat.* 2.

(b) PAVLL. *Lib. V.* L. 4. *D. pro herede.*

(c) L. 7. *D. pro legato.*

(d) L. 9. *D. eod.*

nae iuris sollemnitates desunt (a). Incapax ergo, quod sibi relictum fuerat, nec pro herede, nec pro legato vsucapiebat: ast qui ex testamento non iure facto, vel ex codicillis testamento non confirmatis ceperat, eum vsucapere posse, post multas varietates demum obtinuit. Deinde fiscus non praeferebatur incapaci instituto, si hereditas non soluendo esset. Quum enim *capere* in tota hac lege cum effectu accipiatur, neque is *capere* videatur, qui sit restituturus (b): istius sane nullum lucrum erat, quod fiscus praeriperet, cui adita hereditate creditores bona omnia hereditaria adimebant. Bona autem semel auctoritate iudicis possessa a creditoribus vendebantur, praeter statuas in publico positas. Has enim *bonis distractis eius, cuius in honorem positae erant, non esse emtoris bonorum, sed aut publicas, si ornandi municipii caussa positae essent, aut eius, cuius in honorem positae erant, et nullo modo detrahi posse*, ex FVFIDIO obseruat PAVLLVS (c). Ex quo et CAII fragmentum intelligitur. Quum enim Titius obaeratus Maeuium incapacem instituisset, et bona eius a creditoribus possessa venirent: creditores, perfecta venditione, sed bonis nondum traditis, seruum manumiserant: quaerebatur, an libertas rata sit? Sane si heres manumisisset, nihil egisset ob legem Aeliam Sentiam. Ast quum ipsi creditores, qui bona vendiderant, seruo donassent libertatem: CAIVS (d) ad hoc caput respondet: *eum, qui venierit, venditor, et promissor, quem promiserit manumittere potest.* Quamuis enim seruus cum reliquis bonis esset venditus, vel promissus bonorum emtori, neque dubitari posset, quin hic aduersus venditores vel promissores recte ageret in id, quod interesset: ante traditionem tamen venditores vel promissores *perseuerabant domini, et ideo manumittendo libertatem seruo hereditario* iure *praestabant*, vti rescripsit ALEXANDER Imperator (e). Haec sunt, de quibus occasione huius capitis sexti disputarunt interpretes: iam reliquum est, vt ad septimum progrediamur.

IIII. Hoc septimo capite tertius casus, quo caduca fiebant, ita describitur: SIVE HERES LEGATARIVSVE POST MORTEM TESTATORIS ANTE EVENTVM CONDITIONIS DEFICIAT. Relictum aliquid fuerat vel pure, vel sub conditione, vel in diem, eumque vel certum, vel incertum. Si quod pure, vel in diem certum relictum, post aditam hereditatem apertasue tabulas deficeret, id fiscum non reddebat locupletiorem, quia hereditas adita, legatumue, ad heredes transmittebatur. Sin sub

(a) L. 1. *D. de iniust. rupt. irrit. testam.*
(b) L. 71. *pr. D. de verb. sign.*
(c) *Lib. V.* L. 29. *D. de reb. auct. iud. possid.*
(d) CAIVS *Lib. XII.* L. 18. *D. de manumiss.*
(e) L. 3. *C. de his qui a non dom.*

ſub conditione, vel in diem incertum, qui pro conditione erat (a), aliquid relinqueretur, fiſcus illud occupabat tanquam caducum, modo heres legatariusue, ante conditionis euentum, vel ante exſiſtentem diem defeciſſet, quia antea dies huiusmodi legati non cedit (b). Hinc CAIVS (c) refert, quum in teſtamento expreſſum eſſet: TITIO, SI VOLVERIT, DO LEGO: id legatum Proculo conditionale viſum eſſe, Titiumque illud ad heredes non tranſmiſiſſe, niſi ipſe, ſe velle, viuus declaraſſet. Idem (d) alio loco hanc ſpeciem tractat. Titius libertatem legauerat Sticho, ſub conditione, SI REDDIDERIT RATIONES. Reddiderat, ſed nondum reſtituerat reliqua: quaerebatur, an et id ad conditionis euentum pertineret? Adfirmat id CAIVS, ſimulque quaerit, ſi ita legatum fuerit: STICHVS, QVVM RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALI SVA LIBER ESTO, an Sticho ante conditionis euentum mortuo, contubernalis eius ad libertatem adſpiret? Id quoque adfirmat CAIVS, ex ea ratione, quod duplex id videatur legatum, et non vtrique, ſed Sticho, conditio reddendarum rationum iniuncta fuerit. Aſt IVLIANVS tamen cenſebat, magis videri hoc caſu vtrique eam conditionem adſcriptam, ac proinde contubernalem, ſi Stichus nulla reliqua habuerit, ſtatim liberam fieri poſſe: ſin habuerit, eam non niſi numerata ea pecunia, quam tamen e peculio ſuo dare nequeat, libertatem conſequuturam. Quae ſane Iuliani deciſio rationi conſentanea quam maxime videtur. Quamuis enim non a contubernali, ſed a Sticho rationes reddi iuſſiſſet teſtator: noluerat tamen contubernalem liberari, niſi redditis rationibus, eique adeo hanc conditionem non minus, quam Sticho, adſcripſerat. Haec occaſione legis noſtrae diſputauit CAIVS, vt, quid ſit ANTE EVENTVM CONDITIONIS DEFICERE, eo facilius intelligeretur. Quem in finem etiam alio loco (e) eleganter obſeruat, ſi ſub conditione inſtituto heredi alius ſit ſubſtitutus, hunc *pure inſtitutum intelligi, niſi conditio eadem* diſerte *repetita ſit.* Ex quo ſequitur, vt Titio herede ſcripto, ſi nauis ex Aſia redierit, eique ſubſtituto Maeuio, hic defuncto ante nauis reditum Titio, hereditatem adire, et aditam, excluſo fiſco, ad heredes tranſmittere potuerit, etiamſi nauis ex Aſia nunquam redierit.

V. Et haec igitur CADVCA ERANT, POPVLOQVE, vel poſtea Principi, vti reliqua, DEFEREBANTVR ante tempora IVSTINIANI. Is vero

 primus

(a) L. 75. *D. de cond. et dem.*
(b) L. *vn.* §. 12. *C. de cad. toll.*
(c) CAI. *Lib. XIII.* L. 69. *D. de cond. et dem.*
(d) CAIVS *Lib. XIII.* L. 31. *D. de ſtat. lib.*
(e) CAI. *Lib. XIII.* L. 73. *D. de hered. inſt.*

primus caduca funditus sustulit, statuitque *primo*, vt et clausis tabulis hereditatem adire liceret: *deinde*, vt dies legatorum et fideicommissorum, pure vel in diem certum relictorum, non ab apertis tabulis cedat, sed a morte testatoris, adeoque statim ad heredes transmittatur, exceptis iis legatis, quae non transmittuntur, quorumque dies ideo iam antiquitus ab adita demum hereditate cessit, vti vsusfructus, vsus, habitationis, libertatis. Tum *porro*, vt hereditas nondum adita non quidem transmittatur, nisi heredes sint sui, vel extranei intra spatium deliberandi defecerint, nec legati sub conditione vel in diem incertum relicti dies ante euentum conditionis cedat: sed ea omnia tamen, si defecerint, non fiscus occupet, sed vel is, a quo relicta sint, vel substitutus, vel coheres collegatariusue capiat, iure adcrescendi in vsum reuocato. Quae omnia copiose exsequitur IVSTINIANVS in luculenta, quam saepe laudauimus, constitutione (a), quamque etiamnum in ipsis obtinere rerum argumentis, satis constat.

(a) L. vn. §. 5. *sequ.* C. *de caduc. toll.*

* * * * * * * * * * * * * *

CAPVT VII.

AD CAPITA LEGIS VIII. ET VIIII.

DE BONIS EREPTITIIS ET VACANTIBVS.

I. *Caput octauum de bonis ereptitiis egit. Eius sententia.* II. *Haec quoque bona aliquando dicta caduca. Quae vt indignis eripiantur. Ea aerarium, postea fiscus, occupauit. Aliquando aerario vel fisco quaedam personae praeferebantur.* III. *Caput nonum de bonis vacantibus. Eius sententia.* IIII. *Caduca etiam Tacito dicuntur vacantia. Non adita a defuncto hereditas legatumue ab eo non agnitum vacare dicebatur. Quae legata agnoscenda? Legatorum discrimen. Aerarium etiam occupabat hereditatem omissam vel legatum repudiatum.* L. 59. D. de leg. 2. *explicata.* V. *Ius nouum.*

I. Proxima sunt bona EREPTITIA, seu ea, quae vt indignis auferuntur, de quibus quum VLPIANI (a) fragmentum ex libro XIV. exstet:

(a) VLP. Lib. XIIII. L. 9. D. *de his quae vt indign.*

exſtet: veroſimile eſt, de illis egiſſe caput legis noſtrae nonum, quod tale fuiſſe arbitramur:

Quae hereditas, quodue legatum, tanquam indigno erepta ereptumue erit, illa illudue populo defertor.

II. Ait lex: QVAE HEREDITAS LEGATVMVE TANQVAM INDIGNO EREPTA EREPTVMVE ERIT. His enim fere verbis eam vſam eſſe, vel inde patet, quod haec bona ideo EREPTITIA adpellantur VLPIANO (a). Aliquando, licet minus accurate, et haec *caducorum* nomine veniunt, (b) quia non minus ac caduca fiſco vindicantur. Non obſcura tamen eſt inter caduca et ereptitia differentia. *Caduca* deficientibus poſt mortem teſtatoris et ante apertas tabulas heredibus vel legatariis fiunt: ereptitia etiam heredibus legatariiſue exſtantibus et ſuperſtitibus auferuntur (c). Illa ſuſtulit Iuſtinianus: haec illibata ſeruauit. Ceterum hoc caput non ſolum ad LEGATA pertinet, ad quae titulum *de his, quae vt indignis auferuntur*, retulit Tribonianus, verum etiam ad ipſas HEREDITATES. Vnde et hereditates legataue recte iunguntur in rubrica huius tituli Baſilicorum (d): *περὶ τούτων ἐξ ὧν τὰ καταλειφθέντα ληγάτα ἢ κληρονομίαι ὡς ἀναξίων ἀφαιροῦνται*: *De iis, quibus vt indignis legata vel hereditates auferuntur.* Loquitur autem lex de hereditatibus legatiſue, QVAE TANQVAM INDIGNIS ERIPIVNTVR: nec videntur legiſlatores nominatim expreſſiſſe, quinam indigni ſint, quibuſue, quod relictum eſſet, auferatur, quia id iam ex aliis legibus ſatis conſtabat. Sane cauſſae illae, ob quas iura hereditatem legatumue indignis eripi iubent, non omnes legi Papiae, ſed pleraeque aliis legibus et SCtis originem debent. Quare et CONSTANTIVS (e) non vni, ſed pluribus legibus id ius tribuit, dum bonorum meminit, *quae indignis*, LEGIBVS COGENTIBVS, *auferuntur.*

Tanquam indignis autem auferebatur, quod relictum erat, vel ob delictum, vel ob neglectam teſtatoris voluntatem. Ob delictum indigni beneficio teſtatoris iudicabantur, qui occiderant defunctum (f), vel qui eius morti cauſſam culpa vel negligentia ſua praebuerant (g): qui eius necem vindicare omiſerant (h): qui capitales cum teſtatore ſuſceperant inimicitias, eiue proterue maledixerant, vel plane mouerant controuerſiam ſtatus. Quas cauſſas prae ceteris ad hanc legem noſtram

 vrget

(a) *Fragm. tit. XVIIII. §. 17.*
(b) L. 9. *D. de SCto Silan.*
(c) L. *pen. D. de iure fiſci* L. 26. *D. ad* L. *Corn. de falſ.*
(d) *Lib. LX. tit. XXXXII. p. 744. Tom. VII.*
(e) L. 26. *C. Theod. de adpellat.*
(f) L. 7. §. 4. *D. de his quae vt indign.*
(g) L. 3. *D. eod.*
(h) L. 17. L. 10. L. 21. *D. eod.*

vrget VLPIANVS (a). Nec minus in defunctum eiusue Manes vel in ipsam rempublicam peccasse videbantur, qui ei graue aliquod crimen in iudicio obiecerant (b): qui, spe improbe festinata, bona sibi ex legitima successione obuentura donatione alioue pacto contra bonos mores in alterum transtulerant (c): qui contra mandata pupillam sibi commissam, vel mulierem in ea prouincia, in qua officium gerebant, duxerant (d): qui expilatae hereditatis fuerant conuicti (e): qui se tacito fideicommisso obstringi passi fuerant ad bona in fraudem legis nostrae incapacibus restituenda (f): denique, qui commisso adulterio adulterae morientis liberalitatem meruerant (g).

Sed et iis hereditas legatumue videbatur auferendum, qui aliquid contra supremum testatoris iudicium commiserant, veluti eum testari prohibendo, cogendoue (h): testamentum eius falsi arguendo, vel tanquam inofficiosum irrito euentu impugnando (i): tabulas eius celando vel supprimendo (l): petita bonorum possessione contra tabulas, hereditatem ex substitutione pupillari adeundo (m): a tutela testamentaria sese excusando (n), aliudue quidquam committendo, quod testatorem ad expungendum heredis vel legatarii nomen induxisset (o).

Ast harum caussarum quaedam demum post legem nostram caducariam SCtis vel principum constitutionibus inuectae sunt. Ob mortem enim testatoris, culpa heredis vel legatarii acceleratam, id quod relictum erat, ex rescripto Antonini Pii (p); ob nomen a testatore inductum ex rescripto Marci Aurelii Antonini (q); ob nuptias tutoris cum pupilla ex SCto Antonini eiusdem et Commodi temporibus facto (r); ob matrimonium cum muliere prouinciali initum (s), et delatum testatoris nomen ex rescriptis Seueri et Antonini (t); ob expilatam hereditatem ex rescripto Antonini Pii (v), ob celatas denique testamenti tabulas ex constitutione IVSTINIANI (x) eripitur. Ex ipsa tamen lege nostra est, quod hereditas legatumue ei tanquam indigno eripiebatur, qui tacitam fidem in fraudem legis testatori accommodauerat (y): de quo iure plura infra

(a) VLP. *Lib. XIII.* L. *9. D. eod.*
(b) L. 1. *D. eod.*
(c) L. 2. §. 3. *D. eod.*
(d) L. 2. §. 1. *seq. D. eod.*
(e) L. *6. D. eod.*
(f) L. 10. §. 18. L. 23. *D. eod.*
(g) *L. 13. L. 14. eod.*
(h) *L. 19. D. eod.*
(i) *L. 5. pr.* §. 1. *L. 15. D. eod.*
(l) *L. pen. C. de legat.*
(m) *L. 2. princ. D. de his quae vt indign.*
(n) L. 5. §. 2. *eod.*
(o) *L. 12. L. 16.* §. 2. *D. eod.*
(p) *L. 3. D. eod.*
(q) *L. 12. L. 16. eod.*
(r) *L. 2. §. 1. eod. iunct. L. 36. L. 62. D. de rit. nupt.*
(s) *L. 3. §. 1. D. eod.*
(t) *L. 1. D. eod.*
(v) *L. 6. eod.*
(x) *L. 24. C. de legat.*
(y) *L. 33. D. de adqu. hered.*

infra ad caput huius legis x. dicemus. Iam id obseruamus, eam fideicommissi taciti poenam Senatusconsulto etiam ad eos esse porrectam, qui fidem suam in fraudem legis Falcidiae clam accommodassent. Id enim PAPINIANVS (a) et CAIVS (b) diserte testantur.

Ceterum de his lex nostra cauit, VT POPVLO DEFERRENTVR. Aeque igitur ac caduca aerario, posteaque fisco, vindicabantur. Hinc in legibus, quae ad bona ereptitia pertinent, frequentissimae sunt phrases: *Fisco locus est* (c): *Bona ad fiscum venient* (d): *Fiscus cum suo onere succedit* (e), quamuis in lege 6, quae MARCELLI est, Tribonianus ex suo instituto *fiscum* pro *aerario* videatur reposuisse, siquidem MARCELLVS Caracallae imperium, sub quo fisco huiusmodi bona vindicari coeperant, non attigit. Quemadmodum autem aerarium vel fiscus caduca non semper cepit: ita nec semper in bonis ereptitiis exclusit eos, a quibus relicta fuerant. Testis est IVSTINIANVS (f), qui, vbi de bonis ereptitiis agit: *Quae autem*, inquit, *antiquis legibus dicta sunt de his, quae vt indignis auferuntur, et nos simili modo intacta seruamus, siue in nostrum fiscum, siue* IN ALIAS PERSONAS *perueniant.* Et VLPIANVS (g): *Lege nobis adquiritur, velut caducum, vel* EREPTITIVM *ex lege Papia Poppaea.* Indigni itaque semper hereditate vel legato excidebant: sed non semper id lucrum aerarium vel fiscus intercipiebat, verum aliquando illud subsidebat in hereditate, vel coheredi accrescebat, vti accurate docuit SCIPIO GENTILIS (h). Ita sane, excusante se tutore testamentario (i), legatario celante tabulas (l), ortaque inter hunc et testatorem inimicitia capitali (m), id quidem, quod relictum fuerat, tanquam indignis videbatur auferendum, sed ita, vt non aerarium vel fiscus id occuparet, sed vniuersum in hereditate subsideret. Similiter, si vnus ex asse heres, tanquam indignus, priuandus erat, res ad caussam intestati rediisse videtur. Sed haec quidem non ad regulam, verum ad exceptionem pertinent. Quaecumque enim bona ereptitia leges non diserte deferunt certis personis, ea ordinarie populo, vel iure nouo fisco summi imperantis, deferuntur.

III. Iungimus huic capiti octauo nonum, quod de bonis vacantibus egisse, ex fragmentis TER. CLEMENTIS (n) et CAII (o) liquido constat.

(a) *L. 11. D. de his quae vt indign.*
(b) *L. 23. D. eod.*
(c) *L. 2. §. 1. D. eod.*
(d) *L. 6. L. 13. eod.*
(e) *L. 16. §. 2. eod.*
(f) *L. vn. §. 12. C. de caduc. toll.*
(g) *Fragm. tit. XVIIII. §. 17.*
(h) *De iure adcresc. cap. 10.*
(i) *L. 5. §. 2. D. de his quae vt indign.*
(l) *L. pen. C. de legat.*
(m) *L. 9. D. de his quae vt indign.*
(n) TER. CLEM. *Lib. XV. L. 16. D. de opt. leg.*
(o) CAI. *Lib. XIII. L. 14. D. de suis et legit. her.*

conſtat. Ex his autem et L. vn. §. 5. C. de caduc. toll. tale hoc caput fuiſſe diſcimus :

Si ante aditam hereditatem agnitumue legatum per damnationem, ſinendi modo, vel per praeceptionem relictum heres legatariuſue decedat, ſiue heres legatariuſue ius ſuum omittat repudietue, hereditas legatumue, ceu vacantia, populo vindicantor, neue heredibus deferuntor.

IIII. Bona VACANTIA diuerſimode dicuntur. Proprie eo nomine veniunt eorum bona, qui ſine herede decedunt, STRABONI (a) ἀδέσποτα, CONSTANTINO HARMENOPVLO (b) ἀκληρονόμητα dicta. Deinde et ipſa caduca *vacantia* adpellat TACITVS (c), vbi cuſtodes, id eſt, delatores ideo praemiis lege Papia Poppaea inductos ait, *vt ſi a priuilegiis parentum ceſſaretur, velut parens omnium populus* VACANTIA *teneret :* Vbi recte addit MVRETVS : *Vacantia, deficientia*, CADVCA. Denique lex Papia Poppaea hoc vocabulum non ſolum ad legata produxit, ſed et omnia vacantium nomine complexa eſt, quae heres legatariuſue vel nolunt, vel non poſſunt capere poſt apertas tabulas. Dupliciter itaque accidit, vt bona ex hac lege fiant vacantia. Cauſſam primam ita lex exprimit : SI ANTE ADITAM HEREDITATEM AGNITVMVE LEGATVM HERES LEGATARIVSVE DECEDET. Si ante apertas tabulas heres legatariuſue deceſſerat, illa quae ei teſtamento deſtinata fuerant, *caduca* : ſin poſt apertas tabulas, ſed ante aditam hereditatem vel agnitum legatum ; *vacantia* dicebantur. Et ſane hereditatem non aditam non tranſmitti, hodienum expediti iuris eſt. Sunt tamen quaedam cauſſae exceptae. Nam primo ſuus heres, quum viuo quodammodo patre dominus aeſtimetur, et quaſi ipſe ſibi heres videatur exſiſtere (d), non aditione demum hereditatem adquirit, ſed ipſo iure heres eſt, hereditatemque, etiam non aditam, ad quoſuis heredes ſuos extraneoſque tranſmittit (e). Quam primam exceptionem ita ad hoc legis noſtrae caput eleganter expreſſit CAIVS (f) : *In his heredibus aditio non eſt neceſſaria, quia ſtatim ipſo iure heredes ſunt.* Deinde et ſui iuris liberis idem beneficium eatenus conceſſum eſt a THEODOSIO et VALENTINIANO Imp. (g) vt hereditatem ſibi relictam ſaltim in deſcendentes transmittere poſſent. Praeterea et heres extraneus, qui intra

(a) *Lib. XVII.*
(b) *Lib. III. tit.* 1. §. 18.
(c) *Annal. Lib. III. cap.* 28.
(d) §. 2. *Inſt. de hered. qual.*
(e) L. 7. §. 1. *D. de adqu. her.*
(f) CAI. *Lib. XIII. L.* 14. *D. de ſuis et legit.*
(g) *L. vn. C. de his qui ante ap. tab.*

tra tempus deliberandi decessit, id, quod ex anno reliquum est, ex constitutione IVSTINIANI (a) in heredes suos transmittit, ita, vt et hi ante elapsum istum annum hereditatem adire, sibique adquirere possint. Reliquis casibus hereditas per cretionem vel pro herede gestionem nondum adquisita, vel nondum petita bonorum possessio ad heredes suos non transmittebatur, idque manifesti atque euidentis iuris esse aiunt DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA (b). Quidquid autem hoc modo non transmittebatur, id sub nomine bonorum vacantium fiscus occupabat.

Idem erat legatorum fatum. Nam et ea aerario vel fisco deferebantur, SI ANTE AGNITVM LEGATVM, PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO VEL PER PRAECEPTIONEM RELICTVM, LEGATARIVS DECESSISSET. Quamuis enim dies legatorum pure et in diem certum relictorum ab apertis tabulis cederet: discrimen tamen vetus legatorum efficiebat, vt in quibusdam et agnitione opus esset ad illud penitus adquirendum transmittendumque ad heredes. Legata nimirum relinquebantur vel per VINDICATIONEM, verbis: DO, LEGO, CAPITO, SVMITO, HABETO: vel per DAMNATIONEM his formulis: HERES DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, DARE IVBEO: vel SINENDI MODO ita: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIVM SVMERE, SIBIQVE HABERE: vel denique per PRAECEPTIONEM his verbis: L. TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO (c). Iam facile patet, legata per damnationem, sinendi modo et per praeceptionem relicta, nondum agnita transmitti non potuisse. Cui enim per damnationem relictum, is actionem personalem aduersus heredem habebat ad soluendum legatum (d): sed haec actio non prius nascebatur, quam sibi dari velle legatarius declarasset, id est, si agnouisset legatum. Nondum autem natam actionem non transmitti manifesti certissimique iuris est: eamque rationem reddit PAVLLVS (e), dum scribit: *post diem legati cedentem actio, quae* INCHOATA NON EST, *ad heredem non transmittitur.* Cedebat itaque huius legati dies ab apertis tabulis, eatenus, vt, si postea peteretur, heres ab eo tempore et fructus et omnem rei legatae caussam praestare teneretur: sed petendi ius demum ab agnitione legati nascebatur, nec prius transmittebatur ad heredes. Multo minus ante agnitionem transmittebatur legatum sinendi modo relictum. Hoc enim vtrique, puta heredi et legatario, factum aliquod iniungebat: illi, *vt sineret*, huic vt

(a) *L. 19. C. de iure delib.*
(b) *Cod. Hermog. tit. XI. §. 11.*
(c) VLP. *tit. XXIIII. §. 11.* CAI. *Inst. Lib. II. tit. 5.*
(d) *L. 14. ff. de vsu et vsufr. leg.*
(e) *Recept. Sent. Lib. III. tit. 6. §. 3. B.*

fumeret Si non fumferat legatarius, nec ius in re illi nafcebatur, nec ius ad rem, fed fola adhuc fpes erat, quae in vltimis voluntatibus ad heredes non deuoluitur. Denique quod ad praeceptionis legatum attinet: eo modo foli coheredi legabatur (a). Coheres autem nemo erat ante aditionem. Dum is adibat hereditatem, etiam agnofcebat legatum. Antequam itaque agnouiffet, nihil tranfmittebat, quum ius, quod ipfe non habebat, in alios transferre non poffet.

Solum itaque legatum per VINDICATIONEM relictum communi ifta forte exemtum erat, quod a momento, quo dies legati cedebat, fine agnitione, legatario adquirebatur. Teftator enim dum DABAT LEGABAT, ipfe *ἀμέσως* dominium tranfmittebat in legatarium, eique adeo ftatim, apertis tabulis, nafcebatur ius in re, ex eoque ius vindicandi a quocumque poffeffore. Siue itaque ante agnitionem deceffiffet, fiue legatum ad fe pertinere, iam conftituiffet: illud tranfmittebat ad heredes, nec aerario vel fifco erat locus, modo iam patefactae effent tabulae teftamenti. Et ita intelligenda funt verba PAVLLI (b): PER VINDICATIONEM *legatum, etfi nondum conftituerit legatarius, ad fe pertinere, atque ita poft apertas tabulas ante aditam hereditatem decefferit, ad heredem fuum tranfmittit.* Quod et VLPIANI (c) locus a Triboniano feruatus praeclare docet.

Quibus recte intellectis, iam facile patet, cur ad caput noftrum fcripferit TER. CLEMENS (d): *Optione legata, placet non poffe ante aditam hereditatem optari, et nihil agit, fi optaretur.* Quamuis enim et optionis legatum per vindicationem relinqui poffet: dubium tamen non erat, quin legatarius illud ad heredes non tranfmittat, nifi ipfe viuus optaffet. Ineffe enim huic legato videbatur conditio, *fi legatarius viuus elegerit:* qua conditione non exfiftente, expediti iuris erat, ius optandi ad heredes non tranfiiffe (e). Id non ignorantes legatarii, feftinare, et ante hereditatem aditam optare folebant, ne ea fpes legato potiundi heredibus fuis fatis praeproperis incideretur. Sed ita feftinantem nihil agere, definit TERENTIVS, idemque et IVLIANO, tefte PAVLLO (f), placuit. Si itaque, antequam optaffet, legatarius decederet: legatum populo boni vacantis nomine deferebatur.

Hic primus cafus, quo hereditates legataque bonis vacantibus accenfebantur. Accedit iam alter: SIVE HERES LEGATARIVSVE IVS SVVM OMIT-

(a) *Ibid.* §. 7.
(b) *Ibid. Lib. III. tit. VI.* §. 7.
(c) L. 12. §. 7. *D. quando dies leg. ced.*
(d) TER. CLEM. *Lib. XV.* L. 16. *D. de opt. leg.*
(e) §. 23. *Inft. de legat.*
(f) L. 10. *D. de leg.* 1.

OMITTAT REPVDIETVE. Testis huius iuris est VLPIANVS (a): *Legem Papiam Poppaeam, partem non adeuntis caducam facere, et loco non adeuntis ea lege aerarium partis heredem fieri*, scribens. Idem alio loco (b) de legatis: *post legem Papiam Poppaeam*, inquit, *non capientis pars caduca fit*: vbi loco vtroque generatim CADVCVM vocat, quodcumque fiscus praeripit heredibus. vel legatariis. Proinde et hereditas omissa, et legitum repudiatum accensebantur bonis vacantibus, itemque *si quis, ad quem bonorum possessio pertinebat, ius suum omiserat* (c). Et huc pertinent species perbellae, tractatae a TER. CLEMENTE (d): Titius fundum eumdem legauerat Seio eiusque seruo, Sticho: illi pure; huic vel pure vel sub conditione. Si Seius legatum vtrumque agnouisset, totum adquisiuisset fundum. Ast suam partem Seius repudiabat, postea que exsistente conditione, legatum Sticho relictum agnoscebat. Quaestio erat, an hanc partem posset petere? Responsum esse refert TERENTIVS, *partem legati deficere*. Eiusque decisionis non obscura ratio est. Quia enim fundus re ipsa totus Titio legatus fuerat, legatarius autem pro parte adquirere, pro parte repudiare legatum non potest (e): omnino Titius, sua repudiata parte, id quoque, quod seruo relictum fuerat, repudiasse videbatur. Ast TER. CLEMENS tamen ab hac opinione seiungit sententiam suam, pergitque: *nisi, si quis dubitet, an exsistente conditione, si seruus viuat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere voluerim. Quod aequius esse videtur.* Paullo obscuriora haec quibusdam videntur: atque hinc et veteres quidam, et e recentioribus RVSSARDVS, et CHARONDAS legunt: *quod semel ad me pertinere voluerit*, idque de testatore interpretantur. Sed ea admissa emendatione, tota decisionis ratio periret. Ait enim ICtus, potius videri *exsistente conditione, si seruus adhuc viuat*, et iussu domini legatum agnoscat, *omnimodo*, id est *totum, domini fieri*, eiusque decisionis suae hanc addit rationem, *quod semel dominus id legatum ad se pertinere voluerit*, id est, quod non agnitione duplici vnius eiusdemque legati opus sit, sed sufficiat, vel eius partem semel agnosci, siquidem, vt recte CAIVS (f) scribit, *qui rem legatam omnino* ALIQVA EX PARTE *suam esse voluit, totam adquirit*. Proinde inuertit argumentum, quo deficere partem legati, alii probauerant, idque telum veluti retorquet. Si enim legatum pro parte adquiri, pro parte repudiari non potest, consequens est, vt altera parte agnita

(a) *Fragm. tit. I.* §. 21.
(b) *Tit. XXIIII.* §. 12.
(c) VLP. *tit. XXVIII.* §. 7.
(d) TER. CLEM. *Lib. XV.* L. 59. *D. de leg.* 2.
(e) L. 38. *D. de leg.* 1.
(f) L. 48. *D. de legat.* 2.

agnita et adquisita, pars quoque altera antea repudiata adquiratur. Quam decisionem suam TER. CLEMENS vel ideo aequiorem existimare potuit, quod iureconsultorum interpretationes fauere non solerent legi caducariae, isque MODESTINO (a) aliisque iureconsultis cordatioribus *delinquere* non videretur, *qui in dubiis quaestionibus contra fiscum tacite responderit.* Addit postremo TER. CLEMENS*: idem est, et si duobus seruis meis eadem res legetur.* Nam et tunc Stichi parte repudiata, alteram Dauo sub conditione legatam, exsistente conditione, eoque viuo, agnoscere, agnoscendoque totum legatum adquirere potest dominus. Hi sunt casus, quibus bona fiebant vacantia, eaque tunc omnia CEV VACANTIA, POPVLO VINDICABANTVR, NEVE HEREDIBVS DEFEREBANTVR. Nec ergo heredibus deferebantur, a quibus fuerant relicta, nec accrescebant coheredibus simul institutis, vel legatariis coniunctis, nec denique ad heredes heredum legatariorumue deficientium transmittebantur: sed a fisco omnino praeripiebantur. Quare nec cum IAC. GOTHOFREDO addere visum est HEREDIBVS EORVM, quasi de solis heredum legatariorumque heredibus lex loqueretur.

V. Sed haec duo legis caducariae capita non eadem et similia fata subierunt. Prius enim de bonis EREPTITIIS intactum seruari iussit IVSTINIANVS (b): posterius, reuocato accrescendi iure, veterique principio, quod dies legatorum a morte testatoris cedat, in vsum recepto, et sublato denique legatorum discrimine, in plerisque immutauit (c). Quamuis enim hereditas non adita hodienum ab extraneo non transmittatur: tamen ea non cedit fisco, sed vel in substitutum deuoluitur, vel coheredi adcrescit, vel in hereditate subsidet, vel, deficiente herede vnico, res ad caussam intestati redit. Quia etiam legati pure vel in diem certum relicti dies hodie a morte testatoris cedit, omniumque legatorum eadem iure nouissimo natura est: legata etiam omnia, licet nondum agnita, ad heredes legatarii transmittuntur. Repudiatum quoque legatum non fiscus vindicat, sed id vel collegatariis re vel verbis vel mixtim coniunctis adcrescit, vel apud eum remanet, a quo relictum est. Quare hodie illa tantum bona vacantia sunt, quorum nullus heres exsistit. Ea enim fisco et iure nouo addicuntur (d), dum intra quadriennium, ex quo, heredem nullum exstare, certum esse coeperit, a fisco agnoscantur (e). Fiscus contra creditoribus tenetur (f), nec tamen vltra bonorum vires, etiamsi

non

(a) L. 10. *D. de iure fisci.*
(b) L. *vn.* §. 12. *C. de caduc. toll.*
(c) *d. L. vn.* §. 5. *C. eod.*
(d) L. 1. *pr. D. de success. edict.*
(e) L. 1. §. 2. *D. de iure fisc.* L. 10. §. 1. *D. de diu. et temp. praescr.*
(f) L. 11. *D. de iure fisci.*

non confecerit inuentarium (a). Iure tamen nouo fifco praeferuntur collegia in bonis decurionum, nauiculariorum, cohortalium et fabricenfium (b) et hos participes liberalitatis principalis in bonis fibi et defuncto communiter donatis antecedunt (c). De quibus ipfa iuris compendia copiofe agere folent, quamuis mores omnium prouinciarum in vfu horum iurium non confpirent.

(a) L. 1. §. 1. *D. eod.*
(b) *Tit. C. de hered. decur. nauicul.*
(c) L. *vn. C. fi liberal. princ.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT VIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM.

DE FRAVDIBVS, ADVERSVS H. L. COMMISSIS.

I. *Capitis decimi cum reliquis connexio, eiufque fententia.* II. *Quid fit in fraudem legis aliquid admittere?* εὑρήματα *ICtorum.* III. *Fraus legi noftrae fiebat donationibus mortis cauffa.* IIII. *Inftitutionibus filiorum familias et feruorum, a dominis ante aditionem manumittendorum.* V. *Pecunia credita, legataque liberatione, vel debito ita legato, vt aliquanto plus fit in legato quam in obligatione. L. 29. D. de legat.* 1. *leuiter emendata.* VI. *Vfufructu tanquam annuo legato relicto.* VII. *Fideicommiffis tacitis, de quibus infra ad caput legis* XIII. *Subftitutiones, et conditiones quaedam legatis adfcriptae fraudibus non accenfebantur.*

I. Hactenus de variis bonorum generibus, quae aerario vel fifco vindicari folebant, actum eft. Quemadmodum autem priore legis parte id praecipue agebant legiflatores, ne quod nuptiis impedimentum obiiceretur: ita non minore follicitudine opus erat, ne aerario cauffa caduci, caducum, nec non bona ereptitia et vacantia interciperentur. Quum autem huic lucro aerarii quam maxime aduerfari viderentur non modo variae fraudes, ad eludendam legem ingeniofe excogitatae, verum etiam ius adcrefcendi antiquum, ius fibi relicta ad heredes tranfmittendi, fideicommiffa tacita, et caducorum occultatio:

de singulis hisce impedimentis actum esse animaduertimus capitibus proxime insequentibus, et decimo quidem, vti ex VLPIANI libro XV. TER. CLEM. libro XVI. et PAVLLI libro VI. adparet, de fraudibus aduersus hanc legem excogitatis, de quibus ita hoc capite cautum fuisse arbitror:

Ne quis in fraudem huius legis, quo magis caduca et ereptitia is, qui capere non potest, capiat, quidquam admittere velit.

II. NE QVIS IN FRAVDEM H. L. aiunt legislatores. In fraudem vero legis aliquid admittere dicitur, *qui saluis verbis legis* SENTENTIAM *eius circumuenit* (a). Quemadmodum itaque *contra legem facere* intelligitur, qui id facit, quod lex palam et nominatim prohibet: ita fraus legi fit, *vbi, quod fieri lex noluit, fieri autem non vetuit, id fit: et quod distat* ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, DICTVM a SENTENTIA: *hoc distat* FRAVS *ab eo, quod* CONTRA LEGEM fit (b). Ingeniosissima enim esse solet improbitas, adeoque facile aliquid fingit atque excogitat, quo legis verba captentur, et, quod ipse legislator diserte non expressit, id ad eludendam legum vim ac potestatem, vel vt TACITVS (c) de hac ipsa lege eleganter loquitur, *ad praemia poenasque legis in ludibrium vertenda*, callide adhibeatur. Caue itaque cum huiusmodi fraudibus confundas varias iureconsultorum cautiones, quibus legem aequitate mitigabant, viasque earum rigorem euitandi legitimas inueniebant. Quemadmodum enim fraudes legum sententiam euertebant: ita haec ICtorum εὑρήματα erant cautiones innocuae, et nec verbis nec sententiae legum aduersantes, quibus obseruatis negotia valide explicari, calumniaeque ac sophisticae aliorum artes prudenter euitari possent. Quales cautiones permultas libro singulari Εὑρηματικῶν complexus est HERENNIVS MODESTINVS, cuius non nisi fractae quaedam tabulae commune librorum iuridicorum naufragium euaserunt (d).

III. Quum itaque et suae legi idem imminere fatum facile animaduerteret Augustus, qui teste SVETONIO (e) iam sua aetate *vim legis* variis artibus *eludi*, experiebatur: id operam dedit, vt omnes huiusmodi fraudes generali sanctione excluderet. Hinc ita scriptum fuisse videtur in lege nostra: NE QVIS IN FRAVDEM H. L. QVO MAGIS CADVCA ET EREPTITIA IS, QVI CAPERE NON POTEST, CAPIAT, QVIDQVAM ADMITTERE

(a) L. 29. *D. de legibus.*
(b) L. 30. *D. eod.*
(c) *Annal. Lib. XV. cap. 19.*
(d) LABITT. *Indic. p. 244.*
(e) *Aug. cap. 34.*

MITTERE VELIT. Frequentiſſima fraus erat, et a ICtis ad hoc caput praecipue tractata, quae donando admittebatur. Si quando enim ſciebant teſtatores, nec hereditatum, nec legatorum capaces eſſe eos, quibus quid relictum vellent: ſolebant illis mortis cauſſa donare. Sed eam fraudem veteres omnes veluti ex compacto damnant, tanquam contra ſententiam legis excogitatam. Hinc VLPIANVS (a) hanc generalem iuris regulam proponit ad hoc caput decimum: *illud generaliter meminiſſe oportebit, donationes mortis cauſſa factas* LEGATIS *comparatas. Quodcumque igitur in legatis iuris eſt, id in mortis cauſſa donationibus erit accipiendum.* Ex quo prono alueo fluit, incapacibus non magis donari, quam legari poſſe. Nec aliter PAVLLVS (b), niſi quod is, SCto ita cautum eſſe, obſeruat, cuius occaſione varias quaeſtiones et caſus enucleat, ſed ad generalem magis doctrinam de mortis cauſſa donationibus, quam ad legem caducariam, pertinentes. Vnde iis immorari inſtituti ratio non patitur. Non magis valebat donatio in fraudem legis ea facta formula: VT NVLLO CASV SIT REPETITIO. Quamuis enim ita donari poſſit eo effectu, vt donatarius a donatore ſecurus ſit (c): non tamen ea formula impediebat aerarium vel fiſcum, quo minus, quod in fraudem legis ita traditum fuerat, reuocaret, et quidem, vt videtur, cum fructibus et acceſſionibus omnibus, quia et *donator*, poſtquam conualuit, *mortis cauſſa donationem condicens*, *fructus quoque donatarum rerum, et partus, et quod accreuit rei donatae*, teſte PAVLLO (d), *repetere poteſt.* Atqui non magis rata erat donatio, in fraudem fiſci vel aerarii facta, quam quae in fraudem donatoris, qui cogitatione imminentis periculi donans poſtea conualuerat.

IIII. Aliis quoque fraudibus vim ac poteſtatem legum eluſam eſſe, ex aliis quam plurimis fragmentis patet. Sic ſolebant quidam non ipſos incapaces, ſed eos, quos illi in poteſtate habebant, heredes inſtituere, vt, quod ipſi per ſe capere non poſſent, per liberos caperent. Similiter et ſi filius familias incapax eſſet, impune ei plus, quam lex ferebat, relinqui poſſe exiſtimabant, quia non ſibi, ſed patri adquireret. Sed et has artes reiiciunt interpretes, et in his PAVLLVS (e) noſter, cuius eſt haec regula iuris: *cepiſſe quis intelligitur, quamuis* ALII ADQVISIIT. Quid enim intereſt, ſiue iam ſtatim filius familias ex teſtamento extranei capiat, ſiue in poſterum a patre recipiat. Subtiliſſima

(a) VLP. *Lib. XV.* L. 37. *pr.* D. *de mort. cauſſ. don.*

(b) PAVLL. *Lib. VI.* L. 35. *pr.* D. *eod.*

(c) PAVLL. 18. L. 35. §. 4. *eod.*

(d) PAVLL. *Lib. VI.* L. 12. *D. condict. cauſſ. dat.*

(e) PAVLL. *Lib. VI.* L. 140. *D. de verb. ſign.*

lissima etiam erat ars, qua testatores seruos incapacium instituebant, sub conditione libertatis. Quamuis enim dominum incapacem, nec per seruum capere posse, haud ignorarent: ita tamen callide instrui solebat scena, vt dominus seruum heredem ante aditionem hereditatis manumitteret, ac ab eo hereditatem illam sibi, tanquam pretium manumissionis, clam stipularetur. Ita enim duo se consequuturos sperabant, primum vt nec fisco vel aerario locus esset, si non dominus, sed manumissus, hereditatem capere videretur: alterum, vt dominus nihilominus id lucrum obtineret, tanquam pretium manumissionis. Sed si fraus pelluceret, nihil actum videbatur, quantumuis alias huiusmodi institutiones essent licitae. Et ita intelligendus TER. CLEMENS (a), qui proposita hac specie, tum demum *seruum* ad hereditatem *admitti* ait, SI NIHIL IN FRAVDEM LEGIS *factum esset*.

V. Argutum quoque est inuentum cuius PAVLLVS (b) ad hoc caput meminit. Nam primo is, qui incapaci bonorum partem destinauerat, ei tantumdem pecuniae credebat viuus, et postea heredem, vt eum liberaret, damnabat. Sed et sic nihil egisse testatorem, facile patet. Quid vero si ex duobus reis promittendi alter capere posset, alter non posset, et vtrique tamen legata fuisset liberatio? *Tunc*, inquit PAVLLVS, *si socii non sint, delegari debet is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit: cuius petitione vtrumque accidit, vt et hoc commodum ad eum perueniat, et is, qui capit, liberetur.* Nimirum Titius et Seius, correi promittendi debebant mille. Creditor heredem damnabat, vt vtrumque liberaret. Sed Titius caelebs id commodum capere non poterat. Si itaque heres vtrumque liberasset, partem Titii nihilominus exegisset fiscus, isque, solutis mille, a Seio dimidiam summam repetiisset, actione cessa ab herede: adeoque hic non fuisset liberatus (c). Sin Seium liberasset solum, peremta etiam eo ipso fuisset obligatio Titii, quia, soluente vno correo, vel quocunque modo satisfaciente, et alter liberatur (d). Nec Seius aduersus Titium actione vlla vti potuisset, quia pro eo nihil soluerat. Callide itaque PAVLLVS suadet, vt, quia heres Seio debeat legatum liberationis, ei deleget Titium incapacem: eo enim soluente, et dimidia, quam iure tunc petit Seius, ad eum solum peruenit, et ipse ex testatoris iudicio liberatur. Quid vero si socii sint? Tunc, inquit PAVLLVS, *propter eum, qui capax est, et ille capit per consequentias, liberato illo per accepti-*

(a) TER. CLEM. *Lib.* *XVI.* *L.* 82. *D.* *de adqu. hered.*

(b) PAVLL. *Lib.* *VI.* L. 29. *D.* *de liber. leg.*

(c) L. 2. C. *de duob. reis.*

(d) L. 2. L. 3. *D.* *eod.*

ceptilationem. Id enim eueniret etiam, si solum capacem liberare iussus esset. Contra si incapacem socium solum liberari iussisset testator, neuter fuisset liberatus (a). Haec de legato liberationis. Quid si debitor creditori incapaci legasset debitum: an id quoque legatum legi aduersabatur? Id merito negandum, si inutile erat legatum, id est, si nihilo plus erat in legato, quam in obligatione. Sin lucrum aliquod inesset: quod capere legatarius non poterat, id aerarium procul dubio praeripiebat. Et huc pertinet alterum PAVLLI (b) fragmentum, quo an debiti legato lucrum insit, disquirit, respondetque: *si neque* MODO, *neque* TEMPORE, *neque* CONDITIONE, *neque* LOCO *debitum differatur, inutile est legatum.* Paullo obscurius hic est verbum DIFFERATVR, pro quo alii codices, notante IVL. PACIO, habent *proferatur*: sed eodem sensu. Atqui quaestio est de debito legato creditori. Quo casu quis vtile dixerit legatum, si debitum conditione, loco, tempore differatur vel proferatur? Manifestum itaque videtur, legendum esse *differat*: vt sensus sit, si legatum ab obligatione neque modo, neque tempore, neque loco differat, illud esse inutile.

VI. Fraus etiam legi facta videtur non vsufructu, sed reditu patrimonii omnibus annis legato: eoque pertinere videtur fragmentum VLPIANI (c), quod haec species illustrare videtur. Titius duxerat Caiam, trium liberorum, ex priore matrimonio susceptorum, matrem. Moriens ei relinquebat, quantum per leges capere poterat, puta decimam matrimonii nomine, tres decimas ob liberos legatariae superstites, et praeterea tertiam partem vsusfructus omnium bonorum. Vltimum legatum his verbis conceperat: *Tertiae partis* PATRIMONII MEI REDITVM OMNIBVS ANNIS VXORI MEAE DARI VOLO. Non videbatur hoc annuum legatum, quia non in annos singulos, sed omnibus annis dari iusserat maritus. Nec dici poterat vsusfructus legatus, quia reditus fit mentio, cuius legatum quomodo a legato vsusfructus differat, in iure notissimum est. Sed nondum eo tempore iuris expediti erat, an et reditus legatum morte legatarii exstinguatur? Ast hoc casu Aristonem respondisse refert VLPIANVS, *ad vxoris heredem legatum hoc non transire, quia aut vsuifructui simile esset, aut huic legato* IN ANNOS SINGVLOS. Non solum ex ea ratione, *quod haec mens fuisse testatoris videretur*, quam in simili fere specie LABEO, teste IAVOLE-

(a) *Arg.* L. 5. §. 1. *D. de donat. inter vir. et vxor.*

(b) PAVLL. *Lib. VI.* L. 29. *de legat.* 1.

(c) VLP. *Lib. XV.* L. 21. *D. de vsufr. leg.*

NO (a), vrgebat; ſed et, quia alias in fraudem legis plus a coniuge cepiſſet coniux, quam par erat.

VII. Maxime etiam per tacita fideicommiſſa fraus legi fiebat, de quibus et ſupra diximus, et infra dicemus accuratius. Iam id addo, ſubſtitutiones fraudibus his non accenſeri conſueuiſſe, quas praecipue ad id *introductas* ait IVSTINIANVS (b), *ne fierent caduca, et ſi facta ſint*, non ad fiſcum, ſed *ad certas perſonas recurrere diſponerent*. Hinc ſi quis caelibem inſtitueret, incertus, an tempore apertarum tabularum capax futurus ſit, ad excludendum aerarium vel fiſcum vtiliter ita ſubſtituebat: *Titius heres meus eſto: ſi heres non erit, Maeuius heres eſto.* Ita enim fiebat, vt, Titio caelibe excluſo, hereditas non in caſum incideret, ſed Maeuio in hunc caſum ſubſtituto deferretur, modo et ipſe per legem capere poſſet. Nec fraudibus accenſebantur legata, iis relicta conditionibus, quas iam ad caput ſextum ex *L.* 64. *D. ad L. Falc. et L.* 54. *D. de legat.* 2. notauimus. Et hinc illis plane ſimilem conditionem ad hoc caput refert PAVLLVS (c). Fundum quinquaginta dignum legauerat Titius incapaci, ſub hac conditione, SI QVINQVAGINTA HEREDI DEDISSET. Fiſco hic locum non eſſe, facile patebat, quia ſic nihil lucri perueniebat ad legatarium: ſed quaerebatur, an non legatum ſit inutile? Vti vero TER. CLEMENS iam in *L.* 54 *D. de leg.* 2. id vtile eſſe demonſtrauerat: ita eiuſdem ſententiae eſt PAVLLVS. *Plerique*, inquit, *putant, vtile eſſe legatum:* ſed ratio eius illa TERENTIANA paullo eſt obſcurior. Addit enim, ideo vtile hoc legatum pleriſque videri, *quia conditionis implendae cauſſa detur, et conſtare, etiam Falcidiam eum pati poſſe.* Sed haec manifeſto redolent manum Triboniani. Procul dubio ſcripſerat PAVLLVS: *Plerique putant, vtile eſſe legatum: quia conditionis implendae cauſſa datur: nam conſtat etiam legem Papiam hoc legatum pati poſſe.* Vtile ergo id legatum eſſe cenſet dupliciter, quia et legatarius fundum, quem habere eius interſit, data ad implendam conditionem pecunia, accipiat, et lex Papia huiuſmodi legatum non improbet, ex quo nullum lucrum perueniat ad legatarium. Sed vti Tribonianus pleraque fragmenta, quae ad hanc legem pertinebant, ad legem Falcidiam retulit, vt vſum aliquem, abrogatis etiam legibus caducariis, haberent: ita mirum non eſt, eum in hac quoque lege non nihil mutaſſe. Vt autem ad illam reuertamur: ſub finem PAVLLVS adiicit: *Sed ſi quinquaginta aurei legati ſint*, SI QVINQVAGINTA DEDISSET, *dicemus inutile eſſe legatum,* et

(a) L. 41. *D. de vſufr. leg.*
(b) L. *vn. pr. C. de cad. toll.*
(c) PAVLL. *Lib. VI.* L. 65. D. *ad L. Falc.*

et magis ridiculum esse, nimirum quia sic nihil legatum est, quinquaginta pro quinquaginta datis. Si quis tamen quinquaginta aureos Romanos rariores ea conditione historico legaret, si quinquaginta aureos daret heredi: vberrimum id videretur legatum: quemadmodum nec illud inutile est, si quis ita leget: *si Titius heredi meo cauerit, centum Maeuio se daturum, et heres meus Titio centum dato:* de quo legato agit IVLIANVS (a).

Sed his fraudibus non opus fuit ab eo tempore, quo IVSTINIANVS caduca sustulit. Ex quo et ratio reddetur facile, cur tot conditiones paene ridiculae in pandectis occurrant, quas si quis hodie legatis adscriberet, testatorem emotae mentis fuisse, deieraret. Sunt viri docti, qui huiusmodi casus, subtiliter in Pandectis enucleatos, nunquam exstitisse putant, sed ea a ICtis excogitatos arbitrantur, ad leges huiusmodi exemplis illustrandas. Sunt etiam, qui summae stoliditatis arguunt Romanos, in re seria magno conatu maximas agentes nugas, et tot conditionibus absurdis et ridiculis onerantes heredes et legatarios, vt vel eo tempore, quo testamenta conderent, operam videantur dedisse, vt cum ratione insanirent. Sed neutri mihi rem acu tangere videntur. Qui titulum de conditionibus et demonstrationibus euoluerit, plerosque casus vere exstitisse animaduertet. Qui vero legem nostram aliasque plures, quibus testatorum licentia adstricta fuerat, veluti Voconiam, Falcidiam, Fusiam Caniniam, Iuliam Vicesimariam recte expenderit: facile reddet rationem, cur tot conditionibus tam subtiliter inuentis vsi sint Romani testatores: non ideo sane, quod dulce iis esset desipere, vel nugas agere eo tempore, quo de suprema ac decretoria vitae hora cogitabant, sed quod huiusmodi artibus opus sibi esse existimarent ad euitandas fisci calumnias. Iureconsultorum vero erat disquirere, hasne conditiones ferant leges, an tanquam in earum fraudem excogitatas reiiciant? Quod si hodie illae in testamentis nostrorum hominum exsulant: id felicitati temporum nostrorum acceptum ferimus, quibus tot legibus non circumscripta sunt suprema hominum iudicia. Neque tamen ideo dementiae arguendi Romani, quibus ob principum auiditatem non licebat esse tam candidis atque apertis in testando. Sane si quis principum hodie leges saltim caducarias restitueret, (quod omen auertat Deus!) res ipsa procul dubio doctura esset iureconsultos, mille conditiones aeque subtiles in testamentis exstituras, ac olim exstiterant apud Romanos. Natura enim

 ita

(a) L. 84. pr. D. de leg. 1.

ita comparatum eſt, vt, aucta legum multitudine, crimina etiam ſub ſpecie legis inuoluantur, et circumſcriptio, vti veterum nonnemo ait, per ius ad iniuriam veniat.

* * * * * * * * * *

CAPVT VIIII.

AD CAPITA LEGIS XI. XII. XIII.

DE IVRE ADCRESCENDI, TRANSMITTENDI ET DE TACITIS FIDEICOMMISSIS.

I. *Alterum caducis impedimentum obſtabat ius adcreſcendi, quod ſublatum capite* XI. *Eius ſententia.* II. *Iuris adcreſcendi origo. Illud in hereditatibus prius, quam in legatis, inualuit. Inter quos coniunctos id ius obtinuerit? An et inter verbis tantum coniunctos? An in legato per damnationem? Lex caducaria ius adcreſcendi in vniuerſum non ſuſtulit. Ius adcreſcendi quibus caſibus obtinuerit? quibus ſublatum ſit?* III. *Iuſtinianus illud in vſum reuocauit.* IIII. *Caput duodecimum de iure tranſmittendi egiſſe, probatur. Eius ſententia.* V. *Expoſitio capitis et vſus.* VI. *Tacita fideicommiſſa prohibita ſunt capite decimo tertio. Eius ſententia.* VII. *Huiuſmodi fideicommiſſa frequentiſſima.* L. 90. D. de legatis 3. *leuiter tentata.* VIII. *Edictum Traiani et conſtitutio Conſtantini de his, qui ſe ipſos deferunt.*

I. Capita legis caducariae proxima impedimentis, quae caducis obſtabant, remouendis deſtinata fuiſſe, capite ſuperiore obſeruauimus. Nihil autem caducis magis aduerſabatur, quam ius adcreſcendi. Portione enim deficiente coheredibus vel legatariis adcreſcente, nihil erat, quod in aerarium vel fiſcum incideret. Hinc id ius, fiſco inimiciſſimum, Auguſtus veluti in exſilium egit, idque capite hoc vndecimo: Siquidem complura fragmenta Ter. Clementis ex libro XVII., Pavlli ex libro VI. et Caii ex libro XIII. ad ius adcreſcendi manifeſto pertinent. Ex his autem, aliiſque veterum, quae ſuo loco laudabi-

laudabimus, testimoniis tale fuisse discimus caput legis nostrae decimum tertium.

> *Ante apertas tabulas aditamque hereditatem, inter coniunctos heredes legatariosue, ius adcrescendi in iis, quae caduca vel in caussa caduci sunt, excepto vsufructu legato, ne esto.*

II. Ius adcrescendi videtur antiquissimum, et interpretatione prudentum ex ipsis XII. tabularum principiis deriuatum. Sanxerant decemuiri (a): AST SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Inde prudentes collegerunt, nullo modo admittendum heredem legitimum, si quis decessisset testatus, atque inde construxerunt regulam iuris antiqui (b): *neminem posse pro parte testatum, pro parte intestatum decedere, earumque rerum, testati puta et intestati, naturaliter inter se pugnam esse.* Quae quum ita sint: non potuit non inde nasci ius adcrescendi inter coheredes, ita, vt si vel minima pars bonorum alicui titulo institutionis honorabili relicta esset, is, altero deficiente, assem hereditatis totum caperet (c).

Quamuis autem ea ratio in legata non caderet, siquidem parte legati deficiente, non ideo eueniebat, vt quis pro parte testatus, pro parte intestatus decessisse videretur: tamen ad haec quoque ius illud proferendum videbatur prudentibus, quod praesumtio esset, testatorem, dum duos pluresue legatarios in vna re coniunxit, partem deficientem ad collegatarios potius deuolui, quam in hereditate subsidere, voluisse. Itaque inter collegatarios ius adcrescendi valebat *iure coniunctionis* (d). *Coniunctim autem heredes institui*, vel *coniunctim legari*, definiente CELSO (e), est *totam hereditatem vel tota legata singulis data esse, partesque concursu fieri.* Coniunctio illa fit tripliciter, vel *re et verbis*, vel *re tantum*, vel *verbis tantum* (f). *Re et verbis* coniuncti dicuntur, qui in eamdem rem, indistinctis partibus, vnaque propositione vocantur, veluti: TITIO ET MAEVIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO. Si quibus eadem quidem res, sed diuersis propositionibus, relinquitur, hi *re coniuncti* dicuntur, veluti: TITIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO; MAEVIO EVMDEM FVNDVM DO LEGO. Hi tametsi ad eamdem rem vocentur, et eatenus coniuncti habeantur,

 quia

(a) *Collat. Leg. Mos. et Rom. tit. vlt.*
(b) L. 7. *D. de reg. iur.*
(c) L. 1. §. 4. L. 13. §. 2. L. 35. L. 74. *D. de her. instit.*
(d) *L. 16. D. quib. mod. vsufr.*
(e) CELS. *Lib. XXXV.* L. 80. *D. de leg. 3.*
(f) PAVLL. *Lib. VI.* L. 142. *D. de verb. sign.* L. 89. *D. de leg. 3.*

quia tamen diuerſis vocantur orationibus, aliquando in iure vocantur *diſiuncti* (a): nec intereſſe videtur, quod ad ius adcreſcendi attinet, continuis periodis, an in diuerſis teſtamenti locis et paginis ad eamdem rem vocentur, dummodo ex verbis haud adpareat, teſtatorem, dum fundum Cornelianum, initio tabularum Maeuio legatum, ſub earundem finem Sempronio relinquit, priori id legatum voluiſſe adimere. Idque recte ex *L.* 33. *D. de legat.* I. contra FR. HOTOMANVM (b) defendit vir doctiſſimus, VLR. HVBERVS (c), maximum olim Friſiae noſtrae ornamentum. *Verbis* denique *tantum coniuncti* ſunt, qui eadem oratione in rem vnam, ſed pro partibus in teſtamento expreſſis, vocantur, vt puta: TITIO ET MAEVIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO EX AEQVIS PARTIBVS. Et has partes tantum intelligi oportet: nam ſi reipſa diuiſae ſint, et teſtator verbi cauſſa Titio partem fundi Corneliani cis flumen; Maeuio partem eiuſdem vltra flumen; vel Caio et Seio ſingulos ſeruos legauerit (d): non ſunt coniuncti, ſed ſeparati, nec, vno repudiante legatario, res legata alteri adcreſcit (e). Non magis coniuncti cenſentur, quando partes intellectuales quidem duobus, ſed diuerſis orationibus adſcribuntur, vt puta: PARTEM FVNDI CORNELIANI TITIO DO LEGO, PARTEM EIVSDEM FVNDI MAEVIO DO LEGO, quia ſingulis quidem pars rei, ſed non vtrique eaedem legatae videntur (f). Denique nec, quum diuerſi heredes diuerſis legatariis eamdem rem dare damnantur, coniunctio inter legatarios intelligitur, veluti: TITIVS HERES MEVS FVNDVM CORNELIANVM MAEVIO DATO, CAIVS HERES MEVS EVMDEM FVNDVM SEMPRONIO DATO (g).

Quod itaque ad coniunctos attinet, inter eos omnes obtinet ius adcreſcendi, etiam inter verbis tantum coniunctos, quibus id legis beneficium abiudicant GOVEANVS (h), FR. HOTOMANVS (i), ANT. FABER (l), et, quem primo loco nominare debebam, ὁ πάνυ IAC. CVIACIVS (m). Quid enim clarius eſt verbis PAVLLI noſtri (n): *Si vero* VERBIS *quidem* CONIVNCTVS *ſit, re autem non: quaeſtionis eſt, an coniunctus* POTIOR *ſit? et magis eſt, vt et ipſe praeferatur.* Praeferebantur itaque eadem figura coniuncti reliquis. Hinc deficiens portio adcreſcebat

(a) §. 8. *Inſt. de legat.* L. I. §. 3. *D. de vſufr. adcreſc.*
(b) *Ad* §. 8. *Inſt. de legat.*
(c) *Praelect. ad Inſt. Lib. II. tit. XX.* §. 26.
(d) L. 84. §. *pen. D. de legat.* I.
(e) L. I. *pr. D. de vſufr. adcreſc.*
(f) L. I. *D. eod.*
(g) L. *pen. D. eod.*
(h) *De iure adcreſc. n.* 26.
(i) *Obſ. lib. VI. cap.* 12.
(l) *Coniect. Lib. VI. cap.* I.
(m) *Obſ. Lib. XXIIII. cap.* 34.
(n) PAVLL. *Lib. VI.* L. 89. *D. de legat.* 3.

cebat collegatario coniuncto. Sin pluribus diuersa orationis forma rem eamdem legauerat testator, veluti: *Primo et Secundo fundum Aemilianum do lego: Tertio eundem fundum do lego: Quarto eundem do lego: Quinto et Sexto eundem do lego aequis partibus*: tunc deficiente Primo, eius portio Secundo; deficiente Quinto; Sexto adcrescit, iique reliquis omnibus praeferuntur tanquam eadem figura orationis coniuncti, in quos et onus cum lucro transit. Sin Tertius deficiat, iste, quia disiunctus est, portionem suam omnibus relinquit, sed ita, vt eadem figura coniuncti, veluti Primus et Secundus, Quintus et Sextus, pro vna persona habeantur, adeoque illi, si velint, tertiam vnam; hi alteram cum onere; Quintus reliquam tertiam inuitus, sed sine onere, consequatur. Illud postremo moneo, testatorem ius adcrescendi quidem in legatis; non autem in hereditate prohibere posse (a), quia si in hereditate prohiberet, ipse pro parte testatus, pro parte intestatus decederet: id quod tamen non contingit, si legatariis non adcrescat. Vnde et heredibus semper cum onere etiam inuitis; legatariis non semper inuitis, sed volentibus, neque semper cum onere adcrescit.

Nullum est dubium, quin haec omnia iure vetere ante legem Papiam Poppaeam obtinuerint. Quum tamen diuersa tum essent legatorum genera: ius adcrescendi quidem locum habebat in legato *per vindicationem* & aliis, non autem in legato *per damnationem*, de quo VLPIANVS (b): Si PER DAMNATIONEM *eadem res duobus legata sit, siquidem coniunctim, singulis partes debentur, & non capientis pars iure ciuili* IN HEREDITATEM REMANEBAT, *nunc autem caduca fit: Quod si disiunctim: singulis solidum debetur.* Si itaque hunc in modum per damnationem legauerat testator: HERES MEVS TITIO ET MAEVIO FVNDVM AEMILIANVM DARE DAMNAS ESTO: heres singulis praestabat partem eius fundi dimidiam, & alterutra portio deficiens alteri non adcrescebat, sed subsidebat in hereditate. Sin ita heredem damnauerat testator: HERES MEVS FVNDVM AEMILIANVM TITIO DARE DAMNAS ESTO, EVMDEM FVNDVM MAEVIO DATO: singulis heres debebat legatum solidum, id est alteri fundum; alteri praestabat aestimationem (c). Vnde et alterius deficiente portione, nihil erat, quod adcresceret alteri; qui iam tum solidum erat ex testamento consequutus. Tale fuit vetus istud inter legata discrimen, cuius eam fuisse rationem arbitror, quod in legato vindicationis & reliquis cum legatariis agebat testator, iisque ἀμέσως

dabat,

(a) L. 57. §. 1. *D. de vsufr.* L. 7. *de reg. iur.*

(b) *Fragm. tit.* XXIIII. §. 13.

(c) CAI. *Inst.* *Lib.* II. *tit.* 5. §. 5.

dabat, *legabat*, vel *ſumendi*, *praecipiendique* poteſtatem faciebat: vnde& iis ius eſſe videbatur partem deficientem captandi, ad quam eſſent per coniunctionem quamcumque ab ipſo teſtatore vocati (a). Contra in legato per damnationem cum herede res erat teſtatori, quem hic dare facere iubebat. Si itaque perſona, cui dare fuerat iuſſus, deficeret; liberatus videbatur, nec vllum ius eſſe collegatario, qui, quod debebatur, iam conſequutus fuerat, portionem alteri deſtinatam petendi.

Ceterum ius hactenus explicatum & ante legem Papiam Poppaeam valuit, &, ſi a diſcrimine legatorum vetere diſceſſeris, hodienum valet, poſtquam illud ab exſilio reuocauit IVSTINIANVS. Quid vero lex noſtra? ANTE APERTAS, inquit, TABVLAS ADITAMQVE HEREDITATEM *ius adcreſcendi ne eſto*. Vetus illa magnoque cum apparatu agitata quaeſtio eſt: an ius adcreſcendi in vniuerſum ſuſtulerit lex Papia Poppaea? In ea ſoluenda nec ipſe ſibi CVIACIVS ſatis conſtitit, ſiquidem illud modo penitus hac lege excluſum eſſe, docet (b), modo illud etiam poſt illam ſaluum fuiſſe, contendit (c): quam viri ſummi fluctuationem inter variantes eius interpretationes, ex ſuo inſtituto notauit EM. MERILLIVS (d). Et ſane utrimque non deeſſe videntur rationes, quae dubiam & viri maximi mentem trahere potuerint. Nam ſi conſideres paullo accuratius, PAVLLVM (e) ad hanc ipſam legem noſtram accurate, et copioſius, quam quiſquam, de coniunctis et iure adcreſcendi diſputare: vix eſt, vt eam doctrinam illa aetate exoleuiſſe, nulliuſque in orbe Romano vſus fuiſſe arbitremur. Sin verba VLPIANI (f) intueamur: *Sed poſt legem* PAPIAM POPPAEAM *non capientis pars* CADVCA *fit*: nihil certius videri poſſet illa de profligato iure adcreſcendi ſententia. Sed quod ſaepe in huiuſmodi quaeſtionibus euenire intelliges, neutra ſententia vera; neutra ſine exceptione admittenda eſt. Suſtulit omnino lex caducaria ius adcreſcendi, ſed nec in vniuerſum, nec inter omnes perſonas, nec in omnibus legatis ſuſtulit. Quare capiti legis varias inſeruimus reſtrictiones, iam paullo accuratius contemplandas.

Primo itaque ius adcreſcendi non in vniuerſum ſublatum erat, ſed ANTE APERTAS TABVLAS ADITAMQVE HEREDITATEM. Quidquid enim condito teſtamento, viuo teſtatore, deficiebat, id erat in CAVSSA CADVCI. Quod mortuo teſtatore, ante apertas tabulas deficiebat, CADVCVM fiebat. Apertis tabulis, ſed nondum adita hereditate, legatoue agnito,

(a) MERILL. *Obſ. Lib. VI. cap.* 32.
(b) *Obſerv. Lib. XII. cap.* 11. *Paratitl. C. de caduc. toll.*
(c) *Obſ. Lib. XXIIII. cap.* 34.
(d) *Var. Cuiac. Lib.* 1. *Cap.* 39.
(e) PAVLL. *Lib. XI.* L. 89. *D. de leg.* 3. L. 142. *D. de verb. ſign.*
(f) *Fragm. tit. XXIIII.* §. 12.

agnito, quidquid deficiebat, bonorum VACANTIVM nomine ab aerario vel fisco occupabatur, ac proinde hactenus locus non erat iuri adcrescendi. Ast tabulis apertis, aditaque hereditate, non amplius fisco quidquam spei supererat, & proinde si quid deficeret, id vel coheredibus vel coniunctis collegatariis adcrescebat. Hinc CAIVS (a) ad hoc caput: *Qui semel*, inquit, *aliqua ex parte* HERES EXSTITIT, *deficientium partes etiam inuitus excipit, id est, tacite ei deficientium portiones etiam inuito* ADCRESCVNT. Idem de legatis tradit IVLIANVS (b), qui legati partem deficientem etiam heredibus coniuncti collegatarii adcrescere, docet, *si tamen* HEREDITAS ADITA SIT. Eodem pertinent *Leges* 34. *et* 35. *D. ad L. Aquil.* et *L.* 4. *D. de manum. vindicta*, vbi alteri collegatario, altero partem suam post hereditatis aditionem repudiante, pars deficiens adcreuisse dicitur. Simile quid de bonorum possessionibus secundum tabulas obseruat VLPIANVS (c), vt satis adpareat, adita iam hereditate locum fuisse iuri adcrescendi, quod et a viris eximiis, EM. MERILLIO, (d) IAC. GOTHOFREDO (e) et IANO A COSTA (f) satis superque obseruatum est.

Hinc porro sequitur: INTER CONIVNCTOS HEREDES LEGATARIOSVE IVS ADCRESCENDI IN IIS, QVAE CADVCA VEL IN CAVSSA CADVCI SVNT, NE ESTO. Quibus verbis ideo vsi sumus, quia in iis, quae pro non scriptis habentur, ius adcrescendi, vti ex IVSTINIANI (g) constitutione recte obseruauit MERILLIVS (h), semper obtinuit, adeoque ad sola caduca et, quae in caussa caduci sunt, hoc legis caput pertinuit. Quin ex eodem sequitur, vt, quia non omnia caduca fisco cederent, sed in illis quaedam personae, de quibus capite legis caducariae secundo agitur, fisco anteferrentur, inter huius modi personas coniunctas etiam ius adcrescendi habuerit locum. Institutis itaque liberis, vel parentibus ad tertium gradum, vel extraneis liberorum iure subnixis, ius adcrescendi inter eos obtinuit, idemque dicendum videtur de eo casu, si huiusmodi personis aliquid per modum legati coniunctim fuerat relictum (i). His enim ius antiquum, id est, ius adcrescendi, relictum esse diserte fatetur VLPIANVS (l). Et iam facile adparet, quo pertineant

 prae-

(a) CAI. *Lib. XIIII.* L. 53. §. 1. *D. de adquir. vel omitt.*
(b) L. 26. §. 1. *D. de cond. et dem.*
(c) L. 2. §. 8. *D. de bon. possess. sec. tab.*
(d) *Obs. Lib. V. cap.* 4. *et* 12.
(e) *Ad Leg. Pap. pag.* 349.
(f) *Ad §. vlt. Inst. de SC. Orphit.*
(g) L. *vn.* §. 3. *C. de caduc. toll.*
(h) *Var. Cuiac. Lib. I. cap.* 39. *p.* 163.
(i) SCHVLTING. *Iurisprud. vet. anteiust. pag.* 653. 618.
(l) *Fragm. tit. XVIII.* §. 1.

praeclara illa TER. CLEMENTIS (a), CAII (b) et PAVLLI (c) fragmenta, quibus totam de iure adcrescendi doctrinam eleganter & copiose exponunt. Ostendendum enim illis erat, quomodo deficiens portio his personis, ab ipsa lege exemtis, adcresceret, si vel coheredes essent, vel collegatarii mixtim, re, verbisue coniuncti.

Exceptum porro fuisse arbitramur legatum vsusfructus, in quo nec post legem Papiam Poppaeam ius adcrescendi exoleuerat. Hinc capiti nostro inseruimus verba: EXCEPTO VSVFRVCTV LEGATO. Vsusfructus enim id habebat singulare, quod eius pars deficiens non fisco vel aerario vindicaretur, sed coniuncto adcresceret, et quidem non solum ante agnitum legatum deficiens, sed et, si iam aliquamdiu vsus fruitus legatarius postea morte interciperetur (d). Immo vsusfructus deficiens non solum ei, qui tum altera parte vtebatur fruebatur, adcrescebat, sed et illi, qui portionem suam amiserat (e): quia, vti recte vidit clarissimus A. A. PAGENSTECHERVS (f), vsusfructus non rei, sed personae, adcrescebat (g), quum alias in proprietate portio portioni adcrescat (h). Quod ius quum lex Papia Poppaea non sustulisset, facile iam reddetur ratio, cur, quum in Digestis nullus de iure adcrescendi titulus singularis occurrat, de vsufructu tamen adcrescendo tam verbose egerint veteres iureconsulti.

III. Verum hoc legis caducariae caput, vna cum caducis, sustulit IVSTINIANVS (i), qui ius adcrescendi antiquum veluti postliminii iure in vsum recepit, et copiose exposuit in luculenta de caducis constitutione.

IIII. Sequens caput decimum tertium omisit vir eximius IAC. GOTHOFREDVS. Sed sunt quaedam ex libro XVI. VLPIANI (l), ex libro XIIII. CAII (m), et PAVLLI (n) libro VI. fragmenta, quae, caput hoc de transmissione legatorum egisse, plane persuadent.

Et sane non minus caducis obstabat atque aduersabatur ius legatum transmittendi ad posteros, quam ius adcrescendi. Quare et illud restrictum et coarctatum hac lege fuisse, perquam verosimile est. Et quidem, quod ad hereditates attinet, in iis nihil mutauit. Nam et iure antiquo,

(a) TER. CLEM. *Lib. XVII.* L. 17. *D. de opt. leg.*
(b) CAI. *Lib. XIII.* L. 58. *D. de leg.* 2.
(c) PAVLL. *Lib. VI.* L. 89. *D. de leg.* 3. L. 142. *D. de verb. sign.*
(d) L. 1. §. 3. *D. de vsufr. adcrescendo.*
(e) L. 10. *D. eod.*
(f) *Admonit. ad Pand. Part. II.* §. 70.
(g) L. 33. §. 1. *de vsufr.*
(h) *d.* L. 33. L. 3. §. *vet.* L. 4. L. 5. *de bon. possess.*
(i) L. *vn.* §. 8. *sequ. C. de caduc. toll.*
(l) VLP. *Lib. XVI.* L. 60. *de leg.* 2.
(m) CAI. *Lib. XIIII.* L. 56. *D. de leg.* 2.
(n) PAVLL. *Lib. VI.* L. 24. *quando dies leg.*

antiquo, et poſt legem Papiam Poppaeam, hereditas nondum adita non tranſmittebatur. Quin ius antiquum ea in re nouo erat rigidius, quod exceptiones illae, quibus hodie liberorum ſui iuris (a), et extraneorum, intra ſpatium deliberandi decedentium, heredes (b) vtuntur, poſteriore demum aeuo a Theodoſio, Valentiniano et Iuſtiniano inuectae ſunt. Aſt in legatis res aliter ſe habet, de quibus cautum fuiſſe arbitramur:

Legatum, pure aut in diem certum per vindicationem relictum, poſt apertas tabulas; reliqua huius generis non niſi agnita; conditionalia denique poſt conditionis euentum, ad heredes tranſmittuntor.

V. De ipſo hoc legatorum diſcrimine, et diuerſo tranſmittendi iure nihil eſt, quod hic monendum exiſtimemus poſt ea, quae iam ad caput legis nonum monuimus: vbi et ſententiam huius capitis veterum teſtimoniis demonſtrauimus. Iam tantum veterum fragmenta, quae ad caput hoc retulimus, paucis expendere iuuabit. Elegans eſt ſpecies quam ex IVLIANO repetit VLPIANVS (c): Pater a filio herede legauerat Seio, et huius fidei commiſerat ſub conditione, vt Titio daret. Titius pendente conditione deceſſerat. Non ſane dubium erat, quin fideicommiſſum, vtpote conditionale, deficeret, quia eius dies a conditionis euentu cedit, ab eoque tempore demum tranſmittitur. Sed id quaerebatur, quis id fideicommiſſum lucraretur? Fiſco ſane non erat locus, quia id erat fideicommiſſum, quod tum legatis nondum fuerat aequiparatum, nec id erat tacite relictum, vt ideo eripiendum eſſet. Aſt vtrum illud apud filium, a quo legatum, an apud Seium a quo fideicommiſſum erat, ſubſideat, de eo erat quaeſtio. Quam ita IVLIANVS definit: *Fideicommiſſum deficiens apud Seium manet, non ad filium heredem pertinet, quia in fideicommiſſis priorem cauſſam habere eum, cuius fides electa eſt, ſenatus cenſuit.* Intelligi MERILLIO (d) videtur SCtum Trebellianum, quod fideicommiſſa, ſi qua deficerent, non caduca eſſe, ſed apud eum, a quo relicta erant, manere voluerit. Quod SCtum in animo habuiſſe oportet etiam MARCELLVM (e), dum ſimilem quaeſtionem eodem modo decidit, addita tamen elegante limitatione, *niſi duntaxat vt miniſtrum* legatarium Seium *elegerit.*

 Paullo

(a) L. *vn. C. de his qui ante apert. tab.*
(b) L. 19. C. *de iure delib.*
(c) VLP. *Lib. XVI.* L. 69. *D. de legat.* 2.
(d) *Lib. VII. Obſ. cap.* 22.
(e) L. 17. *pr. D. de legat.* 2.

Paullo ſubtilior eſt ſpecies PAVLLI (a). Teſtator heredem Caio dare damnauerat penum, vel fundum, et, ſi non dediſſet, decem. Ita conditionale erat legatum. Relicti enim erant decem, ſub ea conditione, ſi heres penum vel fundum non dederit. Caius, interpellato herede, deceſſerat. Quaerebatur, quid ad heredes ſuos tranſmittat? Reſpondet ICtus, decem tranſmitti. Conditio enim decedente Caio iam exſtiterat, quia interpellatus heres, vt fundum vel penum daret, neutrum dederat. Et ita iam facile intelligentur verba Paulli: *ſi penum heres dare damnatus ſit, vel fundum*, vel aliam quamcumque ſpeciem, *et ſi non dediſſet, decem: ego accepi* a magiſtris meis, *et penum legatam, et tranſlatam eſſe in decem, ſi noluerit penum heres dare, et tunc pecuniam deberi, quum interpellatus fundum non dediſſet:* id eſt vtroque caſu legatam eſſe non penum vel fundum, ſed decem, ſub ea conditione, ſi heres penum vel fundum non dederit, adeoque heredem Caii petere poſſe decem, ſi viuus ille heredem interpellauerit. Iam altera ſequitur ſpecies. Caius, cui hoc modo legatum fuerat, antequam heredem interpellaſſet, deceſſerat: quid tunc tranſmittebat? Non ſane legatum decem aureorum, quia eius legati conditio nondum exſtiterat, herede nondum interpellato. Quia tamen et fundus et penus pure et perfecte legatus fuerat, Caius legatum hoc tranſmittebat ad heredes. Vnde pergit PAVLLVS: *Et ſi interea*, antequam heredem interpellauerit, *deceſſerit legatarius: tunc heredi eius non niſi fundum* vel penum, non autem decem *deberi. Namque quum dictum eſt: Publicius heres fundum*, vel penum, *dato, perfectum eſt legatum*, et hinc ſtatim agnitum tranſmittitur: *et quum dicit: ſi non dederit, (penum vel fundum,) centum dato: ſub conditione fundi legatum ademtum videri eo caſu, quo centum deberi coeperint.* Id eſt, perinde habetur, ac ſi teſtator dixiſſet: Decem dato, ſi interpellatus penum vel fundum non dederis. *Quorum quia conditio, viuo legatario, non exſtiterit, forte quia interpellatus non ſit: euenerit, vt ademtio nihil egerit, fundique legatum*, quia purum et perfectum eſt, *durauerit.* Subiicit PAVLLVS ſpeciem tertiam. Teſtator ita Caio legauerat: SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO. Quid tunc tranſmittet? Si viuus interpellauerit heredem, decem tranſmittit, quia exſtitit conditio. Si non interpellauerit: in heredem Caii nihil deuoluetur. Nam neque penus debebitur, quae non legata eſt: nec decem, quia Caius ante exiſtentem conditionem defecit. Et huc pertinent verba poſtrema: *Plane ſi ſic legatum ſit: Si penum non dederit, decem dato: dicimus, non eſſe*

(a) PAVLL. *Lib. VI.* L. 24. *D. quando dies legat.*

esse penum legatam. Vt breui ἀνακεφαλαιώσει rem omnem ob oculos ponamus. Si testator scripsit : *Heres Caio fundum dato, si non dederit, decem dato :* duplex legatum est, purum alterum, puta fundi; alterum conditionale decem aureorum. Si itaque Caius, interpellato herede, decessit, posterius legatum transmittit, quia iam exstitit conditio. Sin nondum interpellato herede ad plures abiit : legatum non posterius transmittit, cuius conditio nondum exstitit, sed prius, quia id purum et perfectum est. Denique si ita legatum : *Heres, nisi Caio penum dederit, centum dato :* interpellato herede, transmittitur legatum decem aureorum : non interpellato, nec pecunia, quia conditio non exstitit, nec penus, quae plane non legata est.

Reliquum est tertium, quod ad hoc caput pertinet, fragmentum, ex quo discimus, id ius non tenuisse principem, et quidem ex constitutione Antonini. De ea enim CAIVS (a): *quod* PRINCIPI *relictum est, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus est, ex constitutione D. Antonini* SVCCESSORI *eius debetur.* Mirum id videri posset, maxime in Antonino, eum se iure communi exemisse, quum alioquin in hereditatibus adeundis, agnoscendisque legatis nihil singulare adfectauerint boni principes. Et miratur sane ad hunc locum DIONYS. GOTHOFREDVS, qui odiosam hanc constitutionem putat, et principis maiestate indignam. Sed vera ratio est, partim quod huiusmodi legatum non personae, sed dignitati, relictum videretur, quae ratio acuta sane et elegans nuper viro celeberrimo, mihique amicissimo succurrit (b): partim, quod Princeps omnibus legibus caducariis, vt supra obseruauimus, nominatim esset solutus. Hinc is vtebatur iure antiquo, et dies legatorum ei relictorum a tempore mortis testatoris cedebat. Ex quo sane consequebatur, vt legatum etiam transmitteret non solum ad heredem, sed et successorem: nec non, vt transmitteret illud, etiamsi, antequam dies legatorum ex lege Papia Poppaea cederet, ab hominibus esset ereptus.

VI. Progredimur ad caput XIII. quod de fideicommissis tacitis et in fraudem legis excogitatis egisse, exinde colligo, quod VLPIANVS libro XVIII, TER. CLEMENS libro eodem, CAIVS libro XV, et PAVLLVS libro septimo de iis copiosissime disputarunt. Eo capite ita cautum fuerat:

(a) CAI. *Lib.* XIIII. L. 56. D. *de leg.* 2.

(b) GVNDL. *de Principe herede Cap.* 6. §. 33.

Si qui heres legatariusue in fraudem H. L. a testatore tacite rogatus sit, ei restituere, qui per H. L. capere prohibetur, isque sciens dolo malo tacitam fidem testatori adcommodauerit, hereditate legatoue, sibi relicto, priuator, eaque populo vindicantor.

VII. Qualia fuerint tacita illa fideicommissa, quibus heredes obstringere consueuerint testatores, vt hereditatem incapacibus restituerent, iam supra, vbi de legibus decimariis et solidi capacitate egimus, explicatum est. Iam ipsa capitis verba paucis interpretabimur: SI QVI HERES, inquit lex, LEGATARIVSVE. Nihil enim interest, ab herede incapaci relinquatur, an a legatario, nec, vniuersale hoc fideicommissum sit, an singulare, dummodo plus in se lucri contineret, quam fideicommissarius per leges capere posset. Additur: IN FRAVDEM H. L. Tam saepe enim hac fraude ad eludendam legis caducariae seueritatem vtebantur homines vaferrimi, vt apud veteres scriptores nihil ea memoretur frequentius. Hinc Scholiastes IVVENALIS (a): *Si vxor*, inquit, *iure impediatur adultero succedere, ipse maritus leno succedit adultero heres, vt* PER FIDEICOMMISSVM *res adulteri ad adulteram veniant.* Et HIERONYMVS (b): *Per* FIDEICOMMISSA *legibus illudimus*, quem locum iam vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, notauit. Vidimus etiam supra TERTVLLIANVM (c) hanc fraudem ad pietatem inflectentem, scribentemque, se, vt vxor promissa diuina *in solidum capere posset, hoc* TACITVM *admonitionis suae* FIDEICOMMISSVM *Deo commendasse.* Denique CALLISTRATVS (d), *suo tempore eo fere iam decursum*, refert, *vt fraus legi fieri videretur, quoties quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione et chirographo obligaret se, ad praestandum ei, qui capere non posset.* Ceterum ista fraus in eo consistebat, vt quis A TESTATORE TACITE ROGARETVR, EI RESTITVERE, QVI PER H. L. CAPERE PROHIBERETVR. Si quis ergo in testamento rogaret heredem, vel legatarium, vt bona eorumue partem incapaci restitueret, id in fraudem legis factum videbatur, siue fiduciarius chirographum eo nomine dedisset, siue nuda pollicitatione repromisisset, vt docet CAIVS (e). Quales vero fuerint hi chirographi, iam supra ostendimus, neque id hoc loco repetimus. Praecipue tamen id pro fraude vel dolo habebatur, quod TACITE rogatus esset heres vel legatarius. Si

(a) *Ad Sat. I. v. 55.*
(b) *Ad Nepotian.*
(c) *Ad vxor. Lib. I. cap. 1.*
(d) L. 3. *D. de iure fisci.*
(e) CAI. *Lib. XV.* L. 30. *pr. de his quae vt ind.*

Si quis enim palam rogatus promiserat, se restituturum personae, quae legibus ex testamento capere prohiberetur: fideicommissum quidem concidebat, ast illud non occupabatur ab aerario vel fisco, sed in hereditate subsidebat, vel apud eum, a quo relictum fuerat, permanebat. Quo pertinet fragmentum PAVLLI (a): *nominatim legatum accipiendum est, quod, a quo legatum sit, intelligitur, licet nomen pronunciatum non sit.* Ita Codices omnes. Sed quum in lege Papia caducaria non quaereretur, a quo legatum esset, (id quod non poterat non certum esse,) sed cui aliquid contra leges vel in earum fraudem relictum fuerit: parum abest, quin expuncta praepositione scribendum putem: *quo legatum sit*, vt *quo* vel ponatur pro *quorsum* vel pro *cui.* Ita enim aliquando loquuntur iureconsulti et ipse PAVLLO aequalis VLPIANVS (b), procul dubio more veterum, quos *quoi* pro *cui* scripsisse, in vulgus notum est. Porro additur: RESTITVERE EI, QVI PER LEGEM CAPERE PROHIBETVR. Puta tempore conditi testamenti. Nec enim is incidebat in legem, qui rogatus fuerat, ei restituere, qui quum tempore conditi testamenti capax esset, postea demum incapax esse coeperat. Quare non dubitat CAIVS (c), *quin, etsi hoc casu fideicommissum deficiat, id tamen apud eum, qui rogatus erat restituere, manere debeat, quia* NVLLA *eius* FRAVS *interuenisse videatur, nisi in futurum casum fidem accommodauerit, id est, vt, licet capere legibus probiberi coeperit, restituat.* Quare nec aerario locus erat, si persona, cui restituenda hereditas, capere posset, veluti concubina. Et ita CELSVS pater, quum esset in consilio Ducenni Veri, Cons. sententiam suam omnibus probauit, quum censeret, legatum ducentorum concubinae Otacilii Catuli praestandum esse, quod ipse liberto reliquerat, petieratque, vt restitueretur concubinae, tametsi libertus viuo testatore decessisset, et legatum remansisset apud Otacilii filiam heredem (d). Porro non sufficiebat, heredem legatariumue a testatore tacite rogatum esse: sed concurrere oportebat fiduciarii promissum, dolo malo factum. Hinc additur: ISQVE SCIENS DOLO MALO TACITAM FIDEM TESTATORI ADCOMMODAVERIT. Qui enim poena dignus videri potuisset heres vel legatarius, cui contra leges aliquid iniunxerit testator, quum ipse fidem nunquam ei obstrinxisset, se improbae isti testatoris voluntati pariturum? Fidem itaque suam adcommodasse debebat

(a) PAVLL. *Lib. VII.* L. 90. *D. de leg.* 3.

(b) L. 16. §. 12. *D. ad SC. Trebell.*

(c) CAI. IBID. L. 10. §. 1. *D. de his, quae vt indign.*

(d) CELS. *Lib. XXXVI.* L. 29. *de leg.* 3.

bebat fiduciarius, et quidem SCIENS, DOLO MALO. In illa vero quaestione, teste VLPIANO (a), *nec supina ignorantia ferenda erat, factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio exigenda. Scientia enim hoc modo aestimanda videbatur, vt neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita esset, neque delatoria curiositas exigeretur.* Nec dolum commisisse videbatur filius familias, qui iussu patris tacitam fidem adcommodauerat. Quamuis enim pater per filium tunc nihil adquireret, ne fraudis atque improbitatis suae caperet fructum: filio tamen, mortuo patre, vel facta emancipatione, id factum fraudi non erat, quia, vti CAIVS (b) respondet, non videbatur id filio nocere debere, qui *parendi necessitatem habuerit.*

Si quis ergo ita tacitam fidem sciens dolo malo adcommodauerat: tunc is HEREDITATE LEGATOVE, SIBI RELICTO, PRIVABATVR, EAQVE POPVLO VINDICABANTVR. Hinc primo fideicommissa ipsa hoc modo relicta deficiebant, ne excepta quidem libertate fideicommissaria, cuius alioquin maximus erat fauor: *quum libertas*, teste TER. CLEMENTE (c), *legibus adimeretur, aut pro non data haberi deberet, aut certe perinde obseruari, ac si a testatore ademta esset.* Sed et si operae serui hoc modo cuiquam relinquerentur, qui tacitam fidem accommodauerat, eo quoque legato fiduciarium priuabat fiscus, quamuis tunc multi non nisi vsum serui relictum censerent. Diserte enim TER. CLEMENS (d): *operis serui legatis*, VSVM *datum intelligi, et ego didici*, et IVLIANVS *existimat.* Diuersae nimirum erant veterum de operis seruorum sententiae. Alii eas vsuifructui (e); alii vsui adsimilabant: Quamuis autem ab vtroque differant, et plus sit in vsufructu, quam in operis, plus in operis, quam in vsu: quum illae nec necessitate aestimentur, et locari aliis possint (f): aequior tamen TER. CLEMENTI eorum sententia visa est, qui seruorum operas vsui comparabant, quia idem senserat IVLIANVS, a quo ipse sententiam suam haud temere seiungit. Denique fiduciarius non modo suam partem amittebat, verum etiam ius adcrescendi. Quum enim in hereditate pars parti vel res rei adcrescat (g): nihil sane ei, VLPIANO (h) iudice, potest adcrescere, *qui rem non videtur habere.*

VIII. Tan-

(a) VLP. *Lib. XVIII.* L. 6. D. *de iur. et facti ign.*

(b) CAI. *Lib. XV.* d. L. 10. §. *vlt. D. de his, quae vt indign.*

(c) TER. CLEM. *Lib. XVIII.* L. *vn. D. de ademt. lib.*

(d) TER. CLEM. *Lib. XVIII.* L. 5. D. *de op. seru.*

(e) L. 3. L. 4. *D. eod.*

(f) L. 2. *D. de vsu legat.*

(g) L. 3. §. *vlt.* L. 4. L. 5. *D. de bon. possess.*

(h) VLP. *Lib. XVIII.* L. 83. *D. de adqu. her.*

VIII. Tantus erat legis caducariae rigor. Ast aequitate motus TRAIANVS eum quodammodo temperauit, statuitque, *vt quicunque professus esset, vel palam vel tacite relictum sibi, quod capere non posset, et probasset, iam id ad fiscum pertinere: etiamsi id non possideret, ex eo quod redactum esset, partem dimidiam ferret* (a). Postea et CONSTANTIVS (b) A. Maximo Rationali Hispaniae rescripsit, vt si ipse, qui tacitam fidem testatori adcommodauit, statim se deferret, is partem tertiam praemii loco auferret: sin vxor fideicommissaria, illa dimidiam consequeretur cum priuilegio optionis: occultator vero gestorum, exutus omni patrimonio, deportaretur in insulam. Sed postquam pleraeque leges, quae caelibes et orbos incapaces esse iusserant, ab ipso CONSTANTINO; reliquae extremis reip. temporibus sublatae fuerunt, ac denique IVSTINIANVS ipsa etiam caduca abrogauit: nihil caussae suberat, cur homines tacitis huiusmodi fideicommissis legi iam intermortuae illudere cuperent.

(a) PAVLL. *Lib. VII.* L. 13. §. 1. D. *de iure fisci.* (b) L. *vn.* C. *de his, qui se defer.*

* * * * * * * * * * *

CAPVT X.

AD CAPITA LEGIS XIIII. ET XV.

DE PRAEMIIS DELATORVM ET ONERIBVS FISCI.

I. *Caput* XIIII. *de delatorum praemiis. Iis praemia fuisse proposita, demonstratur. Sententia huius capitis.* II. *Quis deferre potuerit? Delator non nisi si conuicerit, praemia capiebat. Calumniae et praeuaricationis poena. Quantum fuerit delatorum praemium? Rationes ad aerarium deferendae. Quadruplatores. Delationes plane sublatae.* III. *Edictum Traiani de iis qui se ipsi deferunt, expositum.* IIII. *Caput vltimum de oneribus fisci.* V. *Aerarium vel fiscus succedens tenebatur ad aes alienum. Nec non ad legata, fideicommissa et reliqua onera praestanda. Fiscus et omnes actiones adquirebat.*

I. Iisdem commentariorum libris, quibus caput superius illustrarunt VLPIANVS, et PAVLLVS, etiam de praemiis delatorum disputarunt. Delatores autem praemiis ad caduca deferenda fuisse inductos,

multis veterum testimoniis constat. TACITVS (a) sane *omnem domum* DELATORVM *interpretationibus subuersam* refert. Et paucis interiectis (b): *Acriora*, inquit, *ex eo vincla, inditi custodes, et lege Papia Poppaea praemiis inducti, vt, si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret.* Vbi *custodes* non alii, quam delatores. Quantum fuerit, quod abstulerunt, praemium, parum constat. Quum autem SVETONIVS (c) auctor sit, Neronem *praemia delatorum Papiae legis ad quartas redegisse:* facile patet, ea satis magna antea fuisse, et fortean tertiam aut semissem bonorum, quae ad aerarium detulissent, complexa. Posterius mihi videtur verosimillimum, vel ideo, quod TRAIANVS, vti paullo post videbimus, tantumdem reliquit iis, qui se ipsos essent delaturi. Et haec etiam ratio me retrahit, vt non adsentiar BEROALDO, quartam illam apud SVETONIVM non intelligenti de quarta bonorum, quae quis detulerit, sed de quarta praemii ipsis constituti lege Papia Poppaea, quod quartam bonorum partem fuisse existimat. Neque tamen haec pro certo adfirmare licet, videturque consultius, caput hoc cum GOTHOFREDO mutilum ita proferre:

Si quis incapaci relictum ad aerarium detulerit, et conuicerit, praemii nomine - - - - partem bonorum consequitor.

II. SI QVIS, inquit lex, INCAPACI RELICTVM AD AERARIVM DETVLERIT. Deferre autem poterant, qui et accusare. Non igitur mulieres, nec viri clarissimi, nec damnati, nec milites ac veterani, nec qui tutores vel curatores, aut procuratores fuerant, nec venditores earum rerum, quas deferunt: ceu singulari de delatoribus libro docuit MARCIANVS (d). Ii omnes deferre non poterant. Reliquis deferre licebat, iique id faciebant tam frequenter, vt omnis domus, omnis paene subuerteretur familia. Ne tamen calumniis suis pessumdarent rempublicam: variis legibus, SCtis et constitutionibus principum coercenda videbatur hominum audacia. Primum enim praemii tunc demum fiebant participes, SI CONVICISSENT, id est si fraudem legi factam, aut caduca celari, iudici fidem fecissent. Deinde ne & innocentes ficta opprimerentur calumnia, eiusmodi scelus puniebatur grauissime: sed non nisi sub bonis Principibus. Sic sane Titus Imp. teste PLINIO (e), exempla primus fieri iussit in delatoribus, quos, vti SVETONIVS (f) refert, adsidue in foro flagellis ac fustibus caesos, ac nouissime traductos per Amphitheatri arenam, partim subiici in seruos, ac venire imperauit, partim in asperrimas insularum iussit auehi. Deinde et Domitianus, adhuc bonus, reos, qui

(a) *Ann. Lib. III. cap.* 25.
(b) *Id. Ib. cap.* 28.
(c) *Neron. cap.* 10.
(d) L. 18. *D. de iure fisci.*
(e) *Paneg. cap.* 35.
(f) *Tit. cap.* 8.

qui ante quinquennium proximum apud aerarium pependiſſent, vniuerſos diſcrimine liberauit, nec repeti, niſi intra annum, eaque conditione permiſit, vt accuſatori, qui cauſſam non teneret, exſilium poena eſſet. Idem fiſcales calumnias magna calumniantium poena repreſſit, ferebaturque vox eius: Princeps, qui delatores non caſtigat, irritat (a). Sequutus eſt principatus Neruae, quem PLINIVS (b) magna quaedam edicto Titi, quo delatorum calumnias repreſſerat, adſtruxiſſe; XIPHILINVS (c) autem ſeruos et libertos, dominis et patronis periculum facientes, poenis adfeciſſe, refert. Sed nemo ſeuerior Traiano, magnifice ideo collaudatus a PLINIO (d). Quum enim renatum eſſet illud delationis malum, multique reperirentur, qui quaſi graſſatores et latrones non ſolitudinem, non iter, ſed templa & fora, inſederant, nullaque iam teſtamenta ſecura, nullus ſtatus certus, non orbitas, non liberi prodeſſent: Traianus inſtituit delatorum iudicium, et quotquot calumniae conuictos intelligebat, ſtigmate ex lege Remmia vſtos, et impoſitos nauibus, in inſulas deferri iuſſit. Saepe et inſequentes principes eadem ſeueritate in delatores animaduerterunt. Hadrianus, teſte MAVRICIANO (e), reſcripſit, eamdem poenam ferre delatorem debere, ſi citatus per edictum non reſponderit, qua teneretur, ſi cauſſam non probaſſet. Poſtea ſenatus cenſuit, ſi delator tribus edictis apud Praefectum aerario adeſſe iuſſus, ſeſe non ſtiterit, ſecundum poſſeſſorem eſſe pronunciandum, et a delatore tantum exigendum, quantum apud aerarium ex ea cauſſa, quam detulerit, remaneret, ſi eam profeſſionem impleſſet (f). Si delator abolitionem petebat, quod erraſſe ſe diceret, iudicem cognoſcere iuſſerat Senatus, et ſi erraſſe delator viſus ſit, imprudentiae veniam dare, ſin dolus pelluceret, calumniae poenam infligere (g): quae ſaeculo adhuc tertio erat ſtigma ex lege Remmia fronti impudiciſſimae inuſtum (h). Qui delatorem ſubiecerat, is tantum deferre tenebatur in aerarium, quantum praemii nomine conſequuturus fuiſſet delator, ſi viciſſet (i). Haec omnia ſub Antonino Pio, cui aequalis MAVRICIANVS fuit, cenſuit Senatus: de quo IVL. CAPITOLINVS (l): QVADRVPLATORES *exſtincti ſunt. Publicatio bonorum rarior, quam vnquam, fuit.* Poſt quem et de Marco Aurelio Antonino, principe optimo, IVL. CAPITOLINVS (m) obſeruat, *eum calumniis quadruplatorum interceſſiſſe, adpoſita falſis delatoribus nota, et delationes, quibus fiſcus augeretur, contemſiſſe.*

(a) SVET. *Domit. cap.* 9.
(b) PANEGYR. *cap.* 35.
(c) *In Nerua.*
(d) IB. *cap.* 34.
(e) MAVRICIAN. *Lib. III.* L. 15. §. 2. *D. de iure fiſci.*
(f) IBID. L. 15. §. 4.
(g) IBID. L. 15. *pr.*
(h) L. 1. §. 2. *D. ad SC. Turpill.* L. 13. *D. de teſt.*
(i) MAVRICIAN. IBID. *d.* L. 15. §. 1. *D. de iure fiſci.*
(l) *M. Anton. Pii cap.* 7.
(m) *M. Anton. cap.* 11.

temsisse. Tot SCtis, tot optimorum principum constitutionibus opus fuit ad reprimendam delatorum audaciam.

Quid vero, si conuicissent? Tunc PARTEM BONORVM PRAEMII NOMINE CONSEQVEBANTVR: cuius praemii praeter auctores supra citatos meminit etiam IVNIVS MAVRICIANVS (a). Quanta haec fuerit pars bonorum, et quo sensu eam ad quartam redegisse dicatur Nero, iam sub initium huius capitis dispeximus. Ea pars vt iuste aestimaretur, is, a quo hereditas eiusue pars tanquam caduca euincebatur, rationes ad aerarium deferre tenebatur. Si falsas detulisse argueretur: de eo praefectus aerario cognoscebat, et quantam fraudem inueniebat, tantam pecuniam deferri iubebat in aerarium. Non autem post Neronis tempora istud praemium quartam bonorum delatorum partem excessisse videtur, quia paene semper ab eo tempore quadruplatorum occurrit cognomen. Quid? quod haec delatorum praemia paullatim prorsus ab vsu recessisse videntur, quia demum infame visum est, alios ad aerarium deferre, nisi quis id nullo inductus praemio, vltionis vel reip. caussa detulisset (b), vel serui fiscales caussam fisco prodidissent. Hinc PAVLLVS de suis temporibus: *omnes omnino*, inquit, *deferre alterum, et caussam pecuniariam fisco nunciare prohibentur. Nec refert, mares istud, an feminae faciant: serui, an ingenui, an libertini, an suos, an extraneos deferant: omni enim modo puniuntur.* Similiter puniebantur MANDATORES, quos vocant SVETONIVS (c), CALLISTRATVS (d) et MARCIANVS (e), vel, vti PAVLLO (f) adpellantur, SVBORNATORES, qui, quum ipsi deferre non possent, alios, vt puta seruos fiscales, subornabant. Illos tunc subornati prodere atque exhibere tenebantur (g), eadem cum delatoribus poena adficiendos (h).

III. Sed et aliud aduersus delatores remedium reperit Traianus Imp. edicto cauens, *vt, si quis, antequam caussa eius ad aerarium deferatur, professus esset, eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem fisco inferret, partem ipse retineret* (i). Licebat itaque omnibus, se ipsos deferre, et, quia nullo iudicio contradicto opus erat, iis quoque id beneficium dabatur, quibus alios deferre haud licebat, veluti feminis et adolescentulis in pupillari aetate constitutis (l), modo se ipsos tantum deferrent. Quod adeo rigide exigebant ICti, vt nec illud, quod seruo relictum fuerat, a domino deferri paterentur (m). Dubi-

(a) IBID. *d.* L. 15. §. 1. *eod.*

(b) PAVLL. *Recept. Sent. Lib.* *tit.* XIII. §. 1. 2.

(c) *Tit. cap.* 8.

(d) L. 2. §. 5. L. 23. *D. de iure fisci.*

(e) L. 24. *D. eod.*

(f) *Rec. Sent. ibid.* §. 11.

(g) L. 24. *D. de iure fisci.*

(h) PAVLL. *ibid. et d.* L. 24.

(i) PAVLL. *Lib. VII.* L. 13. *pr. D. de iure fisci.*

(l) VLP. *Lib. XVIII.* L. 16. *D. eod.*

(m) PAVLL. *Lib. VII. d.* L. 13. §. 8.

Dubitabatur etiam, an heres eius, qui contra leges caperet, deferre se posset; ast Diui fratres, quos vocant, rescripserunt, ita demum deferre posse, si is, cui iusto plus datum fuerat, morte praeuentus, per angustias temporis deferre se non poterit (a). Sed hoc ita habebat locum, si iam defunctum eo animo fuisse liqueret, vt se deferret. Nam si ideo dissimulasset, quod rem occultari posse speraret: heres eius ex rescripto Hadriani nihil vltra vulgare praemium, puta, quod alii delatores caperent, non autem dimidiam bonorum partem, consequebatur (b).

Professio illa fieri debebat, antequam caussa ab alio deferretur: nec deferendum erat aliud, quam, quod lateret, non quod iam fisci esset (c). Nec tamen fraudi erat, alium ante apertas tabulas caducum detulisse, dum ipse statim apertis tabulis profiteretur. Huiusmodi enim professionem recipi iusserat Antoninus, neque dignam esse praemio statuit tam praecipitem alterius festinationem (d). Porro profiteri quis debebat, eam rem, quam possideret, sibi capere non licere. Hinc id Traiani beneficium proprie pertinebat ad eos, qui iam huiusmodi bona contra leges possiderent. Ast postea idem Princeps edicto significauit, *vt, si qua profiteretur, vel palam vel tacite sibi aliquid relictum, quod capere non posset, probaretque iam id ad fiscum pertinere, etiamsi id non possideret, ex eo tamen, quod relictum sit, a Praefectis aerario partem dimidiam ferret* (e). Nihil quoque intererat, quae caussa impediret, quo minus quis posset capere, verbi caussa caelibatus, vel orbitas (f): modo essent bona caduca, non ereptitia, ad quae edictum non pertinebat (g).

Ceterum deferentes se capiebant dimidiam bonorum, quod praemium quum dubitaretur, an et ad eius, qui se detulerat, heredes pertineret: Hadrianus rescripsit, vt, licet ante decessisset is, qui se detulerat, quam id, quod detulerat, fisco addiceretur, heredem tamen eius maneret praemium (h). Idemque princeps constituerat, vt si quis, incapacem se falso existimans, per errorem fuisset professus, id ne ei fraudi esset, quod deinde et Pius, diuique fratres probarunt (i). Vnde non erat dubium, quin, cognita caussa probataque, ei esset restituendum id, quod per errorem detulisset, ipsique praeter ius abstulisset aerarium. De constitutione CONSTANTINI (l), qua id edictum illustratum est, iam superiore capite diximus.

IIII. Reliquum est caput postremum de oneribus fisci, ad quod fragmenta quaedam VLPIANI ex libro XVIII et PAVLLI ex libro VII. perti-

(a) IBID. L. 13. §. 6. *D. eod.*
(b) IBID. L. 13. §. 5.
(c) IBID. L. 13. §. 3.
(d) IBID. L. 13. §. 7.
(e) IB. L. 13. §. 1.
(f) L. 13. §. 2.
(g) IB. L. 13. §. 9.
(h) IB. L. 13. §. 4.
(i) IB. L. 13. §. 10.
(l) L. *vn. C. de his qui se def.*

pertinent. Id cum IAC. GOTHOFREDO tale fuisse arbitramur : *Caduca non nisi deducto aere alieno, iisque conditionibus, et oneribus, quibus relicta erant, populo adquiruntor.*

V. CADVCA fiscus capiebat loco heredis vel legatarii deficientis. Quemadmodum itaque, quoties portio deficiens coheredi adcrescit, toties is et omnia in se onera suscipit (a): ita nihil aequius videtur, quam eadem conditione aerarium capere caduca, qua illud adquisiturus fuisset heres. Hinc NON NISI DEDVCTO AERE ALIENO, IISDEMQVE CONDITIONIBVS ET ONERIBVS, QVIBVS RELICTA ERANT, caduca POPVLO ADQVIREBANTVR. Primo itaque deducebatur aes alienum, de quo VLPIANVS (b): *sicuti legata non debentur, nisi deducto aere alieno: nec mortis caussa donationes debebuntur, sed infirmantur per aes alienum. Quare si immodicum aes alienum interueniat, ex re mortis caussa sibi donata nihil aliquis consequitur.* Eodem itaque iure aerarium vel fiscus vtebatur, siquidem succedens nec quidquam lucrabatur, nec aliis soluebat, nisi deducto aere alieno. Deinde sicuti circa Falcidiam interuallum temporis et interusurium minorem faciebant quantitatem legati, sub conditione vel in diem relicti: ita eodem iure vtebatur fiscus, si forte huiusmodi legatum, tanquam caducum, occuparet (c). Porro et iisdem conditionibus parere debebat fiscus, quibus persona, a qua ad ipsum, quod relictum est, peruenit, sicut etiam cum suo onere hoc ipsum vindicabat, vti ait PAVLLVS (d). Hinc si legatus esset vsusfructus Stichi, aut decem, si nauis ex Asia redierit: aerarium occupans hereditatem non prius praestabat vsumfructum, quam conditio alterius legati exstitisset, ne potestas, quae heredi relicta erat, vtrum velit, dandi auferretur (e). Quemadmodum porro D. Pius ab eo, qui annua legata praecipere ad distribuendum iussus erat, vetuit cautionem exigi, *cessantium partes reddi*, nisi aperte cauere iussus esset: ita nec eam cautionem exigere poterat aerarium vel fiscus, si ei hereditas tanquam caduca deferebatur (f). Paucis omnia complectitur IVLIANVS (g): *quotiens lege Iulia bona vacantia*, (adde et caduca,) *ad fiscum pertinent: et legata et fideicommissa praestantur, quae praestare cogeretur heres, a quo relicta erant.* Contra et id priuilegium fisco competebat, vt non solum actiones defuncti ad eum una cum hereditate transirent, sed et is bona omnia in fraudem fisci alienata reuocaret (h), et ea quoque, quae heres vel defunctus adquirere omiserat, tanquam alienata, ab omni possessore retraheret (i).

ΚΑΙ ΤΑΥΤΑ ΜΕΝ ΤΑΥΤΑ. INDEX

(a) VLP. *Lib. XVIII. L. 61. D. de leg.* 2.
(b) VLP. *Lib. XVIII. L. 66. §. 1. D. ad L. Fal.*
(c) IB. *L. 66. princ. D. eod.*
(d) PAVLL. *Lib. VII. L. 60. D. de cond. et demonstr.*
(e) PAVLL. *Lib. VII. L. 21. D. de vsufr. leg.*
(f) PAVLL. *Lib. VII. L. 7. D. si cui plus, quam per L. Falc.*
(g) *L. 96. §. 1. D. de legat.* 1.
(h) *L. 46. D. de iure fisci.*
(i) *L. 45. pr. D. eod.*

INDEX I.

AVCTORVM,

Qui in hoc commentario emendantur, explicantur, notantur, illustrantur.

Is-

INDEX II. LEGVM,

Quae in hoc Commentario emendantur, vindicantur, illustrantur, vel ad speciem suam reducuntur.

Ex Institutionibus.

Ex Pandectis.

Ex Codice Iustin.

Ex Nouellis.

Ex Codice Theodoſ.

Ex Nouell. Codici Theod. ſubiectis.

Ex Baſilic.

Ex Vlpiani, Paulli aliiſque fragm.

Caii

Ex iur. Can.

INDEX III.

RERVM ET VERBORVM LOCVPLETISSIMVS.

A.

Cogna-

D.

E.

F.

 bus?

G.

H.

I.

K.

L.

M.

 eos

POPPAEVS

R.

S.

T.

V.

F I N I S.